Mim Kemal ÖKE: 1955 yılında İstanbul'da doğdu. 1973 yılında İstanbul Amerikan Koleji'nden mezun olduktan sonra İngiltere'ye giderek Cambridge'de iktisat ve tarih dallarında yüksek tahsilini tamamladı. Sussex (MA), Cambridge (M. Phil) ve İstanbul (Doktora) Üniversitelerinde ihtisas yaptı. 1979'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'na bağlı Filistin Dairesi'nde çalıştı. Yurt dışındaki dergilerde muhtelif makaleleri ve yakınçağ Osmanlı tarihine ilişkin üç kitabı vardır. 1984'te doçent, 1985'te TRT kurumuna "Türk Siyasal Tarihi" dalında genel müdürlük danışmanı oldu. Bu arada TRT'ye çeşitli tarihi diziler hazırladı. 1990 yılında profesörlüğe yükseldi.

Halen Boğaziçi Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde Öğretim görevliliğini devam ettirmekte ve günlük bir gazetede de tarihi makaleleleri yayınlanmaktadır.

Kutsal Topraklarda

SİYONİSTLER VE MASONLAR

İhânetler... Komplolar... Aldanmalar...

Prof.Dr.
MİM KEMÂL ÖKE

Çağ yayınları

İstanbul 1990

ÇAĞ YAYINLARI UMUMÎ NEŞRİYAT No: 6

Temel Eserler Serisi: 5

Yayınlayanlar:

Kenan SEYİTHANOĞLU (Editör)

Ahmet Rüştü ÇELEBİ (Maliye ve Ekonomi Uzmanı)

Ahmet HURŞİTOĞLU (İktisatçı)

Vehbi VAKKASOĞLU (Eğitimci - Yazar)

Ahmet TAŞGETİREN (Gazeteci - Yazar)

Her hakkı ÇAĞ YAYINLARI A.Ş.'ye aittir.

ÇAĞ YAYINLARI TİC. ve SAN. A.Ş.

Klodfarer Cad. 16/3 Divanyolu-İSTANBUL

Tel: 516 06 90 - 91

Kapak:

Özkul EREN

Yayın Sorumlusu:

Mehmet ÖZDEMİR

Cilt:

ÇAĞ CİLT SAN

Matbaacılar Sitesi Kat: 3 No: 102

Tel: 576 22 73

Maltepe-Tokapı

Dizgi:

DİVAN DİZGİ

Tel: 511 72 75

Baskı:

ZAFER MATBAASI

Tel: 512 16 88

İSTANBUL - 1990

KISALTMALAR

AAA	: Auswartiges Amt Akten
AIU	: Allıance Israélite Unıverselle
AJKO	: Allgemeine Jüdische Kolonisations Organization
A 8 P	: Accounts and Papers
ATASE	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
BBA	: Başbakanlık Arşivi
BEO (S)	: Babıâli Evrak Odası (Siyasî)
CP	: Confidential Print
CZA	: Central Zionist Archives
DBHE	: Dışişleri Bakanlığı, Hazine-i Evrak
ddf	: Documents Diplomatique Françaıs
Diaries	: R.Patai (der.), The Complete Diaries of Theodor Herzl 5 C (Londra, 1960)
FO	: Foreign Office
FRUS	: Foreign Relations of the United States
GDD	: German Dıplomatic Documents
Hilfsverein	: Hilfsverein der Deutschen Juden
UMES	: International Journal of Middle Eastern Studies
IOR	: India Office Records
JC	: The Jewish Chronicle
JCA	: Jewish Colonisation Association
MVM	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
NA (US) MC	: National Archives (United States) Mıcrofilm Collection
OP	: Official Publications
PRO	: Public Record Office
TBMMZCGC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Gizli Celseler
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TM-S	: Tercüme Mütenevvia-Siyasî
YEE	: Yıldız Esas Evrakı
Yıl.Der.	: Yıldız Perâkende

MASONNÂME'den

Bütün yücelikleri yok farzedin insanda
Geriye ne kalırsa hepsi mevcut Mason'da.

Gönyeli pergel ile nice plan yapıldı
Türk'ü batırmak için İskoçya Locası'nda.

Ne Salamonlar gördük ne Abrahamlar gördük
Dönmeyen Dönmeler çok, Sabatay'ın soyunda.

Bizi susuz bırakır suyun öbür tarafı
İfritleri beslemiş, vah bu millet koynunda!
. . . . . .
Hilenin, entrikanın dikalâsı bunlarda
Satarlar salyangozu müslüman çarşısında.

Sanma ki, dönmelere hidayet nasip oldu
Dönmedi yobazlıktan, huylu eski huyunda.

Zulmetin simgesidir altı köşeli yıldız
Yabancılar paryadır, Siyonist yasasında...

Cehalette "Everest" modern Ebû Cehiller...
Çağ aşan münâfıklar, İbn-i Sebe safında.
. . . . . .
Loca, Maşrık, Guvarnör, dul kadının oğlanı
Ne saçmalıklar dolu mason safsatasında.

Bizi ne zannettiler, Selânik Dönmeleri
Halis Türk saldırılan mürteci yaftasında.

A. Rüştü ÇELEBİ

TAKDİM

Yıllardan beri dünya politikasını meşgul eden Filistin Meselesi ve İsrail devletinin kurulması hakkında ülkemizde ciddi bir araştırma mevcut değildir. İsrail devletinin kurulması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Filistin Meselesi uzun bir tarihi dönem sonunda ortaya çıkmıştır. Yalnız siyasî olmayıp iktisadî ve dinî boyutları olduğu için geniş yankılar meydana getirmektedir.

Filistin toprakları üç semavî din mensupları tarafından mukaddes kabul edilmektedir. Özellikle Musevîlik ve Hıristiyanlık bu topraklar da doğmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı devletinin topraklarında emelleri olan Rusya, Fransa ve İngiltere gibi büyük devletler Filistin'in dinî özelliğini istismar ederek Osmanlı devletini yıpratma yoluna gitmişlerdir. Ancak Osmanlı devleti bunlarla bütün zorluklara rağmen baskılara boyun eğmemiştir.

Filistin'i tarihî vatan olarak kabul eden ve dünyanın her tarafına yayılmış olan Yahudîler tarihî vatanlarına yeniden sahip olmak için XIX. yüzyılın ikinci yarısında dünya siyasetinde boy göstermeğe başladılar. Bir taraftan siyasinin hareketi kuvvet kazanırken diğer taraftan Yahudî karşıtları faaliyetlerini yürütüyorlardı. Bu yıllarda Osmanlı devletinin bir parçası olan Filistin'e çeşitli tekliflere rağmen planlı Yahudi göçüne izin verilmemiştir. Bu durum Birinci Cihan Harbi'ne kadar devam etmiştir. İngiltere ile işbirliği yapıp Osmanlı devletini arkadan vuranlar ve böylece Filistin'in İngiliz mandasına geçmesine yardımcı olanlar Filistin'e Yahudi yerleşmesine de yardımcı olmuşlardı. Aynı şekilde Filistin'e Yahudi göçü başladığı zaman arazilerini onlara satanlar ve vatanları için mücadele etmesini bilmeyenler de aynı şekilde Filistin meselesinin vahim bir hale gelmesinden mesuldürler.

Tarihçinin vazifesi olayları günlük politika çerçevesinde hissi olarak

değerlendirerek şunu veya bunu itham etmek değildir. Tarihçi mümkün mertebe hissî olmaktan uzak olayları gerçek yönleriyle değerlendirmek zorundadır. Aksi halde meselenin çözülmesine yardımcı olamadığı gibi daha karmaşık hale gelmesine yardımcı olur.

Siyonizm hareketinin başlamasından itibaren Türkler Filistin meselesine karşı son derece hassas bakmışlardır. Sultan II. Abdulhamid'in Yahudiler'in çok müsait tekliflerini reddetmesi bunun ifadesidir. Aynı hassasiyet bugün de devam etmektedir. Bu, millet olarak haksızlığa tahammülsüzlüğümüzden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber Filistin meselesinin tarihî gelişmesi hakkında da efkar-ı umumiyeyi tatmin edecek bilgilere de sahip değiliz. Önce bilgi eksikliğinin giderilmesi, daha sonra siyasî faaliyetlerin yapılması icap eder.

Yeni kurulmasına ve faaliyete başlamasına rağmen tarih ve kültür sahasında gerçekten önemli adımlar atan Çağ Yayınları Filistin meselesinde de ilk adımı atmıştır. Daha önce bu konu ile ilgili yayınları ile haklı bir şöhret kazanmış olan Prof. Dr. Mim Kemal Öke, elinizdeki bu kitapla Filistin meselesini bir bütün olarak ele almıştır. Yerli ve yabancı kaynakları çok iyi kullanan, bunlardan faydalanarak sentezlere varan Mim Kemal Öke'nin bu eseri başta ilgililer olmak üzere bütün aydınlar tarafından dikkatlice incelenmelidir. Kökü tarihte olan ve ülkemizi bugün meşgul ve rahatsız eden diğer meseleler de önce bu şekilde incelenmeli, gerçekler ortaya konmalı, daha sonra bu tarihi gerçeklere dayanılarak çözüm politikaları takip edilmelidir. Gerçeklere dayanmayan politikaların netice olamayacağı ortadadır.

Prof. Dr. Mim Kemal Öke'yi gerçekten böyle güzel bir eseri hazırladığı, Çağ Yayınları'nı da aynı mükemmeliyette bastığı için tebrik etmek isterim.

Prof. Dr. Hakkı Dursun YILDIZ

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi *Filistin Meselesi,* uluslararası siyasal sistemde halen çözüm bekleyen güncel bir konudur. Hâttâ, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin Meselesi'nin Ortadoğu'daki tüm sıkıntı ve çatışmaların merkezini oluşturduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Basit hatlarla açıklanacak olursa, Filistin Meselesi, ülkelerinden atılmış üçbuçuk milyon Filistinlinin *"kendi kaderlerini çizme"* uğraşıdır. 1948 yılında Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulması ve onu takip eden yıllarda komşu Arap devletleriyle yaptığı savaşlar sonucu Filistin'in tümüne hakim olmasıyla Filistinliler, vatanlarını kaybetmişler, bir kısmı İsrail'in işgâl ettiği Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde askerî yönetim altında yaşamaya, diğerleri ise Arap dünyasına sığınmaya zorlanmışlardır. Ülkelerinin işgâli karşısında bazı Filistinliler, vatanlarına geri dönmek ve siyasal bağımsızlıkları da dahil olmak üzere tüm egemenlik haklarının kendilerine iâde edilmesini talep etmektedirler. Bu uğurda şiddete dahi başvurmaktan kaçınmamaktadırlar. Ortadoğu'daki bu gelişmeler, dünya barışını tehdit eden boyutlar kazanınca, Filistin Meselesi'ne bir çözüm bulma çabaları yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu çabalara karşın İsrail, Filistin'in yüzyıllar boyunca İsrailoğullarının tarihsel vatanı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, yine İsrail'e göre, kurulması düşünülen Filistin Devleti'nin İsrail'in güvenliğini tehdit edeceği kuşkusuzdur. Böylece, Ortadoğu'ya âdil ve kalıcı bir çözüm getirebilme şansı azalmakta, bölgedeki diğer çatışmalara karşı Filistin Meselesi yine de güncelliğini korumaktadır.

İlerideki bölümlerde de görüleceği gibi, Filistin Meselesi, 1880 yıllarında dünya siyasetine giren *Siyonizm*'den kaynaklanmıştır. Rusya da dahil olmak üzere tüm Avrupa'da alevlenen Yahudi aleyhtarlığının *(Anti-Semitizm)* aşırı boyutlara ulaşmasıyla Museviler, baskı ve zulüm altında kalmışlar,

hattâ pek çokları (örneğin Rusya'da) hayatlarını yitirmişlerdir. Irkdaşlarının bu durumu karşısında bazı Yahudi düşünürleri Musevilerin konukları oldukları uluslarla birarada yaşamalarının mümkün olmadığına inanmışlardı. Siyonizm'in öncüleri olan bu düşünürler, Musevilerin ayrı bir ulus oluşturduğunu savunmaya başlamışlardı. Siyonistlere göre *"Yahudi Sorunu"* ancak Yahudilerin bağımsız bir devlet olarak kendilerine ait bir ülkede, hiçbir yabancı yönetimin zulüm ve baskısına tâbi olmaksızın, özgürlük içinde yaşamalarıyla çözümlenebilirdi. Siyonistler bu amaçlarına ulaşabilmek için bu sorunu uluslararası platforma çıkartmak ve uluslararası forumlarda tartışmak suretiyle çözebileceklerine inanmışlardı. Şöyle ki, onlara göre, Filistin Meselesi dünya politikasının gündemine girdiği takdirde dünya politikasına yön veren devletlerin-İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya'dan oluşan Büyük Güçler- bu soruna eğilmeleri sağlanabilirdi. Siyonistler, amaçlarına ulaşabilmek için kasıtlı olarak bir Filistin Meselesi yaratmışlar ve bu sorunu Büyük Güçler'in Museviler lehine çözümlemeleri için tüm çabalarını seferber etmişlerdir.

Filistin Meselesi'nin XIX. yüzyılın son çeyreğinde dünya politikasının gündemine girmesi Osmanlı Devleti'ni oldukça tedirgin etmişti. Çünkü, Filistin, 1517 yılından beri Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydı(1). Osmanlı idaresi altında Filistin hiçbir zaman yekpâre bir yönetim bölgesi olmamıştır. Osmanlıların *"Arz-ı Filistin"* dedikleri bu bölge aslında üç coğrafî bölgeden oluşuyordu. Kazmiye Nehriyle Mukatta Nehri arasındaki bölgeye Museviler ve diğer Müslüman olmayan halkın "Galile" demesine karşılık, burası Osmanlılar için "Akka" sancağıydı. Mukatta Nehriyle Zerduludce Nehrinin kaynağı arasındaki yöre Musevilerin "Samarya", Arapların ise "Batı Şeria" dedikleri bölgedir. Osmanlı döneminde ise bu bölge Osmanlı Devleti'nin "Nablus" sancağıdır. Nablus'un güneyinde Birüssebi vadisine kadar olan mıntıka ise Museviler için "Yudea", Osmanlılar içinse "Kudüs" sancağıdır. (2)

Osmanlıların mülkî idare sistemine göre Kudüs 1887 yılında merkeze

(1) Osmanlı Filistin'inin tarihi için, bkz.; *İslâm Ansiklopedisi,* "Filistin" maddesi, P.M. Holt, B. Lewis, S. Lambton (eds), *The Cambridge History of İslam,* I. cilt (Cambridge, 1970), 3. bölüm, I. Kısım; P.K. Hitti, *History of Syria Including Lebanon and Palestine,* (London, 1957); C.T. Karasapan, *Filistin ve Şark-ül-Ürdün,* (istanbul, 1942).

(2) VIII. Ordu, *Filistin Risalesi,* (Kudüs, 1331), s. 1-3 Osmanlı Döneminde Filistin'in ne kadar zengin bir yöre olduğu hakkında, bkz: T. Ataöv, "The Palestine Question and Turkey", *AÜSBF Dergisi,* C.XXXIV/1-4 (1979), s. 28.

bağlı bağımsız bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Bir yıl sonra Beyrut vilâyeti oluşturulmuş ve Kuzey Filistin'deki iki sancak, Nablus ve Akka, bu vilâyetin sınırları içine alınmıştır. Böylece konumuz döneminde Filistin iki bölüme ayrılmıştı; Filistin'in Kuzeyi Beyrut Valiliğinden idare edilirken, Kudüs Mutasarrıfı kutsal toprakların güney kısmından sorumluydu. Beyrut Vilâyeti'ne bağlı Akka sancağının herbiri bir kaymakamın yönetiminde olan ve Merkez Akka kazası, Hayfa, Tiberyas, Safed ve Nasıra (Nazereth)'dan oluşan beş kazası vardı. Arapları, "Balka", Musevilerin "Samarya" ve Osmanlıların "Nablus" dediği sancak ise Merkez Kaza, Cenin, Beni Saab ve Cemâ'ın olmak üzere dört kazadan oluşuyordu. Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığı ise 127 köyden oluşan Merkez livâsı ve 58 köyden oluşan Yafa, 91 köyden oluşan Gaza ve 52 köyden oluşan Halil-el-Rahman kazalarına bölünmüştü.(1)

Filistin'in Osmanlı yönetiminde bulunması Siyonistlerin tüm girişimlerinin Türkiye üzerinde yoğunlaşmasına neden olacaktır. Siyonistler, önce II. Abdülhamid, daha sonra ise iktidarı Padişah'tan devralan İttihat ve Terakki ile müzâkerelere oturacaklardır. İlerideki bölümlerde görüleceği gibi, Filistin'de bir Musevi yurdu kurulması için Osmanlılar'ın onayını almak isteyen Siyonistler, Osmanlı Hükûmeti'ne bir dizi yararlı işlerde bulunmak isteyeceklerdir. Önce, belirli bir meblağ karşılığında Filistin'i satın almayı düşünecekler, daha sonra ise Düyûn-u Umumiye'nin konsolidasyonunu deruhte etmeyi tasarlayacaklardır. Siyonistler, bir yandan Osmanlılarla müzâkerelere devam ederken, diğer yandan da Filistin'de kolonizasyona girişecekler ve taraftarlarını tarımsal yerleşim merkezleri kurmak suretiyle Arz-ı Mevud'da iskân edeceklerdir.

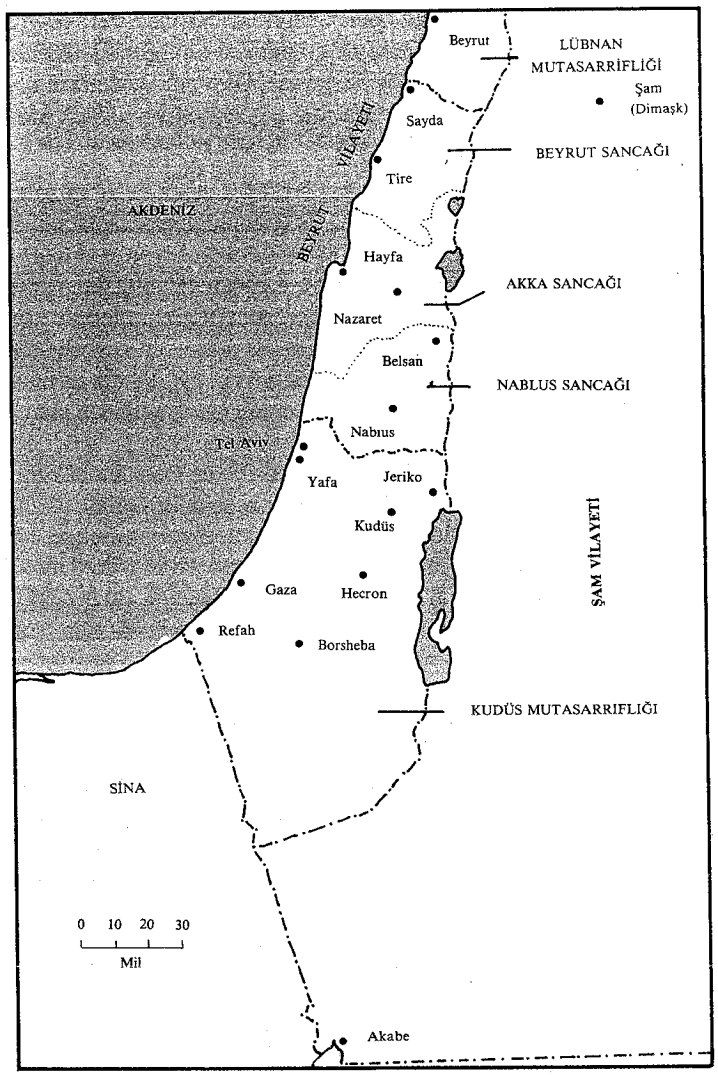
Filistin, Osmanlıların egemenliğinde bir bölge olmasının yanı sıra, her üç büyük dince kutsal addedildiği için Batı uluslarının yoğun misyoner faaliyetlerine sahne oluyordu. İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya ve Fransa bu bölgede kiliseler, dinî okullar ve misyoner cemiyetleri kurmuşlardı. Bunun dışında, Filistin, Ortadoğu alt sisteminin bir parçasıydı. Bu nedenle dünya siyasetinde önemli bir yeri vardı. İngiltere için Filistin, Hind sömürgesine ulaşım yollarının üzerinde önemli bir stratejik konuma sahipti. Fransa ise Lübnan ve Suriye'de I. François zamanından beri küçümsenmeyecek bir nüfuz kurmayı başarmıştı. Böylece Filistin, Fransa'nın Ortadoğu'daki ticaret mer-

(1) V. Cuinet, *Syrie, Liban et Palestine (Géographie Administrative Statistique, Descriptive et Raisonnée,* (Paris, 1896), s. 513-680. Ayrıca bkz.; H.M.S.O. *Handbook on Syria and Palestine,* 1920.

kezlerinden biriydi. Almanya'nın ise "Doğuya Açılma Politikası" çerçevesinde Filistin'i ihmâl ettiği söylenemezdi. Almanlar gerek gemicilik kumpanyaları ve gerek bankaları ile Filistin'de kendilerine bir yer açmaya çalışıyorlardı. Rusya da Ortadoğu'daki devletlerarası rekâbetten kendisini soyutlamamış ve Suriye (ve Filistin)'deki yerli halkın belirli bir kısmının Ortadoks olmasından yararlanarak kilisesi ve misyoner kurumları ile Filistin'de kültürünü ve nüfuzunu yaymaya başlamıştı.

Bu şartlar altında, Filistin'de bir Musevi yurdu kurma projesi bu bölgedeki devletlerarası rekâbeti körükleyecek uluslararası bir sorun olmaya adaydı. Kurulacak bir Yahudi Devleti, bölgedeki güç dengelerini etkileyecekti. Filistin ve onun bağlı bulunduğu Ortadoğu alt sisteminde dengenin herhangi bir devlet lehinde değişmesini diğer devletler hoş karşılamayacaklar , bu dengeyi kendi yararına çevirmek için uğraşacaklardı. Siyonistlerin ortaya attıkları Musevi Devleti hangi devlete yatkın bir politika izlerse ya da hangi devletin himâyesi altında kurulursa, diğer güçler bunu Ortadoğu'da ve Ortadoğu'nun da bir parçasını oluşturduğu "Global" güç dengesi sisteminin ihlâl edilmesi olarak kabullenecekti. XIX. yüzyılda dünya siyasetindeki dengelerin değişmesi ve başka bir düzeyde yeniden "dinginliğe" erişilmesi için çoğu kez çatışma sözkonusu oluyordu. Büyük Güçler ise herhangi bir alt sistemde patlak verecek bir savaşın global sisteme sıçrayıp, tüm güçleri karşı karşıya getireceğinden çekiniyorlardı. Bu nedenlerle, Filistin Sorunu uluslararası bir nitelik kazanıvermişti.

Filistin Meselesi'nin uluslararası bir sorun niteliğini kazanması en fazla Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmişti. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti bir çöküş içerisindeydi. Osmanlı Hükûmetlerinin hayatî sorunu, çöken imparatorluğun Büyük Güçler tarafından paylaşılmasına engel olmak, ya da, başka bir deyişle, "Devlet-i Âliyye"nin siyasal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaktı. XVII. yüzyıldan beri gerilemekte olan Osmanlı Devleti, parçalanmaktan dünya politikasındaki devletlerarası güç rekâbetinden yararlanmak suretiyle korunmuştu. Şimdi ise Filistin'de Siyonistler'in girişimleriyle kurulması tasarlanan bir Musevî Devleti, Büyük Güçler'in onayını aldığı takdirde, Ortadoğu'daki dengelerin değişmesine vesile teşkil edecekti. Musevi Devleti'nin de bir parçasını oluşturacağı bu akımların ayrılıkçı özlemlerini gidermeden kurulması düşünülemezdi. Şöyle ki, Musevi Devleti hangi Büyük Gücün himayesine sığınırsa, diğer güçler de bu devletin Ortadoğu'daki artan nüfuzunu dengelemek için imparatorluk içindeki başka uluslara

OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE FİLİSTİN (1880-1914)

bağımsızlık verilmesini savunarak, o ulusların oluşturacağı devletleri himâyelerine almak isteyeceklerdi. Bu operasyon ise ancak Osmanlı Devleti'nin çokuluslu imparatorluğunun tamamiyle çözülmesi ve toprak bütünlüğünü kaybetmesi ile gerçekleşebilirdi. Bu da, kısaca, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını kaybetmesi, Büyük Güçler arasında paylaşılması ve "Şark Meselesi"nin çözümlenmesi demekti.

Filistin Meselesi'ni karmaşıklaştıran bir diğer etken de Araplardı. Osmanlılar zamanında "Arz-ı Filistin"in nüfus çoğunluğunu Araplar oluşturuyordu. Bir örnekle belirtilecek olursa, 1880 yıllarında-Siyonist akınları başlamadan-Kudüs sancağında 25.000 Museviye karşın 457.592 Arap yaşıyordu.(1) Bir Arap beldesi olan Filistin'e Siyonistler'in girişimleriyle Musevi akımının başlaması Arapları bu ülkenin geleceği açısından kuşkulandırmaya başlamıştı. Milliyetçilik akımının padişahın Arap uyruklarını da etkilediği bir gerçekti. Araplar, dört asırdan beri Osmanlı egemenliğinde olan Arap Ortadoğusunu yabancı yönetiminden kurtarmak ve bu bölgede kendi devletlerini kurmak özlemini duymaktaydılar. Filistin'de de Osmanlı hâkimiyetinin Musevi ya da Siyonist hakimiyeti ile değişmesini kesinlikle arzulamıyorlardı. Siyonistler'in Filistin'de başlattıkları kolonizasyona engel olmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Filistin'de Musevi akımını durduramayan Osmanlı yönetimini şiddetli bir şekilde protesto etmişlerdi. Bu nedenle, Osmanlılara karşı Arap milliyetçiliği davasını sürdürenlerin başında İstanbul yönetiminin -kendi görüşlerine göre- beceriksizliği karşısında isyan eden Filistinlilerin olması bir tesadüf değildir. Biz, bu noktayı gözönünde tutarak, Arap milliyetçiliği ve onun Siyonizmle olan ilişkisini bu araştırmanın kapsamı içerisinde işlemeyi öngördük.

Filistin Meselesi ile ilgili eserler ve bibliyografyalar ciltler tutmaktadır.(2) Bununla beraber, bu sorunun Osmanlı Devleti dönemindeki gelişmesi üzerinde durulmadığı görülmektedir.(1) Filistin Meselesi'nin Osmanlı ya

(1) A.W. Kayyali, *Palestine: A Modern History,* (London, t.y.), s. 11.
(2) W. Khalidi and J. Khadduri (eds), *Palestine and the Arab-Israeli Conflict: And Annoted Bibliography,* (Beirut, Kuweit, 1974).

da Türk hâkimiyeti sonrası dönemlerini inceleme konusu edinen araştırmaların, hiçbir kanıt ya da bilimsel veriye dayanmaksızın bazı peşin hükümlerle konuyu geçiştirmeye çalıştıkları dikkati çekmektedir. Bu konuda egemen olan görüşe göre, XIX. yüzyılın sonlarına doğru hızla çökmekte olan Osmanlı Devleti, Ortadoğu'daki İmparatorluğu'nun Arap milliyetçiliği karşısında dağılmasını önlemek amacıyla Musevileri Filistin'de yerleştirmeyi düşünmüştür. Bu teze göre Osmanlılar, Museviyi Araba karşı oynayarak Arap vilâyetlerinin ellerinden çıkmasına engel olacaklarını sanmışlardır. Ortadoğu'da "Böl ve Yönet" siyaseti uygulayan Osmanlılar, zaten 1517'den Birinci Dünya Savaşı'na değin Ortadoğu'daki ulusları ve ülkeleri sömürmüşlerdir. Ortadoğu'nun geri kalmasına ve Arap uygarlığının yok edilmesine "barbar" Osmanlılar neden olmuşlardır.(2) Bu tez, sadece Arap akademik ve siyasal çevrelerince değil, Batılı yazarlar tarafından da benimsenmektedir.(3) Biz, bu araştırmada birincil kaynaklara önem vererek Osmanlıların Filistin Meselesi çerçevesinde Siyonistler'le ilişkilerini incelemeye çalıştık. Çalışmamız, yukarıdaki sava cevap olarak hazırlanmamış olmakla birlikte,

(1) Osmanlılar döneminde Filistin Sorununa değişik açılardan değinilmiştir: N.Mandel *(The Arabs and Zionism Before World War I,* California, 1967) 1880-1914 döneminde Filistinli Arapların Siyonistlere karşı tutum ve davranışlarını incelemiştir. Buna karşın, Yaacov Roi ise makalesinde ("The Zionist Attitude to the Arabs 1908-1914" *Middle Eastern Studies,* IV (1967-8), s. 198-242) Siyonistlerin Filistinlilere karşı siyasetlerini ortaya koymaya çalışmıştır. I. Friedman eserine *Germany, Turkey and Zionism 1897-1918,* (Oxford, 1977) adını vermesine rağmen, Osmanlı arşivlerine girmediğini, hatta Osmanlı Hükümetinin Siyonistlere karşı tutum ve politikasını incelemeyi amaçlamadığını itiraf etmektedir. Zaten, Prof. Friedman'ın Osmanlı siyaseti hakkındaki bilgisi Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile Berlin Büyükelçisi Ahmed Tevfik Paşa'yı aynı kişi sanmasına neden olacak kadar sınırlı ve yanlıştır. Yazarın çalışması tümüyle İkinci Alman İmparatorluğu'nun Siyonistlerle ilişkilerini içermektedir. Prof. D. Vital'in çalışması *(The Origins of Zionism,* Oxford, 1975) başta olmak üzere Siyonizmin doğuşu ve gelişmesini konu edinen pekçok eser bu hareketin içsel dinamiğini incelemiş, Osmanlıla rın Siyonistler karşısındaki tutum ve siyasetlerine değinmemişlerdir. Bu konuda yalnız İsrail'den D. Farhi ve Türkiye'den Y. Kutluay bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Ne var ki, bu iki araştırmacının erken ölümleri bu konuda esaslı bir çalışmanın ortaya çıkmasını engellemiştir. Farhi'nin Selânik Musevilerinin 1908 Jön Türk Devrimiyle ilişkilerini içeren İbranice makalesi ("Yehudei Saloniki ve Mahapekhat ha Turkim ha-Tze'irim") halen basılmamıştır. Kutluay ise, Herzl'in anılarının bazı bölümlerini Türkçeye çevirmekle yetinmiştir. Prof. H. Tanyu'nun 2 ciltlik iddialı eserindeki *(Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler,* İstanbul, 1967) ilgili bölümler Kutluay'ın iktibasından ibarettir. Ancak, Osmanlılar'ın Siyonistler'e karşı politikalarına, kısa da olsa, A.İ. Bağış'ın Nisan 1980'de Amman'da toplanan "Bilad-al-Stam" konferansı'nda yayınlanmamış bir tebliğde temas edildiğini de hatırlatalım: "The Jewish Settlement in Palestine and the Ottomans Policy,"
(2) İ. Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler,* (İstanbul, 1977).
(3) P. Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası,* (İstanbul, 1975); *The Arabs,* (London, 1978).

kapsamında savın yersizliğini ve dayanaktan yoksunluğunu kanıtlayan bilgileri de içermektedir.

Filistin Meselesi'ne ilişkin ilk çalışmamızda(1) II. Abdülhamid, ikincisinde ise (2) II. Meşrutiyet dönemini işlemiştik. Elinizde tuttuğunuz bu kitapta ise hem bu iki dönemi yeni belgelerle takviye ediyor; hem de Birinci Dünya Savaşı ile Barış'ın kurulduğu, ya da Filistin Mandası'nın tesis edildiği süreci de ihtiva edecek şekilde hayli geniş -adetâ başlı başına bir eser gibi- eklemelerde bulunuyoruz. Yine, bu çalışmamızda, diğer araştırmalarımızdan farklı olarak, her bölümün sonuna ekler koyarak, konuya ilişkin önemli gördüğümüz yayınlanmamış belgeleri de ilgili okuyucunun hizmetine sunuyoruz. Gerek söz konusu belgeler ve gerekse incelememizde kullanılan diğer kaynaklar hakkında kitabın sonundaki genel kaynakçada yeterli ayrıntı bulunacaktır.

Yararlı olması dileğiyle...

Mim Kemâl ÖKE - 1990

(1) *II. Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Meselesi* (İstanbul, 1981).
(2) *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu* (İstanbul, 1982).

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 6
TAKDİM 9
ÖNSÖZ 11
GİRİŞ 23

FİLİSTİN MESELESİ'NİN OLUŞTUĞU ORTAM

A. YAHUDİ SORUNU (1880-1914) 23
1. Volk Milliyetçiliği'nin Doğuşu 23
2. Anti-Semitizm 27
3. Yahudi Aleyhtarlığı'nın Örgütlenmesi 29

B. SİYONİZM: DOĞUŞU VE GELİŞİMİ 33
1. Genel Tanım 33
2. Siyonizm'in Öncüleri 34
3. Pinsker ve Siyon Aşıkları Hareketi 38
4. Filistin'de Kolonizasyon ve Baron Rothschild 41
5. Herzl ve Siyasî Siyonizm 44

BİRİNCİ BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ
(1880-1908)

1. Siyonistler ve Osmanlılarla İlk Temasları 55
2. Azınlıklar, Himâye Sistemi ve Siyonizm 65
3. Arap Milliyetçiliği'nin Doğuşu ve Padişah'ın İslâmcılık Siyaseti 72
4. Filistin'de Musevi Kolonizasyonu'na Araplar'ın Tepkisi 77

5. II. Abdülhamid ve Siyonizm'e Karşı "İstisnai Tedbirleri" 83
a) Büyük Güçler Nezdindeki Diplomatik Girişimler 85
b) Museviler'in Siyonistleşmesini Engelleme Çabaları 88
c) "Duhuliye Nizamları" 91
d) Siyonistler'in Yabancı Himâyesi Elde Etmelerinin Önlenmesi 94
e) Arazi Satın Alma Yasakları 96
6. Büyük Güçler ve Anti-Siyonist Önlemlerin Uygulanması 98
Ekler 111

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908-1914)

1. Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri 127
2. İttihatçılar, Siyonistler ve Mezopotamya'nın Kolonizasyonu 137
3. İngiltere ve Siyonizmin Uluslararası Sorun Olması 143
4. İttihat ve Terakki, Muhalefet ve Siyonizm Davası 154
5. Filistin'in Musevîleşmesi Karşısında Arapların Tepkisi 164
6. "Büyük Kabine" ve Siyonizm Sorunu 175
7. İttihatçılar ve "Müslüman-Musevi İttifâkı" Projesi 179
8. İngiltere'nin Arapları ve Siyonistleri Kazanma Çabaları 190
Ekler 198

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ (1914-1918)

1. Osmanlı Cihadı ve İttifak Propagandası İçinde Yahudiler 235

2. Siyonizm ve Almanya-Amerika Kıskacında Osmanlı Devleti 245
3. İngiltere'nin Savaşta'ki Hedefleri ve Ayrılıkçılık 263
a) Şerif Hüseyin'in İsyanı, 1916 272
b) Siyonistler'in İngiliz Savaşı Gücüne Katkıları Ve Balfour Deklerasyonu, 1917 286
4. Almanya'nın Osmanlılar'la Siyonistler'i Uzlaştırma Çabaları 1917-1918 312
5. Talat Paşa ve İttihatçılar'ın Siyonizm'e Karşı Nihaî Politikaları 335
Ekler 360

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ (1919-1923)

1. Ortadoğu'da Yeni Uluslararası Siyasî Düzenin Oluşması 380
2. Siyonistler'in Arap Meselesi'ni Değerlendirmeleri Ve Filistin İstiklâl Davası'nın Başlaması 399
3. Türk-Arap Uzlaşma Çabaları: M. Kemâl Paşa-Emir Faysal Münasebeti 409
4. Filistinliler'in Türkler'den Beklentileri ve Ankara'nın Tavrı 427
5. İmparatorluk'tan Cumhuriyete Geçişte Musevi Cemaati ve Siyonizm 437
Ekler 469

SONUÇ 485
1. İngiltere ve Filistin'de Manda İdaresi'nin Ana Hatları 485
2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Filistin Meselesi'nin İçyüzü 487
3. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Filistin Siyaseti'nin Oluşması 494

BİBLİYOGRAFYA 503
İNDEKS 535

GİRİŞ

FİLİSTİN MESELESİ'NİN OLUŞTUĞU ORTAM

Bu bölümde, ilkin, Siyonizmin oluştuğu çevreye değinilecektir. Siyonizmi bazı Yahudi aydınlarının Avrupa'da gittikçe aşırı boyutlar kazanan Yahudi aleyhtarlığına bir tepkisi olarak nitelendirmek mümkündür. Yahudi aleyhtarlığının kaynaklarını ise XIX. yüzyılın Avrupa'sında aramak lazımdır. XIX. yüzyılın düşünce akımlarının en önemlilerinden biri olan "Milliyetçilik", ırkçı teorilerin ve Sosyal Darwinism'in tesiriyle Yahudi aleyhtarı bir nitelik kazanmıştır. Bununla birlikte, *Anti-Semitism*'in örgütlenmesinde, bazı ekonomik etkenlerin rolü de sözkonusudur. İlerideki sahifelerde bu etkenleri açıklamaya çalışacağız. Böylece, Siyonizm, "Yahudi Sorunu"nun çözümüne ilişkin, Yahudilerce geliştirilmiş bir reçete olarak görülmelidir. Bu bölümün ikinci kısmında ise, Siyonizmin katliama uğramış ırkdaşlarını bu yazgısından kurtarmayı amaçlayan bir "hayır" kurumu olarak dünya siyasetine girişinden Dr. Herzl'in çaba ve girişimleriyle uluslararası ilişkilerde bir devlet görünümü kazanmasına değin geçirdiği aşamalar verilmeye çalışılacaktır.

A. YAHUDİ SORUNU (1880-1914)

1- Volk Milliyetçiliğinin Doğuşu

Aydınlık Çağı ve Fransız Devrimi'ni takip eden yıllar Avrupa'da liberalleşme sürecinin başladığı, "özgürlük, kardeşlik, eşitlik" gibi insan haklarının savunulduğu bir dönem olmuştu. Bu dönemde yurttaşlarına bazı siyasal hak

ve özgürlükler tanıyan Batı devletleri, başta Napolyon Fransası olmak üzere, Musevi uyruklarının tâbi tutulduğu medenî sınırlamaları da kaldırmak yoluna gitmişlerdir. Museviler, artık diğer yurttaşlarla yasalar önünde eşit sayılıyor; istedikleri meslekleri seçmek, iş hayatına atılmak, seyahat etmek özgürlüklerine kavuşuyorlardı. Yaşadıkları ülkelerin iktisadî hayatına kısıtlamalar olmaksızın katılabilen Museviler 1850'lerin yoğun ekonomik gelişmelerinden de paylarını alıyorlar, hızla orta sınıfın merdivenlerini tırmanıyorlardı.Museviler, siyaset sahnesinde de kendilerini göstermeğe başlamışlardı. Parlamento üyesi, hattâ bakan dahi olabiliyorlardı. Musevilere göre, yaşadıkları ülkelerde tâbi oldukları toplumsal özümleme *(assimilation)* son derece başarılı olmuştu. Artık Museviler kendilerinin ayrı bir ulus oluşturmadıklarını iddia ediyorlar ve bağlılıklarının sadece yaşadıkları ülkelere dönük olduğunu savunuyorlardı. İbranî dininin temel taşını oluşturan Siyon'a dönme ümidi (mesihçi gerekircilik) terkedilmeye başlanmıştı. "Reform Museviliği" adıyla tanınan bu akım, Museviliğin sadece bir ahlâk normları zinciri olarak Museviler tarafından benimsenmesini uygun buluyor ve Musevilerin yerli halka karışmasını, hattâ o halkın içinde erimesinin gereğini savunuyordu.(1)

Ne Avrupa hükümetlerinin iyi niyeti, ne de Musevilerin heyecanı, Musevi özgürlüklerinin halk tarafından da benimsenmesi için yeterli bir güvence olabildi. Halkın, duygu sistemine sinmiş bazı önyargılardan bir çırpıda sıyrılıvermesi mümkün değildi. Bu yüzden bazı Avrupalı düşünürler, Musevilerin kendi toplumları ile özümlenmesi düşüncesine karşı çıktılar. Nietzche, Almanların bu tutumunu eleştiriyor ve "Alman kafası hazımsızlıktan kıvranıyor, hiç bir şeyi içine sindiremez" diyordu. Batı insanının bu kafa yapısı aslında o dönemin beklenti ve kaygılarını yansıtıyordu. Ayrıcalık yaratılmaksızın her yurttaşa eşit hak ve özgürlüklerin dağıtıldığı Aydınlık Çağı kapanmıştı. Rasyonel düşünceye kıyasla duygu, madde yerine mânâ galebe çalmıştı. Geleneğe, tarihe, eski değerlere ve doğaya dönüş başlamıştı. "Romantizm" iyi bir dünya vatandaşı olmayı değil, iyi bir yurtsever olmanın önemini vurguluyordu.(2) Romantik düşüncenin benimsediği "ulus" kavramı Batı Avrupa'da olduğu gibi ulus-devlete bağlılığı ifade etmiyordu. Genellikle Cermen asıllı ulusların yaşadığı Orta Avrupa'da "ulus", *(volk)* deyimi ile türdeş bir etnik cemaat kastediliyordu. Soyut bir kavram olan *volk* ile aynı

(1) M. R. Marrus, *The Politics of Assimilation,* (Oxford, 1971).
(2) R.D.O'Butler, *The Roots of National Socialism 1783-1933,* (London, 1941), 2. bölüm.

topraklar üzerinde yaşayan ve o doğa parçasına tarih boyunca kök salmış ve ona duygularıyla bağlanmış bir toplum anlatılmak isteniyordu. İşte, yüceleştirilmiş bir "vatan" ögesi bir ulusu diğer toplumlardan ayıran en önemlisi kıstas, bir anahtardı. Dil ise, bir *volk*'un dışsal belirtilerinden biriydi, kültür ve devlet gibi. Ama bir ulusu *volk* yapan tüm özellikler ancak aynı topraklar, bir yurt alanı üzerinde gelişebilirdi.(1)

XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da filizlenen milliyetçilik akımları, Batı'da başta İtalyanlar ve Almanlar olmak üzere bazı milletlerin ulusal birliklerini kurma mücadelelerinde, Doğu'da ise Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi çokuluslu imparatorlukların bünyesinde bazı etnik grupların millî bağımsızlıklarını kazanma çabalarında etkin bir itici güç olmuştu. Sözünü ettiğimiz bu ulusçuluk kendi millî çıkarı uğruna başka ulusların hakkına tecavüz yetkisini kendinde bulan fanatik bir doktrin değil, dünyanın değişik uluslardan oluştuğunu kabullenen ve sadece kendi toplumuna özgü nitelikleri geliştirme ya da ulusal bağımsızlığı amaçlayan bir felsefeydi. Ne var ki, Mazzini'nin romantik milliyetçilik felsefesi XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru değişmiş, liberal unsurlarından tamamen arınarak fanatizme doğru yönelmeye başlamıştı. Bunun nedeni ise ulusçuluk kavramının Sosyal Darwinismle birleşmesi, bu düşünce sisteminden etkilenmesiydi.

Darwin'in biyolojik determinizmini insan bilimlerine aktaran Herbert Spencer olmuştur. Spencer, Darwin'in türlere ilgili kuramlarını insan topluluklarına mâletmeye çalışmıştır. Spencer, herkesin herkesle çatıştığı Hobbes'un gözlemlerine uygun bir doğa düzeninde Darwin'in "en güçlü kazanır" *(survival of the fittest)* ilkesine dayanarak en güçlünün sözünü diğer partilere geçireceğini savunmuştu.(2) Uluslararası ilişkilerde de bu böyle değil miydi? En güçlü olan ulus çıkarlarını diğer ülkelere dikte ettirebiliyordu. Eğer bu dünyada varlığını sürdürmek, uluslararası arenanın güçlü aktörleri tarafından yenilip yutulmak istemiyorsa, bir ulus ne yapmalı, gücünü nasıl arttırmalıydı? Bu soruların cevabını ırkçılık kuramları vermiştir.

Antropoloji ve etnoloji bilimlerindeki gelişmelerle artık milletler dünya

(1) *Volk* milliyetçiliği için, bkz.: U.N.E.S.C.O., *The Third Reich,* (Londra, 1955); O'Butler, a.g.e., H. Kohn, *The Mind of Germany,* (Londra, 1965).
(2) H. Koch, *Origins of the First World War,* (London, 1976); H. Krausnick/M. Brozsat, *Anatomy of the SS State,* (Londra, 1973), 1. bölüm; H.G. Zmarlik, "Social Darwinism in Germany Seen as a Historical Problem", H. Holborn (der.), *Republic to Reich,* (New York, 1973).

politikasının hiyerarşik merdiveninde sahip oldukları nesnel ögelere göre değil, manevî ve ırkî temellerine dayanarak sıralanıyorlardı. Bir ulusun yazgısı ırkının kalitesi ve gelişimi doğrultusunda belirleniyordu. Irkçı teorileri ilk ortaya atan düşünür, Fransız Joseph Arthur Gobineau, "beyaz ırkın güzellik, zeka ve kuvvetin tekeline sahip" olduğunu iddia ediyor ve bu ırkı da kalitelerine göre kategorilere ayırıyordu. Asya'dan kaynaklanan insan ırkı Hem, Sem ve Yafes kollarına ayrılmıştı. İlk iki kol karışarak safiyetlerini kaybetmişlerse de, Yafes ve onun da bir bölümü olan Arîler *(Aryan)* halen yüceliklerini koruyorlardı.

Gobineau'nun izinden giden Herbert Stewart Chamberlain adlı bir İngiliz bilimadamı da ırkın hem fiziksel (kafatası şekli, saç rengi ve kan) hem de ruhsal (ulusal karakter) özellikleri olabileceğini söylüyor ve "gözlemlerine" dayanarak en soylu ırk olan Arîlerin Cermenler olduğunu iddia ediyordu. Ayrıca, Almanlar'da diğer uluslara kıyasla üstün bir kahramanlık ruhunun ve uygarlık yaratıcılığının özelliklerini keşfettiğini savunuyordu. Chamberlain'e göre, Almanlar kesinlikle aşağı ırklarla karışmamalı, sâfiyetlerini yitirmemeliydiler. Onlar dünyaya egemen olmak, kültür ve uygarlıklarını dünyaya yaymak için Tanrı tarafından seçilmişlerdi.(1)

Ne var ki, ırkçı kavramların *volk* ulusçuluğu ile bileşiminin oluşturduğu iyimser hava İkinci Alman İmparatorluğu'nun gerçeklerine hiç de uymuyordu. Alman milliyetçilerinin gözünde Alman birliğinin kurulması bir fiyaskoydu. İkinci *Reich,* ne tüm Cermenleri bu yeni devletin sınırları içine almış, ne de küçük Almanya'da *(kleindeutschland)* ulusal bilinci uyandıracak faaliyetlere girişmişti. 1870 Alman birliği milliyetçiliğin zaferi olarak kabul edilemezdi; bu Bismarck Prusya'sının kılıç zoru ile genişlemesi sonucu ortaya çıkan bir gerçekti. İkinci *Reich,* imparatorluk içinde millî birliği sağlayacak, Almanların manevî özelliklerini geliştirme politikası izleyeceği yerde, maddî gelişmeye yönelmiş ve hızla ekonomik kalkınma çabası içine girmişti. Sanayi Devrimi, romantik milliyetçilerin özenle vurguladığı doğa sevgisini hiçe sayarak, Almanya'yı pis, duman kaplı, çirkin endüstri merkezleri haline dönüştürmüştü. Ayrıca, bu endüstrileşme süreci tüm geleneksel toplum değerlerini yıkmaya başlamıştı. Aynı *volk*'un çocukları, işçi-burjuva diye kamplara ayrılmışlar; milliyetçilerin özenle üzerinde durdukları ulusal

(1) K. Bracher, *The German Dictatorship,* (Londra, 1974), s. 30-31; F.L. Carsten, *The Rise of Fascism,* (Londra, 1974), s. 30-31; G.L.Mosse, *The Crists of Germanic Ideology,* (Londra, 1970), s. 93-97; O'Butler, a.g.e., s. 167-174.

birliklerini parçalamak için adetâ birbirleriyle yarışa girmişlerdi. Hele burjuvazi, Manchester iktisadî okulunun *laisséz faire* felsefesinin etkisiyle *volk*'un ortak çıkarlarını hiçe sayarak sadece kendi kârını maksimize etmeyi düşünüyordu. Parlamenter kurumlar ise burjuvazinin kendi çıkarlarını savunmak için örgütlenmesinden başka bir şey değildi. Böylece, kısa sürede Almanya'da milliyetçilik; Manchestercilik, şehircilik, liberalizm, parlamenterizm, materyalizm gibi Almanlığa aykırı her türlü akıma muhasım bir "anti-akım" haline gelmiştir.(1)

Sonuçta ise, Alman milliyetçileri uygarlıklarının gerilemesine ve ırklarının bozulmasına seyirci kalacaklarına uluslarının yeniden sıhhatine kavuşabilmesi ve misyonunu yerine getirebilmesi için yukarıda saydığımız akımlarla mücadeleye girmeye karar verdiler. Bu düşüncenin taraftarlarına siyasal literatürde "Tutucu Devrimciler" dendi; bu milliyetçiler idealleştirilmiş bir geçmişi gelecekte inşa edebilmek için nefret ettikleri bugünü yok etmeye kararlıydılar. Geçmişe olan bağlılıklarından dolayı tutucu, ümitsizliklerinden dolayı da devrimciydiler. Savundukları, "Cermen Devrimi"nin amacı Almanların ruhsal gelişimini doğaya, Alman geçmişine ve Arîlik efsanesine uygun bir şekilde sağlamak ve bu dirilişin simgesi ve koruyucusu olan nesnel kurumları tesis etmekti.(2)

2- Anti-Semitizm

Krizli dönemlerde toplumun geçirmekte olan sıkıntıların kefaretini yüklenecek bir şamar oğlanı *(béte noir)* bulmak ve toplumsal ayaklanmayı bu gruplara doğru yönlendirmek çoğu zaman devlet kurumlarını siyasal çalkantılardan koruyan bir kalkan, bir emniyet süpabı olmuştur. Almanya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin 1870 ekonomik krizi döneminde, halkın şimşeklerini siyasal rejimden uzaklaştırarak, üzerine çekecek paratoner, Museviler'den başkası değildi.(3)

Musevi'ye duyulan düşmanlığın kökeni dinseldir. Hıristiyanlığa göre, Museviler Hz. İsa'yı tanımamışlar, Hıristiyanlık aleminin bu biricik peygamberinin çarmıha gerdirilmesine neden olmuşlardı.(4) Bunlara rağmen, Museviler'e bu kötü yazgılarından kurtulmak için bir şans tanınmıştı. Muse-

(1) F. Stern, *The Politics of Cultural Despair,* (Londra, 1974).
(2) Aynı eser, s. 26.
(3) H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism,* (Londra, 1967).
(4) U. Tal, *Christians and Jews in Germany,* (Londra, 1975).

viler dinlerini değiştirmek ve vaftiz olmak koşuluyla toplumsallaşabiliyorlardı. Fakat, Musevilerle Hıristiyanlar arasındaki bu balayı uzun sürmedi. *Volk* kuramlarının ortaya atılması ile toplum içinde Musevinin statüsü bir anda değişiverdi. *Volk* milliyetçileri bir ulusu yücelten faktör olarak toprağa bağlılığı gösteriyorlar ve vatan kavramının önemini vurguluyorlardı. Museviler'in ise kendilerine özgü bir yurdu yoktu. Bunun için milliyetçiler, Musevileri ruhsuz bir toplum, *volk* olamayacak aşağı bir cemaat olarak nitelendiriyorlardı. Onlara göre, Museviler karanlık, izbe ve pis *getto*larda yaşayan yaratıklardı. Irkçı kuramların gelişmesiyle Museviler, milliyetçilerin çizdikleri bu imajdan vaftiz olmak şekliyle kurtulabilme umutlarını da kaybettiler. Çünkü, artık din değiştirmekle bir Musevi ırksal özelliklerinden sıyrılamayacağı için ömrü boyunca nefret edilen, tiksinilen bir insan olarak kalacaktı. Tanınmış Alman milliyetçisi Julius Langbehn, "Bir erik elmaya dönüşemeyeceğine göre bir Yahudi de hiç bir zaman Alman olamayacaktır" diyordu.(1) Milliyetçilere göre, Museviler aşağı ırka mensuptular, onlarla karışmak Alman ırkının kalitesinin düşmesine neden olurdu. Bu gidişe engel olmalı, Museviler Alman toplumundan sökülüp atılmalıydılar.

Anti-Semitizm'in halk kitleleri tarafından benimsenmesi ise siyasal ve ekonomik sorunların ağırlığına bağlıydı. 1870'lerde Almanya sanayileşme sürecinin ikinci dalgasına kapılmış, banka-devlet işbirliği ile orta sınıfın gelişmesi ya da girişimleri olmaksızın, kapitalizme geçilmişti. Alman toplumunun büyük bir kısmını oluşturan orta sınıf, bilhassa aşağı orta sınıf, bir yandan tekelci şirketlerin hegamonyası, diğer yandan da işçi sınıfının gittikçe artan siyasal istemleri arasında kalmış; toplumsal varlığı tehdit edilmeye başlanmıştı. Büyük işletmelerle rekâbet edemeyen orta sınıf iktisadî etkinliğini kaybetmeye ve hızla proleterya saflarına düşmeye başlamıştı. Sanayileşme olgusunu algılamayan bu kişiler, içine düştükleri durumu betimlemek için kolay çözümler arama yoluna gittiler. Şöyle ki, sıkıntılarının tüm nedeni Musevilerdi. Kapitalizm Musevilerin becerisiydi, borsayı ellerinde tutan zengin Musevi bankerler endüstrileşmeyi finanse etmişlerdi. Sosyalizm ise yine Museviler'in başının altından çıkmıştı. Milliyetçiler için Marx'ın Yahudi olması ve Sosyal Demokrat lider ve kadrolarının Musevilerden oluşması yeterli kanıtlardı. Museviler, sosyalizmi sosyal reform ya da devrim yapmak amacıyla benimsememişlerdi. Aslında bu bir taktikti; Museviler dünyaya sahip olabilmek için bir yandan Marksizmi diğer yandan da Kapitalizmi seferber etmişlerdi. Museviliğin dünya hakimiyeti düşüncelerinin ilk aşaması ise uygarlığın temsilcisi Almanya'yı çökertmekti.(1)

(1) Stern, a.g.e., s. 141.

3- Yahudi Aleyhtarlığının Örgütlenmesi

Anti-Semitizm sadece bir duygu olarak kalmamış, XIX. yüzyılın son çeyreğinde kurumsallaşmış ve siyasal platformlarda savunulmuştu. Almanya'da Yahudi aleyhtarlığını istismar edenlerin başında Adolf Stoecker geliyordu. Prusya kraliyet sarayının vaizi olan bu kişi, 1878 yılında kurduğu Hıristiyan Sosyal İşçi Partisine Yahudi düşmanlığını benimsetmişti. 1881 Nisanında Stoecker ve arkadaşları Bismarck'a 225.000 imzayı kapsayan bir dilekçe sunmuşlar ve bu dilekçeyle Orta Avrupa'dan Yahudi göçmen akımının kısıtlanmasını rica etmişlerdi. İki yıl sonra düzenledikleri bir açık hava mitinginde Stoecker, "Zafere ulaşıncaya değin Musevilerle savaşacağız" diyor ve hükûmetten Musevilerin eğitim, hukuk ve diğer mesleklere girmelerini önleyecek bazı tedbirlerin getirilmesini talep ediyordu. Hıristiyan Sosyal İşçi Partisi'nin dışında Tutucular da parti programlarında, "Biz, Musevilerin ulusal birliğimizi çözmeye yönelik ve genellikle saldırgan etkisine karşı daima savaşacağız" deniliyordu.(2)

Partilerin dışında, Anti-Semitizm davasını destekleyen bazı baskı grupları da vardı. Marburg Üniversitesinde kütüphane memuru olan Otto Böckel, köylülerin Musevi tefecilere olan borçlarını istismar eden bir kampanya ile sahneye çıkmış ve taraflarının gayreti ile 1887'de *Reichstag*'a seçilmeyi başarmıştı. 1879 yılında William Marr, Anti-Semitler Birliğini kurmuş, onu takiben de 1880'de Theodor Fritsch adlı Liepzigli bir mühendis benzeri bir kuruluşla *(Hammer League)* kamuoyu yaratmaya başlamıştı. Fritsch, Türkçe ile beraber pek çok dile çevrilen *Yahudi Sorununun El Kitabı* ve *Anti-Semitizmin İlmihâli* adlı iki eser yayınlamıştı. Anti Semitler Toplantılarında amblem olarak gamalı haçı kullanıyorlardı. Pan-Cermen bazı derneklerde Anti-Semitizm'i destekliyorlardı.

Yahudi aleyhtarlığı akademik çevrelerce de benimsenmişti. Berlin Üniversitesi'nin tanınmış tarihçilerinden Heinrich von Treitschke bir makale-

(1) Mosse, a.g.e., ve *Germans and Jews,* (Londra, 1968), P.G.J. Pulzer, *The Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria,* (Oxford, 1964).
(2) Carsten, a.g.e., s. 22-32.

sinde "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir" demişti.(1) Anti-Semitizm'in akademisyenler tarafından desteklenmesi bu harekete saygınlık kazandırmıştı. Göttingen Üniversitesi'nden Paul de Lagarde aşırı bir milliyetçi ve Yahudi düşmanıydı. "Yahudiler", demişti Lagarde, "mikrop taşıyıcılarıdır, millî kültürleri kirletirler. Onlar ev sahiplerinin beşerî ve maddî kaynaklarını kuruturlar, inançlarını yıkarlar, liberalizm ve materyalizmi yayarlar."(2)

Avusturya-Macaristan imparatorluğu'nda Anti-Semitizm'in yeşermesine neden olarak, milliyetçi çevreler Musevilerin gittikçe artan güç ve nüfuzlarını gösteriyorlardı. Gerçekten de, Museviler, bilhassa Viyana'da, tüm iş çevrelerini ellerine geçirmişlerdi. Çağdaş bir kayıtta, "1914'e kadar olan devrede Viyana'da endüstri ve ticaret tamamiyle Musevilerin kontrolundadır" deniliyordu. Milliyetçi çevreleri kaygılandıran ikinci bir neden, şehirdeki Musevi nüfusunun giderek artmasıydı. Bu artışın büyük kısmı doğal nedenlerden -doğum gibi- kaynaklandığı halde, önemli bir bölümü de Rusya ve Romanya'dan göçlerle sağlanmıştı. Rusya'dan gelen Musevi göçmenler, Viyanalıların alıştığı Avrupalılaşmış Musevilere hiç de benzemiyordu. Bu Museviler, genellikle dindar adamlardı, geleneksel siyah kaftanları, uzun sakalları ve kıvırcık favorileriyle yerli halka kıyasla hemen farkediliyorlardı. Rusya'daki soykırımlardan herşeylerini geride bırakıp kaçtıkları için fakirdiler, giysileri eski ve kirliydi. Onların bu durumu Viyanalılarda tiksinti uyandırmış, ülkelerinde devamlı kalabilecekleri fikri ise en büyük tasaları olmuştu.(3)

Unutulmamalıdır ki, ilerde adını tarihe en amansız Yahudi düşmanı olarak yazdıracak genç Adolf, Yahudileri ilk kez Viyana'daki öğrencilik yılları sırasında tanımıştı. *Kavgam*'da o günleri anlatırken Hitler, "Sudan hoşlanmayan insanlardı bunlar. Onun için insan onlara baktığı zaman çok defa gözlerini kapamak zorunda kalırdı. Hele o uzun kaftanları giyenlerin kokusu kaç defa içimi bulandırırdı. Elbiseleri pek kirli, dış görünüşleri bayağı idi" diyordu.(4) Bu satırlar 1880'lerin Viyana'sında bir Anti-Semit'in düşünce yapısını çizmesi bakımından ilginçtir. O dönemde Hitler gibi pek çok genç üniversitelerde cimnastik kulüpleri *(Burschenschaften)* kurmuşlar ve Yahudi düşmanlıklarını toplama aktaracak bir platforma sahip olmuşlardı.

(1) I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism 1897-1918,* (Oxford, 1977), s. 10.
(2) Stern, a.g.e., s. 61.
(3) Carsten, a.g.e, s. 32-41; Pulzer, a.g.e.
(4) A. Hitler, *Kavgam,* (İstanbul, 1972), s. 62.

Anti-Semitizm'in Avusturya'daki en ateşli temsilcileri George Ritter von Schönerer ve Doktor Karl Leuger'di. Schönerer ateşli bir pan-Cermenizm taraftarıydı. 1873'de *Reichsrat*'a seçilmeyi başardı. Oradan Musevi hocaların okullardan alınmasını, Rusya'dan Musevi göçünün kısıtlanmasını savundu. Schönerer'in milliyetçi ve diğer çevrelerdeki saygınlığı, ancak Leuger gibi tanınmış bir Hıristiyan Sosyal Partisi lideri tarafından gölgelenebildi. Leuger 1895 yılında Viyana'ya belediye başkanı oldu ve bu konumu ölünceye kadar korudu. Aşırı bir Yahudi düşmanı olan Leuger'e sempati beslemekle beraber Hitler, Leuger'i Anti-Semitizmi ırksal temellere yerleştirmediği eleştirir. Ama, yine de Leuger'in Avusturya gibi çokuluslu bir ülke içinde ırkçılık yapmasının siyasal açıdan geçerli bir taktik olmadığını da teslim eder.(1)

Fransızların millî bilincini harekete geçirmede ise 1870 Alman yenilgisi birinci derecede önemli etken olmuştu. Alsace ve Lorraine'in Fransızların elinden çıkmasıyla Fransız ulusal gururu incinmiş, ve ülkede "intikamcılık" *(révanshism)* duyguları egemen olmuştu. Milliyetçilik duygularının tırmanmasıyla Yahudi aleyhtarlığının alevlenmesi işten bile değildi. Nitekim, 1886 yılında yayınladığı *Yahudi Fransa (La France Juive)* adlı eserinde Edouard Drumont ülkenin Yahudiler tarafından paylaşıldığını ilân ediyordu. Rothschildler gibi Musevi kapitalistler Fransa'yı parsellemişlerdi. Fransızları Musevi aleyhtarlığına iten en önemli olay, 1897'de Alfred Dreyfus adlı Musevi bir yüzbaşının Almanlar lehine casusluk yaptığının ortaya atılmış olmasıdır. Dreyfus savaş divanına çıkarılmış, asılsız bazı gerekçelerle yargılanmış ve idam edilmişti. Bu olay, Fransızlardaki milliyetçilik duygularının Musevi düşmanı bir şekil almasına neden oldu. 1898'de Maurice Pujo ve Henri Vaugeois'sah girişimleriyle Fransız Hareket Komitesi *(Comité d'Action Française)* kuruldu ve daha kuvvetli ve Musevisiz bir Fransa için kamuoyu oluşturulmasına çalışıldı. Komitenin çalışmalarına paralel olarak Charles Maurras *Revue* adlı dergisinde Musevilerin başrolünü oynadığı bir tuzağı halka aktardı. Maurras'ya göre, Yahudiler, Masonlar ve Protestanlarla işbirliği yaparak Katolikliğin kalesi Fransa'yı çökertmek istemekteydiler. Maurras kısa bir süre sonra "Kralın Silahşörleri" *(Camelots du Roi)* adıyla gizli bir militan örgüt kurarak Musevilere baskı uygulamaya başladı.(2)

(1) Aynı eser, s. 122.
(2) Carsten, a.g.e., s. 11-17.

Doğu Avrupa ve Rusya'da Anti-Semitizm(1) genellikle dinsel kaynaklardan besleniyordu. Bağnaz köylüler arasında görülen Yahudi aleyhtarlığı, Musevilerin ayinlerinde insan kanı akıttığı, iğneli fıçılar kullandığı, sihirle uğraştığı gibi alışagelmiş motiflerle işlenmişti. Hükûmet çevrelerinde ise Yahudi düşmanlığının bir başka yüzü vardı. Çarın baskı rejimi Pan-Slavcılık akımını benimsemiş, imparatorluğu bünyesindeki azınlık grupları "Ruslaştırma" politikasına girişmişti. Museviler dinsel özellikleri nedeniyle halkla kolayca karışamıyorlar ve bu yüzden de hükümetin düşmanlığını kazanıyorlardı. Dahası, Çar ve taraftarlarına göre, Museviler gerek fikirleri ve gerek kadroları ile Rusya'da Sosyalizmin gelişmesine neden oluyorlardı. Çarın danışmanı, Konstantin Podedonostsev, Yahudiler için, "Onlar herşeyi yıkarlar... Onlar devrimci Sosyalist hareketin kökündedirler" diyordu.(2) Museviler, Almanya örneğine uygun olarak Rusya'da da hem Sosyalizm'in hem de Kapitalizm'in karakolları olarak nitelendiriliyorlardı. Bakunin, Musevileri "geleneklerinin ve içgüdülerinin dürtüsüyle rahat durmaz, kavgacı, sömürgen bir burjuva ulus" olarak tanımlıyordu.(3)

II. Alexandre'ın 1881'de bir cinayete kurban gitmesini fırsat bilen Anti-Semitler, Çarı öldürenler arasında bir Musevinin de olduğunu iddia ederek, halkı Musevilere karşı kışkırttılar. Galeyana gelen Ruslar, Musevileri 1881 ile Bolşeviklerin yönetimi ellerine geçirdiği 1917 arasında toplu soykırıma tâbi kıldılar. *Pogrom* adıyla siyasal edebiyata geçen bu soykırımlar sırasında sadece 1905 Ekiminde 12 gün içinde güney Rusya'da 900 Musevi hayatını kaybetmiştir. 1880 ile 1917 arasındaki dönemde ise Musevi kurbanların sayısı milyonları bulmuştur.(4)

*Pogrom*ların bizzat hükümet tarafından sevk ve idare edildiği halen tarihte bir polemik konusudur. Yalnız, şunu hemen belirtmekte yarar vardır ki, pogromları çıkartanlar için açılan kovuşturmalar pek yüzeysel kalmış, suçlu görülenlere oldukça hafif cezalar verilmiştir. Yine şunu da teslim etmek gerekir ki, Rus hükümeti toplu olarak olmasa bile, hükûmetin bir bölümü soykırımın teşvik edilmesi ve yürütülmesinden sorumludur. Hükûmet kanadı altında saklanan bir örgüt Rus İçişleri Bakanı İgnatiev'in de üyesi olduğu

(1) S. M. Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland,* 3 cilt, (Philadelphia, 1918), bilhassa 2. cilt; I. Friedlaender, *The Jews of Russia and Poland,* New York, 1915).
(2) D. Vital, *Origins of Zionism,* (Oxford, 1965), s. 51.
(3) Aynı eser, s. 51.
(4) W. Laqueur, *History of Zionism,* (New York, 1978), s. 59.

"Kutsal Cengaverler Birliği"dir.(1) İgnatiev, sadece pogromların sorumlusu değildi, aynı zamanda yeni Çar, III. Alexandre'a Musevilerin mahvına neden olacak 1881 Mayıs Kanunlarını da dikte ettirmekte önemli rol oynamıştı. Bu yasalarla Museviler, *"Pale"* adı verilen ve Rusya'nın Polonya'da işgal etmiş olduğu topraklara yığılıyorlardı. Bu yörede bir arada gettolarda yaşamaya zorlanan Musevilerin meslek sahibi olmaları, tarım ya da ticaretle uğraşmaları, okullarını açmaları ya da seyahat etmeleri yasaklanmıştı. Tüm bu kısıtlamaların yanı sıra, Rus hükümeti, Musevilerden askerlik ve vergi hizmeti gibi ağır yükümlülükleri karşılamalarını bekliyordu. Aslında, bu koşullar altında Musevilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri mümkün değildi. Zaten, Rus hükûmetinin de amacı, Podedonostsev'in kendi ağzından da ifade edildiği gibi, belliydi: "Üçte biri ölecekti, üçte biri memleketi terketse, geriye kalan üçte biri de artık yerli halk içinde tamamiyle eriyecektir."(2) Romanya'daki Musevilerin durumu da Rusya'daki ırkdaşlarından farklı değildi.(3)

B. SİYONİZM: DOĞUŞU ve GELİŞİMİ

1- Genel Tanım

"Siyonizm" teriminin kökünü oluşturan "Siyon" sözcüğü Musevi tarihinin ilk çağlarından beri Kudüs ile eşanlamlı olarak kullanılagelmiştir. Bu kelimeye Filistin'deki birinci Musevi tapınağının Babilliler tarafından yıkılmasından sonra özel bir anlam verilmiş ve "Siyon", yurtlarından kovulmuş Yahudi halkının Filistin'e dönme arzu ve özlemini benliğinde toplayan bir duygu hazinesi olmuştur. Nitekim, "Siyon" adı ilâhilerde sık sık geçer. Eski Ahit, "Babil nehrinin kıyısında oturupta ağladık/Siyon'u hatırladıkça!" der.

Siyon kelimesi bu kadar erken bir geçmişte kullanılmaya başlanmasına rağmen, bir siyasal düşünce akımını simgeleyen bir deyim olarak modern anlamıyla ilk kez XIX. yüzyılın son çeyreğinde bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum (1864-1937) tarafından siyasal edebiyata sokulmuştur. Birnbaum

(1) Vital, a.g.e., s. 54-57.
(2) H. Sacher, *A History of Israel,* (New York, 1979), s. 13.
(3) J. H. Adeney, *The Jews of Eastern Europe,* (London 1921).

kendisinin çıkarttığı *Kendi Kendine Kurtuluş (Selbst emanzipation)* adlı derginin 1 Nisan 1890 tarihli sayısında, Siyonizmi, Musevileri Filistin'de yerleştirmek amacını güden ve üyelerinin Yahudiler'den oluştuğu bir siyasal parti örgütünün kurulması olarak anladığını dile getirmişti.(1)

Birnbaum'un dolaşıma soktuğu bu terim kısa bir süre sonra Yahudi çevrelerince benimsenmiş ve giderek Musevi milliyetçileri tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Zamanla "Siyonizm", Musevileri Filistin'de yerleştirme girişimlerinin, siyasal olsun ya da olmasın, tümünü kapsayacak bir anlam kazanmıştı. Biraz ileride de göreceğimiz gibi, gerek Dr. Pinsker'in önderliğindeki "Siyon Aşıkları" kulüplerini, gerek Dr. Herzl'in yarattığı siyasal okul taraftarlarını tanımlamak için "Siyonist" ortak bir ad olmuştu. Böylece, biz XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı siyasal düşünce sistemleri içerisinde filizlenen Siyonizm'in genel bir tanımını, Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet şeklinde yerleşmesi ve orada Yahudiliğin tüm kurumları ile dirilmesini amaçlayan evrensel bir hareket olarak yapabiliriz.

2- Siyonizm'in Öncüleri

Siyonizmin doğuşu ve gelişmesini inceleme konusu edinen bir çalışma doğal olarak başlangıç noktasını Musevilerin dinsel inanç ve geleneklerinden almak zorundadır. Çünkü, Musevilerin Siyon dedikleri Kudüs ve dolaylarına dönme ve o kutsal topraklarda Süleyman (Salamon) tapınağını yeniden inşa etmek hülyası, Eski Ahit'in ana prensibini oluşturur. Eski Ahit'e göre, Tanrı, Yahuda kutsal toprakları kıyamete değin tasarruflarında kalmak üzere İbrahim (Abraham) Peygamber ve ümmetine adamıştır. Bu inanç, Yahudilerin benliklerine öylesine yerleşmiştir ki, dünyanın dört bir yanına dağılmış ümmetini Kral Davud'un altı köşeli yıldızı altında toplayacak ve onlara kutsal topraklara değin önderlik edecek bir Mesih'in gelişini büyük bir sabır ve tevekkülle beklemeye razı etmiştir. Sinagog ayinleri dönüş dualarından oluşuyordu. Gerek günün üç kez ibadeti sırasında ve gerek yemek sonrası şükrân ifadelerinde, Süleyman tapınağının Kudüs'te yeniden onarımı için tanrılarına yalvarıyorlardı. Hiç bir Musevi vaizin hutbesini "Kurtarıcı bir gün Siyon'a gelecek!" demeden ve cevap olarak ta cemaatin "Amin!"i olmaksızın tamamlaması düşünülemezdi. Yılda iki kez, Fısıh Bayramı şenliklerinde ve Kefâret Gününün sonunda büyük bir heyecanla ümitlerini dile getirirler, "Gelecek sene Kudüs'te (buluşmak üzere)! diye bağrışırlardı.(1)

(1) G. Kressel, "The Word and Its Meaning", *Encyclopaedia Judaica*'dan *Zionism*, Israel Pocket Library, Kudüs, 1973).

Museviliğin ve bu dinin mesihçi gerekirciliğinin Yahudi milliyetçiliğinin kaynaklarından biri olduğu kabul edilirse, Siyon'u yeniden canlandırma hülyasının Museviler arasında ilk savunucularının dinci çevreler olduğu anlaşılacaktır. Gerçekten de mesih geleneğini çağdaş bir çerçeveye oturtup, dinî inançlar ile Siyonizm arasındaki ilk köprüyü kuran iki ruhban olmuştur: Haham Alkalai ve Kalischer.

Judah Alkalai (1789-1878), Belgrad yakınlarındaki Semlin köyünde dinsel görev yüklenmiş kendi halinde bir insandı. Her bağnaz Musevi gibi Alkalai da mesihçi gerekirciliğe inanıyordu. Bu inancının daha gerçekçi temellere oturması, ya da başka bir deyişle, Alkalai'nin İbranî geleneklerinin aksine Musevilerin kefâretinin bir an önce tamamlanıp insanoğlu tarafından Filistin'e dönüş sürecinin hızlandırılması fikrini benimsemesi 1840 Şam Katliamı ve bu katliama karşı oluşan tepkinin sonucudur. Bir Fransisken papazının esrarengiz ölümünü Şam Yahudilerinin bir eseri olduğunu iddia eden kentin Hıristiyan toplumu, Musevi mahallelerini basmış ve orada yaşayan tüm Yahudileri öldürmüştü. Yöredeki Osmanlı zabıtası ise olayın vehâmetini önlemekte geç kalmıştı. Bu durum Avrupa kamuoyunu ayağa kaldırmış, Babıâli'ye çekilen protestolar birbirini kovalamıştı. Nihayet, İngiltere ve Fransa, Musevi toplumlarının liderleri Sir Moses Montefiore ve Adolphe Crémieux Doğu'da yaşayan Musevilerin can ve mal güvenliklerinin emniyete alınması için Osmanlı hükûmeti ve Avrupa devletleri nezdinde yoğun faaliyete girişmişler ve Osmanlı İmparatorluğu çatısındaki Musevilerin Avrupa devletlerinin himâyesi altına alınmalarını sağlamışlardı. Bu olay, herşeyden önce, Alkalai ve onun gibi düşünen bazı Musevi ruhbanlarına dindaşlarının insan girişimiyle kefâret sürecinin tamamlanmasının hızlandırılabileceği izlenimini yaratmıştı. Bu umutla Alkalai, Semlin'deki görevini bırakarak tüm Avrupa'yı dolaşmış ve orada dindaşlarına bu düşüncesini benimsettirebilmek için uğraşmıştı. En sonunda ise, diğer Musevilere örnek olmak üzere Filistin'e yerleşti. Alkalai, yaşamının son demlerine kadar Musevi millî birliğinin kurulabileceğine ve bunun için de modern anlamda siyasal bir örgütlenmenin gerekli olduğuna inanmıştır.(2)

(1) P. Goodman/A.D. Lewis, *Zionism: Problems and Views*, (Londra, 1916), 21 ve 30 bölümler; Reverend Gaster, "Judaism: A National Religion", H. Sacher (der.), *Zionism and the Jewish Future*, (londra, 1917).

(2) Sacher, *A History...*, s. 6-7.

Alkalai'nin bu düşüncesinin meslektaşı Kalischer ile tam bir paralellik göstermesi ilginçtir. Zevi Hirsch Kalischer (1795-1874) Doğu Prusya'nın Thorn kentinde hahamlık yapan Polonya doğumlu bir Musevi aydınıydı. Gençliğinde Fransa ve Almanya'da Aydınlık Çağının bir gereği olarak, Musevi yurttaşlara medeni hak ve özgürlüklerin dağıtıldığını kendi gözleriyle izlemişti. Rothschildler gibi bazı Musevi ailelerinin kendilerini Batı toplumuna kabul ettirdiklerine ve bu toplumda siyasal ve ekonomik etkinliğe ulaştıklarına bizzat tanık olmuştu. Bütün bunlar, Kalischer'e göre, Musevilerin sürgünde iken kefâretlerini doldurmaya başladıklarını simgeliyordu.

Kalischer, tanrısal kehânetin bu aşamada bırakılmayıp insan girişimiyle daha ileriye götürülmesini önerdi. Onun için, Musevilerin son amacı kutsal topraklarda bir bayrak altında toplanmak olmalıydı. Bu amaçla Avrupa'nın Musevi topluluklarının liderleri birleşmeli, bir dernek kurmalı ve bu dernek de Musevi egemenliğinin Filistin'de yeniden tesis edilebilmesi için çalışmalıydı. Kalischer 1836 gibi erken bir tarihte Rothschildlere zamanın Filistin ve Mısır valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan Kudüs'ün satın alınması için bir girişimde bulunmalarını rica etmişti. Aynı isteği bir süre sonra Moses Montefiore'ye de yineledi. Kalischer'in bu çabaları somut bir sonuç vermedi ise de, Crémieux'nün yeryüzündeki dindaşlarına yardım amacı ile kurmuş olduğu "Evrensel İsrailoğulları Birliği" *(Alliance Israélite Universelle)* bu Musevi aydının fikirlerini değerlendirerek 1870'de Yafa'da "İsrail'in Umudu" *(Mikveh Israel)* adlı bir tarım okulu ve yerleşim merkezi kurmayı kabul etti.(1)

Milliyetçilik akımları Avrupa'da tesirini sürdürürken, aynı kıtada yaşayan Museviler'in fikrî gelişiminin bu siyasal düşüncenin etki sahası dışında kalması düşünülemezdi.(2) Bir makalesinde Kalischer; "İtalyan, Polonyalı ve Macarlardan örnek alalım. Diğer halklar ulusal gururları için uğraşırken biz Tanrı adına Siyon (u ele geçirme) davasına başlamakta daha ne kadar bekleyeceğiz?" diyordu.(3)

Museviler arasında millî bilinçlenmenin en orijinal örneği Moses

(1) Aynı eser, s. 6-7, Vital, a.g.e., s. 12.
(2) Goodman, a.g.e, 15. bölüm.
(3) Sacher, *A History...*, s. 10.

Hess'in kimliğinde aranmalıdır.(1) 1812'de Bonn'da doğan (ölümü: 1875) Hess, dindar bir ailenin oğlu olmasına rağmen öğrenciliği sırasında dinsel inancını tamamiyle kaybettiğini itiraf etmiş ve kendini sınıf arkadaşı karl Marx ile sosyalizme adamıştı. Bir süre Avrupa'yı dolaşan Hess'in düşünce yapısının Musevi milliyetçiliği temelinde yükselmesi, Kalischer'in ve ünlü İtalyan yurtseveri Mazzini'nin eserlerini okumasıyla başlamıştı. İtalyan birliğinin kurulmasına tanık olan Hess, 1862 yılında kendi fikirlerini içeren *Roma ve Kudüs (Rome und Jerusalem)* adlı kitabını yayınladı. Bu eserde, "Her halk kendine özgü nitelikleri geliştiriyor ve millî amacına doğru yürüyor: Hıristiyan Roma'nın yıkıntıları altından yepyeni bir İtalya fışkırıyor" deniliyordu.(2) Böylece Hess, İtalyanların başarısının Yahudiler tarafından taklit edilmesi gerektiğine inanıyordu. Onun için, Yahudi Sorunu Musevilerin içinde yaşadıkları toplumlarla bütünleşmesi ile çözümlenemezdi. Reform ve asimilasyon Musevilerin ırkî özelliklerini bir çırpıda silemezdi:

> *"Din değiştirmek bile Musevileri Yahudi aleyhtarlığının baskısından kurtaramaz. Almanlar, Yahudilerin ırklarından ve burunlarından onların inançlarından daha fazla nefret ediyorlar. Reform, din değiştirme, eğitim ve medenî haklara kavuşma, hiçbiri Alman Yahudilerine toplum kapılarını açamaz."*(3)

Böylece, Hess Yahudilerin ulusal-ırksal özelliklerinin olduğunu ve bu yüzden diğer milletlerle karışamayacaklarını kabulleniyordu. Ona göre, bir Yahudi için çıkar yol din değiştirmek gibi yakışıksız yöntemlerle Yahudiliğini maskelemek değildi. Hess, Yahudiliği ile övünüyordu. Yahudiler, ayrı bir ümmet değil; bir ulus, bir ırktır diyordu. Bu gerçeği kabullenmeyen Yahudi ise Hess'in gözünde bir mürted, ırkına ve halkına ihanet etmiş bir "alçaktı." Asıl önemli olan Yahudi probleminin nereden kaynaklandığını bulmaktı. Hess'e göre, problem Yahudilerin "yurtsuz" olmasından doğmuştu. "Normal bir ulusal hayat sürdürmeyen bir milletin başkalarının sırtından geçinen bir parazitten farkı yoktur" diyen Hess'in gözlemine göre, Yahudi so-

(1) Moses Hess için, bkz.: A Hertzberg (der.), *The Zionist Idea,* (New York, 1959), s. 116-141; M. Schulman, *Moses Hess: Prophet of Zionism,* (Londra, 1963); E: Sibner, *Moses Hess,* (Leiden, 1966); S. Volkov, "Religion and Faith in the Thought of Moses Hess," *Zionism,* C.II/1 (Bahar, 1981), s. 1-16.
(2) Sacher, *A History...*, s. 11.
(3) Laqueur, a.g.e., s. 49.

runu'nu çözebilmenin tek yöntemi Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmaktı.(1) Bu nedenle Şark Meselesi'ne de dikkatleri çeken Hess, bir Yahudi devleti kurulmasıyla Avrupa'nın "Hasta Adamı" olan Osmanlı'nın da dirileceğini umuyordu. Şark Meselesi'nin barışçı çözümünü Avrupa'nın da onaylayacağını sanıyordu. Yeter ki Rothschildler gibi bir kaç Musevi milyoner birleşip bu tasavvurun malî cephesini karşılayabilsinlerdi. Osmanlılara gelince, onların da itiraz etmeyeceğine dair inancı tamdı. Babıâli'ye seslenen Hess, "Bize ülkemizi geri verin, bizim paramızla da çürüyen imparatorluğunuzun diğer yörelerini onarın" diyordu.(2)

3- Pinsker ve Siyon Aşıkları Hareketi

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Museviliğin sadece bir inanç felsefesi olmayıp aynı zamanda başlı başına bir millet oluşturacak nitelikte ögelere sahip olduğunu savunan bir diğer Yahudi aydını da Odessalı Doktor Yehuda Leib Pinsker (1821-1891) idi.(3) Pinsker, Moskova Üniversitesinde tıp öğrenimi görmüş ve Kırım Savaşı sırasında kolera ile mücadelede gösterdiği başarıdan dolayı Çar tarafından ödüllendirilmişti. Pinsker, Musevilerin II. Alexandre'ın liberal yönetimi altında Rus yurttaşlar gibi bazı medenî hak ve özgürlüklere kavuşabileceklerine ve bu şekilde ülke halkı ile kaynaşabileceklerine inanıyordu. Bu iyimserliğinin bir göstergesi olarak "Museviler Arasında Rus Kültürünü Yayma Derneği"ne üye olmuş, hattâ Rusça bir dergi çıkartmaya çalışmıştı. Ne var ki, 1881'den itibaren Rusya'da başlayan Musevi soykırımı Dr. Pinsker'e Musevilerin tüm iyi niyetlerine karşın diğer uluslarla birlikte yaşayamayacaklarını göstermişti. Pogromlara bir tepki olarak 1882 yılında kaleme aldığı aslı Rusça olan *Kendi Kendine Kurtuluş!* adlı eserinde adeta bir doktor titizliğiyle Yahudi Sorunu'nu teşhis ediyor, tedavi yöntemleri öneriyordu.

Pinsker'e göre Yahudi aleyhtarlığı, Doğu'da olsun Batı'da olsun, psikolojik bir hastalıktı. Hem de tedavisi mümkün olmayan bir hastalık. "ırsî" olduğu için de zamanla geçmesi beklenemezdi. Sorunun özü ise, Musevilerin yurttaşı oldukları ülkelerde kendilerine özgü nitelikleri, hayat biçimleri ve davranış kalıpları ile ayrı bir millet oluşturmalarıydı. Odessalı doktor, Musevilerin bu özelliklerinden dolayı onların, evsahibi milletler tarafından hoşgörü ile karşılanmadıklarını, bilâkis nefret, korku ve tiksinti uyandırdıklarını kaydediyordu. Konuk oldukları ülke halkından değişik oldukları ve onlardan uzak durdukları için, diğer yurttaşlara tanınan haklar Musevilerden esirgeniyordu. Bu durum, Musevilerin yaşadıkları hemen her ülkede aşağı yukarı böyleydi.

(1) Aynı eser, s. 47-54.
(2) Aynı eser, s. 51.
(3) Dr. L. Pinsker için, bkz.: L. Pinsker, *Autoemancipation!*, (Londra, 1891); Vital, a.g.e., 5. bölüm; Sacher, *A History..*, s. 14-15; Laqueur, a.g.e., s. 70-74.

Buna rağmen yine de ayrı kültürlere sahip ulusların uygar bir çerçeve içinde ilişkide bulunmaları mümkündü. Devletlerarası politikada bir milletin diğer ülke ile olan ilişkilerinde eşitlik ve karşılıklı saygı ilkelerinin egemen olduğuna işaret eden Pinsker, Yahudi Sorunu'nun çözümünde ancak İsrail oğullarının diğer uluslarla denk bir statüye kavuşması ile gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Şöyle ki, ne zaman Yahudiler tarih sahnesine çıktıkları topraklara döner, orada millî egemenlik prensibine dayalı bağımsız bir devlet kurarlar (ve böylece milletler cemiyetine diğer uluslarla eşit bir statüyle girerler); işte, o zaman Yahudileri kınamak ve aşağılamak için hiç bir neden kalmazdı. Eğer bazı Yahudiler, Avrupa'da konuk olarak yaşamlarını devam ettirmeyi yeğlerlerse, İsrail de o ülkenin yurttaşlarını Filistin'de konuklama gücüne sahip olduğundan, Yahudi aleyhtarlığı sona erecekti. Yalnız, Musevi ulusal bağımsızlık mücadelesi başkalarının, diyelim Avrupa devletlerinin teşvik ve girişimleri ile değil de, uluslararası Yahudinin ortak özveri ve çabaları sonucu gerçekleşmeliydi. Pinsker, işte bu yüzden eserine *Kendi Kendine Kurtuluş!* adını vermişti.

Yahudi Sorunu'nu çözüme ulaştıracak yöntemlerin seçimi (1) konusunda ise Pinsker, Filistin'de kolonizasyonun gerekli olduğunu, bunun ilerde başvurulacak diplomatik çabalara zemin hazırlayacağını savunuyordu. Onun için "kolonizasyon," diplomasinin öncüsü ve hazırlığı olmalıydı, sonucu değil. Filistin'deki kolonileşmiş Yahudi yerleşim merkezleri Siyonistler'in büyük Avrupa devletleri ile olan diplomatik görüşmelerinde politikalarının temel taşı, Batı'yı Siyonizme ikna edebilmek için öne sürecekleri bir koz olmalıydı. Eğer Avrupa devlet adamlarına ve diplomatlarına Filistin'de Yahudi ulusal yurdu kurmak için haklı bir gerekçe gösterebilirse, Batı Siyonizm'in tezini benimseyebilirdi. Aslında, Batı'nın Siyonizmi benimsemesi demek, Avrupa'nın üzerinde nüfûz sahibi olduğu Osmanlı Devleti'ne Filis-

(1) Yöntemlerin seçimi konusunda çıkan anlaşmazlıklar için, bkz.: DBHE, 332/17, No. 23598/216, Antopulos Paşa'dan Tevfik Paşa'ya, Londra, 8. 1898.

tin'de Siyonistler'in istediklerine kavuşabilmeleri için gerekli baskıyı yapması demekti.

Pinsker'in düşüncelerini benimseyen musevi toplulukları mahallî dernekler kurmuşlardı. Tarihe "Siyon Aşıkları" *(Hovévé Zion*)(1) adıyla geçen bu hareket Rusya ve Doğu Avrupa'da hızla gelişmiş ve 1882-1883'de 12 cemiyet iken 1889-1890 yıllarında 138 cemiyete tırmanmıştı. Siyon Aşıkları hareketinin üye sayısı bakımından kuvvetini-ortalama dahi olsa-kestirmek güçtü. Fakat, Varşova komitesinin tahminine göre 1885 Kasımında örgütün 14.000 faal üyesi vardı. Üye ve dernek sayısındaki bu ilerlemelere rağmen, Siyon Aşıkları malî sıkıntı çekiyordu. Örgütün yıllık gelirinin 50.000 ruble (yaklaşık 5.000 dolar) ve Filistin'e bir aile yerleştirmenin maliyetinin 3.000 ruble olduğu düşünülürse, Siyon Aşıkları'nın faaliyetlerinin ne kadar kısır kaldığı görülecektir.(2)

Maddî sorunlara bir çare bulmak, dağınık dernekleri bir merkezde birleştirmek ve ortak bir eylem planı çizmek amacıyla Pinsker, 6 Kasım 1884'te Silezya'nın Katoviçe kentinde beş gün sürecek olan bir kongre topladı. Kongre'deki delegelerin bileşimi hareketin coğrafî ve içtimaî dağılımını yansıtıyordu. Batı'dan biri Paris, ikisi Londra'dan olmak üzere sadece üç delege gelmişti. Dört kişi Rus Polonyası'ndan, bir kişi Romanya'dan ve 30 delegeden geriye kalanlarının hepsi de *"Pale"* yöresindendi. Delegelerin çoğu orta yaşlıydı. Mesleklerine göre hemen hemen hepsi haham ya da tüccar kategorisindeydi. Delegeler, doğaları itibarıyla ağır, ihtiyatlı ve gereksiz risk ve gösterişten kaçan insanlardı. Onların bu özellikleri Kongreyi de etkiledi. Kongre, beş gün süren oturumları sırasında Filistin'deki kolonizatör Musevilere yardım elini uzatmanın yöntemlerini görüştü. "Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma düşüncesi çok uzak bir ihtimâldir... Bu benim neslimin üstesinden gelebileceği bir görev değildir"(3) diyen Pinsker, yardımın pratik cephesini karşılamak üzere bir örgüt kurulmasını önermişti. Böylece, kolonizatör Yahudilere maddî yardım toplamak üzere biri Berlin, biri Varşova ve diğeri de Odessa'da şubeleri olan bir örgüt kuruldu. Liderliğini Pinsker yüklendi. Yine aynı Kongre'de Filistin'e oradaki Yahudi kolonilerini teftiş etmesi için bir komisyon gönderilmesi kabul edildi. Siyon Aşıkları'nın Haziran

(1) Siyon Aşıkları için, bkz.: A. M. Hyamson, *Palestine: A Policy,* (Londra, 1942), 4. bölüm; I. Cohen, *The Zionist Movement,* (Londra, 1945), 3. bölüm; Vital, a.g.e., 6. bölüm.
(2) İstatistikler için, bkz. Vital, a.g.e., s. 155-157.
(3) Aynı eser, s. 166.

1887'de Grodno, Druskieniki'de ve Ağustos 1889'da Vilna'da yapılan ikinci ve üçüncü kongrelerinde de birincisinden farklı olarak maddî sorunlar dışında yeni bir eyleme geçme girişimi gözlenmedi.(1)

4- Filistin'de Kolonizasyon ve Baron Rothschild

Siyon Aşıkları'nın çabalarıyla Filistin'deki Musevi nüfus ve faaliyetleri artmaya başlamıştı. Rusya ve Orta Avrupa'dan Yahudi göçü başlamadan Filistin'de Musevilerin eski *"Yishuv"* dedikleri bir Musevi yerleşimi vardı. Eski *yishuv,* çoğunlukla XVI. yüzyılda İspanya Engizisyonu'ndan kaçmış ve o zamandan beri Osmanlı uyruğunda bulunan Sefardim Musevilerinden oluşuyordu. Osmanlı "millet" sistemi içerisinde padihaşın diğer uyrukları gibi yaşıyorlardı. Şunu da hemen belirtmek gerekir ki, dünyanın dört bir yanına dağılmış Museviler Filistin'le hiç bir zaman bağlarını koparmamışlardı. Hacca gelenler ve son günlerini Filistin'de tamamlamak isteyen Museviler kutsal topraklara yerleşmişlerdi. Bilhassa, XVIII. yüzyıldan itibaren aşırı dinci "Hassidim" hareketinin etkisi ile pek çok Musevi Filistin'e akın etmiş ve kendilerini ibadete adamışlardı. Bu dindar gruplar *"haluka"* denilen, Avrupa'da toplanıp Filistin'de dağıtılan sadakalarla hayatlarını devam ettirebiliyorlardı.(2)

Görülüyor ki, Siyon Aşıkları, Filistin'de kolonizasyona başladıkları zaman o yörede bazı Musevi yerleşim merkezleri vardı. Bundan cesaret alan Siyon Aşıkları hemen kolonizasyona giriştiler. (3) Ne var ki, kolonizatörlerin hiçbir hayatlarının bundan önceki aşamalarında tarımla uğraşmamıştı. Acemiliklerinin sonucu ellerindeki maddi imkânlar erimiş, kısa bir süre sonra muhtaç duruma düşmüşlerdi. Üstelik, iklim koşulları sıtma ve diğer hastalıklar, bedevî saldırıları kolonizatörlerin aşamayacakları engeller oluşturuyorlardı. Eğer "ünlü hayırsever" tüm maddî imkânlarını seferber ederek *yis*

(1) Aynı eser, 6. bölüm.
(2) Sacher, *A History...,* 2. bölüm.
(3) Filistin'de Kolonizasyon:

Yıl	Kırsal Musevi nüfusu	Musevi tasarrufunda olan arazi (dönüm)	Tarımsal yerleşim merkezleri	Çiftlikler
1882	480	22.530	6	Hesaplanmamış
1890	2.960	104.630	14	"
1900	5.210	218.170	22	705

(Kaynak: Vital, a.g.e., s. 183).

huv'un yardımına koşmasaydı Siyon hülyası tarihe malolabilirdi.

Adının gizli kalması koşuluyla Filistin'e yardım elini uzatan bu "ünlü hayırsever" Baron Edmond de Rothschild'den başkası değildi. Siyonizmi bahis konusu edinen bir çalışmada Rothschild'lerden ve onların Filistin'le olan ilişkilerinden söz etmemek mümkün değildir. Çünkü, 1883 ile 1899 yılları arasında Siyon Aşıkları derneklerinin topunun birden yeni *yishuv*'a yardımı 87.000 sterlini aşmaz iken aynı yıllar arasında Baron'un yardımı 1,5 milyon sterlinin üstündeydi. Bütün ömrü boyunca Edmond de Rothschild, Filistin'e akıttığı 5.600.000 sterlin ile *"Yishuv*'un babası" namını almaya hak kazanmıştı. (1)

Bugün bile tartışmalara neden olan bir konu da Rothschild'in Filistin'e olan ilgisinin sadece bir yardımseverlik gösterisi mi olduğu ya da başka sebeplere mi bağlı olduğudur.(2)İleride kendisinden bahsedeceğimiz Herzl, 18 Temmuz 1896'da Baron Rothschild'i Paris'teki malikânesinde ziyaret ederek, ondan Osmanlı Padişahı'ndan Filistin'i satın alabilmek için gerekli maddî fonun önemli bir kısmını karşılamasını rica etmişti. Rothschild, Herzl'in isteğini geri çevirir(3). İşte, pek çok tarihçi bu olaya dayanarak Rothschild'lerin Siyonizm aleyhtarı olduklarını savunurlar. Halbuki, Edmond de Rothschild eğer Herzl'in kendisi için tayin ettiği rolü üzerine alsaydı, dünyanın ve bilhassa Anti-Semit çevrelerin gözünde Musevi banker klişesine uygun hareket etmiş olacaktı. İşte, o zaman Anti-Semitler Rothschild'lerin başta olduğu Musevi bankerlerin Filistin'den başlayarak dünyaya yayılacak bir imparatorluk kurma yolunda olduklarını iddia edeceklerdi. Bu şartlar altında Rothschild'nin Herzl'e yardım elini uzatmaktan çekinmiştir.

Ayrıca, Rothschild Osmanlıların kuşkusunu da uyandırmak istemiyordu. "Bu gibi işlerde genellikle reklâmdan kaçınmak lazımdır. Biz sessiz ve dikkatli bir şekilde bu işin üzerinde yürürsek çabalarımız başarıya ulaşabilir" demişti (4). Filistin'le olan ilişkisini de Edmond de Rothschild, "Ben bir hayırsever değilim. Eğer ben bu işe atıldıysam bunun nedeni Yahudilerin Filistin toprağında yeniden iskân edilmeleri mümkün müdür diye görmek istedim" diye açılamıştı. Kendisinden yardım isteyen Musevi kolonizatörlere

(1) Vital, a.g.e., s. 214.
(2) İlk tezi savunanlar; I. Margalith, *Le Baron Edmond de Rothschild et la colonisation juive en Palestine: 1882-1899,* (Paris, 1952); A. Ruppin, *Three Decades of Palestine,* (Londra, 1936).
(3) Herzl'in Rothschild'le görüşmesi için, bkz.: Vital, a.g.e., s. 286-287.
4) S. Schama, *Two Rothschilds and the Land of Israel,* (New York, 1978), s. 75.

de;

> *"Ben sizin yardımınıza perişanlığınız ve fukaralığınızdan gelmedim. Dünyanın başka yörelerinde de benzeri sefalet vak'aları vardı. Bu işi yaptım, çünkü sizde hepimiz için son derece kutsal olan bir ideali, İsrailoğullarının eski yurduna dönme hülyasını ve bir Yahudi rönesansını gerçekleştirecek kapasite gördüm."* (1).

demişti. Rothschild'lerin özel arşivinden çıkan bu belgelerin ışığı altında Baron'un ne bir hayırsever ne de bir Siyonist düşmanı olduğunu söyleyebiliriz. O , Siyonizm idealini paylaşan fakat bu ideali kendine özgü yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışan "farklı bir Siyonist" idi. Rothschild'in bu yönü uzun süre karanlıkta kalmış ve en sonunda Chaim Weizmann'ın ağzından dile getirilmiştir:

> *"Biz hala Baronu siyasal Siyonizm'den nefret eden ve Yahudi Sorununun sadece hayırsever yönleriyle ilgilinen zengin bir otokrat olarak düşünüyoruz.... Yanılmışız... Onun Siyonizme ilgisi en az bizimki kadar politikti."* (2).

Baron, Musevilerin sadece tefeci ve banker olmadıklarını, fakat tarımda da, çiftlik işletmek gibi üretici faaliyetlerde de başarılı olabileceklerini dünyaya ispat etmek istiyordu. Bunun için Siyonistlere yardımcı oldu, Filistin'deki kolonizasyon çabalarını destekledi. Edmond de Rothschild'e göre, eğer Museviler bu sınavdan başarıyla geçebilirlerse, bir millet oluşturabileceklerini kanıtlamış ve böylece bir devlet kurmaya hak kazanmış olurlardı. Bu konuda onun rolü ise dindaşlarına rehberlik etmek, onların bu sınavı alınlarının akıyla atlatabilmeleri için gerekli her şeyi -malzeme, para ve kadroyu- sağlamaktı. Bu iş için Baron, Filistin'de dönümlerce toprak satın aldı. Bu toprakları işletmek üzere Fransa'nın en tanınmış tarım okullarından olan Versailles ve Montpellier'den uzmanlar getirtti. Kolonilerin yönetimini dirayetli fakat oldukça disiplinli kahyâlarına teslim etti.

Ne var ki, Baron'un çabasıyla gerçekleştirilen tarım faaliyetleri iktisadî açıdan incelendiğinde hiç de başarılı olmamıştı. Edmond de Rothschild, yeni *yishuv*'da avokado, zeytin, üzüm yetiştirmeğe çalışmış; şarap bağları ve

(1) Aynı eser, s. 17.
(2) Aynı eser, s. 16.

parfüm imalathaneleri kurdurmuştu. Fakat, sıra oldukça pahalıya mâlolan bu ürünlerin pazarlamasına gelince Baron, Fransız piyasasının gümrük tarifeleriyle, Türk pazarlarının ise zaten fazla ürünle kapalı olduğunu gördü. Kolonilere sübvansiyon uygulamaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu yöntem ise Yahudi kolonizatörlerin şevkini kırıp, onları tembelleştirmekten başka bir şeye yaramadı. Baron'un nasıl olsa kendilerinin ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünen kolonizatörler, ideallerini bir kenara bırakarak Filistin'de rahat bir hayat sürdürme yoluna gittiler. Kolonizatörleri bu uyuşukluktan kurtarmak ve harekete geçirmek için Baron'un gönderdiği Fransız müfettişleri yönetimlerini sertleştirince yeni *yishuv*'un sakinleri protesto gösterilerine ve Osmanlı zaptiyeleri tarafından güçlükle bastırılan isyanlara neden oldular.

Sağlığının kötüye gitmesi ve kolonileri o sırada Cambridge'de öğrenim gören oğluna bırakamaması yüzünden Baron Edmond de Rothschild sorumluluğunu 1900 yılında Baron Hirsch'in "Yahudi Kolonizasyon Derneği'ne *(Jewish Colonization Asssociation)* devretti. JCA'nın başkanlığını da üzerine alan Rothschild için bu davranış Filistin kolonilerinin sorumluluğunu terketmesi anlamına gelmiyordu. Bilâkis, Baron yeni *yishuv*'un akıbetini Arjantin'deki çalışmaları ile oldukça deneyim kazanmış JCA'nin usta ellerine bırakıyor ve kendi de bu kuruluşun başkanı olarak faaliyetlerini perde arkasından denetliyordu.(1)

5- Herzl ve Siyasî Siyonizm

"Bugüne kadar (Kolonizatör Siyonistlerin) yaptıklarına müteşekkirim" diyen siyasî Siyonizm'in babası Doktor Theodor Herzl, anılarında, ilke itibarıyla Filistin'e "sızma" yoluyla Yahudilerin iskân edilmesine karşı olduğunu açıkça belirtmişti. Eğer bu yöntem üzerinde ısrar edilirse, sonucun Filistin'de taşınmaz mal fiyatlarının yükselme kaydedeceğine değinen Herzl, bu tür çabaların Yahudilerin toprak satın alma şansını gitgide zorlaştıracağını iddia etmekte haksız değildi.(2) Herzl'in Yahudi Sorunu üzerindeki gözlemleri ve önerdiği çözümler farklıydı.

(1) Aynı eser, 1, 2, 3, 4 ve 5. bölümler. Bu Rothschild, ileride "Balfour Bildirici"nin muhatabı aynı ailenin İngiliz kanadının üyesi ile karıştırılmamalıdır.
(2) Vital, a.g.e., s. 272.

Doktor
feksiyoncu
neksel bi
girdi. P
Viyar
tatm
öy
d

tüm e
ris'te olmuş
ve sonunda da su
dilerin dünya üzerinde
du.

insiz bir imtiyâzı derhal geri çe-
erinin, Osmanlı İmparatorlu-
ileri harekete geçirmeye ye-
ya varamadan İstanbul'dan

nın Musevi göçmenlere açık o
lince, Dr. Herzl Osmanlı ülk
n, altın ve gümüş madenle
tansiyelinin olduğunu h
tarafından sömürülmey
manda zengin etmek
Herzl, Berlin-Bağ
idaresini ellerine
düşünmedikleri
re, Büyük Gını, fakat Mu-
ekonomik
oğullarını
edildiğ
tarafından
rilmesi
. Herzl, Osmanlı Bü-
daha sonra kendisi-
z, Herzl'e II. Ab-
derine Osmanlı
ileceklerini
hudilerde
'a varan
zırla-
rik-
er-

Herzl'e göre, Yahudi Sorunu An
mitizm ise yadsınmayacak bir gerçekti: "M
milletler ya gizliden gizliye, ya da açıktan açığa
ların neden Anti-Semit oldukları Herzl için önemli değ
yerde Musevi düşmanlığını anlayışla karşıladı. Çünkü, getto
pis ve kalabalık izbelerde yaşayan Musevilerin hali gerçekten de ür
tiksindiriciydi. Yüzyıllar süren baskılar altında Museviler, millî gururla
yitirmişlerdi. Yerli halkın gözünde Musevileri onurlu yurttaşlar yapabilmek için Herzl, önce yarım düzine düellonun yeterli olacağını sandı. Daha sonraları ise, Papa'ya başvurup, bir pazar öğleden sonra San Stefan Kilisesi'nde Musevilerin kitleler halinde vaftiz olmalarının Yahudi Sorunu'nu çözeceğini düşündü.(3)

(1) Dr. Theodor Herzl için, bkz.: J. Adler, *The Herzl Paradox,* (New York, 1962); I, Cohen, *Theodor Herzl: Founder of Political Zionism,* (New York, 1958); A. Elon, *Herzl,* (Londra, 1975); A. Bein, *Herzl: A Biography,* (Londra, 1956), D. Stewart, *Theodor Herzl,* (Londra, 1974), Vital, a.g.e., 9. bölüm. Herzl'in depresyonla narsizm sarkacındaki psiko-analitik yapısı için ise, bkz: Peter Loewenberg, "TheodorHerzl: A Psychoanolytic Study in Charismatic Political Leadership", B. B. Wolvran (der.), *The Psychoanalytic Interpretation of History* (New York/Londra, 1971).
(2) Vital, a.g.e., s. 262.
(3) Laqueur, a.g.e., s. 88-89.

parfüm imalathaneleri kurdurmuştu. Fakat, sıra oldukça pahalıya mâlolan bu ürünlerin pazarlamasına gelince Baron, Fransız piyasasının gümrük tarifeleriyle, Türk pazarlarının ise zaten fazla ürünle kapalı olduğunu gördü. Kolonilere sübvansiyon uygulamaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu yöntem ise Yahudi kolonizatörlerin şevkini kırıp, onları tembelleştirmekten başka bir şeye yaramadı. Baron'un nasıl olsa kendilerinin ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünen kolonizatörler, ideallerini bir kenara bırakarak Filistin'de rahat bir hayat sürdürme yoluna gittiler. Kolonizatörleri bu uyuşukluktan kurtarmak ve harekete geçirmek için Baron'un gönderdiği Fransız müfettişleri yönetimlerini sertleştirince yeni *yishuv*'un sakinleri protesto gösterilerine ve Osmanlı zaptiyeleri tarafından güçlükle bastırılan isyanlara neden oldular.

Sağlığının kötüye gitmesi ve kolonileri o sırada Cambridge'de öğrenim gören oğluna bırakamaması yüzünden Baron Edmond de Rothschild sorumluluğunu 1900 yılında Baron Hirsch'in "Yahudi Kolonizasyon Derneği'ne *(Jewish Colonization Asssociation)* devretti. JCA'nın başkanlığını da üzerine alan Rothschild için bu davranış Filistin kolonilerinin sorumluluğunu terketmesi anlamına gelmiyordu. Bilâkis, Baron yeni *yishuv*'un akıbetini Arjantin'deki çalışmaları ile oldukça deneyim kazanmış JCA'nin usta ellerine bırakıyor ve kendi de bu kuruluşun başkanı olarak faaliyetlerini perde arkasından denetliyordu.(1)

5- Herzl ve Siyasî Siyonizm

"Bugüne kadar (Kolonizatör Siyonistlerin) yaptıklarına müteşekkirim" diyen siyasî Siyonizm'in babası Doktor Theodor Herzl, anılarında, ilke itibarıyla Filistin'e "sızma" yoluyla Yahudilerin iskân edilmesine karşı olduğunu açıkça belirtmişti. Eğer bu yöntem üzerinde ısrar edilirse, sonucun Filistin'de taşınmaz mal fiyatlarının yükselme kaydedeceğine değinen Herzl, bu tür çabaların Yahudilerin toprak satın alma şansını gitgide zorlaştıracağını iddia etmekte haksız değildi.(2) Herzl'in Yahudi Sorunu üzerindeki gözlemleri ve önerdiği çözümler farklıydı.

(1) Aynı eser, 1, 2, 3, 4 ve 5. bölümler. Bu Rothschild, ileride "Balfour Bildirici"nin muhatabı aynı ailenin İngiliz kanadının üyesi ile karıştırılmamalıdır.
(2) Vital, a.g.e., s. 272.

Doktor Theodor Herzl,(1) 1860 yılında Budapeşte'de orta halli bir konfeksiyoncunun oğlu olarak dünyaya geldi. Dindar bir ailesi olan Herzl, geleneksel bir orta öğretimden sonra Viyana Üniversitesi, Hukuk Fakültesine girdi. Roma hukukunda uzmanlaşan Herzl, 1884 yılında doktorasını aldı. Viyana barosuna yazılarak bir süre avukatlık yaptı. Avukatlığın kendisini tatmin etmediğini gören Herzl'in gönlü edebiyat ve güzel sanatlardaydı. Kısa öyküler, piyesler yazan Herzl, kaleminin en çok siyasî makalelere yatkın olduğunu farketmekte gecikmedi. 1891'de Avrupa'nın en tanınmış günlük gazetelerinden biri olan *Neue Freie Presse*'in Paris temsilciliğine atandı. Herzl'in Yahudi Sorunu ile tanışması Viyana yıllarına rastlar. Leuger ve Schönerer'in kışkırtıcılığını yaptığı Anti-Semitizmin yabancısı değildi. Hattâ, bir gün bira içmeğe girdiği bir kahvede aşağılanmıştı. Fakat, Herzl'in tüm enerjisiyle Yahudi Sorununa eğilmesini sağlayacak dönüm noktası Paris'te olmuştu. *Neue Freie Presse*'nin Yüzbaşı Dreyfus'un davasını izleyen ve sonunda da suçsuz subayın idamının istenmesine tanık olan Herzl, Yahudilerin dünya üzerinde kıyamete kadar böylesine ezilemeyeceklerini savundu.

Herzl'e göre, Yahudi Sorunu Anti-Semitizm'in bir sonucuydu. Anti-Semitizm ise yadsınmayacak bir gerçekti: "Musevilerin içinde yaşadığı bütün milletler ya gizliden gizliye, ya da açıktan açığa Anti-Semittirler."(2) Ulusların neden Anti-Semit oldukları Herzl için önemli değildi. Hattâ, Herzl bir yerde Musevi düşmanlığını anlayışla karşıladı. Çünkü, gettolarda karanlık, pis ve kalabalık izbelerde yaşayan Musevilerin hali gerçekten de ürkütücü ve tiksindiriciydi. Yüzyıllar süren baskılar altında Museviler, millî gururlarını yitirmişlerdi. Yerli halkın gözünde Musevileri onurlu yurttaşlar yapabilmek için Herzl, önce yarım düzine düellonun yeterli olacağını sandı. Daha sonraları ise, Papa'ya başvurup, bir pazar öğleden sonra San Stefan Kilisesi'nde Musevilerin kitleler halinde vaftiz olmalarının Yahudi Sorunu'nu çözeceğini düşündü.(3)

(1) Dr. Theodor Herzl için, bkz.: J. Adler, *The Herzl Paradox,* (New York, 1962); I, Cohen, *Theodor Herzl: Founder of Political Zionism,* (New York, 1958); A. Elon, *Herzl,* (Londra, 1975); A. Bein, *Herzl: A Biography,* (Londra, 1956), D. Stewart, *Theodor Herzl,* (Londra, 1974), Vital, a.g.e., 9. bölüm. Herzl'in depresyonla narsizm sarkacındaki psiko-analitik yapısı için ise, bkz: Peter Loewenberg, "TheodorHerzl: A Psychoanolytic Study in Charismatic Political Leadership", B. B. Wolvran (der.), *The Psychoanalytic Interpretation of History* (New York/Londra, 1971).
(2) Vital, a.g.e., s. 262.
(3) Laqueur, a.g.e., s. 88-89.

Herzl'in en ciddî düşüncesi yavaş yavaş oluşmuştu. Olgunlaşan fikirlerini 1895 yılında yayımladığı *Yahudi Devleti (der Judenstaat)* adlı kitabında topladı. Herzl'e göre, özümleme Musevilere hiç bir yarar getirmemişti. Museviler toplu halde kendilerine ait olan bir ülkeye göçmeden Yahudi sorunu çözümlenmeyecekti. Herzl'in Musevilerin bir ulus vücuda getirecek ve bir devlet kurabilecek özelliklere sahip olduklarına dair inancı tam ve kesindi:

> *"Biz bir devlet hem de örnek bir devlet kuracak kadar güçlüyüz. Bu amaç için gerekli beşerî ve maddî her türlü malzemeye sahibiz... Bir ülkenin tüm haklı ihtiyaçlarını tatmin edecek büyüklükte dünya üzerinde bir yörede bize egemenlik verin, gerisini biz kendimiz tamamlarız."*(1)

Herzl'in yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı gibi, Yahudi Sorunu "Uluslararası bir sorun"du. Çözümü ise, meselenin uluslararası arenaya çıkartılıp, devletlerin dikkatini toplamak ve konunun devletlerarası forumlarda tartışılmasıyla gerçekleşebilirdi. Büyük devletlerin Yahudi Sorunu'na eğilmeleri için Herzl, bu sorunu ortaya koyacak ve savunacak bir örgütün ihtiyacını hissediyordu.

Kitabında çizdiği plana göre, iki cemiyetin kurulması öngörülüyordu. "Yahudi Cemiyeti" adını alacak birinci siyasî örgütün amacı Avrupa hükûmetleriyle temasa geçip, Siyonistlere Filistin'de devlet kurma hakkının tanınabilmesi için diplomatik alanda mücâdele vermekti. Batı ülkeleri bu konuda iknâ oluncaya kadar Yahudi Cemiyeti Musevilik alemi adına bir hükûmet gibi yürütme yetkisini kullanacaktı. Herzl'in düşlediği ikinci kurum ise Museviler'in Filistin'e göçlerini ve orada yerleşmelerini sağlamak için kurulacak ticarî bir şirketti. İngiliz ticarî yasalarının esnekliği nedeniyle bu şirketi Londra'da kaydettirmek isteyen Herzl, bu şirketin sermayesi elverdiği sürece, göçmenlerin terkettikleri ülkelerdeki özvarlıklarını likide edeceğini ve karşılığında aynı göçmenlere Filistin'de toprak ve konut satacağını tasarlamıştı. Herzl, bu şirketin Filistin'de ticareti ve sanayileşmeyi de teşvik edebileceğini düşünmüştü. Filistin'in Türklerin elinde olduğunu gayet iyi bilen Herzl, bu aşamada Padişah'ın kendilerine engel olacağını sanmıyordu. Kitabında Osmanlılara hitaben Herzl, "Eğer Sayın Majesteleri bize Filistin'i verirse, biz de karşılık olarak Türkiye'nin maliyesini düzenleriz" demişti.

(1) T. Herzl, *The Jewish State (An Attempt to a Modern Solution to the Jewish Question)*, (Londra, 1946), 2. bölüm.

Filistin'de bir Yahudi Devleti tesis edebilmek için Ortadoğu ve dünya politikasında yeni düzenlemeler gerekeceğine inanan Herzl, uluslararası ilişkilerde en önemli ögenin güç ve güç birikimi olduğunu düşünüyordu. Anılarında, "Uluslar arasındaki ilişkiler bir kuvvet sorunudur" diye not düşen Herzl, "Bugün ve gelecekte, belki de kıyamete kadar güçlü daima haklı karşısında galebe çalacaktır" diyordu(1). Böylece Herzl, Avrupa devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan diplomatik pazarlıklarına başlamadan önce Siyonizm siyasetini yürütebilmek için sağlam temellere, başka bir deyişle, kendisine maddî ve manevî desteği sağlayacak bir alt yapıya ihtiyacı olduğunu biliyordu. Herhangi bir hükûmeti temsil etmiyordu; *Neue Freie Presse*'in bir muhabiri olarak Büyük devletlerin ilgili bakanlıklarının kapısını çalamaz, onlardan Filistin'i Yahudilere yurt olmak üzere vermelerini isteyememezdi.

Bu gerçekleri çok iyi kavrayan Herzl, ilk iş olarak Siyonizmi devletlerarası politikada hatırı sayılır bir aktör olarak oluşturmanın gereğine inanıyordu. Bu amaçla Herzl, Yahudi cemaatinin liderlerinden ve zengin Musevilerden oluşmuş bir kadro örgütü kurmayı düşünmüştü. Zengin Museviler bir araya gelir de muazzam bir servet toplanabilirse, Filistin'i satın almak işten bile değildi. Bu projesini, ilkin 2 Haziran 1895'de Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolu şebekeleri kuran ünlü Baron de Hirsch'e açıkladı. Ne var ki, Hirsch, Herzl'in önerilerini benimsemeyecekti. Hirsch'den istediğini alamayan Herzl, bu kez Rothschildlere başvurdu. Herzl'in Baron Edmond de Rothschild ile 18 Temmuz 1896 tarihinde olan görüşmesi sonuçsuz kaldı. Paris'ten ayrılırken Herzl'in Rothschildler hakkındaki yargısı kesindir: "Bu aile bizim (Musevilerin) en büyük talihsizliğimizdir."(2).

Seçkinlerden oluşan bir kadro partisi kurmanın imkânsızlığını anlayan Herzl, davasını savunabilmek için halka gitmeye karar verdi. İngiltere'ye 1896 yazında yaptığı bir ziyarette Doğu Londra'da Musevi işçilere hitab eden Herzl, bu fakir insanların kendisini bu kadar candan alkışladıklarını görünce, "Ben halk kitlelerinin lideri olmaya çalışacağım" dedi.(3) Herzl, aynı zamanda halkı yanına aldığı taktirde bu gücü, zengin Musevileri Siyonizm'e

(1) Hertzberg, a.g.e., s. 209.
(2) Laquer, a.g.e., s.102
(3) Vital, a.g.e, s. 306.

ikna edebilmek için bir baskı aracı olarak da kullanabileceğini düşünüyordu. 1897 yılında dünya Musevilerinden Siyonizme yatkın olanları bir çatı altında toplayacak bir kongrenin hazırlıklarına girişti.

27 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre'nin Basel kentinde üç gün sürecek olan Birinci Siyonist Kongresi(1) toplandı. Kongrenin yapıldığı Stadt gazinosunun girişine altı köşeli yıldızlı Siyonist bayrağı çekilmiş; delegeler- Herzl'in istemine uygun olarak- fraklarıyla salonu doldurmuşlardı. Avrupa'nın başkentlerinden gelen gazetecilere de yer ayrılmış, salona dinleyiciler bile -Herzl'in halkla ilişkilerdeki titizliğinin bir işareti olarak- alınmıştı. Evrensel Museviyi temsil etmek üzere Basel'e gelen ikiyüzü aşkın delege her sosyal tabakadan, değişik fiziksel tiplerden, bambaşka düşünce yapılarından oluşan bir mozaikti. Kongre, Batı'nın Eşkenazisinden, Doğu'nun Sefardimine, bağnaz hahamlardan "Reform" Musevilerine, emekli Siyon Aşıkları'ndan örgüte yeni katılmış milliyetçilere, sosyalist devrimcilerden burjuva bankerlerine, esnaflardan öğrencilere değin her cins Museviyi aynı çatı altında toplayan küçük bir Yahudi alemi yaratmıştı.

Herzl, Kongre'yi Siyonist hareketin yasama yetkisini üzerine alacak bir temsilciler meclisi olarak düşünüyordu. Ona göre, bu meclisin içeriği, yapısı ve eylemleri herhangi bir millî meclis gibi olacaktı. *"Shekel"* adı verilen ve adetâ bir vergi niteliğinde olan meblağı mahallî Siyonist cemiyetlerine yatıran her Musevi meclisteki temsilcilerini seçme hakkına sahip olacaktı. Mahallî seçim bölgelerinde Siyonist dernekler her yüz üyeye karşılık bir temsilci çıkartabileceklerdi. İşte, bu koşullara uygun olarak toplanan ilk Kongre egemen bir parlamento gibi davranmış ve Siyonist hareketin amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları, ve bu araçları kullanacak bir yürütme heyetini tesbit etmişti. Kongre bittikten sonra Herzl, günlüğüne şunları yazar:

> *"Basel'de Yahudi Devleti'ni kurdum. Eğer bugün bunu açıklarsam, herkes beni alaya alır. Oysa, belki beş fakat hiç şüphesiz ki elli yıl içinde herkes bu gerçeği görecektir. Yahudi Devleti'nin varlığı manevî temellere oturtulmuştur, bu devlet Yahudi halkının bu konudaki istek ve azmi ile kurulmuştur."*(1)

(1) Kongreler için, bkz.: Vital, a.g.e., 13. bölüm; G. Kressel, "Zionist Congresses", *Encyclopaedia Judaica*'dan *Zionism*.

Kongrenin ilk olarak Siyonizm'in ana amacını oluşturduğunu belirtmiştik. Bundan önce de gördüğümüz gibi Herzl, *Yahudi Devleti* adlı eserinde "Filistin'de egemen bir Yahudi Devleti" kurulmasını savunuyordu. Ve hiç şüphesiz ki yakın arkadaşları ve taraftarları da aynı ülküyü benimsemişlerdi. Herzl'in danışmanlarından Max Bodenheimer, kendilerini Filistin'e götürecek gemide Çanakkale Boğazını geçerken Siyonizmin amaçlarını dile getirmiş ve şöyle demişti:

> *"Bizim düşlerimizin kanatları vardır, sınır tanımazlar. Yahova'nın Eski Ahit'te vaad ettiği Nil'den Fırat'a kadar tüm bölgeler Yahudi kolonizasyonuna açılmalıdır."*(2)

Bütün bunlara rağmen, Prof. Vital, Herzl'in Kongre'yi topladığı sıralarda fikrinin değiştiğini ve onun Türklerle Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma planı çerçevesinde pazarlığa oturmanın imkânsızlaştığını kavradığını savunuyor! Herzl'deki bu değişikliğe kanıt olarak Siyonist liderinin Siyonistlerin yayın organı olan *Die Welt* gazetesine 9 Temmuz 1897'de yazdığı makaleyi gösteriyor. Adıgeçen makalede Herzl şöyle yazıyordu:

> *"Bugün hiçbir ciddi devlet adamı Türkiye'nin bölüşülmesini düşünmüyor. Evet, Türkiye'nin geçmişdekinden daha fazla parasal yardıma ihtiyacı vardır ve bunu da ancak Yahudilerden karşılayabilir. Fakat, herhangi bir eyaleti padişahtan almak gibi bir şey sözkonusu değildir. Biz sadece başka yerlerde yaşayamayan Yahudiler için devletler hukukunun güvencesi altında bir yurt kurmak istiyoruz."*(3)

Aslında, bu satırlarında Herzl'in samimi olup olmadığı konumuz açısından önemli değildir. Önemli olan Siyonizmin ana amacının Osmanlılar tarafından nasıl algılandığıdır. Berlin'deki Osmanlı sefiri Basel'e bir memur yollatarak, oturumları izletmişti. Ahmed Tevfik Paşa, Babıâli'ye yolladığı raporunda, "Yahudilerin Filistin'de büyük bir devlet kurmayı tasarladıklarını" yazmıştı. Filistin'e yerleşen Siyonistler'in yayılma ve genişleme siyaseti

(1) R. Patai (ed.), *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, (New York, 1960), 2. cilt, s. 581.
(2) H.H. Bodenheimer (ed.), *The Memoirs of Max Bodenheimer: Prelude to Israel*, (New York, 1963), s. 122.
(3) Vital, a.g.e., s. 366.

güdeceğine Hariciye Nezareti'nin dikkatini çeken Ahmed Tevfik Paşa, Kongre'deki Yahudi konuşmacıların sözlerinde temkinli olduklarını, Yahudi milletinin hayatî meselelerinden bahsederek ana amaçlarını gizlediklerini kaydediyordu.(1) Gerçek niyetleri ne olursa olsun, Siyonistler bazı düşüncelerini kamufle etmek zorundaydılar. Ne Osmanlıları ne de ılımlı Yahudileri kaygılandırmak istiyorlardı. Böylece, Herzl'in *Die Welt*'te öne sürdüğü formül - "kendilerine normal hayat şartlarının esirgendiği ülkelerde yaşayan Museviler için devletler hukukunun güvencesi altında bir yurt"- tartışma zemini oluşturmak üzere seçildi.

Yalnız, devletler hukukunun muhatabının devlet statüsünde olması gerekirdi. Bu yüzden, Yahudi yurdunun devletler hukukunun güvencesi altına alınması demek, Filistin'de kurulacak olan Yahudi Devleti'nin bağımsızlığının tanınması demekti. Bu ise, ancak Filistin'in Osmanlı İmparatorluğu bünyesinden koparılması ile mümkün olabilirdi. Osmanlı Hükûmetini karşılarına almaktan çekinen Siyonistler, Herzl'in önerisi üzerine, "devletler hukuku" terimini bırakıp yerine "Kamu hukukunu" benimsediler. "Kamu hukuku" o kadar anlaşılmaz bir kavramdı ki, ilerde Siyonistler bunun Osmanlılara karşı Osmanlı kamu hukuku, Avrupa devletlerine karşı ise devletlerarası hukuk anlamına geldiğini savunacaklardı.

Siyonistler için hedef belirlendikten sonra sıra, bu amaca ulaşabilmek için seferber edecekleri araçları oluşturmaya gelmişti. Kongre'deki tartışmalar sırasında Herzl, büyük fikir ayrılıklarının oluşmasına izin vermemiş, her konuda uzlaşma yoluna gitmişti. Önemli olan, Siyonist hareketin bütünlüğünü korumak ve böylece dünya kamuoyuna karşı tek bir ağızla konuşan türdeş bir örgüt intibaını vermekti. Bunun için, yöntemlerini onaylamasa bile diğer Siyonist okullarının politikalarının da programa yansımasına göz yumdu. Örneğin, Siyon Aşıkları Filistin'de kolonizasyona devam edilmesini, hattâ bu yönde çabaların arttırılmasını istemişlerdi. Böylece, program (Basel Programı) aşağıdaki şekli aldı.

"Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt (heimstätte) kurulmasını amaçla maktadır:

Bunun için Kongre,

(1) DBHE, 332/17, No. 1683/136, Ahmed Tevfik Paşa'dan Tevfik Paşa'ya, Berlin, 17 VIII 1900.

1) Filistin'de Yahudi çiftçi, esnaf ve tüccarının anlamlı bir şekilde yerleştirilmesi,

2) Her ülkenin yöresel yasalarına uygun bir biçimde Musevilerin birleştirilmesi ve örgütlenmesi,

3) Yahudi ulusal duygularının ve bilincinin kuvvetlendirilmesi,

4) Siyonizm'in amacına erişebilmek yolunda ilgili hükûmetlerin onayını almak için hazırlık çabalarına girişilmesine karar vermişti."(1)

Bu programla Herzl, Siyonist örgütünün içindeki fraksiyonlara bazı ödünler vermişti. Ama, Herzl için önemli olan 4. maddeydi. Bu madde ile Kongre, Herzl'e Büyük Güçler'le diplomatik ilişkilerin başlatılması için yeşil ışık yakmıştı. Bu da Herzl'i mutlu etmeye yetmişti. Program bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ortaya Siyonistlerin Filistin'e yerleşebilmeleri için gerekli her türlü imkânın seferber edilerek, birbirine paralel, fakat değişik yönlerden bir kaç politikanın aynı anda ortak hedefe doğru yürütülmeye başlandığı gerçeği ortaya çıkıyordu.

Siyonizm'in siyasetini yürütecek bir yürütme kurulunun seçimi de Birinci Kongre'de gerçekleştirilmişti. Dr. Herzl'in önerisi üzerine adetâ bir hükûmet görünümünde olan "Büyük Hareket Komitesi" kuruldu. Yirmi kişiden oluşan bu kurul, Siyonizm'in taktiklerini oluşturacak, siyasetini yürütecekti. Bu komitenin içinden bir "Küçük Hareket Komitesi" çıkarılıp, bu komitenin önemli sorunlarda adetâ bir kabine gibi işlemesi de Herzl'in tasarısıydı. Küçük Hareket Komitesi Herzl, Max Nordau ve David Wolffsohn'dan oluşuyordu. Gerek Küçük Hareket Komitesinin, gerek tüm Siyonist Örgütü'nün başkanlığına tek aday Herzl seçildi.

Bunların dışında, Basel Programı uluslararası Yahudiliği örgütlendirebilmek amacıyla bir takım merkezî ve mahallî örgütlerin kurulması için gerekli adımları atmaktan da çekinmemişti. Herhangi bir ülkede yaşayan Siyonistler, bulundukları bölgelerde mahallî dernekler kuracaklar ve bunların ülke çapında birleşmesinden de bir ulusal federasyon oluşacaktı. Her federasyon Viyana'daki -Herzl Viyana'da yaşadığı için Viyana örgütün merkezi kabul edilmişti- merkez büro ile dolaysız yazışabilecekti. Ulusal federasyonla-

(1) Vital, a.g.e., s. 368.

rın dünya çapında birleşmesiyle de Dünya Siyonist Örgütü oluşacaktı. Bu Örgüt'ün temsilcileri Kongrelerde bir araya gelip Siyonizm'in genel politikasını saptayacaklardı.(1) Altıncı Kongre'ye (1903) kadar Siyonistler her yıl bir araya geliyorlardı. O tarihten devamla ise her iki yılda bir buluşmaya karar verdiler.

1898 Ağustosu'nda yine İsviçre'nin Basel kentinde yapılan İkinci Kongre'de Siyonistler, örgütün maddî sorunlarını tartıştılar. Bu kongrede örgütün iktisadî politikasını yürütecek bir bankanın kurulmasına karar verildi. Londra'da sınırlı sorumlu bir anonim şirket olarak kurulan bu banka daha ilk kalemde iki milyon sterlin sermaye ve "Yahudi Müstemleke Vakfı" adıyla faaliyete başladı. Adı geçen banka 1903'de sermayesi 100.000 sterlin olan "İngiliz-Filistin Şirketi"ni kurdu. Bu şirket Hayfa, Yafa, Kudüs, Hebron, Beyrut, Safed, Tiberyas ve Gaza'da şubeler açarak Yahudi kolonizatörlerin her türlü toprak alım-satımıyla ilgilenmeye başladı. 1901 Aralığında toplanan Beşinci Kongre ise Londra'da "Yahudi Ulusal Fon"u adı altında Yahudilerin gönüllü bağışlarının aktığı bir sandığın kurulmasına karar verdi. Fonun kuruluşunun daha ilk yılında sermayesi 300.000 sterlindi. Bu meblağın Yahudi göçmenlerin Filistin'de toprak sahibi olabilmesi için harcanması öngörülmüştü. Zamanla, Yahudi Ulusal Fonu çalışma sahasını genişletmiş ve toprak alım-satımı yanında Yahudi kolonizatörlerin ürünlerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için kooperatifler kurmaya, hatta Filistin'de Musevi kültürünü yaymaya kadar değişik çabalar içine girmişti.

Herzl, Siyonizmi kendini Musevilerin selametine adamış bir hayır dernekleri ya da entellektüel kulüpler mozaiği olmaktan kurtararak, uluslararası politikada etkin bir aktör statüsüne yükseltmeyi başarmıştı. Sıra, Yahudilerin kendi kaderlerini tayin hakkının Büyük Güçlerce kabullenilmesi için diplomatik manevralara girişmeye gelmişti. Herzl, taraftarlarına bakılırsa, görünüşüyle tipik bir XVIII. yüzyıl soylu diplomatını andırıyordu. Bir öyküsünün *Neue Freie Presse*'de basılması için Herzl'e başvuran Stefan Zweig, Siyonist lider hakkında şunları yazar:

"Kibarlık ve zerâfetinde tam bir Fransız tipi vardı. Fakat, onun o asil duruşu ona krallarda ya da büyük diplomatlarda

(1) Siyonist örgütünün iç yapısı için, bkz.: A. Zwergbaum, "Zionist Organisation", değişik ülkelerdeki gelişimi için "Zionism in Mary Lands", *Encyclopaedia Judaica*'dan *Zionism*.

rastlanan bir vekar ve azamet veriyordu."(1)

Herzl'in bu görünümü II. Abdülhamid'i etkilemiş ve Padişah onun için Vambéry'ye "tam halkının adamı, eski peygamberlerine benziyor" demişti.(2) Diplomasinin bir sanat olduğu o günlerde Herzl'in bu şahsî özellikleri kendisine oldukça yararlı olmuştu. İşte, Herzl bu etkileyici görünüşüne güvendiğinden Avrupa ve Osmanlı devletlerinin liderleri ile başbaşa görüşmek istemişti. Siyonist lider, kendisine görüşme imkanı sağlandığı takdirde ilgili hükümetlere Filistin'de bir Yahudi yurdu kurmanın o devletlerin millî çıkarları açısından ne kadar yararlı olacağına onları iknâ edeceğine inanıyordu.(3)

(1) Vital, a.g.e., s. 237-238.
(2) Laqueur, a.g.e., s. 115.
(3) Bu düşünce Siyonist diplomasisinin temelini oluşturuyordu, bkz.: F. Sayegh, *Zionist Diplomacy*, (Beyrut, 1967); A. R. Taylor, *Prelude to Israel: An Analysis of Zionist Diplomacy 1897-1947*, (New York, t.y.,), 1 bölüm; Vital, a.g.e., 11. bölüm.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

(1880-1908)

" Hakkımızda son kararı Padişah hazretleri verecektir" diye itiraf eden Herzl, II. Abdülhamid'i davasına ikna edebilmek için 1896 ile 1902 yılları arasında ikisi Hazine-i Hassa'dan olmak üzere beş defa İstanbul'a gelmiş ve ziyaretleri sırasında hem Yıldız Sarayı'nda hem de Babıâli'de Osmanlı devlet adamları tarafından kabul edilmişti. Sadrazam Halil Rıfat ve Said Paşalar ile görüşen Dr. Herzl, "huzur-u hümayûna" da alınmış, II. Abdülhamid ile iki saate yakın bir süre görüşme imkânı bulmuştu.(1) Biz, bu bölümde Siyonistlerin lideri Herzl'in İstanbul'daki girişimlerine temas ettikten sonra Osmanlı karar vericilerinin Siyonizm'i nasıl "algıladıklarını", Siyonistlere karşı davranışlarının belirginleşmesindeki etkenleri, Filistin'de Musevi kolonizasyonuna engel olmak için aldıkları tedbirleri ve bu tedbirlerin uygulanma sürecinde karşılaştığı güçlükleri açıklamaya çalışacağız.

1- Siyonistler ve Osmanlılarla İlk Temasları

Herzl'in İstanbul'a ilk gelişi 1896 Haziranına tesadüf eder.(2) Viyana'da tanıştığı Polonyalı soylu Kont Philipp de Newlinski'nin II. Abdülhamid'in Avrupa'daki hafiyelerinden biri olduğunu(3) öğrenen Herzl, ona Siyonizmden bahsederek, kendisini davasına iknâ eder. Herzl, Newlinski'nin Osmanlılarla arasında arabuluculuk yapmasını istemektedir.(4) Beraberce İstan-

(1) Herzl'in İstanbul'daki tüm temasları için, bkz: Herzl *Diaries,* I.. cilt, s. 80, 366-7, 374-94, 403, 412, 419-22, 427; II, s. 435, 439-46, 467-71, 479-85, 496, 581, 588, 609-11, 813, 827; III, s. 847-8, 866-7, 899-900, 961-3, 967-73, 979, 997, 1006, 1016-18, 1079, 1086, 1092-3, 1112-17, 1121-36, 1144, 11150-66, 11187-93, 1216-30; IV, s. 1274-1310, 1314-23.

(2) Herzl'in İstanbul'a gelişi büyük bir "olay" yaratmış ve zamanın romanlarına konu olmuştu: M.C. Kuntay, *Üç İstanbul,* (İstanbul, 1976), s. 201.

(3) PRO, FO, 195/1927, Block'dan Herbert'e, İstanbul, 21 Mayıs 1896. İngiliz Büyükelçiliğine göre, Newlinski Ruslar içinde çalışıyordu.

(4) N.M. Gelber, "Philipp Michael de Newlinski," *Herzl, Year Book* (ed.R.Patai), (New York, II. cilt, 1959), s. 113-52.

bul'a gelirler. Newlinski, Siyonistler adına Padişah'a başvurarak, Herzl'in Filistin karşılığında yirmi milyon sterlin vaad ettiğini söyler. Polonyalı soyluya göre, "devlet-i aliyyenin selâmeti buna vâbeste olup (sic!) çünkü Musevilerin muâvenet-i müessiresi munzam olmadıkça umur-u maliyeyi devlet-i aliyyenin mihveri lâyikinde cereyanı asla kâbil olamaz."(1) Newlinski, Sultan Hamid'le görüşürken, Herzl de, yine Polonyalı soylunun sayesinde Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya projelerini sunma olanağını bulur. Bu konuda Halil Rıfat Paşa isteksiz görünür. Padişah ise Herzl'e iletmesi için Newlinski'ye şöyle der:

> *"Eğer Bay Herzl senin benim arkadaşım olduğun gibi arkadaşın ise, ona söyle bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu vatanı kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmemek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk Milletinindir. Ben onun hiç bir parçasını vermem. Bırakalım, Museviler milyonlarını saklasınlar, benim İmparatorluğum parçalandığı zaman onlar, Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat, yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem."*(2)

Herzl, Newlinski'nin de telkinleriyle II. Abdülhamid'i ikna edebilmenin tek yolunun Filistin'i vermelerinin karşılığında Osmanlı Devleti'ne birtakım yararlı hizmetler görmek olduğunu sanıyordu. İlk olarak, Avrupa basın hayatında önemli nüfuzu olan Musevileri seferber ederek Ermenilerin Sultan Hamid'e karşı başlatmış oldukları karalama kampanyasını susturabileceğini, hattâ Batı kamuoyunu Türkler lehine çevirebileceğini iddia ediyordu. Çalıştığı gazete olan *Neue Freie Presse*'de istediklerini yazmaktan aciz olan Viyanalı yazar, kısa bir süre sonra bu tasarısından vazgeçerek, Osmanlılarla Ermeni tedhiş örgütleri arasında arabuluculuk yapmayı öneriyordu. 1896 Temmuz'unda Londra'da Hınçak örgütünün lideri Nazarbek ile bağlantı kuran Herzl, kendisine Osmanlılarla anlaşmazlıklarını barışçı yollardan çö-

(1) DBHE, TM-S, 129/1, no. 19, 28 Temmuz 1897 tarihli mektubu
(2) *Diaries*, I, s. 378; Y. Kutluay, *Türkiye ve Siyonizm* (İstanbul, 1973), 108-109.

zümlemelerinin daha iyi olacağını söyledi. Nazarbek'in uyuşmaz davranışı karşısında Dr. Herzl, "Ermenistan'da katledilen zavallılar bu adamın sözüne uyarak hareket ederken, kendisi Londra'da keyif sürüyor" demekten kendini alamadı. Ermenilere gelince, onlar Osmanlılarla uzlaşmalarında Musevilerin ne gibi çıkarları olabileceğini araştırıyorlardı. Hınçak ve diğer terör odakları, Osmanlıların Siyonistlerle bir olup Filistin'de özerk bir Yahudi Devleti kurulmasına karşılık Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine ıslahat yapılması fikrinden vazgeçmeleri için Avrupa güçlerini iknâ ettiklerini sanıyorlardı.(1)

Osmanlı Devleti'nin malî zorluklar ve iktisadî darboğazlar içinde olduğunu gören Dr. Herzl, II. Abdülhamid'i ikna edebilmek için ikinci bir yol olarak Türkiye'ye birtakım maddi hizmetlerde bulunmayı önerdi. Avrupa para piyasasını elinde tutan Musevi bankerlerin desteğinden emin görünen Herzl'in aklında Osmanlılara sunmak amacıyla kesin çizgilerle belirlenmiş bir "yardım paketi" yoktu. Siyonist lider, bu konunun Osmanlılarla müzakereye giriştikten sonra imparatorluğun gereksinme ve çıkarları açısından değerlendirilip, berraklaştırılacağına inanıyordu. Bunun için, Padişah'la bizzat görüşmesinin gerekli olduğuna inanmıştı. Ne var ki, Sultan Hamid'le arasındaki ilk teması sağlayan Newlinski ölmüştü. Bu kez ise Herzl, II. Abdülhamid'in İngiltere nezdindeki ajanı Musevi asıllı Türkolog Profesör Arminius Vambéry(2) ile temas kurdu. Beş bin altın vaad ettiği ünlü müsteşrik, Osmanlı Padişahını Herzl'i "huzûr-u hümayûn"una kabul etmesi için ikna etmeyi başardı.(3)

19 Mayıs 1901'de Herzl bir Cuma namazından sonra Yıldız Sarayı Selamlığı'nda Padişahın huzuruna alındı. Mabeyn teşrifatçısı İbrahim Bey'in tercümanlığı ile II. Abdülhamid'e Batı ülkelerinde ırkdaşlarının uğradığı haksızlıkları ve çektikleri zülûmları anlatan Dr. Herzl, Musevi uyruklarına göstermiş olduğu iyilik ve adaletten dolayı Padişah'a Dünya Yahudiliğinin şükranlarını iletti. Bunun üzerine Sultan Hamid, imparatorluğunun kapısı-

(1) M. Buheiry, "Theodor Herzl and the Armenian Question", *Journal of Palestine Studies*, VII. cilt, no.1, Ağustos 1977.
(2) Vambery için bkz, M.K.Öke,: *Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü: Vambery* (İstanbul, 1985)
(3) Diaries, III, 960-63, 977, 997, 1001-9, 1016-17, 1079, 1092-93, 1173; CZA, H VIII 870. Vambery, Herzl ise Sultan'ın "uzlaşması" ile Osmanlı Türkiyesi'ne akacak Musevi fonlarının devleti ayağa kaldırıp, Rusya'nın saldırganlığına sed çekebilecek bir hâle geleceğini düşünüyordu. Bkz: PRO.FO.800/33, 18.X.1902.

nın Musevi göçmenlere açık olduğunu söyler. Ziyaretinin ana gayesine gelince, Dr. Herzl Osmanlı ülkesinin Mezopotamya'da bulunan petrol yatakları, altın ve gümüş madenleri, verimli topraklan ile ileri düzeyde iktisadî potansiyelinin olduğunu hatırlattı. Fakat tüm bu zenginlikler Avrupa devletleri tarafından sömürülmekteydi. "Avrupalılarla buraya sırf kendilerini kısa zamanda zengin etmek ve ülkelerine dönmek için gelmektedirler" diyen Dr. Herzl, Berlin-Bağdat demiryolu projesini alan Alman sanayicilerin, Reji idaresini ellerine geçirmiş olan Fransız bankerlerinin Türkiye'nin çıkarlarını düşünmedikleri, sadece kendi ceplerini doldurduklarını belirtti. Herzl'e göre, Büyük Güçler Türkiye'yi boyunduruk altında tutabilmek için ülkenin ekonomik kalkınmasını engellemekteydiler. Oysa bu ülkenin ihtiyacı İsrailoğullarının bilgi, yetenek ve imkânlarıydı. Filistin'de yerleşmeleri kabul edildiği takdirde, Yahudiler Osmanlı maliyesini Batı'nın vesayetinden kurtarabilir ve "devlet-i aliyye"yi kalkındıracak iktisadî hamlelerin gerçekleştirilmesini sağlayabilirlerdi.

Herzl'i dikkatle dinleyen II. Abdülhamid, ona Osmanlı borçlarının konsolide edilmesi için bir plan hazırlamasını söyledi. İstanbul'dan ayrılışından tam bir ay sonra Dr. Herzl, Sultan Hamid'e planını sundu. Dr. Herzl, II. Abdülhamid'e yazdığı bir mektupta bir-iki yıl içinde Musevî bankerlerin Avrupa borsasındaki tüm Osmanlı borçlanma tahvillerini toplayabileceklerini yazdı. Aynı mektupta, Türkiye'de ziraat, endüstri ve ticaret hayatını geliştirecek bir Osmanlı-Musevî Şirketi'nin kurulmasını da teklif etti. Bu çalışmalara başlamanın tek şartı ise Padişah'ın Yahudilere Filistin'de yerleşme ve özerk idare kurma hakkını tanımasıydı. Fakat, II. Abdülhamid'in cevabı yine red olacaktı.(1)

II. Abdülhamid ile görüşmesinin üzerinden daha bir yıl geçmeden (5 Şubat 1902) Yıldız'dan bir telgraf alan Dr. Herzl acele olarak İstanbul'a çağrılmaktaydı. Hemen İstanbul'a gelen Dr. Herzl'e Mabeyn ikinci kâtibi İzzet (Holo) Paşa, II. Abdülhamid'in imparatorluğunun kapılarını Musevî göçmenlere açmaya hazır olduğunu söyledi. Ancak, bu gelenler Osmanlı uyruğuna geçmeyi daha başlangıçta kabul ve beyan edeceklerdi. Bu takdirde Musevilere Filistin dışında her yerde kolonizasyon izni tanınacaktı. Buna karşılık ise, Siyonistler bir sendika kurmak suretiyle Osmanlı borçlarını konsolide edecek ve hâlen varolan ve bundan sonra da bulunacak olan tüm madenlerin işletilmesini üzerlerine alacaklardı. Filistinsiz bir imtiyâzı derhal geri çeviren Dr. Herzl, Sultan Hamid'in bu önerilerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm borçlarını tasfiye etmek için, Musevileri harekete geçirmeye yeterli olmadığını söyleyerek, bir kez daha anlaşmaya varamadan İstanbul'dan ayrıldı.

(1) Herzl'in Padişah'la yaptığı mülakât için, bkz: BBA, Yıl. Per. Z 3 S 1319, no; 261/3.

Aynı yılın Temmuz ayında Londra'da bulunan Dr. Herzl, Osmanlı Büyükelçiliğinden arandığını öğrenince, önce şaşırır, fakat daha sonra kendisini toparlayarak Kostaki Antopulos Paşa ile buluşur. Bu kez, Herzl'e II. Abdülhamid'in şifahî mesajını ileten Antopulos Paşa, Siyonist liderine Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Fransızlarla anlaşmak üzere olduklarını, fakat Museviler daha iyi koşullar önerirlerse bu projeyi onlara havale edebileceklerini söyledi. Buna karşılık ise, Padişah eski geleneği doğrultusunda Yahudilerde adalet ve himayesini esirgemeyecekti. Zaman kaybetmeden İstanbul'a varan Dr. Herzl, yeni bir konsolidasyon planını içeren ayrıntılı bir muhtıra hazırladı.(1) Bu muhtırada Herzl, banker arkadaşlarının, Osmanlı borçlarının birikmiş faizlerinin ödenmesi için bir buçuk milyon sterlini temin etmeye söz verdiklerini belirtti. Ayrıca, Musevi bankerler birleşip, konsorsiyum oluşturacak, böylece 30 milyon sterlin tutarında olan Osmanlı borçlanma tahvillerini borsadan toplayacaklardı. Bu Avrupalı tahvil sahiplerinin paralarının karşılığını almaları demektir. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu Batılı alacaklıların mengenesinden kurtulacak, "düvel-i muazzama"nın siyasal baskı aracı olarak kullandığı iktisadî temellerin yıkılmasıyla Osmanlı Devleti "tam bağımsızlığına" kavuşacaktır.

Herzl, bu maddi yardımının karşılığı olarak II. Abdülhamid'den, Hayfa'da dahil olmak üzere, Akka sancağının Siyonistlere verilmesi için gerekli izni istiyordu. II. Abdülhamid'in Filistin'i elden çıkarmamak için son derece duyarlı olduğunu gören Herzl, bu kez Akka ile yetineceğini bildirmişti. Karatodori Paşa tarafından tercüme edilen bu muhtıra önce Padişah, daha sonra da Sadrazam tarafından incelendi. "İyi kalpli, babacan, fakat oldukça kurnaz" dediği Said Paşa ile de görüştükten kısa bir süre sonra Dr. Herzl, Osmanlı borçlarının tasfiyesi işinin Fransız Maliye Bakanı M.Rouvier'e bırakıldığını öğrendi. Bu durum karşısında Herzl, Sultan Hamid tarafından aldatıldığını, Rouvier'den dahi iyi koşullar elde etmek isteyen Padişah'ın kendi-

(1) DBHE, TM-S, 129/1, no. 17. Ayrıca, A.Galanté, "Abdülhamid II et le Sionisme", *Hamenora,* Mart 1933.

sini kullandığını sandı.(1) Bu olayı zikreden diğer eserler de Herzl'in bu kanısına dayanarak, II. Abdülhamid'in Siyonistlerle giriştiği malî müzakerelerde samimi davranmadığını iddia etmişlerdir.(2)

Bu görüşlere karşılık, II. Abdülhamid'in malî konularda Siyonistlerle anlaşmak istediğine dair bazı kanıtlar görmezlikten gelinmemelidir. Şöyle ki, II. Abdülhamid Herzl'e Mezopotamya petrolü de dahil olmak üzere tüm Türkiye madenlerinin işletilmesini Musevi teşekküllerine verebileceğini söylemişti.(3) Karal'ın da belirttiği gibi, Osmanlıların ülkelerindeki zengin doğal kaynakları işletmek için ne paraları ne de teknolojileri vardı. Bu kaynakların ülkenin ekonomik kalkınması için devreye sokulması ancak yabancı sermayesinin katkısıyla gerçekleşebilirdi. Ne var ki, Osmanlılar yabancı sermayeye güvenmiyorlar ve Avrupa'nın bu imkânı Türkiye'de bazı siyasî çıkarlar elde etmek için kullanacağından korkuyorlardı.(4) Bu yüzden, II. Abdülhamid, ülkedeki madenlerin işletilmesi Musevi kuruluşlara verilirse, onların sadece ticarî amaçla hareket edeceklerini düşünmüş olabilir.

Daha da önemlisi, Herzl'in Düyûn-u Umumiye'nin Konsolide edilmesi projesi Sultan Hamid'i oldukça cezbetmişti. Tahta çıktığı zaman İmparatorluğun dış borçlarını ödeyemeyecek duruma geldiğini gören Padişah, "Muharrem Kanunnamesi" ile Avrupalı alacak sahiplerinin temsilcilerinden oluşan bir kurumun İstanbul'da ihdas edilmesini kabul etmiş ve bu kararıyla Osmanlı maliyesinin Berlin Kongresi'nde (1878) öngörüldüğü gibi uluslararası bir komisyonla murakabe altına alınmasını önlemişti. Bu kararı alan Padişah'ın tüm saltanatı boyunca izlediği maliye siyaseti "makûl" ve "tutumlu"

(1) *Diaries,* IV, 1319.

(2) N. Mandel, *The Arabs and Zionism Before World War I,* (California, 1976), s. 87; I. Friedman, *Germany Turkey, and Zionism,* (Oxford, 1977), s. 100-101. Bu görüşlere karşın, Rouvier'in II. Abdülhamid'e baskı yaparak Herzl'in konsolidasyon projesini kabul ettirmemek için çalıştığı daha makul gelmektedir. Zira, Fransızlar Demiryolları projelerinin Almanlara kaptırılmasından ve bu nedenle Almanya'nın Ortadoğu'da artan nüfuzlarından hoşnut değillerdi. Almanya'nın ajanları sandıkları Siyonistlerin Fransız alacaklılarının büyük çoğunluğu oluşturduğu Düyûn-u Umumiyeyi ellerine geçirmeleri Ortadoğu'daki Fransız nüfuz ve çıkarlarının tamamen yitirilmesi demek olacaktı. Üstelik, Siyonistler, bu malî yardımlarına karşılık Osmanlılardan Fransız tesir sahası olan Filistin'i (Suriye) istiyorlardı. Bu konuya daha fazla açıklık getirilmesi için Fransız arşivinde çalışmak gerekmektedir. Yine de, Alman-Fransız rekabeti için, bkz.: E.M. Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı,* (İstanbul, 1972), s. 44-50, 72-81, 146-184; M. Raccagni, "French Economic Interests in the Ottoman Empire", IOMES, II (1980), s. 343-369.

(3) *Diaries,* III, s. 1114-1117.

(4) E.Z.Karal, *Osmanlı Tarihi,* VIII. cilt, (Ankara, 1962), s. 435-458.

olarak adlandırılabilir.(1) Karal, II. Abdülhamid devri borçlanmaları hakkında bunların öncekilere nazaran daha mütevâzi olduğunu ve sağlanan kaynakların borçların tasfiyesine, bütçe açığının kapatılmasına, askerî ihtiyaçlara ve demiryolu yapılmasına tahsis edildiğini açıklar. (2) Padişah'ın başarılı malî siyaseti ile Osmanlı borçlarının giderek erimesinin yanısıra II. Abdülhamid, Avrupa'nın Düyun-u Umumiye yönetimi yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî kaynaklarını sömürdüğünü aynı zamanda ülkenin iç işlerine karışarak devletin egemenliğini zedelediğini düşünüyordu. Gerçekten de, Düyûn-u Umumiye ülkenin vergilerini toplayan, tekeller işleten, demiryolu şirketlerine parasal güvenceler veren bir kuruluş, Batı Emperyalizminin ileri karakoluydu. (3) II. Abdülhamid'in en fazla korktuğu ise Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyemediği için 15 Eylül 1882'de İngiltere tarafından işgal edilen Mısır'ın kaderini paylaşmasıydı. (4) Bunun için, padişah Herzl'in planıyle ilgilenmişti. II. Abdülhamid, Siyonistler için, "Teklifleri devletin Düyûn-u Umumiye'sini kâmilen deruhte etmek idi. Güzel bir şey, zirâ Düyûn-u Umumiye, bir gün gelip de borçlarımızı ödeyemez isek, devletin maliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur" demişti.(5)

Malî konularda Padişah'ın tüm olumlu tutumuna rağmen Osmanlılar Herzl'in isteklerini yine reddetti ve böylece Siyonist lider bir daha gelmemek üzere Türkiye'den ayrıldı. Herzl'in Osmanlılarla anlaşamamasının nedeni "Konsolidasyon" ile "Kolonizasyon" projelerini birlikte değerlendirmesi, birincisinde göstereceği gayretlere karşılık olmak üzere Padişah'tan ikincisini istemesi idi. Oysa, Osmanlılar "Konsolidasyon" ile "Kolonizasyon" sorunlarını birbirinden ayrı iki konu olarak görüyorlardı. Sultan Hamid, Herzl'i Siyonistlerin lideri olarak değil, Osmanlı borçlarının tasfiyesini üzerine alacak Musevi banka ve bankerlerle gerekli teması sağlayacak bir arabulucu kimliğinde huzuruna kabul etmişti. Padişah, Osmanlı borçlarının ödenip, devletin maliyesini Düyûn-u Umumiye'nin denetiminden kurtarabilmek için Musevilerden yararlanmayı düşünmüştü. Museviıere bu hizmetlerinin karşılığı olarak yeni borçlanma tahvilleri verilecekti. Sultan Hamid, Muse-

(1) Y.H. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi,* (Ankara, 1964), I/II s. 246.

(2) Karal, a.g.e., s. 431.

(3) Düyûn-u Umumiye için, bkz: D.Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi,* (İstanbul, 1979); I.H.Yeniay, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi,* (İstanbul, 1964); D. Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni,* I. cilt, (İstanbul, 1979), s. 126-129.

(4) Y. Öztuna, *Türkiye Tarihi,* XII. cilt, (İstanbul, 1967), s. 157-160.

(5) Atıf Hüseyin Bey, *Hatıralar,* TTK, Y-255, defter no. VIII s. 17.

vilerin hiçbir hükûmetin sultasında olmadıklarını düşünüyor ve onlara borçlanmanın hiç bir siyasî sakıncası bulunmadığını sanıyordu.

Herzl ise siyasal bazı taleplerde bulunmuştu. II. Abdülhamid, Yahudi göçmenlerin Babıâli tarafından saptanan yörelere yerleştirilmesine karşı değildi. Fakat, devlet kurmak amacıyla Siyonistlerin Filistin'de iskân edilmelerine izin veremezdi. Nitekim, Osmanlı Devleti'nin Washington elçisi Ali Ferruh Bey, 24 Nisan 1899 da mahallî bir gazeteye verdiği demeçte Osmanlıların bu konudaki düşüncesini açıklamış ve "Hükûmetimiz, Arap memleketlerinin hiçbir bölümünü satmak niyetinde değildir. Ceplerimizi milyonlarca altınla doldursalar bu azmimizden ricat etmeyiz" demişti. Aynı demeçte, Osmanlı borçlarının her yıl azaldığına da değinen Ali Ferruh Bey, bütçe gelirlerinin hızla arttığını, bu nedenle artan talebi karşılayabilmek için iktisadî düzenlemeler yapıldığını söylemiş ve "Binâenaleyh, Filistin'in satın alınma hususu Maliye Nazarımızı ilgilendirmez, o siyasî bir meseledir" diye ilâve etmişti. (1)

Herzl'in Osmanlılar nezdindeki son başarısız girişiminden sonra Siyonistler, II. Abdülhamid'le anlaşabilecekleri hakkındaki umutlarını yitirdiler. 1903 yılında ise İngiltere Hükûmeti, Siyonistlere Doğu Afrika'daki sömürgelerinden biri olan Uganda'yı teklif edince, Herzl Altıncı Kongre'yi (23 Ağustos 1903, Basel) topladı. Kongre'de İngiltere'nin önerisinin fikir ayrılıklarına neden olduğu görülünce Herzl, "Biz *Erez İsrael* (Filistin) hakkındaki görüşlerimiz değişemez ve değişmiyecektir; Uganda, Siyon değildir ve hiçbir zaman olamaz. Bu öneri ıstıraplarımızı geçici bir süre için unutturacak bir imdat önlemidir." der. (2) Yoğun tartışmalardan sonra Uganda önerisi oya sunulur; 98 çekimser, 178 red oyuna mukabil 295 oyla kabul edilir. Bunun üzerine, oradaki hayat koşullarını tesbit etmek amacıyla Doğu Afrika'ya bir araştırma ekibi yollanır. Bu ekip çalışmalarını tamamlamadan, Uganda projesine cephe alan Siyonistler Freiburg'da toplanır ve Filistin'de kolonizasyona devam etmenin gereğini vurgularlar. Chaim Weizmann'ın liderliğini yaptığı "red cephesi" Yedinci Konre'ye (27 Temmuz 1905, Basel) hazırlıklı gelir ve delegeleri İngiliz önerisinin reddedilmesine ikna eder. Böylece, Siyonistlerin Filistin'e olan bağlılıkları bir kez daha teyid edilir. Bunun sonucu Uganda önerisinin benimsenmesi gerektiğini savunan İsrael Zangwill ve

(1) DBHE, 332/17, no. 9796/34, Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'ya Washington, 5 Mayıs 1899. Bkz: Ek no: 1.

(2) G. Kressel, "Zionist Congresses", *Encyclopaedia Judaica*'dan Zionism, (Jerusalem, 1973), s. 242.

Nachman Syrkin, Siyonist örgütünden ayrılırlar ve ona rakip "Yahudi Toprak Örgütünü" *(Jewish Territorial Organisation)* kurarlar.(1)

Bu arada 3 Temmuz 1904'te Herzl 44 yaşında ölür. Karizmatik kişiliği ile tüm Siyonist hareket ile özdeşleşen Herzl'in kaybı örgüt içindeki sorunların bir anda su üstüne çıkmasına neden olur. Sekizinci Kongre (14 Ağustos 1907, La Haye) Herzl'in yıllarca takip etmiş olduğu siyasetin eleştirisiyle açılır. Siyon Aşıkları, Herzl'in diplomatik çabalarının hiçbir yarar getirmediğine değinerek, Filistin'de "pratik" ya da kolonizasyona yönelik çalışmalara öncelik verilmesini vurgularlar. Onlara göre, önce Filistin'de yerleşim merkezleri kurulmalı ve bu Musevi varlığına dayanarak Osmanlı Devleti'nden özerlik istenmelidir. Bütün bu gelişmeler karşısında siyasî Siyonistler iddialarından vazgeçmezler. Bodenheimer, ülkenin boş olmadığını ve kolonizasyona devam edildiği takdirde yerli halkın düşmanlığını kazanacaklarını açıklar. Fakat, şurası da bir gerçekdi ki, "pratikler" diplomasiye karşı değillerdir. Meselâ, Otto Warburg'a göre Yahudiler Filistin'e yerleşmeli, orada "millet" sistemine benzer bir özyönetim uygulamasından sonra özerklik imtiyâzı almak için Osmanlı Hükûmeti'ne başvurmalıydılar. Siyon Aşıkları ile Herzl taraftarları ya da başka bir deyişle "Pratiklerle" "Politikler" arasındaki bu çekişme Chaim Weizmann'ın "Sentetik" Siyonizm adını verdiği bir uzlaşma formülüyle tatlıya bağlanır. Weizmann, her iki yaklaşım tarzının aslında birbirini tamamladığını savunarak muhasun iki kampın görüşlerini birleştirmeyi başarır. Weizmann, sözkonusu sentezi açıklarken, "İmtiyaz koparmaya çalışmalıyız, fakat bu arzumuz ancak İsrail'de pratik çalışmalarımızın sonucu olarak gerçekleşecektir" demiştir. (2)

Siyonistleri tedirgin eden üçüncü bir sorun ise Herzl'den boşalan liderlik koltuğuna kimin oturacağı idi. Herzl, hareketin herşeyiydi, ölümüyle yerinin doldurulamayacağı kesindi. Herzl'in seviyesinde olmasa bile, yine de dağılma tehlikesi ile karşı karşıya gelen Dünya Siyonist Örgütü'nü kişiliğinde birleştirecek birisine ihtiyaç vardı. Fakat bu son derece güç bir iş olacaktı. Siyasal çözüme inanmış birisinin başa geçmesine pratik kolonizatörler karşı

(1) I. Cohen, The Zionist Movement, (Londra, 1945), s. 83-84. Zangwill'in projeleri için, bkz.: S. A. Cohen, "Israel Zangwill's Project for Jewish Colonization in Mesopotamia; Its Context and Character"*Middle Eastern Studies,* 16/3, October 1980, s. 200-209. Ayrıca; D. Vital, "Zangwill and Modern Jewish Nationalism." *Modern Judaism* (Ekim 1984), s. 243-253.

(2) DBHE, 332/17, no. 1205/30 Misak Efendi'den Tevfik Paşa'ya. La Haye, 26 Ağustos 1907. İlişikte Kongre'deki gelişmeleri içeren 5 sahifelik bir rapor vardır.

çıkacak ya da ikinciler birincilerin adaylarını benimsemeyeceklerdi. Her iki durumda da sonuç değişmeyecek, örgütten, Uganda olayında olduğu gibi, yeni kopmalar başlayacaktı. Bu tehlikeyi gayet iyi kavrayan Max Nordau, Herzl'in baş danışmanı ve en yakın arkadaşı olarak başkanlığa aday gösterildiği halde, bu mevkiyi reddetmeyi bildi. Çünkü, Nordau, Herzl ekolünden katı bir siyasal Siyonistti. Akla gelen yatkın ikinci aday David Wolffsohn'du. Litvanya'da doğan ve kereste ticaretinden büyük bir servet yapan Wolffsohn, gençliğinde Siyon Aşıkları hareketine katılmış, daha sonra ise Herzl'in yanında yerini almıştı. Her iki cephedeki tecrübelerinden başka, Wolffshon yumuşak başlı ve ılımlı bir insandı. Herzl'in karizmatik kişiliğine sahip değildi. Fikirsel açıdan da pek parlak olduğu söylenemezdi. Fakat kuvvetli bir sağduyusu ve fantazilere kapılmadan, eldeki mevcut imkânlar içinde hedefe varmayı amaçlayan bir mantığı vardı.(1) Bu özellikleri ile Wolffsohn Siyonist hareketin ihtiyacını duyduğu tipte bir liderdi. Harry Sacher'in dediği gibi, "Fırtınaya kapılmış bir gemiyi limana getiren kaptan büyük bir hizmet yapmış sayılabilir. İşte hiç kimsenin o günün koşulları altında başaramıyacağı bu hizmeti Wolffsohn büyük bir başarıyla gerçekleştirdi."(2) Wolffsohn gibi tarafsız bir liderin örgütün başına geçmesinden sonra Hareket Komitesi'nin üyelikleri pratiklerle politikler arasında kolaylıkla paylaşıldı. Komitenin altı üyesinden Leopold Greenberg (Londra), Yacobus Kann (La Haye) ve Alexander Marmorek (Paris) siyasal, Menahem Usishkin (Yetaterinoslav), Kogan-Bernstein (Odessa) ve Otto Warburg (Berlin) Pratik ekolün temsilcileriydi.(3)

Başkanlığa seçildikten sonra Wolffsohn, Herzl'in ölümünden önce tesis ettiği bazı ilişkilerin ihmal edilmemesi gerektiğini anlamış ve diplomatik çalışmalara başlamakta gecikmemişti. Wolffsohn da, tıpkı Herzl gibi, düğümün ancak İstanbul'da çözülebileceğini biliyordu. Aynı günlerde Profesör Vambery, Wolffsohn'a Türklerin feci bir iktisadî krizin pençesinde olduğu haberini getirmişti. Tanınmış Türkoloğa göre, Abdülhamid'le pazarlığa girişmenin "tam zamanıydı". Yalnız, Vambery, Wolffsohn'a bu işe "düvel-i muazzama"yı karıştırmamasını, aksi takdirde Padişah üzerinde ters tepki ya-

(1) W. Laqueur, *A History of Zionism,* (New York, 1978), s. 138; H. M. Sacher, *A History of Israel,* (New York, 1979). s. 65-66.
(2) L. Lipsky, *A Gallery of Zionist Profiles,* (New York, 1966), s. 23-30; H. Sacher, *Zionist Portraits and Other Essays,* (Londra, 1959), s. 35.
(3) Cohen, a.g.e., s. 85.

ratacağını öğütlüyordu. (1) Wolffsohn, başka bir kaynaktan da İstanbul'un Siyonist isteklerine karşı daha yardımcı olabileceğini duymuştu. Musevi milletvekillerinden Behor Efendi, dahiliye Nezareti'nde çalışan ve Siyonist olduğunu iddia eden Dr. Wellisch'e Siyonistlerin Osmanlı Devleti'ne malî yardımda bulundukları tardirde Padişah'ın da buna karşılık olarak Filistin'de Yahudi göçmenlere uygulanan yasakları kaldırabileceğini söylemişti. Türkiye'deki yeni gelişmelerden cesaretlenen Wolffsohn, 25 Ekim 1907'de İstanbul'a geldi ve derhal Babıâli'ye bir plan sundu. Bu plana göre, Kudüs hariç tutulmak üzere elli bin Yahudi ailesi Filistin'e yerleştirilecekti. Bu aileler, Osmanlı uyruğuna geçecek, Osmanlı yasalarına uymakla yükümlü olacak, erkekleri askerlik yapacak, fakat vergiden muaf tutulacaklardır. Yerleşim için ayrılacak yerleri Hükûmet tespit edecek ve Siyonist Örgütü adına kaydedilip, tapulanan bu topraklar kısa bir süre içinde Yahudi kolonizatörlere dağıtılacaktı. Bu imtiyazlara karşılık Siyonistler iki milyon sterlin teklif etmişlerdi. Babıâli ise bu miktarı az bulmuştu. Fakat, gene de Osmanlı Hükümeti iyi niyetinin bir işareti olarak Siyonistlere İstanbul'da bir banka açabileceklerini belirtti. "İngiliz-Lövanten Bankacılık Anonim Şirketi" *(Anglo Levantine Banking Company)* adı ile kurulan bu bankanın başına Beyrut'taki İngiliz-Filistin Bankası'nın müdürü Dr. Victor Jacobson getirildi. Siyonistler, bundan sonra bu bankayı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentindeki temsilcilikleri; Dr. Victor Jacobson'u ise elçileri olarak göreceklerdi. Siyonistler'in Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini Dr. Jacobson yürütecekti.

2- Azınlıklar, Himâye Sistemi ve Siyonizm

II. Abdülhamid, Siyonizmi siyasî bir mesele olarak görmüş ve Musevilerin kitlesel olarak Filistin'e yerleştirilmelerinin İmparatorluk içinde yeni bir milliyetçilik akımı ya da başka bir deyişle bir "Yahudi Sorunu" doğurmasından kuşkulanmıştı. İkinci olarak Padişah, "düvel-i muazzama"nın ülkesinin üzerindeki nüfuzunu arttırmasından çekiniyordu. Bu iki etken ile Osmanlıların Siyonizme karşı olan tutumları arasındaki bağı kurabilmek için önce "Kapitülasyon" (2) daha sonra "Himâye" sistemlerinin incelenmesinde yarar vardır.

Yükseliş devrindeki Osmanlı padişahlarının ülkede ekonomik canlılık

(1) CZA, W 61 II, Vambery'den Wolffsohn'a mektuplar, Budapeşte, 22 Nisan, 4 ve 8 Mayıs 1907.
(2) Kapitülasyonlar için, bkz.: J.B. Angell, "The Turkish Capitulations", *American Historical Review,* VI (Ocak 1901) s. 245-9; N. Sousa, *The Capitulatory Regime of Turkey,* (Londra, 1933).

yaratması için yabancı ülke tüccarlarına tanıdığı bu ayrıcalıklar Duraklama döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin aleyhine işlemeğe başlamıştı. Sanayi Devrimi'ni tamamlayan Batı Avrupa devletleri sınai ürünlerinin fazlalıklarını Kapitülasyonlar'ın kendilerine sağladıkları haklardan yararlanarak Osmanlı pazarlarına yığıyorlardı. Böylece, bu sistem Avrupa emperyalizminin Türkiye'yi sömürmesini kolaylaştıran en önemli yöntemlerden birisi olmuştu.

Kapitülasyonların Osmanlıları tedirgin eden bir başka sonucu da "Himâye" sisteminin ortaya çıkmasına neden olmasıydı. *Protégé* sistemi,ilke olarak, Osmanlı uyruğundan bir kimsenin yabancı milliyetine geçerek, kendisini himaye eden ülkeye göç etmek yerine, uyruğu olmaktan istifa ettiği Osmanlı ülkesinde yeni milliyetiyle yaşaması demekti. İlk başlarda, bu hak sadece kutsal topraklarda yaşayan bir avuç rahip ve misyonere verilmişti. Ne var ki, XIX. yüzyılın sonlarına doğru aslen "Millet" (1) sisteminin kapsamına giren azınlıklar için *protégé* sistemi vergi kaçakçılığının en kolay yolu olmuştu. Şöyle ki, ganimet gibi fetihten elde edilen gelir kaynaklarının kurulması, imparatorluğun devamı için pek çok sosyal hizmeti yerine getirmek zorunda olan Osmanlı Hükûmetini oldukça güç durumda bırakmıştı. Bu koşullar altında Babıâli, çareyi reayanın vergi yükünü arttırmakta bulmuştu. Bu ise Müslüman olmayan ulusların kazançlarının azalması demekti. Bilindiği gibi, Kapitülasyonlardan yararlanan yabancılar ise Osmanlı vergi sisteminden muaf tutulmuşlardı. Aynı şekilde, herhangi bir Batı devletinin milliyetini kabul eden azınlıklar için vergi mükellefiyeti sözkonusu değildi.

Azınlıkların himaye sistemine iltifat etmelerinin diğer bir nedeni de siyasaldı. Yıkılmaya yüz tutmuş sandıkları İmparatorluğun yurttaşları olarak yaşamak azınlıklar için parlak bir gelecek vaadetmiyordu. Avrupa'nın milliyetçilik fikirleri Padişahın Müslüman olmayan uyruklarının imparatorluktan kopma eğilimlerini körüklemişti. (2) Onlar için, dindaş oldukları yabancı devletlerin himayesi altına girmek bağımsızlık yolunda atılmış ilk adımdı. Güçlü hâmileri bir gün gelir, Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapabilirler ve Padişah'tan o milletin egemenliğini koparabilirlerdi. Böylece, Eflâk ve Boğdan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kanatları altına sığınmış, Rusya Slavların hâmisi kesilmiş, Fransızlar Katoliklerin, İngilizler ise Protestanların koruyuculuğunu yapmaya kalkmışlardı.

(1) Millet Sistemi için bkz.: *Benim Ermeni Meselesi 1914-1923* (İstanbul, 1986), 1. bölüm, IV ve V. kısımlar.
(2) F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, (Cambridge, 1963) 2. bölüm.

"Düvel-i muazzama"nın da Osmanlı uyruklarını himayesine almakta iki büyük çıkarı olmuştu. İlk olarak, Batı'nın Doğu'daki nüfuzu artmıştı. (1) Kendi milliyetinden ne kadar çok kişi Osmanlı İmparatorluğu bünyesine yerleştirilirse kapitülasyonlardan yararlanması da o denli artacaktı. İkinci olarak, himâyeleri altına alınmış grupların Osmanlı İmparatorluğu içindeki konumu Büyük Güçler'in Babıâli'nin iç siyasetine karışmasına bir neden ve fırsat oluyordu. Batı, dindaşlarının can ve mal güvenliğini bahane ederek, imparatorluğa defalarca müdahale edecek ve Osmanlı siyasetine kendi çıkarları doğrultusunda yön verecekti. Mesela, İngiltere'nin Ermeni haklarının bir numaralı savunucusu kesilmesi, Rusların Akdeniz'e inmesini engellemek maksadına hizmet için bağımsız bir Ermeni Devleti'nden bir tampon bölge kurma tasarısının doğal bir gereği olarak değerlendirilmelidir. (2)

Batı devletleri Filistin'deki azınlıkları da himayeleri altına almışlardı. Fransızlar, Kanuni'den beri Katolik tapınaklarının bakımını, Latin ruhbarı (3) heyeti ile Marunîleri himayeleri altına almışlardı. Fakat, Kırım Savaşı'nı takip eden yıllarda İtalyanlar (4), Almanlar (5) ve İspanyollar dindaşlarının haklarını korumakta ısrar edince, Filistin'deki Fransız nüfuzu önemli bir düşüş kaydetmiş, Paris sadece kendi yurttaşlarının himayesi ile yetinmek zorunda bırakılmıştı. (6)

İngilizler de Filistin'deki misyoner faaliyetlerine katılmaktan kendilerini alamamışlardı. Londra, Filistin'e ilk adımını 1840'da "Londra Yahudi Cemiyeti" ve "Londra Misyoner Cemiyeti" adları altında iki misyoner örgütle atmıştı. Bu iki misyoner örgütünün çabaları sonucunda Kudüs'te bir Anglikan kilisesi *(Christ Church)* kurulmuştu. Kısa bir süre sonra, İngilizler Filistin'de kız ve erkek okulları, hastaneler, kervansaraylar ve kitaplıklar kurmuşlardı. Böylece, İngiliz temsilcilerinin gayretleriyle Filistin'de bir Protestan kolonisi oluşmuştu. Ayrıca, İngiltere Havran dolaylarındaki Dürzüleri

(1) Batı devletlerinin Ortadoğu politikaları için, bkz: T.Y. Ismael, *The Middle East in World Politics*, (Syracuse, 1974), 1. ve 3. bölümler.
(2) Karal, a.g.e., s. 126-131.
(3) DDF, 2. seri, II. cilt, no. 440. Delcassé'den Boppe'a, Paris, 14 Ekim 1902.
(4) DDF, 2. seri, VI. cilt, Constans'dan Delcassé'ye, İstanbul, 16 Mayıs 1905; DDF, 2. seri, VII. cilt, Legrand'dan Rouvier'e, Roma, 1 Eylül 1905.
(5) DDF, 2. seri, VI. cilt, no. D/460, Reverseaux'dan Delcassé'ye, Viyana, 27 Mayıs 1905.
(6) DDF, 2. seri, IV. cilt, no. 148, Constans'dan Loubet'ye, İstanbul, 1903.

de himâyesi altına almıştı. (1)

Kutsal topraklarda Almanya'nın himâyesi altına aldığı azınlık grubu "Templar" cemiyetinden oluşuyordu. Asıl adı *Tempelgemeinde* olan bu heyet 1868'de Filistin'e göçen Würtlembergli esnaf ve çiftçilerden oluşuyordu. Kutsal topraklara yerleşip orada tarım kolonileri kurarak Hz. İsa devrindeki ilk Hıristiyanları taklit ediyorlardı. XIX. yüzyılan son çeyreğinde Alman etkisi her bakımdan olduğu gibi dinsel alanda da ilerlemiş ve Almanlar bir yandan Alman Katoliklerinin himayelerini Fransız tekelinden kendi saflarına geçirirken, diğer yandan da, II. Abdülhamid'in onayıyla Kudüs'te bir Protestan Kilisesi, okullar, hastaneler ve kervansaraylar inşa etmeyi başarmışlardı.(2)

Almanya gibi Filistin'le tüm imkânlarını seferber ederek girmeye çalışan diğer bir güç de Çarlık Rusyası'ydı. (3) 1774 yılında Küçük Kaynarca Andlaşması'yla Rus Hükûmeti, Osmanlı Devleti nezdindeki Ortodoksları himayesine almıştı . Gerçi, Kırım Savaşı Rusların Filistin'le bağlantılarını bir süre için de olsa kopardı ise de, Petrograd yılmamış ve 1882 de Rus Çarı'nın amcası Büyük Dük Sergei'nin başkanlığında "İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin temellerini atmıştı. Böylece, Rusya daha azimli bir şekilde Suriye Ortodokslarının koruyucusu kesilmiş, dindaşlarına okullar, kervansaraylar, hastaneler kurarak, Filistin'de görkemli bir Rus nüfuzu yaratmayı başarmıştı. (4)

Büyük Güçlerin azınlıkları himayeleri altına alarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karıştıkları düşünülürse, Filistin, sadece misyoner faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölgede değil, aynı zamanda Avrupa devletleri arasındaki kıyasıya rekabetin sergilendiği bir arena görüntüsünü vermekte idi. Büyük Güçler, Filistin'de misyonerleri ve azınlıkları himâyeleri altına almakla bu bölgedeki nüfuzlarını önce Osmanlı Devleti, sonra da diğer devletler nezdinde arttırmak istiyorlardı. (5) Bu nedenle, İngiltere'nin Kudüs konsolosu Finn'in desteğiyle Protestan misyoner heyetleri mühtedilerine İngiliz

(1) A. L. Tibawi, *British Interests in Palestine 1800-1901,* (Oxford, 1961).
(2) PRO, FO, CP, no. 8202/2. Dickson'dan O'Conor'a, Kudüs, 8 Aralık 1902; C. R. Conder, *Tentwork in Palestine,* 2. cilt (Londra, 1878); L. Oliphant, *The Land of Gilead,* (Londra, 1880).
(3) D. Hopwood, *The Russian Prenence in Syria and Palestine,* 1843-1914, (Oxford, 1969).
(4) PRO, FO, CP, no. 6958/34, Currie'den Salisbury'ye. İstanbul, 7 Ocak 1897.
(5) M. Halidî ve Ö. Ferruh, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm,* (İstanbul, 1968), s. 120; E. Kırşehirlioğlu, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri,* (İstanbul, 1963).

pasaportları dağıtmış ve kısa bir süre sonra Filistin'de küçük bir İngiliz kolonisi oluşmuştu. (1) Rusya ise İstanbul Rum Patrikhanesinin Filistin'deki otoritesini yıkarak, bu kutsal makama kendi adamını geçirmek istiyordu. Babıâli tarafından tayin edilen Rum asıllı bir Ortodoks Patriği'nin yerine Rus taraftarı bir Suriye'linin bu görevi almasını sağlarsa, Osmanlı Hükûmetinin Filistin'de Ortodoks kilisesi üzerindeki saygınlığının yıkılacağını sanıyor, bu fırsattan yararlanarak kendi nüfuzunu güçlendirmeği düşünüyordu. (2) Bir İngiliz memurunun Şam'dan yazdığı gibi "Rusya'nın nüfuzu hergün artıyordu. Petrograd'ın Suriye ve Filistin'deki Rum-Ortodoks Cemiyetlerini Ruslaştırmak için sistemli bir şekilde çalıştığını söylemek abartma olmaz sanırım". (3) Çar'ın Filistin'de ikinci bir Balkanlar yaratma düşüncesi en çok Fransızları düşündürüyordu. (4) Yakın dostlarını kırmadan, Petrograd'ın Filistin'de gittikçe artan nüfuzuna sed çekmek istemişlerdi. Kudüs'teki İngiliz Konsolosunun da fark ettiği gibi "Cizvit papazları tarafından Beyrut'ta bir okul açılması Rusların kültürel yayılmasına karşı bir dengeleme hareketiydi". (5) Almanya'nın Filistin'deki genişleme faaliyetleri bu bölgedeki her Avrupa kilisesini ve siyasal temsilcisini tedirgin eden bir konuydu. Templar Cemiyeti, Alman hükümetinin Filistin'deki karakolu addediliyor ve *Wilhelmstrasse'*nin Orta-Doğu'daki ekonomik ve siyasal yayılmasında önemli rol oynadığı düşünülüyordu. (6)

Yukarıdaki açıklamalar gözönünde tutulursa, II. Abdülhamid'in Musevilerin Filistin'de yerleştirilmesine karşı tavır almasının nedenleri, açıkça belirlenmiş olur. Herzl, Yıldız Sarayı'nda huzura kabul edildiği zaman kendisine Yahudi göçmenlerinin Osmanlı uyruğuna geçmelerinin ve "Millet" sistemi içerisinde yer almalarının şart olduğu anlatılmıştı. Zaten Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden beri Museviler, Osmanlı toplumunda başlarında İstanbul'da oturan Hahambaşıları olduğu halde bir millet oluşturu-

(1) J. Finn, *Stirring Times: Records form Jerusalem Consular Chronicles,* 2. cilt, (Londra, 1878).
(2) PRO, FO, CP, 7308/17, O'Conor'dan Salisbory'ye, İstanbul, 2 Şubat 1899.
(3) PRO, FO-CP, 7308/17, ek.no.4, Richards'dan O'Conor'a, Şam, 17 Ocak 1899.
(4) DDF, 1. seri, XVI. cilt, no. D/369, Nisard'dan Delcassé'ye- Roma, 10 Kasım 1900.
(5) PRO, FO, CP, 7655/55, O'Conor'dan Salisbury'ye, İstanbul, 22 Mayıs 1900.
(6) A. Carmel, "The Political Significance of German Settlements in Palestine 1868-1918", J.L.Wallach (Der.)., *Germany and the Middle East 1835-1939,* (Tel Aviv, 1975); R. Seton-Watson, "Pan-German Aspirations in the Near East", *Journal of the Royal Society of Arts,* 64, 31 Mart 1916, no. 3306; P. E. Lewin, *The German Road to the East,* (Londra, 1916), s. 30.

yorlardı. (1) Bunlara karşılık, Filistin'e akın eden Musevi kolonizatörler Osmanlı uyruğuna girmeyi reddederek yabancı himâyesi aramışlardı. Musevi göçmenler de diğer azınlıklar gibi Kapitülasyonların getirdiği avantajlardan yararlanmak istiyorlardı.

Siyonistleri himayesi altına alan ilk Batı devleti İngiltere idi. Londra Hükûmeti'nin Musevileri himâyesi altına alması II. Abdülhamid öncesi devirlere rastlar. Şöyle ki, Lord Shaftesbury'nin gayreti ve İngiltere'deki Musevi lobisinin baskısıyla Başbakan Palmerston, daha 1847'de İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisine telgraf çekerek, "Ne zaman Avusturya, Rus, Fransız veya herhangi milletten bir Musevi adaletsizlikten ve zulümden şikayetçi olurda bu durum karşısında tebâsı olduğu devletin temsilcileri sessiz kalırsa, o mahalde bulunan İngiliz konsolosu Museviler lehine müdahale etmeye yetkilidir" demişti. (2) İngilizlerin Musevi göçmenlere göstermiş olduğu bu yakınlık diğer devletlerin kuşkusunu uyandırmış, Londra Hükûmeti'nin Musevileri kullanarak Filistin'deki nüfûzlarını arttırma çabasına giriştikleri izlenimini bırakmıştı. Böylece, diğer devletler İngilizler'in bu girişimini boşa çıkarabilmek ve artan nüfûzlarını dengeleyebilmek için derhal harekete geçerek, Filistin topraklarına ayak basan Siyonistleri himâye belgeleriyle donatmışlardı.

Bu durum Osmanlıları endişelendirmişti. "Musevi Kolonizasyonunun aslında Türkiye'de Avrupa nüfuzunun yayılması için bir başka yöntem" olduğu düşünülüyordu. (3) Ali Ferruh Bey, 29 Nisan 1898 tarihli raporunda bu gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeli olabileceğine Hariciye Nezaretinin dikkatini çekmişti. Aynı raporda Ali Ferruh Bey, II. Wilhelm'in Kudüs gezisi sırasında gayet açıklıkla görüldüğü gibi kutsal topraklarda her devlet kendi dinî ve siyasî nüfûz alanını genişletmek için uğraşmaktadır diyordu. Ona göre Yahudilerin Filistin'de iskân edilmeleri onların ardındaki devletlerin siyasî itibarını yükselteceğinden Siyonizm, Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden ciddî bir mesele idi. (1)

(1) Osmanlı İmparatorluğundaki Museviler hakkında Abraham Galanté pek çok eser yayınlamıştır: *Histoire des Juifs d'Istanbul,* (İstanbul, 1942); *Histoire des Juifs Anatolie,* (İstanbul, 1939); *Documents Officiels Turcs Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1941); *Recueil de Nouveaux Documents Concernant les Juifs des Turquie,* (İstanbul, 1949), *Turcs et Juifs,* (İstanbul, 1932); *Cinquéme Recueil de Documents Corcernant les Juifs des Turquie,* (İstanbul, 1955); *Documents Officiels Turcs Concernant les Juifs de Turquie,* (Stamboul, 1931).

(2) PRO, FO. 78/2068, no. 5, Palmerston'dan Rose'a, Londra, 14 Mayıs 1847.

(3) M. Feinstein, *American Zionism (1884-1904),* (New York, 1965), s. 199.

Avrupa devletlerinin Musevileri kullanarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasından başka İstanbul Hükûmeti, imparatorluk içinde Girit ve Ermeni isyanlarının zorlukla bastırılabildiği bu dönemde yeni bir bölücülük hareketiyle mücadeleye girişmekten çekiniyordu. Basel Kongresinde (1897) Siyonistler, bir "devlet" değil de, "kamu hukukunun güvencesinde bir Yahudi yurdu" kurulmasının hedefleri olduğunu açıklamışlarsa da, II. Abdülhamid, Herzl'in *Yahudi Devleti* adlı eserini Siyonistlerin samimi fikirleri olarak kabullenmişti. Ayrıca, Antopulos Paşa, 8 Haziran 1898'de Babıâli'ye yolladığı bir raporunda, "Onlar (Siyonistler) için kamu hukuku otonom bir devletin kurulmasıdır" diyordu. Londra Büyükelçisine göre, Filistin'deki Yahudi kolonileri kapsamı içinde alındıkları Osmanlı hukuku ile iktifâ etmeyecekler ve uluslararası hukuk çerçevesi içinde gerçek bir vatan kurmak için uğraşacaklardı. (2)

Herzl'le bizzat görüşen ve tüm kongreleri izleyen bir başka Osmanlı elçisi, Tevfik Paşa, Berlin'den yolladığı raporunda Herzl'in esas amacının bağımsız bir Yahudi Devleti kurmak olduğunu, bunun için Filistin'le yetinmeyeceğini, komşu ülkelere de yayılacağını yazıyordu. (3) Filistin gibi küçük bir mıntıkanın dünyada sayısı altı-yedi milyonu tutan tüm Musevileri barındıramayacağını düşünen Osmanlılar, Siyonistlerin diğer bölgelere yayılmak için "Arz-ı Mevud'u bir üs olarak kullanacaklarını" sanıyorlardı. Osmanlılar, Dr. Herzl'in Musevilerin Sina'ya yerleştirilmesi amacıyla İngiliz Müstemleke Nazırı Chamberlain'le yaptığı müzekerelerin kâmuoyuna yansımasıyla endişelerinde haklı olduklarını düşünmüşlerdi. Herzl'in aynı tarihlerde Kıb-

(1) DBHE, 332/1), no. 9550/63 Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşaya, Washington, 29 Nisan 1898. Bu noktayı Tahsin Paşa da doğrulamaktadır. Bkz: *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları,* (İstanbul, 1931). s. 36. İleride de görüleceği gibi Ali Ferruh Bey, Siyonism'i fevkalade ciddiye alacak ve bu konuda İstanbul'a mufassal raporlar gönderecektir. Ali Ferruh Bey, Kudüs mutasarrıflarından Kayızâde Reşad Paşa'nın oğludur. Tahsilini İlkin Beyrut'ta, sonra Mülkiye'de daha sonra da Paris'te tamamlamıştır. 1891 yılında 4. dereceden mecidî nişanı ile taltif edilen Ali Ferruh Bey, 1899'da Bulgaristan komiserliği'ne getirilecek, 1904'te ise Sofya'da otuzdokuz yaşında iken vefât edecektir. "Kendisi iyi yetişmiş, bilgili nükteden ve dirayet sahibi bir kimse idi" Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi* (Ankara, 3. cilt, 1968), s. 131.

(2) DBHE, 332/17, no. 23598/216, Antopulos Paşa'dan Tevfik Paşa'ya, Londra, 8. VI. 1898. Bu raporlar, İstanbul'un da görüşünü etkiliyordu. Nitekim, Babıâli, bir evrakta "...Avrupa'da müteşekkil Siyonist Cemiyet-i Museviyesi'nin daire-i fesâdına..." şeklinde bir yorum vardır. Bkz: BEO, Giden: 95-3/44, no: 2061/673/12. VIII. 1896.

(3) DBHE, 332/17, no. 1683/136, Ahmet Tevfik Paşa'dan Tevfik Paşa'ya, Berlin, 17 Ağustos 1900.

rıs ve Sina için İngilizlerle, Filistin için de Osmanlılarla müzakerelere girişmesi Siyonistlerin bir Yahudi İmparatorluğu kurma isteklerinin bir belirtisi olarak yorumlanıyordu.

Böylece, II. Abdülhamid'in Siyonistlerin asıl hedeflerinin Avrupa'daki zulümden kaçan Musevileri Filistin'de yerleştirip, onların tarımla uğraşmalarını sağlamak değil de, bağımsız bir devlet, hattâ "devlet-i aliyye'nin Asya vilâyetlerinden bir kısmını da içine alan bir imparatorluk kurmak olduğundan" kuşkusu kalmamıştı. (1) Sultan Abdülhamid şöyle der:

> *"Siyonistlerin şefi olan Herzl, fikirleriyle beni ikna edemez. Siyonistler Filistin'de yalnız ziraat yapmak değil, orada hükümet kurmak, siyasî temsilcilerini seçmek gibi şeyler de arzu ediyorlardı . Bu haris tasavvurlarının manasını gayet iyi anlıyorum. Lâkin, Siyonistler bu teşebbüslerini kabul edeceğimi zannetmekle saflık ediyorlar. İmparatorluğumuz dahilinde, halkımızın fertleri olarak ve Babıâli'nin dirayetli hizmetkârları olarak Yahudilere ne kadar kıymet veriyorsam Filistinlilere dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım."* (2)

3- Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Padişahın İslamcılık Siyaseti

Osmanlı Devleti'ni tedirgin eden husus sadece Filistin'i Siyonistlere kaptırmak değildi. Dr. Herzl ve taraftarlarının Arz-ı Mevud'da bir Yahudi Devleti kurması Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Arapları da gücendirebilir, onları Büyük Güçler'in iğfaline hazır bir hâle getirebilirdi. Hele 1877-1878 Rus Savaşı'nın ülkeye getirdiği sıkıntı, iktisadî bunalım vilâyetlere de ne kadar olsa yansımıştı. Üstelik, II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında kuraklık başgöstermiş; tüm ekinler mahvolmuştu. (3) Halkın içinde bulunduğu koşullardan hoşnutsuzluğu artmıştı. İngiltere'nin Şam Konsolosu'nun abartmalı olmakla birlikte gözlemlediği gibi, 1880'lerde "Müslüman halk, Türk olan herşeyden nefret ediyordu". (4)

(1) A. Vambéry, "Personal Recollections of Abdulhamid II and His Court", *The Nineteenth Century and After*, June 1909, s. 987.
(2) II. Abdülhamid, *Siyasî Hatıratım*, (İstanbul, 1975), s. 76-77.
(3) Osmanlı İmparatorluğu'nda Araplar hakkında, bkz; Antonius'un dışında Hazem Zaki Nusaibeh, *The Ideas of Arab Nationalism* (New York, 1956) Ernest Dawn, *From Ottomanism to Arabism* (Londra, 1973).
(4) PRO, FO. CP, 4307/86, Jago'dan Layard'a, Şam, 10 Şubat 1980.

Kudüs'teki İngiliz Konsolosu da meslekdaşının gözlemine katılıyor ve "Bu talihsiz ortamda en çok muzdarip olanlar hiç şüphesiz ki memleketin belkemiğini oluşturan Müslümanlardı. Sıkıntı zamanında başka toplumlar kudretli koruyucularının himaye ve şefkatine sığınırken Müslümanların elinden tutacak hiçbir mercî yoktu" diyordu. (1)

Tarihçilerin "Arap Uyanışı" adını verdikleri hadise, Beyrut Gizli Cemiyeti'nin Osmanlılar aleyhine giriştiği propaganda kampanyasıyla başladı. (2) Arap milliyetçilik hareketinin XIX. yüzyıldaki ilk belirtisi olarak nitelendirilen Arap Cemiyeti'nin temelleri II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından bir yıl önce Beyrut'ta atıldı. Kurucularının Suriye Protestan Koleji'nin mezunları olduğu bu derneğin amacı, Arap ülkelerindeki Türk (Osmanlı) egemenliğine son verip, yerine bağımsız bir Arap Devleti kurmaktı. Üyelerinin gizli gizli buluşup fikir alışverişi ile yetindiği bu Cemiyet, bir süre sonra faaliyetlerini arttırmış ve sokaklara siyasal pankart ve afişler asmaya başlamıştı. Osmanlı yönetimine karşı ağır bir dille çatan bu yazılardan birinde "Türkler size zulüm ediyorlar, kanınızı emiyorlar. Size vaad etmiş oldukları ıslahatı tatbik edecekleri yerde sizden daha ağır vergiler taleb ediyorlar. Ödemeniz gereken bu malî külfetin vatan savunulmasında kullanılacağını söyleyerek sizi kandırıyorlar. Aslında, Türkler o paraları her türlü ahlâksızlık için israf ediyorlar. Sizi 'ülke elden gidiyor' diye cepheye sürüyorlar, sonra da kanlarınızı dökerek savunduğunuz toprakları 'Böyle gerekti' diyerek Bulgar, Karadağ, Rum, Rus ve Sırplara peşkeş çekiyorlar" deniliyordu.

Osmanlı yönetimi aleyhindeki bu satırlardan sonra Arapların tüm bu koşullara karşı uyuşuk durmamaları isteniliyor ve Osmanlılara başkaldırmaları için kışkırtılıyorlardı. Arapların bu davalarında birlik olmaları gerektiğini, Hıristiyanların da Müslüman Arapların safında Osmanlı yönetimine karşı isyan bayrağını açmaları vurgulanıyordu: "Araplar, kalben birleşiniz! Çünkü, saldırganlardan özgürlüğünüzü koparma davasında çıkarlarınız birdir". (3) Beyrut Gizli Cemiyeti'nin dağıttığı bu afiş ve broşürler, tarihte ilk kez lâik ve ulusal bir Arap Devleti kurulmasını savunduğu için son derece önemlidir. Beyrut Cemiyeti'nin devrimci üyeleri, tasarladıkları Arap Devleti'ne vatan olarak ilk adımda Suriye, Filistin ve Lübnan'ı içine alan bölgeyi düşünmüşlerse de, imzalarını taşıyan broşürlerin Arabistan'dan Fas'a, Ye-

(1) PRO, FO. 78/2992, no. 30, Moore'dan Layard'a, Kudüs, 30 Temmuz 1879.
(2) G. Antonius, *The Arab Awakening*, (New York, 1934), 5. bölüm.
(3) J. M. Landau, "An Arab Anti-Turk Handbill (1881)", *Turcica*, XI/I, s. 222-227.

men'den Mısır'a dek her Arap ülkesinde görünmesi adıgeçen cemiyetin lâik bir rejim altında tüm Arapları birleştirmek arzusundan olduğu izlenimini veriyorlardı.

Osmanlılar, Arap vilayetlerinde yönetimlerine karşı hoşnutsuzluk belirtilerini görmekte gecikmemişlerdi. Nitekim, Sadrazam, 1879 yılındaki bir görüşmede İngiliz Büyükelçisi Henry Layard'a "Sultan Hamid bu durumda fevkalade haberdardır ve bu hususa bir an önce son verebilmek için derhal müessir tedbirlerin alınması gereğini duymaktadır." demişti. (1) Arap uyruklarının da imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden milliyetçilik akımlarına kapılacağını düşünen II. Abdülhamid, bu vilayetlerin İstanbul'daki merkezi otoriteye daha iyi bağlanabilmesi için bazı teşebbüslere girişti. Kırım Savaşı'yla Osmanlı Ülkesinde ilk kez kurulan telgraf sisteminin, Padişah'ın emirlerini valilere, vilayetlerdeki gelişmelere de Babıâli ve Mabeyn'e hızla ulaştırması sayesinde merkezin imparatorluk üzerinde tam bir kontrol tesis etmesi sağlanmıştı. Demiryollarının döşenmesiyle de herhangi bir vilayette patlak verecek bir olayın bastırılabilmesi için asker ve mühimmat sevki hızla yapılabiliyordu.

Osmanlı Hükümeti, Arap vilayetlerindeki muhtemel ayaklanmalara karşı sadece teknolojik gelişmelere güvenmemiş, aynı zamanda bir dizi sert önlem almaktan çekinmemişti. İlk olarak, Sarayın "Zararlı" addettiği İstanbul Hükümeti'ni eleştiren fikirlerin halk arasında yayılmasını önlemek amacıyla koyu bir sansür uygulanmaya, Arap dünyasında çıkan bütün gazete ve dergiler denetimden geçilmeye başlanmıştı. (2) İkinci olarak, II. Abdülhamid'in hafiyeleri kendilerine derviş süsü vererek halk arasına karışıyorlar, şüpheli gördükleri gelişmeleri Saray'a jurnal ediyorlardı. Vilâyetlerden gelen istihbaratı değerlendiren Padişah, yönetimine karşı tertip hazırlayanlara maddî bağışlar yaparak onları barışçı yöntemlerle yola getirmek istiyor; bu yöntemlerle yola gelmeyenleri ise sürgüne gönderiyordu. (3) II. Abdülhamid, Osmanlı Devletinden kopmak düşüncesini benimseyen bazı Arap liderlerini de İstanbul'da göz hapsinde tutuyordu. Padişah'ın konuklarından biri de 1915'te Arap isyanını başlatacak Mekke Şerifi Hüseyin idi.

(1) AP, LXXX (449), Layard'dan Salisbury'ye. Tarabya, 12 Haziran 1879; PRO, OP, FO, CP, 6820/311, Herbert'den Salisbury'ye, Istanbul, 4 Kasım 1895.

(2) D. J. Cioeta, "Ottoman Censorship in Lebanon and Syria 1876-1908", IOMES, (1979), s. 167-186.

(3) Antonius, a.g.e., 4. bölüm.

Sultan Hamid, Arap uyruklarının hoşnutsuzluğunu gidermek için bir dizi islahatı da uygulamaya yönelmişti. Mahallî vergilerin toplanması bir düzene bağlanarak; "İltizam" yönteminin öngördüğü biçimde valilerin yetkilerine terk edilmemiş, Maliye Nezareti tarafından vilayetlere gönderilen memurların sorumluluğuna bırakılmıştı. Vilâyetlere gönderilen memurlar büyük bir titizlikle seçilmiş, görev becerikli ve namuslu olanlara verilmişti. Jandarma ve milis kuvvetleri takviye edilmiş, anarşinin önü alınmıştı. Böylece 1889 yılında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Roseberg, "Bir zamanlar bu vilayetlerde hüküm süren hoşnutsuzluk ve sabırsızlık ülkenin ekonomik kaynaklarını geliştirmek ve halkın durumunu düzeltmek gibi bir kaç basit tedbirle tamamen ortadan kaldırıldı." demişti. (1)

Yukarıda saydığımız çabaların yanısıra, II. Abdülhamid Türkler ile Araplar arasındaki nesnel olmayan öğelere de önem vermiş; bu iki ulusun aynı din, tarih ve manevi değerleri paylaştığına işaret etmişti. Abdülhamid'e göre Araplarla Türkleri en fazla yaklaştıran özellik ikisininde "Müslüman" oluşuydu. Hatırlanacağı üzere, Beyrut Gizli Cemiyeti'nin üyeleri Hıristiyandılar. Hıristiyan Arap, Müslüman Türk devletinin içinde Müslüman ırkdaşlarına kıyasla daha aşağı bir statüye sahip bulunuyordu; "Ehl-i Kitab" olduğu için Müslüman yönetici sınıfının üstünlüğünü kabullenmek zorundaydı. Böylece, kendilerini yabancı hissettikleri bir imparatorluktan en kısa zamanda ayrılmak isteyen Hristiyan Araplar Beyrut'ta bir araya gelmiş ve gizli cemiyeti kurmuşlardı. Oysa, Müslüman Araplar Osmanlı İmparatorluğu'nun şeriat hükümlerine bağlı bir İslâm devleti olması nedeniyle kendilerini "devlet-i aliyye"ye yakın hissedebilirler, kendi devletleri olarak benimseyebilirlerdi. Hem Müslüman Araplar, İslâmiyete sonsuz katkılarından dolayı Türklere müteşekkirdiler. Üstelik, Osmanlılar Arap ülkelerini Araplarla değil de yine Türk soyundan olan Memlüklerle yaptıkları savaşlar sonucunde fethetmişlerdi. Bu fetihten sonra Osmanlılar, Anadolu'nun aksine, Arap ülkelerini hiçbir zaman "Türkleştirmeye" çalışmamışlardı. Arapların ulusal özelliklerini korumalarına izin vermişlerdi.

Ayrıca Araplar, Osmanlı işgalinden büyük yararlar elde etmişlerdi. Gibb ve Bowen'in de belirttiği gibi "Osmanlı İmparatorluğuyla birleşmek tüm Arap vilayetleri içinde en çok Suriye ve Filistin'e yaramıştı. Bu suretle tesis edilen ticarî bağlantılar sayesinde Suriye'nin gittikçe gelişen bir sosyal

(1) PRO, FO, CP, 5396/13, Rosebery'den Thornton'a, İstanbul 6 Temmuz 1886.

ve ekonomik yaşamı vardı." (1) Bundan başka, Müslüman Araplar devletin pek çok kurumlarında önemli roller almışlardı. Nitekim, modern Irak'ın kuruculanından Nuri Es-Said Paşa; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Araplar, Müslüman oldukları için Türklerle ortak sayılırlardı. Hiç bir şekilde ırk ayrımına tâbi tutulmaksızın Araplar, Türklerle beraber İmparatorluğun imtiyaz ve sorumluluklarını paylaşmışlardı. Askerî ya da sivil, devlet bünyesindeki tüm yüksek memuriyetler Araplara açıktı. Araplar, hem Mebusan Meclisi'nde hem de Âyân'da temsil edilirlerdi. Pekçok Arap da Sadrazam, Şeyhülislâm, Paşa, ve vali rütbesine kadar yükselmişlerdir" demişti. (2)

Müslüman uyrukları arasındaki sosyal birliği sağlamakta İslâm dininin önemini kavrayan II. Abdülhamid, Osmanlı padişahları arasında "Halifeliği" en fazla yaşatan ve kullanan hükümdar olmuştur. Özel yaşamında dindar olan II.Abdülhamid, maiyetini din bilginlerinden ve mutasavvuflardan seçmişti. Onun "İslamcılık" siyasetine yön verenlerden biri Saray'da yaşayan tanınmış mutasavvuf Arap Ebül Hüda ile yine onun gibi bir Arap olan Mabeyn ikinci kâtibi İzzet Paşa'ydı. Siyonizme karşı olan düşmanlığı yüzünden Herzl'in "sahtekâr bir canavar" dediği İzzat Paşa'nın Şam'la Mekke'yi birleştirecek Hicaz Demiryolu projesini tasarladığı bilinir. Yapımı için gerekli maddî imkânların sırf dünya Müslümanlarının gönüllü birikimleriyle sağlandığı bu demiryolu, Hac yolculuğunu oldukça kolaylaştırmış, Müslümanların gözünde Halife'ye büyük sempati kazandırmıştı.Hicaz Demiryolundan başka Padişah, payitahtta bir dinî bilimler merkezi kurdurtmuştu. Medrese ve tekkeler gibi dinsel kurumların ihtiyacı olan her türlü maddî bağıştan kaçınmayan II. Abdülhamid, Mekke, Medine ve Kudüs gibi İslâm dininin en kutsal üç şehri başta olmak üzere ülkedeki tüm camilerin ihyâ edilmesini emretmişti, Sultan Hamid'in İslâmcılık siyaseti başarıya ulaşmış ve Müslüman uyruklar Osmanlı yönetimine sıkı sıkıya bağlanmışlardı.

II. Abdülhamid'in başarılı "İslâmcılık" siyaseti, Arapların milliyetçilik duygularının Osmanlı Devleti aleyhine gelişmesini engelleyecek, bu akımı Batı düşmanlığına doğru kanalize edecektir. Şöyle ki, II. Abdülhamid'e göre; Avrupalılar Müslümanları birbirine düşürmek istiyorlardı. Ortadoğu'da daha kolay sömürülebilsin diye Müslüman uluslar arasında yapay ihtilâflar

(1) H.A.R.Gibb/H. Bowen, *Islamic Society and the West,* 1. cilt, (Londra. 1950), s. 189. Ayrıca, A. Raymond, "The Ottoman Conquest and the Development of the Great Arab Towns", *International Journal of Turkish Studies,* 1/1 1979-80.
(2) General Nuri As-Said, *Arab Independence and Unity,* (Londra, t.y.).

yaratıyorlar, Arapları Osmanlılara karşı isyana kışkırtıyorlardı. Araplar, Batı'nın bu propagandasına kanmamalı ve yeryüzündeki en güçlü bağımsız İslâm devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'nın tahakkümünden kurtarabilmek için Türklerle işbirliği yapmalıdırlar. Mısır ve Cezayir gibi iki Müslüman Arap ülkesinin Batı sömürgeciliğinin eline düştüğü hatırlanırsa, II. Abdülhamid'in yukarıdaki düşüncelerinin Müslüman Arap uyrukları arasında ne kadar etkili olduğu tahmin edilebilir. Bu durum karşısında II. Abdülhamid, Müslüman uyruklarına "İslamcılık" cereyanına sarılmalarını ve Batı'nın emperyalizmine karşı dini bir "nefis müdafaası" aracı olarak kullanmalarını öğütlüyordu. (1) II. Abdülhamid'in bu çağrısı Müslüman Arap düşünürlerince olumlu karşılanmış ve Reşit Rıza başta olmak üzere bazı Müslüman aydınları Arap ırkdaşlarının Osmanlı yönetimine değil de Batı'nın Osmanlı Devleti'ne saldırı ve karışmalarına karşı ayaklanmalarını teşvik etmişlerdi. (2)

Müslümanlığın bu uyanışı Avrupa'yı kuşkulandırmaya başlamıştı. Büyük Güçlerin Türkiye'deki temsilcileri Dışişleri Bakanlıklarına düzenli olarak raporlar yolluyorlar ve "Müslüman saygınlığının kademe kademe yükselmesiyle Batı'nın çıkarları yok olma yolundadır" diyerek korkularını dile getiriyorlardı. (3) Müslüman Arapların ellerine geçen her fırsattan yararlanarak, Müslüman Türkiye'de yaşayan Hristiyanları taciz etmekten kendilerini alamamaları yabancıları oldukça endişelendiriyordu. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Londra'ya çektiği bir telgrafta durumun çok nazik olduğunu, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çıkacak en ufak bir sürtüşmenin daha kısa zamanda tehlikeli boyutlara tırmanacağını yabancıların ve himayeleri altındaki misyonerlerin panik ve korku içinde yaşadıklarını kaydediyordu.(4)

4-Filistin'de Musevi Kolonizasyonuna Arapların Tepkisi

(1) H. M. S.O., *Mohammedanism in Asia,* X.cilt (1920); Abdülhamid, a.g.e., 3. bölüm; Karal, a.g.e., s. 539-549.
(2) S. Haim, *Arab Nationalism: An Anthology,* (California, 1977), s. 19 vd, 75-78; Antonius, a.g.e., s. 109, 159-160; A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age,* (Oxford, 1970), 5-8. bölümler.
(3) AP, CVİ, Richards'dan Currie'ye, Şam, 1 Nisan 1897; PRO, FO, CP. 2621, "Correspondence Respecting Religious and Political Revival Among Mussulmans", bilhassa Green den Granville', Şam, 17 Eylül 1873; AP, XCVI, Hay'den Currie'ye, Beyrut, 16 Nisan 1895 ve Hay'den Herbert'e, Beyrut, 19 Ağustos 1896.
(4) PRO, FO, CP. 5571, "Administrative Reforms in Asiatic Turkey" no. 26, White'den Salisbury'ye, Istanbul, 7 Mart 1888; 6775, no. 49, Deniz Kuvvetlerinden İngiliz Dışişleri Bakanlığına, 5 Temmuz 1895.

Müslümanların dinî duygularının coşmuş olması, Filistin'e yerleşmek isteyen Siyonist göçmenleri de etkilemişti. Kur'an, "İnananlara en yaman düşman olarak Yahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun" diyordu. (1) Kur'an'daki Yahudi düşmanlığının nedenlerini İslâm tarihinin ilk aşamalarını incelediğimiz zaman büyük bir açıklıkla görebiliriz. Kureyş ve ona katılan diğer aşiretler Hz. Muhammed'in çağrısının Araplar tarafından benimsenmesine engel olmak amacıyla Müslümanlara savaş ilan edince Peygamber, onların da tek Tanrılı bir dine iman ettikleri düşüncesiyle Musevilere sığınmak istemişti. Fakat , Museviler Peygamberi taşlamışlar, üstelik düşmanlarıyla birleşerek O'nu arkadan vurmaya çalışmışlardı. (2) İşte, bu nedenle Kur'an, Museviler için "Nerede olsalar, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur. (Ezilmeye mahkumdurlar)... Böyledir, çünkü onlar Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar, haksız yere Peygamberini öldürüyorlardı ve onlar isyan etmişlerdi, haddi aşıyorlardı" diye buyurur. (3)

Müslüman Araplar, Allah'ın peygamberlerinden birini -Hz. İsâ'yı- tanımayan, kutsal topraklardan kovulan Musevilerin yüzyıllar sonra Siyonistler'in başkanlığında Filistin'e yeniden yerleşmelerini hoş karşılamamışlardı. (4) Kudüs İl Meclisi Başkanı Yusuf Ziya Paşa, Dr.Herzl'in arkadaşlarından Fransa Hahambaşısı Zadoc Kahn'a Fransızca bir mektup göndermiş ve "Siyonizm'in ilke olarak doğal bir amaç, âdil bir düşünce olduğunu, fakat kutsal toprakların Osmanlılar'ın elinden top ve savaş gemileri olmaksızın alınmasının imkâsızlığı karşısında korktuğunu" belirtmişti. Yusuf Ziya Paşa, sadık bir Osmanlı olarak, Müslümanların 'makam-ı mübâreke'yi dirençlerinin sonuna dek savunacaklarını da sözlerine ilâve etmişti. Siyonistler emellerinde ısrar ederlerse, tüm Müslümanların Türkiye'deki Musevilere karşı ayaklanacağını da yazan Yusuf Ziya Paşa, "Türk Hükûmeti bütün iyi niyetine rağmen bir katliama engel olamaz, onun için dünya büyüktür, üzerinde insan yaşamayan verimli mıntıkalar vardır. Gidin, oralara yerleşin. Milyonlarca Musevi orada mutlu olabilecek ve hükûmet tesis edebileceklerdir. Fakat, Allah aşkına Filistin'i rahat bırakın!" demişti. (5) Kudüs Müftüsü Tahir el Hüseyin ise göçmenlerin derhal geri gönderilmesini, karşı koydukları takdirde şiddete başvurulmasını savunuyordu. (1).

(1) *Kuran-ı Kerim,* sure: 5, Ayet: 82.
(2) A.A. Tabbara, *Kur'an Açısından Yahudi Menşei ve Karakteri,* (Konya, 1978); İ. S. Sınma, *Hz. Peygamber Devrinde Yahudi Meselesi* (İstanbul, 1984).
(3) *Kur'an-ı Kerim,* sure: 3, Ayet: 112.
(4) Mandel, a.g.e., s. 43.
(5) Aynı eser, s. 47-48.

Dinî duygular, Müslüman Arap halkı Siyonistlere düşman edebilmek için yeterli tahrik gücüne sahip değildi. Araplar yüzyıllardan beri Filistin'de Doğu Musevileriyle beraber yaşamışlardır. Filistin'de yaşayan ve adeta Araplaşmış olan bu Museviler "Sefhardim" soyundandır. Avrupa'daki dindaşlarına ise "Eşkenazi" adı verilir. Bu vesileyle şunu belirtmek gerekir ki, Filistin'deki Yahudi Aleyhtarlığı Sefhardim cemiyetlerine değil Siyonistlere ya da Avrupa'dan göçen Eşkenazilere karşı bir harekettir. Siyonist yerleşim merkezleri Arapların itirazları ile karşılaşırken Sefhardimlere ilişilmemiş, onlara karşı en küçük bir düşmünca hareket sözkonusu olmamıştır. Bu hususu, Museviler bile itiraf etmişler ve o günleri yaşayanlar Sefardimlerin Arapça konuştuğuna, çalışma ve ticarî hayatlarında ise Araplarla ilişkiler kurduklarına, onlarla sağlam dostluklar tesis ettiklerine tanık olmuşlardır. Araplarla, Sefhardim, Musevileri karşılıklı bayramlarında birbirlerini tebrik ederler, misafirliğe giderlerdi (2) deniliyor.

Yukarıdaki bilgilerin ışığı altında, Arapların Musevilere karşı olan düşmanlıklarının nedenini Siyonistler'in yerli halka olan tutum ve davranışlarında aramak gerekir. Siyonistler, Filistin'in boş bir ülke olmadığını düşünmemişlerdi. Unutulmamalıdır ki, Dr. Herzl, ünlü sloganlarıyla "Vatanı olmayan bir millete, milleti olmayan bir vatan vaad ediyorum" demişti. Kudüs doğumlu A.S. Yahuda, Birinci Kongrede Dr. Herzl'e Filistin'in boş olmadığını anlatmış, eğer Arz-ı Mevud'a yerleşmek isteniyorsa, Araplarla anlaşmaya varılması gerektiğini vurgulamıştı. Dr. Herzl ve danışmanları Yahuda'nın bu düşünceleri üzerinde fazla durmamışlardı.(3) Bundan tam sekiz yıl sonra, Akka'da çiftçilik yapan Y. Epstein, Yedinci Kongrede aynı konuya değinmiş ve "Unutmayalım ki o topraklarda yaşayan insanlarında bir kalbi ve ruhu vardır. Tüm diğer uluslar gibi Araplar da yurtlarına kuvvetli duygularla bağlanmışlardır" demişti. Ayrıca, Epstein, "Araplarla yapılacak bir anlaşmanın hem iki taraf açısından, hem de insanlık bakımından çok yararlı olacağını" söylemişti. Fakat Siyonistler'in yayın organlarından biri olan *Ha-Olam* gazetesi, "Filistin'li Arapların yazgısından başka düşüneceğimiz bir şey kalmadı mı?" diyerek Epstein'i "Kendi fantazilerinin kurbanı" olmakla suçlamış-

(1) JCA. no. 263/17, 23 Ekim 1899.
(2) A. Cohen, *Israel and the Arab World,* (Londra, 1970), s. 46.
(3) Aynı eser, s. 65,

tı.(1) Siyonistler, böylece Filistin'de Arapların varlığından haberdar olmuşlar, fakat Arapların ilerde kendileri için bir sorun olabileceğini düşünmemişlerdi. Çünkü, Dr. Herzl ve danışmanları Siyonist Kolonizasyonu'nun Musevilere olduğu kadar yerli halka da sonsuz yararlar sağlıyacağından emindiler! Siyonistler, Batı'nın teknik ve uygarlığını Doğu'ya getirecek ve böylece meydana gelecek ekonomik kalkınmadan Araplarla Yahudiler beraberce yararlanacaklardı! Bu durum karşısında, Arabın Yahudiye düşman olması düşünülemezdi; Arap ve Yahudi huzur, refah ve barış içinde bir arada yaşayacaklardı (2)!

Aslında Siyonist göçmenler Araplarla dostça ilişkiler kuracak yaratılışta insanlar değillerdi. Hiçbiri ne kolonizasyona kalktıkları ülkenin kültür ve adetlerini, ne de insanlarının dilini biliyorlardı. Avrupa'dan ve Rusya'dan gelen bu Museviler, doğdukları ülkelerin adet ve geleneklerini Filistin'de uygulamaya kalkınca Doğu ile Batı arasındaki kültür farklılaşmasından dolayı, onarımı güç olan bazı yanlışlıklar yaptılar. Osmanlı toprak yasasına göre, otlaklar mirî arazi hükmündedir; hiç kimsenin özel mülkiyetine ait olmayıp, köyün ortak malıdır. Bu gerçeği Siyonistler çok geç öğrenmişlerdi. Siyonistler, ekinlerine zarar vermesinler diye Arap sürülerinin yanından geçirecek olsa, onları şiddetle cezalandırırlardı.(3) İslâmî esaslara göre düzenlenmiş Osmanlı toprak yasasının Siyonistlerce bu şekilde ihlâl edilmesi karşısında yerli halk sessiz kalmamış ve Araplarla Yahudi kolonizatörler arasındaki ilk çatışmalar başlamıştı.

Bu çatışmalar, Siyonistlerin, İslâm adetlerini öğrenmelerinden sonra da devam etmiştir. Çünkü, kolonizatörler yerli halkla anlaşmak için hiç bir çaba göstermemişlerdi. Almanya'nın Kudüs konsolos yardımcısı Rössler, Siyonist kolonizatörleri "kavgacı, saldırgan ve sosyalist fikirlerle dopdolu" insanlar olarak tanımlar.(4) Kolonizatörlerin ne pahasına olursa olsun kendi mülkleri addettikleri Filistin'e bir an önce sahip çıkmak istiyorlardı. Onlara göre Arapların Filistinde hakları yoktu, olamazdı da! (5) Siyonistlerin Filistinlilere takındıkları tavır Achad Ha-am'ında gözünden kaçmamış ve ünlü düşünür 1891 yılında kaleme aldığı "İsrail'den Gerçekler" adlı makalesinde

(1) Aynı eser, s. 67.
(2) H. Sacher (ed.). *Zionism and the Jewish Future,* (Londra, 1916); A. Ruppin, *The Jews of Today,* (Londra, 1913); VI. kısım; N. Sokolow, *History of Zionism,* (Londra, 1919), s. 114, 175, 190.
(3) A. Cohen, a.g.e., s. 59-60.
(4) PRO, FO. 195/2287, no. 16, Blech'den O'Conor'a, 19 Mart 1908.
(5) Laqueur, a.g.e., s. 217.

şunları yazmıştı:

> *"Yahudiler sürgünde iken köleydiler, şimdi ise kendilerini sonsuz bir özgürlük içinde buldular. Bu büyük değişiklik onların bir kölenin kral olması örneğinde de görüleceği gibi baskı ve zorbalığa meyletmelerine neden oldu. Araplara büyük bir gaddarlık ve düşmanlıkla davranıyorlar, haksızlıkla topraklarına tecavüz ediyor, onları hiçbir neden olmaksızın hem de hayâsızca dövüyorlar. Hiç kimse de çıkıp bu tehlikeli ve rezil gidişe son vermelerini söylemiyor."*(1)

Dr. Herzl'in tasarılarının aksine, Siyonistlerin başlattıkları kolonizasyon Filistin'e ne refah ne de ilerleme getirdi. Siyonistler, iyi çiftçi değillerdi. Tarımla uğraşmak sadece soyluların imtiyazı olduğundan, Avrupa'daki sürgün yıllarında Musevilere bu meslek kapısı yasaklanmıştı. Museviler, ticaret ve bankerlikle yaşamlarını kazanırlardı. Tarımla ilgili hiçbir staj görmeden kolonizasyona girişen Siyonistlerin, Filistin'de kurdukları ilk koloniler ekonomik açıdan ele alınacak olursa tam bir fiyasko ile sonuçlandı. Eğer Rothschildler yardım elini uzatmasalardı, Avrupa'da soykırımdan kaçan Museviler Filistin'de açlıktan öleceklerdi. Siyonistler, Filistin'in refah düzeyine katkıda bulunmadıkları gibi, yerli halkın geçimini de tehlikeye sokmuşlardı. Şöyle ki, bundan önce de belirtildiği gibi, Filistin'de toprak köy halkınındı. Fakat, maddî sıkıntıya düşen köy sakinleri ellerindeki tarlaları Osmanlı Devleti'ne vergi borçlarını ödeyebilmek ya da sıkıntılı bir zamanını atlatabilmek için nakit karşılığı ipotek etmişlerdi. Zaman gelipte köylü borcunu ödeyemeyince Arap ağa, tarlaya sahip çıkmış, toprağı haciz etmişti. Arazisi üzerindeki mülkiyetini kaybeden Arap köylüleri yine aynı tarla üzerinde, fakat bu kez rençber olarak, ağa için çalışmaya başlamışlardı. Böylece köylüler belirli bir kira karşılığında toprağı işletme hakkını kazanmışlardı. Filistin'e gelen Siyonistler, İngiliz-Filistin Şirketi'nin aracılığıyla toprak satın almaya başlayınca ortaya çıkan durum köylü Arapların aleyhine olmuştu. Çünkü, Siyonistler tarlaları alınca hiç bir tazminat ödemeksizin bu tarlalarda çalışan köylülerin işlerine son vermişlerdi. Bir Siyonist kolonizatörün Dr. Pinsker'e yazdığı gibi, "Toprağı kardeşlerimizin çalıştıracağını ve ne kadar para verseler kiralamayacaklarını anlayan fellahların ekmek parasını kazanmak için

(1) A. Cohen, a.g.e., s. 60.

bizimle savaşmaktan başka çareleri var mıydı?" (1).

Köylülerin yanında kentliler de Siyonistlerin ekonomik faaliyetlerinden olumsuz yönde etkilenmişlerdi. Siyonistler'in Filistin'e iskânı yerli tüccar ve esnafın işlerini elinden almış, Avrupa'nın ileri tekniğinden yararlanan Siyonistler'in rekabeti Filistinlileri zor durumda bırakmıştı. Rusya'dan yeni bir göçmen dalgasının geleceği söylentisi yayılınca, Kudüs esnafı birleşerek Babıâli'ye bir telgraf çekmişlerdi. 24 Haziran 1891 tarihinde Sadrazamın eline geçen bu telde, Müslüman tüccar ve zenaatkârlar Musevilerin ülkeye sokulmamaları için yalvarıyorlardı. Yahudilerin bir kısmının işçi olarak kazançlarını temin edeceği düşünülürse işsizlik artacak, Filistin ekonomisi olumsuz yönde etkilenecekti. Filistinli esnaf, ikinci olarak, göçmenlerin terk ettikleri ülkelerin endüstriyel yapısı ve teknik gelişmesinin Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla daha ileri bir düzeyde olması dolayısıyla Siyonistlerin bundan yararlanarak Filistin piyasasını kolayca tekellerine alacaklarından korkuyordu.(2)

Filistinli esnafın Sadrazama telgraf çekmesinden bir yıl sonra Sultan Hamid, onların bu kuşkusuna temas ederek, "Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi fikrinden vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde, yerleştirildikleri yerde çok kısa zamanda bütün kudreti elde edeceklerinden dindaşlarımızın ölüm kararını imzalamış oluruz" demişti.(3) Bir başka Osmanlı erkânı da Hükûmeti ikaz ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nun,

> *"Bazı noktalarında anasır-ı gayr-i Müslimenin unsur-u islâma adeden galebe gelmesine mümanaat etmemekle affolunmaz sehveden eslafın işbu kusurlarının esasen tamiri çarelerinin taharrisi ve elcümle Filistin kıtasında bizzat müşahede eylediğim ve fakat kısmen Alman ve Yahudi kolonilerinin ibade-i istifham ve yağmalarına terk olunduğunu görmekle dilhûn olduğum şol kadar arazi-i vasia ve mümbit-i şehriyarinin ehl-i hırfet ve ziraat-i muhacirin-i islâmiye ile meskûn ve mamur eyleyerek Yahudi ve sair akvama manen ve maddeten yer bırakılmaması eshabının cudden ve hemen istikmâline gi-*

(1) Aynı eser, s. 57.
(2) PRO, FO. 195/1727, no. 125, Dicksondan Fane'e. Kudüs, 16 Temmuz 1891.
(3) Abdülhamid, a.g.e., s. 76.

dilmesini..." öğütlemişti. (1)

Sultan Hamid, seleflerinin hatasına düşmemek ve ülkedeki azınlık ve yabancıların devletin yönetici sınıfı olan Müslüman çoğunluktan fazla hak elde etmemeleri için bir şeyler yapmak gerektiğine inanmıştı. Ona göre, kendi ülkesinde ikinci sınıf yurttaş durumuna düşen Müslümanların lehine bu dengeyi bozmak, bugüne dek sürdürülen adaletsizliği ortadan kaldırmak gerekirdi. Bunun için, II. Abdülhamid,

> *"İmparatorluğumuz dahilindeki, boş araziyi iskân etmek için münasip şekilde muhaceret tertibine ihtiyaç var, fakat Yahudi muhaceretini münasip telâkki etmeyiz. Yabancı dinden olanları, kıymık gibi etimeze, kendimiz soktuğumuz devirler geçti. Devletimizin hudutları dahilinde ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dinî inançları paylaşanları kabul edebiliriz."*(2)

demişti. Nitekim, Berlin Kongresi ile Kafkasya'da bazı bölgeler elimizden çıkınca, Rus baskısından kaçan Türk asıllı Müslüman Çerkezler Osmanlı Devleti'ne sığınmış, Padişah onları Filistin'de (Havran bölgesinde) iskân etmişti.(3)

5- II. Abdülhamid ve Siyonizme karşı "İstisnaî Tedbirleri"

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı II. Abdülhamid, Siyonizmi başından beri ciddiye almış ve saltanatı boyunca bu konuda istikrarlı bir politika izlemişti. Daha siyasal Siyonizm Dr. Herzl'in kafasında bir tasarı bile değilken, Osmanlı Hükûmeti'nin Filistin'deki Yahudi kolonizasyonu hakkındaki tutumu belirlenmiş, siyaseti çizilmişti. Birinci Kongre'nin Basel'de toplanmasından tam 15 yıl önce Amerikan Elçiliğinin aracılığıyla zengin İngiliz hayırseveri Lawrence Oliphant Musevileri Filistin'e yerleştirmek amacıyla Babıâliye başvurunca, Osmanlı Hükûmeti 20 yıl sonra Dr. Herzl'e tekrarlıyacağı koşullarını daha 1882 Temmuzu'nda Siyonistlere açıklamıştı. Said Paşa, Yahudilerin Osmanlı uyruğuna geçmelerini kabul ettikleri takdirde Filistin dışında İmparatorluğun iskân edilmemiş herhangi bir mıntıkasın-

(1) BBA, YEE-ÇII/48-49/54/136; Benzeri bir ifade için, bkz.: DBHE, TM-S, 129/1, no. 32/63, Washington, 29 Nisan 1899.
(2) Abdülhamid, a.g.e., s. 73.
(3) A.C.Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, (İstanbul, 1966), A.R. Atılnay, "Mülteciler Meselesine Dair", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 12/89, 13/90.

da, örneğin Mezopotamya'da, gruplar halinde yerleştirilebileceğini söylüyordu.(1) Fakat, II. Abdülhamid, Siyonistlere Filistin'de toprak vermemek için elinden gelen her önlemi almıştı.(2)

II. Abdülhamid'in Siyonizm'in karşısında bu kadar atik davranması ve ona göre bir siyaset çizmesi, Padişah'ın Avrupadaki temsilcileri kanalıyla Siyonizm'in doğuşunu ve gelişmesini gözleme imkanını bulmuş olmasındandır. Şöyle ki, II. Abdülhamid devrinde Hariciye Nezareti öyle sistemli çalışmaktaydı ki, Tahsin Paşa'nın da kaydettiği gibi, "sefirlerimiz dışarıda Türkiye aleyhindeki fesatçıların faaliyetlerini Saray'a jurnal etmede adetâ İstanbul zabıtasının memâlik-i ecnebiyede birer ajanı gibi idiler."(3) Washington, Berlin, Viyana, Londra, Paris büyükelçiliklerimizin tayin edildikleri ülkelerde, Padişah'ın özel emriyle, Siyonizm hakkında bilgi toplarlar ve bu bilgileri raporlar halinde Babıâli'den önce Mabeyn'e sunarlardı.(4) Sefirler kâh bulundukları ülkelerdeki Musevi ileri gelenleriyle görüşme yaparak, kâh Siyonist Kongrelerine hafiye yollayarak, Siyonizm'in gelişmesini izlerlerdi.(5) Bu hususta, bir kopyası Saray'a diğeri de Babıâli'ye olmak üzere Avrupa gazete ve dergilerinde Siyonizm hakkında çıkan yazıların küpürlerini Türkiye'ye yollamaktan kaçınmazlardı.(6) Bu bilgiler, İstanbul'da değerlendirilir, ülkenin dış politikasına yön vermek üzere kataloglanırdı. Tahsin Paşa; bu hususta Saray'ın ne denli düzenli ve hızlı çalıştığını vurgulamıştı.

Belgeler düzenlenip mesele Şura-yı Devlet ve vükelâda incelendikten

(1) FRUS (1882), no. 139/107, Wallace'dan Frelinghuysen'e, İstanbul, 11 Temmuz 1882 (Ekleriyle beraber).

(2) A. Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid,* (İstanbul, 1960), s. 46; II. Abdülhamid, 22 Eylül 1329 (5 Ekim 1913) tarihli mektubuyla Bağdat'ta Şazeli Şeyhi Mahmut Ebüşşamât'a da Siyonistlerin "Devlet-i Osmaniye'ye ve âlem-i İslâma ebedi bir leke olacak olan tekliflerini, yani Ârazi-i Mukaddese ve Filistin'de Yahudi devleti kurulmasını kabul etmedim" demiştir. Bkz.: "İkinci Vesika", N. Fazıl Kısakürek, *Rapor II,* (Ağustos 1980); II. Abdülhamid'in bu tutum ve politikasını Padişah'ın hâl'inden sonra kendisine Selânik'te muhafızlık eden Fethi (Okyar) Bey ve Debreli (İstanbul, 1980), s. 95; S.N. Tansu (anlatan H. Ertürk), *2 Devrin Perde Arkası,* (İstanbul, 1964), s. 44-45.

(3) Tahsin Paşa, a.g.e., s. 32.

(4) BBA, YEE, 36/140/106/140/XXIV, "Siyonistlerin Filistin'e yerleşmek hususundaki çalışmalarına dair Hariciye Nezaretine gönderilen muhaberat suretlerini ihtiva eden New York Şehbenderi Ali Şefik Bey'e ait natamam bir defter; Ayrıca; DBHE, TM-S, 129/1, no. 911/182, Viyana Sefaretin'den Hariciye Nezaretine, 21 Temmuz 1898.

(5) BBA, YEE, ÇII/35-37/136, Ali Ferruh Bey'den Mabeyn'e, Washington, 22 Nisan 1898.

(6) DBHE, 332/17 sayılı dosyada Washington sefirinin sadece 1898 yılında İstanbul'a gönderdiği küpürler *Washington Post, Jewish Messenger New York Daily Tribune, Press, Der Zionist* adlı gazetelerden kesilmiştir.

sonra II. Abdülhamid, Siyonizm'e karşı tesbit edilecek politikanın ana hatlarını bizzat kendi çizmişti:

> *"Musevilerin Kudüs civarında içtima ve iskân etmeleri, ileride orada bir Musevi hükümetinin teşekkülünü intâc edebileceği mülâbesesiyle kat'a ca'iz olmaktan başka; zâten Memâlik-i Şâhâne arâzi-i hâliyeden ma'dûd olmadığına ve medenî Avrupa'lıların memleketlerinden tardettikleri eşhâsın Memâlik-i Şahâneye kabûlüne bir sebep olmayıp, hususuyla ortada bir Ermeni fesâdı mevcûd iken bu sûret aslâ câiz olmayacağına nazaran ve merkûmenin ne de sair Musevilerin kabûl olunmayarak Amerika'da iskân etmek üzere geri gönderilmeleri..."*(1).

Devletin Siyonizm'e karşı oluşturduğu "istisnai tedbirler" paketinin uygulanması için nezaretler arasında işbölümü yapılmıştı. Hariciye Nezareti yurt dışındaki tüm diplomatik gayretini göstererek Siyonizmin diğer devletler tarafından benimsenmesine engel olacak, "düvel-i muazzama"nın Dr. Herzl ve taraftarlarını Filistin doğrultusunda teşvik etmemesine çalışacaktı. Bu arada Dahiliye Nezareti ise, Siyonistlerin Filistin'e girişini önlemek için gerekli tedbirleri alacak, valileri haberdar edecek, herhangi bir durum için güvenlik kuvvetlerini hazır tutacaktı. Dahiliye Nezaret'inin çabalarına rağmen Filistin'e sızan Yahudileri kapitülasyonlardan muaf tutmak ve yabancı himâyesinden yoksun bırakmak Babıâli'ye düşmüştü. Babıâli, Siyonistleri Osmanlı uyruğuna geçirmek suretiyle denetimine almak, hiç olmazsa girişlerinden meydana gelecek zararı asgariye indirmek istiyordu. Son olarak da, Defter-i Hakanî Nezareti, göçmenlerin Filistin'de arazi satın almamaları için uyarılmıştı. Bu son iki yöntemle İstanbul Hükûmeti, yabancı milliyeti elde edemeyen ve toprak satın alamayan Siyonistlerin amaçlarından vazgeçerek Osmanlı İmparatorluğu'nu terk edeceklerini sanıyordu.

a) Büyük Güçler Nezdindeki Diplomatik Girişimler

Almanya, Osmanlı Devleti'ne en yakın Avrupalı güç olduğu için II. Abdülhamid, Siyonizme karşı giriştiği mücadelede ilk önce Berlin Hükûmeti'nin desteğini almak istiyordu. Fakat, ne tuhaftır ki, Avrupa'da Siyonizmi en çok benimseyen devlet Wilhelm Almanya'sıydı. Hemen hatırlatmak ge-

(1) BBA, İrade-i Meclis-i Vâlâ, no. 5276, 15. VII. 1891. Zikredilen yer: A. Akgündüz, *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor* 1 (İzmir, 1989). İlgili Şura-yı Devlet kararlı için, bkz. Ek no 2A ve 2B.

rekir ki, Almanya'da raslanan Yahudi aleyhtarlığı hiçbir Batı ülkesinde o kadar yoğun değildi. Almanya'nın aynı zamanda hem Siyonizmin bir numaralı destekçisi hem de koyu Yahudi düşmanı olması aslında şaşırtıcı olmakla beraber bir gerçektir. Bundan önceki bölümlerde de açıklandığı gibi Almanlar, Yahudilerin aşağı ırktan olduklarını iddia ediyorlar ve toplumları için zararlı buldukları bu unsurları bir an önce ülkelerinden atmak için sabırsızlanıyorlardı. Siyonizim ise Almanya'nın ülkelerinde istemediği Yahudileri Filistin'e nakletmek amacını güttüğü için Berlin'in desteğini kazanmıştı. Almanya için Yahudilerin Filistin'de iskân edilmeleri demek, ülkelerindeki Yahudilerden kurtulmaları, Yahudi Sorunu'nun çözümlenmesi demekti. Bundan dolayı, Kayzer 1898 yılında İstanbul'u ziyareti sırasında Yıldız Sarayında Herzl'le görüştüğü zaman "Siyonizm'in ana fikri benim her zaman ilgimi çekti, hattâ sempatimi bile kazandı" demişti.(1) Zaten bu görüşmeden bir ay önce, Viyana'daki Alman sefiri Eulenburg Kontu, Herzl'e Majesteleri (sizler için) Osmanlı Padişahı'na tavassut etmeye ve Doğu'daki tüm Musevileri himâyesine almaya hazırdır" demişti.(2)

Alman İmparatoru sözünü tutmuş ve Yıldız'da ağırlandığı zaman durumu Sultan Hamid'e açmıştı. "Siyonistler, Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değildirler. Fakat, Yahudiler her tarafta başbelâsı olduklarından onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz" deyince II. Abdülhamid, II. Wilhelm'e cevaben, Musevi uyruklarından memnun olduğunu söyleyip, konuyu nezâketle kapatmıştı.(3) İstanbul'dan Kudüs'e geçen Alman İmparatorunun yanına Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı katan Sultan Hamid, ona Kayzeri Siyonizmi desteklemekten vazgeçirmesi için tesir etmesini tebliğ etmişti. Tevfik Paşa da Filistin'deki Siyonist koloniler gezilirken II. Wilhelm'in kulağına eğilmiş ve Padişah'ın "ne Siyonizmle ne de bağımsız bir Yahudi krallığıyla işi olduğunu" söylemişti.(4) II. Abdülhamid'in Siyonizme karşı olduğunu bu fırsatla öğrenen Alman İmparatoru iç politika ile dış politika gerekleri arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştı. Museviler'in Filistin'e yerleşmeleri bir sosyal sorunun çözümlenmesi demekti. Fakat, Almanya'nın dış politikasına göre Ortadoğu'ya açılma siyaseti güden Berlin Hükûmeti Osmanlılar'la iyi geçinmek zorundaydı. Almanya, dış politika çıkarlarının ağır çek-

(1) Friedman, a.g.e., s. 65.
(2) Aynı eser, s. 68.
(3) *Diaries*, III, s. 770.
(4) Friedman, a.g.e., s. 79.

mesi sonunda II. Abdülhamid'i gücendirmemek için Siyonistler'den desteğini çekmişti. Bu işe en çok sevinen Başbakan Kont Bülow olmuştu. Bülow, daha başından beri Siyonizm'in Türkiye'nin egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağını savunmuş ve Kayzer'e Herzl'in tasarılarının Almanya'nın geleneksel siyaseti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik ve toprak bütünlüğünü güvence altında tutma ilkesiyle ters düştüğünü anlatmaya çalışmıştı.(1) Osmanlılar da Siyonizme karşı tutumlarını aynı mantıkla savunmuşlardı. Başta Almanya olmak üzere Avrupa devletleri, eğer Berlin Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumayı taahhüt etmişlerse, Siyonizmi teşvik etmekten vazgeçmelidirler. Çünkü, Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti ya da Yurdu kurulması "devlet içinde devlet" oluşturacağından bu Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinden başka bir şekilde açıklanamazdı. Osmanlı Hükûmeti'nin propaganda çabaları boşa gitmemişti. *Allegemine Zeitung*, " 1900 Ağustosu'nda Büyük Devletlerin bu prensibi yalnız Yahudiler için değil, Türkler için de geçerli olmalı" diyordu. Avrupalılar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman olmayan unsurları her fırsatta himâye etmeyi biliyorlardı. Ne var ki, Osmanlılar'ın da bazı kuşkuları olduğu bilinmeliydi. Siyonizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde büyük bir tehlikeydi ve bu nedenle Batı, Siyonizm destekçiliğinden vazgeçmek zorundaydı.(2)

Almanya'nın Siyonizme karşı tavır değiştirmesi diğer Avrupa devletlerinin de siyasetlerini gözden geçirmelerine neden olmuştu. Dr. Herzl'e sağlamış oldukları desteği Almanyadan sonra geri çeken ikinci güç Ruslardı. 1903 Ağustos'unda Rus İçişleri Bakanı Plehve, Dr. Herzl'e hitaben yazdığı mektupda "Amacı Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğu sürece Hükûmeti olarak Siyonizm'in arkasındayız" demişti.(3) Fakat, Pl Siyonizmi desteklemesindeki neden Berlin'in Siyonizm'in şa yapmasıydı. Berlin Hükûmeti'nin Ortadoğu'daki emellerin eden Rusya, Almanya'nın Siyonistleri desteklemesind nu düşünmüştü. Petrograd'a göre Almanlar Ortado da Yahudileri kullanıyorlardı. Bundan dolayı, Fi tında bir Yahudi Devleti kurulacağına, Rusy di kanatları altına almalıydı. Ne zaman

(1) Bülow, *Memoirs*, 2. cilt, (London, 1931), s
(2) DBHE, 332/17, no. 1683/136, Ahmet Tevfi
(3) DBHE, 332/17, no. 3309/179, Ahmet Tevfik'

rekir ki, Almanya'da raslanan Yahudi aleyhtarlığı hiçbir Batı ülkesinde o kadar yoğun değildi. Almanya'nın aynı zamanda hem Siyonizmin bir numaralı destekçisi hem de koyu Yahudi düşmanı olması aslında şaşırtıcı olmakla beraber bir gerçektir. Bundan önceki bölümlerde de açıklandığı gibi Almanlar, Yahudilerin aşağı ırktan olduklarını iddia ediyorlar ve toplumları için zararlı buldukları bu unsurları bir an önce ülkelerinden atmak için sabırsızlanıyorlardı. Siyonizim ise Almanya'nın ülkelerinde istemediği Yahudileri Filistin'e nakletmek amacını güttüğü için Berlin'in desteğini kazanmıştı. Almanya için Yahudilerin Filistin'de iskân edilmeleri demek, ülkelerindeki Yahudilerden kurtulmaları, Yahudi Sorunu'nun çözümlenmesi demekti. Bundan dolayı, Kayzer 1898 yılında İstanbul'u ziyareti sırasında Yıldız Sarayında Herzl'le görüştüğü zaman "Siyonizm'in ana fikri benim her zaman ilgimi çekti, hattâ sempatimi bile kazandı" demişti.(1) Zaten bu görüşmeden bir ay önce, Viyana'daki Alman sefiri Eulenburg Kontu, Herzl'e Majesteleri (sizler için) Osmanlı Padişahı'na tavassut etmeye ve Doğu'daki tüm Musevileri himâyesine almaya hazırdır" demişti.(2)

Alman İmparatoru sözünü tutmuş ve Yıldız'da ağırlandığı zaman durumu Sultan Hamid'e açmıştı. "Siyonistler, Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değildirler. Fakat, Yahudiler her tarafta başbelâsı olduklarından onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz" deyince II. Abdülhamid, II. Wilhelm'e cevaben, Musevi uyruklarından memnun olduğunu söyleyip, konuyu nezâketle kapatmıştı.(3) İstanbul'dan Kudüs'e geçen Alman İmparatorunun yanına Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'yı katan Sultan Hamid, ona Kayzeri Siyonizmi desteklemekten vazgeçirmesi için tesir etmesini tebliğ etmişti. Tevfik Paşa da Filistin'deki Siyonist koloniler gezilirken II. Wilhelm'in kulağına eğilmiş ve Padişah'ın "ne Siyonizmle ne de bağımsız bir Yahudi krallığıyla işi olduğunu" söylemişti.(4) II. Abdülhamid'in Siyonizme karşı olduğunu bu fırsatla öğrenen Alman İmparatoru iç politika ile dış politika gerekleri arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştı. Museviler'in Filistin'e yerleşmeleri bir sosyal sorunun çözümlenmesi demekti. Fakat, Almanya'nın dış politikasına göre Ortadoğu'ya açılma siyaseti güden Berlin Hükûmeti Osmanlılar'la iyi geçinmek zorundaydı. Almanya, dış politika çıkarlarının ağır çek-

(1) Friedman, a.g.e., s. 65.
(2) Aynı eser, s. 68.
(3) *Diaries*, III, s. 770.
(4) Friedman, a.g.e., s. 79.

mesi sonunda II. Abdülhamid'i gücendirmemek için Siyonistler'den desteğini çekmişti. Bu işe en çok sevinen Başbakan Kont Bülow olmuştu. Bülow, daha başından beri Siyonizm'in Türkiye'nin egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağını savunmuş ve Kayzer'e Herzl'in tasarılarının Almanya'nın geleneksel siyaseti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik ve toprak bütünlüğünü güvence altında tutma ilkesiyle ters düştüğünü anlatmaya çalışmıştı.(1) Osmanlılar da Siyonizme karşı tutumlarını aynı mantıkla savunmuşlardı. Başta Almanya olmak üzere Avrupa devletleri, eğer Berlin Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumayı taahhüt etmişlerse, Siyonizmi teşvik etmekten vazgeçmelidirler. Çünkü, Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti ya da Yurdu kurulması "devlet içinde devlet" oluşturacağından bu Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinden başka bir şekilde açıklanamazdı. Osmanlı Hükûmeti'nin propaganda çabaları boşa gitmemişti. *Allegemine Zeitung*, " 1900 Ağustosu'nda Büyük Devletlerin bu prensibi yalnız Yahudiler için değil, Türkler için de geçerli olmalı" diyordu. Avrupalılar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman olmayan unsurları her fırsatta himâye etmeyi biliyorlardı. Ne var ki, Osmanlılar'ın da bazı kuşkuları olduğu bilinmeliydi. Siyonizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde büyük bir tehlikeydi ve bu nedenle Batı, Siyonizm destekçiliğinden vazgeçmek zorundaydı.(2)

Almanya'nın Siyonizme karşı tavır değiştirmesi diğer Avrupa devletlerinin de siyasetlerini gözden geçirmelerine neden olmuştu. Dr. Herzl'e sağlamış oldukları desteği Almanyadan sonra geri çeken ikinci güç Ruslardı. 1903 Ağustos'unda Rus İçişleri Bakanı Plehve, Dr. Herzl'e hitaben yazdığı bir mektupda "Amacı Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğu sürece Rus Hükûmeti olarak Siyonizm'in arkasındayız" demişti.(3) Fakat, Petrograd'ın Siyonizmi desteklemesindeki neden Berlin'in Siyonizm'in şampiyonluğunu yapmasıydı. Berlin Hükûmeti'nin Ortadoğu'daki emellerinden daima şüphe eden Rusya, Almanya'nın Siyonistleri desteklemesinde bir ard fikir olduğunu düşünmüştü. Petrograd'a göre Almanlar Ortadoğu'ya açılma politikasında Yahudileri kullanıyorlardı. Bundan dolayı, Filistin'de Alman himâyesi altında bir Yahudi Devleti kurulacağına, Rusya atik davranmalı bu devleti kendi kanatları altına almalıydı. Ne zaman ki Almanlar, Siyonistleri destekle-

(1) Bülow, *Memoirs*, 2. cilt, (London, 1931), s. 250.
(2) DBHE, 332/17, no. 1683/136, Ahmet Tevfik'ten Tevfik Paşa'ya Berlin, 17 Ağustos 1900.
(3) DBHE, 332/17, no. 3309/179, Ahmet Tevfik'ten Tevfik Paşa'ya, Berlin, 31 Kasım 1903.

mekten vazgeçtiler, Ruslar da buna bağlı olarak Dr. Herzl ve arkadaşlarını desteklemenin anlamsız olduğunu görerek, vaadlerini unutuverdiler. Çarlık Hükûmeti'nin Filistin'de bir devlet kurma girişimini teşvik ederek, uluslararası bir sorun çıkartmaya hiç niyeti yoktu. Böylece, Plehve'de bu konuyu unuttu.

Paris Hükûmeti ise Siyonizme başından beri karşıydı. Dr. Herzl, tüm Avrupa başkentlerini dolaşmasına karşın, Fransa'ya gitmemiş, Fransız Dışişleri yetkilileriyle görüşmemişti. Filistin'de Latin hakların koruyucusu Fransa ile hiçbir bağlantı kurmaması Dr. Herzl için büyük hataydı. Herzl, Viyana'da iken teğmen Dreyfus'un davasını izlemek için Paris'e gitmiş, teğmen asılsız iddialarla vatan haini olarak idama mahkûm edilince Herzl Fransa'dan tamamen kötü izlenimlerle dönmüştü. Diplomatik çabalarına Fransa'yı da katmaması bu kötü deneyiminden kaynaklanmış olsa gerekir. Herzl'in Fransa'yı önemsememesine mukabil Paris Hükûmeti Siyonistler'in planlarına engel olmaktan çekinmemişti. Herzl ile beraber Kudüs gezisine çıkan arkadaşı Bodenheimer, "Paris'in Filistin'de, bütün olup bitenleri dikkat ve kuşkuyla izlediğini" yazmıştı.(1) Herhangi bir Avrupa Devleti tarafından tek yönlü olarak Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin himaye edileceği ilân edilecek olursa, Suriye kıyılarına demir atmış, Fransız donanması harekete geçecekti, bu da bir savaşın başlaması demek olacaktı. Bu tehlike karşısında İngiltere de Siyonistlere yardımdan vazgeçti ve Dr. Herzl'e Batı Afrikada Uganda'yı vaad ederek, Siyonistlerin dikkatini Ortadoğu gibi duyarlı bir bölgeden uzaklaştırmaya çalıştı.

b) Museviler'in Siyonistleşmelerini Engelleme Çabaları

Diplomatik alanda başarılı bir sınav veren Osmanlı Hükûmeti, çabalarına ek olarak da Herzl'in ideolojisiyle daha şartlandırılmamış Musevileri Siyonizmin aslında ne arzulanır ne de gerçekleşebilir bir proje olduğuna inandırmak istemişti. Bu hususta başarılı olduğu takdirde, Siyonist saflara katılan gönüllülerin sayısındaki artma azalacak, Herzl en büyük desteği olan halkının gücünü kaybedecekti. Osmanlıların Siyonistler'in heyecanlarını giderebilmek için başvurdukları çarelerden en tipiği Herzl'in Siyonist Kongre'sinde verdiği iyimser nutukları tezkip ederek, Sultan Hamid'in hiçbir şey vaad etmediğini delegelere duyurmak olmuştur. 22 Aralık 1901 tarihli tezkerede,

(1) H.H. Bodenheimer (der.), *The Memoirs of Max Bodenheirmer: Prelude to Israel,* (New York, 1963), s. 124-125.

> *"Basel şehrinde inikad eden bir Siyonist Kongresinde Herzl'in irad eylediği nutukta huzûr-u hümayûn-u mülûkânede şerefe mütevvic olacağı esnada Siyonistlerin Arz-ı Filistin'de yerleşebilmeleri için müsaade buyurulacağını beyân eylemiş olacağını Berlin Sefaret-i Seniyesinin isân leddülarz mümaileyh Dr. Herzl huzur-u hümayün-u hazret-i Padişahî nail-i arza mütevvecih olmuş ise de Siyonistlerin arz-ı Filistinle yerleşmelerine müsaade buyurulacağına dair kendisine gûna tebligat kılınmadığı cihetle ol babtaki beyan hilâf-ı hakikat olduğu"*

buyurulmuştu.(1)

Osmanlı Hariciye Nezareti, Avrupa ve Amerika'daki Museviler'in Siyonizmi benimsemelerini önlemek amacıyla aldığı tedbirlerden bir başkası da Siyonizm aleyhtarı gruplarla ortak bir cephe, kuvvetli bir muhalefet oluşturmaya çalışmasıdır. Ali Ferruh Bey, Amerikan Müslümanlarının lideri Muhammed Webb'le Mayıs 1898'de görüşmüş ve Osmanlı Hükûmeti'ne yardım etmelerini rica etmiş, Amerikalı dindaşlarının halifenin tezini desteklemesini istemişti. Elçimizin ricasını kabul eden Muhammed Webb, gerekli kulis faaliyetine girişmiş, Amerikan Hükûmeti'ni Siyonizm yanlısı bir politikadan vazgeçmesi için taraftarlarını bir baskı grubu olarak kullanmağa çalışmıştı. Hattâ, Amerikan Müslümanlarının lideri, Amerikan Siyonist Federasyonu'nun başkanı Richard Gottheil'le bağlantı kurmuş, ona Siyonizm'in Osmanlı Devleti tarafından benimsenmediğini, bu hususta ısrar etmenin boşuna olacağını anlatmıştı.(2)

Osmanlı Hariciyecilerinin temasa geçtiği diğer bir grup musevilerdi. Siyonizmin dünya üzerindeki tüm Musevi toplumları tarafından benimsendiğini ya da başka bir deyişle her Musevi'nin Siyonist olduğunu iddia etmek yanlıştır. "Ortodoks" ya da dindar Museviler, Siyonizme en az Osmanlılar kadar karşıydılar. Eğer Siyonizm, Yahudilerin Filistin'de yeniden iskân edilmeleri ise Ortodokslar buna karşı değildi; bu düş her dindar Musevinin kalbinde zaten yatıyordu. Fakat, bir farklaki, Ortodokslar bu düşün insanlar tarafından değilde Mesih'in dirilmesi ve onlara Filistin'e kadar rehberlik etmesiyle gerçekleşeceğine inanıyordu. Bu nedenle, Dr. Herzl, bir mesih olamaz-

(1) DBHE, 332/17 numaralı dosyada bulunmuştur.
(2) DBHE, 322/17, no. 9557/66, Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'ya Washington, 12 Mayıs 1898.

dı, o bir şarlatan olmalıydı. Kul kısmının dinin tekelinde olan birtakım işlere karışması doğru değildi. Dindar Musevilerden başka "Reformcu" Museviler de Siyonizme karşıydılar. Reformcu Museviler, Yahudiliğin sadece bir din olduğunu ve Yahudilerin Filistin'de ulus olarak yeniden iskân edilmeleri yerine bağrında yaşadıkları ulusların kültürü içinde eriyip onlardan biri olmaları gerektiğine inanıyorlardı.(1) Siyonizm, eğer amacına ulaşır da Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulursa, Musevilere ev sahipliği yapan bazı devletler Musevi yurttaşlarına - onların da bir vatanı olduğu gerekçesiyle - ülkelerini terk etmelerini isteyebilirlerdi. Bu da Batı'daki Reformcu Musevilerin rahatlarını kaçırıp, onları sosyal konum ve servetlerini geride bırakarak az gelişmiş bir ülke olan Filistin'e göçmelerine neden olabilirdi.(2)

Siyonizm'le mücadelede Hariciye Nezareti'nin başvurduğu diğer bir yöntem de gazetelere açıklamalar yaparak Osmanlı Devleti'nin tezini ortaya koymaktı. Siyonistlere hitaben yapılan bu açıklamalar zaman zaman tehdit havası taşır; Siyonistlere bu hususta direnmenin kendilerinin selâmeti açısından hiç de iyi olmayacağı anlatılırdı. Bu açıklamalardan en tipiği yine Ali Ferruh Bey tarafından kaleme alınmış ve 1898 ilkbaharında Amerika'nın en yüksek tirajlı gazetelerinde yayınlanmıştı. Gazetecilere Musevilerin Filistin üzerinde bazı girişimleri olduğunu bildiğini söyleyen Washington elçisi, "Museviler Avrupa'da duçar oldukları halde memâlik-i şehriyari'de iskân olunan hemşehrileri memnun ve rahat yaşadıklarını ve mühim memuriyetlerde istihdam olduklarını" da sözlerine ilave etmişti. Ali Ferruh Bey'in açıklamasının bundan sonrası çok önemlidir:

> *"Buna kanaat etmeyip ve bundan cesaretlenip böyle bir hülyayı mevki-i icraya koymak tecrübesiyle Hükümet-i seniyeye ika-ı müşkilat etmek muvafık değildir sanırım. Korkarım ki, bu fikre önayak olanların istihsal edecekleri netice saye-i şahanede kemâl-i rahatla yaşayan hem mezheplerine muzır olacağı (bellidir). Bu münasebetle şunu da ilâve edeyim ki, asırlardan beri Hükümet-i seniyenin taht-ı himâyesinde bahtiyarane yaşamakla mübayi bir cemaat- haricin nesayih-i garazkârânesine uyduklarından dolayı bugün bir netice istihsal etmeksizin hareketlerine pişman olmuşlardır."*(1)

(1) P.W. Gunter, *The Rise of Reform Judaism,* (New York), 1963.
(2) BBA, YEE, ÇII/48-49/54/136, Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya, Washington, 27 Nisan 1898. Babıâli, ayrıca; Dersaadet Hahambaşısı'nı da devreye sokmuştu. Hahambaşı, yurt dışındaki meslektaşlarına müracaatla, cemaatlerini Siyonizm'e karşı uyarmalarını istemişti. Bkz: *Bulgaristan Tahrirat Defteri,* no: 965, 31. VIII. 1896.

Ali Ferruh Bey'in demecinde "cemaat-i haricin" dediği Ermeniler'den başkaları değildir. Bağımsızlık düşüncesinin Ermenilere hiçbir şey kazandırmadığını, bilâkis Türklerin düşmanlığını uyandırdığını hatırlatan Ali Ferruh Bey, Musevilerin de Siyonizm'in peşine takılıp gittikleri takdirde aynı sonuca ulaşacaklarını söylemiş, bundan bir ibret dersi çıkartmalarını belirtmişti. Ali Ferruh Bey'in bu açıklaması Amerikan kamuoyu tarafından olumlu karşılanmış ve Musevi gazeteleri bile Siyonistleri eleştirerek, "Bu Don Kişotların gerçeğe uyanmalarının zamanı gelmiştir" diye yazmışlardı. Açıklamasının oldukça etkili olduğunu gören Ali Ferruh Bey, Mabeyn'e yazdığı bir raporda Amerikan Siyonizmi'nin "Şu darbe-i âcîzane ile perişan ve Filistin hülya-ı İbraniyesi neşv-ü nema bulamıyarak ashabıyla beraber duçar-ı yeis ve hırman olmuştur" demişti.(2) Gerçekten de Amerikan Siyonistleri Federasyonu aynı yıl verdiği bir açıklamada yeni taraftarlar bulamadıkları gibi eski üyelerini de birer ikişer kaybettiklerini itiraf ediyordu.(3)

c) "Duhûliye Nizamları"

Osmanlılar, yukarıdaki demeçlerden etkilenmeyen bazı doktriner Museviler'in Filistin'e yerleşmelerini önlemek amacıyla başka önlemler almayı bilmişlerdi. Hariciye Nezareti'nden sefaretlere hükümetin genel politikası bildirilmiş ve Türkiye'ye gitmek üzere Osmanlı sefaretine başvuran şüpheli Musevilerin pasaportlarının vize edilmemesi için emir verilmişti.(4) Sefirler de görev sahaları içindeki tüm konsoloslara talimat göndererek, gerekenin yapılmasını tebliğ etmişlerdi.(5) Bu demekti ki, Yafa ve Hayfa limanına inen Yahudiler, pasaportlarını geldikleri ülkelerdeki Osmanlı temsilciliklerinde vize ettirmemişlerse Filistin'e alınmayacaklardı.(6) Filistin'e bir yolunu bulup sızmak düşüncesiyle Osmanlı sefaretlerine uğramadan gelen Museviler-

(1) DBHE, 332/17, no. 9597/81, Ali Ferruh Bey'den Tevfik Paşa'ya Washington, 23 Temmuz 1898; BBA, YEE, ÇII/85-86/54/136, Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya, Washington, 15 Haziran 1898.
(2) BBA, YEE, ÇII/98/54/136, Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya Washington, 23 Haziran 1898.
(3) Feinstein, a.g.e, s. 165.
(4) DBHE, TM-S, 129/2, no. 124/55, Odessa Şehbenderinden Hariciye Nezaretine, 11 Şubat 1902; BBA, BEO (S), K: 2, no: 90687, no. 2505, 15, X., 1898.
(5) BBA, YEE, ÇII/275-276/54/136, Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya, Washington, 24 Ocak 1899. Bkz: Ek no: 3.
(6) FRUS (1888), no. 1068, Straus'dan Bayard'a İstanbul, 23 Şubat 1888; PRO, FO, 195/1581, no. 21, Dışişleri Bakanlığı'ndan Moore'a, Londra, 24 Eylül 1887.

se kutsal topraklara ayak bastıklarında güvenlik kuvvetlerinin alarma geçirilmiş olduğunu, adetâ kendilerini beklediklerini görüp şaşırmışlardı. Gerçekten de, çoğu zaman Filistin'deki Osmanlı polis ve gümrük memurları bu kaçak Musevilerin hangi limandan hareket edip hangi yolla Filistin'e geleceklerini ve kaç kişi olduklarını daha önceden biliyorlardı. Çünkü, Avrupa ve Amerika'daki Osmanlı temsilcileri Siyonistlerin faaliyetlerini dikkatle izliyor ve elde ettikleri bilgileri düzenli olarak Saray'a ve Babıâli'ye bildiriyorlardı. Filistin'e gizlice girmek isteyen Siyonistler hareket eder etmez, sefaretler şifreli telgrafla durumu İstanbul'a arzediyorlar ve Hükûmet de bu bilgileri sınır yöneticilerine aktararak, onları uyarıyordu.(1)

Siyonizm'le mücadelede Dahiliye Nezareti de seferber olmuş ve Filistin'i Akdeniz sahillerine ayak basan Musevi göçmenleri bir dizi "Duhûliye Nizamları" ile karşılamıştı. 1882 Ekimi gibi erken bir tarihte Osmanlı otoriteleri hacıların dışındaki tüm yabancı Musevilerin Filistin'e girmesini yasaklamıştı.(2) Siyonistler, bu kısıtlamadan da kurtulma yolunu bulmuşlar ve kendilerine hacı süsü vererek, Filistin'e girmeyi denemişler, girişlerinden bir süre sonra da izlerini kaybettirerek ülkeye yerleşmeyi başarmışlardı.(3) Bu husus, Kudüs mutasarrıfının gözünden kaçmamış, Rauf Paşa durumu Babıâli'ye bildirerek, yeni önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştı. Bunun üzerine, 1884 yılında Dahiliye Nezareti yeni bazı yasalar hazırlamıştı. Bunlara göre, pasaportlarını yurtdışındaki Osmanlı temsilciliklerinde vize ettirmiyen Museviler - hacı dahi olsalar - Filistin'e alınmayacaklardı.(4) Fakat, bu önlem de yarar getirmemişti; Siyonistler sahte belgelerle Filistin'e sızmaya devam ediyorlardı. İşlerin ciddi olduğunu fark eden Dahiliye Nezareti, 1887 ilkbaharında "acil" önlemlere başvurdu. Yeni talimatlara göre, Filistin'e gelen Musevi hacılar sadece bir ay süreyle yurda kabul edileceklerdi. Süresini doldurmuş Musevilerin ülkeyi terk etmeleri için Osmanlılar, Musevilerden girişte o zaman için oldukça yüksek bir depozito istiyor, bu miktar dönüşlerinde iade ediliyordu.(5)

Şunu da hemen hatırlatmak gerekir ki, tüm bu kısıtlamalar Rus ve Doğu

(1) BBA, YEE. ÇII/226-229/156, Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya, Washington, 1 Ekim 1898.
(2) PRO. FO. 195/1410, no. 86. Elridge'den Dufferin'e, Beyrut 24 Ekim 1882.
(3) PRO, FO. 78/3506, no. 48, eki, Wyndam'dan Granville'e, 22 Ocak 1883.
(4) Bkz.: Dipnot no. 76.
(5) PRO, FO. 195/1581, no. 9, Moore'dan White'a. Kudüs 5 Mart 1887; DBHE TM-S, 129/1, Rusya Sefareti'nden Hariciye Nezaretine, 7 Aralık 1898.

Avrupa'dan kaçan Museviler için konulmuştu. Avrupa'da en fazla soykırım bu ülkelerde görüldüğü için, Museviler bu yörelerden kitleler halinde göçüyorlardı. Diğer ülkede oturan dindaşlarının serbestçe Filistin'e girdiklerini gören Rus ve Doğu Avrupa Musevileri, ülkelerinden çıktıktan sonra önce Almanya, Avusturya ya da İngiltere'ye uğruyorlar, bu ülkelerin uyruğuna geçtikten sonra Filistin'e hareket ediyorlardı.(1) Dahiliye Nezareti, nizamların nasıl suistimal edildiğini gördükten sonra yeni tedbir almak zorunda kalmıştı. 1898 Ağustosu'nda Kudüs mutasarrıfı yabancı devletlerin Filistin temsilcilerine bir bildiri dağıtarak, bundan böyle Filistin'in kapılarının milliyet ayırımı gözetmeksizin her Museviye kapalı olduğunu tebliğ etmişti.(2)

Yukarıda sözkonusu ettiğimiz kısıtlamalar bir süre etkisini göstermiş ve kutsal topraklara Siyonist akımı azalmaya başlamıştı. Ne var ki, 1890 sonlarına doğru Doğu Avrupa'da başgösteren kıtlık, açlıktan gözü kararan köylülerin acılarını Musevilerden çıkarmalarına neden olmuştu. Böylece, Museviler yeniden Filistin'e doğru hareket ettiler.

Gelişmeleri dikkatle izleyen Dahiliye Nezareti birtakım yeni önlemler almak zorunda kalmıştı. 21 Kasım 1900 tarihinde Babıâli, "İbrani Misafirler için Mukaddes Topraklara Duhûliye Şartları" adı altında yeni bir önlemler paketini ilân etmişti.(3) Dört maddeden oluşan bu yeni nizamname aynı gün Filistin'deki tüm yabancı temsilciliklerine dağıtılmıştı. Nizamnamenin birinci maddesine göre, dünyanın herhangi ülkesinden kalkıp, Filistin'i ziyaret etmek isteyen her Musevi her şeyden önce üzerinde mesleğini, milliyetini ve yolculuk nedenini yazan bir tezkere ya da pasaport edinmek zorundaydı.

Nizamnamenin ikinci maddesiyse, yukarıdaki belgeye sahip olan Musevilerin Filistin'e vardıkları zaman bu tezkereleri pasaport memuruna teslim etmelerini, bunun karşılığında ise kendilerine geçici ziyaret ve oturma tezkeresi verileceğini söyler. Adı geçen tezkere diğer belgelerden kolaylıkla ayırdedilebilmesi için kırmızı renkte olacaktı. Vilayet otoriteleri ya da güvenlik kuvvetleri şüpheli gördükleri kişileri çevirip bu belgeyi teftiş için iste-

(1) FRUS (1898), no. 12, Ali Ferruh bey'den Hay'e, Washington, 20 Ekim 1898.
(2) PRO, FO. 195/2028, no. 41, Dickson'dan Bunsen'e, Kudüs, 25 Ağustos 1898.
(3) PRO, FO. 78/5479, no. 71, Dickson'dan Bunsen'e, Kudüs, 29 Aralık 1900 ve no. 34, O'Conor'dan Landsdowne'a, İstanbul, 27 Ocak 1901; FRUS (1901), no. 316, Griscom'dan Hay'e, İstanbul, 31 Ocak 1901; DBHE, TM-S, 129/2 no. 18/942, Almanya Sefaretinden (İstanbul) Hariciye Nezaretine 27 Nisan 1906.

yebilme yetkisine sahipti. 30 günün sonunda Museviler ülkeyi terk etmek zorundaydı. Aksi takdirde, konsolosluklarının onayı ve Osmanlı zaptiyelerinin yardımıyla tard edileceklerdi.

Nizamnamenin üçüncü maddesi ise, mahallî otoritelerin bu hususta ne yapmaları gerektiğini kapsıyordu. Buna göre, karakollar yayınlanan tezkereyi verdikleri kişinin adını Filistin'e giriş tarihini ve adresini aylık sicillere geçirmek zorundaydılar.

Nizamnamenin son maddesi olan dördüncü maddesi de süresi dolan Musevinin elinden "kırmızı tezkeresi" alınarak, orijinal pasaportunun verilmesini ve bu işlemden sonra uğurlanmasını emrediyordu. Bir aylık süreyi doldurdukları halde karakola başvurmayan Museviler, derhal güvenlik kuvvetleri tarafından yakalancak ve ülkeden çıkarılacaklardı. Karşı koydukları takdirde ise cezaya çarptırılabileceklerdi. Tüm bu kısıtlamalar suistimale neden olmaksızın Osmanlı memurları tarafından uygulanacaktı. Gerçekten de, kanunların sıkı olmasına rağmen, hiç kimseye haksızlık yapılmamıştı. İngiltere'nin Kudüs konsolosu Dickson, "Bu nizamların uygulandığı sürece hiçbir Musevi kesinlikle kötü muameleye tâbi tutulmadı" demiştir.(1)

d) Siyonistler'in Yabancı Himayesi Elde Etmelerinin Önlenmesi

"Duhûliye Nizamları", İngiliz konsolosunun tabiriyle "sonuna kadar uygulandığı" halde(2) Siyonistler yine de Filistin'e sızmayı başarıyorlardı. Siyonistler, Osmanlılar'ın koydukları kısıtlamalardan kurtulmanın en kolay yolu olarak kaçtıkları ülkelerden hemen Filistin'e gelmek yerine üçüncü bir ülkeye gitmekte bulmuşlardı. Şöyle ki, örneğin Rusya'dan kaçan bir Siyonist önce Amerika ya da İngiltere'ye gidiyor, orada o ülkenin yurttaşlığına geçiyordu. Böylece, Filistin'deki Osmanlı memurlarının karşısına bir İngiliz yurttaşı olarak çıkıyordu. Rus ve Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Batı Avrupa devletlerinin yasalarına göre adıgeçen ülkeler yurttaşlarının pasaportlarına herhangi bir din ve mezhep kaydı koymazlardı. Bu nedenle, Osmanlı otoriteleri Filistin'e girmek isteyen bu kişinin Musevi olup olmadığını hiçbir şekilde ortaya çıkartamıyacaklarından, Siyonistler herhangi bir muhalefetle karşılaşmaksızın vaad edilmiş topraklara yerleşiyorlardı.

Bu husus Babıâli'yi oldukça düşündürüyordu. Himâye sisteminin "bitmez tükenmez suistimaller kaynağı"(1) olduğunu söyleyen Said Paşa 1869'dan beri yürürlükte olan "Milliyetler Nizamnamesi"(2) büyük bir titizlikle uygulandığı takdirde Siyonistlerin yabancı devletlerin himâyesinde ya da yurttaşlığında Osmanlı İmparoturluğu'na giremeyeceklerine inanıyordu. 19 Haziran 1869 tarihinde bir iradeyle uygulanmasına geçilen Milliyetler Nizamnamesi 9 maddeden oluşuyordu. Nizamnamenin beşinci maddesi hiçbir Osmanlı uyruğunun hükûmetinin yazılı onayı olmaksızın yabancı yurttaşlığına geçemeyeceğini, geçtiği takdirde bile bu yurttaşlık hakkının Osmanlı ülkesinde geçersiz sayılacağını yazıyordu. Ancak, aynı nizamnamenin altıncı maddesine göre, Babıâli'nin iznini almadan yabancı bir devlete iltica etmiş ve yurttaşlığına geçmiş bir kişi sadece Osmanlı uyruğunu kaybetmekle kalmaz aynı zamanda da Osmanlı İmparatorluğu'na kısa bir ziyaret için de olsa dönem şansını yitirirdi. Yukarda sayılan maddelerin kapsamı içinde sırf Filistin'e sızmak ve orada yerleşmek için herhangi bir Batı Avrupa devletinin veya Amerika'nın uyruğuna geçen Siyonistler, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından içeri sokulmayacaklardır. Hangi ülkenin yurttaşlığını kabul etmişlerse o ülkede yaşamak zorundadırlar. Yoksa, yabancı bir devletin yurttaşı olarak Duhûliye Nizamlarını çiğneyerek Filistin'e giremez ve kapitülasyonların yabancılara verdiği haklardan yararlanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşip, yaşayamazlardı.(3) Bu hususta ısrar ettikleri takdirde, "nereden geldilerse yine oraya hicret eylemeleri münasip" görülmüştür.(4)

Böylece, bu yasaya uygun olarak Sadâret, 1867'de Tanzimat'la kurulmuş olan Milliyetler Dairesi'ne Filistin'e gelen her yabancı ziyaretçinin pasaportunun, dikkatle incelenmesini tebliğ etti. Filistin'deki mülkî erkan Musevi olduğundan kuşkulandıkları herhangi bir kişinin yabancı olduğuna dair kanıtlar yetersizse Filistin'e girmesine izin vermeyeceklerdi.(5) Osmanlı Hükûmeti, Avrupa devletlerini ve Amerika'yı ikaz etmiş ve onlardan sırf memalik-i şahanede yaşamak için milliyetlerine geçmek isteyen grupları himaye etmemelerini söylemişti. Osmanlılar işi o denli sıkı tutuyorlardı ki, kimlik

(1) PRO, FO. 195/2028, no. 54, Dickson'dan O'Conor'a, Kudüs, 12 Ekim 1898. "İstisnâi Tedbirler"in uygulanması konusunda Babıâli tarafından gösterilen titizlik için, özellikle, bkz: Ek no. 4.
(2) PRO, FO. 195/1806, no. 46, Diskson'dan Nicolson'a, Kudüs, 25 Ağustos 1893.

(1) PRO, FO. 83/1723, no. 394, White'dan Salisbroy'ye, Tarabya, 10 Eylül 1891.
(2) FRUS (893), no. 125, Mavroyeni'den Gresham'a, Washington, 22 Kasım 1893 tarihli pusulada bu kanunun İngilizce tercümesini bulmak mümkündür.
(3) FRUS (1884), no. 414, Arif Paşa'dan Wallace'a, İstanbul, 22 Ocak 1884; DBHE, TM-S, 129/1, no. 311/9, Hariciye Nezaretinden Amerikan Sefaretine, 19 Temmuz 1898.
(4) C.R. Atilhan, *İttihat ve Terakki'nin Suikastleri* s. 201 (İstanbul, 1973).
(5) FRUS (1886), no. 445, Cox'dan Bayard'a, İstanbul, 5 Ocak 1886.

kontrolları sırasında Musevi asıllı olmayan dost devletlerin yurttaşlarının bile Filistin'e kabul edilmedikleri görülüyordu. Osmanlı Hükümeti'nin bu hususta ki katılık ve ciddiyeti yabancı devletlerin gözünden kaçmamış ve İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi White, "Babıâli egemenlik haklarını korumak için dostlarının hatırını kırmaktan, haklarını hiçe saymaktan çekinmiyor" demişti.(1)

e) Arazi Satın Alma Yasakları

Siyonizmle mücadelenin diğer bir boyutu da Musevilerin Filistin'de arazi satın almalarını önlemekti. Daha önce de belirtildiği gibi bu görev Defter-i Hakanî Nazareti'ne verilmişti. Şunu da hatırlatmakta yarar var ki, 1867 tarihli Osmanlı "Arazi Kanunnamesi" Musevilerin kutsal topraklarda toprak satın almalarını engelleyecek hükümler taşımıyordu.(2) Adı geçen kanunnamenin ikinci maddesine göre, yabancı hükümetlerin yurttaşları, tıpkı Osmanlı yurttaşları gibi, Hicaz dışında imparatorluğun herhangi bir yöresinde mülkiyet haklarını kullanabilir ve arazi satın alabilirlerdi. Bu hususta Osmanlı yurttaşları hangi haklardan yararlanıyorlarsa, o haklar yabancılar için de geçerli idi. Kanunname bu şekilde kabul edildiği takdirde Siyonistler Filistin'de istedikleri kadar arazi toplayabilirlerdi.

Osmanlı Hükûmeti 5 Mart 1883 tarihinde yeni bir kanunname çıkararak, yukarıdaki sakıncaları ortadan kaldırmaya çalıştı(3). Yeni Kanunnamenin ikinci maddesi şimdi yalnız Osmanlı Musevilerine emlâk alım-satım hakkını veriyordu. Osmanlı Hükûmeti'nin iznini almadan milliyetini değiştirmiş olanlar ve yabancı devletlerin uyruğunda olanlar Türkiye'de gayr-i menkûl satın alamayacaklardı. Bu, Avrupa ve Amerika'nın himâyesine sığınmış Siyonistler'in Filistin'de emlâk alma şanslarını kaybetmeleri demekti. Fakat Osmanlı Musevileri benzeri bir kısıtlamaya tâbi tutulmadıklarından Siyonistlere yardımcı olmaları engellenemiyordu. Arazi sahipleriyle onlar görüşüyor, pazarlığını ve alım işlemini yapıyorlar, daha sonra da toprağı iki taraflı bir anlaşmayla Siyonistlere devrediyorlardı. Tapu ve mülkiyet Osmanlı uyruğunun üstünde göründüğü için Osmanlı Hükümeti bir şey yapamıyor, Siyonistler koloniler kurmaya devam ediyorlardı.

(1) PRO, FO. 78/3997, no. 21 White'dan Salisbury'ye, İstanbul, 4 Nisan 1887.
(2) Arazi Kanunnamesi'nin İngilizce bir tercümesi için, bkz.: FRUS (1898), no.78, ke no.1, Angell'den Sherman'a, İstanbul, 5 Ocak 1898. Türkçesi: Orhan Çeker (Haz.), *Arazî Kanunnamesi* (İstanbul, 1985)
(3) FRUS (1906), no. 1370, Jay'den Washington'a, İstanbul, 25 Nisan 1906.

Siyonistlerin Osmanlı Arazi Kanunnamesini bu kadar kolaylıkla ihlâl ettiklerini izleyen Babıâli, 1892 sonbaharında bir dizi yeni önlem almak zorunda kalmıştı. Kudüs mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa, bundan böyle milliyet ayırımı yapılmaksızın hiçbir Musevinin Filistin'de arazi satın alamayacağını mahallî kadastroya ve halka bildirmişti.(1) 3 Nisan 1893 tarihli açıklamasıyla Said Paşa, Babıâli'nin bu yasağını bir kez daha açıklıyor ve bu kararın halen yürürlükte olan Duhûliye kısıtlamalarına karşın Filistin'e sızmayı başarmış Musevi göçmenlerinin bu ülkeye yerleşmelerini engellemek amacıyla alındığını vurguluyordu.

Şunu da kaydetmek gerekir ki, Filistin'de toprak almak isteyen her Musevi mutlaka bir Siyonist ya da onun yerli işbirlikçisi değildi. Son günlerini kutsal topraklarda ibadetle geçirmek isteyen yabancı asıllı Museviler de Filistin'de arazi talebinin bir kısmını oluşturuyorlardı. Sırf bu kişilere haksızlık edilmesin diye Said Paşa, 1893 ilkbaharına dek Filistin'de yasal yollardan arazi satın almış olanların tapularının Defterdarlık tarafından verileceğini vaad ediyordu. Taşınmaz malların sahipleri Siyonizm'le ilişkileri olmadıklarına dair konsolosluklarından aldıkları bir belgeyi mutasarrıflıktan tasdik ettirdikten sonra tapularını almak için bir dilekçeyle İstanbul Defterdarlığına başvurabileceklerdi. Yalnız, Defterdarlığa gönderdikleri dilekçelerinde şehirde bir ev aldılarsa o evde oturacağına, köyde bir arazi satın aldıysa orada bir koloni kurmayacağına dair yazılı güvence vermeleri gerekiyordu.(2) Babıâli, bu kararla 1893'e dek Siyonistlerin yasal olmayan yollardan almış oldukları toprakları onaylamış olma durumuna düşüyordu. Osmanlılar, yasal yollardan arazi satın alan yabancı Musevilerle, koloni kurmak üzere arazi talep eden Siyonistler arasında ayırım yapamadıkları için bu kararı almak zorunda kalmışlardı. Ne var ki, Kanunnamenin yürürlüğe girdiği 3 Nisan 1893'den sonra Filistin'de emlâk almak tüm Musevilere yasaklanmıştı. Nitekim, 1896 yılında Rothschild ailesi kutsal topraklarda bir kız okulu açabilmek için gerekli temaslara girişmişler ve yerli satıcılarla anlaşmışlarsa da Kudûs Defter-i Hakanî Müdürlüğü bu alışverişi onaylamamış ve Roths-

(1) PRO, FO. 195/1765, no. 35, Dickson'dan Clare-Ford'a, Kudüs, 30 Aralık 1892.
(2) PRO, FO. 195/1789, no. 278, (eki Said Paşa'nın 3 Nisan 1893 tarihli beyannamesi ile birlikte) Nicolson'dan Dickson'a, Tarabya, 23 Temmuz 1893. Ayrıca, bkz.: JCA, no. 263/17, 23 Ekim 1899, ek no.1", 9 Rebiy'ülâhir 317 ve 14 Ağustos 315 tarihiyle Beyrut Vilayetine Mersul Emimâme Suretidir.

childler toprağı satın alamadan Paris'e dönmüşlerdi.(1)

6- Büyük Güçler ve Anti-Siyonist Önlemlerin Uygulanması

II. Abdülhamid'in tüm titizliğine ve Osmanlı Hükümeti'nin yoğun çabalarına rağmen, Siyonistler binlerce taraftarlarını Filistin'e sokmayı ve yerleştirmeyi başarmışlardı. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında kutsal topraklarda yaşayan Musevi nüfusu göçmen akınları sayesinde II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılına kıyasla üç misli artmış ve 80.000'e yükselmişti.(2) Bu zaman içinde Siyonistler, 40.000 dönüm toprak satın almayı ve 33 yerleşim merkezi (koloni) kurmayı başarmışlardı.(3)

II. Abdülhamid ve yönetiminin tüm çabalarına karşın, eğer Siyonistler Filistin'de İsrail Devleti'nin tohumlarını atabilmişlerse, bunun sorumluluğu kutsal topraklardaki Osmanlı yöneticilerinin omuzlarına yüklenemez. Sultan Hamid'in saltanatı boyunca Arz-ı Filistin'de görev alan Kudüs mutasarrıfı ve emri altındaki kaymakam ve diğer mülkî erkanın bu hususiaki kusur, ih-

(1) JCA, no. 263/17, 23 Ekim 1899; PRO, FO. 195/1940, no. 1 Dickson'dan Currie'ye, Kudüs, 20 Ocak 1896. Bu konudaki Osmanlı belgeleri için, bkz: BBA, Yıl. Per. N 1317, no. 1509/3 ve 18 C 1320, no. 1053. Yapılan tetkikte Rothschild'lerin elindeki arazinin de sınırları aştığı ortaya çıkacaktı. Bkz: BBA, BEO (S), K: 2, D: 2, no. 101738. Babıâli Filistin'de Müslüman ve Hıristiyanlar'ın da Siyonistler'e "aracılık" yaptığını fark edince, arazi alım-satımında, devir tasdik edilmeden memurların satışın "perde arkasını" iyice tetkik etmelerini ve eğer ardında bir "hile" varsa, alışverişi iptal etmelerini isteyecekti. Bkz: Ek no: 5.

(2) N. Bentwich, *Palestine of the Jews,* (London, 1919); M. Burnstein, *Self-Government of the Jews in Palestine Since 1900,* (Tel Aviv, 1934); A. Ruppin, *Three Decades of Palestine,* (London, 1936); *Encylclopaedia Judaica* "Immigration and Settlement", (Jerusalem 1973).

(3) Sokolow, a.g.e., 2 cilt, s. 238-9: Kuruluş tarihleriyle birlikte Filistin'de Siyonist Kolonileri:
a) Batı Şeria'da: Mikveh Israel (1870), Petak Tikva (1878), Kafir Seba (1904), Rişon le Siyon (1882), Nes Siyonah (1897), Ekron (1884), Katrah (1884), Castinieh (1895), Mozah (1891), Rehoboth (1890), Bir Yakob (1907), Artuf (1896), Zikron Yakob (1882), Bath Şolomo (1889), Şeveya (1891), Marah (1907), Gederah (1891), Şefzibah (1905), Atlit (1907).
b) Galile'de: Roş Pinah (1882), Yessad Hamaleh (1883), Mismar Hayarden (1884), Ayn Zeytun (1891), Metula (1896), Mahanim (1899), Secera (1899), Cemma (1902), Bedeen (1905), Meşa (1902), Mehlamiyeh (1902), Mizpah (1908), Kinnereth (1908).
c) Ürdün'de: Bene Yehudah (1886). TOPLAM: 33.
Bu "yığınağın" Osmanlıları nasıl tedirgin ettiği için, bkz: Ek no. 6A ve B.

mal ya da suistimallerini aramak yersiz olacaktır.(1) Çünkü, Siyonistlerin çabalarının merkezi olan Kudüs, oldukça yetenekli ve namuslu mutasarrıflar tarafından yönetilmekteydi. Filistin'de sırasıyla Mehmed Şerif Rauf (1877-89), Reşad (1889-90), İbrahim Hakkı (1890-97), Paşalar ve 1897'den sonra da Osman Kâzım (1897-1904), Ahmed Reşid (1904-5), Ali Ekrem (1905-8) Beyler görev yapmışlardır.

Bunların içinde Reşad Paşa, Musevi ve Hıristiyanlara Babıâli'nin koyduğu hadlerin üstünde yapı izni verdiği için yerli halk tarafından İstanbul Hükûmeti'ne şikayet edilmişti. Böylece, daha mutasarrıflığının ilk yılı dolmadan görevinden uzaklaştırılmıştı. Aynı son, Osman Kâzım ve Ahmet Reşid Beylerin de başına gelmişti. Osman Kâzım Bey, tayinin ilk günlerinde Siyonistlere karşı Babıâli'nin tespit ettiği nizamları ciddiyetle uygulamıştı. İngiliz-Filistin şirketi kutsal topraklarda şubeler açıp, malî işlemlere başlayınca Osman Kâzım Bey, mutasarrıflığın bazı sosyal hizmetlerini karşılamak için Siyonistlerden borç almaktan çekinmemişti. Sultan Hamid, bu durumu öğrenince Osman Kâzım Bey'i Kudüs'den alarak onu Haleb'e tayin etmiştir. 1904 yılında Osman Kâzım Bey'in yerine atanan Ahmet Reşid Bey'de aynı hatayı yapmış, vilayetin vergi açığını kapatabilmek için İngiliz-Filistin Şirketi'nden borç alınca derhal görevinden alınmıştır.(2)

Birer yıl görev yapan Osman Kâzım ve Ahmet Reşid Beyler bir kenara bırakılacak olursa, Filistin'de Siyonizmle mücadeleyi başarıyla yürütmüş üç mutasarrıf vardır. Bunlardan ilki olan Mehmed Şerif Rauf Paşa, Kendini halka sevdirmeyi bilmişti. Müslüman olmayan gruplara karşı adil davranışıyla

(1) Mandell (s. 19) ve Friedman (s. 120) eserlerinde Filistindeki Osmanlı yöneticilerinin Siyonistlerden rüşvet aldıklarını ve bunun için Siyonistlerin faaliyetlerine göz yumduklarını iddia ederler. Bu iddialar, sağlam kaynaklarla kanıtlanmamıştır. Aksine, arşivlerden edinilen belgelerin doğrultusunda metinde belirtilen mutasarrıfların son derece namuslu idareciler olduğu görülmektedir. Mandel ve Friedman'ın yanılgıya düşmelerinin nedeni olarak Osmanlı tarihini bilmedikleri ve Osmanlı Devletiyle Batı arasındaki ilişkileri anlayamadıkları söylenebilir. Şöyle ki, bu yazarlar Büyük Güçlerin Siyonistler adına Osmanlı Devleti'ne müdahale etmelerinin gerçek nedenlerini açıklayamamışlar ve bu suretle Siyonistlerin Osmanlı yasak ve kısıtlamalarından kurtulduklarını fark etmemişlerdir. Böylece bu yazarlar, Osmanlı Hükümeti'nin aldığı kararların uygulanamaması karşısında Filistin'deki yöresel idarecilerin rüşvet aldıklarını sanmışlardır. Sağlıklı bir sonuca varabilmeleri için Osmanlı belgelerine başvurmaları gerekirdi. Çünkü, yukarıda metinde de, görüldüğü gibi, Babıâli, Filistin'deki memurlarını devamlı denetim altında tutmuş, muhtelif fasılalarla Museviler'in duhûl, iskân ve tâbiyet konularını, sayıları ile birlikte, sorgulamıştır. Örnek olarak, bkz: BBA, BEO (S) K: 2, D:2, no. 106552, 9.XII. 1899.

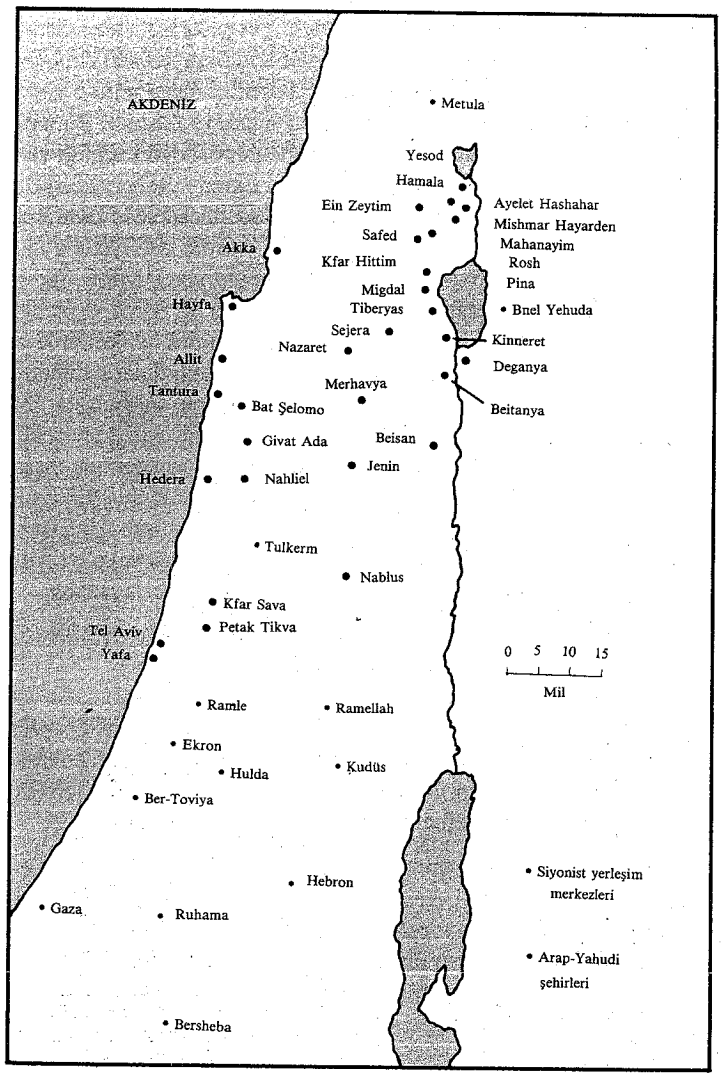
(2) CZA, W/124/II, Levontin, "Palestine Report", 1904. Ahmet Reşit Bey hakkında, bkz: A.R. Rey, *Gördüklerin Yaptıklarım, 1890-1922* (İstanbul, 1945), s. 82-85.

Büyük Güçlerin Filistin'deki temsilcilerinin saygısını kazanmıştı. Kudüs'te 22 yıl başarıyla görevini sürdüren Rauf Paşa, Padişahın ilgisini de çekmiş ve 1899'da vali rütbesine yükselerek Beyrut'a atanmıştır. Rauf Paşa'nın Beyrut'a tayin edildiği haberi üzerine İngiliz Konsolosu Moore, "Yazık! Kudüs adil, serbest düşünceli ve ileri görüşlü mutasarrıfını kaybediyor" diyerek üzüntüsünü dile getirmişti.(1) İngiltere'nin Kudüs Konsolosu, Rauf Paşa'nın gidişine ne denli üzülmüşse, Beyruttaki meslekdaşı da mutasarrıfın Beyrut valiliğine atanmasına o denli sevinmişti. "Osmanlı Hükümeti bu konuma bu denli yerinde bir atama yapamazdı" diyen Elridge, Rauf Paşa'nın Beyrut'ta görev almasını tüm halkın mutlulukla karşıladığını belirtmişti. Rauf Paşa'nın 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Beyrut'ta görev aldığına değinen Elridge, Osmanlıların bu yetenekli memurunun Müslümanların Hıristiyanlara karşı düşmanlıklarının savaş heyecanıyla arttığı o devirde büyük bir sabır ve beceriyle halkı yatıştırdığını ve herhangi bir olayın çıkmasına izin vermediğini yazmıştır. İngiliz konsolosu, devamlı, "Rauf Paşa buradan namuslu, aktif ve zeki bir yönetici şöhreti bırakarak ayrılmıştır; şimdi kendisini başta ben olmak üzere tüm halk kollarımızı açmış bekliyoruz" demiştir.(2) Rauf Paşa, Beyrut'ta da kariyerindeki başarı çizgisini devam ettirmiş, II. Abdülhamid'in hal'inden sonra kısa bir süre Dahiliye Nazırlığına getirilmiş, 1909'da ise yüksek komiserimiz olarak Mısır'a tayin olunmuştu.

Kudüs mutasarrıfı olarak 1890'la 1897 yılları arasında Filistin'de Siyonizme karşı mücadeleyi yürüten İbrahim Hakkı Paşa da işini bilen, yetenekli ve serbest düşünceli bir devlet memuruydu. Mutasarrıflığı sırasında İngiliz konsolosu, Rauf Paşa'dan nasıl söz etmişse, meslekdaşı ve halefi Dickson'da İbrahim Hakkı Paşa'dan aynı saygılı dille konuşmuştur. Londra Hükûmeti'ne hazırladığı bir raporda Dickson, İbrahim Hakkı Paşa'nın "idaresi altında bulunan yöreyi islah halkın ise huzur ve refahını tesis etmekte ciddi ve kararlı olduğunu" yazdı. Dickson, herkes tarafından son derece namuslu olduğu kabul edilen İbrahim Hakkı Paşa'nın vilayette Müslüman-Hıristiyan ayırımı yapmaksızın düzeni koruduğunu, toplumlararası ahenk ve huzuru sağladığını ilave ederek Paşa'yı övdü.(3

1904 yılına dek Kudüs'te görev yapan mutasarrıflar Padişah'ın onayıyla

(1) PRO, FO, CP. 5900, no. 36, Moore'dan White'a, Kudüs, 24 Mayıs 1889.
(2) Aynı dosya, no. 27, Elridge'den White'a, Beyrut, 11 Mart 1889.
(3) AP, CI (1897), Dickson'dan Currie'ye, Kudüs, 25 Kasım 1896.

FİLİSTİN'DE SİYONİST YERLEŞİM MERKEZLERİ (1880-1914)

Dahiliye Nezareti tarafından atanmışlarsa da bu tarihte bir değişiklik yapıldı. Artık, tayinler Mabeynden yapılıyordu. Siyonistlerin çabalarına hız vermesi üzerine II. Abdülhamid, Filistin'de görev alacakların Saray'ın sıkı denetimi altında olabilmesini temin edebilmek için mutasarrıf olarak Kudüs'e yollanacak devlet erkânını Mabeyn görevlilerinden seçmeye başladı. Bununla kutsal topraklara giden kişi Yıldız Sarayı'nda yıllarca Mabeyn katipliği yapmış olan vatan şairi Namık Kemal Bey'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır) Bey'dir. Ali Ekrem Bey Filistin'e tayin olur olmaz Siyonizmle mücadelede kararlı olduğunu sergilemişti. Siyonistlere karşı Osmanlı siyasetini ciddiyetle uygulayan Ali Ekrem Bey, yürürlükte olan yasalarla yetinmiyerek Musevi kolonizasyonunun daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla bir takım kişisel girişimlerde bulundu. Siyonistlerin o güne dek kurmuş oldukları kolonilerin faaliyetlerini kısıtlamaya çalıştı. Siyonistler artık mevcut tarlaların dışındaki arazileri ekemeyeceklerdi. Daha önceden satın alınmış dahi olsalar, bu topraklar boş kalacak, üzerinde kesinlikle tarım yapılmıyacaktı. Aynı şekilde, Siyonistler kent ve kasabalarda satın aldıkları arazilerin üzerinde inşaat yapamıyacaklardı.(1) Kolonilerin mahallî yöneticilere vermekle yükümlü oldukları vergilerin oranlarını da kademeli olarak her yıl arttıran Ali Ekrem Bey, bu önlemleri adeta siyasal baskı araçları olarak kullanacak ve bu yöntemlerle Siyonistleri sıkıntıya sokarak ülkeyi terk etmeye zorlayacaktı.

Eğer Siyonistler, Osmanlıların tüm çabalarına rağmen, Arz-ı Mevud'a girebilmiş ve orada İsrail Devleti'nin çekirdeğini oluşturacak Yahudi kolonilerini kurabilmişlerse, bunun nedeni Avrupa ve Amerika'nın Siyonistler lehine Türkiye'ye müdahale etmeleri ve siyasal nüfuzlarını kullanarak Osmanlı Hükûmeti'nin uyguladığı kısıtlama ve yasakları birer birer ortadan kaldırarak Siyonistlerin işini kolaylaştırmalarıdır. Büyük Güçler'in Siyonistleri teşvik ve himâye etmelerinin sebepleri çeşitlidir.

İlk olarak, şunu söylemek gerekir: "Düvel-i Muazzama" Siyonistler lehine müdahalelerini "insaniyet" açısından savunmaktaydı. Museviler'i, dini sebeplerle kolluyorlardı, deniliyor. Lord Palmerston, Türkiye'deki konsolosluklarına talimat verip, onların Filistin'de yaşayan Musevilerin haklarını korumak yetkisini vermesinin nedeni olarak 1840 yılında Şam'da patlak veren ve yüzlerce Musevinin ölümüyle sonuçlanan soykırımın getirdiği acıma

(1) CZA, Z2/598, Levontin'den Wolffsohn'a, 25 Haziran 1907.

ve insanlık hislerini göstermiştir.(1) Bu olay karşısında Avrupa çalkalanmış ve dünya Musevileri propaganda yaparak Batı Güçlerini Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Musevilerin can ve mal güvenliklerinin temin edilebilmesi için âcil önlemler almaya davet etmişlerdir. Bu çağrıya ilk cevap veren İngiltere olmuştu. Londra Hükûmeti, Musevileri himayesi altına almakla kalmamış, aynı zamanda da Avrupa'da soykırıma uğrayan Musevilerin Filistin'e yerleştirilmesini savunmuştu. Bunu yaparken de Filistin'de tesis olunacak bir Yahudi yurdunun Türkiye için yararlı olacağını ileri sürmüştü. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisine yazdığı bir mektupta Palmerston, "Musevi göçmenlerin servetinin yerli halka iş imkanları açacağı, teknik bilglerinin ise endüstrinin gelişmesini sağlayacağı için Osmanlı Devleti'nin zenginlik kaynakları artacak ve Batı'nın 'Hasta Adamı' olmaktan kurtulacaktır" demişti.(2)

Ne denli insancıl bir anlayıştan kaynaklandığı belirtilirse belirtilsin İngiltere'nin Ortadoğu'da izlediği Musevileri himâye etmek sistemi dış politikalarına bağlıydı. Şöyle ki, bundan önce de belirtildiği gibi Siyonistler bu himayeyi kullanarak, Osmanlı Hükümeti'nin koyduğu kısıtlama ve yasakları çiğnemeye başlıyacaklardı. Bunun üzerine, Osmanlı Hükûmeti İngiltere'ye başvurarak himâye sisteminin tesis edilmesine neden olan Şam soykırımının üzerinde yıllar geçtiğini, Türklerin ülkelerinde yaşayan yabancı ya da azınlıkların can ve mal güvenliklerini sağlayacak güce sahip olduklarını, bu nedenle de himâye sisteminin devam ettirilmesinin gereği kalmadığını açıklamıştı.(3) Babıâli'nin girişimi üzerine İngiltere, Musevilere yönelik himayesini kademeli olarak kaldırmayı kabul etti ve bu hususta bir plan hazırladı.(4) Fakat zaman değişmiş ve Londra Hükûmeti'nin Ortadoğu siyaseti geleneksel yörüngesinden çıkmıştı. İngiltere'nin Hasta Adam'ın iyileşeceğine olan inancı sarsılmış, muhtemel bir bölüşümü kabullenmeye hazır bir anlayış içine girmişti. Eğer Osmanlı Devleti yakın bir gelecekte dağılacaksa, Padişah'ın mirasından İngiltere kendine düşecek payı şimdiden parsellemek zorundaydı. Almanya ve Rusya'nın da Ortadoğu'daki faaliyetlerini arttırma-

(1) PRO, FO. 195/181, no. 95, Palmerston'dan Ponsonby'ye Londra, 21 Nisan 1841. İngiltere'nin Yahudileri ihyâ planları için bkz: A. Hyamson, *British Projects for the Restoration of the Jews* (Londra, 1917).
(2) PRO, FO. 78/390, no. 134, Palmerston'dan Ponsonby'ye. Londra, 11 Ağustos 1840; 78/391, no. 248, Londra, 24 Kasım 1840.
(3) PRO. FO. 78/2375A, Loccock'dan Derby'ye, Tarabya, 12 Mayıs 1874.
(4) PRO. FO. 78/3631, no. 76, Wyndam'dan Granville'e, İstanbul, 24 Kasım 1884 (eklerle birlikte).

sıyla İngiltere, Osmanlı Devleti'nde tesir sahaları yaratmaya, yabancı ve Müslüman olmayan unsurları himayesi altına almaya başlamıştı.

İngiltere Hükûmeti'nin bu politikası içinde Musevilerin varlığı ve rolü birdenbire önem kazandı. Museviler, Osmanlı İmparatorluğu içinde İngiltere'nin nüfûzunu geliştirecek bir araç olabilirlerdi. "Devlet-i aliyye"nin tarihe karışmasıyla İngiltere'nin himâyesi altında Filistin'de kurulacak bir Yahudi Devleti ya da Yurdu Londra Hükûmeti'nin Ortadoğu ve dolayısıyla Hindistan'daki çıkarları açısından oldukça yararlı olabilirdi. En azından Hindistan'a ulaşım yolları dost bir yönetimin idaresinde güvence altına alınırdı. Böylece Londra, Musevileri himâyesinden çıkartmaktan vazgeçti. Eğer 1841'de Musevileri kanatları altına almakta en küçük bir insaniyet duygusu rol oynamışsa, bu duygu 1890'lardan başlayarak yerini tamamıyle maddî çıkarlara bırakmıştı. İnsaniyet duyguları, İngiltere tarafından da Filistin'deki çıkarlarını kamufle edecek başka bir deyişle siyasî bir yatırımın payandası ya da bahanesi bir cübbe, oluvermişti. Çünkü, Osmanlılara aksine verdikleri güvenceye rağmen Siyonistleri korumaya devam edeceklerini açıkladıkları zaman, neden olarak Avrupa ve Rusya'daki Yahudi aleyhtarlığının tüm şiddetiyle yeniden alevlendiğini söylemişler ve Filistin'e kaçan Musevilere mutlaka yardım edilmesi gereğini savunmuşlardı.(1)

Daha bir asır önce bağımsızlığına kavuşmuş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin, Avrupalıların aksine, Osmanlı Devleti üzerinde istilâcı emelleri yoktu. Bu nedenle, ilk bakışta Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin haklarını korumasının bu genç cumhuriyetin insancıl duygularından kaynaklandığı sanılabilir. Amerikalılar, Osmanlı İmparatorluğu gibi istibdatla yönetilen bir doğru devletinde en çok eziyete uğradığını sandıkları grupları himâyeleri altına almayı adetâ özgürlükçü dünya inançlarının bir gereği, cumhuriyetlerinin varoluş nedeni addediyorlardı.(2)

Amerikalıların Ermenilerle birlikte destekledikleri diğer bir Osmanlı azınlık grubuysa Musevilerdi. Amerika, bu nedenle, Türkiye'ye yolladığı

(1) PRO, FO. 78/3423, no. 14, Elridge'den Granville'e, Beyrut, 25. V. 1882.= İngilizler'in Filistin konsoloslarının, yöredeki Siyonist komiteleriyle ilişkileri Babıâli'nin gözünden kaçmayacaktı. Bir belgede İngilizlerle Siyonistler'in Filistin'de birlikte çalıştıkları kaydedilmektedir. Babıâli'ye göre amaç, bir Yahudi Devleti'nin temellerinin atılmasıdır. Bkz: BBA, Yıl. Per. Sedaret Hususî Maruzât, 12 M 1309, no: 179 ve II Ra 1309.

(2) C. Adler ve A.M. Margalith, *With Firmness in the Right (American Diplomatic Action Affecting Jews 1840-1945)*, (New York, 1946)

temsilcilerini bile Musevilerden seçerdi. Sultan Hamid'in tahta çıkışından itibaren Amerika'yı İstanbul'da Oscar Straus adlı Musevi asıllı bir elçi temsil etmişti. Straus tayininden kısa bir süre sonra Siyonizmi benimsemiş ve İstanbul'daki memuriyeti süresince Siyonistlerin Filistin'e sızmalarını önlemek amacıyla konulmuş yasakları kaldırtmak için uğraşmıştı.(1) Amerika'nın Kudüs konsolosu Merril ise, elçisinin Museviler ve Siyonistler lehine bu denli çalışmasını doğru bulmamıştı. Merril, durumu Washington'a bildirmiş ve elçinin bu tutumuyla Amerika'yı Siyonizme alet ettiğini savunarak, Straus'u şikayet etmişti.(2) Amerikan Dışişleri Bakanlığının ikazlarına rağmen, (3) Straus yine - Washington'un emirlerinin aksine - her fırsatta Musevileri kayırmaya devam etmişti. Amerika'nın Ortadoğu politikasının Straus'un insiyatifine terk edildiğini gören Ali Ferruh Bey, Osmanlı Devleti'nin Washington elçisi olarak, Amerikan Hükûmeti'ni ikaz etmiş, aynı zamanda da durumu İstanbul'a bildirmişti.(4) Ali Ferruh Bey'in, Straus'un Filistin'de Musevilerin iskân edilmesi için Padişah'ı ikna edebilecek Osmanlı devleti erkânına rüşvet vermeyi tasarladığını Yıldız'a jurnal etmesi üzerine Sultan Hamid, derhal Amerika'ya elçilerini değiştirmelerini rica etti. Görevinden alınan Straus, 1900 yılında Türkiye'den ayrıldı.(5)

Almanya ve Rusya'nın ise Siyonistlerin siyasal amaçlarına ulaşmalarını uluslararası politika açısından sakıncalı bulmakla beraber , Filistin'de Musevi kolonizasyonunun başarıya ulaşmasında önemli çıkarları olduğu şüphesizdi. Şöyle ki, Dr. Herzl'in II. Wilhelm'e ve Plehve'ye anlattığı gibi, Musevilerin bu ülkelerden ihracı sosyalist partileri ve devrimci örgütleri lidersiz ve taraftarsız bırakacağı için Siyonizmin bu iki devlet tarafından benimsenmesi iç politikaları açısından son derece yerinde bir davranış olacaktı. İkinci olarak, Musevilerin ihracıyla ülkedeki milliyetçi kanatların Hükûmetten şikayetçi oldukları neden ortadan kalkmış olacak, zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaşan Yahudi aleyhtarlığı *(Anti-Semitism)* sona ermiş olacaktı. Dış politika açısından bakıldığında, Siyonistler bu iki devlete yararlı olabilirlerdi. Gerek Rusya, gerek Almanya, bir yandan Musevileri yurtlarından ihraç ederek önemli bir sosyal sorunu çözümlemiş oluyorlar, diğer yandan da kendi

(1) O.S. Straus, *Under Four Administrations* (New York, 1923).
(2) Feinstein, a.g.e., s. 146.
(3) FRUS (1888), no. 1101, Adée'den Straus'a, Washington, 6 Kasım 1888.
(4) BBA, YEE, ÇII/275-276/54/136, Ali Ferruh Bey'den Tahsin Paşa'ya, Washington, 24 Ocak 1899.
(5) FRUS (1889), no. 191, ek no. 1, Straus'dan Blaine'e, İstanbul, 20 Nisan 1889.

ülkelerinde istemedikleri bu unsurları Osmanlı İmparatorluğu'nda himâyeleri altına naklederek, onlardan dış politika çıkarları doğrultusunda bazı yararlar sağlamayı düşünüyorlardı. Bundan önce de belirtildiği gibi, Osmanlı imparatorluğu bünyesine yerleştirilmiş bu unsurlar, Avrupalılar için Doğu'daki çıkarlarının bekçileri, dış siyasetlerinin ileri karakollarıydı. Batı, bu unsurlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuzunu geliştiriyor, tesir sahasını genişletiyor ve onların can ve mal güvenliğini bahane ederek Osmanlıların iç işlerine karışıyordu.

Müslüman olmayan grupların Büyük Güçler için önemini kavrayan Dr. Herzl, Batı'nın bu zaafından yararlanmayı bilmişti. Alman İmparatoru'yla görüşen Siyonist lider, Musevilerin Berlin Hükûmeti'nin Doğu'ya Açılma Politika'sında yararlı hizmetler görebileceğini söylemişti. Berlin-Bağdat Demiryolu projesine değinen Dr. Herzl, bu ihaleye tek başına Almanya'nın talip olmasının uluslararası rekabete neden olacağını söylemiş ve bu işi Almanlar adına Siyonistlerin üstlenmesinin daha uygun olacağını belirtmişti.(1) Ayrıca, II. Wilhelm, Doğu'daki siyasal ve ekonomik emellerinin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin ayakta durmasını arzuluyorsa, Musevilerin Filistin'e yerleşmelerine rıza göstermesi gerekirdi. Beraberlerinde getirdikleri beceri ve parasal imkânlarıyla Museviler, Avrupa'nın "Hasta Adamı" Osmanlı İmparatorluğu'nun tedavisi için acil bir kuvvet şurubu fonksiyonunu göreceklerdi. Dr. Herzl, Alman İmparatorunu ikna etmeyi bilmişti. Nitekim, II. Wilhelm, "Beni İsrail'in çalışkan ve zengin çocuklarının Filistin'e yerleştirilmesi kutsal topraklara refah ve bereket getirecek, bu da Türkiye'yi diriltip, kalkındırmak için önemli bir faktör olacaktır. Musevilerin iskânıyla Türklerin kesesine akacak milyonlar Hasta Adam'ı iflâstan kurtaracak... Türk iyileşecek... ve böylece Türkiye'yi parçalamak kolay olmayacaktır" demişti." (2)

Ruslara gelince, Petrograd Hükûmeti ülkesinde zulmettiği Musevileri Filistin'e ihraç eder etmez, büyük bir şefkâtle himâye etmeye başlamıştı. Bundan önce de belirtildiği gibi, Çarlık Hükûmeti Siyonistleri Ortadoğu'daki siyasal amaçlarına alet etmeyi bilmişti. İngiltere'nin Kudüs konsolosu Bigham'ın 24 Aralık 1898 tarihli raporunda yazdığı gibi Makedonya'daki

(1) *Diaires*, II, s. 669-71.
(2) Friedman, a.g.e., s. 66.

Pan-Slavcılık hareketini Asya Türkiyesi'nde de görmek mümkündü.(1) Nasıl ki Ruslar, din ve ırk kardeşliği maskesi altında Rumeli ve Balkanlar'da Sırpları ve Bulgarları himâyeleri altına almışlarsa, aynı politikayı Suriye'de de izliyorlar, yerli Ortodoksların koruyuculuğunu yapıyorlardı. Yalnız, Rusların Suriye'de kanatları altına aldığı halk Ortodoks olmasına rağmen, Balkanlar'daki Sırp ve Bulgarların aksine Slav değillerdi; Ruslarla aynı ırktan gelmiyorlardı. Süryanilerin çoğu Araptı. Bu nedenle, Rusların Doğu'daki istilâcı emellerinin gerçekleşmesi için yerli halkın sempatisini kazanma çabaları din kardeşliği propagandası altında yürütülüyordu. Rusların - Balkanlarda olduğu gibi - Suriye'deki yayılma politikalarının da dinsel temelleri yanında ırksal boyutları vardı. Şöyle ki, Batı'da Slav uluslarını destekleyen Çar Hükûmeti Doğu'da Musevileri kolluyordu. Filistin'de bir avuç Rus konsolos ve misyonerlerinden başka Slav olmadığından Petrograd, bu yörede Musevilerin hâmiliğini üzerine alıp, kutsal topraklardaki himâyecilik rekâbetinde kendine bir yer açmak istemişti. Böylece, Rus Polonyası'ndan Ukrayna'dan, Kırım'dan ve Kafkasya'dan kaçan Museviler, Arz-ı Mevud'a varınca Rus konsoloslarının haklarının her fırsatta Osmanlılara karşı savunduklarını görünce çok şaşırıyorlardı.

Büyük Güçler'in Siyonizm karşısındaki tavır ve hareketini tayin eden diğer bir unsur da Kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda sahip oldukları hak ve ayrıcalıkları korumakta gösterdikleri duyarlılıktı. Avrupa için Ortadoğu 'daki siyasal, iktisadî ve kültürel çıkarlarını koruyabilmenin en kolay yolu Kapitülasyonlar'dan ve bu andlaşmaların öngördüğü ayrıcalıklardan yararlanmaktı. Siyonistlerde bu ayrıcalıklardan kendi amaçları doğrultusunda yararlanmak istediler. Hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın Filistin'e girebilmek ve ondan sonra da yine Kapitülasyonlar'ın yabancılara tanıdığı ayrıcalıkları kullanarak koloniler tesis edebilmek için Siyonistler, yabancı devletlerin himâyesine girmek istemişler, bunda da oldukça başarılı olmuşlardı. Ne var ki Batı, Siyonistlerin sırf Osmanlı yasalarını çiğnemek için kendi yurttaşlığını tercih ettiklerini anlamakta gecikmemişti.(2)

Bunları görünce "düvel-i muazzama" himâye belgeleri dağıtmaktaki eski cömertliğini frenlemişti. Fakat, Siyonistler bu kez de sahte belgeler tan-

(1) PRO, FO, CP. 7307, no. 91, Bigham'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığına, Kudüs 24 Aralık 1898. Bu konuda ilginç bir makale için, bkz: "Filistin'de Ruslar", *Servet-i Fünûn Mecmuası*, no. 1032, 3. III. 1907, s. 429
(2) PRO, FO. 195/2028, no. 67, Dickson'dan O'Conor'a, Kudüs, 21 Kasım 1898.

zim edip, amaçlarına ulaşıyorlardı. Siyonistlerin en çok başvurduğu çarelerden biri de ölmüş dindaşlarının belgelerine el koyup, adlarını değiştirerek yeni taliplere satmaktı.(161) Konsoloslar, Siyonistler'in bu belgeleri hileyle ele geçirdiklerini bilmelerine rağmen yine de seslerini çıkarmıyorlar ve Osmanlı Hükûmetine karşı Musevilerin haklarını savunmaya çalışıyorlardı. Çünkü, Batı, istemeyerek kendini çok kötü bir pozisyona sokmuştu. Şöyle ki, himâyesi altındaki Musevilerin çıkarlarını korumadığı ve buna neden olarak, Siyonistler'in himâye belgelerine hileyle sahip olduklarını iddia ettiği takdirde himâye sisteminin bir bölümünü oluşturduğu tüm Kapitülasyonlar kurumunun yozlaştığını kabullenmek ve suistimallere yol açtığını itiraf etmek durumuyla karşı karşıya kalacaktı. Bu ise, Osmanlı Devleti'nin bugüne değin kapitülasyonlar hakkında tezinin "düvel-i muazzama" tarafından kabul ve tasdik olunması demekti. Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan beri Kapitülasyonların amacını yitirdiğini savunuyor ve karşılıklı feshedilmelerini istiyordu. Fakat, Batı'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfûzunun en önemli kaynağı olan Kapitülasyonlar'dan vazgeçmesi düşünülemezdi. Bu nedenle, Büyük Güçler Siyonistler tarafından kullanıldıklarını bile bile Filistin'in Musevilerce iskân edilmesi fikrine karşı çıkmadılar ve onları koruyucu şemsiyeleri altına alarak Osmanlı Hükûmeti'nin yasak ve kısıtlamalarından muaf tuttular. Bu tutum bilhassa Fransa için geçerliydi. Paris, daha başından beri Siyonizme düşman olmasına rağmen, ilke olarak Babıâli'nin Musevi olan yurttaşlarına Filistin'e girişlerinde zorluk çıkartmasını doğru bulmuyor ve bu hususta diplomatik girişimlerde bulunmaktan kaçınmıyordu.(2)

Avrupa ve Amerika'nın müdahaleleri sayesinde Osmanlı Hükûmeti'nin Siyonistler'in Filistin'e yerleşmelerini ve orada koloniler kurmalarını engellemek üzere aldıkları tedbirleri uygulamak mümkün olmuyordu. Ne zaman bir Musevi Hayfa, Yafa ya da Beyrut limanından Osmanlılar tarafından geri çevrilse, derhal bir dilekçe ya da bir arkadaşının aracılığıyla yurttaşı olduğu devletin en yakın temsilciliğine başvuruyordu. Haberi alan konsolos, durumu İstanbul'daki elçisine bildiriyor ve elçi Babıâli'ye şikayette bulunuyordu.(1) Eğer İstanbul Hükûmeti, yabancı elçinin başvurusuna olumlu cevap vermezse, o zaman elçi durumu ülkesine bildiriyor ve Dışişleri Bakanlığı ültimatom kadar sert bir notayla Babıâli'yi ikaz ediyor, yurttaşlarının Kapitülasyonlar'la güvence altına alınmış haklarının bir an önce tanınmasını istiyordu. Bu durum karşısında, Osmanlı Hükûmeti israr ediyor, ancak yasakları o seferlik geçersiz addetmek zorunda kalıyordu. Böylece, Babıâli Kudüs mutasarrıfı ya da Beyrut Valisiyle yazışarak, notayı veren devletin yurttaşlarına güçlük çıkarılmamasını tebliğ ediyordu.(2) "Düvel-i muazzama"nın her vesileyle Osmanlı Devleti'ne müdâhele etmesi Siyonizme karşı alınmış önlemlerin uygulanmasını imkânsız hale getirmişti. Batı, Musevi dahi olsa herhangi bir yurttaşının Türkiye'ye rahatlıkla girebilme hakkının kısıtlanmasına şiddetle karşı çıkıyordu.(3)

Büyük Güçler, bu kısıtlamayı tamamen ortadan kaldırabilmek için bir teşebbüse girişmişler ve Türkiye'den birkaç kişilik gruplar ya da aileler şeklinde Filistin'e göç edenlere dokunulmayacağı ve rahatlıkla ülkeye girebilecekleri ödününü kopartmışlardı. Filistin'e sadece "kitle" halinde akın edenler yukarıda açıkladığımız yasak ve kısıtlamalara tâbi olacaklardı.(4) Toprak alım-satımına gelince, daha önce de belirtildiği gibi 1893 yılında Kudüs mutasarrıfı mirî arazinin hiç bir şekilde Musevilere devredilmeyeceğini açıklamıştı.(5) Osmanlı Hükûmeti'nin aldığı bu karar üzerine Filistin'de arsa spekülasyonuna girişen tüm yabancılar, konsoloslarına durumu şikayet etmişlerdi. Durumdan haberdar olan Avrupa devletleri, Osmanlı Hükûmeti'nin bu tutumunun yabancılara Kapitülasyonlarla tanınan mülkiyet ve satın alma haklarını zedelediği gerekçesiyle Babıâli'yi protesto etmişlerdi. Bunun üzerine Osmanlılar, yabancı Musevilerin, Siyonist koloniler kurulmaması ko-

(1) PRO, FO. 78/1692, Finn'den Earl Russell'a, Kudüs, 19 Haziran 1862.(162) PRO, FO. 195/1510, Elridge'den Wyndom'a, Beyrut, 8 Ocak 1885.

(2) DDF, seri, 1. cilt, D/146, Delcassé'den Constans'a Paris, 19 Mart 1901; DBHE, TM-S, 129/2, no. 56/86, Fransa Sefaretinden (İstanbul) Hariciye Nezaretine, 24 Eylül 1898; İtalya da aynı nedenle Osmanlı kararlarına karşı çıkmıştı. Bkz. DBHE, TM-S 129/2, no. 17/19, İtalya Sefaretinden (İstanbul) Hariciye Nezaretine, 20 Nisan 1899 ve no. 27/33, 8 Temmuz 1901.

(1) Dipnot 163'e ilâve olarak, DBHE, TM-S, 129/2, no. 67/108, Almanya Sefaretinden (İstanbul) Hariciye Nezaretine, 16 Ocak 1901; 129/1 no. 125/55, Amerikan Sefaretinden Hariciye Nezaretine, 2 Eylül 1898; 129/1, no. 17/21, Avusturya Sefaretinden Hariciye Nezaretine, 17 Nisan 1900; no. 54, Rusya Sefaretinden Hariciye Nezaretine, 7 Aralık 1898. Ayrıca bkz: Ek no:7. Babıâli, Büyük Güçler'in itirazlarına cevap verebilmek için, konuyu hukuk müşavirlerine de tevdi etmişti. Bu konuda bkz: Ek no: 8.

(2) PRO, FO. 195/1575, White'dan Moore'a, Tarabya, 19 Ekim 1887; FRUS (1888), no. 1083, Straus'dan Bayard'a, İstanbul, 3 Mayıs 1888.

(3) PRO, FO. 195/1607, White'dan Moore'a, İstanbul, 3 Mayıs 1888.

(4) Aynı dosya, White'dan Moore'a, İstanbul, 6 Ekim 1888; FRUS (1888), no. 1098, King'den Bayard'a, İstanbul, 22 Ekim 1888; DBHE, TM-S, 129/2, no. 1497, Almanya Sefaretinden Hariciye Nezaretine, 28 Eylül 1898.

(5) PRO, FO. 195/1765, no. 35, Dickson'dan Clare-Ford'a, Kudüs 30 Aralık 1892.

şuluyla, arazi satın almalarına izin verdiler.(1)

Siyonistlerin kutsal topraklara hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın girdiklerini ve yerleştiklerini gören Osmanlı Hükümeti, 27 Haziran 1900 yılında Büyük Güçlere birer nota ile Filistin'e yerleşmeğe kararlı Siyonist Musevilerin bu maksatlarında başarılı olmamaları için gemicilik şirketlerine bazı talimat vermelerini rica etti. Gemicilik şirketleri, seferlerine çıkmadan yolcularının pasaportlarını kontrol etmeli Osmanlıların yasakları doğrultusunda Filistin'e gitmek isteyenlere bilet kesmemelidirler. Ayrıca, bazı Musevilerin İstanbul yoluyla Avrupa'da bir ülkeye gitmek için bilet aldıkları halde İstanbul'a vardıklarında gemiyi terkederek Filistin'e karadan ulaşmak istedikleri görülmüştür. Bu nedenle, aynı notada Babıâli, gemicilik şirketlerinden İstanbul'a varıldığında Musevilerin, birkaç saatlik gezme için dahi olsa, şehre bırakılmamalarını talep ediyordu. Ne var ki, Batı, Osmanlılar'ın bu teklifini hiçbir şekilde dikkate almayacaktır.(2)

Rusya ve Almanya'nın Musevileri kitle halinde yurtlarından ihraç ettiklerini, İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa devletlerinin ise soykırımdan kaçan bu Musevilere sınır kapılarını kapattığını, fakat, sıra bu Musevilerin Filistin'e iskânı konusuna gelince, hepsinin birleşerek Siyonistleri desteklediklerini izleyen Sultan Hamid, "Musevileri memleketlerinden tard ve ihraç eden medenî devlet ile yine bunları memleketlerine kabul etmeyen sair medenî devletlerin... Musevileri kabul etmediğimizi bahane ittihaz ederek aleyhimizde itirazatta bulunmaya ne hakları olabilir. İtiraz etmeye hakları varsa düvel-i müşarünileyhima aleyhinde etsinler" diyerek çabalarının sonuçsuz kalması karşısındaki isyanını dile getirmişti.(3) Hal' edilmesinden iki yıl sonra Selanik'de sürgünde olduğu Alatini Köşkünde doktoru Atıf Hüseyin Bey'e Siyonistler'in Filistin'de koloniler kurmalarının İsrail Devleti'nin temelini atmak yolunda bir başlangıç olduğunu söyleyen II. Abdülhamid, "Onlar da bugün hükûmet teşkil edecek değiller ya! Bu bir mukaddimedir... Şimdiden işe başlayıp birçok sene sonra maksatlarına muvaffak olabilirler. Ben zannederim ki olacaklardır da" demişti.(4)

(1) PRO, FO. 195/1789, no. 278, ek no. 1, Nicolson'dan Dickson'a Tarabya, 23 Temmuz 1893.
(2) PRO, FO. 78/5479, no. 218, O'Conor'dan Salisbury'ye, İstanbul, 27 Haziran 1900 ve no. 239, Salisbury'den White'a Londra, 9 Kasım 1891; DBHE, TM-S 129/2, no. 1497. Almanya Sefaretinden Hariciye Nezaretine, 28 Eylül 1898; no. 52. (1624), Almanya sefaretinden Hariciye Nezaretine, 18 Temmuz 1900; no. 52 (545), Rusya Sefaretinden Hariciye Nezaretine, 2/16 Ağustos 1900.
(3) Atilhan, a.g.e., s. 200.
(4) Atıf Hüseyin, a.g.e., s. 18.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN EKLERİ

EK No. 1

TURKEY WILL NOT SELL PALESTINE

Ottoman Minister at Washington Calls the Zionist Movement Useless as the Sultan needs No Money.

Washington, April, 24. - The Turkish Minister Ali Ferrough Bey, is deeply concerned over the prominence given in this country to the Hebrew propaganda which looks to the purchase and occupation of Palestine by a free Jewish nation. The Minister authorized "The Press" to publish his views on this subject.

"There seems to be a prevailing idea in this country that only a monetary consideration is involved in this plan now being agitated in high Hebrew circles over the proposed purchase of Palestine, I have noticed that all the press accounts dwell on the fact that the Hebrews are able to raise millions ad infinitum, and with these millions the sale of Palestine is then assured.

"I can assure the American people that such is not the state of affairs. The Sublime Porte does not desire to sell any part ofg its Arabian country, and no matter how many millions of gold are offered this determination will not be altered. Thes statement is the official reply from Constantinople to many Turkish envoys who have been asked to sound the Government on this point.

"There appears to be an opinion among the American people that our Government is in need of financial asssitance. This is a grave error. At no time since the Crimean War has Turkey been so well equipped as to her monetary apparatus. Our public debt has been yearly decreased until now it is but a trifle. So rapidly are our revenues increasing that we are about to change our fiscal system in order to meet the growing demands. The purchase of Paletine thus becomes a political question and not of swelling our exchequer.

"The present agitation to estabilish a free home for the Hebrew race within the confines of the old promised land, the historic patrimony of Abraham, seems to me a

very chimerical proposition. I can not understand why the Jews under the Turkish sovereignty should be more discontented than the subjects of other countries.

"I know that they hold that they are persecuted and oppressed in sone lands, but such is not the case in ours. The Jewish people under the Turkish Sultan are prosperous, happy and contented. Scores of them hold high government positions. In their private and individual pursuits they are never troubled.

"Now the Turkish Government does not consider it wvise to change this state of affairs for one which could not fail to cause political anda ecomomic confusion. It must not be considered that personally I am hostile to the plan. I merely voice the offical sentiments of the Constantinople Foreign Office.

"But I do not think fair to encourage by silence false hopes, the realization of which would only lead to trouble and embarrassment for a nation which has certainly never persecuted the Hebrew race. If the promoters of the plan would heed this advice I know it will save their coreligionists in Europe and Asia troubles and disappointments hereafter."

The movement toward the purchase of Palestine originated about a year ago, and from the writing of Dr. Theodore Herzl of Vienna it has gained considerable headway in this country. Not less than six Zionist congresses have been held since the crusade started.

Kaynak: DBHE, 332/17, no. 9796/34, 5. v. 1899.

EK No. 2A

Şûra-yi Devlet

Dahiliye Dairesi

Aded

2913

Dahiliye Nezaretinin Şûra-yı Devlet'e havale buyurulan 8 Cemaziy'ül evvel 314 tarih ve üç yüz otuz iki numerolu tezkeresi Dahiliye Dairesinde kıraat olundu. Meâlinde Roçild nâmına hareket eden Almanyalı Emin Frank'ın Havran Sancağında teferruğ eylediği kurra ve mezâri'de ecnebî muhacirleri iskân olunmak meşrut olduğu halde birçok Musevi muhacirlerinin bera-yı ziyaret Kudüs'e gitmek bahanesiyle istihsâl eyledikleri mürûr tezkereleri üzerine doğrudan doğruya Beyrut iskelesine çıkarak berren Havran'a gitmekde bulundukları beyânıyla bu misillûlerin iskeleye çıkmalarına meydan verilmemesi Suriye Vilâyetinden iş'ar olunması üzerine bilhavale vilâyet polis komiserliğinden yazılan derkenârda Beyrut iskelesine çıkanların herhangi millet ve mezhebden olur ise olsun ale-l-usûl tezkere ibraz etmedikçe salıverilmemeleri kaide-i müttehize icabından bulunduğu cihetle bu babdaki memnuiyet-i nizamiyenin muhafası ahkâmına itina olunmakda ve ale-l-usûl mürûr tezkeresini hâmil olan eşhas hakkında bir şey denilmemekde olub ancak Dersaadet ve mahall-i saireden kaide ve nizâm-ı mahsusunun tarifatına tevfikan mürûr tezakiri istihsâliyle doğrudan doğruya gelenler ile başka bir iskele nâmına tezkere alarak miadı zarfında vize etdirmek suretiyle vürud edecek eşhas hakkında edilecek muamelenin istizanı ifade olunduğundan bahisle iktizâsının iş'arı Beyrut Vilayetinden bâtahrirat izbâr olunması ve teb'a-i ecnebiyenin dahile mahsus mürûr tezkeresiyle memalik-i şâhâneyi keşt ü güzar edebileceklerimürûr nizamnâmesi ahkâmından olmağla Havran ve sair cihetlere gidenlere mümanaat olunması muvafık-ı maslahat olmayub fakat ba'dema bera-yı ziyaret Arz-i Filistin'e giden Musevilerin bir aydan ziyade ikamet etmemeleri hakkında Şûrayi Devlet ve Meclis-i Mahsus-u Vükelâ kararıyla makam-ı nezaretten tastîr olunan 25 Mart sene 300 tarihli tahrirat-ı umumiye ahkâmının ve ecnebi muhacirlerinin iskân olunmaması hakkındaki şartın ziyaret Kudüs'ü Şerif'e gidecek olan Musevi muhacirlerine verilecek mürûr tezkerelerine Kudüs'e daha ziyade Kıbıryi ve azimet ve avdet içün sui derkâr olan Yafa tarikiyle gitmek üzere kaydının ilâvesi temin-i maksada kâfi olacağı sicill-i nüfus idaresinden ifade kılınmış ise de ehemmiyet-i madde cihetile işin bir kerre Şûra-yi Devletçe tirfiki lâzımâdan görülmüş olduğu beyanıyla icra-yı icabı istizan kılınmışdır.

İktiza-yı maslahat led-el-müzakere iş'ar-ı nezaret vechile öyle bir işaretde esasen bir mahzur olmadığı gibi temin-i maksada tamamıyla hidmet edebilmesi de me'mul olmayub asl-ı maslahat mahallerince muhafaza-ı hükm-ü memuliyete tabi' bulunmuş olduğundan kayd-ı mezkûrun mürûr tezkerelerine ilâvesiyle beraber bu babdaki mukarrerat-ı esasiyenin mahfazasına itina olunması iki rey tarafından dermeyân olunmuş ise de öyle bir işaretin mürûr tezakirine kayd-ü derci esasen temin-i maksada hidmet edememekle beraber bu yolda pasaporta malik olan züvvar ve seyyahinin takyîd-i azimet ve avdetleri de muvafık-ı hal ü maslahat olamıyacağına nazaran muhafaza-i hükm,i memnuiyet hakkındaki mururrerat-ı esasiyenin mahallerince suret-i mutlaka ve kat'iyede bir kat daha mahfuziyetine dikkat ve itina olunmakla beraber her nev'i kuyud ve mekasıdı temin etmek üzere züvvar ve seyyahin yedinde bulunan pasaport ve tezkirelerin hîn-i muayenesinde bermucib-i karar

bir aydan ziyade ikamet etmeyeceklerine dair bir işaret ilâvesi münâsil ve kâfi olacağından elvechile icâb edenlere tebliğât-ı ekîde icrası hususunun Dahiliye Nezaret-i Celilesine havalesi ekseriyetle tezakkür kılırdı. Ol babda mer ü ferman hazret-i men leh ül emründür. fi.

21 Recep 314 ve fi. 14 Kanûn-i evvel 312.

(Şûra-yi Devlet)

Mühür

ve âzâdan 19 imza.

24 Kanun-ı evvel 312

Dahiliye Dairesi Reisi

Akif Efendi

Kaynak: BBA, BEO (s); K: 2, D: 2, no: 66814.

EK No. 2B

Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi

Evrak No. 2826

22 Şevval 327

24 T.evvel 325

Dahiliye Nezaret-i Aliyyesine,

12 T. evvel 325 tarihli ve 2826 numerolu tezkere-i aliyyelerine cevabdır. Beraya ziyaret Kudüs-ü Şerife gelecek Museviler'in yedlerindeki mürûr tezkerelerinin, pasaportlarının iskeleleride me'murin-i müteallikesi ma'rifetiyle alınarak ellerine üç ay müddetle ikametleri içün kırmızı renkli muvakkat bir ikamet tezkeresi itâsı suretiyle müddeti ziyaret ve ikametlerinin tevkit ve tahdidi mukaddema Şûra-yı devlet ve meclis-i mahsusu vükelâca bilittihaz irade-i seniyeye iktiran etmiş olan karar iktizasından bulunmağla ve bu babda âhiren tanzim olunub Şûra-yı Devletçe derdest ve tedkik-i müzakere bulunan layiha~i kanuniyenin tasdikiyle mevki-i tatbike vaz'ına kadar Musevilerin arz-ı Filistin'de müddet-i ziyaret ve ikametlerinin tahdidi içün evvelce ittihaz edilmiş olan mukarreratın devam-ı mer'iyet Şûra-yı mezkure-

ce biltezkere 6 Eylül 325 tarihinde taraf-ı vâlâlarına tebliğ olunmuştu. Ve müddet-i ikametleri bu suretle tevkit edilmiş olan Musevilerin Kudüs'e vürûdlarında üç aydan ziyade ikamelerine müsaade olunmamak içün yedlerindeki pasaportların tarihinin bir defter-i mahsusa kaydı yahud ellerine bervech-i karar-ı sabık mûöeakkat bir ikamet tezkeresi itaası suretleri beyninde Musevilerin takib etdikleri nokta-i hazır olan berzuk olmamakla beraber mezkûr tezkerelerin adem-i itası halinde muvakkat ikametlerinin, keşt ü güzar edecekleri mahallerce tedkik ve tayini mümkün olamıyacağına nazaran tezakir-i muvakkatenin istimâlinde devam edilmesi muhtazı bulunduğu beyanıyla tezkere mucib olacak suretde bir muamele-i istinaiye gibi telakkisine de mahal bulunmasından dolayı muamele-i muktaziyenin ifa-yı icrasına himmet.

Kaynak: BBA, BEO (s): K: 2, no: 274478.

EK No. 3

Wash. 24 Janiver 1899

Ali Ferruh Bey à Yıldız

Mab. Hüm. Mül. Bş. Kit. Celilesine

Tahrirat.

Musevilerin Filistin kıta-ı şahanesi hakkında beslemekte oldukları efkâr-ı istimlâkiyenin mevki-i icraya vazı (icra) gerçi müstahyel (hayalî) ise de bu bapta cem-i nükût (para toplama) ve temin-i hüfus ve iştirak-ı ara (müşterek) üşerra (şerli kimseler) hayli hazırlıkları görülmekte olması ve bir taraftan da birer ikişer bazen otuzar kırkar olmasına hafiyyen hareket edegeldikleri haber alınarak, Hükûmet-i seniye derhal arz-ı keyfiyetle nezaket-i mesele bertafsil tefhim (anlaşılmaz) kılınması üzerine ittihaz buyrulan tedabirden olarak tabaa-ı ecnebiyeden muhacirini Museviyenin bila istisna adem-i kabulu hakkında sefareti seniyyeye verilen emir üzerine keyfiyet güç hal ile Amerika hükümetine kabul ettirilmiş ve gazetelerde ilân edilerek hiçbir taraftan itiraza bile hedef olmamıştır. Ayrıca bir zarf derununda olarak takdimi huzur-u samii kitabet penahileri kılınan kitabın 476. sayfasında münderic fıkrayı resmiyede Amerika hükümeti Musevilerin arz-ı Filistin'e duhulleri memnudur (men) ser levhası altında "ecnebi Yahudilerin arz-ı Filistin'e duhûlleri" taht-ı memnuiyete alındığı ve memuruni Osmaniyenin muhacirini Museviyeyi karaya çıkmaktan men etmek üzere emir aldıkları Wash. Sefareti seniyesi tarafın-

dan 9 Eylül 98 tarihli nota ile Hariciye Nez.'ine tebliğ edilmiştir. Bundan başka Almanya İmparator'u hazretlerinin Filistin ve Suriye havalisinde bulundukları sırada ol canibe gidecek şüpheli eşhasın pasaportları vize edilmemesi hakkında varit olan emir üzerine refakat-ı kemteranemde bulunan şehbenderlere evamir ve katti talimatlar göndermiş idim. Filistin'e gitmek arzusunda bulunan birçok Yahudinin pasaportları vize edilmemesi üzerine Hariciye Nezaretine şikayet ederler imiş. Hariciye Nazırının bu bapta bana gönderdiği notalara "merhum Yahudiler" malum-u alinizdir ki Yahudiler'in Filistin'e muhacereti memnudur yolunda cevap verir ve pasaportlarını vize ettirmezdim. Sükût eder idi. Bir defasında yine Suriye'ye gitmek isteyen bir şahsın pasaportu vize edilmediğinden Hariciye Nazırı cedideye (yeni) şikayet ederek "kulunuz yazdığı notada bu adam ne Yahudidir , ne de şüphelidir bilâkis pek maruf, pek meşhur bir adamdır, binaenaleyh pasaportunun vize edilmesinin rica ederim" demesi üzeren N.Y. Şehbenderine emrettim, çünkü, Hariciye Nazırının "bu adam ne Yahudidir" sözü Amerika hükümetine Yahudilere arz-ı Filistin'i set etmekteki karımızı "3. defa olmak üzere" tasdik ettiğini müeyyed idi. Hariciye Nazırı Paşa hazretleri tarafına geçende gönderilen tahrikat-ı umumiyede haşmetli imparator hazretlerinin Filistin ve Suriye havalisine müfarakları hasebiyle şüpheli eşhasa kamekam (devamlı) dikkat edilmek üzere evvelki memnuniyetin ilgası emir buyrulmuş ve fakat Museviler'in arz-ı Filistin'e duhulları hakkındaki memnuniyetten kattiyen bahsedilmemiştir.

Mamafih şehbenderlere gönderdiğim talimatta Yahudilerin arz-ı Filistin'e duhulleri hakkında memnuiyetin kemakan baki olduğunu beyan eyledim. Fakat buna Hariciye Nazırı geçende bendenize gönderdiği nokada Amerika'nın Dersaadet sefiri tarafından aldığım haberde HLariciye Nazırı Paşa arz-ı Filistin'e niçin Yahudiler hakkında ayrıca bir memnuiyet olmayıp yalnız gelebelik (kalabalık) olarak velev hareket fikri ile gelmeleri münasip olmayacağı beyan edildiği isar olunur (bildirilir). Binaenaleyh, Museviler'in pasaportlarının vize edilmesi hakkında konsolosları evamiri lazıma verin diyor. Şu halde bendenizi nasıl müşkil mevkide bırakacağını artık merhameten siz tasavvur bulunun. Bunca emek sarfıyla ve gerçekten muvaffakiyet yolunda telâkki edilecek surette istihsal ettiğim bir netice ibraz ettiğim bir netice Hariciye Nazırı Paşa hazretlerinin kudret-i bilgayeyi siyasilerine böylece kurban olmuştur. Mamafih Hariciye Nazırı Mr. H'ye verdiğim cevapta bu bapta hükümeti'mden talimat beklemekte olduğumu beyan eyledim. Bir taraftan da devletlû Paşa hazretlerine yazdığım telgrafta Amerika sefirine söyledikleri sözden bahisle telgrafla talimat talep eyledim ve bendenizi badema (bundan böyle) müşkül mevkilerde bulundurmamak için Amerika sefiri ile olan muhaveresinde bendenizi

haber etmesini rica ettim. Onbeş gündür cevap vermedi. Binaenaleyh hakipayi mualla velinimeti azamiye Hariciye Nazırı paşa kullarından resmen şikayet ederim. Nazır müşarünileyh hazretleri hilmi berak (yumuşaklık) ile muttasıf olduklarından sefaretin tahriri ve şifahi hareketlerile Han tercümanları denilen eşkiyanın terbiyesizliklerine gerdendade (boyun kırarak) inkiyad olup dolayısıyla haysiyet-i hükümet-i seniyyeyi rahnedar ettikten başka marülvecih (yüzümüze karşı) tamir-i müşkül güftugûlarla (dedikodu) esasen kazanılmış şeyleri de bilmiyerek feda edegeldiğinden Hariciye Nazırı ile bir ecnebi sefirin mülakatı sırasında üçüncü bir memurun bulundurulması, yahutta heryerde olduğu gibi sefirin sebeb-i ziyareti olan mesele hakkında esnayı mülakatta not alarak "falanca devlet sefiri şu mesele hakkında şöyle dedi, ve bende şu cevabı verdim" yolunda o devlet nezdinde bulunan Devlet-i aliye sefirine ehemmiyetine göre telgraf veya tahriratta beyan-ı malumat ve rata-ı talimat etmesinin mecburi ve adet hükmünde tutulması hakkında müsade-i merhamet zillullahi min gayri had (haddim olmayarak) istirhama cüret eyledim.

11 Teşrinevvel 98 tarihli ve 80 no.lu arizayı kemteranemde Amerika sefiri Mr. Strauss iş bu Filistin meselesinin mürevvic (teşvik eden)lerinden bulunduğundan bahisle usul ve etvarının (tavırlarının) nazar-ı dikkatten dur tutulmamasını defaten arz eylemiştim. Şu ihtiyat-ı kemteranemin ne kadar derece lâzım olduğunu kaziyeyi hazıra pekâla ispat etti. çünkü merhumun arz-ı Filistin meselesinde gayet hafâ (gizli) ve musırrane (ısrarla) ifsadatta bulunmakta olduğunu tekrar temin ve ona göre ihtiyata ve kulud-u ihtiraziyeye riayet buyrulması istirhamını vazife addederim, efendim. Yahudilerin 30 ar 40 ar olarak bir arada gelmeleriyle birer birer duhulleri beyninde (arasında) aynı maksada vusûl için fark olmadığından hiç bir muhacir olduğunu bittabi ikrar etmeyeceğinden memnuniyet ref olunup (kaldırılıp) Nazır Paşa hazretlerinin şu mütelayı gafilanelerinden netayic-i muzırra (zararlı sonuçlar) tevlidi (doğurması) tabiîdir.

Kaynak: BBA, YEE, Ç II/275-276/54/136

EK No. 4

20 C. ahir 318
2 T. evvel 316
No. 1631
Sadaret Mektubî Kalemi
Dahiliye Hariciye ve Defter-i Hakanî Nezaret-i Celilerine ve Şûra-yı Devlet Riyasetine (elden)

Muhacirin-i İsrailiyenin arz-ı Filistin'e men'i duhûlu ve müteferriatı hakkında ittihaz olunan muhareratın tatbikatınca bir çok su-i istimalât ve te'vilât vuku bularak ve muhacirin-i Museviyenin arz-ı Filistin'e ziyaret bahanesiyle yerleşmemesi hakkındaki tatbikat mürûru zaman ile kesb ederek ziyaret tarikiyle gelen Museviler yerleşib kaldıkları Kudüs mutasarrıflığında iş'aratından anlaşılmasıyla ba'deyin arz-ı Filistin'e muhacirin-i Museviye'nin her ne suretle olur ise olsun duhûl ve kabulü katiyyen tecviz olunmayab bu babdaki memnuiyet-i katiyenin muhafazası esbasının istihsaline ve mertebe-i redaret ve suistimale cür'et eden me'murin-i devletin şediden mes'ul tutulmalarına fevkâlâde itina ve dikkat olunmakla beraber öteden beri yerleşmiş olan ve duhulü memnu olmayan Osmanlı ve ecnebi Yahudilerin muamelat-ı tasarrufiye ve intikâliyece ve emlâk ve arazileri üzerine ebniye ve mesken ihdas ve inşasınca sair sınıf tabaadan olan emlâk ve arazi eshabı misillû ahkâm-ı kanuniye'nin tayin ettiği hak ve selâhiyetten istifade eylemeleri ve muayyen olan tekâlifle vezaif ile mükellef tutulmaları ve arz-ı Filistin'de emlâk ve araziyi Yahudilere icâr ve füruht etmek yüzünden umum eshab-ı arazi ve emlâk küstefid olacağı cihetle mıntıka-i memnua dahilindeki emlâk ve arazi alım ve satım muamelâtında müşteriler gerek Yahudi ve gerek Müslim ve İsevî olsun eğer iştira edilecek şey dahil-i şehirde ise orada arz-ı Filistin'e muhaceretleri memnu Musevilerin ikametine müsaade etmiyeceğine ve haric-i şehirde ise, orada Musevi mültecilerini yerleştirmeyeceğine dair taahhüdü havi almasını, karar-ı sabık itirazından olan beyannamenin arazi suretinin usûl ittihazı hususunun Suriye ve Beyrut vilâyetleriyle Kudüs mutasarrıflığına ve Defter-i Hakanî Nezaret-i Celilerine tebliği ve bual-i mezkûreye züvvar sıfatıyla giden Museviler hakkında şûrayı devletçe kaleme alınıb meclis-i mahsus vükelâca tashih olunan talimat müsveddesi dairesinde hükümet-i seniye ba'dezin yerli ve ecnebi züvvar-ı Museviyenin münferiden ve müctemian arz-ı Filistin ve makamat-ı mübârekeyi ziyaretine manı olmayacağının, fakat bundan böyle arz-ı Filistin'de muhacirin-i Museviyenin hiçbir nâm ve sıfat ile yerleşmelerine müsaade etmeyeceğinin tebliği ile beraber mahallî konsolosların dahi bu yolda Hükümet-i mahalliyeye davet edilmelerinin sûfera-yı ecnebiyeye tebliğ edilmesinin Hariciye Nezaret-i Celilesine ve keyfiyetin temimen vilâyata ve lâzım gelen elviyeye iş'arı hususlarına bilistizan irade-i seniye-i cenâb-ı hilâfe penahi şerefmüteallik buyrularak nezaret-i müşarünileyhe ile Defter-i Hakanî nezaret-i celilerine tebliğat ifa ve mezkûr talimat müsveddesinin sureti leffen savb-ı devletlerine esra kılınmış olmağla nezaret-i celilerine iktizasının ifasına himmet.

Kaynak: BBA, BEO (S), K:2, D:2-No, 117385

EK No: 4 B

Şûra-yi Devlet

Mülkiye Dairesi

Aded

596

Dahiliye Nezaretinden bittakdim Şûra-yi Devlet'e havale buyurulan 28 Ramazan 320 tarihli ve beş bin yüz kırk yedi adetli tezkere Mülkiye Dairesi'nde kıraat olundu.

Meâlinde Aydın Valisi Ebhetlû Devletlû Paşa Hazretlerinin Hayfa'da mutasarrıf oldukları çiftliğin tefrigine talib olan Poltke nâm Almanyalının oralarda diğer araziye mutasarrıf ve kendisi tacir olduğu anlaşılmış ise de arz-ı Filistin'de muhacirin-i Museviye iskan ve temellüküden hâsıl olacak mehâzîr ve müşkilât ve İsraililerce arz-ı mezkûr hakkında olan âmâl ve tasavvurat mukaddeme devletçe nazar-ı itibare alınarak oralarda ecnebî Musevilere arazi satılması Meclis-i Mahsus-i Vükelâ kararıyla bâ-irade-i seniyye-i hazret-i Padişahı taht-ı memnu'iyete alınmış olduğundan her ne kayd ü surette olur ise olsun bu memnu'iyeti ihlâl edebilecek muamelât-ı ferağiyenin icrasına ruhsat itası hükm-i emr ü ferman-ı hazret-i hilâfetpenâhîye ve memnu'iyet-i vakı'ayı icab eden ecbab-ı siyasiye nokta-i nazarından gayr-ı caiz olduğu beyân-ı aliyyeyiyle karar-ı sabık vechile icabının icra-yı emr ü izbar buyurulmasıyla müşarileyh hazretlerine tebliğ-i keyfiyet kılındığı ve ancak kıt'a-i Hicaziyeden ma'ada mahallelerde istimlâk-i emlâk nizamnâmesiyle ecnebilere hakk-ı istimlâk verilmiş olduğundan iştira' olunacak araziye Kudüs ve Beyrut havalisine duhul ve ittihaz olunan karar mucibince ve kayda balâsına şerh verilmek üzere bir beyannâme ahzıyla arazi-i mezkûresinin icra-yı ferağı makam-ı sadaretden tebliğ buyurulan karar icabından olarak iktizası o vakt ifa kılınmış olmasına ve oralarda evvelden berü ikamet edüb muhaceretleri memnu' Museviler adedine dahil bulunmadığını mübeyyin mensub olduğu devlet konsülatosundan ita ve hükümet-i mahalliyece tasdik olunmuş ve şehadethâme ibraz eden ve iştira' edeceği şey dahil-i şehirde ise bunda o nev' Musevilerin ikametine müsaade etmeyeceğine ve haric-i şehirde ise oraya Musevi muhaciri ve mültecilerini yerleşdirmeyeceğine dair taahhüdü havi bir beyannâme veren ecnebi Musevilerin emlâk iştira' edebilmelerine mümanaat olunmaması makam-ı sadaratden Beyrut vilâyetine tastîr olunan 4 Ağustos sene 315 tarihlû tahrirat-ı samiyede takdim kılınmasına nazaran evvelden

beri orada bulunan Musevî ecanibinin Arz-ı Filistin'de tefevvüz edecekleri arazide o havaliye duhulü memnu' olan Musevileri iskân etdirmeyeceklerine dâir ellerimden beyannâme ahzıyla muamele-i ferağiyenin icrası mukteza-yı karardan olub merkum Almanyalı Poltke dahi oralarda diğer araziye mutasarrıf ve tacir bulunduğundan ve salif-ül-beyân tezkere-i samiye mukaddemesi ecnebi Museviler hiç arazî tefevvüz edilmemesi merkezinde olub hal bu ki ecnebilere kıt'a-i Hicaziyeden ma'ada mahallerde hakk-ı istimlâk verilmiş olmasıyla ale-l-ıtlâk ecnebî Musevilere arazi ve saire tefvîz olunmaması muhalif-i ahd görüleceğinden ahvâl-i mümâsilede Nezaretce mabe-ül-Tatbik olmak üzere bir emr ü karar tatbiki lüzûmu dermeyân kılınmışdır.

Mukteza-yı maslahat led-el-müzâkere müşairileyh hazretlerinin Hayfa'da taht-ı tasarruflarında bulunub teb'a-i Devlet-i Aliyye'den Dersaadet ahaliyesinden Fereci Efendi uhdesine ferağı taleb edilen çiftliğin hakında Defter-i Hakanî nezaretinden bittakdim Şûra-yı Devlet'e havale buyurulan evrak üzerine cereyan eden müzâkere neticesi 4 Zilhicce sene 320 tarihinde takdim olunan mazbatada arz ü beyân kılınmış olduğu gibi Arz-ı Filistin'de Musevilerin tefevvüz-i emlâk edebilmeleri meselesine gelince buna dair 20 Rebiy'ülâhîr sene 317 tarihinde takdim kılınmış olduğu gibi Arz-ı Filistin'de Musevilerin tefevvüz-i emlâk edebilmeleri meselesine gelince buna dair 20 Rebiy'ülâhîr sene 317 tarihinde takdim kılınmış olan mazbatada tafsilât-ı lâzıma ve kâfiye münderic olduğundan ânâ göre ifası muamele olunması lâzım geleceğinin Dahiliye Nezareti'ne havalesi ve Defter-i Hakanî Nezaretine malûmat itası tezekkür kılındı. Ol bahis emr ü ferman hazret-i men leh ül emründür. fi 9 Safer 1321 ve fi. 24 Nisan 319.

(İmzalar)

Kaynak: BBA, BEO (S): K: 2, D:2, 155 346.

EK No. 5A

Bâb-ı âli Sadaret-i Uzma

Mektubî Kalemi

Aded

2577

Beyrut mu'teberanından Corci Musa Sürsuk Akkâ dahilinde o bin dönüm fidanlık arazisini Almanyalı bir Yahudiye füruht içün mukavele etdiğinden ve bu bapta nezaret-i acizinin 14 Ağustos 318 tarihli tahriratı mucibince muamele-i ferağiyesinin icrasını isti'dar etmekde bulunduğu beyanıyla isti'zan-ı muameleyi havî Beyrut, vilâyetinden keşide kılınan telgrafnâmenin tesyarıyla mezkûr tahrikatın neye müsteniden yazıldığının inbası 10 Temmuz 319 tarihli ve 1850 numerolu tezkere-i seniye-i fahimânelerinde izbar buyurulmuşdur. Umur-u ticariye ve borsa muamelâtının tezelzülünden mütehassıl...sebebiyle düyûnatın te'diye ve tesviyesi içün Akkâ sancağı dahilindeki bin fidanlık arazisini Almanya teb'asından birine füruht edeceğinden muamele-i ferağiyenin icrası mumaileyh Corci Musa Sürsuk tarafından isti'la olunduğu ve mezkurun Almanyalının Yahudi olduğu anlaşıldığı beyanıyla iktizası vilayet-i müşarünileyhden varid olan 20 Haziran 318 tarihli tahriratatla istifsar edilmesi üzerine led-il tedkik katiyen Hicaziye ma'da mahallende istimlâk-i emlâk nizamnâmesiyle ecnebilere hakk-ı istimlâk verilmiş olduğundan ecanib tarafından iştira edilecek araziye Kudüs ve Beyrut ve havalisine duhûl ve kabûlü memnû olan muhacirin-i Museviye yerleşdiremeyeceklerine dair yedlerinden sened ahzıyla kaydı bâlâsına şerh edilerek muamele-i ferağiyenin icrası 5 T. evvel 316 tarihinde makam-ı âli-i sedaretpenahilerinden tebliğ olunan Şûrayı Devlet ve meclis-i mahsus-u Vükelâ kararı iktizasından olarak keyfiyetin o vakit vilayat-ı müşarileyhaya da bildirilmiş olduğu, kayden anlaşıldığından mümaileyh Corci Musa Sürsuk Efendi'nin satacağı arazi hakkındaki kararı v aki' vechile muamele edilmesi lâzım geleceği tekiden vilâyete yazılmış idi. Tebliği-i mebhusuna konan müttehize hakkındaki tezkere-i samiye hükmüne müsteddir. Ma'hezâ suret-i iş'ar vilâyetden arazi-i mezkûrenin muamele-i ferağiyesi henüz icra edilmediği anlaşıldığından o karar mefsuk ise arazinin muamele-i ferağının ba'dema ola ki yürütülmemek üzere vilâyete tebliği rey-i âli-i sadaretpenahilerine menut bulunmuş ve mamafih satılacak arazinin bin fidan olduğu vilâyetten nezaret-i âcizîye gelen selif-ül-zikr tahriratda beyân olunmuş iken bu kerre huzur-u samî-i sedaretpehâhilerine takdim kılındı, efendim. On bin dönüm fidanlık olarak gösterilmesi iş'arata mübayin görülmesiyle mezkûr telgrafname i'ade-i takdim kılınmışdır. Olbabda emr ü ferman hazret-i men leh ül emrindir.

3 C. evvel 1321/15 Temmuz 319

Dahiliye Nazırı

Memduh

Kaynak: BBA, BEO (S), K:2, D:2, no. 159600.

EK No: 5B

Sadaret Mektubî Kalemi

No?

29 Haziran 315

Suriye ve Beyrut Vilâyetleriyle Kudüs Mutasarrıflığına;

Oralarda meskûn Musevi muhacirlerinin umur-u vakıalarında tasi'bat gösterildiğinden mazhar-ı muadelet olmaları isti'da edilmektedir. Filistin'de, Yahudi muhacirlerinin iskânı memnu' idüğü ma'lûm olub bu muhacirler memnuiyetden evvel gelib de mi iskân edilmiştir. Ve memnuiyetden sonra gelenler var ise iskânlarına ne suretle cevap verilmişdir. Bunlar kaç kariyede ne kadar hane ve nüfusdan ibarettir. Ve tabiyet-i devlet-i aliyyemidir. Yoksa tabiyet-i ecnebiyedenmidir ve hangi devlet tabiyetindedir, ve tekâlif-i emiriyelerini itâ ediyorlar mı ve haklarında gösterildiği beyan olunan tasibat neden ibarettir. Buralarının izahan ve serian iş'arı.

Kaynak: BBA, BEO (S): K: 2, D:2, no: 100304

EK No : 6

Makam-ı Mûallâ-yı Sadaret-i Uzmaya

Maruz-u Çaker-i Kemineleridir,

Zir destan-ı mülûkaneye dehalet etmek arzusunda bulunan bilcümle muhacirin-i İslâmiye ve Hıristiyanenin bilâtefrik-i din ve mezheb emr ü iskan ve iyvaları hususunda Hükümet-i celile ve himayeden dolayı diyar-ı ecnebiyeden memalik-i mahsuret-ül malik-i şâhâneye pek çok muhacirin dehalet etmiş ve bu meyanda bundan yirmi sene akdem Rusya'dan hicret eden beşyüz hane Musevi muhacirlerinin lütf-u mezbureden hisseyâb olmaları maksadına mübteni Paris'te mukim müekkilim banker Roçild tarafından Şam, Beyrut vilayetleriyle Kudüs'ü Şerif sancağı dahilinde iştira' etmiş olduğu arazide hükümet-i seniyenin müsaade-i mahsusasıyla muhacirin-i merkume iskân etdirilmiş bunlar mazhar-ı hüsn-i kabul olmalarını mulazamanın Meclis-i has vükelâdan 10 Mayıs 309 tarihli karar dahi ita mettuat ve bedelât-ı askeriyelerini ifa etmekle beraber iane ve hususat-ı sairede nisbet kabul etmez derecede gayret eyledikleri ve bulunduğu mahallerde ticaret ve ziraat memleketi ilerletdikleri ve yirmi seneden beri oralarda daima rıza-yı âli dairesinde hareket ve işleri güçleriyle meşgul olarak da'vat-ı hayriye-i hazret-i padişahîye mûvgiyet eyledikleri halde muhacirin-i merkuman haklarında vilâyat ve elviye-i mezkûr memurini tarafından bir müddeten beri teşhilât gösterileceği yerde bilâkis her işlerinde mugayir-i rıza-yı bari ve âli suretde müşkilat ika' edildiği istihbar olunmuş ve şu hal rıza-yı hayret-ı tacdarîye muh'alif olduğu gibi ve nezd-i celil-i vekâletpenahilerinde rehn-i tecviz buyurulamıyacağından lütfen ve merhameten muhacirin-i merkumenin hukuk-u meşrularına sair teb'alar misillû muhafazaya bezl-i gayret bulunması zımmında icâb edenlere birer kıt'a tezkere-i sâmîlerinin şereftastir buyurulmasını rica ve istirham elerim. Ol babda.

11 Haziran 315

Kulları

Kaynak: BBA, BEO(S); K:2, D:2, no: 10304.

EK No: 7

Bâb-ı âli

Daire-i Hariciye

Mektubî Kalemi

Adet

3333

Huzur-u Sâmî-i Sadaretpenâhiye,

Ma'ruz-u Çaker-i Kemineleridir,

Muhacirin-i İsrailiyenin arz-ı Filistin'e men'i duhûlû hakkında ittihaz olanan mukerreratın tatbikatınca su-i istimalât ve te'vilât vuku' bularak oralara ziyaret tarikiyle gelen Musevilerin birer suretle yerleşib kaldıkları Kudüs'ü Şerif mutasrrıflığının iş'aratından anlaşılmasıyla ba'dezin havali-i mezküreye züvvar sıfatıyla giden Museviler hakkında tanzim olunub suret-i musaddakası irsâl buyurulan ta'limat dairesinde hükümet-i seniye yerli ve ecnebi züvvâr-ı Museviyenin münferiden ve müctemian arz-ı Filistin'i ve makamat-ı mübârekeyi ziyaretine mani' olmayıb fakat bundan böyle muhacirin-i Museviyenin münferiden ve müctemian arz-ı Filistin'i ve makamat-ı mübârekeyi ziyaretine mani' olmayıb fakat bundan böyle muha-

cirin-i Museviyenin hiçbir nâm ü sıfat ile oralarda yerleşmelerine müsaade etmeyeceğinin ve mahalli konsoloslarının dahi bu yolda hükümet-i mahalliyeye muavenete da'vet edilmelerinin süfera-yı ecnebiyeye tebliğ-i hususuna Şûra-yı Devlet ve meclis-i mahsus vükelâ kararıyla bilistizan irade-i seniye-i cenâb-ı hilâfetpenahi şerefsâdır olduğu beyanıyla icabının icrası ifadesini hâvi reside-i dest-i tekrîm olan 23 Cemaziyülahire 318 tarihli ve 912 numerolu tezkere-i samiye-i sadaretpenhileri mütalââgüzâr-ı âcizî olarak mucibince süfera-yı müşarileyhüma icra olunan tebliğata cevaben tedabir-i mezkürenin münahedat-i mer'iye iktizasınca bilâtefrik-i mezheb memalik-i şâhânede bir gûna tahdidata tabi' olmaksızın seyahat ve ikamet etmek selâhiyetini haiz bulunan devlet-i metbuaları teb'ası hakkında tabil-i tatbik olmadığını müş'ir İtalya ve Almanya sefaretlerinden varid olan 10 K. evvel 900 ve 10 K. sani 901 tarihli ve altmış ve 108 numerolu müttehid-ül-meâl ik kıt'a takririn tercümeleri lütfen takdim kılınmış ve ber mücib-i muahedat teb'a-i ecnebiyenin evrak-ı muntazamayı hâmil olmak şartıyla memalik-i şâhânede seyahat ve ikamet ve icra-yı ticarete hakları olarak bu babdaki mukteza-yı uhuda riayet hükümet-i seniye dahi mütehattim olub zaten tedabir-i vakıa'dan dahi bu hakkı ihlâl almayarak ancak memalik-i ecnebiyeden gelen muhacirin-i kabul ve adem-i kabûlû her devletin yed-i ihtiyarında olduğuna ve kurra ve mezra'ya yerleşerek memleketlerine avdet etmemek fikrile tavvattun ve iskân dahi muhaceret demek olduğuna göre ecnebi Musevilerin olveçhile oralarda yerleşmelerini men'i iktiza edeceği led-il havale istişare... ifade olmağla icra-yı icabı menut-u irade-i aliyye-i sadaretpenahileridir. Emr ü ferman memlek ül emrindir.

22 Zilkade 318/28 Şubat 316

Hariciye Nazırı

Tevfik

Kaynak: BBA, BEO (s): K:2, D:2, no: 122613.

EK No: 8

Bâb-ı Âli

Adet: 1254

Daire-i Sadaret-i Uzma Mektubî Kalemi

Rusya'dan hicret etmekle olan Musevilerin arz-ı Filistin'e kabul olunmamaları hakkında devletçe ittihaz olunan kararın süver-i icraiyesince istifar-ı muameleye dair Kudüs'ü Şerif mutasarrıflığından dahiliye nezarretine melbus tahrirat üzerine nezaret-i müşarünileyha ile Hariciye Nezareti beyninde cereyan eden muhabereye şamil tezkere ve hukuk müşavereleri tarafından verilen mütaalaname hariciye nezaretinin tezkeresiyle beraber Şura-yı devlete havale buyurulmuş olduğundan Tanzimat dairesinde kıraat olundu.

Kudüs mutasarrıflığının tahriratı mealine nazaran muntazam pasaportlarla ve yalnız ziyaret ve ticaret kasdıyla arz-ı Filistin'e gelen Rusyalı Museviler hakkında hükm-ü memnuiyetin icra olunmayacağı Hariciye Nezareti'nden Rusya sefaretine tebliğ olunduğundan bahisle o kısım Musevilerin kabulu Rusya konsolosu tarafından iddia olunduğu ve eğer pasaportu hâmil olanların duhullerine mumanaat olunmamakda ise de onların dahi ziyaret ve ticaret için değil mücerret tavattün maksadıyla gelmekde oldukları emsâli delaletiyle muhakkak bulunduğu anlaşılıyor.

Hukuk müşavirleri ise gerek münferiden giren ve gerek familyalarıyla ma'an ziyaret içün arz-ı Filistin'e gelecek Musevilerin ba'd-el-ziyare memleketlerine avdetleri zımmında meselâ bir ay kadar kısa müddet tayin edilmek ve ol babda yedlerine ikâmet tezkereleri verilmek ve ticaret maksadıyla gelenleri de türlü ticaretle me'lûf olacaklarını ve bunu ne vasıta ile icra edeceklerini beyâna icbar ve o mahalde familyalarını beraber götürmekten men' olunmak gibi bazı tedabir ittihazına hükümetin hakkı olacağı mütalâasında bulunuyorlar. Dahiliye Nezareti bu esasları kabul ve tasdik ettikten sonra ba'dezin memalik-i ecnebiyeden Kudüs'e gelerek Musevi muhacirlerin esbab-ı azimetleri pasaportlarına derc ve tahrir etdirilmekle beraber ticaret kasdıyla gelenlerin familyalarını götürmemeleri esbabının istikmâl olunması ve öyle muvazzah olmayan pasaportların Devlet-i Aliyye Şehbenderleri tarafından vize olunmaması ve şerait-i matlubiyeyi cami olubda vize edilecek pasaportlara dahi şerait-i lâzımayı havi olduğunun işaret kılınması ve pasaportsuz gelen veyahud pasaportları usul-u mebhüseye uymayan Musvilerin Dersaadet ve sair Devlet-i Aliyye limanlarına kabûl olunmayub zabıta marifetiyle iade edilmesi ve şu karar Musevilerce malûm olmak ve şikayâta mahall kalmamak içün sahil şehbenderleri canibinden mahallerince gazetelerle ilân ettirilmesi ve dahilen dahi zaptiye Nezaretine ve iktiza eden hükümet-i mülkiyeye tebliğat icarsı lûzumunu iş'ar etmiştir.

Vakıa gerek hukuk-u müşaverlerinin mütâlâatı ve gerek Dahiliye Nezaretinin onu mütemmim olan mülâhazatı hükm-ü memnuiyetin idamesi içün arantlan taka-

yüdatdan ibaret ise de ticaret kasdıyla gelecek Musevilerin velev meşruten olsun arz-ı Filistin'e duhulleri kapısı açık tutuldukça ziyaret için gelenlerine bir aydan ziyade hakk-ı ikâmet verilmemek gibi ittihaz olunacak tedbirin bir tesiri kalmayacak her gelen Musevinin bahane-i ticaret bulup Kudüs'te yerleşmeğe çalışacağı ve bir kere o yolda ikamet ve tavattun zaferyâb olunca ibtida-yı emirde men' olunabileceği akva-yı melkûzat olmasıyla işte buna perde kesen mümanaat olacak bir tedbir-i esas bulmanın lüzumu bahsinde teati-i efkâr olundukda çünki hukuk-u müşaverlerinin mütalâanânemelerinde de beyan ve tasdik olunduğu üzere arz-ı Filistin ticarete müsaid bulunmadığı gibi Kudüs-ü Şerif dahi ticaretgâh olmadığından Musevilerin ticaretgâh olan Rusya diyarından kalkub da icra-yı dâlda müştait olmayan bir memlekete ticaret kaydıyla gelmeyecekleri tabiî bulunduğuna ve eğerci memalik-i Osmaniyede ecanibin bervech-i serbest icra-yı ticaret etmeleri ahden taht-ı müsaade de ise de bu müsaade ticaretgâh olan yerler hakkında olub yoksa müstaid-i ticaret olmayan mahallerce düstûr-ül amel olamamak lâzım geleceğine binaen yalnız ziyaret için gelecek Musevilerin ba'd-el-ziyare bir aydan ziyade oturmamak ve bu mealde yedlerine ikâmet tezkeresi verilmek ve pasaportları dahi o şart ile yapılmış ve vize edilmiş bulunmak üzere Kudüs-ü Şerife kabûlü muvakkaten kaht-ı müsaadede tutularak ticaret kasdıyla gelmek isteyenlerin hiçbiri kabûl olunmayacağının ilân kılınması müttehiden tasavvur olunarak hukuk-u müşaverlerinde saadetlü Keşer Efendi daireye celb ile hukuk-u milel kavaidince ve ahkâm-ı ahdiyece şu tasavvura bir mani olub olmadığı tedkik edildikçe esbab ve mütalâat-ı meşrubeyi mümaileyh dahi tasavvur etmekle berber ticaret muahedelerinin ecanibe verdiği serbesti-i ticaret hakkını öyle müstaid-i ticaret bulunmayan mahallerde istismâl ettirmemeğe devletin selâhiyeti olduğunu ve her hükümet kendi mülküne dilediğini kabul etmek ve istediğini kabul etmemek hakkında haiz olduğu gibi mazhar-ı kabul olanlar için şart-ı ikâmet dahi tayin edebileceğini beyan etmiş olduğundan esas maruzun Rusya Sef'ine lüzum görüyor ise Petersburg Sefiri vasıtasıyla Rusya Hariciye Nezaretine tebliğ olunmasıyla beraber sahildeki şehbenderler marifetiyle de ilan kılındıktan sonra mevkii icraya konulması hususlarının Hariciye ve Akka ve Kudüs mutasarrıflarının v.s. iktiza eden mahallere tebliğat icraee edilmesinin ahir nezaretlere havalesi tezekkür olundu. Ol babda emrü ferman hazreti men leh ül emrindir.

6 C.evvel 1301 ve 21 Şubat 1299

Kaynak: BBA, BEO, Vilâyet Gelen-Giden Defteri, no: 1288, s. 64 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

(1908-1914)

Osmanlı Devleti'nin kalkınması için Avrupa'dan teknoloji ve bazı eğitim kurumlarının Türkiye'ye getirilmesini teşvik eden II. Abdülhamid, siyasal açıdan tam bir mutlak Doğu hükümdarıydı. Devletin karşı karşıya bulunduğu ayrılıkçı cereyanlar ve dış müdahalelerle boğuşabilmek için titizlikle uygulanması gereken siyasetin tek bir elden yönetilmesi gerektiğine inandığı için tüm iktidarı Yıldız'da toplamıştı. Padişah'ın çabalarıyla Türkiye'de kurulan öğretim kurumlarında Batı fikirleriyle yetişen gençler, parlementerizmi yeniden Türkiye'de ihdas edebilmek için önce yurt dışında daha sonra ise yurt içinde örgütlenmişlerdi. Jön Türkler'in siyasi endişe ve özlemleri Mekadonyalı subaylar tarafından benimsenmiş ve 1876 Kanun-u Esasî'sinin yeniden yürürlüğe konulması ile sonuçlanan 1908 Devrimi büyük ölçüde onların eseri olmuştu. 1908 Temmuz'unda iktidarı, 31 Mart (13 Nisan) Olayı ile de saltanatı kaybeden II. Abdülhamid'in Türk siyasal sahnesinden çekilmesiyle Jön Türkler'in bir kanadı, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak, iktidarı devralmışlardı. Biz, bu bölümde, İttihat ve Terakki'nin Siyonistlerle olan ilişkilerini ve İttihatçıların II. Abdülhamid'in "istisnai tedbirlerini" uygulamaya devam etmelerine neden olan etkenleri açıklamaya çalışacağız.

1- *Siyonistler'in İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri*

Siyonistler, II. Meşrutiyet ile Sultan Hamid'i Osmanlı siyasal sahnesindeki etkinliğinin azalması ve 13 Nisan'dan itibaren tamamiyle tükenmesiyle Türkiye'de yeni bir devir açıldığını anlamışlardı. Sabık Padişah, Herzl'e Filistin'de bir Musevi yurdu kurabilmesi için gerekli siyasî iradeyi vermemekte direnmişti. Fakat, II. Abdülhamid'in gerek Osmanlı İmparatorluğu içindeki ve gerek İmparatorluğa göçen Musevilere kötü davrandığı söylenemezdi. Nitekim, Museviler eski Padişah'a olan minnet duygularını dile getirirken, "Gerçekten'de Museviler, Abdülhamid'in onlara göstermiş olduğu iyi niyet

örneklerini daima hatırlayacaklardır. Özellikle, Museviler onun birkaç yıl önce Yafa'da Musevilere bir saldırı olduğu zaman nasıl müdahale ettiğini, Rusya'daki mezâlimden kaçan dindaşlarımıza cömertlikle yardım ettiğini ve bunun gibi pekçok iyiliğini unutmayacaklardır" demişlerdi.(1)

II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca Musevilere göstermiş olduğu yakınlığa rağmen, Jön Türkler'in işbaşına gelmesi Siyonistler için yeni bir umut olarak telâkki ediliyordu. İktidarı tekeline almış bir kişinin takdirine bağlanmaktansa, meşrutî bir hükümetle daha rahat anlaşabileceklerini sanıyorlardı. Çok sayıda Siyonist fazlasıyla iyimserdi. Hattâ, Nordau, "Eğer Herzl sağ olsaydı, (Hürriyetin ilânı için) 'Bu benim beratım!' derdi" diyerek heyecanını dile getirmişti. (2) Wolffsohn daha temkinliydi; Dr. Jacobson'a İstanbul'da parti çekişmelerine asla girmemesini ve Siyonistlerin tezinin Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla bağdaştığını anlatmasını tebliğ etti. (3) İstanbul'da Anglo-Lövanten Bankacılık Anonim Şirketi'nin başına getirilen Dr. Jacobson, Osmanlı kamuoyunu kazanmak amacıyla çıkan tüm Musevi gazetelerini ya satın aldı ya da parayla desteklemeye başladı. Böylece, Fransızca yayın yapan Aurore, Ladino *El-Tiempo* ve İbranice *Ha-mevasser* sütunlarında Siyonizmi işlemeye başladılar. Bunun dışında Dr. Jacobson, Celâl Nuri ile anlaşarak, *Le-Jeune Turc* Siyonistlerin lehinde yayın yaptığı takdirde, bu gazeteyi parasal yönden desteklemeği taahhüt etti. (4)

Dr. Jacobson kulis faaliyetini genişleterek, Siyonizmi Osmanlı Musevilerine tanıtmayı ve benimsetmeyi düşündü. Jacobson'a göre, Selânik ve çevresindeki yoğun Musevi nüfusundan yararlanılmalıydı. "Kazanıldıkları takdirde Türkler ile aramızdaki en iyi aracılar" olabilirlerdi. (5) Yardımcısı Rus doğumlu tanınmış yazar Vladimir Jabotinsky, Selânik'in dünyanın en Musevi şehri, adetâ ikinci bir Kudüs olduğunu söylüyor ve cumartesi günü *(Sabbath)* her yerin kapandığını hayretle itiraf ediyordu. (6) Nitekim, Selânik'in

(1) "The Fall of Abdulhamid", *JC,* 30. IV. 1909; A. Galanté, *Sixiéme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie et Divers Sujets Juifs* (İstanbul, 1956), s. 31.
(2) W. Laqueur, *A History of Zionism* (Londra, 1972), s. 140.
(3) CZA, Z 2/7, Wolffsohn'dan Jacobson'a, 31. VIII. 1908.
(4) A. Cohen, *Israel and the Arab World* (Londra, 1970), s. 73.
(5) Selânik, İttihatçılar için "Kıble-i Hürriyet"ti. İhtilâl burada hazırlanmış ve patlak vermişti. Şehrin "Musevi" karakteri için ise, bkz: Leon Sciaky, *Farewell to Salonica* (Londra, 1946).
1908'den sonra, Siyonistler'in Selânik'teki faaliyetleri için; CZA, Z 2/7, Jacobson'dan Wolffsohn'a, 30.XI/31.XII.1908 ve 19.I.1909.
(6) J.B. Schechtman, *Rebel and Statesman: The Vladimir Jabotinsky Story* (New York, t.y.), s. 157

Musevi eşrafını kazanmak Dr. Jacobson için zor olmamıştı. Selânik Hahambaşısı Yakup Meir, yöresel Musevi gazetesi olan *L'Epoca*'nın yazı işleri müdürü Saada Levi ve Selânik belediye başkanı Josef Naor kısa süre içinde kendilerini siyonizme adadılar.

Siyonistler için en büyük kazanç Emanuel Karaso idi. Karaso, İttihat ve Terakki'nin diğer ünlülerinden olan Nesim Ruso ve Nesim Mazliyah'ı da iknâ ederek Siyonistlerin ilk Osmanlı şubesini açmayı başarmıştı. Bu üç Osmanlı Siyonisti 1908 Seçimleri'nden sonra Mebusan Meclisi'nde yerlerini almışlardı. İstanbul mebuslarından Vitali Faraci Efendi de Siyonistlere yakınlaşmış, hattâ Türkiye'de anti-Semitizm olmadığı için emellerinin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu söylemişti. Âyan Meclisine seçilen yegâne Musevi senatörü olan Behor Efendi de Dr. Jacobson'a Siyonizme karşı olmadığını açıkça belirtmişti. (1) Moşe Levi'nin istifasıyla, tüm Musevi milletinin Hahambaşısı olan Hayim Nahum, daha bu makama vekâlet ederken Dr. Jacobson'a Filistin'de Siyonistlerin başarısı için çalışacağını söylemişti. (2) Hahambaşı olduktan sonra Nahum, Odessa'daki Siyon Aşıkları kongresine bir telgraf yollayarak onları tebrik etmekten kendini alamamıştı. Jacobson'a göre, bir zamanlar Herzl'e görüşen her Musevinin afaroz edilmekle tehdit edildiği Türkiye'de, bir Musevi liderinin bu denli Siyonizme sempati duyduğunu açıklaması Siyonistler için "büyük bir zafer" idi.(3)

Dr. Jacobson, İstanbul'daki başarılarının sadece Osmanlı Musevilerini kendi saflarına çekmeğe bağlı olmadığını biliyordu. Filistin'de özerk bir Ya-

(1) CZA, Z 2/7, Jacobson'dan Wolffsohn'a, 25.XI/10,18,22,29.XII.1907, 11.I.1909, 8.II.1909; "A Jewish Hope", *JC,* 30.IV.1909; "Turkey", *JC,* 17.IX.1909. Onlara göre "Siyonizm'le Osmanlılık arasında imkân-ı itilâf vardı." *Tasvir-i Efkâr,* 8.III.1911, s.3.
(2) Galanté, *Sixiéme...,* s. 31 ve aynı yazarın, *Recuell de Documents Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1955), s. 23. Hayim Nahum Efendi, hahambaşı olur olmaz, Siyonist Osmanlılar'dan bir kadro ile bir komisyon kurarak, hahamhane nizamnamesini tadil etme meselesini ele alacaktı: *İttihad,* 16. V.1909.
(3) CZA, Z 2/7, Jacobsohn'dan Wolffsohn'a, 8 Şubat 1909, Nahum'dan önceki Hahambaşı, Mose Levi, Sultan Hamid'e Siyonizmin İmparatorluğun ve Türkiye'de yaşayan Museviler'in çıkarları açısından zararlı bir akım olduğunu belirtmişti. Bkz: CZA, HVIII/162, 14 Ağustos 1901, *Diaries,* s. 1114. II. Abdülhamid hal' edildikten sonra Levi sabık Padişah'a bir sadakat gösterisinde bulunmuş ve istifa etmişti. Bkz: A. Galanté, *Cinqueme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie,* (İstanbul, 1955), s. 23. Musevi cemaatinde herkesin Siyonizm'e kaydığını iddia etmek mümkün değildir. David Fresco, *Le Sionisme* (İstanbul, 1909) adlı kitabında Osmanlı Musevileri'ne hitâp ederek, Türkler'in çağlar boyu cemaate gösterdiği hoşgörüden bahisle, Siyonizm'e temas edecek ve bu cereyanın zararlarını ortaya koyarak, isim vermeden Hayim Nahum-E.Karaso ekibinin iğfalâtına kapılınmamasını tenbihleyecekti.

hudi yurdu kurabilmek için önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve daha sonra onun kanalıyla hükümeti etkilemeleri gerekiyordu. Bu amaçla Ruso ve Mazliyah; Ahmet Rıza, Enver, Talat ve Nazım Beylerle görüştüler. İttihat ve Terakki'nin ağır topları olan bu kişiler, ülkeye Musevi göçünün yararlı olacağı kanısındaydılar. (1) Ahmet Rıza, Meclis Başkanlığına seçilmesini tebrik etmek için makamına gelen Hayim Nahum'a Osmanlı Devleti'ni oluşturan bütün uluslar içinde bu özelliğinden dolayı Musevileri kardeş saydıklarını belirtmişti. "Durum böyle iken, ülkenin seviyesini yükseltmek için beraberce çalışmalıyız" diyen Ahmet Rıza, Musevilerin fen, endüstri, ticaret gibi herşeyde birinci olduklarını vurguluyor ve Musevilerin kendilerine yardım ettikleri takdirde Osmanlı ülkesine hiçbir kısıtlama olmaksızın yerleşebileceklerini temin ediyordu: "Biz, Rusya'dan olsun, Romanya'dan olsun, Musevileri İmparatorluğumuzun her köşesinde ellerimiz açık olarak karşılamaya hazırız; yeter ki onlar sermayelerini alarak ülkenin endüstri ve tarımına katkıda bulunmağa gelsinler". (2)

Hahambaşı, aynı şekilde Sadrazam'a da bir nezâket ziyaretinde bulundu. Hüseyin Hilmi Paşa da Nahum'a Osmanlı azınlıkları içinde soylu Yahudi milletinin çalışkanlığı, akıllılığı, bilgisi ve üstün becerisiyle sivrildiğini belirterek, sadık Musevi milletinden bundan sonra da hükûmete ve ülkeye yararlı hizmetler beklediğini vurguladı. (3) Musevilerin Türkiye'ye yararlı olacakları inancıyla Hüseyin Hilmi Paşa, kendisine Siyonistler adına başvuran Nesim Ruso'ya Filistin'de yerleşim merkezi kurmak isteyen Musevi göçmenlere karşı çıkmayacağını anlattı. Fakat, gene de Hüseyin Hilmi Paşa, ülkeye yabancı müdahâlesi olmasından, daha açık bir deyişle, Rusya'nın, ülkesini terkeden Musevi vatandaşlarının Filistin'deki faaliyetlerine karışmasından korkmaktaydı. Bu tehlike bertaraf edildiği takdirde Musevi göçmenlerin ülkeye ve bilhassa Hazine'ye önemli katkıları olacağından emindi. (4) Bu hava içerisinde Sadrazam, Filistin'de Museviler için konan yasakları kaldırtmaktan çekinmedi. Önce, Filistin'e girişte Musevilere verilen "Kırmızı Tezkere" usulü kaldırıldı. (5) Daha sonra da Siyonistler'in toprak satın almaları

(1) CZA, Z 2/7, Jacobson'dan Wolffsohn'a, 8 ve 12 Şubat 1909.
(2) "Turkey: Remarkable Addresses by the Grand Vizier and by the President of the Chamber: Jews Invited to İmmihrate", *JC*, 2 Nisan 1909.
(3) a.g.m.
(4) N. Mandel, *The Arabs and Zionism Before World War I*, (California, 1976), s. 63.
(5) "The Red Ticket Question", *JC*, 1 Ekim 1909.

serbest bırakıldı.(1)

Tüm bu cesaret verici gelişmeler karşısında Achad Ha-am gibi kötümser bir gözlemci bile neşesini gizleyemecekti: Ha-am, bir yazısında, "... artık Filistin'in kapıları bize açılmakta ve her yönden oradaki Yahudi iskânı iyiye gitmektedir. Toprak satın alanlarla, inşaat yapanlar artık eskisi gibi engellere maruz kalmamaktadırlar... Bundan başka, Türkiye'nin yeni liderlerinin Yahudi yerleşiminden memnun oldukları ve göçmenlere sıcak bir karşılama gösterecekleri söylenmektedir" diyordu. (2)

Siyonistlerin İttihatçılarla olan balayları uzun sürmedi. Türkiye'nin yeni yöneticileri II. Abdülhamid döneminde Filistin'e Yahudi göçüne ve yerleşimine engel olmak üzere konulan kısıtlama ve yasakları yeniden yürürlüğe koydular. İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyet'in ilk aylarında Siyonistlere göstermiş olduğu bu yakınlıktan sonra bir anda bu hareketin karşısına azimle çıkmalarının nedenlerini yeni yönetimin Hürriyet'in ilânı (23 Temmuz 1908) ile 31 Mart Vak'ası (13 Nisan 1909) arasında geçirdiği acı tecrübelerde aramak gerekir.

Sekiz ay içerisinde İttihat ve Terakki birçok iç ve dış gailelerle karşılaşmış ve Jön Türkler muhalefet yıllarındaki Meşrutiyetin her derde devâ sihirli bir tılsım olduğu yolundaki inançlarını yitirmişlerdi. Meşrutiyetçiler, yeni liberal düzende Osmanlı Devleti'nin büyük saygınlık kazanacağını, bu suretle artık siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak diye bir sorunu olmayacağını düşünmüşlerdi. Oysa, İttihatçılar daha Meşrutiyet sarhoşluğunu üzerlerinden atamadan, 5 Ekim 1908'de, Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti. Ertesi gün de Avusturya-Macaristan Hükümeti Bosna-Hersek'i ilhâk etti. Bunları takiben, 6 Ekim tarihinde, Giritliler Yunanistan'a bağlandıklarını açıkladılar.(3)

Dış olayların yanısıra, iç politikada da Meşrutiyetçiler ummadıkları gelişmelerle karşılaştılar. Talat Bey, anılarında,

"Jön Türk hareketi memlekete müsavat, hürriyet ve adalet getirmek emeliyle ortaya atılmıştı. Bu prensibi temin maksa-

(1) "Turkey", *JC*, 17 Eylül 1909.
(2) Cohen, a.g.e., s. 73-74.
(3) S. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul, t.y.) s. 89-90; T.Y. Öztuna, *Türkiye Tarihi*, 12 cilt, (İstanbul, 1967), s. 189-190; İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4 cilt, (İstanbul, 1972), s. 366-367.

dıyla Jön Türkler, Araplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler vesaire gibi yurttaki bütün milletleri birleştirmeyi bu suretle de sevgili vatanın selâmet ve terâkkisi için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı. Fakat ihtilâli takip eden hadiseler maalesef bambaşka bir çehre gösterdi... (Başta Ermeni ve Yunanlıların olduğu azınlıklar) Kanun-u Esasî'nin bahşettiği hürriyet sayesinde, ilk uygun fırsatta hükümete karşı gelmek ve Avrupa tarafından yapılacak bir müdahale neticesinde kendilerine muhtar bir idare ve nihayet istiklâl temin maksadıyla... asabî bir süratle ve gayet açık bir şekilde millî varlıkları için çalışıyorlardı."

demişti. (1) Gerçekten de, gerek Bulgarlar, gerek Rumlar, Osmanlılık ülküsünü bir tarafa itirek, 1908 seçimlerine kendi ulusal programlarını hazırlayarak girdiler. Türk olmayan Müslümanların da (Araplar, Arnavutlar, Kürtler, Çerkezler) ulusal programları olmasa bile kulüpleri vardı ve bu kulüplerde hükümetten ayrıcalık isteklerini dile getiriyorlardı.(2)

Böylece, II. Meşrutiyet parlamentosu, ilk deneyimde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan değişik etnik unsurların millî amaç ve heveslerini haykırdığı bir zemin oldu. Nitekim, İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyet Sadrazamlarından Sait Halim Paşa, "Acaba meşrutiyetin kabul edildiği her yerde siyasî faaiyetler sadece bu bölücü şekilde mi cereyan etmeğe mahkumdur?" diyerek isyanını dile getirmişti. (3) Her ulusun kendi çıkarlarını savunması karşısında aslında yönetici sınıfı olan Türklerin hâmisiz kaldığını gören İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türklüğün korunup, yükseltilmesi görevini yüklenecek ve bundan sonra kendini Türklüğün teşkilâtı olarak görecekti. Hüseyin Cahit, *Tanin*'deki "Millet-i Hâkime" adlı makalesiyle İttihat ve Terakki'nin yukarıdaki milliyetçilik anlayışını ortaya koydu:

"Gayr-i Müslimler de Müslimler kadar hukuka nail olacaktır demek acaba bu memleket Rum memleketi, yahut Ermeni memleketi yahut Bulgar memleketi olacak demek midir? Hayır, bu memleket Türk memleketi olacaktır. Osmanlı namı altında hep birleşeceğiz. Fakat, devletin şekli hiçbir zaman

(1) E. Bolayır, *Talat Paşa'nın Hatıraları*, (İstanbul, 1946), s. 14-15. İttihatçılardaki bu ruh hâli için, bkz: H.Z. Uşaklıgil, *Kırk Yıl* (İstanbul, 1969), s. 620.
(2) Aksin, a.g.e., s. 100-106.
(3) Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız*, (İstanbul, t.y.), s. 82.

Türk milletinin menfaat-i mahsusası haricinde tahavvüle uğramayacak(tır)... Memlekette millet-i hâkime Türklerdir ve Türkler olacaktır."(1)

Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir imparatorlukta siyasal iktidarı ele geçirmiş bir parti olarak İttihat ve Terakki hem Türkçü bir politika, hem de Meşrutiyetçi bir tutum izleyemeyeceğini anladı. (2) Fakat, İttihatçılar ne Türkçülükten ne de Meşrutiyetten vazgeçtiler. Böylece, yeni rejimin öngördüğü siyasal özgürlüğe aykırı olan çeşitli yollardan Meşrutiyeti saptırarak bir Türk Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan korumaya çalıştılar. Bu amaçlarla, İttihat ve Terakki, seçimlere hâkim olmuş, Meclisi buyruğu altına almış, muhalefeti ise suikast da dahil olmak üzere türlü baskı yöntemleriyle yıldırma yoluna gitmişti. (3) Muhalefeti böylece sindiren İttihatçılar, İmparatorluktaki etnik grupları da Osmanlılığa ısındırmaya çalışmışlardı. Öte yandan da merkeziyetçiliği daha dikkatli bir şekilde uygulamaya başladılar. Arnavutluk, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Havran, Hicaz ve Yemen'de aşiret hayatı yaşayan yurttaşlar için çağdaş bir ülkeye yaraşır şekilde askerlik ve vergi yükümlülükleri getirilmişti. Böylece, birkaç yıl öncesinin kurtarıcı partisi onların deyimiyle bizzat yıktığı "Abdülhamid istibdadı"ndan daha otoriter bir yönetimi getirmek zorunda kalmıştı.(4)

II. Meşrutiyet dönemindeki Osmanlı- Siyonist ilişkilerini de bu çerçeve içinde değerlendirmek lâzımdır. Hürriyet'in ilânının yarattığı özgür ortamdan yararlanmak isteyen etnik grupların çabalarını gözönünde bulunduran İttihat ve Terakki, Amerikan Büyükelçisi Oscar Straus'un da dediği gibi "Siyonizmi eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan müstakil bir devlet koparmak isteyen bir akım" olarak görüyordu. (5) Türkiye'nin yeni yöneticilerinin Siyonizmi ayrılıkçı bir akım olarak telâkki etmelerinin nedeni "Kann Olayı"nda görülür.(6)

Hareket Komitesinin liderlerinden Jakobus H.Kann, 1907 ilkbaharında

(1) "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 12 Kasım 1908. Ayrıca, bkz: H.C. Yalçın *Siyasal Anılar*, (İstanbul, 1976), s. 39-44, 129-130.
(2) Aksin, a.g.e., s. 142-146.
(3) Aynı eser, s. 156-159.
(4) T. Z. Tunaya, *Hürriyet'in İlânı*, (İstanbul, 1959), s. 48-52; FO.CP, *Turkey: Annual Report (1909)*. bilhassa, s. 7.
(5) "The Situation of Jews in Turkey", *JC*, 7 Ekim 1910.
(6) "Kann olayı" için, bkz: Mandel, a.g.e., s. 93-94; Schnechman, a.g.e., s. 161-163. Kann'ın eseri: *Erets Israel-le Pays Juif*, (Brüksel, 1910).

Filistin'e yaptığı bir gezideki izlenimlerini, buradaki Musevi yerleşim merkezlerinin geleceği ile ilgili özlemlerini içeren bir kitap yazar. Bu eser, 1909 yılında *İsrail Vatanı (Eretz Israel)* adı altında Almanca olarak yayınlanır ve bir süre sonra da başta Fransızca olmak üzere birkaç dile çevrilir. Kann, bu eserinde Padişah'ın egemenliği altındaki Filistin'de özerk bir Yahudi Devleti istediğini açıklar. Vergi toplamaktan savunmasına kadar Filistin'in tüm işlerini Osmanlı Hükûmeti Siyonist yönetime devredecektir. Yazara göre, bu özerk Yahudi Devleti'nin sınırları Kuzey'de Lübnan'a, Doğu'da Şam-Akabe demiryolu çizgisine, Güney'de Mısır'a ve Batı'da da Akdeniz'e kadar uzanacaktır.

Kann'ın bu düşünceleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kaygıyla karşılanmıştı. Jabotinsky ne kadar Siyonizmin sadece Filistin'e kesintisiz Yahudi göçü ve orada İbrani dilinin konuşulduğu kültürel bir merkez istediklerini savunursa savunsun, İttihatçılar bu hareketin İmparatorluğun geleceği açısından tehlikeli olduğuna karar vermişlerdi.

Kâzım Nami Bey, Siyonistlerin eğer özerklik talebinde bulunmuyorlarsa, niçin Basel Programı'nda belirtilen "kamu hukuku" garantisinde ısrar ettiklerini anlamadığını açıklamıştı. Kâzım Nami Bey'e göre, kamu hukuku uluslararası hukuk demekti. Padişah'ın keyfî idaresinin hakim olduğu II. Abdülhamid Türkiye'sinde Filistin'de yerleşen Musevilerin can ve mal güvenliklerinin Batı devletleri tarafından güvence altına alınması gerekliydi. Ne var ki, İmparatorluğun tüm uluslarına eşitlik ilkesi ışığında tüm medeni hakların verildiği Meşrutiyet döneminde "kamu hukuku" güvencesi istemek hem oldukça yersiz bir davranış hem de Osmanlılıkla bağdaşmayan bir tutumdu. Kâzım Nami Bey'in vurguladığı ikinci nokta ise, Siyonistler'in Filistin'i İbrani dilinin konuşulduğu bir kültürel merkeze dönüştürme çaba ve amaçlarıydı. Hürriyetin ilânı ile her yurttaşın Osmanlılık bilincinde olması gerekirken Siyonistlerin, Osmanlı Musevilerinin sadece yüzde birinin konuşabildiği İbrani dilini ihya etmeye çalışmaları onların bağımsız Yahudi Devleti yaratmak çabalarının bir parçasını oluşturmasından başka bir şekilde izâh edilemezdi.(1)

Kâzım Nami Bey'i takiben bir başka İttihatçı da "Kahrolsun Siyonizm!" adlı makalesinde Siyonizm'in dünyanın her tarafından toplanacak Yahudilerle Filistin'de bağımsız bir Musevi Devleti kurmak amacında olduğunu ve bu fesatın karşısına bütün gücüyle dikilmenin en büyük vatanseverlik borcu olduğunu savunuyordu.(1)

(1) PRO, FO. 371/1244, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 22 Şubat 1911, no. 1, eki, "Zionism" adlı *Rumeli* gazetesinden aynen İngilizceye çevrilmiş makale.

İttihatçıları tedirgin eden ikinci bir konu da, Siyonizm'in yabancı devletler tarafından desteklendiğini, bilhassa Batı'nın Siyonistleri kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürmeye çalıştığını sanmalarıydı. Unutulmamalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu dahilinde Musevi göçmenlerin yerleştirilmesi projesini yürüten yegâne örgüt Siyonistler değildi. Evrensel İsrailoğulları Birliği *(Alliance Israélite Universelle),* Yahudi Kolonizasyon Derneği *(Jewish Colonisations Association),* Alman-Musevi Kolonizasyon Örgütü *(Allgemeine Jüdische Kolonisations Organization)* ve *Hilfsverein der deutschen Juden* bir süreden beri kutsal topraklarda faaliyet gösteriyorlardı.(2) Bu saydıklarımız içinde ikisinin Fransız ve diğerlerinin de Almanya'da kayıtlı örgütler olduğu belirtilirse, İttihatçıların Musevi Kolonizasyonu'nun ardında Büyük Güçler'in bulunduğuna dair inançlarının, yabancı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmamasını titizlikle savundukları bir dönemde, normal karşılanması gerektiğini söyleyebiliriz. Siyonistler ne kadar dünya politikasında bağımsız olduklarını ve bu tip örgütlerle ilişkileri olmadıklarını söylerlerse söylesinler, Babıâli onların imparatorluk içindeki çıkarlarını kollamak amacıyla Batı tarafından tutulmuş oldukları tezinde direnecekti.

Ülkeye göçen Musevilerin çoğunlukla Rusya'dan geldiğini gören Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Nesim Ruso'ya bu Musevilerin Filistin'e yerleştirildiği takdirde, Rusya'nın devamlı müdahâlesinden çekindiğini söylememiş miydi? Kâzım Nâmi Bey de Siyonistler'in bilerek ya da bilmeyerek yabancı devletlerin dış politikalarının aracı olduklarını iddia etmiş ve "bu işte bir yabancı parmağı olduğunu, göz görmese bile vatan aşkı ile çarpan kalbin hissedeceğini" söylemişti.(3) *Rumeli* gazetesinde yazan Yunus Nadi, bu parmağın hangi yabancıya ait olduğu konusunda daha kesindi. "Kahrolsun Siyonizm" adlı makalesinde, "Bilhassa Alman Yahudileri arasında yayılan Siyonizm, Doğu'daki Alman tesirinin merkezi ve öncüsüdür" diye yazmıştı. Bunu demekle Almanya'ya karşı hiçbir düşmanca tutum beslemediğini de

(1) "Kahrolsun Siyonizm", *Rumeli,* 6 Nisan 1911. Aynı makalenin İngilizce kopyası için, bkz: ek no. 1, PRO, FO. 371/1245, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 24 Nisan 1911.

(2) Bu örgütler için, bkz: *Encyclopaedia Judaica;* PRO, FO, CP, 9746 no. 114, ek no.1 Lowther'dan Grey'e Trabya, 31 Ağustos 1910.

(3) Bkz: dipnot ve "Genç Türkler-Siyonizm", *Yeni İkdam,* 18 Nisan 1911.

açıklayan yazar, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine -bu bir dost ülke dahi olsa- karışmamasını savunuyordu.(1)

Filistin'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Musevi göçünü durdurmak gereğini Babıâli'ye bildirmesinden sonra Hükûmet konuya eğildi. Hüseyin Hilmi Paşa, Siyonizm hakkında önbilgi toplamak amacıyla Hariciye ve Adliye Nezaretlerine talimat vererek bir rapor hazırlamalarını istedi. Bu arada Sadrazam'ın elinde Kudüs'ün sabık mutasarrıfı olan Ali Ekrem Bey'in raporu bulunmaktaydı. Ali Ekrem Bey, Ağustos'ta Beyrut Valiliğine atanmadan önce bir rapor hazırlamış ve bu çalışmasında Filistin'e yönelik Musevi göçünün tehlikelerini belirtmişti. Ali Ekrem Bey'in yerine tayin olan Suphi Bey ise Sadrazam'a hazırladığı bir raporda sınırlı tutulmak şartıyla Musevî göçünün Filistin'e yararlı olabileceğini savundu. Fakat, yeni mutasarrıf göçmen Yahudilerin "yerli halkı tedirgin etmeyecek bir şekilde" boş topraklara dağıtılmasının ve Osmanlı uyruğuna geçmelerinin şart olduğunu belirtti. Suphi Bey'in ifadesine göre Dahiliye Nazırı Ferit Paşa, Musevilerin Filistin'e yerleştirilmelerine karşıydı. Bu konu hakkında Ferit Paşa, ilkin tüm Musevilerin Filistin'de yerleşmelerinin ve toprak satın almalarının yasaklanması gereğini düşünmekteydi.(2) 20 Haziran 1909'da toplanan kabine önce önündeki raporları değerlendirdi. Kabine, Filistin'e yerleşen elli bin Musevinin yabancı uyruklu olduğuna dikkati çekerek, başta Kudüs Mutasarrıflığı olmak üzere tüm Arz-ı Filistin'de yabancılara arazi satımını yasakladı.(3)

Nezaretlere İttihatçı müsteşarların yerleştirilmesi konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşmazlığa düşen Ferit Paşa, istifa etti ve yerine 7 Ağustos 1909'da Talat Bey atandı. Yeni Dahiliye Nazırı konuyu Şura-yı Devlet'e gönderdi.(4) Musevi göçü sorunu 5 Eylül 1909'da ise yeniden kabinenin gündemine geldiğinde Talat Bey, Musevilerin Filistin'de ne kadar arazi ve taşınmaz mal aldıklarını incelemek üzere Defter-i Hakanî Nezaretince bir komisyon kurulmasını önerdi. Bu komisyonun tetkik ve teklifleri doğrultusunda Filistin'e Yahudi akımını ve yerleşimini önleyecek yasalar çıkartılacaktı. Fakat, bu yasalar hazırlanıncaya kadar yabancılara -Musevi olmasalar dahi- arazi satışı durduruldu.(5) 28 Eylül'de de Talat Bey, valilere gönderdiği

(1) Bkz: Sahife 133'ün 1. dipnotuna.
(2) Mandel, a.g.e., s. 62-63, 71-75, BBA, BEO (S), K:2, D:2, no: 268718, 6.V.1909
(3) BBA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, cilt no: CXXIX.
(4) Alınan karar için, bkz: Ek no: 1 (BBA, BEO (S)), K:2, D:2, no: 272841.
(5) BBA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, cilt no. CXXXI.

bir talimatta "meselenin çok acil" olduğunu belirterek, Abdülhamid döneminde konulan yasak ve kısıtlamaların aynen uygulanmasını emretti.(1) Böylece, "Kırmızı Tezkere" usulü yeniden yürürlüğe girdi. Yabancı uyruklu Yahudilere sadece üç aylık bir süre için Filistin'e girme hakkı tanındı.(2) Filistin'de arazi veya taşınmaz malların alım-satımı ise -Osmanlı Musevileri de dâhil olmak üzere- tüm Yahudilere yasaklandı.(3)

2- İttihatçılar, Siyonistler ve Mezopotamya'nın Kolonizasyonu

Talat Bey'in girişimiyle alınan bu kararlar başta Wolffsohn olmak üzere tüm Siyonistleri hayal kırıklığına uğrattı. Bunun üzerine Wolffsohn, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni yöneticilerini Siyonizm'in ayrılıkçı bir akım olmadığına inandırabilmek için Temmuz'da İstanbul'a geldi ve başta Sadrazam olmak üzere ülkenin ileri gelenleriyle görüştü. Hüseyin Hilmi Paşa, Siyonist lidere Filistin'in Yahudi göçmenlere kapalı olduğunu ve hiçbir suretle yirmibeş senedir yürürlükte olan yasakları kaldırmayacağını söyledi.(4)

Maliye Nazırı Cavit Bey'le görüşen Dr. Jacobson da Hükûmetin Siyonistlere itimat etmediğini anlamıştı. Cavit Bey, Siyonistler'in Filistin'de bağımsız bir devlet kurmayı amaçladığını ve bundan dolayı Hükûmetin ayrılıkçı gruplarla pazarlığa oturmaya niyeti olmadığını belirtti.(5) Jacobson ise Siyonistler'in Osmanlı Devleti'nden koparılmış bir Filistin istemediklerini, bilâkis Osmanlıların himâyesinde bir "melce" elde etmek için çabaladıklarını savundu. Eğer Siyonistler, bundan önceki dönemde bir özerklik beratı istemişler ve Filistin'deki Musevi kolonilerinin Avrupa güçlerinin koruyuculuğu ile güvence altına alınmasını ısrar etmişlerse bunu, Abdülhamid'in keyfî yönetiminde başlarına neler gelebileceğinden emin olmadıkları için istemişlerdi. Halbuki, Dr. Jacobson'a göre, şimdi tüm azınlıkların medenî hakları meşrutî düzenin teminatı altında olduğuna göre, aynı talepte bulunmaları sözkonusu değildi.(6)

Aralık 1909'da Hamburg'da toplanan Dokuzuncu Kongre'de konuşan Max Nordau da aynı noktaları tekrar etmekten kendini alamamıştı. Bir yıl sonra Basel'de toplanan Onuncu Kongre'de ise Wolffsohn, tüm nutkunu ade-

(1) "Restrictions on İmmigration into Palestine", *JC*, 19.III.1909. Ayrıca, Ek no: 2.
(2) "The Red Ticket in Palestine", *JC*, 19(25.XI. 1909.
(3) "Land Sales to Jews", *JC*, 17. VI/2IX/25.XI/2.XII. 1910. Ayrıca Ek no. 3 (A/B).
(4) CZA, W/16, Wolffsohn'dan Kann'a, (Şark Ekspesi, Bulgaristan), 10 Ağustos 1909.
(5) CZA, Z 2/8, Jacobsohn'dan Wolffsohn'a, İstanbul, 26 Aralık 1909.
(6) Cohen, a.g.e., s. 74-75.

ta Türkleri teskin etmek için hazırlamıştı: Yüzyıllar boyunca Museviler Avrupa'da eziyet görürken, Osmanlı Devleti'nde büyük bir hoşgörüyle karşılanmışlardı. Nasıl XV. ve XVI. yüzyıllarda Museviler İspanya'dan kaçıp "memâlik-i şahane"ye sığınmışlarsa, şimdi de Rusya ve diğer ülkelerde mezâlime uğruyan Yahudiler yine Türklerin alicenaplığına başvurmaktaydılar. "Arz-ı Filistin'i Devlet-i Osmaniye'nin cisminden koparmağa ve müstakil bir Musevi hükümeti teşkil etmeğe" çalıştıkları yolundaki iddiaları şiddetle reddeden Wolffsohn, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

> *"Siyonizm, Arz-ı Filistin'de Museviler için hukuk-u umumiyenin taht-ı temininde olacak bir melce tedarikine matuf bir harekettir. Dikkat edilsin bir Hükümet-i Museviye'den değil ancak ecdadımızın vatanında bir melce teşkilinden bahsediyoruz. Öyle bir melce ki orada Musevi sıfatıyla yaşayabileceğiz ve hiçbir muameleyi ittisâfkâraneye maruz kalmaksızın evsaf ve hasail-i milliyemizi muhafaza edebileceğiz... Biz yeni ve hür Türkiye'de emniyet-i şahsiye ve milliyemizin kefâletini Türkiye'nin müessesat-ı Meşrutiyesinde görüyoruz. Mamafih, bizim Hükümet-i Osmaniye'den talep etmeğe mecbur olduğumuz birşey varsa o da Musevilerin bilakayd ve şart-ı tabiyet-i Osmaniyeye dahil olmalarına imkân bırakılması ve kendilerinin bilamânâ Musevi milletinin adab ve adetine göre yaşabilmeleridir. Bizim gayemiz mamur ve zu-kudret bir devlet-i Osmaniye dahilinde müreffeh bir millet-i Museviye halinde dimkezâr olmaktır."*(1)

Siyonistler'in bu açıklamalarından sonra İttihatçılar bazı koşullar altında ülkeye Yahudi göçüne karşı çıkmayacaklarını açıkladılar. İttihatçılar, İmparatorluk içinde diğer bazı etnik gruplar gibi ulusal bir sorun yaratmadıkları ve yabancı müdahalesini davet etmeyecek şekilde yerleştirildikleri takdirde, Yahudilere yeşil ışık yaktıklarını belirttiler. Fakat, Musevi göçü hiçbir şekil-

(1) M. Selahaddin, *Bildiklerim (İttihad ve Terakki Cemiyetinin Maksad-ı Tesis ve Suret-i Teşkili ve Devlet-i Aliye Osmaniyenin Sebebi Felâket ve İnkisamı,* (Mısır, el Kahire, 1334), s. 141-143. İngilizcesi için, bkz: "Zionist Ideals", *The Levant Herald and Eastern Express,* 8.I.1910. Wolffsohn, benzeri bir ifadede de şöyle diyecektir: "... Siyonistler'in memâlik-i Osmaniye'de takib eyledikleri mekasid Musevilere arz-ı Filistin'de bir merkez tehiyye ve ihdas etmeğe matuf olduğunu ve Cemiyet'in meşrutiyet ve hakimiyet-i Osmaniye'ye karşı amik bir hiss-i hürmet perverde etmekde bulunduğu...", BBA, BEO (S), K:2, D:2, no. 292714, 25/28.V.1911. Söz konusu beyanat Hariciye'den Sedaret'e, oradan da Dahiliye'ye aktarılmıştır.

de Filistin üzerine yoğunlaştırılmayacaktı. Kudüs'ün her üç dinde de kutsal sayılmasından ötürü bu yörede başlıca Avrupa devletlerinin misyoner okulları ve dinsel merkezleri vardı. İttihatçılar, Filistin'in bu özelliğinden dolayı Batı'nın bu bölgeye yoğun Musevi göçünü hoş karşılamayacağını düşünüyorlardı. Bir başka koşul da, Musevilerin göçlerini müteakip Osmanlılaşmaları, Osmanlı uyruğuna geçerek millet sistemi çerçevesinde merkeziyetçi yönetimin kapsamı içine alınmalarıydı. Özyönetim *(self-government)* ya da özerklik kesinlikle yasaklanmıştı.(1) İttihatçılar, bu koşullara uyulduğu takdirde Musevi göçünün İmparatorluğa bir çok yararları olacağına inanmışlardı.

İttihatçılar, 1908 Devrimi ile ülke yönetimine el koydukları zaman bunu, yerinde sayan Abdülhamid idaresini, Osmanlı Devleti'ni kalkındıracak reformcu bir kadro ile değiştirmek için yaptıklarını açıklamışlardı. Ülkenin selâmeti için gereken önlemlerin alınması, reformların gerçekleşebilmesi için paraya ihtiyaç duyacaklarını biliyorlardı. Rusya ve diğer Batı ülkelerindeki soykırımdan kaçan Musevilerin Osmanlı ülkesine sığınmalarına izin verdikleri takdirde, başta Musevi bankacılık kuruluşları olmak üzere kredi konsorsiyumlarının kendilerine daha iyi niyetli davranacaklarını sanıyorlardı. Üstelik, Museviler çalışkan insanlardı, ellerindeki sermaye ile yerleştirildikleri Osmanlı topraklarını kısa bir süre içinde imâr edebilirler, İmparatorluğun geri kalmış yörelerinin kalkınmasına katkıda bulunabilirlerdi. İttihatçılar, Musevi göçmenlerin iskân edebilecekleri pilot bölge olarak ilkin Makedonya'yı düşünmüşlerdi. Ayrılıkçı akımların bölgeyi Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmak istediği Makedonya'yı devlete bağlılığından emin oldukları unsurlarla takviye etmek istemişlerdi. Böylece, Makedonya'yı hem kalkındırmak hem de Devlet-i Aliyye'ye bağlamak suretiyle bir taşla iki kuş vurmuş olacaklardı.

İttihatçılar, Musevilerden bir başka şekilde de yararlanacaklarını düşündüler. Mezopotamya gibi ekonomik potansiyeli olan bir yöreye Musevi kolonizatörler yerleştirdikleri takdirde İmparatorluğa büyük iktisadî yarar sağlanacağını ve Berlin-Bağdat demiryolu rekabetine son verilerek, bu bölgedeki yabancı nüfuzunun önemli ölçüde azalacağını sanıyorlardı. İşte, İttihatçılar, bir yerde Siyonizmi kendi düşünceleri doğrultusunda yoğurarak, ona İmparatorluğun çıkarlarına uygun bir biçim vermek istemişlerdi. Bu dü-

(1) "Jews and Turkey", *JC,* 23.VII. 1909.

şünceyle, kamuoyuna açıklamalar yaparak, Musevi göçmenleri Makedonya ve Mezopotamya bölgelerine doğru cezbetmeye çalıştılar.

Musevi milletvekilleri dışında, İttihatçılar arasında Siyonizme en fazla ilgi duyanlardan biri Dr. Rıza Tevfik'ti.(1) Edirne AIU'nun okulunda öğrenim gördüğü için Ladino ile İbraniceyi ve Musevi tarihini çok iyi bildiği söylenirdi.(2) 11 Mart 1909'da İstanbul'daki Genç Yahudiler Derneği'nde konuşan ünlü filozof, kendisinin de bir Siyonist olduğunu itiraf etmekten çekinmemişti. Fakat, biraz önce de belirttiğimiz gibi, Rıza Tevfik'in Siyonizm anlayışı Siyonistlerin tanımından farklıydı. Rıza Tevfik, Siyonizmi "talihsiz kardeşlerinizin tüm medenî haklardan yararlanacağı ve hür insanlar gibi yaşayabileceği bir anavatan bulması" olarak nitelendiriyordu. Aynı konuşmada Filistin'in Türklerden çok musevilerin ülkesi olduğunu da belirten Rıza Tevfik, Musevilerin kutsal topraklara yerleşerek "ortak anavatanımızı" ihyâ etmek için Türklerle beraberce çalışmalarını öğütlüyordu.(3)

Yukarıdaki ifadesinden anlaşılacağı gibi Rıza Tevfik'in sözlerinde Filistin'de Musevilere özerklik ya da özyönetim verilmesine taraftar olduğuna dair bir belirti yoktur. Nitekim, ünlü filozof 3 Temmuz 1909'da İzmir'de bir Musevi topluluğuna Siyonizm üzerine verdiği konferansta tutumuna daha açıklık getirmiş ve kendisinin Siyonist olduğunu fakat bunun bazı çevrelerce iddia edildiği gibi "bağımsız bir Musevi Devleti" kurmak anlamında anlaşılmamasını rica etmişti.(4) 31 Ekim'de Budapeşte'ye yaptığı bir ziyarette şehrin Musevi ileri gelenleriyle tanışan Rıza Tevfik, onlara hitaben konuşmasında Filistin'den de vazgeçmiş bir Siyonist olarak görünecekti. Musevi göçmenlerin Filistin'e değil, Makedonya'ya yerleşmesi gerektiğini söyleyen Rıza Tevfik, bu görüşüne neden olarak "Bizim onu (Museviyi) başka bir yabancı unsura karşı kuvvetli bir denge aracı olarak kullanmaya ihtiyacımız

(1) Rıza Tevfik için, bkz: H. Yücebaş, *Filozof Rıza Tevfik Hayatı Hatıraları-Şiirleri* (İstanbul, 1978).
(2) Rıza Tevfik o kadar güzel İbranice ve Ladino bilir ki, bir gün kendisini oruç yerken yakalayan polise 'Musevi' olduğunu söyler; polis, mahallenin hahamıyla kendisini yüzleştirince Rıza Tevfik'i sınayan haham ünlü filozofun gerçekten Musevi olduğuna Şahadet eder. Yücebaş, a.g.e., s. 173.
(3) "A Turkish Deputy on Zionism and the Future of Palestine", *JC*, 12 Mart 1909.
(4) "A Turkish Deputy on Zionism", *JC*, 6 Temmuz 1909.

var" demişti.(1) Anlaşılan, ünlü filozof Rumların ayrılıkçı çabalarına karşı Museviden bir baraj oluşturmak niyetindeydi.

Musevi göçü ve yerleşimi konusu Dr. Nazım Bey'in de ilgisini çekmişti. Bazı kaynaklara göre, Dr. Nazım Bey AIU'nun çalışmalarını takdirle karşılamakta ve bu kuruluşun Fransa'daki yöneticileriyle muntazaman yazışmaktaydı.(2) Dr. Nazım, Temmuz 1909'da *Journal de Salonique*'in yazı işleri müdürü Sam Levy ile bir söyleşide Musevileri Makedonya'ya yerleştirmek için bazı projeleri olduğunu açıkladı.(3) Bu mülakattan beş ay sonra, 7 Ocak 1910'da, yine aynı kişiyle yaptığı görüşmede Dr. Nazım, bu sefer de Paris'te JCA yetkilileriyle görüştüğünü ve Vardar nehri kıyısının kolonizasyona açılmasını kararlaştırdıklarını ve bu bölgeye en kısa zamanda ikiyüz bin musevi yerleştirileceğini söyledi.(4) Fakat, bir başka kaynağa göre, Nazım Bey ile JCA, Musevi göçmenleri Mezopotamya'ya yerleştirmek üzere anlaşmışlardı.(5)

İttihatçıların Makedonya'ya nazaran Mezopotamya'yı kolonizasyon için daha uygun buldukları Nesim Mazliyah, Sasun Efendi, Rıza Tevfik ve Talat Bey'den oluşan Türk milletvekilleri heyetinin Temmuz 1909'daki gezisinde anlaşılacaktı. *The Jewish Chronicle*'ın muhabiri tüm delegelerle ayrı ayrı görüşerek, herbirinin Türkiye'ye Musevi göçü hakkında düşüncelerini almak istemişti. Nesim Mazliyah, Musevilerin vatansever, akıllı ve çalışkan yurttaşlar oldukları için Türk Hükûmeti'nin Musevi göçünü yeğlediğini belirtti. Türkiye'nin paraya ve çalışmaya ihtiyacı olduğuna değinen Mazliyah, Musevilerin az olan ülke nüfusuna katılarak Osmanlı Devleti'nin refahına katkıda bulunabileceklerini kaydetti. Fakat, bu göçmen Musevilerin hiçbir siyasal amaçları olmayacaktı.

(1) "Dr. Rıza Tewfik on Jewish İmmigration", *Jc*, 5 Kasım 1909. İttihadçıların bu düşüncesinin ne kadar yerinde olduğu Balkan Savaşları sonrasında anlaşılacaktır. Selânik'in Yunanistan'a bırakılma ihtimâli, şehirdeki Musevi cemaatini tedirgin eder. Bulgaristan veya Yunanistan'ın yönetiminde Museviler, kendilerini felâketin beklediği endişesiyle, Balkan Savaşı'nı takip eden günlerde, Selânik'in "tarafsız ve uluslararası" bir statüye kavuşması için uğraşırlar; ancak, Siyonistler'in arasında bu konuda ne derece uluslararası alanda müdahâle edilip edilmemesi hakkında gösterdikleri kararsızlık, nihaî sonucu değiştirmeyecektir: N.M. Gelber, "An Attempt to İnternationolize Salonika", *Jewish Social Studies*, C.XVII/2 (Nisan, 1955), s. 105-120.
(2) "Dr. Nazım Bey", *JC*, 25 Şubat 1910.
(3) "Proposed Jewish Colonisation of Macedonia", *JC*, 20 Temmuz 1909.
(4) "Turkey", *JC*, 7 Ocak 1910
(5) PRO, FO, CP. 9624, *Turkey: Annual Report (1919)*, s. 6; PRO, FO, CP. 9811, *Turkey: Annual Report (1910)*, s. 3; PRO, FO, CP. 9746, no. 114, Lowther'dan Grey'e, Tarabya, 31 Ağustos 1910.

Sasun Efendi de sulama teknikleri geliştirildiği takdirde Musevilerin Mezopotamya'da iskân edilebileceklerini söyledi. Sasun Efendi, bu Musevilere kesin olarak otonomi verilmeyeceğini, ortada bir Rum, Bulgar ve Arnavut sorunu varken Hükümetin bir de Musevi sorunu yaratmak istemediğini açıkladı.

Rıza Tevfik ise, Musevilerin eski çağların en soylu ırkı olduğu halde senelerden beri ezilerek siyasal haklarından mahrum olduklarını belirtti. Bu durum, Musevilerin kalplerinde yeniden millet olabilme heyecanını yeşertmişti. Bu yüzden dünyanın herhangi bir yerinde bir vatana sahip olmak için çırpınmaya başlamışlardı. Fakat, Osmanlı Devleti'nin gittikçe kuvvetinden kaybederek Avrupa'nın "Hasta Adamı" haline düşmesi Musevilere Filistin'i Türklerden koparabiliriz izlenimini vermemeliydi. Museviler anlamalıdırlar ki, Osmanlı Türkleri ayrılıkçı tehlikelerden ve İmparatorluğun dağılmasından korkmaktadırlar. İmparatorluğu oluşturan ulusların henüz ortak bir Osmanlı tipi yaratamadığına da değinen Rıza Tevfik, Siyonistler'in ayrılıkçı bazı hevesler beslemesi halinde ortaya bir Yahudi Sorunu çıkabileceğini ve böylece, belki de karşılıklı katliama neden olacak şekilde, Türklerle Yahudiler arasında düşmanlık başlayabileceğini açıkladı. Kendisinin de bir Siyonist olduğunu, fakat bu Siyonizm'in ilkelerinin ezilmekte olan Musevilere mutluluk getirecek bir anavatana kavuşmaları olduğunu bir kez daha tekrarladı. Son olarak da, "Mezopotamya, Filistin'den on kat verimlidir" dedi.(1)

Türk heyeti Londra'dan ayrılmadan İngiliz-Siyonist Federasyonu'nun öğle yemeği davetini kabul etti. Sir Francis Montefiore'nin başkanlığındaki ev sahiplerine hitaben nutuklarında Mazliyah ve Rıza Tevfik, Musevilerin imparatorluğa kabul edileceklerini fakat göçmenlerin hiçbir şekilde ayrılıkçı ve milliyetçi akımlara kapılmamaları gerektiğini hatırlattılar. Yemekte kısa bir Fransızca konuşma yapan Talat Bey ise arkadaşlarının düşüncelerine katıldığını belirtti.(2)

Heyetin İstanbul'a dönmesinden üç ay sonra Evkaf Nazırı Hamada Paşa, Musevilerin Mezopatamya'da kitlesel olarak hangi esaslara göre iskân edilebileceklerini içeren bir projeyi Sadrazam'a sundu.(3) Aralık'ta Ahmet Rıza, Ocak'ta ise Sadrazam demeç vererek, Hükümetin İmparatorluğun nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelerine yönelik Musevi göç ve yerleşimini süratle ele almağa kararlı olduğunu bildirdiler. Bunu takiben Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisinin girişimiyle AJKO, Türkiye'ye Musevi göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda bir plan hazırladı ve bu planı Türk Hükûmetine sunmak üzere örgütün başkanı Dr. Alfred Nossig İstanbul'a geldi.(1)

(1) "The Turkish Parliamentary Delegation", *JC*, 23 Temmuz 1909.
(2) "The Turkish Delegates and the Zionist Movement", *JC*, 30 Temmuz 1909.
(3) "Repopulation of Mesopotamia", *JC*, 22 Ekim 1909.

3- İngiltere ve Siyonizm'in Uluslararası Sorun Olması

Osmanlılar'ın Mezopotamya'nın geleceği hakkındaki bu düşünce ve kararları İngilizleri oldukça tedirgin etmişti.(2) XIX. yüzyıldan beri İngiltere'nin geleneksel stratejisi Hind sömürgesine ulaşım yollarını denetim altında tutmaktı.(3) Mezopotamya Hindistan'a giden karayolunun üzerinde bulunduğu için Londra, başta Rusya olmak üzere bu bölgeye herhangi bir başka devletin sarkmasını istememiş ve bu önemli stratejik nedenden dolayıdır ki senelerce Osmanlı Devleti'ni Petrograd'ın saldırılarına karşı korumuştu.(4) 1862'de Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla İngilizler Hind'e ulaşacak daha uygun bir yol bulmuşlardı. Önce Kıbrıs'a daha sonra da Mısır'a yerleşerek bu ulaşım hattını denetimleri altına alınca, Mezopotamya yolunun önemi azalır gibi olmuştu.

Stratejik öneminden kaybeden Mezopotamya, II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında ekonomik potansiyeli oldukça zengin bir yöre olarak yeniden parlayacaktı. Almanların Berlin-Bağdat Demiryolu projesiyle Mezopotamya'ya artan bu ilgi, İngiliz Dışişlerinin de dikkatini çekecek ve 1907 yılında hazırlanan bir raporda etkin sulama teknikleriyle bölgenin dünyanın en önemli tahıl ambarlarından biri olabileceği ve bölgede bulunan petrolün

(1) "The Settlement of Jews in Turkey", *JC*, 31 Aralık 1909, "Jews and Palestine", *The Levant Herald and Eastern Express*, 29 Ocak 1910. *İttihad* gazetesine göre de Hayim Nahum Efendi, Ahmet Rıza Bey'le görüşmüş ve bu konuda onun da desteğini almıştır:" Museviler ve El-Cezire'de tesis-i müstâ'mere", 30.V.1909.
(2) PRO, FO, CP. 9624, *Turkey: Annual Report (1909)*, s. 6; 9811, *Turkey: Annual Report (1919)*, s. 3; 9746,. no. 114, Lowther'den Grey'e, Tarabya, 31 Ağustos 1910; OP, FO, CP. 9007, no. 2, Marling'dden Grey'e, 27 Aralık 1909; PRO, FO. 800/193A (Lo ther Papers), Lowther'dan Harding'e, İstanbul, 29 Mayıs 1910; E. Kedourie, "Young Turks, Freemasons and Jews", *Middle Eastern Studies*, 7. cilt, (Ocak, 1971), s. 99.
(3) Chatham House, *British Interests in teh Mediterranean and the Middle East*, (Londra, 1970); H. L. Hoskins, *Birtish Routes to India*, (London, 1966).
(4) A. H. Anderson, *The Eastern Ouestion*, (London, 1974).

işlendiği takdirde çok kârlı bir yatırıma dönüşebileceği vurgulanacaktı.(1) Mezopotamya ile geliştirilebilecek ticaret imkânları İngiltere'nin ilgisini daha da arttırmıştı. Alman tüccarlarının Osmanlı pazarlarının büyük bir kısmına hâkim olmalarına rağmen Mezopotamya ticaretini elinde tutan İngilizlerdi. 1903 yılında İngiltere, Mezopatamya pazarlarının ihtiyacının % 65'ini karşılıyordu. Toplam değeri ikibuçuk milyon sterlin olan bu ihracat çoğunlukla Manchester dokumalarından oluşuyordu. Bundan başka, İngiliz tüccarları Mezopotamya ile olan ticarî ulaşımı da nerede ise tekellerine almışlardı. 1859 yılında H. B. Lynch tarafından kurulan Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası herbiri dörtyüz tonluk kargo taşıyabilen iki buharlı gemi ile Mezopotamya taşımacılığında rakipsizdiler.(2)

Osmanlı Hükûmeti'nin Musevileri Mezopotamya'ya yerleştirme projesinin -gerçekleştiği takdirde- bölgedeki İngiliz çıkarlarını zedeleyeceği şüphesizdi. Beraberlerinde getirdikleri teknolojik bilgi ve servetleriyle Musevilerin kısa bir süre içinde Mezopotamya'da işlere el koyacaklarını ve kendilerinin ekonomik nüfuzunu kıracaklarını düşünen İngilizlerin Siyonistler'den kuşku duymaları doğaldı. Fakat, Londra'yı telâşa düşürecek daha önemli bir neden vardı. Bu da Grey Hükûmeti'nin Almanya'nın Ortadoğu'daki İngiliz hegemonyasını kırmak için Siyonistleri ve diğer Musevi örgütlerini araç olarak kullandığını sanmasıydı.(3)

İngilizler'in Almanya'nın Doğuya Açılma Politikası'ndan(4) çekinmekte hakları vardı. II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında İngiltere'nin Mezopotamya'ya tekstil dışsatımının artmasına rağmen, Alman tüccarları ağır tarımsal makine ihracatında İngiliz meslekdaşlarını geçmeğe başlamışlardı. Fakat herşeyden önce Almanlar, Berlin-Bağdat demiryolunu Basra'ya kadar uzatma imtiyazını Osmanlılardan kopartmayı başarmışlardı. Bu imti-

(1) Bu rapor için, bkz: PRO, FO. 371/354/29685/33254, O'Conor'dan Grey'e, İstanbul, 30 Eylül 1907. Mezopotamya petrolü üzerindeki Alman-İngiliz rekabeti için, bkz: R. Karadağ, *Petrol Fırtınası,* (Üçüncü baskı, İstanbul, 1979), s. 61-104. Ş. Gürel, *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri* (Ankara, 1979).

(2) A. Cohen, *Britain's Interets in Mesopotamia,* (London, 1978), s. 4-9, 52-59, 80-81; F.H. Hinsley (ed.), *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey,* (Cambridge, 1977), s. 148-165.

(3) L. Stein, *The Balfour Declaration,* (Londra, 1961), s. 34 vd. İngiliz Dışişleri'nin gizli Yazışmalarında, İstanbul'dan alınan istihbarata göre, İttihatçılar'ın toplantılarının birinde Yahudi mebusların Lynch Meselesi'nde, Mezopotamya'da bu şirketin faaliyetlerini engellenmesini savunduklarını kaydedilmektedir: PRO, FO, CP. 9707, *Further Correspondence respecting the affairs of Asiatic Turkey and Arabia (1 -III-1910),* no. 2, Marling'den Grey'e, İstanbul, 27.XII. 1909.

(4) P.E. Lewin, *The German-Road to the East,* (Londra, 1916).

yaz, Almanlara maden aramaktan, sulama projelerine kadar bölgenin her türlü iktisadî meselelerinde söz hakkı tanıyordu.

Elde ettikleri bütün bu imkânlara rağmen Almanlar, Mezopotamya'daki varlıklarını perçinleyecek ve bu bölgeyi bir Alman nüfuz sahası haline getirecek Alman göçmenlerden mahrumdular. Yabancı bir ülkedeki sermaye yatırımlarını güvence altına almanın en emin yolu planlı bir kolonizasyon projesi geliştirmekti. Almanlar, Türklerin yabancı müdahalesine neden olduğu için himâye sisteminden ne kadar ürktüklerini biliyorlardı. Goltz Paşa bile yurttaşlarına "Eğer Türklerle iyi geçinmek istiyorsanız sakın Ortadoğu'ya göçü teşvik etmeyin" demişti.(1) Nitekim, II. Abdülhamid, Almanlara tanıdığı bu kadar ekonomik haklara rağmen, Alman kolonizasyonuna izin vermemekte ısrar etmişti. İşte, Türklerin bu taviz vermez tutumu karşısında Almanlar, Musevi kolonizatörlerden yararlanmayı düşündüler. Bu amaçla 1901'de *Hilfsverein* ve 1910'da da Dr. Nossig'in başkanlığında AJKO'yu kurarak, Musevileri Filistin ve Mezopotamya'ya göçmenlerini denetimleri altına aldılar, onlara buralarda koloniler kurmaları için gerekli maddi yardımda bulundular.(2)

Almanlar, bu çabalarına paralel olarak Siyonistlere karşı olan tutumlarını da yeniden gözden geçirdiler. *Wilhelmstrasse*'deki yeni kadro, Siyonistlere karşı daha yakın bir tutum izleyeceği izlenimini veriyordu. Bülow başbakanlıktan ayrılmış, yerine tayin olunan Bethmann Hollweg ise bu konuyla uğraşamayacak kadar kendini dış politikanın daha önemli sorunlarına hasretmişti. Fakat, yeni Dışişleri Bakanı Alfred von Kiderlen Wächter ile Filistin daire başkanı Dr. Alfred Zimmerman Siyonizme olan sempatileriyle tanınıyorlardı.(3) Siyonizmin Herzl'in siyasal amaca yönelik bir organizasyonu olmaktan çıkıp, Filistin'de kolonizasyona ağırlık veren bir çalışma içine girmesi Alman devlet adamlarının Siyonizmi daha kolaylıkla benimsemesini sağlamıştı.

Berlin'deki bu değişikliğin en önemli nedenlerinden biri de Trummler Raporu'dur. Akdeniz'deki Alman filosunun amirali Trummler, Filistin'e yaptığı bir geziden sonra *Wilhelmstrasse*'ye izlenimlerini sunmuş ve rapo-

(1) I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism 1897-1918,* (Oxford, 1977), s. 155.

(2) Aynı eser, s. 155-159; OP, FO, CP. 9746, no. 144, Lowther'dan Grey'e Tarabya, 31 Ağustos 1910. İlişikte AJKO'nun yönetmeliği vardır.

(3) H. Bodenheimer (ed), *The Memoirs of Max f. Bodenheimer: Prelude to Israel,* (New York, 1963), s. 178-179.

runda Musevi iskânının Almanya'ya ve Türkiye'ye getireceği muhtemel yararlarından bahsetmişti. Dışişleri Bakanlığınca incelenen bu rapor, Alman diplomatları üzerinde olumlu bir tesir yaratmış ve Meşrutiyet Türkiyesinin Alman Büyükelçisi Wangenheim, Musevilerin "Alman kültür ve ticaretinin taşıyıcıları olarak anavatana önemli hizmetlerde bulunabileceklerine" inanmaya başlamıştı. Wangenheim, Siyonistlere oldukça yakınlık ve anlayış göstermiş ve onlara Almanya'nın Siyonizm davasını açıktan açığa benimsemesinin mümkün olmadığı halde gene de kendilerine resmî olmayan kanallardan destek olacağına söz vermişti.(1)

Almanların bir yandan Türkiye'deki Musevi kolonizasyonuna önayak olmaları öte yandan da Siyonistlere yakınlaşmak istemeleri, İngilizler'in, Siyonistleri Berlin'in Ortadoğu'ya sızmak için kullandığı ajanlar olarak görmelerine neden olmuştu. İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard'a göre, Siyonistleri Almanya'nın çıkarları ve İngiltere'nin aleyhine çalışmaya sevkeden neden basitti. Büyükelçi bu konuda, "Yahudi; Rusya ve Hükûmetinden nefret eder; İngiltere'nin de şimdi Rusya'nın dostu olması Yahudilerin birer İngiliz düşmanı kesilmelerine yol açmıştır" diyordu.(2) Sir Gerard, Almanya'nın bu gerçeği istismar ederek Siyonistleri kendi safına çektiğini iddia etti. Kendi kanısına göre Sir Gerard'ı haklı çıkartan ikinci bir neden de *Le Jeune Turc* gazetesinde çıkan İngiliz aleyhtarı makalelerdi.(3) Hatırlanacağı gibi, Dr. Jacobson yılda bin sterlin vererek, Celâl Nuri ile gazetede Siyonistler ve Musevi kolonizasyonunu lehinde makaleler yazılması konusunda anlaşmıştı. Bu anlaşmaya sadık kalan Celâl Nuri sütunlarında Mezopotamya'da Musevi kolonizasyonunun yararlarından bahsetmişti. Aynı gazete, sanki İngilizleri çileden çıkartmak ister gibi devamlı Londra Hükûmeti'ne çatıyordu. Hele Şubat 1911'de Celâl Nuri ve Ahmet Agayef yazdıkları makalelerle İngiltere'yi iyice karşılarına aldılar.

Bu gelişmeler karşısında Dr. Jacobson, Siyonistlerin bağımsız bir siya-

(1) Friedman, a.g.e., s. 162-167, 186-188.

(2) PRO, FO. 800/193A (Lowther Papers), Lowther'dan Harding'e, İstanbul, 29 Mayıs 1909; Kedourie, a.g.em, s. 100. Sir Gerard Lowther, 1884'te ikinci kâtip olarak Türkiye'ye atanmıştı. Türkçe konuşurdu. 1981'e kadar bu "postu" muhafaza etti. 1908'de tekrar Osmanlı Türkiyesi'ne, bu defa "sefir" olarak tayin edildi. İleride de görüleceği gibi, Osmanlı iç siyasetine, yeraltından fazla karıştığı için, 1913'te "sağlık sebepleriyle" geri çekildi ve kendisine yeni bir diplomatik görev verilmedi. 6 Nisan 1916'da da öldü. Kısa biyografisi için, bkz: *The near East*, CX/257 (7. IV.1916), s. 629.

(3) PRO, FO, CP. no.2, Marling'den Grey'e, İstanbul, 27 Aralık 1909; Pro, Fo. 371/992, no. 1, Marling'den Grey'e, İstanbul, 27 Aralık 1909. Bu evrakın içinde C. Nuri'nin yazmış olduğu makalelerin küpürleri de vardır.

set izlediğini ortaya koyan bir tekzip kaleme alınmasını önerdi.(1) Bunun üzerine Wolffsohn, 10 Mayıs 1911'de *The Times*'a bir açıklama yaptı:

> *"Almanya'nın menafi-i mahsusasına hizmet etmek gibi bir maksadımız...yoktur. (Bu) şayia-ı mezkûreyi teyid için dermeyan olunan delail dahi mecruhdur. Muhabirinizin ismini zikrettiği Le Jeune Turc gazetesi halis bir Türk gazetesidir. Filvaki bu gazete Musevilerin Memalik-i Osmaniye'ye muhaceratını tervic yolunda defaatle beyan-ı mütalâa etmiştir. Fakat mezkûr gazetenin bu mütalâası Musevilerin muhaceratının Memâlik-i Osmaniye'nin menafiine muvafık ve hadim olması mülâhazasından ileri gelmektedir. Binaenaleyh, Le Jeune Turc gazetesinin ittihaz etmiş olduğu meslekten dolayı Siyonist Cemiyeti kat'iyen mes'ul olamaz"*

Devamla Wolffsohn, AJKO ve Dr. Nossig ile Siyonistlerin hiçbir ilişkisi olmadığını da kaydetti.(2) Fakat, Wolffsohn'un bu demeci İngilizlerin kanısını değiştirmeye yetmeyecekti. Başta Warburg olmak üzere Siyonist liderlerinin Almanya doğumlu olması ve son Kongre'nin Hamburg'da toplanması Londra'yı Siyonizmin Berlin güdümlü olduğunda israr ettirecektir.

XIX. yüzyıl boyunca dünyada süregelmiş olan İngiliz üstünlüğü günden güne gelişen Almanya tarafından yalnız Mezopotamya'da değil, tüm dünyada tehdit edilmekteydi. Dünya siyasal dengesini kendi lehine dönüştürecek bir şekilde kuvvetlenen Almanya, sömürgecilik yarışına da katılmış, üstelik dostları İtalya ve Avusturya-Macaristan ile bir ittifak andlaşması imzalamıştı. Alman rekabetinden korkan İngiltere, önce Fransa (1902) daha sonra ise Rusya(1907) ile anlaşarak bu devletlerle birlikte Alman hegamonyasına sed çekmek ihtiyacını hissetmişti.(3) İşte, bu andlaşmaların çerçevesi içerisinde Londra Hükûmeti'nin Osmanlılarla dostluk kurması imkân-sızlaşıyordu, zira Rusya'nın Osmanlı Devleti ve bilhassa Boğazlar ve İstanbul üzerinde emelleri vardı. İki dostluğu bir arada yürütemeyeceği için, İngiltere'nin Rus ve Osmanlı dostlukları arasında bir seçim yapması gerekiyordu.

(1) CZA, Z 2/11, Wolffsohn'dan Jacobsohn'a, 15 Şubat 1911.

(2) DBHE, 332/17, no. 6978/288, Tevfik Paşa'dan Rıfat Paşa'ya, Londra, 10 Mayıs 1911, Eklerinde makalenin İngilizce aslı bulunmaktadır. Yine ilişikte, 10388/1173 kayıt numarası ile aynı makalenin Türkçe'ye çevrilmiş bir kopyası vardır.

(3) G. Mann, *The History of German Since, 1789*, (Penguin, Middlesex, 1974), 8. bölüm; I. Geiss, *German Foreign Policy 1871-1914*, (Londron. 1976); H. Halborn, *The History of Modern Germany*, (London, 1969), s. 298-368.

Rusya ise daha güçlü ve Fransa'ya da ittifakla bağlı olduğu için, Rus dostluğunun tercih edilmesi doğaldı. Zaten, yeni İngiliz Büyükelçisi Lowther'in İstanbul'daki karşılaştığı sevinç gösterilerine ve Kâmil Paşa'nın İngiliz taraftarlığına rağmen İttihatçılar, koyu Almancıydılar.(1) İttihat ve Terakki'yi oluşturan genç subaylar Alman hocalar tarafından yetiştirilmişlerdi. Başta Mahmut Şevket Paşa olmak üzere hepsi Goltz Paşa ve Almanya'ya hayrandılar.

Almanlara yakın bir siyaset izlemeleri dışında, Türkleri İngiliz Hükûmetinin gözünde antipatik gösterecek başka bir neden daha vardı. Bu da İttihatçıların "milliyetçi" olmalarıydı. İngiliz Büyükelçiliği baştercümanının ifadesine göre, milliyetçi Türkler kısa zamanda, "Girit, Mısır, Makedonya, Bosna, Aden, Lübnan, Kıbrıs meselelerinde, belki de Hindli nöbetçisi ile Bağdat'taki özel durumumuz hakkında söz sahibi olmak isteyeceklerdir". Türkiye'nin yeni yöneticileri altında kuvvetlenmesi İngiltere için değil, dostu ve müttefiği Rusya'nın çıkarları için de hayatî bir tehdit sayılabilirdi. Çünkü, eğer İttihatçılar başarı kazanırlarsa, Hilâl'i Ayasofya'nın ebedî süsü yapacak ve Türkiye'yi de Kafkasya, Kırım ve Balkanlar gibi eski vilâyetlerini istemeye kararlı, kuvvetli ve saldırgan bir güç haline getireceklerdi.(2) Kuvvetli ve özgür bir Türkiye, Rusya için yutulması güç bir "demir leblebi" olmasından başka Asya uluslarına Batı emperyalizm zincirini koparan ilk örnek olarak tarihe geçecekti. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Grey, bu konudaki kuşkularını dile getirirken:

> *"Türkiye gerçekten Meşrutiyet idaresini kurar ve bunu yaşatıp kuvvetlenirse, bu halin sonuçları daha ileriye varır. Bunun Mısır'da etkileri müthiş olur; ta Hindistan'da da kendini hissettirir. Şimdiye kadar her nerede Müslüman tebamız varsa onlara diyebildik ki, dinlerinin başkanı (halife) tarafından idare edilen ülkelerde merhametsiz bir istibdat vardır. halbuki bizim istibdadımız şefkâtlidir... Fakat Türkiye'de şimdi parlamento hayatı başlarsa ve işler de düzelirse Mısır'da Meşrutiyet isteği çok kuvvetlenecek, bizim buna karşı koyma gücümüz çok azalacaktır."*(1)

demişti. İttihatçılar sadece Meşrutî düzene geçmekle kalmamışlar, ülkelerindeki yabancı nüfuz ve hegamonyasını kırmak amacıyla kapitülasyonlar, yabancı posta idareleri gibi pekçok sömürü araçlarını ortadan kaldırma niyetlerini açıklamaktan çekinmemişlerdi.

(1) Ş. Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,* (İstanbul, 1981), s. 241-245.

(2) Fitzmaurice'den Tyrell'a, İstanbul, 25 Ağustos 1908, H.N. Gooch/ P. Tmeperley (der.), *British Documents on the Origins of the War,* cilt V: *The Near East 1903-1909,* (Londra, 1928-33), s. 268; Aynı belgenin Türkçe kopyası için, bkz: Celal Bayar, *Ben De Yazdım,* 3. cilt, (İstanbul, 1966), s. 906-910.

İttihatçılar, kendilerini "Asya dirilişinin" öncüsü olarak gördüklerinden Avrupa ve bilhassa İngiliz sömürgeciliğinden kurtulmak isteyen diğer uluslara da yardım ellerini uzatmışlardı. Lowther'a bakılacak olursa, başta Talat Bey olmak üzere İttihatçılar Mason locaları kanalıyla Mısır milliyetçilerine yardım etmektedirler ki(2) Kuran da bu görüşü doğrulamaktadır.(3) Meşrutiyet öncesi dönemde Türk Masonluğu(4) yabancı obedianslara bağlı bir te-

(1) Goosh and Temperley, a.g.e., s. 263; evrak no. 204, Grey'den Lowther'a, Londra, 31 Temmuz 1908; Bayar, a.g.e., s. 903-904. Belgenin aslı için, bkz: PRO, FO. 800/193A (Lowther Papers). *Sebil-ür-Reşad*'daki bir makalede şöyle yazılıyor:" İngiliz siyasileri Sultan'ın mirâsı Edward'a intikâl ederse Kral, Mısır'da, Hind'de, Arabistan'da, elhasıl bütün Şark-ı İslâm'da Müslümanların reisi, hâmisi olur hülyasını besliyorlardı... Kanun-u Esâsiye gelince, bu cihet çokluk imâl-i fikri mucip olmamıştır. Hattâ, Edward, Hidiv'e Kanun-ı esasi bahsini karıştırdığı için makamından çekilmesini natık kendi yazısı ile bir name göndermiştir... Hariciye Nezareti hakiki bir meşrutiyeti hiç bir zaman hatırına getirmemiştir. Artık, hiç kimse ümit etmezki, Hariciye Nezareti yirmi seneden beri bu kadar hileler, dolambaçlı yollar tutmuşken, kalksın da İngilizler'in çekilmesini ilk inikadında teklif edecek bir hür meclis akdine muvafakat etsin." C.XIV, "İngilizler'in siyaseti: Mısır ve alem-i İslâm hakkında," 29.IX. 1916, s. 163.

(2) PRO, FO. 800/193 A (Luwther Papers), Lowther'dan Harding'e, İstanbul, 29 Mayıs 1910; Kedourie, a.gm., s. 97-98, 101.

(3) A.B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkilâp Hareketleri,* (İstanbul, 1959), s. 481.

(4) Masonluk hakkında tanıtıcı ve eleştirici eserler çoktur: İ.N. Gün ve Y. Çeliker, *Masonluk ve Masonlar,* (İstanbul, 1968); M.V. Onat, *Yakın Tarihimizde Masonluk Üzerine Bir Derleme,* (İstanbul, 1971); N. Sevinç, *Ordular, Masonlar ve komünistler,* (İstanbul, 1971); İ.H.Yılanlıgöğlu, *Üç Büyük Tehlike; Siyonizm, Komünizm ve Masonluk,* (İstanbul, 1968); F. Ülkü, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk,* (İstanbul, 1965); C. R. Atilhan, *Türk, İşte Düşmanın,* (İstanbul, 1972); *Tarihte ve Günümüzde Masonluk* (İstanbul, 1964); *Gizli Devlet ve Fesat Programı,* (İstanbul, 1968); *Kendi Vesikalarına Göre Masonluk Nedir?,* (İstanbul, 1964); *Farmasonluğun Yırtılan Maskesi,* (Ankara, 1956); *Farmasonluk: İnsanlığın Kanseri,* (İstanbul, 1960); *Dünya Nazarında Yahudilik ve Masonluk,* (İstanbul, 1962); C Hançerlioğlu, *Başlangıcından Bugüne Erdem Açısından Düşünce Tarihi,* (İstanbul, 1963); P. Navdon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk,* (İstanbul, 1968); M. Gürata, *Masonluk Nedir?Ne Değildir?,* (Ankara, 1971); E. Ne. Egeran, *Gerçek Yüzüyle Masonluk,* (Ankara, 1972); M. Sakarya, *Masonluk Hakkında Mücmel Fikirler,* (İzmir, 1952); İ. Soysal, *Türkiye ve Dünya'da Masonluk ve Masonlar,* (İstanbul, 1978). Bu eserlerin dışında Masonların çıkarttıkları dergileri de sayabiliriz: *Büyük Şark,* (1931-1935); *Türk Mason Dergisi* (1951-1955); *Mimar Sinan* (1972-).
İttihatçılar'ın "Masonluk"la ilişkisi için, bkz. özellikle: Paul Dumont, "La Turquie Dans Les Archives du Grand Orient de France: Les Loges Maçonniques d'Obédience Français a İstanbul du Milieu du XIX'e Siécle a la Veille de la Premiére Guerre Mondiale, "Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Sempozyumu Tebliği, Strazburg, 1-5. VII.1980; M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihad ve Terâkki Cemiyeti ve Jön Türklük, 1889-1902* (İstanbul, 1985), s. 75-93; Cemâl Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz,* (İstanbul, C. VII, 1968).

şekküldü. Bu özelliğinden dolayı II. Abdülhamid'in denetiminden kaçabilmiş, devrimci faaliyetlerini yürütebilmişti. Fakat, Meşrutiyet ilân edildikten sonra ulusal bir Mason örgütü kurulmuş ve Talat Bey, "Müfettiş-i Umumî-î Âzam" sıfatıyla "Şûra-yı Âli-i Osmanî"nin başına getirilmişti.(1) Talat Bey, arkadaşlarına diğer Müslüman ülkelerle de dayanışmayı sağlayacak bir "İslâm Masonluğu" kurulmasını önermişti.(2) Nitekim, Osmanlı Masonluğunun ileri gelenlerinden Arap asıllı Sait Halim Paşa ile Osmanlı Maşrıkına bağlı bir Mısır locası kurmak için kollarını sıvadılar. Fakat, Mısır'da İngiliz yanlısı Hidiv'in de üyesi olduğu ve İskoç ritine bağlı Büyük Mısır Locası halen faaliyetteydi. İttihatçılar, bu locaya karşıt olarak milliyetçi lider Muhammed Ferid'in üstadlığında bir Mason örgütü kurmayı başardılar.(3) İttihatçılar özgürlük ateşini Mason locaları kanalıyla sadece Mısır'a ihraç etmeye gayret etmekle kalmamışlar, İran'ı da İngilizlere ve yabancı hegamonyasına karşı başkaldırtmaya çalışmışlardı. İran'ın Türkiye maslahatgüzârı Feracullah Han da Mason saflarına katarak, bir İngiliz-Rus ortak etki alanı olan İran'ı da Batı sömürgeciliğinden kurtarmak çabalarına girişmişlerdi. Hattâ, Mason üstadlarından biri olan Halil Paşa'yı askerî bir heyetin başında İran'a gönderip, milliyetçilerle beraber savaşmasını sağlamışlardı.(4)

Bu gelişmeleri kuşkuyla izleyen İngilizler, İttihatçıların nasıl Mason locaları kanalıyla çalışarak II. Abdülhamid istibdadını yıkmışlarsa, aynı şekilde Mısır başta olmak üzere yabancı istibdadı altında inleyen Müslüman ülkelerine de bu yoldan destek olarak, bu ülkeleri İngiliz hegamonyasından kurtaracaklarından korkuyorlardı. Lowther, Lord Grey'in sekreteri Hardinge'e yazdığı bir mektupta Genç Türklerin kendilerini Asya Uyanışı'nın öncüleri olarak gördüklerini kaydediyor, İran ve Mısır milliyetçilerine yardımları yanında Kafkasya'daki ırkdaşlarının da bağımsızlık mücadelelerine destek ol-

(1) K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi,* (İstanbul, 1958), s. 82-122.
(2) Kuran, a.g.e., s. 481.
(3) IOR, L/PS/10/657. İlginç olan, İngilizler'in dünya Masonluğunu biri Britanya'ya (İskoç), diğeri ise Fransa'ya (Latin) bağlı iki "rit"e ayrıldığını, ilkinin "hayırperverlikte" bulunduğu halde, ikincinin "siyasete" bulaştığını, Osmanlı-Türk Masonluğu'nun da bu ikinci ekole dahil olduğunu savunmalarıdır! İngilizler'in bu ikinci ekolü tanımamalarının sebebi, ifadelerine göre, bundan kaynaklanmaktadır! İttihatçılar'ın 1909'da Londra'ya yapmış oldukları ziyaret sırasında Karaso, İngiliz maşrıkının kendilerini tanımalarını istemiş; ancak, bu talebine olumlu cevap alamamıştı. İngilizler'in, Masonik bağlar kanalıyla İttihatçılar'ın Mısır'ı "kaynatmak" istedikleri korkusu, *Arab Bulletin*'daki ifadelerden bellidir. Belgelere bakılırsa, İstanbul Polis Müdürü İttihatçı Azmi Bey, bu sebeple Mısır'a gitmiş ve Mısır'dan da Sakakini Efendi, yine bu bağları güçlendirmek üzere İstanbul'a gelmişti. (s. 297).
(4) Halil Paşa, *Bitmeyen Savaş,* (İstanbul, 1972), s. 59-66.

duklarını belirtiyordu. İttihatçıların, Rusya'daki devrimci Ermeni ve Yahudi örgütleriyle ilişki içinde bulunduğunu belirten İngiliz Büyükelçisi, Türklerin aslında Pan-Turanizm idealiyle Rusya'daki ırkdaşlarını yeniden bir bayrak altında toplamağa çalıştığını iddia etmekteydi.

Lowther, Türklerin Pan-Turanist amaçlarına en büyük desteğin Musevilerden sağlandığına emindi. Türkoloji çalışmalarıyla tanınan Profesör Arminius Vambéry ile Tekin Alp -asıl adıyla Leon Kahun- birer Musevi değil miydi? İngiliz Büyükelçisine göre, Musevilerin asıl katkısını başka bir sahada aramak lâzımdı. Türklerin karakter itibarıyla militarist olduklarını ve iktisadî konulardan pek anlamadıklarını kaydeden Lowther, İttihatçıların orduyu ıslah edebilmek için gerekli maddi imkânları ve uzmanlığı Musevilerden temin etmek niyetinde olduklarını söylüyordu. Türkler, Musevilerin bu hizmetine karşılık onlara Mezopotamya'da ve belki de Filistin'de özerk bir Siyonist Devleti kurmalarına izin vereceklerdi.(1)

Tüm bu aleyhlerindeki gelişmelere karşı İngilizlerin izledikleri politika değişik fırsatlarla Genç Türkiye'yi ve onun iktidardaki partisi olan İttihat ve Terakki'yi yıpratmak olmuştu. Hattâ, Mahmut Muhtar Paşa ile İngiltere için "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni husumetine hedef etti, onu devirmeğe çalıştı" demişti.(2) Bazı kaynaklara göre "31 Mart Olayı"nı bile *"Intelligence Service"* düzenlemişti.(3) Bu konuda aydınlatıcı delillerin İngiliz arşivlerinden

(1) Bkz: dipnot 76. Ayrıca, İngilizler Türkiye'de "Pan Turanizm"in Almanlar tarafından kışkırtıldığına, hattâ bu ideolojinin "Alman beyninin ürünü" olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre, Türkiye Turan'a doğru ne kadar genişlerse, Türkiye üzerinde nüfuzuna dayanarak, Almanya'nın Ortadoğu ve Orta Asya'daki etkisi de o kadar artacaktı. İngilizler Siyonistler'in de Alman güdümlü olduklarını sandıklarından, Museviler'in ve Siyonistlerin Pan-Turanizmi desteklediklerini ve Türklerin Orta Asya'ya doğru yayılmalarının maddî cephesini Siyonistlerin karşıladığını iddia edeceklerdi. Bkz.: NA (US), 363/29, Francis White'dan Dışişleri Bakanlığına, 22 Temmuz 1918, "Report on Pan-Turanism", 353/21, 21, 18 Mart 1920 "The Pan Turanian Movement".
(2) M. Muhtar Paşa, *Maziye bir Nazar,* (İstanbul, 1341), s. 107.
(3) S. Akşin, *31 Mart olayı,* (Ankara, 1968), s. 255-267; D. Avcıoğlu, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı,* (Ankara, 1969).

kaldırılmış olduğu düşünülürse,(1) 31 Martı İngilizlerin tertip ettiklerine dair çok sıhhatli bir sonuca varmak mümkün değildir. Şurası muhakkak ki, ayaklanma başladıktan sonra İngiliz Büyükelçiliği İttihat ve Terakki muhaliflerini elinden geldiği kadar destekledi.(2)

31 Mart'tan sonra da İngiliz Büyükelçiliği gerek yurt içinde gerek dışında Türk düşmanlığını körüklemekten vazgeçmedi. Bu hususta en fazla rol oynayan kişi hiç şüphesiz ki Elçiliğin baştercümanı Fitzmaurice'di. Fitzmaurice, Türkiye'nin istikrarını bozmak isteyen kişi ve gruplarla devamlı temas halindeydi.(3) Onun bu davranışını Fitzmaurice'ın İngiliz Gizli Servisinin bir ajanı olduğuna bağlayanlar olmakla beraber,(4) bu hususta biz baştercümanın aşırı Türk düşmanlığının da önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Baştercüman, Kasım 1912'de Grey'in sekreterlerinden Tyrell'a yolladığı bir mektupta Osmanlı payitahtından Carigrad olarak bahsetmekte ve Gladstone'un ünlü tabiriyle Türklerin "pılı pırtılarını toplayarak" Avrupa'dan atıldıkları günün bir gün geleceğini yazmaktaydı.(5)

Bağnaz bir İrlandalı Katolik olan Fitzmaurice, Türkiye'deki her gelişmenin ardında nefret ettiği Masonların olduğunu sanmaktaydı. Daha da ilginci, Fitzmaurice, Jön Türkler'in (ve İttihatçıların) Masonlar ve Siyonistlerle işbirliği yaptıklarını iddia etmekteydi. Baştercümana göre, Jön Türk hareketi Siyonistlerin hazırladıkları "cihan hakimiyeti" projesinin bir bölümü idi. Siyonistler dünya imparatorluğu yolunda bir sıçrama taşı olarak kullanmak üzere Filistin'e göz dikmişlerdir. Fakat, II. Abdülhamid'in Siyonizme geçit vermez tutumu, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Musevileri oldukça üzmüştü. Bilhassa, 140.000 nüfuslu Selânik'te yaşayan 80.000 İspanyol Mu-

(1) İngiliz Devlet Arşivi olan Public Record Office'deki çalışmalarımda bilhassa 1908 ile 1914 yılları arasında Türkiye'yi ilgilendiren belgelerin ilk önce diğer dönemlere, örneğin II. Abdülhamid dönemine, kıyasla azalmış olduğu, ikinci olarak da bu belgelerin hepsinin orijinalliğini bir ölçüde kaybedip birbiri ardısıra dizilerek ciltlenmiş olduğu dikkatimi çekip, şüphemi uyandırmıştı. İngiltere arşivlerinde "30 sene" kuralı vardır. Her belge otuz senelik bir zaman aşımından sonra tarihe ve kamuoyuna malolur. Tabiî ki, bu muamele bir yerde teoride kalmaktadır. Zira, bu zaman süreci içerisinde Hükümet memurları belgeleri tarayarak, içlerinde "güvenlik için sakıncalı" olanları ayıklar, ancak ondan sonra tarihçilerin hizmetine sunarlar. 31 Mart ve diğer önemli Meşrutiyet Türkiyesi darbelerindeki İngiliz parmağının bu şekilde "ayıklanmış" olması muhtemeldir.

(2) Aksin, *31 Mart...* s. 261-263; *Jön Türkler...*, s. 135-141

(3) Bayar, a.g.e., s. 904. Ayrıca, Fitzmaurice, 25 Ağustos 1908 tarihli Tyrell'a gönderdiği mektubunda, 1908 Devrimi'nden Devrimi'nden önce Doğu Anadolu'da Ermeni komiteleri için çalıştığını itiraf eder. Bkz. A. K. Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi,* (İstanbul, 1969), s. 186-187.

(4) Avcıoğlu, a.g.e., s. 61.

(5) Kedourie. a.g.m.. s. 90.

sevisi ve 20.000 Dönme, II. Abdülhamid'e düşman kesilmiş ve İtalyan Mason localarına yazılmışlardı. Kısa bir süre sonra Makedonya'daki tüm Mason localarını ellerine geçirmeyi başarmışlardı. Makedonya'daki Mason örgütünün başı olan Yahudi Emanuel Karaso, II. Abdülhamid'i devirmek için çalışan Jön Türklere yardım elini uzatacak ve onları Padişah'a karşı faaliyetlerini yürütebilmek üzere hafiye teşkilâtının sızamayacağı Mason localarına kabul edecekti.

İşte bu localarda Karaso, Jön Türkleri Masonlaştıracak, bir yandan gönüllerindeki II. Abdülhamid düşmanlığını körüklerken diğer yandan Siyonizm tezini benimsemelerine çalışacaktı.(1) Bu görüşe göre, 1908 devrimini gerçekleştiren "bu toy zabitleri, perde arkasından, Türk vatanını batırmak isteyen Masonlar, Dönmeler, Kozmopolitler, tek kelimeyle Yahudi dehâsı idare etmektedir".(2) Buna nazaran, II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle sonuçlanan 1908 Devrimi "Filistin emperyalizmi peşinde koşan Siyonizmin mahsulü idi".(3) Siyonistler için bundan sonrası kolaydır artık. Zira, Mason locaları kanalıyla İttihat ve Terakki üzerinde büyük bir nüfûza sahiptirler. Onlarla istedikleri gibi anlaşabilir, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tecrübesiz yöneticilerini Filistin'de emellerine ulaşabilmek için rahatlıkla kullanabilirler.

Fitzmaurice, bu iddialarına sadece inanmakla kalmadı, bunları Türk düşmanlığı propagandasında kullandı. Fitzmaurice için Lowther'ı inandırmak güç olmadı. Sir Gerard, Türkçeyi çok iyi bilen ve uzun yıllar İstanbul'da yaşamış baştercümanının bu hipotezini kolayca benimsedi. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinin bu görüşe kapılması Londra'daki karar vericilere de yansımış; Hardinge, Lowther ve Fitzmaurice'ın bu fikirlerini kapsayan raporlarının kopyalarını gizlice Hindistan, Mısır ve İran sömürge idarecilerine dağıttırmıştı.(4) Amaç, bu Müslüman ülkelerde hilâfeti elinde tutan bir dev-

(1) Bu iddialar konusunda, geniş bir "bibliyografik not" için, bkz: Ek no: 4.

(2) Kısakürek, a.g.e., s. 450.

(3) Ayverdi, a.g.e., s. 101.

(4) PRO, FO. 800/193 A, (Lowther Papers), Hardinge'den Lowther'a, Londra 26 Haziran 1910; Harding'e, anılarında da "kokuşmuş Yahudi Komitesinin (İttihat ve Terakki) Türkiye'nin politikasına egemen olduğunu "yazar. Bkz: C. Hardinge, *Old Diphomacy,* (London, 1974), s. 174. Müslümanlara yönelik propaganda bültenlerine göz gezdirildiğinde "İttihatçı-Mason-Siyonist" temasının yanı sıra, Türkler'in Arap medeniyetini yıktıkları, İttihatçılar'ın Arap düşmanlığı, Filistin'de Siyonistler'in Araplara karşı gaddarca tutumu ve İngiltere'nin ise Arap davasının yanında olduğu işlenmektedir. IOR, L/PS/10/657, *Arap Bulletin,* s. 33, 173-177.

letin kimler tarafından yönetildiğini göstererek, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık yaratabilmekti. İngiliz Büyükelçiliği aynı amaçla yurt içindeki kamuoyunu da İttihatçılara karşı koşullandırmaya çalıştı. Fitzmaurice, İttihatçıların Siyonistlerle anlaşarak vatanı sattıkları iddiasıyla önce Meclis'teki muhalefeti daha sonra da Arapları Genç Türkiye'nin yeni yöneticilerine karşı kışkırttı. İngilizlerin bu tutumu ve Fitzmaurice'ın Osmanlı başkentindeki şüpheli hareketleri Alman Büyükelçiliğinin de dikkatini çekmişti. Alman konsolosu Hans von miquel, Fitzmaurice'in birtakım entrikalar çevirerek, ülkede İttihatçıların Siyonistlerle işbirliği yaptığını ve Almanya'nın da Siyonistleri desteklediklerini tezini yaymaya çalıştığını kaydediyordu.(1)

4- İttihat ve Terakki, Muhalefet ve Siyonizm Davası

II. Abdülhamid yönetimi yıkıldığı ve Meşrutî sisteme geçildiği halde, çok partili, liberal rejim kurulamamış, Hürriyeti Rumeli'de infilâk ettiren İttihat ve Terakki İktidara gelmiş ve Mütarekeye kadar (30 Ekim 1918), fiilen ve hukuken imparatorluğun kaderini elinde bulundurmuştu. İttihatçılar, 1908 Genel Seçimini büyük bir çoğunlukla kazanarak Mebusan Meclisi içinde tek iktidar partisi olarak ortaya çıkmışlardı. Meclisteki kuvvetine rağmen, İttihat ve Terakki hiçbir zaman tam kadro halinde yürütmeyi ele almayı düşünmemiş; fakat kulisçilik, tehdit hattâ darbe yollarına dahi başvurarak yaşamayı kendi amaç ve programı doğrultusunda etkilemeyi yeğlemişti.(2) İttihat ve Terakki, aynı adla bir parti kurmuş, fakat yine de komitecilik günlerinin yadigârı olan Cemiyeti lağvetmemişti. II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi yine gizli metod ve teşkilâtla çalışan İttihatçılar'ın bu tutumu muhalefeti çok rahatsız ediyordu. Tunaya'nın da belirttiği gibi, muhalefete göre memleketi ne Padişah, ne hükûmet, ne de Meclis idare etmektedirler, aslında, herşeye perde arkasından hükmeden, her türlü kudreti kendisinde toplayan tekelci bir klik, bir Merkez-i Umumî vardı ve koca İmparatorluk bu sekiz kişinin elinde kalmıştı.(3)

İşte, Türkiye'nin içinde bulunduğu bu siyasal ortam içerisinde, İttihatçıların Masonluk ve Siyonistlikle suçlanması muhalefet için oldukça elverişli bir propaganda malzemesi olmuştu:

(1) Friedman, a.g.e., s. 151-153.
(2) M. R. Esatlı, *İttihat ve Terakki*, (İstanbul, 1975); G. Vardar ve S.N. Tansu, *İttihat ve Terakki'nin İçinde Dönenler*, (İstanbul, 1969).
(3) T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (İstanbul, 1952), s. 18.

> *"Farmasonluk, Siyonistlik gibi halkı aldatıcı ve uyutucu cemiyetlerden tevlid ve neşy ü nema bulan İttihat ve Terakki Cemiyeti gösterdiği ihtirasat-ı adiye ile devlet ve milleti bugünkü hale sokmuş olduğundan bunu anlamayan efrad-ı milletten kimse kalmamıştır".*

Muhalefete göre, Siyonistlerin Filistin'de bir devlet kurması uğruna İttihatçılar vatanı feda ediyorlardı. Muhalefet tarafından benimsenen İngilizlerin tezinin bir başka bölümü de Siyonistlerin ardında Almanya'nın olduğudur:

> *"Siyonist bendesi olan bizdeki İttihatçı kardeşler güya insaniyete muavenet ve yardım edecek olan bu cemiyetlerle hamileri Almanya İmparatorluğu'ndan aldıkları emirler üzerine memleketimizde yaptıkları fenalık ve cinayet kalmamıştır".*

Böylece, bu gidişe bir an önce son vermelidir. "Öyle bir sürü Farmason ve Siyonist döküntüsünden... istibdat ve zulüm görmek arzusunda değiliz" diyen muhalefet, İttihatçılar saltanatını yıkmaya azmetmişdir.(1)

Bu tezi muhalefet içinde ilk benimseyen eski bir İttihatçı olan Miralay Sadık olmuştu. İttihat ve Terakki'nin Manastır'daki lideri olan Miralay Sadık, Selânik merkeziyle olan anlaşmazlığından sonra parti içinde bir muhalefet grubu oluşturmayı başarmıştı. Karesi mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi ile 1911 başlarında "Hizb-i Cedid" adıyla tanınan bir grubu İttihat ve Terakki'den kopartmış ve Cemiyete karşı sert bir muhalefete başlamıştı.(2) *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit'e göre, Hizipçilere *The Times* muhabiri Grew ile

(1) M. Selahattin, a.g.e., s. 140-146. II. Meşrutiyet döneminde çıkan çeşitli kitaplarda da benzeri temalara tesadüf etmek mümkündür. T. Nadir, "Farmasonlarla" İttihatçıları, *Beynelmilel İhtilâl Fırkaları*, (İstanbul, 1910) adlı kitabında işlemekte, Fethi, *Muhaliflerin Esrarı*'nda (İstanbul, 1916); 31 Mart Vak'asından Mahmut Şevket Paşa'nın suikasdine kadar olan dönemdeki İttihatçılar'ın "rezâletlerini" sergilemektedir. Hasan Sadi de İttihatçılar'ın iktisadî politikalarını şiddetli bir dille eleştirmekte ve Maliye Nazırı'ndan "O rezil Siyonist" diye bahsetmektedir: *İttihat ve Terakki'nin İflâsı* (İstanbul, 1912). İttihatçılar'ın Siyonistler'le ilişkileri konusunda Mehmed Rauf da oldukça serttir: *İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne idi?* (İstanbul, 1911), s. 79 vd. Aynı uslûbu Şeyh Muhsin Fani (Hüseyin Kâzım Kadri) de kullanır: *O Temmuz İnkılâbı ve Netâyici: Türkiye İnkirazının Saikleri: Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri*, (İstanbul, 1920), özellikle s. 53 vd. Kitabına adının sadece başharflerini koyan "Z. M." ise "Talât, Cavit Beyler'i orduya Siyonistliği sokmakla" suçlamaktadır: *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldakları Yahud Tarih-i Matem* (İstanbul, 1910), s. 11. Bu eleştirici yayınlar içinde en "tipiği" A. Muhsin'in *Siyonizm Tehlikesi*, (İstanbul, 1913), adlı kitapçığıdır. Bkz. Ek no. 5.
(2) Tunaya, a.g.e., s. 186.

Fitzmaurice de yardımcı oluyordu.(1) Avcıoğlu'na bakılırsa, Sadık, İngilizlerin eline düşmüş ve hayatını bir İngiliz ajanı olarak bitirmişti.(2) Bayar ve Söylemez oğlu'nun da vurguladıklarına göre Miralay Sadık, İngilizlerden aylık almaktaydı ve 1913'te Türkiye'nin içişlerine karışmalarını sağlamak üzere İngiliz Kralına başvurmuştu.(3) Sadık'ın, Rauf Orbay'ın da işaret ettiği gibi 31 Martı tertipleyenlerden olduğu ve Fitzmaurice ile temas halinde bulunduğu gözönünde tutulursa "Siyonistler, Masonlar ve İttihatçılar" tezinin neden muhalefet arasında ilkin Hizb-i Cedid tarafından benimsendiği anlaşılacaktır.

Nitekim, başlattıkları kampanya ve Hizipçiler, İttihatçıların Mason ve Siyonist olduklarını iddia ederek İttihat ve Terakkili milletvekillerinden bakan seçilmemesini önereceklerdi. 1909 gibi erken bir tarihte bile Miralay Sadık, İttihat ve Terakki'nin yıllık kongresine "Siyonistlik ve Farmasonluk" adlı bir layiha gönderecek ve bu yazısında "Yahudi ırkı... nifâk, tefrika ve hodgâmlık tohumları saçarak Yahudi olmayanları za'fa düşürmek hususunda tarihin tanıdığı bir ırktır" diyecekti. Aynı yazıda Sadık, İttihatçılar gibi ahlâken bozulmuş bir zümrenin Filistin'de Yahudi Devleti kurmak isteyen Siyonistlere kapıldığını iddia edecekti:

> *"Biz ihtilâl ve inkılâp yaptık. Ümmeti ve milleti büsbütün sukut-u ahlâ-ka sevketmek için değil. Biz Sultan Abdülhamid'i hal' ettik, bunun yerine birkaç türedinin sivrilmesi, halkın yeni baştan bu sivrilen türedilere esir olması için değil... Bugün Siyonistler nazarında Osmanlı Devleti, o devletin tam olarak çökmesi, hiç değilse Kudüs'ün ve Filistin'in bizden koparılması matma-ı nazar olmuştur".*(4)

İttihatçılar, 22 Şubat 1911'de başlayan bütçe görüşmelerinde de aynı sert eleştirilerle karşılaştılar. Muhalefete mensup Mutedil Hürriyetperveran Fırkası temsilcilerinden Dersim mebusu Lütfü Fikri Bey, 27 Şubat'taki görüşmeler sırasında İttihatçı Maliye Nazırı Cavit Bey'i; Nesim Ruso, Emanuel Salem ve Jacques Menashe gibi Musevilerle olan ilişkisinden dolayı "Siyonist" olmakla suçlayacaktı. İki gün sonra konuşan Ahali Fırkası üyesi Gümülcüneli İsmail Hakkı Bey, çoğunluğunun İttihatçılardan oluştuğu Hakkı Paşa kabinesini Siyonistlerin yörüngesine girmekle itham edecekti. İsmail Hakkı Bey, devamla, Siyonistlerin Filistin'de Musevi çoğunluğuna ulaştıkları zaman ve takdirde o yörede bir Musevi Devleti kurmayı amaçladıklarını ve bunun için Filistin'de devamlı suretle toprak satın aldıklarını kaydetti. İsmail Hakkı Bey, Siyonistlerin en son kongrelerinde aldıkları kararları okumaya başlayınca, Talat Bey atılarak bu kongrelerin gizli olmadığına dikkatleri çekti. Gümülcüneli İsmail ise İttihatçıların Siyonistlere engel olmadıklarını, çünkü İmparatorluğun bütçesini ancak onlardan aldıkları maddi yardımlarla denk getirebildiklerini iddia etti. Bu hususta Hükûmet, Sir Ernest Cassel ve onun ajanı olan Emanuel Salem gibi Siyonistlere Türkiye Millî Bankasını kurdurtmuştu. Ayrıca, İsmail Hakkı Bey'e göre, 1910 yılında Cavit Bey'in Fransa gezisinde dış yardım için başvurduğu dört banka da Siyonist teşekkülleriydi. 1910 borçlanmasını karşılayan *Deutsche Bank* ise bu yardımı yapmayı Siyonist Jacques Menashe'nin aracılığıyla kabullenmişti.

(1) Akşin, *Jön Türkler...*, s. 184
(2) Avcıoğlu, a.g.e., s. 74.
(3) Bayar, a.g.e., 4. cilt, s. 1345; G. K. Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler,* (İstanbul, 1968), s. 160.
(4) Bahriye Nazırı İhsan Bey'in hatıra defterinden nakleden, Anadol, a.g.e., s. 90-93.

Gümülcineli'den sonra sözü alan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, suçlamaları teker teker cevapladı. Avrupa'da bazı Musevilerin Filistin'de bir devlet kurmak istediklerinin doğru olduğunu itiraf eden Sadrazama göre, bu Museviler emellerinin altından kalkamayacak "bir avuç şarlatan"dan ibaretti. Zaten, Avrupa musevilerinin çoğunluğu da bu saçmalığa kanmıyacaklardı. Hükûmetin "Siyonist" bankalarla olan ilişkisine gelince Sadrazam, Sir Ernest Cassel'in Musevi ya da Siyonist olmadığını, fakat İngiliz kilisesine bağlı bir Protestan olduğunu söyledi. İngiltere'nin tanınmış bankerlerinden olan bu zat, Mısır'da millî bir banka kurarak ülkeyi zengin etmişti. Üstelik, Sadrazam'ın ifadesine bakılırsa, bu bankada hiçbir Musevi istihdam edilmemişti. Mısır'daki örneği gördükten sonra Osmanlı Hükümeti de Cassel'i Türkiye'de bir ulusal banka kurmak üzere İstanbul'a davet etmişti. Cassel'in Siyonizm'le hiçbir ilişkisi yoktu ve kendisi "Osmanlıcılığın kıymetli bir dostu" idi.

Cavit Bey'in Fransa'da başvurduğu bankalardan sadece bir tanesi, *La Banque Louis Dreyfus,* bir Musevi teşekkülüydü. *Deutsche Bank*'ın Siyonistlerin talimatına göre hareket ettiği düşüncesi saçmaydı. Bankanın hissedarları arasında Museviler olabilir, ama bu bankanın Siyonist çizgisini takip ettiğine bir kanıt olarak göstermek gülünçtü. Lütfü Fikri ve İsmail Hakkı'nın "Siyonist ajanı" olarak tanımladıkları kişilere gelince; Hakkı Paşa, Emanuel

Salem'in *Banque de Salonique*'in müdürü, Jacques Menashe'nin ise Osmanlı Hükümetinden bazı malî imtiyazlar koparmak isteyen bir Fransız grubunun temsilcisi olduğunu söyledi. İstikraz müzakerelerinin Siyonizm'le ilgisi olmadığını bu suretle izah eden Sadrazam, Hükûmetin Siyonizm davası karşısında "hasımâne" olduğunu ve Musevi göçmenlerin memlekete kabulünün yasaklandığını da belirtmiştir.(1)

Siyonizm davasının Meclis'te tartışılması, muhalif basının bu konuyu İttihat ve Terakkî aleyhinde bir malzeme olarak sütunlarında yorumlamasına neden olmuştu. O güne kadar sadece Ebüzziya Tevfik'in tekelinde olan Yahudi Sorunu ve Siyonizm davası gibi konular nerede ise tüm Meşrutiyet gazeteleri tarafından ilgi ile benimsenmişti. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin başyazarı daha 1889'da *Millet-i İsrailiye* adlı bir eser yazmış ve bu kitap, içinde Musevileri taciz edecek sözler olduğu gerekçesiyle zamanın Hahambaşısı tarafından Sadrazam'a şikayet edilmişti. Hattâ, İngiliz Elçiliği 1909'da Londra'ya gönderdiği bir raporda Ebüzziya'nın "Osmanlı Devleti'nin Musevi bankerler tarafından sömürüldüğüne inandığını" iddia etmişti.(2)

Siyonizmin Meclis'e girmesiyle Ebüzziya Tevfik, bir dizi makale yayınlayacak,(3) oldukça teferruatlı bir şekilde Siyonist Örgütü ve Filistin'deki faaliyetlerini inceleyecekti. "Siyonizm bir maksad-ı muzıra hizmettir" diyen Ebüzziya Tevfik, bu maksadın Filistin'de "bir Hükümet-i Museviye teşkilini mümkün kılmaktan ibaret" olduğunu da kaydetti. Siyonistler hakkındaki tüm bilgileri Kann'ın kitabından aldığını da itiraf etti. Osmanlı ülkesinde, hattâ payitahtta bile Siyonistlerin olduğuna Hükûmetin dikkatini çeken Ebüzziya Tevfik, iktidarı bu fesatçıların faaliyetlerine son vermesi için uyardı. Ebüzziya Tevfik'e göre, Hükûmet Siyonistler'in çabalarına karşı daima tetikte olmalı ve onların oyunlarına gelmemelidir. Çünkü, Siyonistlerin elinde tesirli bir silah vardı. Bu da "para"dır. "Kavm-i Ben-i İsrail... servet hususunda kemâl-i iktidar ile kesbi iştihar etmişti. Para ise dünya işlerinde her kuvvetin fevkindedir. Bu cihetle... bu kavim husulü paraya müttevkif olan

(1) Meclis'teki bu tartışmaların tam metni için, bkz: *Tanin, Yeni Gazet, Tasvir-i Efkâr, Yeni İkdam, Le Moniteur Oriental, Stamboul, La Turquie*, 2 Mart 1911. Sadrazamın açıklamalarına Ebüzziya'nın tepkisi için, bkz. Ek no. 6.

(2) PRO, FO. 371/992/177, no. 992, Marling'den Grey'e, İstanbul, 27.XII.1909.

(3) *Tasvir-i Efkâr*, "Siyonizm" 6 Mart 1911; "Siyonizm Meselesi" 8 Mart 1911; "Siyonizm(1)", 9 Mart 1911; "Siyonizm ve Maksadı(2)", 11 Mart 1911; "Siyonizm ve Teşkil-i Hükümet(3)", 13 Mart 1911; "Siyonizm ve Teşkilâtı(4)", 14 Mart 1911; "Siyonizm(5)", 6 Nisan 1911.

her işi vücuda getirmeğe kâdirdi".(1) Daha açık bir deyişle, Ebüzziya Osmanlıların dış borçlar konusunda daha titiz davranmalarını, aksi takdirde Musevi bankerlerin istikraz karşılığında Türklerden bazı siyasal imtiyazlar koparabileceklerini imâ ediyordu.

İttihatçılara muhalif *Yeni Gazete* de Sadrazamı eleştirerek, Siyonistlerin "dört buçuk şarlatan"dan ibaret olmadıklarını, fakat İmparatorluğun geleceği açısından ciddiye alınması gerektiğini savundu. "Siyonizm Fırtınası" adlı bir başmakalede, şöyle deniliyordu:

> *"Siyonizm efkârının bugünkü intişarına, Siyonistlerin bugünkü kuvvetine, dört buçuk şarlatanın hayali deyip geçivermek, nefs-i emmâre muvafık değildir... Birinci Bal (Basel) Siyonist Kongresinden, sonuncusu olan ve birkaç ay evvel açılan Hamburg Kongresine kadar geçen safahat ile bugün Siyonizmin ne derece bir kuvvet iktisap etmiş olduğuna dört buçuk hayalperestten ibaret görülürse, yani hakikaten bu kadar uzağa düşülürse 'Siyonizm' cereyanlarından tevakki edebileceği hakkında, Millet-i Osmaniye'ye nasıl itminân ve emniyet gösterilebilir düşünmeliyiz!"*.(2)

Bu makalenin yayınlanmasından bir gün geçmeden aynı gazete, "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet" adıyla bir dizi yayına başlayarak Siyonistler'in emellerinin ne olduğunu açıklamaya çalışacaktır. Gazete, yüzyıllardır eziyete uğramış Musevilerin, "istiklâl-i millî ve ırklarıyla iftihar eden milletler gibi" hükûmet kurmak istemelerinin kınanmaması gerektiğine işaret ediyordu.(3) Fakat, bunlara rağmen aynı gazete, Siyonizm'in "memleketimizin bir kısmı hakkında orasının ifrâzı ve orada bir hükûmet teşkili fikri ve emelini işitince bütün kuvvetimizle bu cereyana karşı gelmek isteriz" demekten kaçınmıyordu. Gazete ilerki günlerde ise Hükûmeti sıkıştırarak, Siyonizm karşısındaki tavrını ortaya koymasını istedi.(4) Bazı tâvizler karşılığında Siyonistlerin Osmanlılara dış borçlarında yardım edebileceklerini duyduklarını belirterek,(5) soruyordu:

(1) "Siyonizm", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mart 1911.

(2) "Siyonizm Fırtınası", *Yeni Gazete*, 2 Mart 1911.

(3) "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet(1)", *Yeni Gazete*, 3 Mart 1911.

(4) "Siyonizm: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet(2)", *Yeni Gazete*, 15 Mart 1911

(5) "Siyonizm Meselesi: Muhaceret-i Museviye ve Meslek-i Hükümet (3)", *Yeni Gazete*, 27 Mart 1911.

"Hükümet memleketimize doğru hasıl olan Siyonist cereyanlarına Dahiliye Nezareti'nin cevab-ı reddiyesi ile mi iktifâ etti? Yoksa bu cereyanların ehemmiyetini anladı da buna karşı ve her suretle müsellâh ve mücehhez bulunmayı mı tercih etti? Yoksa az çok bu cereyanlardan memlekete bir fayda geleceği içtihadına yatkın mı davrandı?".(1)

Siyonizm Sorunu'nu başyazı sütunlarında yorumlayan gazeteler kervanına *Yeni İkdam* da katıldı. Osmanlı ülkesinde Yahudi Sorunu'nun olmadığına dikkatleri çeken gazete, Museviler için, "Onlar kanaatkâr, çalışkan, namuslu ve hareket-i iktisadiyeleri mahdut adamlardır" diyordu. Bundan başka, Türkler ve diğer Müslümanlarla daima iyi geçinmişler ve onlara müteşekkir olmuşlardı. Fakat, Siyonizme gelince, *Yeni İkdam* bu akıma karşı olduğunu açıklıyordu.

"Bunun (Siyonizmin) memleketimizde ileri gitmesini arzu etmeyişimiz Anti-Semit olduğumuzdan ileri gelmiyor. Çünkü, Anti-Semit değiliz... Biz kavm-i İsrailiye'nin Filistin'de toplanmalarını ve orayı bir merkez ittihaz etmelerini istemiyoruz. Devletin başına ilerde bir takım meseleler çıkmasından korkarız. İhtimâl ki ilerde Avrupa'dan gelen bir takım hayali başlar Filistin'de tesisi tasavvur olunan Merkez-i Museviyata başka bir şekil vermek hayalinde bulunurlar".

Yeni İkdam'ın burada dendiği Siyonistlerin Filistin'de toplandıktan sonra özerklik, hattâ bağımsızlık isteyebilecekleridir. Siyonistlerin de Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan bazı uluslar gibi ayrılıkçı hevesler beslemeleri ortaya bir Musevi Sorunu'nun çıkmasına neden olabilirdi. İşte, o zaman, Ermeni olaylarında görüldüğü gibi, "Osmanlı Musevilerinin de maiset-i içtimaiye ve istirahat-ı kavmiyeleri rahatsız olurdu".(2)

Siyonizm konusu günün dergileri tarafından da ele alınacaktı. Ünlü mizâh dergisi *Cem* alaycı bir üslûpla "İsrail Krallığı" diye bir makale neşredecek, içinde hayalî bir kabine oluşturarak, Nesim Ruso'yu Başbakanlığa, Alfred Dreyfus'u ise Adalet Bakanlığına uygun görecektir.(*)

(1) Bkz: 159' uncu sayfanın 4.dipnotuna.
(2) "Siyonizm", *Yeni İkdam*, 6.III.1911.
(*) *Djem*, no: 18, 11.III.1911, s. 13.

Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Mecmuası ise ciddi ve endişeliydi. "Bu günlerde hakiki bir tehlike ve istila-yı maliye ve iktisadiyeye maruz bulunuyoruz... Siyonist Cemiyeti arz-ı Filistin'i Yahudileştirmek arzusundadır... Önünü şimdiden almalıyız."(*)

Bir edebiyat dergisi olan *Servet-i Fünûn* da sütunlarını Siyonizm'e ayırmak ihtiyacını hissetmişti. Siyonizm'e karşı mücadelede Osmanlı Musevileri'nin mesuliyetinin olduğuna dikkat çeken dergi, cemiyetin dağılmasını, hahambaşılık başta olmak üzere Musevi cemaatinin önde gelenlerinin bu cereyanı takbih edici beyanlarda bulunmalarını tavsiye ediyordu. Cemaatten gelen bu tür açıklamaları da yayınlayan *Servet-i Fünûn*, Meclis'teki tartışmaya da temas ederek, Sadrazam'ın Siyonizm'i "küçümseyici" tavrını yadırgadıklarını belirtecektir. Siyonizm, tehlikedir ve tedbir gereklidir: "Arazimiz üzerinde, hatalarımızın eseri olarak tevlid eden bunca tefili hükümetlerden sonra bir de arz-ı Filistin'de hükümet-i Museviye çıkarsa, böyle zekii, faal, dünyanın her tarafında herkese müteveffuk bir kuvvet-i sai-i mücavereti bizi yalnız Suriye'de değil, daha vasi yerlerden Ceziret-ül Haram'dan da mahrum edebilir." Bu itibarla, Siyonizm'in arkasında dostumuz Almanya dahi olsa karşı çıkılmalıdır.(**)

Siyonizm sadece İstanbul basını tarafından ele alınan bir konu değildi. Nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölgelerdeki yöresel gazeteler dahi bu soruna eğilmişlerdi. Trabzon'da çıkan *İkbal* gazetesi bir başyazıyla Musevilerin tarihine değindikten sonra, "Mevcudiyet-i siyasiyesini kayıp etmiş bir millet-i kadime için bu emel (Filistin'de devlet kurmak) tabiî bir hususdur. Fakat, aksam-ı vatanı her ne şekilde olursa olsun istilâkâr kuvvetlere karşı müdafaa etmekte bittabi makul ve meşrudur" diye yazmıştı. Buna göre, "Siyonistlerin bütün bu emel uğrundaki teşebbüsatını dikkatle takip etmek ve... memleketimizde tedabir ittihaz etmek, hükümetimiz, daha doğrusu milletimizin en mühim vazife-i vatanperveranesidir".(1)

Siyonizm, Osmanlı sınırlarının dışına taşarak ülke dışındaki muhalefet tarafından da kullanılmaya başlanacaktı. Mütâreke yıllarında kendisini Kürtçülüğün şampiyonu olarak göreceğimiz Şerif Paşa, İttihatçılar'a karşı

(*) no. 3, 17.II.1913, s. 3.
(**) "Osmanlı Musevileri ne yapmalıdır?", *Servet-i Fünûn*, no. 1035, 24.III.1911, s. 500 vd; "Siyonist kongresi Hakkında", no. 1054, 22.II.1913, s. 331 vd; *Musavver Salname-i Servet-i Fünûn*, (İstanbul, 1911), s. 215-16, 314-315.
(1) Zikredilen yer: Selahaddin, a.g.e., s. 145-147.

Paris'te çıkarttığı dergisinde "Mason-Dönme-Yahudi-İttihatçı" tezi doğrultusunda yayın yapacak ve bu ittifakı, kendi deyimiyle, Osmanlı'nın kanını emmeye azmeden "vampirler" olarak nitelendirecektir.(*) Balkanlar'da ise Siyonizm ele alınacak ve bundan önce gördüğümüz gibi, Kâzım Nami "Siyonizm" adlı makalesiyle, Yunus Nadi ise "Kahrolsun Siyonizm" adlı yazısıyle Filistin'e Yahudi göçüne ve yerleştirilmesine karşı bir tavır sergileyeceklerdi. Burada önemli olan bu iki yazarın da İttihatçı oluşuydu. Demek ki, muhalefetin anti-Siyonist görüşü bazı İttihatçılar tarafından da benimsenmiş ve İttihat ve Terakki, içinde İttihatçıların da olduğu bir kabineye Siyonizm ve Yahudi göçü konusundaki tavrını belli etmeğe çalışmıştı.

Siyonizm'le işbirliği yapıyorlar diye İttihatçılara yüklenen suçlamalar karşısında Hüseyin Cahit, kalemiyle savunmaya geçti. 4 Mart'ta *Tanin*'de çıkan bir makalesiyle, bu ithamların dost görünen yabancılar tarafından kasıtlı olarak çıkarıldığını yazdı. Hüseyin Cahit, 31 Mart başta olmak üzere ortaya atılan bu fesatlar hatırlanırsa, "bu memleketi rahat bırakmamak, hepimizi birbirimize düşürerek kardeşi kardeşe öldürtmek için gizli bir takım müessiratın bütün şetânet ve melânetleriyle daimî suretde uğraştıkları derhal teslim olunur" diyordu. Açıkça dile getirmemekle birlikte İngilizlerin bu işin arkasında olduğunu imâ ediyordu. Fitzmaurice'in ortaya attığı son "tohum-u efsat ve tahrik"in Siyonizm olduğunu yazan Hüseyin Cahit'e göre, fesatçıların bu kelime ile kastettikleri "Memleketi Yahudilere satıyorlar" cümlesinde toplanabilir. Bir takım Yahudilerin dünyada dağınık halde bulunan Musevileri Filistin'e sevk ederek, orada bir özerk devlet kurmak istediklerini itiraf eden Hüseyin Cahit, "bu esas kavrandıktan sonra artık dünyada ne kadar vak'a olursa hepsi bu maksada hadim gibi göstermek için misaller, efsâneler icadı pek kolaydır" diyordu:

> *"Dünyanın en büyük bankaları Musevilerden mürekkep olduğu malumdur. Şu halde hükümet istikraz için bir heyet-i maliyeye müracaat etti mi ve bu heyet içinde Musevi bankaları da bulundu mu? derhal: İşte biz demedik mi? Hükümet de bu fikre mütemayil davranıyor, çünkü Musevi bankalarla iş görüyor! demekten kolay birşey tasavvur olunamaz. Nazırlardan biri Musevilerden memur istihdam etti mi, aynı name tekrar eder: İşte biz demedik mi, Hükümet Arz-ı Filistin'i Yahudilere satacak, çünkü falan nazırın maiyetinde filan Musevi memur var. Erbab-ı ticaret arasında bittabi Museviler de dahil. Bunlar bir teşebbüs-ü iktisadiye giriştiler mi, derhal yine aynı tahrik ve efsat: İşte hükümetin hiyanetine bir delil daha! diyorlar".*

(*) Şerif Paşa'nın İttihatçıları eleştiren kitapları için, bkz: *İttihad ve Terakki'nin Sahtekârlıklarına, Denaetlerine Karşı bir Seda-yı Lânetimiz* (Paris, t.y.); *Mücahede-i Vataniye: Muhalefet-i İttihad ve Terakki Cemiyeti* (İstanbul, 1914).
Ayrıca, dergi için, bkz: Mecher*outiette*, no: 36 (Kasım 1912); s. 7-20; no: 37 (Aralık 1912), s. 13; (Mart 1913), s. 57-58; (Nisan 1913), s. 39-40

Bütün bu "efsaneler" karşısında Hüseyin Cahit, İttihatçıların düşüncelerini dile getirerek, "Memleket Yahudilere satılacak imiş. Bunu dünyada kim yapar? Girit adası üzerindeki hakk-ı hakimiyeti muhafaza için ilan-ı harbe hazır olduğunu resmen beyân eden Hükümet-i Meşrutiye'nin böyle bir hiyaneti kabil-i tasavvur mudur?" diyerek muhalefeti susturmaya çalışıyordu.(1)

İttihatçıların bütün savunmaları yarar getirmemiş ve Talat ve Cavit Beyler kabineden düşürülmüşlerdi. Talat Bey'in yerine Dahiliye Nezaretine getirilen Halil bey ise hükümet'in Siyonizm konusunda taviz vermeyeceğini basına kesin bir ifade ile açıkladı. Hükûmetin, her şekliyle Siyonizme karşı olduğunu belirten Halil Bey, Musevilerin Türkiye'de yakınlık gördüklerini söyledi. Siyonizmin ülkenin çıkarlarına ve Osmanlıcılık ilkesine aykırı düştüğünü kaydeden Dahiliye Nazırı'na göre Osmanlı Musevileri bu akımdan uzak durmalıydılar.(2)

Hükûmet'in Siyonizm karşısındaki tutumunun sertleşmesinin başka bir belirtisi de Kudüs mutasarrıflığından Suphi Bey'in alınıp, yerine Azmi Bey'in getirilmesi olmuştu. Suphi Bey, Filistin'e atandığında Musevi yerleşim merkezlerini teftiş etmiş ve olumlu izlenimlerini İstanbul'a bildirerek,

(1) "Siyonizm", *Tanin*, 4.III.1911 Osmanlı basınındaki söz konusu tartışmayı İngilizler yakından takip ediyorlardı. Bkz: PRO, FO. 800/193 B, 26.IV.1911.

(2) *Yeni İkdam*, 24.IV.1911. Halil Bey'in, *El-Tiempo* adlı bir Musevi gazetesine yaptığı açıklamada aynen şöyledir:
"...Siyonizm ne şekilde olursa olsun, nezd-i hükümetde hüsn-ü nazarla görülemez, bazı ecnebi Museviler'in memâlik-i Osmaniye'ye gelerek bu maksadın tervici yolunda propaganda da bulunmalarını iyi göremem. Museviler, kendilerinin dahi taht itirafında olduğu üzere memâlik-i Osmaniye'de nail oldukları muhabbet ve samimiyete dünyanın hiç bir tarafında mazhar olmamışlardır. Binaenaleyh, daima şüpheyi davet eden Siyonizm mesleğini iltizâm ve takip etmek hem Osmanlılık, hem de Osmanlı Musevileri aleyhinde hareket etmek demektir. Bu gibi mekasid-i mühimmeye vakıf olan erbab-ı malûmat Siyonizm aleyhine şiddet ve hareretle nesr-i efkârda devam edecek olurlar ise hükümetle Musevi vatandaşlarımız arasında mevcut olan rabt-ı samimiyetin bilâzayıf ve zevâl devam edeceğinden istibah yoktur."

kutsal topraklara Musevi göçünün, bazı yasalarla düzenlenirse, İmparatorluk için yararlı olabileceğini savunmuştu.(1) Yeni mutasarrıf Azmi Bey ise Siyonist kolonilerin Filistin'in iktisadî kalkınmasına katkılarından etkilenmemişti. Azmi Bey, Hükümetin politikasını açıklarken, kendilerinin Anti-Semit olmadıklarını, fakat Filistin'i ellerinden almak istediklerini ilân edenlere kucak açmayacaklarını söylemişti. Bu çocukça tasavvurlarından vazgeçmedikleri sürece Musevilerin Filistin'deki ekonomik faaliyetlerine de engel olacağını kaydetmişti.(2) Nitekim, yabancı uyruklu Musevilerin Filistin'de arazi satın almaları bir kez daha yasaklandı.(3)

5- Filistin'in Musevileşmesi Karşısında Arapların Tepkisi

Osmanlı Hükûmeti'nin aldığı tüm karar ve yasaklara rağmen, Siyonistlerin Filistin'deki varlıkları gün geçtikçe artıyor ve *Yishuv* gittikçe büyüyordu. 1908 Devrimi'nden sonra Siyonistler, merkezi Yafa'da olmak üzere bir Filistin Ofisi açmışlar ve bu kuruluşun girişimiyle Filistin Toprak Geliştirme Şirketi'ni kurmuşlardı. Bu şirketin başına getirilen otuziki yaşındaki Alman asıllı Dr. Arthur Ruppin başarılı bir iktisatçı olarak Filistin'deki tüm kolonizasyon faaliyetlerini yönlendirmekle görevlendirilmişti. Filistin'de Yahudi varlığının henüz özerk bir yönetim talebinde bulunamayacak kadar cılız temellere dayandığını gören Dr. Ruppin, Musevi tarihinde ikinci dalga *(aliyah)* adıyla tanınan ve 1905'ten itibaren yeniden başlayan Musevi göçünü bir an önce koloniler kurarak istihdam etmeye başlamıştı. Kollektif mülkiyet ilkesine dayanan bir sistemle 1908 ile 1914 yılları arasında satın aldıkları elli bin dönüm arazi üzerinde dokuz yeni çiftlik ve yerleşim merkezi *(kvutzah)* tesis etmeyi başarmıştı. Kırsal alandaki artan faaliyetleri yanında Ruppin, Yafa yakınlarında 139 haneden ve 1.500 kişiden oluşan bir Yahudi şehrinin temellerini de atmıştı. Bu yerleşim bölgesine "İlkbahar Tepesi" (İbranicesi *Tel Aviv)* denmişti. Siyonistler, kurdukları kolonilerin korunmasını sağlamak amacıyla Musevi göçmenlerden oluşan küçük bir ordu kurmuşlar ve "Gece Zaptiyeleri" *(Hashomer)* adını alan bu milisler, at ve silah kullanmaktaki becerileriyle kısa sürede Arapları sindirmişler yerli halkı hicrete zorlamaya başlamışlardı. Eğitim konusuna da el atan Siyonistler, İbranice tedrisatın esas alındığı ilkokullar açmışlardı.

(1) Mandel, a.g.e., s. 62-63.
(2) Aynı eser, s. 104.
(3) PRO, FO. 195/2351, no. 25, Satow'dan Lowther'a, Kudüs, 21 Mayıs 1910; 195/2342, no. 31, ekleriyle, Cumberbatch'dan Lowther'a, Beyrut, 16 Mayıs 1910.

Filistin'de gittikçe gelişmekte olan bu Musevi varlığını Osmanlı idarî sistemi içinde eritmektense, Siyonistler, Osmanlıcılık ilkesine aykırı düşen bir politikayla sınırlı bir "özyönetim" denemesine giriştiler. Böylece, Batı Şeria'daki koloniler "Yahuda Kolonileri Federasyonu", Kudüs ve çevresindekiler ise "Galile Kolonileri Federasyonu" altında toplandılar. İktisadî sorunlarından adalet mekanizmasına kadar kendilerini ilgilendiren tüm sorunları Osmanlı düzeninden bağımsız bir şekilde çözümleyebilecekleri yetkili kurumlar teşkil ettiler.(1) Filistin'deki Musevi özyönetimi Beyrut Ticaret Okulu Müdürü Refik Temimî ve Yardımcısı Behçet Bey'in de dikkatini çekmiş ve bölgede yaptıkları bir geziden sonra bu iki Osmanlı yetkilisi hayretlerini gizleyemeyerek, "Bu bölgeler bize mi ait?" diye sormuşlardı. Her gittikleri yere egemen olan "İbrani damgasını" görmüşler, "Bütün ilanlar İbranice, her yerde İbrani lisanının nameleri işitiliyor... Sokakların isimleri İbranice... Bütün simâlar İbrani" demişlerdi.(2)

Filistin'in gittikçe "Musevileşmesi" Osmanlıları olduğu kadar bölgenin sakinleri olan Filistinlileri de kuşkulandırıyordu. Nasıra Kaymakamı, Osmanlı ordusundaki Arap Paşalardan biri olan Farukî Sami Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Filistin'deki değişikliklerden bahsederek, "Onların (Siyonistlerin) ortasında Davud'un yıldızı ve onun da altında İbranice 'Siyon' yazısını ihtiva eden mavi bir bayrakları var" diyordu. Kutlama ve toplantılarında Osmanlı bayrağı yerine bunu göndere çektiklerini ve Siyonist millî marşını söylediklerine değiniyordu. Yabancı pasaportu taşımalarına ve yabancılardan himâye görmelerine rağmen, Osmanlıları aldatarak onlara kendi tebalarına geçtiklerini söylüyorlardı. Ne zaman Osmanlı mahkemelerine çıksalar, yabancı pasaportlarını göstererek yabancılara sığınıyorlardı. Aralarındaki bütün ihtilâfları Osmanlı Hükümeti'ne başvurmaksızın kendi yetkili mercilerinde halledi yorlardı. Çocuklarına dövüşmeyi ve silâh kullanmayı öğretiyorlardı. Evleri silah ve cephaneden geçilmiyordu. Ayrıca, özel posta hizmetleri, pulları dahi vardı. Bütün bunlar onların siyasal amaçları olduğunu ve bir hükümet kurmak istedikleri izlenimini bırakıyordu. Kaymakam, "eğer

(1) Filistin'deki bu gelişmeler için, bkz: H.M. Sachar, *A History of Israel,* (New York, 1979), 4. bölüm; I. Cohen, *The Zionist Movemet,* (Londra, 1945), 6. bölüm; A. Ruppin, *Three Decades of Palestine* (Londra, 1936); S. Folkowsky, "The Jews and the Economic Development of Palestine", H. Sacher (der.), *Zionism and the Jewish Future,* (Londra, 1917); M. Bumstein, *Self-Government in Palestine Since 1990,* (Tel Aviv, 1917); "İmmigration and Settlement", *Encyclopedia Judaica,* 1973. Ayrıca, bkz: Ek no. 7.
(2) "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonlarına Doğru İki Yüksek Memurun Gözünde Petak Tikva Şehri", (İbranice aslından tercüme), Ya'acov Yehoshua, *Cathedra,* no: 10, 1979.

hükümet bu akıntıya sed çekmezse Filistin'in Siyonist Örgütü'nün ve milletinin malı olması artık an meselesidir" diyordu.(1)

Siyonistler'in Filistin'deki faaliyetleri bölgenin Arap yerlilerini oldukça tedirgin etmiş ve Filistinliler Musevi göç ve iskânına itirazlarını yükseltmeye başlamışlardı. Siyonistlere ilk protestolar Filistinli Arap mebuslardan gelecekti. 1908 seçimlerini Kudüs'ün tanınmış ailelerinden üç Müslüman Arap kazandı. Ruhi Halidî(2) Said Hüseyni(3) ve Hafız Said Beyler.(4) Bu üç Arap liderinin Siyonizm aleyhtarlığı Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarından kaynaklanmaktaydı. Onların gözünde Siyonizm, bir ayrılıkçı akım olduğu için İmparatorluğun parçalanmasına yol açacaktı. 1909 Haziranı gibi erken bir tarihte Hafız Said Bey, Siyonizm sorununu Meclis'e getirmiş ve milletvekillerine Siyonizmin ne olduğunu ve bu akımın İmparatorluğun çıkarlarına ters düşüp düşmediğini sormuştu.(5)

Her üç mebus da Filistinliydi. Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetlerinin yerli Arap halkın refah ve selâmetini tehdit edeceğinden korkmuşlardı. Said Hüseyni Bey, 1 Kasım 1909'da Filistin Musevilerinin yayın organlarından olan *Ha-Zevi*'ye verdiği bir demeçte, Filistin'in kapasitesinin bu kadar Musevi göçmeni kaldıramayacağını, eğer Museviler iskân edilirlerse yerli halkı bırakacaklarını savunmuştu.(6) Hafız Said Bey ise, gelecek tehlike hakkında daha açık konuşmuştu: "Eğer Hükûmet Siyonist tehlikesine karşı birşey yapmazsa; göçmenler toprak ve ticarette aslan payını alacaklardır... Ben, başkaları gibi yerli halkın Siyonist komşularından yarar sağlayacaklarını sanmıyorum. Onlardan ticareti, tarımı ve inşaat yapmayı öğrenemezler... Bunlar için para ve eğitim gereklidir ki bu nitelikler sadece Siyonistlerde vardır".(7) Said Hüseyni Bey ile Hafız Said Bey, Musevilerin sınırlı bir yerleşim planı ile birkaç aile halinde Filistin'e yerleştirilmelerine karşı olmadıklarını açıklamışlardı. Ruhi Halidi Bey ise Filistin'de sadece Arapların hakkı olduğunu ve Arapların da Musevileri topraklarına ortak etmek için hiçbir vicdanî borçları olmadığını söylüyordu: "Biz bu ülkeyi sizden değil, Bizanslılardan fethettik... Biz burayı aldığımız zaman bölgede Museviler yoktu" diyen Ruhi Halidi Bey, Musevi göçüne engel olunmadığı takdirde Siyonistlerin tüm topraklara sahip olabileceklerini ve böylece Arapların elinden cedlerinin yadigârı olan Filistin'i alabileceklerini iddia ediyordu.(1)

(1) Mandel, a.g.e., s. 89.
(2) Ruhi Halidi Bey, seçildiğinde 45 yaşındadır. Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu olan bu tanınmış Arap lideri Sorbonne'da *Ecole des Sciences Politiques*'de okumuştur. Bordeaux'da Türkiye Başkonsolosluğu (şehbenderlik) yaptıktan sonra 1908 yılında Filistin'e dönmüş, "Maksidî" adıyla Arap gazetelerine makaleler yazmıştır. Liberal ve İttihatçı olarak tanınmıştır.
(3) Said Hüseyni ise 1908'de daha 30 yaşındaydı AIU'nun Kudüs okulunda öğrenim gören Said Hüseyni, İbraniceyi iyi bildiğinden Osmanlılarca Musevi gazetelerini sansürden geçirmekle görevlendirilmişti.
(4) Hafız Said Bey, 60 yaşındaydı. Mebusan Meclisine seçilmeden önceki görevi Gaza müftülüğüydü
(5) CZA Z2/8, Jacobson'dan Wolffsohn'a, 7 Haziran 1909.
(6) *Ha-Zevi*, 1 Kasım 1909, zikredilen yer: Mandel, a.g.e., s. 77
(7) *Falastin*, 4 Nisan 1914; zikredilen yer: Mandel, a.g.e., s. 183-184.

Filistin basını da Siyonizme karşı tavır almakta gecikmemişti.(2) Filistin'in tanınmış gazetelerinden Hayfa'da çıkan *el Karmil* ve Yafa'da yayınlanan *Falastin*, açıkça Siyonizm düşmanlığı yapmaktan çekinmiyorlardı. Arapça çıkan *el Karmil*'in sahibi ve yazı işleri müdürü Necip Nassar isminde Tiberyas doğumlu bir Protestandı. Hayatının onbeş yılını İngiliz misyonerleri yanında geçiren Nassar'ın Siyonist aleyhtarı düşüncelerini Hıristiyan Anti-Semitlerin yoğun propagandasına borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, İngilizlerin yerli halkı Siyonizme karşı, önce misyoner okul ve hayır kurumlarından başlayarak, bilinçlendirmeye çalıştıklarını düşünebiliriz.(3) Nassar'ın sütunlarında işlediği Siyonizm aleyhtarlığı o kadar şiddetli bir üslupla kaleme alınmıştı ki Hahambaşı Nahum kendisini "Osmanlılarla Museviler arasında nifâk tohumları saçmakla" suçlamış ve mahkemeye vermişti. *El Karmil* bir süre için kapatılmış, fakat Siyonizme saldırılarını İmparatorluğun çıkarlarını savunmak için yaptığı gerekçesiyle yeniden yayın hayatına dönmüştü.

Meclis'te Siyonizm tartışıldıktan sonra Necip Nassar, adeta Sadrazam'ın Siyonizmi ciddiye almamasına bir cevap olarak bu akımın ne olduğunu belirtmek amacıyla Arapça bir eser kaleme almıştı. *Siyonizm: Tarihi,*

(1) *Ha-Zevi*, 2 Kasım 1909; zikredilen yer: Mandel, a.g.e., s. 77.
(2) Meşrutiyet Filistin'inde Kudüs'te çıkan *El Kudüs* ve Yafa'da yayınlanan *El Esma* gazetelerinden başka *El Nafir* ve *El Münadi* adlarını taşıyan iki günlük daha vardı. Bunlardan ilk ikisinin ömrü kısa olmuş; *El Nafir* ise Siyonistlerce madden desteklendiği için yayın hayatı boyunca Siyonistler aleyhtarı bir makale kaleme almaktan çekinmiştir. *El Mündi* ise anti-Siyonist olmasına rağmen popüler bir gazete değildi.
R. Khalidi, "The Role of the Press in the Early Arab Reaction to Zionism", *Liban, remises en cause Peuples Mediterranéens*, no. 20 (Temmuz-Eylül 1982), s. 105-123. Yahudi basını için ise, bkz: Yosef Gorni, "Attitudes to Arab Jewish Confrontation as Reflected in the Hebrew Press, 1900-1918", *Zionism*, C. I/1 (Bahar 1980), s. 47-82.
(3) Hıristiyan misyonerlerin anti-Semitik ve anti-Siyonist tutum ve propagandaları hakkında, bkz.: PRO, FO. 78/2514, no. 27, Consular, no. 385, Dickson'dan Currie'ye, 25 Haziran 1897; 195/1727, no. 25, Dickson'dan Fane'ye, Kudüs, 16 Temmuz 1891.

Amacı ve Önemi (El Sahyinuna: Tarihuna, Haraduha, Ehemmiyetuha) adlı eserinde Nassar, Siyonizmi *Yahudi Ansiklopedisi*'ne *(Jewish Encyclopedia)* sadık kalarak tanımlamış ve Amerikan Siyonistlerinin başkanı olan Richard Gottheil'in bu makalesinden uzun alıntılar yapmıştı. Kendisine ait olan bölümlerde ise Nassar, Filistinli mebuslar gibi, Siyonizmi Osmanlı İmparatorluğu'nun bekâsı için büyük bir tehlike olarak görüyordu. Nassar'a göre, Siyonistler sadece Filistin'i değil, zayıf Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünü birden ellerine geçirmek istiyorlardı. Ayrıca, Siyonistler ülkemizi *(bilad)* bizden koparıp, hayat kaynaklarımızı tekellerine almak amacını gütmekteydiler: "Buna karşı biz Hâlife'ye bağlı sadık Osmanlılar olarak herşeyi hükûmetten beklememeli ve dernekler kurarak, Osmanlıcılık ilkesi ışığında ülkenin kalkınmasına yararlı olacak şekilde tarımsal, endüstriyel ve ticarî konularda programlar hazırlamalıyız. Osmanlı sermayesinin yabancıların ceplerine aktarılmasını engellemeliyiz". İşte, Nassar ancak bu şekilde cedlerinin kanlarıyla fethedilmiş Filistin'in korunabileceği düşüncesindeydi.(1) Nassar'ın ifadesindeki ilginç noktalardan biri de yazarın bir Hıristiyan olduğu halde Osmanlı Devleti içinde toplumsal birliğin merkezi olarak halifeyi görmesi ve "millet" sistemine göre yönetici sınıfından ayrılan bir Hıristiyan olarak kendisini Hıristiyan Avrupa'ya daha yakın göreceği yerde, ülkedeki yabancı tesirlerine karşı bir tutum sergilemesi gelir.

Siyonist aleyhtarı neşriyat yapan ikinci bir Filistin gazetesi de *Falastin*'dir. 1911 Ocak'ında yayın hayatına giren bu Arapça günlük gazete iki Ortodoks Arap, Davud ve Yusuf İsa kardeşler tarafından yayınlanmaktadır. *Falastin*'in *el Karmil*'den ayrılan tarafı, adı geçen gazetenin Filistin halkının çıkarlarına İmparatorluğun genel çıkarlarına kıyasla daha fazla ağırlık vermesidir. Okuyucularına "Filistinliler" diye hitap eden *Falastin,* Siyonistler'in Filistin topraklarını "kapıştıklarını" ve böylece arazi fiyatlarının yükselerek -Ricardo prensibine uygun olarak- hayat standardının pahalılaştığını iddia ediyordu.(2) *Falastin*'de göze çarpan orijinallik, bazı İttihatçılar gibi Siyonistlerin ardında yabancı devletlerin olduğunu sanmasıdır. Kâzım Nami Bey nasıl Siyonistlerin Alman çıkarlarının hizmetçileri olduklarını iddia etmişse, 1911 Temmuz'unda *Falastin*'de yazan Mustafa Temir, Musevi göçünün Ruslar tarafından desteklendiğini ileri sürüyordu. Mustafa Temir'in bu yazısından iki ay sonra Yusuf İsa Bey, bir makalesiyle aynı iddiayı tekrarlayacaktır.

(1) Mandel, a.g.e., s. 85-87, 107-112.
(2) Aynı eser, s. 128-129.

Filistinliler arasındaki Siyonist aleyhtarlığı sadece birkaç mebusun demeçlerinin satırları ya da birkaç gazetenin sütunlarında kalmamış ve sıkıyönetimli Meşrutiyet Türkiye'sinin koşullarının elverdiği kadar eylem safhasına da dökülmüştür. 1910 yılında Siyonistlerin Nasıra ile Jenin kasabaları arasındaki Fula köyünü Beyrutlu Sursuk ailesinden almak için pazarlığa giriştiği zaman yerli halk İstanbul'a telgraf çekmiş ve bu satışın durdurulmasını hükümetten talep etmişlerdi. Nasıra muhtarları başta olmak üzere pekçok Filistinli tarafından imza edilen bu telgraflarda, "Mutlakiyetten kurtulduğumuz bu devirde bu kez de Siyonistlerin esaretine düşmek istemiyoruz" deniyordu. "Bu bir ölüm-kalım meselesidir" diyen Filistinler, hükümetin bir an önce harekete geçerek Siyonistlerin faaliyetlerine sed çekmesini istiyorlardı. Bu telgrafların Babıâli'ye yollanmasından birkaç gün sonra Halep, Beyrut ve kazaları Müslümanları birleşerek Hükümet'e bir dilekçe sunmuşlar ve Filistin'e Musevi göçünün engellenmesini rica etmişlerdi.(1)

Siyonizm aleyhtarlığı sadece Osmanlı Devleti'ne bağlı Filistinli Araplara özgü bir şikayet konusu değildi. Siyonizmin Filistinli ırkdaşlarını endişelendiren bir sorun olarak ortaya çıkması üzerine İmparatorluğun Arapça konuşulan vilayetlerine özerklik tanınmasını isteyen bazı Arap milliyetçileri bunu İttihat ve Terakki'yi hırpalamak için bir koz olarak görmüşlerdi. Şöyle ki, bundan önce de değinildiği gibi, İttihatçılar İmparatorluğun yönetiminde merkeziyet ilkesi taraflısı idiler. Ancak, sıkı bir disiplin ve merkezî idareye bağlı bir mülkî sistemle çokuluslu Türk İmparatorluğunun dağılmasını önleyebileceklerini düşünüyorlardı. Buna karşılık, Prens Sabahattinci muhalefet adem-i merkeziyet esasını savunuyordu. Vilayetlere daha fazla mahallî bağımsızlık vaad eden bu sistemin Araplarca tercih edilmesi çok doğaldı. Nitekim, Şükrü el Esalî gibi Arap milliyetçiliğinin tanınmış isminin Mutedil Hürriyetperveran Fırkası gibi programında "tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif kaidesine tevkifan usulü idare-i vilâyet kanununun bir an evvel tanzimini" öngördüğü kaydının bulunduğu muhalefete katılması normaldi.(2) Bu parti, gerçi programının ikinci maddesinde "adem-i merkeziyet" esasını reddediyorsa da, Arap milliyetçilerinin, Mutedil Fırkasının yeni vilayet yasasından kendi lehlerinde birtakım değişiklikler bekledikleri söylenebilir. Ayrıca, Arap milliyetçileri İttihatçılara muhalefet etmek için muhalefetle aynı

(1) Aynı eser, s. 102-104.
(2) Tunaya, a.g.e., s. 277-285.

saflarda toplanmayı bir taktik olarak benimsemişlerdi.

Şükrü el Esalî gibi bazı radikal Arap milliyetçilerine rağmen, 1908 devrimini takip eden yıllarda Arapların Jön Türklere gösterdiği tepki olumlu olmuştu.(1) Zaten Bayur'un da haklı olarak belirttiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Araplar egemen unsurlardan birini teşkil ediyorlar; sömürge veya yarı sömürge durumuna düşmüş ülkelerde yaşayan Araplarla kıyas edilemeyecek kadar üstün bir durumda bulunuyorlardı.(2) Üstelik, Meşrutiyet ile Arapların gönlünü alacak bazı jestlerden kaçınılmamıştı. 1908 Eylülünde Hicaz Demiryolu Medine'ye dek tamamlanmış ve II. Abdülhamid'in bu projesini törenle hizmete açmak Jön Türklere düşmüştü. İkinci olarak da, İttihat ve Terakki bir iyi niyet gösterisi olarak onaltı yıldan beri Abdülhamid'in İstanbul'da gözaltında tuttuğu Hüseyin İbn Ali'yi affederek Mekke Şerifi ünvanıyla Hicaz'a geri gönderdi. İttihatçıların bu tutumları kısa bir süre içinde Arapları yeni yönetime kazandırmış ve İstanbul'da oturan Araplar tarafından düzenlenen İttihat ve Terakki liderlerinin de katıldığı bir toplantı sonunda Osmanlı-Arap Kardeşliği *(El Ikwa el Arabî el Osmanî)* adı altında yeni bir dostluk cemiyeti kurulmuştu.(*)

Fakat, Türklerle Araplar arasındaki bu balayı pek uzun ömürlü olmamıştı. Türklerle Arapların arasının giderek açılması, Arap milliyetçilerince İttihat ve Terakki'nin sözde uygulamakta olduğu "Türkçülük" politikasının doğal bir sonucu olarak gösterilmek istenmektedir. Bazı Arap ve İngiliz yazarların kasıtlı olarak yaratmak istedikleri kanı odur ki, Arap milliyetçiliği, XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içindeki Türkçülük gelişmelerine tepki olmak üzere doğmuştur.(3) Bu iddialarına delil olarak da eğitim sisteminin "Türkçeleştirilmesini" ya da başka bir deyişle, din eğitimi dışında tüm eğitimin Arapça yerine Türkçe yapılması zorunluluğunu göstermişlerdir.(4) Oysa bu iddia, sakat temeller üzerinde kurulmuştur. Zira, Abdülhamid mut-

(1) P. Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası,* (İstanbul, 1975), s. 138; *The Arabs,* (Londra, 1978), s. 179; P. Nutting, *The Arabs,* (Londra, 1965), s. 272.
(2) Y. H. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi,* (Ankara, 1951), II/III, s. 207.
(*) Beyannamesi için, bkz: Ek no: 8
(3) Dipnot 136'ya ilaveten, bkz.: G. Antonius, *The Arab Awakening,* (New York, 1965), s. 106; Z. N. Zeine, *Arab Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism,* (Beirut, 1968), s. 80; İ. Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler,* (İstanbul, 1977), s. 40.
(4) A.L. Tibawi, *Islamic Education,* (Londra, 1972), s. 84. Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım,* (İstanbul, 1978), s. 64.

lakiyetinde bile eğitim Arapça değil Türkçeydi.(1)

Üstelik, İttihatçılar İmparatorluktan Türk olmayan ulusların kopmasını arzulamadıkları için "Türkçülük" konusunda son derece ihtiyatlı davranıyorlar ve bu yüzden Türklüğün siyasal örgütü olduğu bilincini taşıyan İttihat ve Terakki gizli bir cemiyet olarak çalışmalarını yürütüyordu.(2) Türkçülük politikasının alenî olarak yürütülmesi imparatorluğun kötü günlerinin zorakî bir sonucu olarak başlamıştı. Balkan Savaşlarıyla Rumeli'yi, İtalyanlarla yapılan savaş ile Trablusgarp gibi bir Arap ülkesini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu ırksal açıdan daha türdeş bir topluluk haline gelmiş ve Türklüğün bu kopmalarla çoğunluk sağlaması üzerine İttihatçılar, Türkçülük politikası gütmelerinde artık herhangi bir sakınca olmadığını anlamışlardı. Nitekim, o günlerde Türk Ocağı kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştı.(3) Demek ki, Türkçülük, milliyetçilik akımlarının imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eder boyutlara ulaşmasının doğal bir sonucu olarak İttihatçılarca benimsenmiş ve devleti korumak için adetâ bir "savunma mekanizması" olarak kullanılmıştır.

Gerçek şudur ki, Arap milliyetçiliğinin tohumları, bundan önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, daha II. Abdülhamid döneminde atılmıştı. Hürriyetin ilânını takip eden günlerde ise gelişmiş ve kuvvetlenmişti. Türk Ocağı'nın kurulmasından üç yıl önce, 1909'da, Araplar Osmanlı Devleti içinde ilk gizli örgütlerini kurmuşlardı. Şükrü el Esalî'nin de kurucularından olduğu *El Kahtaniye* örgütü Osmanlı İmparatorluğu'nu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda olduğu gibi çifte krallık ilkesine bağlı ve Arapların Türklerle birlikte yöneticiliği paylaşacağı bir sistem kurmayı amaçlıyordu. Bu sisteme göre, Arap vilâyetlerinin kendine özgü bir parlamentosu olacak ve mahallî kuruluşları bu parlamento denetleyecekti. *El Kahtaniye* zamanla radikalleşecek ve gizlice dağıttığı bildirilerle Arapları Türklere karşı ayaklanmaya kışkırtacaktı.(4) Arapların kanlarını yıllarca Türk İmparatorluğunu korumak amacıyla esirgemediklerini hatırlatan bu bildirilerde, bu kanın şimdi kendi bağımsızlıklarını alabilmek için akıtılması gerektiği savunulmak-

(1) B. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* (İstanbul, 1980).
(2) Aksin, *Jön Türkler,...* s. 250.
(3) Ocağı; kuruluşu, örgütü ve faaliyetleri için, bkz.: Tunaya, a.g.e., s. 378-386; İ. Turan, *Cumhuriyet Tarihimiz,* (İstanbul, 1967), 1. Ayrım.
(4) *Aliye-i Divan-ı Harb Örfisinde Tetkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat,* (IV. Ordu tarafından neşredilmiştir), Dersaadet, 1332.

taydı: "Ey Araplar! Kıyam ediniz, Kahtanîler! Kılıçlarınızı kınından çıkarınız! Memleketinizde zalim ve müstebit... kimseyi bırakmayınız!".(1)

II. Meşrutiyet'in ilânından 1911'e kadar olan dönemde Arap milliyetçileri Osmanlı İmparatorluğu içinde tek bir yer altı örgütü *(El Kahtaniye)* ile küçük bir azınlık grubu oluşturuyorlardı. Padişah'ın diğer Arap uyrukları Osmanlı Devleti'ne bağlıydılar. Irkdaşları arasında mücadelelerine destek kazanmak, taraftar bulabilmek için çaba sarfediyorlardı. Bu ortam içerisinde, Şükrü el Esalî Siyonizmi Türkiye'nin yönetici eliti durumunda olan İttihatçılara karşı bir koz olarak kullanmayı düşündü. Kendisiyle aynı partiden olan Lütfü Fikri Bey'in, Siyonizm teziyle İttihatçıları karalamak istediğini ve bunda da oldukça başarılı olduğunu görmüştü. İttihat ve Terakki'yi ve böylece Türklerin iktidar partisini Arapların gözünde küçük düşürmek için bundan güzel bir fırsat bulamazdı. Bu düşünceyle hareket eden Şükrü el Esalî, amacına uygun bir örnek bulmakta gecikmemişti. Siyonistlerin Sursuk ailesiyle anlaşıp, Fula köyü topraklarını satın almak istediklerini duymuştu. Filistinlilerin şikayetiyle Hükûmet bu satışı durdurmuş, fakat kısa bir süre sonra Siyonistler bir Osmanlı Musevisini aracı olarak kullanarak, onun adına araziyi almışlardı. Sadece yabancı Musevilere Filistin'de toprak satın almak yasaklandığı için, Hükûmet bu alışverişi engelleyememişti. Fula'nın satışını fırsat bilen el Esalî, "Selahaddin Eyyubî" adını kullanarak Beyrut'daki bir gazetede bir makale yayınlamıştı. Bu yazısında Fula toprakları üzerinde Haçlı seferlerine karşı kahramanca savaşan bu Müslüman komutanının zamanında bir kale inşa ettirmiş olduğunu iddia etmiş ve şimdi ise bu kutsal beldenin Musevilerin eline geçmesinde dolayı duyduğu ıstırabı dile getirmişti.(2) Daha sonraları yine aynı takma isimle *el Karmil*'e ve Şam'da çıkan *el Muktabas*

(1) Bayur, a.g.e., II/III, s. 226-229. İttihatçıların meşrutî yönetiminin, II. Abdülhamid mutlakiyetinden daha despotik bir rejim olarak nitelendirilmesi (Antonius, a.g.e., s. 105) şaşırtıcı olmakla beraber sebepsiz değildir. II. Abdülhamid, saltanatı boyunca Arapları kayırmasına rağmen vilâyetlerde İttihatçıları aratmayacak bir merkeziyetçilik uygulamıştı. Yalnız şu da bir gerçekti ki, II. Abdülhamid, Pan-İslâm siyaseti adı altında Arapların dinî duygularına hitap ederek, onları kişiliğinde toplanan hilâfete bağlamasını bilmişti. İttihatçıların ise aynı siyaseti uygulamaları, hiç olmazsa Meşrutiyet'in ilk yıllarında mümkün değildi. Çünkü, İttihatçılar getirdikleri yeni sistemde tüm yurttaşların eşit ve özgür olduklarını savunuyorlardı. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında ayrım yapmaları ve kendileriyle aynı dini paylaştıkları için Arapları kayırmaları sözkonusu değildi. Zaten, Talat Bey de bu hususu bizzat belirtmişti. (Zeine, a.g.e., s. 175). Fakat Arap milliyetçiliğinin onları tedirgin etmeye başlaması üzerine İttihatçılar, 1911 sonlarına doğru II. Abdülhamid'in İslâmcılık siyasetine dönüş yapmak istemişlerdi. Ne var ki, artık Araplar bu politika değişikliğine ilgi duymayacak kadar bilinçlenmişlerdi. Ayrıca, bkz: Hassan Şaab, *The Arab Federalists of the Ottoman Empire* (Amsterdam, 1958).

(2) Mandel, a.g.e., s. 106-107.

gazetesine yazılar göndererek, Siyonistlerin Arap ülkesine sahip çıkmak istediklerini ve buna Türk yöneticilerinin yardımcı olduklarını savunmuştu.(1)

Şükrü el Esalî'nin bu propagandası etkili olacak ve Araplar giderek Jön Türklerin Masonlukla olan ilişkilerini ve, bunun doğal bir sonucu olarak, Siyonist biraderlerine Arap vatanını sattıklarına inanmaya başlayacaklardır. Nitekim, bunu Arapların yayınladıkları birçok bildiride görüyoruz. Suriye Merkez Komitesi'nin kaleme aldığı bir bildiride İttihat ve Terakki'nin Museviler ve Masonlar tarafından idare edildiği iddia olunmaktadır. Aynı bildiride Karaso'nun tüm İttihatçı liderlerini avucunda oynattığı ve Musevilerin Hükümeti ellerine geçirdiği ileri sürülmektedir.(2) "Yeni Rejim Altındaki Türkiye'de Masonluk" adlı başka bir bildiride ise İttihatçıların, Masonların ve Siyonistlerin ilişkilerinden söz edilmekte ve bu ilişkiden yararlanan Siyonistlerin yakında Osmanlı İmparatorluğu'na egemen olacağı tehlikesi dile getirilmektedir.(3) Bu iki bildiride de göze çarpan özellik, içeriklerinin şaşılacak derecede Lowther'in mektubuna benzemesidir ki bu bize esas kaynağın Araplar olduğu konusunda kuşku uyandırmaktadır.

Adıgeçen bildiriler gizli olarak dağıtılmakta, Hükûmetin denetiminden sızabildiği sürece Araplara ulaşabilmekteydi. Ne var ki, Arap milliyetçileri bununla yetinmeyerek Siyonizm davasını ülkenin en yüksek forumunda tartışma konusu yapmayı başardılar. Siyonizm'in Mebusan Meclisi'nde konuşulmasının üzerinden daha iki ay geçmeden, aynı konu bir kez daha milletin temsilcilerinin önüne getirilmişti. Bir farkla ki, bu kez Siyonizmi Mebusan'a getiren muhalefet değil, Araplardı. Dahiliye Nezaretinin bütçesi tartışılırken, Ruhi Halidî Bey söz isteyerek önce kendisinin bir anti-Siyonist olduğunu belirtmiş, daha sonra da gerek Necip Nassar'ın ve gerek Yunus Nadi'nin yazılarındaki suçlamaları tekrarlayarak, "Siyonistlerin Irak ve Suriye'ye Musevileri iskân ederek, bu ülkelerde Kudüs başkent olmak üzere bağımsız bir Yahudi Krallığı kurmak" istediklerini söylemişti. Onu takiben, Said Hüseynî Bey de Siyonist liderlerinden Menahem Ussihkin'in kaleme aldığı bir programı okumuş ve o da "Siyonistlerin merkezi Filistin olmak üzere Suriye ve Irak'a kadar uzanan bir Yahudi Devleti kurmayı amaçladıklarını" iddia etmişti. Burada dikkat edilecek nokta gerek Said Hüseyni'nin, gerek Ruhi Ha-

(1) Aynı eser, s. 88-89.

(2) PRO, FO. 371/561'de bu bildiri vardır. Resid Mutran tarafından imzalanmıştır.

(3) PRO, FO. 882/25, *Arab Bulletin*, no 23.

lidi'nin bundan önce değindiğimiz düşüncelerinden bir sapma yapmadan Siyonizm konusunu ele almalarıdır. Başka bir deyişle, bu iki Kudüs milletvekili Osmanlı Devleti'ne bağlı birer Osmanlı idiler. Siyonizmi Osmanlı çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle parlamentoya getirmişlerdi.

Şükrü el Esalî için Osmanlı Devleti'nin çıkarları önemli değildi. Onun düşündüğü bu konunun Meclis'te müzakeresi ile Hükûmet'in Siyonizm karşısındaki beceriksizliğini sergileyebilmekti. Bu düşünceyle söz istedi. Siyonistlerin "devlet içinde devlet olduklarını", bayrakları, ulusal marşları, posta pulları olduğuna dikkatleri çekerek, Irak, Suriye'de "kudretli bir devlet" kurmayı amaçladıklarını söyledi. Hattâ daha ileri giderek Hicaz Demiryolu'nun iki yanındaki arazileri de satın almaya çalıştıklarını iddia etti. Talat Bey'in, hiçbir yabancının Hicaz'da arazi satın alamayacağını, bu toprakların kutsal olduğu için yabancılara yasaklandığını söylemesine dahi aldırmadan Hükûmeti suçlamaya başladı. Hükûmeti bu hususta ikâz ettiğini, fakat Babıâli'nin bu ikâzlara aldırış etmediğini belirtti. Meclis, Şükrü el Esalî'nin bu suçlamaları karşısında rahatsız olmuştu. Nitekim, İpek milletvekili İttihatçı Hafız İbrahim Efendi, bu "saçmalıklarla" boşuna zaman kaybedildiğini söylemiş ve oturum kapatılmıştı. (1) Ertesi günkü (18 Mayıs) oturumda Dahiliye Nazırı Halil Bey, bütçeyi savunurken Siyonizme de değindi. Tüm Osmanlı Musevilerinin Siyonizmin siyasal emellerine karşı olduğunu söyleyen Halil Bey Hükümetin de Musevileri kitle halinde imparatorluğun herhangi bir yöresine yerleştirilmesine karşı olduğuna dair kararının değişmediğini anlattı. Yürürlükte olan yasakların daha sıkı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için yeni emirler vereceğini de ilave etti. Nitekim, Temmuz'da Kudüs'e yeni bir mutasarrıf atanmış ve aynı günlerde Evkaf Nezareti Filistin'de vakıf olarak Defter-i Hakanî'ye geçirilen arazinin satılmasını yasaklamıştı. Üstelik, Dahiliye Nezareti yeni bir yasa hazırlamıştı. Bu yasaya göre, Musevi göçmenlerin Beyrut ve Şam vilayetlerine ve Kudüs Mutasarrıflığına iskân edilmeleri yasaklanıyordu. İkinci olarak, kütle halinde hiçbir Musevi göçmen kafilesinin imparatorluğun hiçbir yerinde yerleşmemeleri öngörülüyordu. (1) Bu yasak ve kısıtlamalarla Hükûmet, II. Abdülhamid'in Siyonizme karşı tutum ve politikasını devam ettirdiğini bir kez daha gösterdi.

(1) Meclis'teki bu tartışmalar için, bkz.: PRO, FO. 371/1245/19395 no. 346, Lowther'dan Grey'e, 17 Mayıs 1911; Ayrıca, *Tanin, Yeni İkdam, Yeni Gazete, Tasvir-i Efkâr, La Turquie, Le Moniteur Oriental, Stamboul, Levantherald and Eastern Express,* 17 ve 18 Mayıs 1911.

6- "Büyük Kabine" ve Siyonizm Sorunu

Siyonistlik ve Masonlukla itham edilen İttihat ve Terakki gitgide yıpranıyor; buna karşılık muhalefet günden güne kuvvetleniyordu. Nihayet, Meşrutiyet'ten beri bir çığ gibi biriken muhalefet kütlesi bir parti içinde birleşerek siyaset sahnesinde görüldü. 21 Kasım 1911'de doğan Hürriyet ve İtilâf Fırkası (2) bünyesinde Mutedil Hürriyetperveran ve Ahali gibi diğer muhalefet partilerinden; Rum, Ermeni, Arnavut ve Arap milliyetçi gruplarına, hatta Sadık Bey'e kadar İttihatçılara karşı her kişi ve teşekkülleri bünyesinde toplamıştı. Adem-i merkeziyet esasını kabul eden bu partiye Arapların da katılması doğaldı. Nitekim, Said Hüseyni ve Arap milliyetçiliğinin tanınmış isimlerinden Şükrü el Esalî ve Hama milletvekili Abdülhamid Zöhravi Efendi ve Hürriyet ve İtilâf saflarında yerlerini alacaklardı. Son derece heterojen bir görünümü olan Hürriyet ve İtilâf'ın yegane amacı İttihat ve Terakki'yi yıkmaktı. Bu maksadı da açıkça ilan etmekten çekinmedi. Fırkanın kurucularından Dr. Rıza Nur, Hüsiyen Cahit'e, "sizi devirmek için ne bulursak topladık... Size müthiş bir darbe-i helâk indireceğiz" demişti. (3)

İttihatçıları devirmek için Hürriyet ve İtilâfçılara çıkan ilk fırsat 1911 Ekim'inde patlayan İtalyan Savaşıydı. (4) Savaş, İtalyanlar'ın Trablusgarb'e saldırısıyla başlamış ve işgâliyle sonuçlanmıştı. Hürriyetçiler, İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin, işgal olunacağına dair tüm istihbarata rağmen Trablusgarb'ı savunmasız bırakmakla suçlamışlardı. Bunun üzerine, 29 Eylül 1911'de İbrahim Hakkı Paşa kabinesi istifa etti. (5) Said Paşa'nın kurduğu

(1) CZA, Z3/1447, Ruppin'den Siyonist Hareket Komitesi'ne, Yafa, 13 Ekim 1911. Hükümet bu politikasını ertesi yıl da sürdürmüş ve Nisan'da (1912) yeni kısıtlama ve yasaklarla pekiştirmiştir. Bkz.: NA(US), 353/62, no. 162. Amerikan Sefaretinden Dışişleri Bakanlığına (Washington), 27 Mart 1912, ek no. 1, "A Bill Regarding Hebrews Visiting Palestine or taking permanent residence in the Ottoman Empire".

(2) Tunaya, a.g.e., s. 277-285.

(3) Rıza Nur, *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü,* (İstanbul, 1334), s. 12.

(4) Türk-İtalyan Trablusgarp Savaşı için, bkz.: Emir Ali Haydar, *1327-1328 Türkiye-İtalya Harbi Tarihi Bahrisi,* (İstanbul, 1329 Payur, a.g.e., II/1-3; W. Askew, *Europe and İtaly's Acquisition of Libya,* (Durham, 1942). W. D. Wrighley, "Germany and the Turco Italion War", IJMES, 11, (1980), 313-338.

(5) Bayur, a.g.e., II/I, s. 109; Danişmend, a.g.e., s. 386; PRO, FO. 371/1252/38941, no. 226, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 1 Ekim 1911.

hükümette İttihat ve Terakki'nin ağır topları yer almamıştı. İttihatçıların köşeye sıkıştığını hisseden muhalefet, Cemiyeti Türk siyasal yaşamından tümüyle silmek için kesin taarruza geçti. Hürriyetçilerin Meclis'te engelleme yapmaları üzerine İttihat ve Terakki parlamentoyu dağıtıp, yeniden seçimlere gidilmesini sağladı.(1) Bu kez muhalefet, mebusların çoğunluğunu kazanacağından emindi. Fakat, İttihatçıların seçimi kazanmak için zorbalığa başvurmaları üzerine "sopalı seçim" adıyla anılan 1912 genel seçimlerinden muhalefet beklediğini bulamamıştı. (2)

İttihatçılardan iktidarı yasak yollardan alamayacağını anlayan muhalefet, 31 Mart Olayı'nda olduğu gibi bir kez daha darbe düşünmeye başladı. Darbenin ilk evresi Arnavutluk'ta 6 Mayıs 1912'de başlayan ayaklanmaydı. Arnavutların ardından muhalif subaylardan bir grup Manastır'da isyan bayrağını açarak, dağa çıktılar. Trablusgarp Savaşı tüm şiddeti ile devam ederken, payitahtta Prens Sabahattin ve Hürriyetçilerin desteğini kazanmış Halaskâran Zabitan grubu adlı bir örgüt ortaya çıkarak Hükümetin istifasını talep etti. (3) Yurdun dört bir yanından karşılaştığı baskılar sonucu İttihatçılar, muhalefete çekilmeye rıza gösterdiler. Said Paşa'nın yerine sedaret padişahın tarafsızlığına güvendiği Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya verildi. (4) Böylece, İngilizlerin yardım ve desteğiyle gerçekleşmiş (5) olduğu ihtimallerinin ağır bastığı bir dizi ayaklanma sonucu İttihat ve Terakki'nin dört yıldır sürdürmüş olduğu denetleme iktidarına bir süre için ara verilmiş oluyordu.

İçinde Gazi'nin oğlu Mahmud Muhtar Paşa bulunduğundan "Baba-Oğul Kabinesi", diğer bir deyişle ise içinde Hüseyin Hilmi ve Kamil Paşalar gibi eski sadrazamlar da olduğundan "Büyük Kabine" adlarıyla tarihe geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başarılı kumandanlarından Ahmed Muhtar Paşa Hükümeti, dışta ve içte önemli gailelerle karşılaşmıştı. (6) Dışta tüm şiddeti ile Trablusgarp Savaşı devam ederken, içte de Meclis'ten İttihatçıların tasfiyesi ve askerin siyasetten ayrılması gibi önemli sorunlar çözüm bek-

(1) F. Ahmad, *The Young Turks,* (Oxford, 1969), s. 101-103.
(2) Lewes, a.g.e., s. 218; Ahmad, a.g.e., s. 103.
(3) Ahmad, a.g.e., s. 106-108; Akşin, *Jön Türkler,* .. s. 198-205; Bayur, a.g.e., II/I, s. 253-258; Esatlı, a.g.e., s. 96-103.
(4) H.Z.Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi,* (İstanbul, 1965), s. 320-326.
(5) Aksin, *Jön Türkler...,* s. 193; Avcıoğlu, a.g.e., 10. bölüm
(6) Türkgeldi, a.g.e., s. 49; M.K.İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar,* (İstanbul, 1940-53), s. 1812-1815.

liyordu. (1) Bütün bunların yanı sıra , Ahmed Muhtar Paşa'nın altı aylık sedaretinin ilk aylarında Siyonizm sorununa ağırlık vermesi düşünülemezdi. Nitekim, bu devrede Osmanlı Hükûmeti'nin Siyonistler karşısındaki siyaseti Kudüs Mutasarrıfı Mühdi Bey'e bırakılmıştı.

Gazi'nin hükümeti kurmasından birkaç gün sonra Kudüs'e tayini çıkan Mühdi Bey, Arnavut asıllıydı; hukuk okuduğu ve kapitülasyonlar hakkında bir kitap yazdığı söyleniyordu. (2) Kudüs'e atandıktan sonra ilk iş olarak Hükûmetin Ramle yakınlarında açmayı düşündüğü bir tarım okulu için uygun bir mıntıka bulmaya çalışmıştı. Mutasarrıflığı gezerken, Musevi yerleşim merkezlerini de teftiş eden Mühdi Bey, kendisinin etrafını çeviren Siyonistlere bir demeç vererek; "Hükûmet'in Siyonizme karşı olması için hiçbir neden olmadığını, bilâkis Filistin'deki gelişmelerden memnun olduğunu" söylemişti. Musevi kolonizatörlerin çabalarının yerli halka örnek teşkil etmesi gerektiğini de vurgulamıştı. Siyonistlerin, kolonilerinde başkan seçmelerine, hattâ jandarma ve milis kuvvetleri de kurmalarına izin veren Mühdi Bey, koloniler arasında telefon bağlantısının da sağlanabileceğini vaad etmişti. Bütün bunlara karşılık, Siyonist göçmenler Osmanlı uyruğuna geçmeyi kabullenmeliydiler. (3) Mühdi Bey'in bu açıklaması ertesi gün tüm Filistin basınında baş haber olarak yer almış ve gerek Musevilerde ve gerek Araplarda yeni Hükümetin Siyonistlere özyönetim de dahil olmak üzere bazı ayrıcalıklar vermeyi düşündüğü izlenimini yaratmıştı.

"Büyük Kabine"nin kurulmasının ilk aylarında olmasa bile Türklerle Siyonistler arasında bir yakınlaşmanın başlaması sözkonusuydu ve bu yakınlaşma Balkan Savaşı'nın doğal bir sonucuydu. (4) Arnavutların bir süre önce isyan edip Babıâli'den bazı imtiyazlar koparması üzerine Balkan devletleri bu bölgede özerklik tanınmasını isteyen tasarılarını hükümete sunmuşlar ve bu tasarı paketini İstanbul'un "yenilmez yutulmaz bir lokma" olarak addetmesi üzerine Türklere savaş ilan etmişlerdi. Kuzey Afrika'da zaten yıpranmış olan Osmanlı ordusu Balkanlarda fazla direnememiş, Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağ kuvvetlerinin saldırıları karşısında geri çekilmek

(1) Aksin, *Jön Türkler...,* s. 210-218; Ahmad, a.g.e., s. 108-116.
(2) PRO, FO. 195/2425/3806, no. 62, McGregor'dan Marling'e, Kudüs, 31 Temmuz 1912.
(3) *Truth,* 9 Ağustos 1912, zikredilen yer: Mandel, a.g.e., s. 134-136.
(4) Balkan Savaşı için, bkz.: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan Harbi,* (İstanbul, 1979); A. Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi,* (İstanbul, 1975); H. Noradounghian, *Vers la Guerre Balkanique,* (İstanbul, 1950).

zorunda bırakılmıştı. Edirne'nin düşmesi üzerine, Avrupa "Hasta Adam"ın günlerinin sayılı olduğuna inanmaya başlamıştı. Fransız Başbakanı Poincare, Osmanlı elçisine, toprak bütünlüğünü sürdürmenin imkânsızlığını anlattı. Büyük Güçler, Osmanlı İmparatorluğu son nefesini verirken, bu işin bir dünya savaşına neden olmayacak şekilde düzenli cereyan etmesini istiyorlardı. Bu amaçla Türkiye'ye savaş gemilerini gönderdiler. Fakat, ordunun tüm dağınıklığına rağmen Türkler, Bulgarlara 10.000 kayıp verdirerek , onları Çatalca hattında durdurmayı başardılar. Bulgarların kabul etmesi üzerine 3 Aralık 1912'de mütareke yapıldı.

Bu durumda Türkler, mütârekeden yararlanıp orduya çekidüzen vermeyi ve Edirne'yi geri almayı düşünüyorlardı. Ordunun yeniden donatılması için acil olarak paraya ihtiyaçları vardı. Fakat, Osmanlıların yeniden hücuma kalkması Büyük Güçler'in işine gelmiyordu. Osmanlıların kayıplarını teker teker geri alması Rusya'yı kızdırabilir ve bu kızgınlıkla İstanbul üzerine yürüyebilirdi. Buna Almanya'nın izin vermeyeceği muhakkaktı. Balkanlardaki çatışmanın Rus ve Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir genel savaşa dönüşebileceğinden korkan İngiltere ve Fransa, Osmanlıların yeniden savaşı başlatmalarına engel olmak istedi. Bu amaçla, Osmanlı ordusunun tanzimi için kredi imkanlarını Ahmed Muhtar'ın yerine sedarete getirilen Kamil Paşa Hükûmeti'nden esirgedi. (1) Maddi imkânsızlıklar içinde çırpınan Kamil Paşa, son çare olarak Musevi ve Siyonistlere sığınmak zorunda kalmıştı. Filistin'de bazı ayrıcalıklar karşılığında Siyonistlerin Hükûmete yardımcı olacağını sanıyordu.

Büyük Kabine, Siyonistlere yakınlaşma çabalarını daha Trablusgarp Savaşı bitmeden sergilemeye başlamış ve 1912 Eylül'ünde Kâmil Paşa, Dr. Jacobson ile bir görüşme yapmıştı. O günlerde Devlet Şûrasının başkanlığı görevini yürüten Kâmil Paşa Siyonizmi daha II. Abdülhamid döneminden biliyordu. Siyonizmi bir tehlike olarak görmediğini, bilâkis, gerek Devlet Şurasında gerek kabinede ülkeye Musevi göç ve yerleşimin getireceği yararlardan bahsedeceğini söyledi. (2) Kamil Paşa'dan sonra Hariciye Nazırı'nı da gören Dr. Jacobson, Gabriyel Noradunkiyan'ı Siyonizm konusunda oldukça anlayışlı bulmuştu. Dr. Jacobson'a bakılırsa, Siyonistlerin Avrupa'da büyük kuvvet ve tesiri olduğuna inanan bu iki Türk nazırı onlardan maddî yardım

(1) PRO, FO. 371/1783/4670, no. 23, Goschen'den Grey'e, Berlin, 30 Ocak 1913.
(2) CZA, Z3 /1513, Jacobson'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, 7 Ekim 1912.

ve Batı basınında hükümet için destek istiyorlardı. (1) Gerçekten de Balkan Savaşı devam ederken Rumlar, Türklerin katliâmına maruz kaldıkları gerekçesiyle Avrupa-kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine ayaklandırmışlardı. Avrupa basınındaki bu Türk aleyhtarı propagandayı silmek için Hükümet adına Kâmil Paşa Siyonistlerin parayla desteklediği *Le Jeune Turc* adlı gazetinin yazı işleri müdürü Sami Hochberg'i görmüştü. Siyonistlerin Avrupa basınını lehlerine çevirdikleri takdirde bazı arzularının Hükûmetçe karşılanabileceğine söz vermişlerdi.

Kasım'ın sonlarına doğru ise Hochberg, Dahiliye Nazırı Reşid Bey'le görüştü. 1904 ile 1906 yılları arasında Kudüs mutasarrıflığı yapan Reşid Bey, Hochberg'e Siyonistlerin amaçlarını ve faaliyetlerini içeren bir muhtıra hazırlamasını bunun kabinede inceleneceğini söyledi. (2) Hochberg, Reşid Bey'le olan görüşmesini Dr. Jacobson'a iletince, Dr. Jacobson Hükûmetin Siyonizm konusundaki samimiyetinden kuşkulanmakla beraber gene de kendilerine yardım etmeye hazır olduğunu gösterdi. Siyonist liderlerinden Sokolow Londra'da, Jacobson ise Berlin'de Avrupa basınını etkilemek için ellerinden geleni yaptılar. Jacobson İstanbul'a döndüğünde bazı Alman gazeteleri Türkler hakkında olumlu yazılar yazmaya başlamışlardı. 6 Ocak 1913'te Dr. Jacobson, Reşid Bey'e Hükümet'in talep ettiği muhtırayı gönderdi. (3) Bu arada Kâmil Paşa Sadrazam olmuş ve Siyonistlere yakın davranan bu eski Osmanlı erkânının, muhtarının kabinede münakaşası sırasında, diğer nazırları kolaylıkla etkileyebileceği belli olmuştu. Siyonistlerin Filistin'deki emellerinin gerçekleşmesi artık bir an meselesiydi. Ne var ki, 23 Ocak'ta mevcut Hükümetin Edirne'yi düşmana kaptırdığı gerekçesiyle, başta Enver Bey olmak üzere İttihatçıların silahşörleri Babıâli'yi basmış ve Kâmil Paşa'yı zorla istifaya davet ederek yeniden iktidarı ele geçirmişlerdi.(4)

7- İttihatçılar ve "Müslüman-Musevi İttifâkı" Projesi

İttihatçıların iş başına geçmesi Osmanlı Devleti'nin Siyonizme karşı olan tutumunda radikal bir değişikliği de beraberinde getirmemişti. İktidarı devralan Mahmut Şevket Paşa Hükûmeti de en az selefleri kadar maddî imkânsızlıklar içindeydi. İttihatçılar, Edirne'yi geri alacakları vaadiyle ikti-

(1) CZA, Z3/1513, Jacobson'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, 7 Ekim 1912.
(2) CZA, Z3/45, Neufach'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, İstanbul, Kasım sonu 1912.
(3) CZA, Z3/45, Jacobson'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, İstanbul, 6 Ocak 1913.
(4) Babıâli Baskını için, bkz.: Ahmad, a.g.e., s. 116-117; Akşin, *Jön Türkler...*, 224-229; Esatlı, a.g.e., s. 96-10 Danişmend, a.g.e., s. 397-401.

dara talip olmuşlar, bu nedenle darbeyi haklı göstermek istemişlerdi. Osmanlı ordusunun yeniden bir savaşa girişebilmesi için silaha, malzemeye ve donatıma ihtiyacı vardı. Bütün bunların İmparatorluğun kurumuş kaynakları ile gerçekleşemeyeceği belliydi. Kısacası, İttihatçılara acilen mâlî yardım gerekliydi. Üstelik, uzun dönemde de İttihatçılar orduyu ıslah etmek ve ona çağdaş bir görünüm kazandırmak istiyorlardı. Büyük Güçler'in dış yardım hususunda kendilerine ilgisiz kalmaları üzerine İttihatçıların tek başvurabilecekleri kaynak Musevi banka ve bankerlerdi. Siyonistler kendileri ile bu kuruluşlar arasında aracı olabilirler, Musevi fonlarının imparatorluğun ihtiyaçları için seferber edilmesini sağlayabilirlerdi. Bu düşünceyle İttihatçılar, Hürriyetçilerin Siyonistlerle başlattığı yakınlaşmayı devam ettirmeye kararlıydılar.

Ayrıca, İttihatçılar Filistin'in son birkaç yıl içinde ne kadar gelişmiş ve kalkınmış olduğunu bizzat görmüşlerdi. Filistin'deki Siyonist kolonilerini teftişe çıkan iki Osmanlı devlet erkânının gördükleri ilerleme karşısında hayret içinde kaldıklarını gören arabacıları, "Bütün bu topraklar bir zamanlar Müslümanlara aitti, layikiyle çalışılmadı. Bakın şimdi Yahudilerin ellerine geçtiğinde ne güzel görünüyorlar!" demekten kendini alamamıştı. Bu sözleri işiten Osmanlı memurları üzülmüşler, fakat gene de Babıâli'ye tebliğ ettikleri, raporlarında, "Her şey ümit ettiğimizden, tasavvur ettiğimizden üstündü" demişlerdi. Raporlarında Filistin'in portakal ve okaliptüs ağaçlarıyla kaplı bir tatil beldesi haline geldiğini kaydeden yazarlar, ziraatin ilerlemiş olduğuna, küçük sanayinin gelişmeye başladığına da dikkati çekiyorlardı. Bataklıklar kurutulmuş, tifo ve sıtma azalmış, bebeklerin ölümünde azalma olmuştu. Musevi işçilerin bile hayat standardı oldukça yüksekti. Daha zengin Museviler ise Batı zevkine göre döşenmiş evlerde oturuyorlardı. Kısacası, Filistin'de "medenî memleketlere benzer bir hayat hüküm sürüyordu" (1) Kutsal topraklardaki olumlu gelişmeleri ilgi ile izleyen İttihatçılar, Musevilerin maddî imkânları ile yalnız Filistin'i değil, tüm yurdu baştan başa kalkındırabileceklerini düşünmüş olmalıdırlar. (1)

(1) Yehoshua, a.g.m., Filistin'deki bu gelişmeler için ayrıca, bkz.: *Ottomanischer Lloyd,* 31 Ağustos 1912 ve 2 Haziran 1913, NA (US), 353/63; F. Altay, *Görüp Geçirdiklerim: On Yıl Savaş ve Sonrası, (1912-1922),* (İstanbul, t.y.), s. 124. "üzülerek söylenmelidir ki, bugün bile memleketimizde benzerini görmediğimiz uygar bir köy..." Selahaddin Adil Paşa, 1903'de 26. Alay'la girdiği bir siyonist köyünü böyle tanımlamıştı. Bkz.: *Hayat Mücadeleleri,* (İstanbul, 1982), s. 55. Fransa'da çıkan yarı-resmî, Arap yanlısı bir dergide bile Ferid Nazlı, Filistin'de "küçük Avrupa" yaratıldığını iddia ediyordu. Bkz.: " L'Immigration juive en Palestine", *Correspondanca d'Orient (Revve Economique, Politique en Littéraire)* no: 84, 15.iii.1912, s. 265-268.

Siyonistler adına Hahambaşı Nahum 10 Şubat'ta iki takrir ile Babıâli'ye başvurunca, İttihatçılar bunu Siyonistlere yakınlaşmak için önemli bir fırsat addettiler. Adıgeçen takrirlerde Hahambaşı, yürürlükte olan kısıtlama ve yasakların eski rejimin kalıntısı olduğunu söylüyor ve bunların Musevi asıllı Osmanlıların meşrutî haklarına, aynı zamanda da İmparatorluğun çıkarlarına ters düştüğünü savunuyordu. (2)

Hahambaşına kesin bir cevap vermeden önce, Filistin'in mahallî idarecilerin danışmak isteyen Hükûmet, takrirlerin bir kopyasını Beyrut valisine, diğer bir kopyasını ise Kudüs mutasarrıfına incelemek üzere yollamıştı. Beyrut valisi, Musevilere konulan tüm kısıtlayıcı önlemlere karşı olduğunu belirtmekten çekinmemiş ve *Le Jeune Turc*'e verdiği bir demeçte, "Musevi göçünün hiçbir mahzuru yoktur. Bilâkis, İmparatorluğun umumi menfaatleri ve bu mıntıkanın inkişâfı açısından faydalıdır" demişti. (3) Mühdi Bey'in yerine Kudüs'e atanan Mecit Şevket Bey'in cevabı ise zaman almıştı. Haziran başında Lidda, Ramle ve Yafa'yı da kapsayacak bir şekilde Filistin turuna çıkan yeni mutasarrıf, yolu üzerindeki Siyonist kolonilerini de gezmiş, hattâ Yafa'daki bir ibrani okulunda verilen müzik davetine de katılmıştı. Gördüklerinden olumlu yönde etkilenen Mecit Şevket Bey, kaymakamlarının da görüşlerini aldıktan sonra İstanbul'a yazarak, Musevi iskânının yararlarından bahsetmişti. Bütün olumlu izlenimlerine rağmen Mecit Şevket Bey, raporunda Hükûmet'in Siyonistlere olan politikasının muhtemel Arap reaksiyonunu da dikkate alması gerektiğini de vurgulamıştı. (4)

Mecit Şevket Bey haklıydı. İttihatçılar, Babıâli Baskınıyla iktidarı ele geçirdiklerinde bir "Arap Sorunu" ile karşılaşmışlardı. Hürriyet ve İtilâf destekli hükümetler Araplar için bir ümitti. Filistinliler, Gazi Ahmed ve Kamil Paşa Hükümetlerinin Siyonizm konusunda daha sert bir politika izleyecek-

(1) İttihatçıların "Millî İktisat" anlayışına değinirken, Ç. Keyder şöyle yazar: "Yabancı (Batı) çıkarlarının temsilcileri olan Ermeni ve Terakki, onlara kıyasla daha az komprador olan Müslüman ve Musevilerin egemen olduğu bir burjuva yaratmak istemişti". "The Political Economy of Turkish Democracy", *New left Review* 111, (May-June 1979), s. 6; İttihatçıların "Millî İktisat" anlayışı için, bkz.: Z. Toprak, *İttihat ve Terakki'nin "Millî İktisat Politikası",* İstanbul Üniversitesi, Doktora, 1981.

(2) PRO, FO. 371/1794, no. 1, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 17 Mart 1913; PRO, FO, CP. 10376, no. 12, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 17 Mart 1913.

(3) *Le Jeune Turc,* 5 Haziran 1913.

(4) CZA, Z3/1450, Thon'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, 26 Ağustos 1913.

lerini sanmışlardı. Hürriyetçiler muhalefette iken İttihat ve Terakki Hükûmetlerini Masonlukla ve vatanı Siyonistlere satmakla suçlamamışlar mıydı? Fakat, Hürriyetçilerin desteğindeki kabineler iktidara gelince, bundan önce de gördüğümüz gibi, Siyonistlerle pazarlığa girişmişler ve onlara maddi yardım karşılığında Filistin'de bazı ayrıcalıklar vermeyi kabullenmişlerdi.

Ayrıca, Filistinlilerle beraber tüm Arap uyrukların Hürriyetçi Hükûmetlerden hoşnut olmamaları için yeterli neden vardı. Hürriyet ve İtilâf, kuruluşundan beri adem-i merkeziyet ilkesini savunmuştu. Bu nedenle, Arapların Hürriyetçi desteğindeki Hükûmetlerden vilayetlerde bu ilkenin doğrultusunda bazı ıslahatın uygulanmasını beklemesi doğaldı. Kâmil Paşa ise halkın heyecanını yatıştırmak amacıyla 1912 sonlarında Beyrut valisine bir tel çekmiş ve "bilumum vilâyet-i Osmaniyenin ıslahatına teşebbüs olunacağını" söz vererek durumu bir süre için geçiştirmek istemişti. (1)

Kâmil Paşa'nın bu tutumu karşısında Arap milliyetçileri faaliyetlerini arttıracak ve emellerine ulaşabilmek için birçok gizli dernekler kuracaklardır. 1912'nin sonlarına doğru Kahire'de Osmanlı Adem-i Merkeziyet -Fırkası *(Hizb ül la Merkeziye el İdariye el Osmanî)* kuruldu. Refik el Azm, Raşit Rıza ve Hafız Said Bey'in de kurucularından olduğu bu örgüt, Arap kamuoyunu adem-i merkeziyetçiliğin gerekliliğine inandırmak amacını güdüyordu. *El Kahtaniye*'nin dışında faaliyetini arttıran diğer bir örgüt de 1911'de Paris'te kurulan *El Fettat,* yani Genç Araplar Cemiyeti idi. *El Fettat,* Arap vilayetlerinin tam bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamaya çalışıyordu. Osmanlı İmparatorluğu içinde en faal milliyetçi örgüt ise 1913 yılının başlarında Beyrut'ta kurulmuş olan "Islahat Komitesi" olacaktır. Kendilerine Islahat Komitesi adını vermiş olan bir grup Beyrutlu eşraf, yayınladıkları bir ıslahat tasarısıyla, mahallî yönetimin temsilî yerel bölümlere ayrılmasını, Arapçanın Meclis'te Türkçeyle aynı düzeyde ve geçerli dil olarak kabulünü ve askerlerin kendi vilayetleri dışında hizmete mecbur edilmesine son verilmesini istediler. (2) Bu hareket, Suriye ve bilhassa Filistin'de büyük bir taraftar kitlesi toplamış ve bu ana kadar Hükümetten sadece Siyonizm konusunda bazı istemlerde bulunan Filistinli Araplar şimdi de bu vilayet için adem-i

(1) *Aliye-i divan-ı Harb...,* s. 31.

(2) Söz konusu gelişmeler hakkında, bkz.: PRO, FO, CP. 10376, no. 181, Cumberbatch'dan Lowther'a, Beyrut, 28. iv. 1913. *Correspondance d'Orient* da olayları yakından izlemişti. Bkz.: Özellikle, 1.xi.1908, 1.ii.1909, 15.vi.1910, 1.VII.1913, 1.x.1913. Ayrıca, bkz: Antonius, a.g.e., s. 109-116.

merkeziyet istemeye başlamışlardı. (1)

Arap Sorunu'nun ciddiyet kazanması üzerine İttihatçılar, Arapçanın kullanımı konusunda gerekli tâvizi vermek zorunda kaldılar. 19 Nisan 1913 günü *Tanin*'de Babanzâde İsmail Hakkı Bey, bundan böyle Arap illerinde memurların Arapça bilenlerden seçilmesi ve beş yıllık idâdîlere varıncaya kadar öğretimin Arap dilinde yapılması gerektiğini belirtmekteydi. (2) Aynı gün, Dahiliye Nezareti Beyrut, Suriye, Halep, Bağdat, Basra ve Musul vilayetleriyle Kudüs mutasarrıflığına bir genelge göndererek Babanzâde'nin önerilerinin Hükûmetçe kabul edildiğini ve gerekenin yapılmasını tebliğ etti. (3) Arap milliyetçilerinin diğer talebi olan adem-i merkeziyet konusuna gelince, Hükûmet bu hususta tutumunu 6 ve 26 Mart 1913 tarihli iki yasayla ortaya koydu. 6 Mart tarihli yasa, vilâyet bütçelerinin Defter-i Hakanî'den ayrı değerlendirilmesini, vergilerin ise vilayetlerce toplanmasını öngörüyordu. 26 Mart 1913 tarihli "İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanunnamesi" ise, İmparatorluğun yönetiminde adem-i merkeziyet yönünde bazı tedbirler getirmişti. Bu yasaya göre eskiden olduğu gibi, vilâyetlerin en yetkili mercii vali idi, fakat yine de malî ve günlük işlemlerin dışındaki bazı önemli sorunlarda vilayet halkı tarafından seçilen "Vilayet Meclisi"nin kararlarına uymak zorundaydı.(4)

Arapçanın öneminin tescil edilmesi Araplar için sevindirici bir karardı. Fakat, 26 Mart tarihli vilayetler yasasının Arapları hoşnut bıraktığı söylenemezdi. Bu önlemle İttihatçıların amacı, bir yandan Genel Konsey'in yetkilerini arttırarak adem-i merkeziyetçiliğe doğru açılırken, diğer yandan valinin otoritesinde merkeziyet prensibinin devamını sağlamaya bir sistem getirmekti. Sağ eliyle verdiğini sol eliyle geri alan bir düzenleme Arap milliyetçilerini tatmin etmedi. Nitekim, daha kanunname yayınlanır yayınlanmaz Basra mebusları ve bölgenin diğer ileri gelenleri Babıâli'ye protesto telgrafları çektiler. Irak milliyetçileri adına İngiliz konsolosuyla görüşen Seyyid Talip, yasanın bazı iyi taraflarının olduğunu, fakat şu andaki şekliyle kabul edemeyeceklerini söylemişti. Nitekim, yeni yasaya göre yapılacak vilâyet

(1) PRO, FO. CP. 10376, no: 88, Mc Gregor'dan Lowther'a, Kudüs, 12. iv.1913.

(2) "Arapça ve Islahat", *Tanin,* 13. iv.1913. Ayrıca, bkz: Ek no.9.

(3) İrade tarihi 6/19 Nisan 1913, *Düstur, C.V.*, s. 318; Zikredilen yer: Bayur, a.g.e., II/III, s. 220-221. İngilizler de gelişmeleri izliyorlardı: PRO, FO. CP. 10339, Part: IX, no. 62, 24.i.1913.

(4) PRO, FO. 371/1801/13761, no. 228, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 22 Mart 1913; 371/1801/17400, no. 300, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 12 Nisan 1913; Ahmad, a.g.e., s. 134-135; Bayur, a.g.e., II/III, s. 220-221.

meclisi seçimleri boykot edilmişti. Seyyid Talip, milliyetçilerin daha da ileri gidebileceklerini ve şiddet yöntemlerine de başvurmaktan çekinmeyeceklerini kaydediyordu. (1)

Yine de Araplar ayaklanmaya teşebbüs etmeyeceker, Abdülhamid yönetimine karşı Jön Türklerin yaptığını taklid ederek 18 ile 23 Haziran arasında Paris'te bir Kongre toplayacaklardı. Hama mebusu Abdülhamid Zöhrevi'nin başkanlığındaki bu Arap Milliyetçileri Kongresi'ne *El Fettat, El la Merkeziye* ve Islahat Komitesi temsilcileri katıldı.(2) Kongrede, Arapların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı dile getirilmekle beraber, Hükûmet'in adem-i merkeziyetçilik ve Arapça konularındaki tâvizlerinin yeterli olmadığı vurgulandı. Jön Araplarla bir anlaşma sağlamak üzere İttihat ve Terakki, genel sekreteri Mithat Şükrü Beyi Paris'e yolladı. (3) Mithat Şükrü Beyle sıkı bir pazarlığa oturan Araplar sonunda isteklerini genel sekretere dikte ettirmeyi başardılar. Mithat Şükrü Beyle yapılan "centilmen anlaşması" sonucunda, Arapçanın Arap vilayetlerinde resmi dil olması ve ilk-orta eğitimde kullanılması kabul ediliyor, ayrıca askerlerin yalnızca kendi vilayetleri içinde hizmete zorunlu tutulmaları koşulu da benimseniyordu. Yine, varılan anlaşmaya göre Osmanlı Hükûmeti'nde beş Arap genel vali ve en az üç Arap nazır bulunacaktı. Kongre başkanı Zöhrevi Âyan'a seçilmiş, İstanbul'da Arap milliyetçilerine ziyafetler verilmiş ve Araplar güçlükle yatıştırılabilmişti.

İttihatçılar önemli tavizler vererek söndürmeye çalıştıkları Arap Milliyetçiliğini Siyonistlere Filistin'de bazı imtiyazlar vererek yeniden alevlendirmek istemiyorlardı. Ne var ki, Siyonistlerin bulacağı maddî imkanlara da ihtiyaçları vardı. Bu durumda İttihatçılar için tek çıkar yol, Araplarla Siyonistleri uzlaştırabilmekti. Talat Bey, kendisine takrirleri getiren Hahambaşı Nahum'a, "Herşeyden önce siz Araplarla anlaşmaya çalışmalısınız. Gerisini

(1) PRO, FO. 371/1801/26188, no. 490'a ek$ Crow'dan Lowther'a, Basra, 29 Nisan 1913.
(2) PRO, FO, CP. 10376, no. 257, Cumberbatch'dan Lowther'a, Beyrut, 14 Mayıs 1913; no. 337, Lowther'dan Grey'e, İstanbul, 3 Haziran 1913; Ahmad, a.g.e., s. 138; Aksin, *Jön Türkler...*, s. 260; Antonius, a.g.e., s. 114-118; Bayur, a.g.e., II/III, s. 222-226; Mansfield, *Osmanlı....*, s. 42.
(3) Cemal Paşa, *Hatıralar* (derleyen B. Cemal), (İstanbul, 1959), s. 69; Mithat Şükrü Bey, hatıralarında *(İmparatorluğun Çöküşü,* İstanbul, 1979) Araplarla olan bu görüşmesinden söz etmemektedir. Arapların "reformlara" ilişkin kanatleri için, bkz: *Correspondance d'Orient,* no: 128, "Les Tribulations des journaux arabes de Syrie", 16.I. 1914, s. 61-67; no. 130, "Les Réformes Arabes", 16.II.1914, s. 163-165; no. 131, "Djavit Bey et les Arabes", 1.III. 1914, s. 230-231.

biz hallederiz" demişti. (1) Araplarla Siyonistler arasında bir yakınlaşma sağlayabilmek için Talat Bey namına Esad Paşa ve Ahmet Agayef, Dr. Jacobson'a başvurarak bir "Müslüman-Musevi İttifâkı"ndan söz ettiler.(2)

Ahmed Agayef ile Esad Paşa'nın bu teklifi, İttihatçıların 1913 yıllarında başlattıkları "İslamcı" siyasetin genel çerçevesi içinde değerlendirilebilir. (3) Balkan savaşlarıyla Rumeli elden çıkmış, böylece Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan uyruklarında olağanüstü bir azalma olmuştu. Hıristiyan uyrukların da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir unsurunu oluşturduğu Türkiye'de İslâmcı bir politika izlemek ne "Osmanlıcılığa" ne de eşitlik ve kardeşlik ilkeleriyle bezenmiş "Meşrutiyetçiliğe"' uygun bir davranış olurdu. Oysa, şimdi bu engel kalkmış oluyordu. Üstelik, İmparatorluğun Arap vilayetlerindeki bazı milliyetçi kıpırdanışları teskin etmek bakımından ortak dayanışma temeli olarak İslâmiyetin öne sürülmesi yararlı olurdu. Unutmamak gerekir ki, İtihatçıların İslâmcılığı, çağdaş koşullara uygun, hatta çağdaşlaştırıcı bir İslâmcılık olacaktı. Bu İslâmcılık, Hıristiyan Batı'nın sömürgeciliğine karşı bir savunma mekanizması, ya da isyan bayrağı niteliğinde bir hareket olacaktı. İslâm dünyası kendi kısır imkânları ile bu hareketi gerçekleştiremeyeceğine göre, Hıristiyanlara karşı Musevileri müttefik olarak seçmek zorundaydı. Museviler gerek maddî imkanları gerek teknik bilgileri ile Müslüman Türkiye'nin itkisadî kalkınmasına katkıda bulunabilirlerdi. Yaşadıkları vilayetlerin imârının Arapları da memnun edeceğini düşünen İttihatçılar, Arapların Siyonistlere daha anlayışlı davranacaklarını ve Filistin'de bazı ayrıcalıklar elde etmelerine olumsuz tepki göstermeyeceklerini sanıyorlardı.

İttihatçıların "Müslüman-Musevi İttifâkı" teklifi Siyonistlerce olumlu karşılanmıştı. Meşrutiyet dönemine kadar Siyonistler zaten bir Arap siyasetinden yoksundular. Bundan önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, Herzl ve danışmanları Filistin'de yaşayan yerli halkın kutsal topraklardaki faaliyetlerine herhangi bir tepki göstereceğini sanmamışlardı. Onlar için önemli olan Osmanlı Hükûmeti ile anlaşabilmekti. II. Abdülhamid'in mutlakiyetçi

(1) CZA, Z3/47, Jacobson'dan Lichtheim'a Berlin, 25 Eylül 1913.
(2) CZA. Z3/45, Jacobson'dan Frank'a, İstanbul, 28 Şubat 1913.
(3) İttihat ve Terakki'nin İslâmcı siyaseti için, bkz.: Z. Gökalp, *Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak,* (İstanbul, 1974); T. Z. Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı,* (İstanbul, 1962); Bayur, a.g.e., II/IV, s. 314-315, 374-397. Ayrıca, bkz: İsmail Kara (der.), *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler,* C. I (İstanbul, 1986).

bir hükümdar olduğu hatırlanırsa, Siyonistlerin tüm uğraşı devletin yegane iktidar meclisi olan Padişahı ikna edebilmek için çalışmak olmuştu. Fakat, 1908 Devrimi ile Türkiye'de düzen değişmiş, Meşrutî hükümetlerin halka karşı sorumlulukları Kanun-u Esasî espirisi içinde güvence altına alınmıştı. Böylece, Siyonistler İttihatçıların, ne kadar maddi imkansızlıklar içinde kıvransalar dahi, imparatorluk uyruklarının çoğunluğunu oluşturan Arapları çiğneyerek Filistin'de küçük küçük adacıklardan ibaret olan Musevilere bazı önemli ayrıcalıklar tanımayacaklarını anlamışlardı. (1) Hele Filistin'in yerlisi olan bu Araplar, Siyonizme karşı düşmanlıklarını açıkça sergilemişlerse, İttihatçıların Siyonizme yakınlaşmaları kesinlikle bir hayal olarak kalmaya mahkumdu.

Bu gerçeği algılayan Siyonistler, Araplara yakınlaşmak, onlarla bir *dé tent* ihdas edebilmek için kollarını sıvadılar. Zaten, 1913 Eylül'ünde Viyana'da yapılan On Birinci Siyonist Kongresinde işi dolayısıyla Arapları çok iyi tanıyan bir Siyonist olarak Dr. Ruppin, Herzl döneminde Filistin'in kolonizasyona açık boş bir ülke sanmalarının büyük bir hata olduğuna değinmişti. Oysa, Musevi göçmenler kısa süre içerisinde Filistin'de Araplardan oluşan yerli halkın yaşadığını öğrenmişlerdi. Şimdi, onlara düşen görev bu vahim hatayı tamir etmek ve Araplarla barış ve dostluk içinde yaşamayı öğrenmek olmalıydı. Bunun için, Siyonistler amaçlarının Filistin'de yaşayan Arap ya da Musevi ayırım yapmaksızın herkese daha ileri bir refah düzeyi getirmek olduğunu, asla özerk bir idare kurmak olmadığını açıklamalıydılar. Bu hususta Filistinli Araplarla temas etmeli, gazetelerini etkilemeliydiler. Ayrıca, Dr. Ruppin, kolonizasyona açılan bölgelere Arap dilini ve adetlerini bilen, aynı zamanda da yerli halkla dostça ilişkiler kurmayı başaracak tipte yumuşak başlı ve anlayışlı Musevilerin yerleştirilmelerini önermişti. Nitekim, Dr. Ruppin'in Arapçayı çok iyi konuşan Yemen Musevilerinin iskânına öncelik vermesi bu nedene dayanıyordu. (2)

Dr. Ruppin başta olmak üzere Siyonist liderlerinin Araplara yakınlaşma çabaları Dr. Jacobson'u sevindirmişti. Dr. Jacobson'a göre Araplarla dostça ilişkiler kurabilmek Türk Hükûmeti ile anlaşabilmenin en önemli koşuluydu. Dr. Jacobson, "Müslüman-Musevi İttifâkı" önerisini "fevkalâde" bir fırsat olarak değerlendirecekti. (1) Siyonistlerin İstanbul'daki yayın organlarından biri olan *L'Aurore*'da bu konuya değinecek ve oldukça heyecanlı bir anlatımla hem Musevilerin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun ortak sıkıntısının Hıristiyan dünyasından kaynaklandığını haykıracaktı: "Bizim (bütün Musevi dünyasının) en büyük arzumuz geleceğine emin olarak bakan kudretli, büyük bir Türkiye ile özgürlüğe kavuşmuş Musevilerin bu hedeflerine beraberce varmasıdır" diye yazan Lucien Sciuto, Musevilerin Müslümanlarla birlik olarak Hıristiyan dünyasının sömürüsüne son vermelerini savundu.

(1) Bu hususu Dr. Ruppin gayet iyi kavramıştı ve Onbirinci Kongre'de (1913) açıkça belirtmekten de kaçınmamıştı. Daha fazla açıklama için, bkz.: Yaacov Roi, "The Zionist Attitude to the Arabs 1908-1914", *Middle Easters Studies*, IV. (1967-8), s. 221.

(2) Aynı makale, s. 204-205, 222-223, 234-235.

Yazara göre, Musevilerin uluslararası sistemdeki güçler gibi ordusu ya da donanması yoktu. Fakat, Museviler, düşünürleri, politikacıları, daha da önemlisi maliyecileriyle dünyada hatırı sayılan bir kuvvet oluşturmaktaydılar. Museviler, bu gücü Osmanlı İmparatorluğu için seferber edebilir, ülkeyi kalkındırabilir, ordu ve donanmayı ise çağdaş tekniklere göre donatabilirlerdi. Türklerle Museviler arasındaki bu ittifâkın gerçekleştirilebilmesi için karşılıklı güven ortamı yaratılmalıydı. Osmanlı Hükûmeti, Musevi göçmenlere Filistin'de koyduğu kısıtlamaları kaldırmak için bir adım atarsa, bu hususta iyi niyetini göstermiş olacaktı. (2)

Talat Bey'in önerdiği "Müslüman-Musevi İttifâkı" projesi, Araplar tarafından da benimsenmişti. *El la Merkeziye* Cemiyeti temsilcilerinden Davud Bereket, editörlüğünü yaptığı *el Ehram* gazetesinde Siyonistlerle Araplar arasında bir anlaşmaya varmanın zorunlu olduğunu açıklamış; bilgisi, zekâsı, sermayesi ve çalışkanlığı ile Musevilerin Arap vilâyetlerinin kalkınması için gerekli bir unsur olduğunu belirtmekten kaçınmamıştı. (3) Aynı cemiyetin kurucularından olan İslâmcı Reşid Rıza dahi *el Manar*'da bir makale yayınlamış ve bu yazısında teknolojik bakımdan hayli ilerlemiş olan Avrupa'nın karşısında gittikçe gerileyen *Dar-ül İslâm*'ı yeniden güçlendirebilmek için Siyonistlerin maddî imkânlarına muhtaç olduklarını itiraf etmişti. Reşit Rıza, Araplar için Siyonistler'den gelecek bu yardımı reddetmenin faturasını fakirlik ve tam bir çöküş olacağını söylüyordu. Siyonistlerin kutsal toprakları ele geçirmek gibi emelleri olduğuna da değinen Reşit Rıza, onlarla bir anlaşma yapılabilirse Arapların Siyonistlerin bu aşırı isteklerine bir ölçü-

(1) CZA, Z3/45, Jacobson'dan Frank'a, İstanbul, 28 Şubat 1913.

(2) "La Turquie et la Judaisme", *L'Aurore*, 15 Mart 1913; PRO, FO. 371/794, no. 1 ve OP, FO, CP. 10376, no. 12, Lowther'dan Grey'e, 17 Mart 1913.

(3) Mandel, a.g.e., s. 149-150.

de sed çekebileceklerini iddia ediyordu. (1) *El la Merkeziye*'nin başkanı Refik el Azm Bey'in de diğer Cemiyet üyelerinin de fikirce katıldığı aynı tür bir mesajın Arap basınında yer alması ile Araplar Siyonistlerle uzlaşmak için hazır olduklarını sergilemişlerdi. Bu iyi niyet mesajlarından sonra, adem-i merkeziyetçi Araplar adına İbrahim Salı Naccar, Sami Hochberg'e bir mektup yazarak ona Siyonistlerle anlaşmak istediklerini iletmişti.(2)

Arap milliyetçilerinin bu girişiminden Berlin'deki Siyonist Örgütü'nü haberdar eden Hochberg, Jacobson'un direktiflerini de alarak Nisan sonlarına doğru Kahire'ye gitti. Kahire'de *El la Merkeziye* Cemiyeti'nin ileri gelenleriyle görüşen Hochberg, şehirden ayrılmadan önce Arap milliyetçileriyle şifâhi bir anlaşmaya varabilmişti. Bu anlaşmaya göre Araplar, prensip olarak Suriye ve Filistin'e Musevi göçüne karşı çıkmayacaklardı. Bilâkis, Musevi göçü hakkında Arap gazetelerine egemen olan kötü propagandaya son verilecek ve basında Siyonistler lehine olumlu bir hava yaratılarak, Müslüman-Musevi İttifâkı'nın gerçekleşmesi için uygun bir ortamın hazırlanmasına çalışacaktı. Buna karşılık, Siyonistler, *Le Jeune Turc* gazetesinin aracılığıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü zedelenmediği sürece Arap milliyetçilerini destekleyeceklerine söz veriyorlardı. Hochberg'in *El* la Merkeziye ile müzakerelerine Beyrut Islahat Komitesi'nden Ahmed Bayhum da katılmıştı. Bayhum'un daveti ile İstanbul'a dönüş yolunda Beyrut'a uğrayan Hochberg, oradaki Arap milliyetçileriyle de aynı tip bir anlaşma yapmayı başarmıştı.

Mayıs ve Haziran aylarında her iki tarafın da anlaşmaya uydukları görülüyordu. Kahire'de çıkan *el Ehram* ve Beyrut'ta yayınlanan *el Islah* gazeteleri Arap vilâyetlerine Musevi göçünün yararlı olacacağını savunmaya başlamışlardı. Bundan başka Araplar, anti-Siyonist gazeteleri de susturmayı bilmişlerdi. *El Karmil* ile *Falastin*'in saldırıları bile daha ılımlı bir üslûpla kaleme alınmaktaydı. Hochberg de sözünde durmuştu. Mayıs ayından başlayarak, *Le Jeune Turc* de "Arap Vilâyetlerinde Islahat" adı altında bir dizi makale neşretmiş ve sütunlarının büyük bir kısmını Arap milliyetçilerinin demeçlerine ayırmıştı.

(1) A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939*, (London, 1962), s. 235-236.

(2) Hochberg'in Arap Milliyetçileriyle olan görüşme ve anlaşmalarını izlemek için, bkz.: CZA, Z3/114, hochberg, "Le Mouvement Arabe", 17 Mayıs 1913; A.Cohen, a.g.e., s. 90-98; Laqueur, a.g.e., s. 209-234; Mandel, a.g.e., s. 148-164.

1913 Haziranı'nda Paris'te toplanan Arap Kongresi ise taraflara birbirlerini daha fazla tanımak ve anlamak imkânını verecekti. Hochberg'i gözlemci olarak Kongre'ye davet eden Arap milliyetçileri altı gün süren müzâkerelerinde Arap vilâyetlerindeki göç ve göçmenler konusuna da değineceklerdi. Delegeler, Balkan Savaşlarından sonra Rumeli'deki kaybedilen topraklardan anayurda göç eden Müslüman Türkler'in Suriye ve Filistin'de yerleşmelerine izin veren Osmanlı Hükûmeti'nin bu politikasını sert bir biçimde eleştireceklerdi. Fakat, Arap vilâyetlerine bazı ekonomik yararlar getireceklerini sandıkları Musevilerin gerek Suriye'de gerek Filistin'de iskân edilmelerine izin vereceklerini ilan etmekten de kaçınmayacaklardı. Hattâ, Ahmed Bayhum "Musevi göçüne; evet; Türk göçüne; hayır!" diye bağıracaktı.

Araplarla Siyonistler'in uzlaşmak çabalarını ilgiyle izleyen Babıâli, Musevilerin Filistin'e göç ve yerleşimlerine engel olmak üzere konulan yasak ve kısıtlamaları yavaş yavaş kaldırmaya başladı. Hükûmet, ilkin "Kırmızı Tezkere" yönteminden vazgeçti. Dahiliye Nazırı Talat Bey, 24 Eylül 1913 tarihli bir emirle Kudüs mutasarrıfına ve Beyrut valisine "Musevilerin ikametlerini uzatmalarını önlemek için konulmuş olan Kırmızı Tezkere sisteminin umulan sonuç ve arzulanan yararları getirmediği, aksine birçok suistimallere yol açtığı tespit edildiğinden vekiller heyeti tarafından kaldırılmasına karar verildiğini" bildirmişti. Bu yasağı kaldırmasına rağmen, Hükûmet yine de Musevilerin hiç bir kısıtlamaya tâbi tutulmaksızın Filistin'e kabulüne izin vermeyeceğini de göstermişti. Talat Bey, aynı emirde Musevi göçmenlerin "sıkı bir kontrola tabi tutulmasının" ve onların Filistin'de "daha fazla kalmak maksadından caydırmak için müessir tedbirler alınmasının" gerekli olduğunu savunuyordu. (1) Artık, Musevilerin pasaportu alınmamakla beraber Osmanlı mahallî yöneticileri bu evrakın tüm detaylarını, Musevi ziyaretçinin Filistin'e geliş tarihi de dahil olmak üzere, zapta geçiriyor ve üç aylık iznin dolmasıyla adreslerini kaydettiği Musevilerin ülkeden ayrılmalarını sağlıyordu.(2)

Bunun üzerine Hahambaşı ve Dr. Jacobson, Talat Bey'i görerek bu du-

(1) CZA, Z3/1451, Thon'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, 21, 22 ve 25 Ekim 1913, İlişikte Dahiliye Nezreti'nden 174 no.lu ve 11 Eylül 1329 tarihli emir vardır.

(2) CZA, Z3/1451, Thon'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, 25.XI.1913; aynı dosyada 326 no.lu Kudüs mutasarrıfının 18.XI.1913 tarihli Siyonistler'e cevabı da bulunmaktadır. BBA, BEO(S), K: 2, D: 2, no: 321862 künyeli belgede Siyonistler'in Filistin'de "daimi olarak ikâmetlerine meydan verilmemesi lüzumu" işlenmektedir: 2.VI.1014. Ayrıca, bkz: aynı yerde, belge no: 321814, 25/28.V.1914. Bkz. Ek no: 10(A/B/C).

rumu şikâyet ettiler. (1) Hahambaşı Nahum, Talat Bey'e Avrupa'dan temin etmek istedikleri istikrazın sonuçsuz kaldığına değinerek, eğer kendilerine daha anlayışlı davranırlarsa Amerika'nın bu hususta yardımlarını esirgemeyeceğini anlatmıştı. Böylece, Ocak (1914) sonlarına doğru Hükûmet, Museviler için Filistin'de sadece üç ay ziyaret sınırlamasını ve taşınmaz mallar satın alma yasağını kaldıracağını Siyonistlere bildirmişti. (2) Bu kısıtlamaları kaldırabilmek içinse, Musevi göçmenlerin Osmanlı uyruğuna geçmelerini şart koşuyordu. Dahiliye Nezareti 2 Mart tarihinde Osmanlı vatandaşlığına geçmek isteyen Musevilerden "Milliyet Kanunnamesi"nin öngördüğü beş yıl ikamet koşulunun bu sefere özgü olmak üzere aranmayacağını kararlaştırdı. Yalnız, tüm Musevi göçmenlerin birdenbire Osmanlı uyruğuna geçmelerinin geldikleri ülke hükûmetlerinin protestolarına sebep olacağı düşüncesiyle Babıâli, Filistin'deki mahallî idarecilerinden "naturalizasyon formalitelerinin üç-dört kişilik gruplar halinde ve tedricî olarak icra edilmesini" isteyecekti. Yabancı uyruğundaki Musevilerin Filistin'de toprak satın almalarını yasaklayan kanunlar kaldırılmış olmamakla beraber, Hükûmet bu hususta fazla zorluk çıkartmıyordu. (3) Nisan'da, Yafa İngiliz konsolosunun da dediği gibi, "Hükûmet bugünlerde Siyonistleri fazlasıyla kolluyor."(4)

8- İngiltere'nin Arapları ve Siyonistleri Kazanma Çabaları

Türk Hükûmetinin Arapları Siyonistlerle uzlaştırıp, Musevilerin Filistin'de iskân edilmelerine razı etmeleri, bunun arkasından da Türkiye'yi, Filistin'de dahil olmak üzere, Musevi kolonizasyonuna açmaları Londra'yı kuşkulandırmıştı. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'yla can çekişme sürecine girdiğini ümit ettikleri Osmanlı Devleti'nin Musevilerin maddî imkânlarıyla nekâhat devresine girme ihtimâli İngilizleri korkutmuştu. Osmanlılarla yaptıkları malî yardımlar ile Siyonistler ülkede ve bilhassa Filistin'de önemli ayrıcalıklar elde edeceklerdi. İngilizlere göre, bundan önce de belirtildiği gibi, Siyonistler Almanlar tarafından idare ediliyorlardı. Dolayısıyla, ülkede Siyonistler'in elde ettikleri ayrıcalıklar Berlin'in nüfûzunu arttıracaktı. Londra ise, Türkiye'nin Alman sömürgeciliğine hedef olmasını istemiyordu. Çünkü, dünya politikasındaki ezelî rakipleri olan Almanların Türkiye üzerinde

(1) CZA, Z3/47, Lichtheim'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, İstanbul, 13 Aralık 1913.
(2) CZA, Z3/48, Lictheim'dan Siyonist Hareket Komitesine, İstanbul, 23 Ocak 1914.
(3) Emir no. 88340/937 (17 Şubat 1329), Dahiliye Nezareti'nden Kudüs Mutasarrıfı'na ve Beyrut Valisine, CZA, Z3/48, Lichtheim'ın Siyonist Hareket Komitesi'ne 11 Şubat 1914 tarihli mektubuna iliştirilmiştir.
(4) PRO, FO. 371/2134, no. 33, Hough'dan Mc Gregor'a, Yafa, 29 Nisan 1914.

bir hegemonya kurup, Filistin gibi Hindistan'a ulaşım yollarını tehdit edebileceğini düşünüyorlardı. Bu gidişe engel olmak için, hatırlanacağı üzere, önce muhalefeti daha sonra da Arapları "Siyonistlerle işbirliği yapıyor" diye İttihatçılara karşı kışkırtmışlardı.

İttihatçılar, bir hayli yıpranmalarına rağmen, muhalefetin bu saldırılarına karşı başarıyla direnmişlerdi. Babıâli Baskını'yla da Fitzmaurice'in "çılgınca İngiliz yanlısı" dediği Kâmil Paşa ve Hükûmetini devirmişler, yeniden iktidara gelmişlerdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Grey'in tüm tehditlerine göğüs gererek, Londra Andlaşması ile kararlaştırılan ateşkesi ihlâl etmişler, İkinci Balkan Savaşı'yla Edirne'yi "istirdad" etmişlerdi. Daha da önemlisi, Türkler Araplarla Siyonistleri uzlaştırmayı başarmışlardı. "Müslüman-Musevi İttifâkı" çerçevesinde her iki grubu da İmparatorluğun geleceği için seferber etmeye çalışıyorlardı. Bu ittifâkın Batı sömürgeciliğine ve bilhassa dünyadaki Müslüman ülkelerin büyük bir çoğunluğunu imparatorluğa katmış İngiltere'ye karşı bir diriliş harekatı olarak düşünülürse, Londra'nın şüphe ve korkularında ne kadar haklı olduğu görülecektir.

Her ne şekilde olursa olsun kendi çıkarları açısından ciddî tehlikeler doğurabilecek bu gidişe son vermek isteyen İngilizler, Meşrutiyet'ten sonra üçüncü defa olmak üzere yeniden muhalefeti kışkırtıp, bir darbe girişimiyle İttihatçıları devirmeye çalışacaklardır. Sabahattincilerle anlaşan Fitzmaurice ve İngiliz Büyükelçiliği ateşemiliteri Binbaşı Tyrell, Hürriyet ve İtilâf ile Ella Herkesye'yi kışkırtarak Mahmut Şevket, Talat ve Cemâl gibi İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerini öldürmeye ikna eder. (1) Hazırlanan plan gereğince İngilizlerin Türklerle Siyonistler arasında köprü vazifesini yüklendiklerini düşündükleri Emanuel Karaso ve Nesim Ruso da öldürüleceklerdir.

(1) Mahmut Şevket Paşa Suikasdi için, bkz: Akşin, *Jön Türkler...*, s. 235-240; Avcıoğlu, a.g.e., s. 105-112; Cemâl Paşa, a.g.e., s. 22-58; Ertürk, a.g.e., s. 104-109; Vardar, a.g.e., s. 22-58; Ertürk, a.g.e., s. 104-109; Vardar, a.g.e., s. 163-196 Z, Ş. Saka, *Mahmut Şevket Paşa* (İstanbul, t.y.). Arap ihtilacerinin bu komploya dahil için, bkz: *Âliye Divan-ı...*, s. 35-47.
Ayrıca, Ş. Hanioğlu'nun tarafımıza verdiği *İddianame'deki* ilgili bölümler, için, bkz: Ek no. 11
Bizim, Lowther'in özel arşivinde bulduğumuz kayıtlarda, büyükelçi, Londra'ya, 19 Haziran'da (1913) yazarak, bunun "son mektubu" olduğundan söz etmektedir. Söz konusu mektuptan bazı paragrafların kesilerek çıkarıldığı,anlatımdan anlaşılmaktadır.Ancak, sansüre de uğrasa, bu satırlarda suikast sonrasında Büyükelçiliği'nin bazı "dostlarının", İngiltere'den iltica talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, 27 Şubat'ta Lowther, Londra'ya, "Türkiye'den Siyonizm'in artık durdurulamıyacağını ve bu insanların- yöneticilerin ülkeyi hemencecik satmaya hazırlandıklarını" yazmaktadır: PRO, FO, 800/193B.
Mahkeme tutanakları ile ilgilenenler, bkz: *Le Moniteur Oriental,* 11-24.vi.1913.

Suikastleri takiben, bir adem-i merkeziyetçi hükümet kurulacak ve sedarete yine İngiliz yanlısı Kâmil Paşa getirilecektir. Bu darbeyi gerçekleştirecek silahşörler, Fitzmaurice ve Tyrell'in himayesinde İstanbul'a getirilerek, İngiliz uyruklu bir kadının evine yerleştirileceklerdir. Ne var ki, İstanbul muhafızı Cemâl Bey, darbeyi önceden haber alacak ve İngiliz kadınının evini basarak kiralık katilleri yakalamayı başaracaktır. İngiliz Hükûmeti'nin İstanbul'da olacakları kendisine açıkladığı Kâmil Paşa, darbenin sonucunu beklemek üzere Mısır'dan gelir. Fakat Cemâl Bey, İngiliz Elçiliğinin tüm protestolarına rağmen, Kâmil Paşa'ya bir gün içinde İstanbul'u terk etmesi gerektiğini bildirir. Bu ültimatoma boyun eğen Kâmil Paşa, Lowther'ın arabasında Sefir ile birlikte konağından ayrılır ve geldiği gibi Mısır'a geri döner. Cemâl Bey'in uyanıklığına rağmen, suikastçılardan birkaçı devrin Sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'yı öldürecekler, fakat kısa sürede yakalanacaklardır. Sabahattin Bey ise İngilizlere sığınarak ülkeden kaçar. Cemal Bey'in telkinleri ile yeni Sadrazam Sait Halim Paşa, İngiliz Hükümeti'ne başvurarak, entrikacı seferat elemanlarının İstanbul'dan uzaklaştırılmalarını rica eder. Önce Lowther, daha sonra ise Fitzmaurice ve Tyrell Türkiye'den ayrılırlar.

İstanbul'daki başarısız darbe girişiminden sonra İngilizler, İttihatçıları bu yolla devirmenin güçlüğünü bir kez daha görmüşlerdi. Fakat, "Müslüman-Musevi İttifâkı" ile Ortadoğu'daki çıkarlarının tehdit edilmesi karşısında seyirce kalmaları beklenemezdi. Böylece İngilizler, son çare olarak "Müslüman-Musevi İttifâkı" girişimlerini etkileyerek, Araplar ile Siyonistler arasındaki bu yakınlaşmanın İngiliz çıkarları yönünde oluşmasına çalışacaklardı. Başka bir deyişle, İngilizler bu ittifâkın İngiliz yanlısı Osmanlı muhalifi bir görünüm kazanması için uğraşacaklardı. Bunun için de herşeyden önce Siyonistlerin İngiltere safına kazanılmaları gerekliydi. Böylece, Londra, Siyonist örgütü içinde bir hizip oluşturmaya çalışacak ve bazı liderleri İngiliz yanlısı bir siyaset izlemenin yararlarına inandırmaya çalışacaktı. Bu amaçla İngiliz Dışişleri yetkilileri, Siyonist Hareket Komitesi'nin altı üyesinden biri olan Sokolow ile Mart'ta (1913) görüştüler. (1) Bu görüşmede Sokolow'a İtalya ve Balkan Savaşları sonucunda Türkiye'nin oldukça yıprandığını ve "Hasta Adam"ın artık ölüm döşeğine uzandığını hatırlattılar. Ayrıca, kendisine çağın sömürgecilik çağı olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla Filistin'in kaderini günün en kudretli sömürgeci imparatorluğuna sahip olan İngiltere'nin tayin edeceğini belirttiler. Böylece, Sokolow ve Weizmann gibi bazı Siyonistler Batı Avrupa hükümetleri ile temasa girişmenin yararlı olacağına inanmaya başladılar.

(1) A. Cohen, a.g.e., s. 98-101.

Büyük Güçler'le temasa girişmenin yararlı olacağına inanan sadece Siyonistler değildi. Bazı Arap Milliyetçileri de, Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun perişân halini görerek "Hasta Adam"ın fazla yaşayamayacağına kanaat getirmişler ve daha 1912 kışı gibi erken bir tarihte Lübnan ve Şam'daki İngiliz ve Fransız temsilcilerini görerek, bu devletlerden Arap bağımsızlık mücadeleleri için kendilerine destek olmalarını istemişlerdi. (1) 26 Nisan 1913 tarihli *Tanin* gazetesinde tercümesi yer alan Beyrut'ta yayınlanan *El Delil* gazetesinde yayınlanan bir yazı Arap milliyetçilerinin "âli-i Osman mülkünden büsbütün infisal ve Büyük Devletlerin birine iltica edeceklerini" açıklıyordu. (2) Filistin'in kuzeyini içeren Beyrut, Fransız tesir sahası olduğundan Islahat Komitesi Fransız müdahâlesini arzuluyordu. Buna karşılık Mısır'da kümelenmiş Arap milliyetçilerinin İngiltere'ye başvurmaları doğaldı. Londra'da da bu fırsatı değerlendirecek ve Arap milliyetçilerini kışkırtmaya devam edecek ve Osmanlı Ordusundaki arkadaşlarını besleyerek onları Türklere karşı isyana teşvik edecekti.

İngiliz Hükûmeti'nin bu siyaseti İttihatçılar tarafından da kısa zamanda öğrenildi ve yeraltı faaliyetlerine karıştığı suçu ile Binbaşı Aziz Ali el Mısrî (3) 9 Şubat 1914'te tutuklandı. Kahire doğumlu Aziz Ali, İstanbul Harp Akademilerinde okumuş ve 1904 yılında Makodonya'daki üçüncü Ordu'ya tayin olunmuştu. Makodonya'da İttihatçılarla işbirliği yapan bu Arap Binbaşı Hürriyet'in ilanından sonra Arap milliyetçilerinin safına geçmiş ve Selim el Cezayirî ile *El Kahtaniye'* yi kurmuştu. 1914 başlarında ise İngilizlerin destek ve teşvikiyle sadece Osmanlı Ordusu'ndaki Arap subaylarını kapsayacak yeni bir yeraltı örgütü olan *El Ahd*'ı kurmayı başarmıştı. Ne var ki, Türk Hükûmeti bu örgütün faaliyetlerinden haberdar olacak ve Aziz Ali'yi tutuklayacaktı. Aziz Ali'nin yakalanması ve idama mahkum edilmesi üzerine yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallet, olayın Babıâli nezdinde protesto ederek, Binbaşıyı savunmaya çalıştı. *The Times,* bu olayın sadece Türk-Mısır ilişkilerini değil, Türk-İngiliz ilişkilerini de zedeleyeceğini açıkladı ve sütunlarında Aziz Ali'nin suçsuzluğunu kanıtlamaya çalıştı. İngiltere ile ilişki-

(1) Gooch and Temperley, a.g.e., XIII., s. 824.
(2) Bayur, a.g.e., II/III, s. 221-222.
(3) "Aziz Mısrî Olayı" için, bkz.: M. Khadduri, "Aziz ali and the Arab Nationalist Movement", *St. Antony's Papers,* no. 17, 1965; Antonius, a.g.e., s. 118-121; Ahmad, a.g.e., s. 138-140.

lerini bozmak istemeyen İttihatçı Hükümet, Binbaşı'yı yeraltı faaliyetlerinden değil, bambaşka bir suçtan Trablusgarp Savaşı'nda Ordu hazinesinden 20.000 lira çalmaktan suçlamaktaydı. Bu itham, Trablusgarp Savaşı sırasında kahramanlığı ile Arapların gözünde sivrilmiş olan subayın küçük düşürücü bir nedenle yargılanması Araplar arasında huzursuzluk yarattı. İçte ve dışta protestoların fazlalaşması üzerine Babıâli, Aziz Ali'yi affederek 16 Nisan'da Mısır'a gitmesine izin verdi. Fakat artık olan olmuş ve Araplarla Türkler arasındaki soğuk savaş daha şiddetli bir döneme girmişti. Nitekim, 1914 baharında Mekke Şerifi Hüseyin'in ikinci oğlu Emir Abdullah, İngiltere'nin Mısır Genel Valisi Lord Kitcher (1) ile, daha sonra da Kitchener'ın Doğu İşleri Katibi Ronald Strorrs ile görüştü. (2) Arap İsyanının temellerinin bu görüşmelerde atılacağı ileride görülecektir.

İngilizler, Arapları ve Siyonistleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmayı başarmışlardı. Şimdi sorun Araplarla Siyonistleri uzlaştırıp, Osmanlılara karşı ortak bir cephe kurabilmekti. Araplarla Siyonistler İngiltere'nin bu yoldaki girişimlerini cevapsız bırakmamışlardı. Kahire'deki *El la Merkeziye* Cemiyeti'nin temsilcileri, Berlin'deki Siyonist Hareket Komitesi'ne başvurarak Siyonistlerle bir toplantı yapmalarını önermişlerdi. Aynı zamanda bazı Filistinli Araplar Siyonistlerin Yafa bürosuna giderek, onlara Beyrut ve Şam'daki bazı Arap liderlerinin kendileriyle görüşmek arzusunda olduklarını iletmişlerdi. Yafa'daki Siyonistler'in Hareket Komitesi'ni haberdar etmelerinden sonra Sokolow, Mayıs'da (1914) Beyrut'a gitmiş, oradan da Şam'a giderek, Arap milliyetçiliğinin tanınmış isimlerinden Muhammed Kürt Ali, Şükrü El Esalî, Abdülvahhab İngilizî ile görüşmüştü. Bu görüşmede, her iki taraftan da on delegenin katılacağı bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştı. 19 Haziran'da Yafa bürosundaki Siyonistler, 1 Temmuz'da Beyrut yakınlarındaki Brummana'da bir toplantıya katılmaya hazır olduklarını Araplara bildirmişlerdi. Sokolow, bir yandan Beyrut toplantısının gündemini hazırlarken diğer yandan da Kahire'deki Arap milliyetçilerinin davetlerini değerlendirmeyi ihmal etmemişti. Sokolow, Dr. Jacobson'un da yardımıyla, Siyonistlerin düşünce ve amaçlarını içeren bir muhtıra hazırlamış ve bunu *El la Merkeziye* 'nin İstanbul'daki taraftarlarından Esad Daghir'e vererek, Kahire'ye yollamıştı. 30 Temmuz'da Sokolow'un mektubunu alan Refik el Azm Bey, Siyonistlerin önerilerini "olumlu" bulmuş ve onlarla bir anlaşmaya varabilmek için Sokolow'u Kahire'ye davet etmişti. (1)

(1) Mansfield, *Osmanlı...*, (Londra, 1937), s. 143.
(2) R. Storrs, *Orientations*, (Londra, 19377, s. 143.

İttihatçılar, 1914'ün ilk altı ayında Araplarla Siyonistler arasında yoğunlaşan bu temasları "Müslüman-Musevi İttifâkı"nın hazırlıkları sanmışlar ve bu faaliyetleri desteklemekten çekinmemişlerdi. Beyrut Valisi Mayıs ortalarında İstanbul'a geldiğinde Dr. Jacobson'un bir akşam yemeği davetini kabul etmiş ve yemekte Filistin'e Musevi iskânının tamamiyle lehinde olduğunu kaydetmişti. Göçmenlerin Osmanlı uyruğuna geçmelerinin zorunlu olduğunu da vurgulayan Vali Bekir Sami Bey, Siyonistlerin Araplara karşı daha anlayışlı davranmalarını da öğütlemişti. (2) Beyrut ve Şam'da Arap liderleriyle görüşmeden evvel İstanbul'dan geçen Sokolow, Bekir Sami Bey'i görmüş ve onu ilerde toplanması planlanan "Arap-Siyonist Zirvesi"nden haberdar etmişti. Bu görüşmede Bekir Sami Bey, zirvenin mutlaka Suriye'de olması gerektiğini belirtmişti. (3)

Aziz Ali olayından sonra Arap milliyetçilerinin Mısır kanalı ile İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı yönlendirildiğini gören İttihatçılar, Kahire'de toplanacak bir zirvenin Londra güdümlü olacağından ve bunun doğal bir sonucu olarak da Babıâli'ye muhasım bir görünüm kazanacağından şüphelenmişlerdi. Daha sonraları Türk Hükûmeti, Beyrut'taki Arap milliyetçilerinde adem-i merkeziyet değil bağımsızlık, hatta buna erişebilmek için yabancı müdahelesini isteyecek kadar ileri gittiklerini farkedince kendi aleyhine gelişecek "Müslüman-Musevi İttifâkı" fikrinden vazgeçmiş ve Araplarla Siyonistlerin anlaşmalarını sağlayacak bir zirvenin yapılmasına karşı çıkmayı kararlaştırmıştı.

Beyrut Islahat Komitesi liderlerinden Naşif el Halidî Bey'i 14 Temmuz'da gören Bekir Sami Bey, ona kendisinin haberi olmadan hiçbir teşebbüse girişmemesini tenbih etmişti. Ertesi gün, Siyonistlerin arazi satın almakla görevlendirdikleri iki adamı, Hankin ve Rosenheck ile de görüşen Bekir Sami Bey, Hükûmet'in bir Arap-Siyonist zirvesine kesinlikle karşı olduğunu açıklamıştı. Hükûmet'in Siyonistleri zaten kolladığını belirten Bekir Sami Bey, Hankin ve Rosenheck'e Filistin'de Musevilerin iskân edilmelerini, toprak satın almalarını kısıtlayan kararların kaldırıldığını hatırlatmıştı.

(1) Mandel, a.g.e., 9. bölüm; A.Cohen, a.g.e., s. 102-111.
(2) CZA, Z3/49, Lichtheim'dan Siyonist hareket Komitesi'ne, İstanbul, 28 Mayıs 1914.
(3) CZA, Z3/399, Sokolow'dan Tschlenow'a, İstanbul, 5 Temmuz 1914.

(1) Bekir Sami Bey'in, İttihatçı Hükûmet'e yaptığı bu uyarı üzerine Siyonistler Araplarla Brummanna'da buluşmaktan vazgeçtiler. Sokolow ve taraftarlarına rağmen, Siyonistler arasında Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını gizlemeyenler halen çoğunluktaydı ve içlerinde Dr. Jacobson'un da olduğu bu hizip Araplarla yakınlaşmak amacıyla dahi olsa Türk Hükûmeti'ni gücendirmek niyetinde değildi. (2)

Siyonistlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmak eğiliminde olan Arap milliyetçileri ile bir zirvede buluşmaktan vazgeçmeleri Türk Hükûmeti'nin kuşkularını tamamen giderecek nitelikte bir güvence değildi. Çünkü, İttihatçıların tüm iyi niyetlerine rağmen Siyonistler, Babıâli'ye verdikleri sözü tutmamışladı: Osmanlı uyruğuna geçmek için hiçbir çaba göstermemişler ve yabancı uyruğunda kalmayı yeğlemişlerdi. (3) İkinci olarak da, İttihatçıların büyük bir sabırsızlıkla bekledikleri maddî yardımı temin etmek konusunda hiçbir girişimleri olmamıştı. Musevi göçmenlere uygulanan yasakları kaldırmakla Hükûmet hiçbir yararlı sonuç elde etmemiş, bilâkis Arapları daha da kızdırmıştı. Durum böyle olunca İttihatçılar, siyasetlerinde derhal bir değişiklik yaparak Abdülhamid devrinde Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetlerini engellemek için koyduğu yasak ve kısıtlamaları yeniden yürürlüğe koydular.

18 Haziran 1914 tarihli bir mektupla Kudüs mutasarrıfı Filistin'deki tüm kaymakamları haberdar ederek Dahiliye Nezareti'nin "bera-yı ziyaret vürûd edecek Musevilerin isim ve şöhretleriyle hangi memleketlerden geldiğini ve burada hangi mahallede ikâmet edeceklerini ve tarih-i vürûdlarında tabiyetlerini ve eşkallerini müşir bir defterin tutulmasını" tebliğ ettiğini bildirdi. Aynı emirde, "Ziyaret için muayyen (Sic!) olunan üç ayın hitamında kararı müttehiz veçhile bunların ihraç ettirilmesi" de buyuruluyordu. (4) Anti-Siyonist yasakların yeniden uygulanmaya başlaması üzerine Hahambaşı ve Mazliyah, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne başvurup, durumu protesto etmeye kalktılar. İttihatçılar adına Talat Bey ve Mithat Şükrü Bey, Hahambaşı ve Mazliyah'ı tersleyerek, bu yasakların yeniden yürürlüğe girmesinden Siyonistlerin kendilerinin suçlu olduğunu söylediler. Türk Hükûmeti'nin tüm iyi niyetine ve çabalarına rağmen, Siyonistler sözünde durmamış ve anlaşmalarının kendilerine düşen payını yerine getirmemişlerdi. (1)

(1) CZA, Z3/1457, Ruppin'den Siyonist Hareket Komitesi'ne, Yafa, 23 Temmuz 1914.
(2) A. Cohen, a.g.e., s. 108-109.
(3) "Osmanlı tâbiyetine girmedeki esas müşkelât askerî mükellefiyet korku ve endişesidir". Bkz.: CZA, L2/34 II, Hahambaşı'dan Dr. Jacobson'a, 21 Haziran 1914.
(4) CZA, L2/69, Hahambaşı'dan Ruppin'e, Yafa, 9 Temmuz 1914. Bu evraka ilişik olarak Kudüs mutasarrıfının tebliğinin (5 Haziran 1330 tarihiyle) Osmanlıcasıyla, İbranice tercümesi bulunmaktadır.

Bütün bunlar olurken, 28 Haziran 1914 günü, Avusturya-Macaristan veliahdı arşidük Ferdinand Saraybosna'da bir Sırplı tarafından suikaste uğramış, bu olay üzerine zaten Sırbistan'a göz dikmiş olan Avusturya bu ülkeye karşılanması çok güç koşulları içeren bir ültimatom vermişti. Avusturya'nın Sırbistan'a karşı bir savaşa girişmekten kaçınmayacağını gören Rusya'da 31 Temmuz'da seferberlik ilan etti. Bunun üzerine Almanya, Rusya'nın seferberliğini durdurmasını istedi. Rusya'nın bu talebi yerine getirmemesi üzerine *Wilhelmstrasse* Rusya'ya savaş ilan etti. Fransa'nın ve İngiltere'nin de müttefikleri Rusya'yı takip ederek seferberliğe girişmeleri Almanya'nın bu iki devlete karşı savaş ilan etmesiyle sonuçlandı. Artık, tarihe "Birinci Dünya Savaşı olarak" geçecek büyük kapışma idrâk edilmişti. (2).

(1) CZA, Z3/49, lichteim'den Siyonist Hareket Komitesi'ne, İstanbul, 17 haziran ve 28 Temmuz 1914.
(2) Birinci Dünya Savaşı'na yol açan olayların incelenmesi için, bkz: F. Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, (Ankara, 1973); H.W. Koch, *The Origins of the First World War*, (Londra, 1972); A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, (Oxford, 1974), XII. bölüm; D. Thompson, *Europe Since Napoleon*, (Penguin, Middlex, 1972), 6. ve 7. bölümler: L.C.F. Turner, *Origins of the First World War*, (Londra, 1972).

İKİNCİ BÖLÜMÜN EKLERİ

EK No: I

Şûra-yı devlet
Tanzimat Dairesi *No: 272841*
Aded *-Önemli-*
3209

Arz-ı Filistin'de birleşmek ve teksir-i nüfus etmek içün, yerli ve ecnebi Musevilerin gösterdikleri inhimakât Suriye kıt'asının muvayene-i siyasiye ve iktisadiyesine ve ahali-i mevcude beynindeki münasebetâ vücûhla tes'ir edebilecek hale gelmesiyle Musevilerin kıt'a-i mezkürede müddet-i ziyaret ve ikametlerini bir takım kuyûd ve ihtiyata ve inzibatiyeye rabt etmek mecburiyeti hasıl olub devletce tevarih-i muhtelifede ittihaz olunan muharreratdan ol babdaki makam-ı sâmi-i sadaretden vaki olan tebligatdan bahisle kaleme alınan lâyiha-i kanuniyenin takdimini mulazamının Dahiliye Nezareti'nin Şûra-yı devlete havale buyurulan 28 C. ahir 327 tarihli tezkeresi melfut lâyiha ile beraber tanzimat dairesinde kıraat olundu.

Memleketin siyasiyat-ı dahiliyesi icabatından olarak mukaddema ittihazına lüzum görülen tedabir cümlesinden olmak üzere o vakitler cari olan usûl veçhile ba irade-i seniye mevki-i icraya vaz'ı edilen ve usûl ve teâmül hükmüne girmiş olan muharreratın devam-ı mer'iyeti tabiî olub işin men'i ciheti hakkında dermeyan edilen mütalâat nazar'ı itibare alınarak bir kanun lâyihası tanzimine ibtidar olunsa bile Meclis-i Mebusan devre-i ictimaiyesinin hitamına ve şimdilik memurin-i müktedire vesatetleriyle talimat ve muharrerat-ı mevcude ahkâmının hüsn-i tatbikine itina edilmesi sureti icâb-ı hal ve muameleye tevafuk edeceğine binaen o veçhile icra-yı iktizası hususunun Nezaret-i muşarünileyhaya havalesi tezekkür kılındı. Emrü ferman hayret-i menleh-ül emirdir.

29 Şa'ban 327 ve 2 Eylül 325

Kaynak: BBA, BEO (S): K: , D: 2, no: 272841

Ek No: 2

Bâb-iâli

Dahiliye Nezareti

Muhaberat-ı Umumiye Dairesi

İkinci Şube

2826

Huzûr-u Âli-i hazret-i Sadaretpenâhiye,

Hûlasa:

Kudüs'e vûrûd eden Musevilere kırmızı kağıt itâsı usulünden sarf-ı nazar olunması arz ve isti'zanına dair.

Marûz-u Çâker-i Kemineleridir ki,

Rusya efrâd-ı Museviyesinden İlia Baykof namında biri bera-yı seyahat Kudüs-ü şerife âzimet etmek üzere usûlü dairesinde pasaport ve tezkereyi sahiben Yafa'ya çıktığında kendisine devr-i sabıkda olduğu gibi kırmızı kağıt verilmiş ise de sarf-ı nazar edildiğinden bahisle bu tedbir-i istisnaiyenin devr-i meşrutiyetde devamı caiz olamıyacağını Dersaadet hahambaşılığının bilmuhatara beyân olunması üzerine Kudüs-ü Şerif mutasarrıflığından istilam-ı keyfiyet kılınmış idi. Cevaben varid olan tahriratın mezkûr kırmızı kağıdın itâsı bera-yı ziyaret Kudüs-ü Şerife gelecek Musevilerin yedlerindeki mürur tezkereleri ve pasaportları iskelelerde pasaport me'murları marifetiyle alınarak üç ay müddetle ikameti mübeyyin yedlerine kırmızı renkli muvakkat bir ikamet tezkeresi itâsı suretiyle müddet-i ziyaret ve ikametlerinin tevkid ve tahdidi teferruatı hakkında Şûra-yı Devletçe ittihaz ve tebliğ olunan karar ahkâmına müstenid olacağı bildirilmiş ise de Museviler hakkında kırmızı kağıd usulünün tatbik ve icrası kaide-i müsavatı muhill bir muamele-i istisnaiye suretinde biltelâkki kendilerince inkisarı mucib olmağla beraber bu ahvalin bir takım su-istimalâta da yol açdığı haber verilmesine ve ma'heza Musevilerin arz-ı Filistin'den ma'dud olan mahallerde men'i iskânlarını te'min içün iktihazı muhtari tedabir ve muamelâta dair cereyan eden muhaberat üzerine Beyrut Vilayetiyle Kudüs mutasarrıflığından cevaben varid olup 18 Temmuz 325 tarihli tezkere-i acizi ile takdim kılınan muharreratın Şûra-yı Devlete havale buyurulduğu tahkikat-ı vakıadan anlaşılmasına nazaran Şûra-yı mezkûrece bu babda ittihaz ve tebliğ kılınacak

karara göre, muamele olunmak ve şimdilik Musevilerin Kudüs'e vürudlarında yedlerindeki pasaportların tarihi bir defter-i mahsusa kayd ile ziyaret için muayyen olan üç ay müddeti ikmâle edib etmedikleri o suretle ta'yin kılınmak üzere kırmızı kağıd itası usulünden sarf-ı nazar olunması münasib görüldüğünden bu suret nezd-i samî-i dâver-i fehimânelerinde dahi tasvib ve tensib buyurulduğu halde mezkûr mutasarrıflığa icra-yı tebligat olunmak üzere keyfiyetin emr ve inba buyurulması babında emr ü ferman hazret-i men leh ül emirdir.

10 Şevval 327 *12 T.evvel 325*

Kaynak: BBA, BEO(S): K: 2, D: 2, no: 274478

EK No: 3A

Maliye Nezareti

Emlâk Şûbesi Müdiriyeti

Nablus Mutasarrıflığının 22 Nisan 326 tarihli şifresi hallidir:

Hazine-i hassadan ve cihet-i askeriyeden hazine-i maliyeye devr olunan yahud esasen hazine-i müşarileyha uhdesinde bulunan emlâk ve arazinin bilmüzâyede taliblerine fûruhtu hakkındaki mukarrerat devlet kavaid-i iktisadiye nokta-i nazarına ne derecelerde musib ve muvafık ise ma'tessüf devr-i sabık da seyyiatı ve mürtekib ve cahil memurlarımızın iğvazat ve müsamahatı netayicinden olmak üzere bu kıt'anın ekser mahallerinde anasır-ı asliye-i mahalliyeyi köklerinden kat'eder suretde emsâl ve harekât-ı harisânelerine meydan-ı revaç bulmuş ve her neden ise şu gün bu faaliyetlerine daha ziyade ızrumiyet verilerek ecnebi ta'biyetini de iddia etmek gibi bir de cür'et göstermekde bulunmuş olan, Siyonistler'in efkâr ve teşebbüsat-ı ma'lumelerine nazaran ol nisbetde mazarratı ve telâfisi gayr-ı kabil netayici mucib olacağına ahval-i hazıra-ı ictimaiye ve siyasiyesi cidden câlib-i nazar-ı dikkat bir mertebeye varan Kudüs ve Akka livası enva' hiyel ve desayis ile Yahudilerin ellerine geçeceğine şüphe olmayan bu emlâk ve araziyi siyaneten şimdilik bu karardan istinası hususunun hükümet-i meşruta-i âkilamizin inzâr-ı hakayık perverânesine vaz'ı ve iblâğına ve iblağına delâlet buyurulması müsterhamdır.

Kaynak: BBA, BEO (S), K: 2 D: 2, no: 283552

EK No: 3B

Maliye Nezareti Emlâk Şubesi Müdireyeti

Beyrut vilâyetinden varid olan 3 Mayıs 326 tarihli ve yüz seksen bir numerolu tahriratın suretidir.

Hazine-i hassadan ve cihet-i askeriyeden müdavir emlâk ve arazinin bilmüzayede taliblerine fûruhtu hakkında müttehiz mukarreratın elyevm ta'biyet-i Osmaniyede bulunan Yahudilere adem-i tesmîli siyaseten ve maslahatan münâsib olamıyacağına ve çünki min-ül-kadîm bu havalide yerleşmiş ve müehharen tabiyet-i Osmaniyeyi biliktisab tavattun etmiş olan, bazı Musevilerin bilâhare ecnebi tabiyetini iddia ederek bu yüzden bazı mehazir zuhuruna badi ve esasen bunların Siyonistler'in efkâr ve teşebbusât-ı ma'lûmelerine hâdim olduğuna dair Nablus mutasarrıflığından varid olan telgrafnâme sureti aynen ve leffen takdim kılınmış ve arz-ı Filistin'de Siyonist Cemiyeti nâmına emlâk ve arazi geçirilmemesi hususunda her an takayyûdat ve mahallerine tebligat icrasından hiç bir vakt hâli kalınmamakda olup, hatta Akkâ suru haricindeki arazinin münhasıran ahali-i kadime-i Osmaniyeye bey'i için mahalline vesaya-yı lâzıma ifa edilmekle beraber mücahharen Safed ve Taberiye kazalarında öteden beri mutavvatın ve her nev' tekâlif-i emiriye ile mükellef ve ahkâm ve kavanin-i mevzuaya tabi olan 95 ailenin ecnebi ta'biyetini iddia etmesiyle bunlara aid muamele Hariciye Nezaret-i Celilesiyle muhabere edilmekde bulunmuş olduğuna ve suret-i is'ara nazaran iktizasının itası menut-u rey-i âli-i nezaret-penahîleridir. Ol babda.

Kaynak: BBA, BEO (S): K: 2, D: 2, no: 283552.

EK No: 4

Jön Türkler'in muhalefette iken, Ermeni-Arap ve Yunan ayrılıkçılarına kıyasla, Siyonistler'le temasları hayli kısıtlı olmuştur. Londra'da çıkan ve Suriyeli Arap Emir Aslan'a bağlı Jönlerin yayın organı Hürriyet'te, ilk defa Filistin'de bir Musevi krallığı teşkil etme teşebbüsünden bahsedildiğini tespit ediyoruz. (no: 82, 5. IX.1897, s.3). Ancak, yazıda, "Musevilerin cümlesi bu fikirde müttefik değildirler; zira arazi-i mezkûre istimlâk ve tevattuna pek muvafık görülmüyor" denmektedir. Siyonizm'e ikinci bir gönderme de, Kahire'de neşredilen, yine Jönlerin yayın organı Anadolu'da yapılmaktadır. (6.VIII.1902). Siyonizm'i hayli geniş bir çerçevede ele

alan makalede, anti-semitizm'in sebeplerinden, Yahudi Meselesi'nin anahatlarından, Pinsker ve Herzl'den bahsedilmektedir. Siyonistler'in Osmanlı'ya göç etme arzularının Türk'ün ananevi hoşgörüsünden kaynaklandığını belirten yazar -Sülayman Vahit- "diğer nüshamizda kendi fikrimizi beyan edeceğiz" diyecek; ancak, gazete kapandığından, Jön Türkler'in bu safhada Filistin Meselesi hakkında ne düşündüklerini öğrenmek mümkün olmayacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1908 öncesinde Jön Türkler'in arasında sadece Abdullah Cevdet, 1902'de Herzl ile Viyana'da temas kurmuş, hâttâ Siyonist lidere İstanbul'daki amaçlarına ulaşabilmeleri için bazı tavsiyelerde bulunmuştur. (Diaries, s. 1416-1417). Abdullah Cevdet, Siyonizm hakkındaki düşüncelerini İçtihad gazetesinde şöyle belirtir ("Une Profession de Foi", Mayıs 1905, s. 87).

"Sultan ve Çar'da imparatorluklarında bütün terakkiperver unsurları, her yola ve hâttâ en canavarca yollara baş vurarak yok etmeye gayret sarfetmektedirler. Yahudilerin Rusya'da ne derece ezildiği bilinmektedir. Neden? Çünkü, onlar Rus teb'ası meyanında en vesayetten âzâde ve en uyanık olduklarındandır.

Rusya, Siyonist hareketini teşkil etmektedir, ve müteveffa dostumuz Dr. Herzl hulus-u kalble, bunu Rus hükümetinin Yahudilere karşı hayırlı bir tutum değişikliği olarak tefsir ediyordu. Meselenin halli güç değildir. Rusya, Rusya'da meşruti bir idare şekli meydana getirmeye mukterir fikir cereyanları haricinde tebaasının her türlü siyasî temayülünü teşkil edecektir. Aynı veçhile, imparatorluğun farklı unsurları arasındaki tenasüd temayülüne de hasım olacaktır.

Bizim samimi hedefimiz, ister içten, ister dıştan olsun, boyunduruk ve köstekten âzâde bir Türkiye, bütün vatandaşları, hiçbir ırk veya din farkı gözetilmeksizin sıkı sıkıya kardeş olmuş bir Türkiye görmektir."

Siyonistler'in, Makedonya'daki "hercümerc"e ne derece iştirak ettikleri hakkında elimizde sağlıklı açıklamalarda bulunacak yeterli belge yoktur. Ancak, İngiliz kaynakları, İttihatçı-Siyonist ilişkilerini, Fitzmaurice-Lowther ikilisinin tesbitlerini sorgulamaksızın kabullenerek, "ön plana" çıkaracaklardır: B. Lewis, The Emergence of Modern Turkey (Oxford, 1961), s. 207-209; Pears, Briton anda the Turk (Londra, 1953); Philip Price, Türkiye Tarihi (İstanbul, 1977), s. 110; E. Ramsaur, Jön Türkler ve 1908 Devrimi (İstanbul, 1976) s. 125-128; R.W. Seton-Watson, Rise of Natıonalism in the Balkans (1971), s. 135-136; N. H. Webster, Secret Societies and Subversive Movements (Londra, 1928), s. 284.

Bu arada, aynı temaları işleyen iki Yunan kaynağına da işaret edelim: N.Nicolaides, L'Empire Ottoman: Une Ann'ee de Constituion (Brüksel, 1909), VI. bölüm ve S. Yerasimos, çev: B. Kuzucu, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye (İstanbul, C. II, 1975). Kaynaklardan ilki, Masonları, Türkiye'de "de-İslâmizasyon" ajanları olarak nitelendirirken, Yerasimos da, s. 1084-85'de şu kanaate varmaktadır: "İttihat ve Terakki Cemiyeti, iç örgüsü itibariyle bir Türk-Yahudi ittifakı görüntüsü vermektedir. Türkler, bu ittifaka mükemmel bir askeri malzeme; Yahudiler ise yönetici beyin, teşebbüs imkânı, para ve Avrupa basınında güçlü bir destek sağlamaktır".

Yukarıdaki tesbitler Türk tarih yazımını da etkilemiştir: C.R.Atilhan, İttihat ve Terakki'nin Suikastleri (İstanbul, 1973); 31 Mart Faciası (İstanbul, 1972); A. Tugay, İbret (İstanbul, 1962) C. II. s. 48-49; N. F. Kısakürek, Ulu Hakan Abdülhamid Han (İstanbul, 1977), s. 316-321, 450, 452, 460, 464, 556; H. Tanyu, Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler (İstanbul, 1976), C. I. s. 556, 561, 632, 635; C. Anadol, Siyonizmin Oyunları (İstanbul, 1978), s. 47-52; N. N. Tepedelenlioğlu, İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han (İstanbul, 1960), s. 18-21, 30-31, 58-62; S, Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları (İstanbul, 1976), C. III, s. 101, 107.

İngilizler'in dış politik kaygılardan ve kısmen de İstanbul'daki temsilcilerinin şahsî önyargılarından kaynaklanan bu kanaat, "abartılmakla" birlikte, elimizdeki bilgi ve belgelerin ışığında, belli bir doğruluk payı taşımaktadır, sanıyoruz. Siyonistler'in Masonik bağlarla olsun, Selanik'teki Musevi ileri gelenleri, İttihatçı mebuslarla olsun, Osmanlı iç siyasetine nüfuz etmek istedikleri, metinden de görüldüğü gibi, açıktır. Ancak, İttihat ve Terakki bu oyuna ne derece "kurban" olmuştur; bu konu da tartışmaya açıktır. Okuyucu, bu temel meselede kararı, bütün kitabı okuyunca bizzat kendi verecektir. Yalnız, bu safhada, biz, Jacob M. Landau'nun söz konusu "Polemik" hakkındaki kanaatine temas etmek istiyoruz. Landau ("The Young Turks and Zionism: Some Comments", Filds of Offerings: Studies in Honor of Raphael Patai, der: V. D. Sanua, Londra/Toronto, 1983, s. 197-205.) bir görüşe göre Jön Türkler'in Siyonizm yanlısı, diğer bir görüşe göre de muhalifi olduklarını belirterek, ikinci okulun tarihi hadiseler ışığında daha isabetli bir tesbit sergilediğini vurgulamaktadır. Bu kanaatine dayanak olarak da, İttihatçı Museviler'in -Hayim Nahum ve Karaso'nun -aslen Siyonizm'e karşı olduklarını ve Cemiyet'e Siyonizm'i benimsetmekte herhangi bir çaba göstermediklerini kaydetmektedir ki, ileride de görüleceği üzere, bu yine tarihi hadiseler ışığında, geçerli bir gözlem değildir. Ancak, yine metinde ilerideki sayfalarda görüleceği gibi, İttihat ve Terakki'nin bünyesindeki dalgalanmalara rağmen nihaî analizde Siyonist aleyhtarı bir tavrı benim-

seyeceği ortaya çıkacaktır. Ebüzziya Tevfik, bu konuda şöyle yazar: "Vakıa, bu Cemiyet-i faizeye baadel-inkılâp bazı Yahudi ve halet-i fesad gibi cemiyet'e hulûl ile hayli nüfuz ve tesir icra etmiş ise de bugün onların zerre kadar hükmü kalmamıştır..."

Mecmua-yı Ebüzziya, İstanbul, 1913, s. 1196.

EK No: 5

SİYONİZ M TEHLİKELERİ

İst. 1329

Müşterek-ül Menfaa

Osmanlı Şirketi

Matbaası

24 s.

Yazarı: A. Muhsin

"Hakikat bir gün gömülse, bir gün muhakkak tezahür eder." -Şekspir-

İngiliz hekiminin balâ'daki sözleri inkâr olunamaz bir hakikâttir. Dünyada mestur kalan, er geç meydana çıkmayan hiç bir hakikat yoktur...

Tarih karıştırılacak olursa mahiyeti, aslı belli olmayan meçhul kalmış hiç bir vak'aya tesadüf edilmez... Bazen bir vak'anın zamanı ceryanında bazı nekatı müphem kalabilir... Yine bazen bir vak'anın hudüsünden bir takim kimselerde bihaber olabilirler... Fakat bir müddet sonra mâzide müphem, meçhul, aslının neden ibaret olduğu bilinemiyen o vak'ayı zaman olupta bütün teferruatına kadar vakıf olan meksûf bir fiil olarak meydana kor. Hakikatin meçhul kalması için sarf olunacak bütün kuvvetler, manîler, hatta şiddetli nüfuzlar bile bisûd birer vasıtadan başka birşey olmazlar...

Arasından uzun seneler geçse... Hâl'in o mes'ele ile kat'iyen irtibatı kalmasa... Herkes unutsa bile yine o hakikat bütün bu bigânegiye rağmen olunca çıplaklığı ile kendini ortaya çıkarır. Elhasıl şimdiye kadar bu inkisâf hakikat kanununun icraatine hiç kimse hiçbir kuvvet mâni olamamıştır... O her işde kendi programı dahilinde

hareket etmiş, bazı kere müddet'i medide susmuş, sükût etmiş... Herkes böyle bir kanunun mevcudiyetinden bile şüphe etmişler, fakat bir gün yine o bütün Gıbar'ı sameti silkmiş, çıkmış... Tecelli etmiştir. O zaman ise herkes hakikate karşı inanmakta tereddüt ederler. Bu da pek tabiîdir. Eflatûn: Çünkü hakikat öyle müthiş bir şeydir ki, birdenbire kendisine bakan gözleri kamaştırır- diyor. Bu akilâne sözü red edecek hiç bir nazariye yoktur. İnsanlar mahiyetlerini bilmedikleri bir mes'elenin birdenbire aslına vakıf olunca şaşırır kalırlar. Hiç olmazsa bir an için olsun inanmazlar. Bu bir an zarfında zihinlerinde fikirlerinde, aldatılmış olan dimağlarında asıl hakikati reddetmek üzere vasıtalar ararlar. Hakikât onlara gayrı kabil'i red bir surette arzedilmiş olsa bile yine arzuları hilâfına olarak inanırlar. Yukardan beri serd ede geldiğinde bu mütalaâttan benim de meçhul bir hakikattan bahsedeceğim anlaşılıyor...

Russo'nun "kitaplar benim menfurumdur. Onlar bilinmedik şey üzerine söz söylemekten başka bir şey öğretmezler." dediği gibi bu kitap da bilinmedik, bilinmeyen bir şey üzerine söz söyliyecektir. Fakat söyliyeceği sözleri bir çok delâil ve vesaikle te'yid edecek. Hâkikatı en küçük noktasına kadar teşrih edecek. O suretteki sıhhat ve adem'i sıhhati hakkında şüphe, tereddüte bir mahal kalmayacak. O hakikâti bugün bizim üzerimizde ufaktan ufağa bâzı nüfuzlar da bulunuyor. Yarın ise doğrudan doğruya bizi icbar edebilecek bir amir olacak, ihtimâl bir aksi tesadüf neticesi olarak bütün mukadderatımız onların eline geçecek ve biz maâzallah onun bir kolu olmaktan başka bir şey olamıyacağız. O hakikât ki bugün belki onda birimiz bu kuvvetin ne gibi vasıtalara, ne gibi delillere, daha doğrusu ne gibi icraâta mâlik olduğunu bile bilmiyoruz. Yarın ise doğrudan doğruya o bizim mevcudiyetimizi tehlikeye düşürecek, elhasıl bize kavi bir darbe indirecekti. İşte yine bu acı hakikattir ki beni bu kara satırları yazmağa cebr ediyor. Her şeyden evvel şunu da söyliyeyim ki vicdından başka bir istinadgâh tanımayan bu aciz muharrir yine vicdanından başka hiçbir müessire inkiyat etmiyecektir.

Siyonizm bir Judâizm mes'elesi olduğu, her veçhile musevilere aidiyeti bulunduğu için bittabi leh ve aleyhte bazı ifadatta bulunacak, fakat bu ifadattan bizimle beraber hain olan Musevileri tel'in eden sadık Musevilerin kendilerine bir hisse çıkarmamalarını temenni ederiz. Çünkü biz ne bir antismit, ne de anâsır beynine ihtilâf sokmak isteyenlerdeniz. Biz sırf vatanımızın âtisine tealluk eden mühim bir mes'elei hayatiyeyi tenvir'in bir maksat'ı mukaddes olduğunu zanneden ve o yolda hizmet etmek isteyen aciz bir fard'iz.

Bununla beraber yine itiraf ederim ki, siyah'ı beyaz görecek kadar nikbin değil-

lim. Filhakika Siyonizm bizim için hayat ve memat meselesidir. Vatanın münbit ve mahsuldar bir hittasında bizim paramızla bizim toprağımızda, kardeş hitâbile beslediğimiz izaz ve ikrâm ettiğimiz, büyüttüğümüz ve nihayet alçakcasına bize hıyanet, nankörlük eden bir takım denilerin icrayı hükümet ettiklerini, etmesini muvafık görecek ve buna sükut edecek kadar hamiyetsiz bir adamın aramızda bulunacağını zannetmek bile hatadan başka ne olabilir?

Üç sene evvelki Bosna-Hersek ile şimdiki Trablusgarp cerühalarına, bir yenisini daha ilâve etmek istemezsek -ki bu ikincisi de müthiş bir darbe olacak, çünkü diğeri daima taaruza âmade harici bir düşmanımızdı. Bu ise bizim lütuf ve nimetimizle perverde olanların vuracağı darbedir ki bunun te'siri daha elim olacaktır- Bu sefer olsun müteyakkız hareket etmeliyiz.

Bu sefer gördüğümüz, bu müthiş tecrübeden bir ders alarak hiç olmazsa şu yeni küreyveye düşmemek üzere Siyonizm'in bütün safahat ve tehlikelerine ve bütün icraâtlerinin ananâtuna varıncaya kadar Enzar'ı kâriine vâzetmek bence büyük bir vazifeyi ifa olacaktır. Bir seneden beri elde ettiğim en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün vesaiki neşredeceğim. Hariçten değil, dahilden bir ağacı kemiren kurt gibi bulundukları muhitte iras'ı zarar etmeğe uğraşan bu hainlere şimdiye kadar ellerine geçen fırsatlardan haince istifadeye çalışan bu alçaklara bu sefer olsun meydan verilmesin. Muttali olduğum mâlumata göre bu hainlere alet olanlar arasında bilmeyerek iğfal olunmuş ve çidden bilfiil ve maksad'ı mezmuma alet edildiklerini bilmeyen biçareler de var...

Hatta insaniyete hizmet muhafaza'ı (vatan) ve adle ve hak uğrunda çalışmaları iktiza eden ve yine bu maksat'ı ûlvi ile teşekkül eden cemiyetlerden bazılarının da bu deniler tarafından aldatıldıklarını görmek ne elim bir hâl oluyor...

Burada mes'eleyi daha tenvir için, her eline geçen fırsatta Siyonizmin tehlikelerine karşı şiddetle ihale'i kalemde tereddüt etmeyen muharririn'i muktedireden Ebuzziya Bey'in evvelce mecmuasında bil'ahara da yeni gazetede neşrettikleri bir makaleyi nakl ile beyanı mütalaâ etmek her halde muvafık olacak. Makalenin uzunluğu hasebiyle kâriini uzun müddet işgal etmek doğru olamıyacaksa da ilerdeki bâblarımızda zikr olunacak bir çok hakayika daha kolaylıkla nüfuz edebilmek emniyesile her halde iktibazı mucibi istifade olacaktır.

Ebuzziya Bey diyor ki:

Mecmua-i Ebuzziya'nın yüzüncü nüshasında farmasonluk ünvanile bir makale neşretmiştik. Bu makaleyi yazmaktan maksadımız o günlerde Farmason tarik ve cemiyeti hakkında bâz efkâr'ı mahsusa ashabi tarafından ligarezün vâki olan neşriyattan efkâr ammenin hasıl ettiği zehab-ı sâkim'i tashih idi.

Hatta Times Gazetesi Kahire muhabirinin farmasonluk vesilesi ile (İttihat ve Terakki) Cemiyeti hakkında reva gördüğü taân ve isnadı aynen ilân ile beraber lâzım addeylediğimiz izahatı da vermiştik. Çünkü o sırada Fransız erbab-ı kaleminden televün'ü fikir ve meslek müştehir leotaksilik- ki birgün bibâgane rıfz ile müftehir olursa ertesi günü münafıkane taip ve müstağfir olmak adetidir- Farmasonluk hakkında vehim ve hayâlden mürekkep bir eseri terciime ve neşredilmekte idi.

Bu kitap yazdığı her satır ve belki her kelime fikr'i menfaate hâdim olan bir kalemin mahsûlü olmasından dolayı bizce müzir idi. O sebeple sahibinin mahiyetini tayin ile beraber farmasonluğun esas teşekkülü ile, maksat ve gayesi hakkında bitaraf eshab'ı neşriyatın aşarile istişhad etmiştik. O makalemizin hâtimesinde şöyle bir fıkramız var idi.

(Şüphe yoktur ki, ekval ve ilkaât-ı bâtıla pek az zamanda kendini gösterir. Güneş balçıkla sıvanamayacağı gibi nur'u irfana karşı hiç bir vakit zılân'ı cehil ve advan pâyidar olamaz. Fakat bâtıl'ın butlânını bildiği halde halka hak suretinde telkinde bulunanlar olur; ve nur-ı irfân da henüz mağrib ihticabından maşrik infılâkına intikâl etmemiş bulunursa avamın cehlinden istifade edenler daima fırsattan intihaz edecektir. Ve bu hallerden de memleket için bi iştibah pek vahim neticeler hasıl olacaktır.) Bu fıkradan sonra farmasonluk hakkında Times'in Kahire muhabiri tarafından yazılan mektubu redden (Osmanisher Lloyd) un neşrettiği makaleyi derç etmiştik ki, onun bazı fıkralarını burada tekrar edeceğiz. Çünkü bazı vakayı ahire farmasonların bizim memleketimizde oynamak istediği vehamet-i encam oyunları bize ilân ve ifham eylemiştir. Biz ise farmasonluğun esasını fikr-i teavün'e müstenit ve her türlü avamil'i mezhebiyeden varesete bildiğimizden o nokta-i nazardan müdafaatta bulunmuştuk.

Çünkü ne üzerine olursa olsun bir bahiste matmah-ı nazar hakikat olmak lazım gelir. Farmasonluk ise mukaddema dahi denildiği gibi muahharen Hükümet-i mutlakaya karşı ahali-i mazlumeyi himaye mesleğini iltizam etmişti.

Zira Avrupa'da ruhbaniyet Hükümat'ı mutlakaya medar'i kuvvet ve istinat olduğundan Farmason locaları da bu kuvvete karşı suret-i teşekküllerinden istifade etmek ve binaenaleyh efkâr-i inkilabiyeyi tervice vesatet eylemek istemişlerdir ki en büyük eseri muvaffakiyeti olan İtalya hükümetinin sureti teşekkülü bunun burhanı-

dır.

Osmanischer Lloyd reddiyesinin bir fıkrasında şöyle söylüyordu. "Muhalifin takımı, kabinenin Suriye'yi Yahudilere satacağı şayiasını neşrettikleri vakit farmasonluğa dinsizlik isnadından mâda bir de bu cemiyetin nüfuz ve te'sirini bütün cihana teşmil edebilmek maksadıle Yahudiler tarafından te'sis edildiği saniasını da ihtiraâ eylemişlerdi."

Osmanischer Lloyd'un bu fıkrasile farmasonluktan ziyade Yahudileri iltizam etmiş olduğunu biz şimdi anlıyoruz.. İtiraf ederiz ki umumi bir maksatla yazıldığına kail olduğumuz o makalede bir de maksad-ı mahsus bulunduğuna ihtimal vermemiş, Türkçesi safderunluk eylemiş idik. İnsan daima hatasını idrâk ve tashih ede, ede kesb-i kemâl eder.

Evet! Farmason Cemiyetini Yahudiler teşkil etmemiştir. Bu pek doğrudur. Fakat şimdi anlıyoruz ki şu beş, on sene zarfında Selânik'te açılan Farmason localarını hem Yahudiler te'sis etmiş, hem de müessisi olan bu Yahudiler İtalya tabiyetinde bulunmuştur. Maksad'ı te'sis ise (Siyonist) âmal ve teşebbüslerini terviçten ibarettir. (İttihat ve Terakki) erbabı ise bu cemiyetin suret'i teşekkülü ile politikaya olan hizmetinden istifade etmiş ve mensubini arasında hükümferma olan ketm-i esrarı makasad-ı inkilabiyesine muvafık olduğu için bir zaman onun himâyesine dahil olmuş, bir cemiyeti inkilabiye için bu hâl hiç bir vakit intikad olamaz...

Bir cemiyeti hafiye-i siyasiye, maksadına vasıl oluncaya kadar her vasıtaya müracaat eder. Her vasıtayı âlet-i meram edinir, her vasıtadan istifade eder. Farmason locaları ise "Saâdet'i Umumiye'i beşeriyeyi tezyide sai etmek vazife'i muhsinesile" müteşekkil ve ketm-i esrar ile mükellef oldukları cihetle bir cemiyeti inkilâbiyeye pek büyük hız ifa edebilirler.

İşte, Selânik Farmasonları locaları dahi İttihat ve Terakki Cemiyeti inkilâbiyesine bu maksatla muayyen olmuşlardır.

Muharrir makalesine şu suretle devam ederek diyor ki:

Zeki Bey muhakemesi sırasında bazı ifsaat tecelli eylemiştir ki, bizce cidden bais'i intibah hususattandır.

Mülâzım Şaban efendinin kırat ettiği layıhanın bazı mevadun şerh ve izaha munhasır olan fidatı şayan'ı tizkârdır.

Bu zat müddeii şahsi vekilinin suallerinden birine verdiği cevapta:

"Merkez'i umumide dört ve yahut beş mes'ele üzerine mübahsa ceryan etti. Evvelâ Türkiye'de masonluk perdesi altında Siyonistlik cereyanından ve bu cereyanda Talât ve Cavit Beyler'in Siyonistliğe rağbet etmelerinden bahsolundu."

"... Masonluğun tedrici, tedrici orduya girecek dereceye geldiğini söylediler. Biz ordumuzun bundan mümezzeh olmasını isteriz... Cavit Bey'in maliye nezaretinde Siyonistlik ile de iştigali söylendi." Şu ifadattan istidlâl olunuyorki Selânik'teki Farmason locaları, masonluğun esasını, mâneviyatı mahsuselerine âlet etmek isteyen Yahudiler tarafından tesis ve küşat edilmiş ve on Temmuz inkilabından sonra âmâl'i kavmiyelerini tervice istidad'ı fıtrisi olan bir mensubini mevkii iktidara sevk ile istifade etmek istemiştir.

Suret'i hususiyede bir kavmin bazı âmili ile iştigale hasrımesai eden bir mason locası tasavvur olunamaz. Dünyanın her tarafında mason locaları vardır. Bunlarda husat'ı içtimaiye ve medeniye ve bazı halâtta makasıt'ı siyasiye ve umumi surette mevad'ı iktisadiye müzakere olunabilir. Fakat meselâ servet'i hususiyede bir sınıf halkın menafii sarrafiye ve ticariyesi mevzûu bahsolunamaz. Bu olamadığı gibi, bulunduğu memleketin siyaseten ve içtimaen menafiini muhil bir mazaratını münteç mesail ve mekasıt'a dahi localar alet edilemez... edilir ise esas teşekkülleri itibarile masonluktan çıkılmış ve sırf memlekete karşı iltizam'ı ihanet edilmiş olur. Siyonistlik ise arz'ı mev'udda bir hükümet'i İsrailiye teşkilinden ibarettir ki o da Osmanlı imparatorluğundan koca bir parçayı yani Filistin kıt'asını koparıp almak ve orada yeniden ber Yahûda krallığı tesis eylemektir.

Bu gün bir devlet'i ecnebiyenin Afrika'daki bir vilâyeti cesimemizi istilaya kıyamı, mülkümüzde krallık teşkili ile iştigal eder bir cemaat ile mukayese edilecek olursa, İtalyanları tabiî ihtirasat ve fakat ecnebi bir düşman olduklarından dolayı mâzur gösterebilir. Halbuki Selânik'te müessisleri İtalyan Yahudisi ve mensubini Osmanlı Musevisi olarak teşekkül etmiş olan farmason localarını agus'u vefamızda beslemek, himaye etmek, hususat-ı içtimaiye ve siyasiyemize teşrik eylemek ba husus içlerine girip de onlarla hemşiar bulunmak gibi gafletlere düşersek düşman harici ile beynimizdeki fark pek azim, yani bizim hissemize isbat eden kısım fevkâlgaye sakim olur.

İtalya tecavüzatı başladığı bir sırada Paris'in (Grand Otel) inde toplanmış olan Siyonist erkân ve ekâbiri'nin Trablus'a ivaz olmak üzere üç milyon Fransız lirası teklifini müzakere ettikleri şayii olmuştur. Bu erkân ve ekâbirin cümlesi ân asıl Selânik ahalii museviyesinden olduğu halda muahharen İtalyan tabiyetine girmiş farmasonlardan ibaret bulunmuştur. Daha garibi onlardan biri bu mecliste isbatı

vücud ettikten sonra dersaadete gelmiştir ki buradaki İtalyanları def'e muvaffak olamadığımız bir zamanda böyle mühim bir İtalyanın sellemehüsselâm İstanbul'a gelişi adetâ ... yolunda bir cesarettir.

Halbuki sadrazam hazretleri meclisi meb'usanda:

"Hariçten gelen İtalyanları da kabul etmiyoruz... Onların pasaportlarını vize etmemek için süferamıza, sehbenderlerimize emir verdik." demişlerdi. Garibtir ki bu emri verdik dedikleri gün aniden söylediğimiz şahsı Şirkeci garında şümendüferden çıkarken görmüş idik. Hâlâ da bipervâ Galata ve Beyoğlu'nda kâr ve kerdar ile iştigal etmektedir. Ma hasal Hükümet, aczine hâmlolunabilecek her halinde teyakkuz ve intibah üzere bulunmakla mükelleftir. Binaenalayh Selanik farmason localarına şu sırada nasb'ı enzar'ı dikkat ve ana muktedir olamadığı halde hariçte bulunan ve İtalyan olan mensubinin mülk'e girmemesi esbabını istikmâle sarfı kudret etmesini hükümete ihtar ederiz...

Çünkü Farmasonluk maskesi altında gizlenen (Siyonist) çehrelerini görmeğe daha ziyade tahammül edilemez... Zira bunlar memleketin hâli buhranından dahi temin'i maksada medar olabilecek hisseler çıkarabilirler... Ve hususen burada bulundukça şeytan'ı dalil gibi bazı zevata hulûl ederek serair'i siyasiye'i hükümeti istirdat ve mensup ve minnetini bulundukları tarafa, ki düşmanımızdır, ihbar ve iblağ'a sai ve muvaffak olmalarından korkulur.

Bu sefer mes'eleyi ne sebepten dolayı daha ziyade tarik etmekten sarfınazar eden Ebuzziye Bey burada makalesine nihayet veriyor.

Tevfik Beye sorsalar: bir zamanlar makasıt'ı inkılâbiyesini terviç için müessisleri İtalyan olan Selânik mason localarının cenah'ı himayet ve sahabetine sığınan İttihat ve Terakki erbabı maksatlarına vusulden sonra niçin mason localarına merbub kalmış... Ve masonluğun daha dorusu memleket için muzir olduğunu söylediğimiz Siyonizmin hızı intişarına herkesten ziyade İttihat ve Terakki erbabı neden hizmet etmişlerdir?!..

Hiç şüphe yok ki, cevap sükuttan başka bir şey olamaz.

Paris'te istisare ederek verdikleri kararları Selânik İttihat ve Terakki merkezi'i umumisine tebliğ etmek selahiyetini, koskoca bir hükümetin icraatine müdahale etmek cür'etini vatanın bir cüz'ünü satılığa çıkarılmış bir arsa gibi pazarlık etmek küstahlığı bu budalalara kim verdi? Bana kalırsa bu selâhiyet bu cür'et küstahlığı vleren olmuşsa o da kararlarını tebliğ ettikleri mahfel'i mezkûrdan başka bir yer ol-

masa gerek...

Bir çok kere verdikleri müsaadat fevkâlkanun ile şımartılan bu budalaları tecziyeden evvel onları şımartan müsebbipleri taht'ı a etmek usulünü öğrensek daha iyi hareket etmiş oluruz. Esasen bir mes'eleyi bir nokta'i nazardan tedkik ve mülahaza ile yalnız o noktaya istinaden beyan'ı mütalaa etmek muvafık olamadığı gibi yine tarafgirlik ile yürütülen mütalaalarda hakikate katiyen yaklaşamamaktadırlar..

Sırf bir kısım halka hoş görünmek üzere onların terciç'i âmâline hâdim olacak bir surette hakikati feda edercesine mes'elenin aleyhte olan nokta'ı mühimmesine ığmaz'ı ayn etmekte hiç bir vakit doğru olamaz...

Zaten fikrimce benim düşündüklerimi benden evvel sizin de düşündüğünüzü ve ketm ettiğinizi ve daha doğrusu ketm etmeğe sai ederken bilâ ihtiyar muvaffak olamadığınızı görmek müddea'mı isbat ediyor. Ezcümle "hususen burada bulundukça şeytan'ı dâlil gibi bazı zevata hulul ederek serair'i siyasiye'i hükümeti iştirak ve mensub'u menmetimi bulundukları tarafa -ki düşmanımızdır- ibar ve iblağa sai ve muvaffak olmalarından korkulur" ifadesi bu hususta beni tasdik ediyor. Fakat bu cümleyi bu tarzda değil başka bir tarzda tahrir buyurmuş olsa idiniz her halde daha ziyade isabet edersiniz. Esasen bunların bu denilerin aramızdaki nüfuzlarını anlamak için şu son fıkranızı okumak kafi...

Sedair'i mühimme'i siyasiye'i hükümetimizi bilen zevatı çocuk gibi iğfal ederek kendilerinden bu serairi olmak için evvel emirde her şeyden evvel lâzım olan hususiyetin derecesini anlamak yetişmez mi? Saniyen yukarda derece'i iktidarlarını zikrettiğimiz bu mühim zevata hulûl etmek için merbutiyetin derecesini düşünmek bile yetişmez mi? Teşekkür olunur ki bu acı ifade yine sizin kaleminizden sudur ediyor. Teessüf olunur ki bizim düşmanımıza esrarımızı ihbar edecek alçakların hululune müsaade edecek kadar düşünmeyi bilmeyen zevata malikmişiz... Artık muhakemeyi bu kadar ilerlettikten sonra kendimizi onların bâziçesi olmaktan başka bir şey olmadığımızı görerek mey'us olmamak mümkün mü? Yazık, Sedhezar teessüf ki...

Mahza fikirlerinin tanzim ve mevkî fiile çıkarılması için teşebbüsatta bulunan hainlere değil biraz da onlara fırsat vererek, bazı kere istisnaatta bile bulunan kendi adamlarınızı da zikrederek tuttukları tarik'i sakini tefhim etmek ve bu tarikle ilerleyecek olurlarsa müntehi bulundğu hufre'i sukutun muhakkak olduğunu göstererek, ihtaratta bulunmak daha ziyade münasip olur ümidindeyim. Çünkü her ne söylenirse söylensin yine kendi satırlarınız arasındaki cümleler kendi ifadatınızın but-

lanını isbata kâfi gelecektir...

Gerek tahkikat ve mahsüsatımız ve gerekse yukarda naklettiğimiz Ebuzziya Tevfik Bey'in makalesi bize Musevilerden başka bir çok eşhasın da Siyonizm'in tevsii daire etmesine hizmet ettikerini gösteriyor. Keza istimlâk mes'elesinde bazı ileri gelen hükümet memurlarının da arazilerin her veçhile makâm'ı müallayı hilafete, Osmanlılığa merbutiyetlerini isbat eden Arapların elinden çıkmasına karşı lâkayıt kalmaları yalnız Siyonistlerin faaliyetlerinden değil kendi memurlarımızın da onlara zahir olduklarını gösterir. Mamafi millet kendisini ilerde tehdit edecek olan alçaklara ister bilerek olsun, ister bilmeyerek olsun, delil olanları vatan hiyanetiyle itham eder, affetmez... Kanunu esasinin bütün Osmanlılarla beraber Musevilere de te'min ettiği hukuk'a kanat etmiyerek , budalacak Tarih tekerrürden ibarettir diye bir zamanlar mâlik oldukları istiklâl'i siyasilerinin yeniden elde etmek üzere bir hükümeti İsrailiye teşkiline çalışan bu ahmaklara, şimdiye kadar hâb, gaflet ve bihuşiye dalmış zannolunan halkımız bu sefer olsun bîdar olduklarını isbat ile bu hainlere, ve maksatlarının husulü için çevirdikleri binlerce entrikalara meydan vermemelidir. Yukarıdan beri baisi felâketimiz olacağını zikredegeldiğim bu mes'eleyi lâyık olduğu derecede tafsil edeceğiz, kitabımız; Siyonizm, Siyonistlerin Tarihi, meslekleri, Siyonistler nasıl adamlardır, ne yaparlar, masonlar ve siyonistler, icraatları, bizde nüfuzları, Avrupa'da Siyonizm'in terakkisine hizmet edenler, Türkiye'de başlıca Siyonizme hizmet edenler, ümit olunmayan zevat işin içinden çıkıyorlar. Halde teşebbüsleri, Siyonist kongreleri, kararlar, istimlâk mes'elesi mühimmesi, istikbâl hainlikler, Hükümet, Posta pulları, muvaffakiyetleri, ademi muvaffakiyetleri neticelenicek gibi bir takım istifade bahş ve esrari engiz bâpları ihtiva edecektir... Bu bâpların tevdi edeceği serairin en mühimmi de memleketimizin ileri gelenlerinden bazı zevatın ne gibi şeylere vasıta edildiklerini ve bunların, bu vatanperverlik iddiasında bulunan zatların vatanlarına ne suretle hiyanet ettiklerini, vatanın perişanisini izhar eden Siyonistlere, ne suretle hizmet ettiklerini ve körü körüne bir takım müfritlere nasıl itaatte bulunduklarını teşrih etmiş olacaktır. Zannolunurki ondan sonra bir takım zevatı mühimmenin mahiyeti millet nezdinde meydana çıkacak daha doğrusu onların ne derecelere kadar vatanlarına sadık oldukları anlaşılacaktır. O zaman ise ne onlar sıdkı ifadesine aldanan gafiller, ne hakikati bilmeyerek kemâli safiyetle o vicdanların ulviyetine kaniîler kalacak... Bu suretle ise bu aciz ferd vatanına büyük bir hizmette bulunacak.

A.Muhsin

EK No: 6

Tasvir-i Efkâr

13 Mart 1911

Pazartesi

Meclis'i meb'usanın 44'üncü ictimaının celse'i saniyesinde Gümülcine Meb'usu İsmail Bey'in Siyonizm hakkındaki ifadatına karşı kabine reisi cevabına şöyle başlamıştı:

"... Burada muhtasarca söylemek için mes'eleyi 3 noktadan söyliyeceğim.

Biri: Siyonizm nedir?

İkincisi : Siyonizme karşı hükümetin vaz'i nedir?

Üçüncüsü: Bunun istikraz mes'elesine taalluku var mıdır?

Siyonist diye Avrupa'da bazı şarlatan Musevilerde bir fikir vardır. Bunu işitmeyen yoktur. Müfrid fikirleri Avrupalı bazı Museviler, arz-ı Filistin'de Musevileri çoğaltarak hükümet'i İsrailiye teşkilini fikirlerine getirmişler, fakat Avrupa ukâlası Siyonist geçinenlerin fikirlerine gülmüştür. Bizim memleketimizde Musevi vatandaşlarımız da gülüyorlar. Çünkü bu Siyonist Cemiyeti içtimaat ve kongreler ile bazı şarlatanlıklar yaptıyor. Bunlara memalik-i Osmaniyedeki Musevi vatandaşlarımız güler. Bu fikrin bütün dünyadaki Musevilerde bir fikir olması masaldır.

Sadrazam Paşa, üçe ayırmış olduğu mes'elenin birinci kısmını ikrar ve inkârı cami bir suretle izah ve (Siyonizm)i (şarlatanlık) olmak üzere tasvir ediyor ve Avrupa ukalası ile bizim Musevi vatandaşlarımız buna gülmüşlerdir ve gülüyorlar; ve bu fikrin bütün dünyadaki Musevilerde Câygir (geçerli) edilmesi masaldır diyor. Aflarına mağruren beyan ederiz ki, Siyonizm'in mucidi olan Dr. Herzl şarlatan değil, akıl ve dehasiyle insaniyete şerefresan olan kâmil bir insandır. Eser-i ictihadı olan Siyonizme ve Avrupa ukalası gülmek şöyle dursun, şayet bu nazariye, tarafdarlarının kesret ve ciddiyetle mütenasip bir ceryan-ı umumi halini alabilir diye havf ve endişelerinden belki titriyor.

Hele bizim Musevi vatandaşlarınız, gülmekte değil fakat havf ve endişede Avrupa ukalasının fevkinde bir halet'i ruhiyei ihtiraziye ile ilân'ı izdırah ediyor ki, bu da ayrıca şayanı tedkiktir.

Dr. Herzl tesis öylediği mesleğin ittisâ (genişleme) ve revacına o rütbe çalış-

mış ve bu fikrinin hiyzi imânda cilvekâr olmasını temin edecek vesaili istihzar ve istikmalde kendisi gibi dühhati (dâhi) Beni İsrail'den olan (Max Nordau) ve (David Volfsohn) gibi iki mütefekkir gayyurun iştirak'i mesaisi ile o kadar ileriye götürmüştür ki, bugün bu maksadı istihsâle masruf olmak üzere ellerinde bulunan nukud'un yekünü 21 milyon İngiliz lirasını mütecaviz bulunmuştur. Bu yekûn'u mühimmi ise 1895'de iki üç milyon İngiliz lirasından ibaret olan sermayelerini hüsn'ü idare ile vücuda getirmişlerdir. Nısıf asra varmadan bu meblağın 3 mislini tecavüz edeceğinde şüphe yoktur.

İşte Sadrazam Paşa'nın (şarlatan) vasfına şayan gördüğü Siyonist müessislerinin hal ve sahları ile mahasl irfanları budur.

Siyonizm'in dokuzuncu kongresine rubû meskûnun en müterâkki memâlikinde sakin olan Beni İsrail tarafından müntahab olmak üzere 750 vekil ib'as olunmuştu. Bu kadar vekil izam eden cem'iyat'ı İsrailiyeyi bir kaç şarlatan tabiri ile istisgar (küçük düşürme) etmekle hakikat'i halde dahi onların sagir ve hakir olması lâzım gelmez.

Arz'ı Filistin ve o takrip ile Arz'ı mukaddes Yahudiler için gaye'i âmâldır. Bu emeli o kavmin âmak'i ruhundan nez' etmek nasıl kâbil olabilir? Dörtbin senedenberi mahrum'u hükümet olan ve dörtbin seneden beri küre'i arzan kıtaat'ı muhtelifesinde yekvücudane muhafazai mevcudiyetle beraber nüfusu on iki milyona reside olan bir kavimden günün birinde teşkil'i hükümet edebilmek istidadına selb'e imkân mutesavvir midir?

Bu kavim, bir Yahuda krallığı teşkil etmek sevdasında değildir. Fakat asrımızda az çok tarihi olan akvam'ı Hıristiyanenin birer suretle nail'i hükümet olageldiği kabil'i inkâr mıdır? Rumlar bir vakit ki Elyanozlara halef olarak nasıl bir hükümet teşkil ettiler, Bulgarlar ve hattâ Romanyalılar bu maksada ne tarik ve vasıtalarla vâsıl oldular ise, 12 milyonluk bir millet, hem de her türlü iğtisaş ve ihtilattan masûn kalmış safi bir millet olan Yahudiler, bu havay'ı istiklâl ile serkerm olurlar ve mâyubnu olurlar, muvaffakan olamazlar?

Bir vakitler muhal addolunmuş olan nice daiyeleri zamanımız mümkün kılmakta bir hasâi icaz ve irfana maliktir. Bir fikir bir def'a bir cemiyetin, hem de Yahudiler gibi kütle'i vahide'i kabru sebat olan bir cemaat efradının cayıgari zamiri olunca ne kadar muhal olsa yine hizi imkânda cilveker olacağımda iştibah yoktur.

Yahudiler şarklılıktan çoktan çıkmışlardır. İçlerinde Espionza gibi meslekî felsefiye tesis eden mütefekkirler zuhur eder, istiksadiyatta tatbikat'i maliyede Rothchild gibi dünyanın en büyük erbab'ı iktidar yetiştiren bir kavim, bir kere bir maksadı muzmar edindikten sonra onu günün birinde saha'i tatbike neden muktedir olamasın?

Hiç yoktan 16 senede 21 milyon lira cemi ettiği ve meydana koyduğu bir daiyeye 12 milyon lira cemi ettiği ve meydana koyduğu bir daiyeye 12 milyon hem cins içinde bir milyondan ziyade muin (yardımcı) fayda ettiği mülâhaza edilecek olursa bu fikrin muhteri i (icad edeni) şarlatan yahut bir dahiye'i (deha sahibi) irfan addolunmaktan hangisine cesbân (lâyık) ise onu erbâb'ı iz'an takdir eder.

Geçen ki makalelerde ismi geçen (kâr) programının 139'uncu sahifesinde der ki; Avrupa'yı garbide tevattun etmiş olan Yahudilere asırlardan beri temasta bulundukları akvamın âdat ve tebayii pek ziyade icray'ı tesir ederek, onları Yahudilikten tamamen çıkarmış olduğu ve şarkta kalan hem ırklarıyla aralarında asıl ve nesil alâkasından başka bir münasebet kalmadığı mülahaza olunarak, garpta mütemekkin Yahudilerin şarktaki kardeşleriyle dest, berdest (elele) vifak bir ittifak olmaları bir devlet için akdem'i muvaffakiyettir.

Onun fevkiine çıkamaz. Mânen onun fevkinde bir istidadı haiz olsa da maddeten ondan balâter bulunduğunu izhar edemez. Ve edememekte de haklıdır. Çünkü, millet'i galibenin gayz ve gazabını ve rekabet ve hasedini davet etmekten tevellüt edecek müsaibi müdrik olan bir kavim zayıf, bittabi aciz ve meskenet ve tevazû ve mahviyet izhârına mecburdur.

Sadrâzam Paşa'nın (masal) addettiği veya öyle göstermek istediği Siyonizm masal değil, pek çok Musevilerce zibde-i amâldir. Bu nasıl olsa bir gün olup hakikât olacaktır.

Bütün vatandaşlarımızdan zümre'i Museviyenin Siyonizmden tehazi izhar etmeleri, bir fikir olur endişesi neticesidir ki, bundaki isabet'i fikriyeleri müsellemdir. Zira göz önünde ceryan etmiş bir Ermeni hadisesi vardır. İki milyona kârip bir cemaatin, hatta toplu bulundukları yerlerde uğradıkları belâlardan ibretbeyn olan bir kavim mutabasır, böyle bir daiye dolayisiyle tebah olmak sersemliğini ihtiyar edemez. Mes'elenin hâllini müstâkbele terkeder, ve bu vechile Siyonizm'den bahsolundukça aleyhinde ilân'ı nefret ve şiddete lüzum görürüz. Bu nefret ve şiddet ise bir lüzûm'u siyasî neticesinden, selâmet'i vatan için bir ihtiyat'ı mâkuldan başka bir şey ile tefsir olunamaz.

Not: Ebuzziya Bey'in Siyonizm konusundaki üçüncü makalesi burada sona

eriyor. Ancak Musevi cemaatinin 13-2-1911 günü Sadrazam Paşa'nın bu makalede geçen Hüsevilesi savunmasıdan dolayı teşekkür yazıları bulunmaktadır ki onu da burada yazıyoruz.

EK No: 7

Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi

Evrak no: 1328

18 Şa'ban 329

1 Ağustos 327

Dahiliye Nezaret-i Celilerine,

Akkâ livasının Safed, Nasıra, Hayfa kazaları dahilin İngiliz, Alman, Nemse tabiyeti iddiasında bulunan pek çok Musevilerin bulunduğu ve bunların günden güne teksir edib bilvasıta ve envâ'ı hiyel ve desais istimali ile kurrayı temellûl ederek ahali-i İslâmiyeyi hicrete icbar edmekde oldukları ve bu hâl dolayısıyla bilâhare ahz-ı asker muamelatını da dûçar-ı müşkilât edeceği Akkâ Redif Fırkası Kumandanlığından ve arz-ı Filistin cemiyet-i sehiyyununa ferağ olunan kurranının esamisini ve mikdar-ı nesahasını mübeyyin Hasıra Kaymakamlığından tevdi olunan cedvel suretinin gönderildiği beyanıyla bu halin men'i devamı içün cihet-i hasene ve acilede bir çare ittihazı lüzumunu şamil beşinci redif müfettişliğinden gönderilen muharreratla izbar olunduğundan bahisle bazı ifadatı havi Harbiye Nezaret-i Celilerinden varid olan 28 Temmuz 327 tarihli ve 1734 numerolu tezkere-i melfufiye ma'an savb-ı devletlerine irsal olumağla galib-i dikkat ve şayan-ı ehemmiyet olan münderecatına nazaran şerian vilayetle bilmuhabere alınacak cevabın ve vaki' olacak mütalaâ-i hayırînin inhasına ve melfuflarının iadesine himmet.

bermucib-i işaret-ı âliyye hazret-i müsteşri.

Kaynak: BBA, BEO (S), k:2, D:2, no: 294528

EK No: 7B

Bâb-ı âli Dahiliye Nezareti

Muhaberat-ı Umumiye Dairesi

İkinci Şu'be

82782 Umumî

1066 Hususî

Huzûr-ı Âl-i Cenâb-ı Sadaretpenâhîye,

Muhacirin-i Museviyeye Verilmekde Olan Kırmızı Kâğıd Hakkında

Marûz-ı Çâker-i Kemineleridir ki,

Yerli ve ecnebî Musevilerin Arz-ı Filistin'de müddet-i ikamet ve ziyaretlerinde kuyûd-ı ihtiyatiye ve inzibatiyeye rabtı zımmında devletçe tevarih-i muhtelifede ittihaz olunan mukarreretın devam-ı mer'iyeti lüzûmuna dair 6 Eylül 325 tarihli buyuruldu-i âli ile sureti tevdî' edilen Şûra-yî Devlet Tanzimat Dairesi mazbatası üzerine o zaman Beyrut ve Suriye vilâyetleriyle Kudüs-i Şerif mutasarrıflığına tebligat ifa olunmuş idi. Mukarrerat-ı mezkûre meyânında Arz-ı Filistin'e gelen züvvar-ı Museviyenin yedlerine bir renk ve şekl-i mahsusda ikamet tezkeresi itası usûlü dahi mevcud olub ancak züvvar-ı Museviyenin yedlerine kırmızı renkli ikamet tezkeresi verilmekde olması tahkir makamında telakki olunduğundan bu hususda Hahambaşılıktan evvel ve âhir şikâyet ve şu mu'amele bir çok suistimâlâta yol açmakda ve kalmak istiyen züvvarın çoğu rüşvet mukabilinde ikametini temdîd etdirebilmekde olduğu beyânıyla esas maksadı te'min edemeyen ve Musevilere has bir alâmet-i tahkiriye addedilen mezkûr kırmızı kağıdın ortadan kaldırılması içün sık sık müracaat edilmekde olması üzerine ta'limat-ı mezkûredeki o kayd mahza memnu'iyet ahkâmını te'yid içün fer'î bir muameleden ibaret olub denildiği gibi bu yüzden suistimâlât vuku' bulursa maksad-ı aslinin ziyâ'ı ciheti de şâyân-ı dikkat bulunan ahvâle munzam oluyor demek olduğuna ve bir şekl-i istisnai verilmeksizin diğer bâzı tedabir ile memnu'iyet ahkâmını muhafaza imkânı mevcud olmak lâzım geleceğine nazaran Kudüs-i Şerif mutasarrıflığından bu babda istifsar-ı mütalââ olunmuş idi. Alınan mufassal cevabnâme muhteviyâtından mevzu' bahs olan kırmızı kâğıdın maddeten ve fi'ilen hiçbir faidesi görülmeyüb bil'akis bir çok suistimâlâta yol açdığı anlaşılmış olduğu gibi bunun Musevilere mahsus alâmet-i tahkiriye makamında telâkkki

edilmekde olduğuna dair Hakamhâneden mütevâliyen vuku' bulmakda olan şikâyât dahi muhikk görünmüşdür. Hal bu ki gerek vilâyât-ı saire-i şâhâneden gerek diyâr-ı ecnebiyeden bera-ı ziyaret müctemian ve münferiden gelen Musevilerden hilâf-ı memnu'iyet temdîd-i ikamet ve tehiyye-i esbâb-ı hicret maksad ve niyetinde bulunanların şu fikr ü teşebbüsleri hükümât-ı mahalliyenin enzâr-ı istilâ' ve tefahhusundan dûr kalmamak lâzım geleceği gibi teferruat-ı muamelâtdan olan hususât-ı mümâsilede merkezden ta'limat itası emsvl-i adidesiyle sabit olduğu üzre memurin-i taallûkasınca mukarrerat-ı müttehizenin hedef ve gayesi derpîş ve te'min edilmek vazife-i esasiyesinden ziyade yalnız zahiren şekl-i muamelâta tabiyet ve bu suretle def'i mes'uliyet edilmesini mü'eddi ve teferruata taallûk eden bu kabîl takayyüdât ve muamelâtın hükûmât-ı mahalliyece muhit ve ilcaat mevki'iyeye muvafık ittihaz olunacak tedabire tabi'i tutulması daha ziyade te'min-i maksad ve maslahat edeceği bedihî olduğundan zikr olunan kırmızı kâğıdın ba'dezîn ilgasıyla mutasarrıflığa minvâl-i ma'rûr dairesinde tebliğâtı ifası menut-i re'y-i samî-i famimaneleridir. Ol babda emr ü ferman hazret-i men leh-ül emründür.

fî. Şevval 331 ve fî. 24 Ağustos 329

Dahiliye Nazırı

Talât

Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi

Tarih-i Tesvîd

18 Şevval 331

7 Eylül 329

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Meclis-i Vükelâda mütalâa olunan 24 Ağustos 329 tarihli ve 1066 numerolu tezkere-i aliyyelerinde beyân olunduğu vechile Arz-ı Filistin'e gelen züvvâr-ı Museviyenin temdîd-i ikamet edememelerini te'minen verilmekde olan kırmızı renkli ikamet tezkeresinin maksud olan netice ve faideyi hâsıl edemediği ve bil'akis birçok suistimâlâta yol açdığı anlaşıldığından zikr olunan kırmızı kâğıdın ba'dezîn ilgası ancak gerek vilâyât-ı saire-i Osmaniyeden gerek diyar-ı ecnebiyeden bera-ı ziyaret müctemian ve münferiden o havaliye gelen Musevilerin hilâf-ı memnu'iyet temdîd-i ikamet ve tehiyye-i ecbâb-ı hicret kasd ü niyetinde bulunanların şu fikr ü teşebbüsleri hükûmat-ı mahalliyece enzâr-ı istilâ' ve tefahhusdan dûr tutulmayarak muhit ve ilacaat-ı mevki'iyeye muvafık tedabir-i mü'essire ittihazı ile temdîd-i ikamet ve vuku'-i hicretlerine kat'iyyen meydan verilmemesi zımmında Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığına icra-yı teblifat olunmasının cevaben nezaret-i celilelerine iş'arı tezekkür kılınmağla ifayı muktezasına himmet.

Kaynak: BBA- BEO (S): k:2, D:2, no: 316042

EK No: 8

Belediye Kitapları

No/ 1753

Cemiyetül' ahâil arabıyül' Osmani'nin Bilhassa ebnayı Araba ve bil'umum cümle Osmanlılara hitaben tertip ve neşrettiği Arabiyul' ibare beyannamenin sureti mütercimesidir:

Dersaadet: Beyoğlu'nda Zelliç matbaasında tâb olunmuştur. 1324

Hadisatı gün'iyenin ayine'i in'ikâsı ve bilcümle milel ve akvamın geçirmiş oldukları tehavvülat'ı içtimaiye ve edvar Cesime'i tekamüliyede vukûbulan maceriyat ahvalinin sicilkayıt ve zaptı olan sahayifi tarih bir nigâh'ı tedkik ve ibretle tetebbü edilirse hiç şüphe yok ki milleti necebei Osmaniyemizin geçen devri istibdadında duçar olduğu hal'ı harabiye müşabih ve gerifta bulunduğu enva'i mezalim ve itisafata ve her dürlü hukuk ve hüriyetşikerâne cevri ve tâdiyata mümasil bir devreye pek de kolay tesadüf olunamaz. Devri mezkûrde zimâmi idareyi dest'i tegallibine alan güruh zaleme ve hune anasır ve efradı Osmaniye arasına bizar şikak ve nifakı o derece ilka ve bais'i saadeti millet olan "İttihat ve Terakki" esaslarına o mertebe isal'i dest'i hasar ettiler ki bir gülzar'ı refah ve ikbal istidadını her veçhile haiz olan memalik'i mahruse'i Osmaniye adeta sertasır bir sûrezar izmihlal haline geldi. Kuvve'i intibatiyece darbı mesel hükmünde olan arazırı büsbütün hâli ve muattal kaldı. Ehalisinin meşhur ve müsellemi enam olan kuvve-i zekâları hemen hemen dereke'i hamûle tedenni eyledi.

Etraf ve civarımızda mütemekkin bulunan ümem ve akvami şahrahı terakki ve tekemmülde ziyayi ilmi, irfana doğru mütehâlikâne bir surette hatavati muntazama arttıkça biz, pençe'i kahru istibdada zebun ve nâlân kalarak zulmeti cehil ve gabavete doğru bir istikamet'i mâkuse takip ile kat'iferâsih eyler idik. Ümemi muhtelife

gaye'i maksut olan Habl'imetin'i ittihada sarıldıkça sûi idaremiz bizi avamil ve müessıratı müstebidan esile birbirimizden teb'id ve teb'rid etmeğe sâi olurdu. Hûlasa-i kelâm o hale geldik ki milleti müazzamaı Osmaniyemizi teşkil eden efrat ve anasır ikâ ve sâili tefrika için birleşip ittihat ve teavün sadedinde yekdiğerinden ayrılırdı. Memleket hakkında "inkiraz" kelimesi maazalahü teâlâ sadık olacak dereceye geldi.

Gayurlarımıza yeis, cessurlarımıza cebanet dari oldu, alemimiz kâşegüzin'i ihtifa ve inziva, cahilimiz ise sadr'ı nisan'ı mevakî itila oluyor idi. Zalimler, zemin ve zamanı müsait bularak itale'i dest'i taâdiye cüret ediyorlardı. Bâzâr'ı nifak ve tecessüs revaç buldu... Beliye'i sikak ve tefrika büyüdü, eslâf ve ecdadımızın kan değerile elde ettikleri ve her bir avuç toprağını nice mücahit kanile yoğurmuş oldukları vatan "tenazuûbekâ" kanunu ile amîl olanların elinde bir mal'ı mağzup gibi arzâi tecezzi ve inkısam oldu. Tam bu esnada idi ki, Cenabı bânîî müteal'in sezayı merhamet olan bu ümmeti şâkir nimete rahmet'i ilahiyesi teallûk etti. Bir seyf'i sarım, barikai efşan'ı dehşet ve mehabet oldu. Bir sadayı hakikât yükselerek tarrakei endaz'ı âlem oldu. Bilcümle ehli sıdk ve sadakat bu sadayi tekrar etti. Bu kılıç, Osmanlı ordusunun sel ettiği seyf'i celadet idi. Bu seda, orduyu muazzamın sehaplara kadar ref ettiği avazı hürriyet idi, hiç şüphe yoktur ki, bu seyf, keteb'i ümmetin eblağı eklâmı, bu ses, de Hûfebayı milletin efsah lisanı idi. Emirül'müminin Halife'i resul'ıkibriya ve sultan Biriya efendimiz Hazretleri Osmanlıların "dâle'i menşude"si ve hedef'i amâl ve mekasıt'ı ve matmah'ı enzâr mearibi olan kanun'u esasiyi iadeten bahy ve ihsan buyurdular. Şan ve şeref itibarile hangi kıyam görülmüştür ki, ordumuzun istihsal'i hukuk meslube'i millet uğrunda vaki olan işbu kıyamına nazirolabilir; tarik'i hürriyet ve müsavatta bezl'i himmet ve vücud eden ahrar'ı âlemden hangisi şükür mehmemedet'e ondan ziyade iddiayı istihkak edebilir?

Biz o kahramanları gördük. Gördük ki, işbu hakk'ın talebinde hikmet ve basireti mühac ve rehnuma ittihat ettiler. Bu hakkın istihsali uğrunda sebatı vecibeden addettiler. Sabır ve metaneti mucibi fevz ve necat bildiler.

İttihat ve teazudum husul me'mul için hasnı hasın olduğuna kail oldular. İşte bu suretledirki ehlifesat ve fitnenin teştiyeti şemline muvaffak oldular, bu sayede menafi'i amme için meydan'ı istifade ve cevalengâh rekabeti küşat ve teshil edebildiler. Ve işte bunun içindir ki tekmil ümmet ve kıyamlarından dolayı kendilerine dünya durdukça ifayi vazifei şükranda kusur etmemek farizasile mütehassis oldu. Vatan dahi tarih'i Nevin'i hürriyetinde işbu câzım kahramanın esamii müzehhebile sername'i iptihacını tarsi ve tezyin ve namı mübeccellerini tahlid etmek aksayı emelile küşad sahayif rengin eyledi. Kanunu esasi iade olundu. Camiâi Osmaniyeyi terkip eden anasırı muhtelifeden erbabı himmet ve erbabı gayret ve hamiyet zevat, Hükümet'i meşrutanın levâzım muadatını istihsara ve bunların en mühimi olmak üzere mensup oldukları anasırın umur'u hususiyesinin rü'yeti için Cemiyetler teşkiline mübaderet etti. Her bir unsurun veçhei azimeti Camiâi kübrâyı Osmaniyenin vasıl'ı mertebei kemalât olması maksadı hayriyet mersadından ibaret olmakla cümlesi birer süret'i hususiyede bezl'i mesâi ettikten sonra umum Osmanlıların "İttihat ve Terakkisi" gaye'i kusvasında birleşirler.

Hükümet'i şûreviyenin, ümmetin müsaade ve muavenetile kaim ve pâyidar olacağını ve hükümete bu bâpta gösterilecek muâvenet tekessür ve musadiri dahi teaddüt eyledikçe hükümetin kuvveti iktidar ve mekneti dahi artacağını ve maksadına daha sehil ve muvafık bir surette erişeceğini kim inkâr edebilir?

Almanya'daki câri olan ahvale nazarı em'an ile bakacak ve Fransa'da bulunan cemiyetlerin adedine nigeran olacak ve gerek İngiltere ve gerekse Amerika cemahiri mültehidesinde günden güne tekessür etmekte olan cemiyetlere bir nazarı intibah atıf edecek olursak cemiyetlerin devlete olan fevaid azimle ve menafii kübrası nazarımızda tahakkuk eder ve hükümetin etrafında bulunacak ve indelluzum mekasıt ve gayatini tenfiz eyliyecek bir takim farkı hayriye bulunmadığı ve hükümet yalnız başına bezl'i mesai ettiği takdirde tahaddüs edecek veya edebilecek müşkülata suhuletle tegallüp edemiyeceği ve vucudunda açılabilecek rahneleri imlâ ve hasıl olacak bere ve yaraları iltiyampezir eylemeye muktedir olamıyacağı anlaşılır. Burada birçok cemiyetler te'sis ve teşkil edilmiştir ki, Türk ve Ermeni ve Rum ve Arnavut, ve Kürt ve Bulgar cemiyetleri bu cümledendir.

İşte buna binaendirki, Astâne'i âliyede sâkin Araplardan bâzı zevat bir cemiyeti Arabiye te'sisi lüzumuna kâil olarak ebnayı Arabı davet ve onlardan içtimâ eden bir cemi gâfir muvacehesinde çarşanba günü fi 6 Şaban sene 1326 "Cemiyetül 'Ahael' Arabiyül Osmani" namile bir cemiyeti umuyei Arabiye te'sis ettiler ve yövmü müzkürde bil'intihap teşkil olunan hey'eti idaresi dahi mütevekkilen alellahi tealâ umur mevduasını ifaya mübaşeret eyledi.

Hey'eti idarenin reisi olmayıp azalığına zevatın isimleri hurufu heca tertibiyle berveçhi atidir;

Ahmet Bey Zafir-İlyas Ressam Efendi- Elşerif Cafer Paşa-Zeki Bey meganiz-Şakir Efendi El'alus-Şebip Paşa El'esat-Şefik Elmüeyyet Bey El'uzma-Şükrü Paşa El'eyyubi-Şükrü Bey Elhüseyni- Sadık Elmüeyyet Paşa El'uzma- Arif Bey Elmardi-

ni- Aptullah Efendi El haydari- Ömer Eşref Efendi- Mehmet Abut Efendi- Mehmet Paşa Elmahzumi-El'mir Muhittin Paş Elhüsnü Eccezairi- Mes'ut Efendi Elkevakibi- Münşi Efendi-Nedre Bey Mıtran- Eldoktor Yusuf Rami Bey, Yusuf Şetvan Bey.

İçtima'ı mezkurde Mısırlı ihvanımızdan bir çok zevat dahi hazır bulunduğundan hey'eti müçtemia müşarün ileyhinden bazı zevatın hey'eti idarede- "Darülhilafetil'âliyede mukim olmadıklarından"- sureti fahriyede aza bulunmasını teklif ettiğinden müşarı ileyhimden Seyyit Tevfik Efendi Elbekri -ve Mehmet Paşa Urfi ve Serii Paşa bil'intihap kabul olunmuşlardır.

Cem'iyetin mekasıt ve vezaifine gelince:

Bervechiati madde bemadde arz ve beyan olunur:

1) Evvelen: Kanunu esasinin muhafaza ve ona âârî olabilecek her türlü halel ve taarruzdan vikaye edilmesidir. Tekmil efradı cemiyet ve âzayi hey'et bu yolda mal ve canlarını feda edeceklerini bil'ittihat teahhüt etmişlerdir.

2) Saniyen: Cemiyet bilhassa ebnayı Araba ve bil'umum cümle Osmanlılara "Memaliki Osmaniyenin Kaffesi- kanunu esaside mestur olduğu veçhile- cismivahit olup tefrik ve tecezzi kabul etmeyeceğini ve binaenaleyh her bir kıt'asının ne kadar uzak olursa olsun her bir ferdi Osmani için vatan idüğünden her ferdi Osmaniye küçük veya büyük olsun uzak veya yakın bulunsun, vatanını teşkil eden kıt'atın kâfesini müdafaa ve muhafaza eylemek farzı ayn olduğunu ve indellülzam, bu uğurda canını feda ve onun kadar aziz bildiği mal ve mealini bezl ü sarfetmek ve memalik veyahut anasır veya efradı Osmaniyeyi birbirinden ayıracak veyahut beyinlerinde ilkayı tefrika ve ihtilaf edecek her dürlü esbabı ve vesâil ve müessiratı izale ve ref' eylemek vecibeden bulunduğunu" tefhin ve telkin edecektir.

3) Salisen: Memaliki Osmaniyenin her bir kıt'asını vatan bilmek lâzım olduğu gibi ümmeti Osmaniyenin her ferdini hangi cinsten olursa olsun ve herhangi bir din ve mezheple mütedeyyin veya bir lisan ile mütekellim bulunursa bulunsun kardeş tanımak her Osmanlıya vaciptir. Binaenaleyh Cemiyeti Arabiye bilcümle ebnayı Arap'a kendilerinin sair akvam ve anasıra Osmaniyeye kardeş olduklarını tefhim ve onlarla ittihat ve ittifak eylemeye ve akdi vesail vedad ve mevâlat ve muhadenete teşvik etmek hususlarını feraizden bilir.

4) Rabian: Ânasır ve memaliki muhtelifei Osmaniye arasında en kuvvetli rabıta ve en muhkem ve Rasin esası vifak ve ittihadı taht'ı ebediyüd devamı Osmani ol-

masile cemiyet bilcümle ebnayı Arap'ın camiaı uzmayı millet olan tahtı âli bahtı Osmaniye fart'ı sadakat ve ihlas ile temessük'ü ve sidde'i seniye'i Osmaniye ve makamı muâllâyı Hilafeti İslâmiye zuru vinehında vatandaşları olan diğer anasır'ı Osmaniye ile hemdestivifak ve teavün olması farizâi kat'iiyesine mûtekip ve bütün samimiyet vicdanile kail ve mütemmettir.

5) Hamisen: Yukarda beyan olunan teahhüdat anasırı Osmaniye'den her birinin ve bahusus lügatı kerime'i kur'aniyesile ve tarih'i mecidi bâhiranesiyle mümtaz olan unsur Arabinin kendi umur ve şuunu hususiyesine itina ve onunla iştigal eylemesine manî olmayacağından cemiyet, camiai Osmaniye dairesinde Arap kavim ve lisanının ilayı şanına ve müsavat'ı düsturiyenin ebnayı Arap'ın ihtilaf'ı edyan ve mezahibine bakmayarak cümlesine verdiği hak ihrazi manasip ve sair iştigalatı medeniye ve içtimaiyede bahşettiği sair hukuk meşru'alarına mazhariyetini te'min ve te'yit etmeğe sai olacaktır.

6) Sadisen: Vilayatı Arabiye'i Osmaniyenin bir kısmı şimdiye değin nufuz'u hükümeti seniyeden hariç ve umum Osmanlılara hukuk ve ve zaifce iştirakten müçtenip ve esbabı temeddün ve umrandan mahrum kaldığından cemiyet bu kısmı ehali'i Arabiyenin irşat ve tâlimine ve Camiai Osmaniye daire'i bahiresine idhaline sarfi nakdine'i gayret ve eylemesini ehem ve akdemi vezaif bilir. Ve bu emel'in vasıl'ı husul olması devlet ve milletin tezayüdü kuvvet ve sevketine ve tevafur'u servet ve sâmânına ne derece hâdim olacağı ve müçtemi akvamı Osmaniyede unsur'u Arabiye ne mertebe şan ve şeref te'min edeceği vareste'i kayıt ve etiyândır.

7) Sabiyan: Cemiyet ebnayı Arap arasında neşri envar'ı mearife ihtimam eyleyecek ve bunun için muktazı olan mekâtip ve medaris'in küşadına ve ezzem bulunan kütüp ve resailin tedvin ve neşrine ve gazeteler te'sis ve ihdasına ve sair vesail'i terakkiye sarfı mahasal'ı gayret eyliyecektir.

8) Saminen: Ebnayı Arap'ın vatan ve tabiiyet kardeşleri bulunan bilcümle Osmanlılar ile bilittifak ticaret ve ziraat ve sinaatle sair umuru nafianın terakki ve tevessürüne hâdim olacak şirketler teşkil ve ihdas eylemelerini teşvik edecektir.

9) Tasian: Evladı Araba işlerinde mümkün mertebede muavenetle, onların fukara ve marazasına ve eytam ve eramiline bakmak hususlarında derig'i himmet etmiyecektir.

Cemiyet, nesir efkârına ve vilâyet-i Arabiye ile darülhilafetil'aliyye meyanındaki revabıt'ın teşvik ve tahkimine ve cihet'i Camiai Osmaniyeye hizmet ve Dersaadet'in menali vesikadan teressuh edecek bilcümle havadis ve ihbarını itâya ve hatır

ve gönüle bakmayarak hakayıkı ahvalı derc ve beyana ve herbir mazlumun nimet'i adalet ve insaftan mahrum kalmamak için nusretine ve ilâyı savtına hâdim olacak Arapça, Türkçe ve Fransızca üç adet gazete ihdas ve neşredecektir.

Neticede: Cemiyet bütün ebnayı Arabın kendisine iltihak ve inzimamını arzu ettiğinden kendisile bâdelmuhabere her şehirde birer şube teşkili için lâzımgelen teşvikat ve tergibatta bulunur. Ve takip ve terviç ettiği meslek ve maksada müteâllik vâki olacak bilcümle müraselât ve muhaberat ve müracaatta lâzım gelen ecübenin ve mâlûmat'ı itasına hazır ve müheyya bulunduğunu ve deruhte ettiği "Maslahatı Ammey Hizmet" yolunda ve neşredeceği gazetelere rağbet göstermek hususunda kavmi necib'i Arap tarafından mazhar'ı muavenet olacağına itimat vesuk-ı tam bulunduğunu arz eder ve hâl'i hazırda bilcümle icraat ve vazaif ve iştigalatın ehemmini teşkil eden intihabı mes'usan kaziye'i mûtena bahasına dikkat olunmasını akdem'i vezaif addeder.

Meclisi meb'usana gönderilecek âzanın yalnız mensup olduğu vilayet veya şehirin vekili olmayıp bütün milletin timsali ve bilcümle Osmanlıların vekili olduğunu bilmeyecek büyük veya küçük bir ferd'i Osmanî bulunamıyacağına kat'iyen kani olduğumuzdan Ümmet'i Arabiyenin fazl'u kemâlce nezahat ve hüsnu siretçe sermaye'i fahr ve mübahatı olacak ve kanun'u esasinin muhafaza ve siyanetine ve cemiyetimiz "Cemiyetül Aha'el 'Arabiyül Osmani"nin mesadii sahihe ve selimesine temessük eyleyeceğine ahdetmiş bulunacak olan zevait'i mütebere ve muhteremesinin lüzunu intihabı tezahür eder.

Vesselâmü âla Cemiül' hvan ve Rahmetullahü ve berekâtihu. Hey'eti idare namına.

Azadan

Şefik El Müeyyet

Dersaadet

Beyoğlunda zelliç matbaasında tâb olunmuştur.

1334

EK No: 9

Babanzade İsmail Hakkı

Irak Mektupları

İst. 1329, s. 47-58

TÜRK VE ARAP

Irak ve Elcezire Çölünün en büyüğü Limoni demek olan Halep'te bir iki gün önümdeki sefer'i medit ve meşakkati engiz için lâzım gelen tedarikâtı gördükten sonra mütevekkilen aldeah (dirzar) tarikini takip ettiğim şu hengâmda seyyahatimin gerisine bir nazar atfetmek, arkamda kalan Suriye'de bazı mütevehhimler veya müfrit veya mübalağacılar tarafından mevent farz olunan ve daha doğrusu boşu boşuna lâkırdısı edilen bir mes'eleden, Arap-Türk mes'elesi mâdümesinden ben de bahsetmek, bu baptaki hissiyatımı, müşahedatımı ihtisasatımı, kârî'ilerime anlatmak isterim.

Ne yalan söyliyeyim, Beyrut'a ayak basmadan evvel pek nadir bazı zayıf zamanlarımda veya pek dalgın sıralarımda, ben de bu mes'elenin şöyle bir dedikodunun vücuduna zahip olarak kalben titrer vahdet'i Osmaniyeyi insikaka uğratacak bu gibi camilere samim ruhumdan lânet eyler idim. Şurasını itiraf ederim ki, öteden beri bu mes'elenin bu vücud'u mehfuz ve mühayyelimi Arabistan denilen ekalın ve memâliki muhtelifeye hiç bir vakit kâmilen teşmil etmemiş, yalnız bazı, erbabı agraz tarafından Suriye'nin bazı aksanında bazı makasıt ve menafi için halkın bu suretle iğfaline çalışılmakta olduğuna zâhip olmuş idim.

Halep'ten çıkmak üzere bulunduğum şu dakikada kalbimde şu vâhime ve şaibenin de tamamen zail olmuş, her türlü gıbarışın ve tereddütün zihnimden silinmiş olduğuna kani olarak münşerih ve münbasit oluyorum. Evet tamamen anladım ki, bâzı kimseler tarafından hükümetihazıraı Osmaniyeye karşı bir nevi şantaj olmak üzere istimal edilmek istenilen bu seyf'i tehdit bir sigara kağıdını kesemeyecek derecede paslıdır. Bu kabil fitne ve tefrika nasihatlerini -bir iki günlük hırs veya hiddetlerin teskin veya menfaatlarını te'min maksadile- verenlerin çöl ortasında bağıran, etrafında bir tek müstemâa bulamıyan mecnunlardan ibaret olduğunu görüyorum. Kimi gördüm ise bu gibi eracif neşredenlere lânethân oluyor idi. Erbabı iktidar ve kâlemden Şeyh Hasan Tayyare Efendi bir mahfel'i umumide irad etmiş olduğu bir

nutukta bilhassa bu sözleri Tanin'e yazmaklığımı âlenen rica etmiş idi. Ben de ricasını meal memnuniye yerine getiriyorum:

"Beka'yı İslâmiyet için elzem olan Vahdet'i Osmaniye'ye tefrika düşünen eğer Türk ise emin olsun ki en evvel Türk milletine haindir. Zira öyle bir tefrika her iki unsuru da zaif düşürerek her ikisinin mahv ve izmihlâlini mucip olur."

Bu mealde daha pek çok ciddi ve metin sözler işittim. Mesela Hükümeti hazıra güya Türklük politikası takip ettiği için Arabı lisanına ilânı harp etmiş imiş. Bu nazariyeyi isbat maksadile bazı gazeteler hiç bir tahkik ve tedkike müstenit olmayan sihattan hâli misâller dahi irab ediyorlar. Bununla beraber bu fikr'i sehif temas ettiğim bazı mehafilde ne müknî, ne mübrehen surette red ve iptal ediliyor idi?

Türk, Arap lisanına düşman olamaz deniliyor idi? Zira Kur'anı Azimüşşan bu bedii lisan üzere şeref nazıl olmuş, zira bir müslüman olan Kur'an Azimüşanna ve binaenaleyh lisanı Arabiye hürmet eder. Türk kavmi ise Müslümandır, ve Müslümanlığa en ziyade hizmet'i tarihiyesi sebkat etmiş bir Müslümandır ve ilâ nihaye Müslüman kalacaktır.

Türkler bütün mekâtipte Arabiyi mecburi olarak tedris ettikten mâda bilhassa devri meşrutiyette tedrisatı Arabiyeyi daha müsmir bir hâle vâz için elden gelen fedakârlığı derig etmedikleri halde gazetenin biri vilâyatı Arabiyede bile ve hatta vilayeti Arabiye mekâtibi iptidaiyesinde bile tedrisat'ı Arabiyenin külliyen kaldırıldığını bilâ teemmül iddia gibi bir garabette bulunmuş ve ezcümle bir gayretle ve ianeten vücuda getirilen yirmi kadar iptidai mektebi için Şam'dan tedarik darül'mualliminden Arabi tedrisatının kaldırıldığını sathi nazarları vehleten düşündürecek bir havadis'i mesuka şeklinde yazmıştır. Mes'ele tahkik edilince azimetlerine mümanaat ediliyor diye iddia edilen muallimlerin usul ve konumuna tevfikan evvel emirde Maarif Komisyonunda imtihan edilmesi lüzumundan ve darülmualliminde Arapça tedrisat yok denilmesi ise darülmuallimin program cetveline olsun bir kere bakmağa üşenilmiş olduğundan ileri geldiği anlaşılmıştır.

Yine bir gazete- ismini söyleyelim El Müfit- Avrupa'ya ikmâli tahsil zımnında gönderilecek idadi me'zunları için Beyrutta açılan müsabakada mektepten 21 mez'un olduğunu ve bunların 19 u Arap bulunduğu halde yalnız iki Türk'ün müsabakayı kazanmış olduklarını kemâl'i istigrap ve istifham ile yazıyor idi. Doğrusu hayret ve istiğraba da mahal var... Bu kadar tesadüf bir arada içtimai edemez. Binaenaleyh maarif idaresi Araplığa ve Araplara fart'ı adavetinden kimbilir ne yapmış, nihayet her türlü tekayyüdata rağmen imtihan yalnız iki Türk'e kazandırmış.

Her kari'ni hatırına tebadür etmesi lâzım gelen bu mülâhazat menba'ından tehkiki hâl edilince büsbütün tazyiri mahiyet eder. Evvela Avrupa'ya gidenler yalnız Beyrut'ta değil İstanbul'da dahi müsabakaya girebiliyorlar. Beyrut'taki imtihane razı olanlar İstanbul'da kalan ihtiyarı sefer etmek istemeyenlerdir.

Binaenaleyh Beyrut idâdisi me'zunlarından İstanbul'a kadar berayı müsabaka gitmiş olanlardan sonra Beyrut'ta müsabakaya yalnız dört kişi tâlip zuhur etmiş, dört ile 21 arasındaki farkı görmüyor musunuz? Sonra bu dördün ikisi kazanmış, ikisi red olunmuş, daha ikisi müsabaka imtihanları için tertip edilen suallere cevap vermeğe lâyık görülmüş diğer ikisi hem Fransızca ve hem Türkçeleri zayıf olduğu için lâzım gelen şeraiti haiz değil imişler. Reddolunan ikisinden biri Türk ve diğeri Nim Arap, kazananlardan biri ise yine Türk, diğeri yine Nim Arap (yani esasen yerli olmayıp sonra yerlileşmiş olan) daha böyle ledettahlil bir gubar'ı hiç'iye inen bir dürlü ismadaki misal olarak göstermek mümkündür. Şayanı ibrettir ki yukariki misalleri hep (El Müfit)in ayni nüshasında gördüm. Bu gazeteyi çıkaranların mesleğini doğrusu anlamak güçtür. Hüsnüniyetleri ihtimal ki vardır. Fakat herhalde yazdıklarının mek ve bidimi maatteessüf layıkıyla ihata edemiyorlar.

Hükümeti mahalliyeye düşen vezaifin biri ae taglit'i azhani mucip bu gibi neşriyati hemen tashih edivermesi ve şayet bu gibi neşriyatta sui niyette müşahede edilir ise o takdirde an kasdin yalan havadis neşredenler hakkındaki cezanın tayini zımninda kendilerini müddei umumilikçe takip ettirmesidir.

Fakat işte bir yaraya parmağımızı basıyoruz; mahâkim... Beyrut, Suriye, Halep gibi gazeteleri çok olan mühim merakizden devaii adiye o kadar çok, mahakim ve hukkâm o kadar az ki bir matbuat cürmü cetvel'i deaviye kondumu sıranın gelmesi için bir sene beklemek lazım geliyor. O vakte kadar gazetenin cürmünden hasıl olan te'sir tamamen zail olmuş, Matbuat Kanunu adeta bir lâfzı bimânadan ibaret kalmış olur. Adliye Nezaretince buna bir çare bulmak en zaruri bir ihtiyaçtır.

Mâmafih bereket versin ki bu eracifin mahiyetini bütün Suriyede halk tamamen anlamış, bu fesad'ı âmiz şayiata inanmak şöyle dursun tekerrürünü gördükçe nefret ediyor. Bu hali gören gazetelerde tâdili lisana mecbur oluyorlar. Zira pâk ve necip olan Arap muhiti bu ayıp hâdis ve bimânayı hazmedecek istidatta değildir.

Kâlil, ekali kâlil olan bu karıştırıcılara sorulsa:

"Ne istiyorsunuz? Programınız, maksadınız nedir?"

Bu sual karşısında derhal şaşırırlar. Filhakika bunlar kadar istediğini bilme-

yen kimselere nadiren tesadüf edilir. Mamafih bunlar bütün şu Arap mes'elesini ihtisar ve telhis ede ede nihayet büyük bir burhan olmak üzere: "Arap me'murlar yok" diyorlar. Halbuki evvela bu iftiradır. Zira ezcümle Suriye vilayetinde kaymakamların ekserisini evladı Araptan gördüm. Mamafih defeatla söylenmiş bir hakikat olduğu halde yine tekrarı lâzım bir şey var ise, o da şudur: Memuriyette cinsiyet ve kavmiyet aranmaz, me'muriyete liyakât ve iktidar ve lisan resmiye vukuf aranır. Nefsi Beyrut ahalisi ile Cebal ahalisi müstesna olmak üzere diğer vilayatı Arabiyede az çok münevverülfikir ve tahsil görmüş kimselerin lisanı Türkiye vâkıf olduklarını mealmemnuniye görüyoruz. Beyrutta bile pek çok zevat Türkçeyi vaktile öğrenmemiş olduklarına pek samimi surette müteessir bulunuyorlar idi. Hükümetimiz Arapçayı Türklerin ayağına kadar göndermek için Suriyede ve bilhassa Beyrutta diğer müessesatı tedrisiyeye rekabet edecek surette mektepler açmağı en mühim bir mes'eli'i hayatiye addediyor.

İnşaallah bu tasavvurunu kariben mevki-i fiile isal edecek ve Araplığı hiç tealluku olmıyan ve yalnız me'muriyet alabilirim veya alamam gibi şikayata sebebiyet veren bu mes'elede bertaraf olacaktır.

Sonra bazı kimseler giden me'murların bir kısmından şikâyet ediyorlar. İhtimâl ki, haklıdırlar. Fakat yerli olan bir çok me'murların da hali mâlumdur. Mamafih bir me'mur veya birkaç me'murdan şikayet mes'elesi Araplık, Türklük bahsi arasında da hiç bir nokta'i müşareket görmiyorum. Zira Anadolu ve Rumeli ahalisi de ayni şeylerden şikayet edebilir.

Geçenlerde Sinop meb'usu Hasan Fehmi Efendi Suriye'den esnayı mürurunda bir konferans vererek ezcümle şu misip sözleri söylemiş: "Türklerden veya Araplardan bir iki kişinin münasebetsizlik etmesinden dolayı neden bütün Türk veya Arap kavmini mes'ul tutmalıdır? Binaenaleyh, biz dahi bir kaç muamelesi kısır kimselerin ya fesat veya dalâl saikasile bazı terehat'ı akvale cür'et etmelerini zihnimizde izam edipte neden hakikaten böyle bir gaile varmış gibi düşünelim."

Bugün, en şerir müfritler bile Suriye'de Arapların muhtariyeti gibi bir lâfzı tefevvüh etmek küstahlığında bulunamamışlardır.

Şayet bir cüretkâr çıkıpta böyle hezeyan etse en evvel sopa ile aleyhine kıyam eden ve kendisini hain'i din'i vatan addeyleyenler zannederim ki yine Araplar olacaktır. İşte benim Suriye'den hissettiğim halet'i ruhiye budur.

Bu mebhasta Arap Hıristiyanlarında bir mevkii olduğu için buna dair bir iki söz söylemeden mektubuma hitam vermeyeceğim: Mâlum olduğu üzere Mısır'da olsun Suriye'de olsun, gazetelerin ekseriyeti Hıristiyan Arapların yedindedir. Bunlar ittifak ve ittihat uğruna icabe'i kalem etseler elbette hiç bir güftüğü olmaz. Pek çok Hıristiyan Araplarla buna dair teatii efkâr ettim. Hemen cümlesi müttehiden diyorlar ki:

"Muhtariyet gibi bir mânada Araplık fikrini gütmek Hıristiyan Araplar için bâdii felâkettir. Çünkü biz biliriz ki böyle bir şekl'i cedette ihraz edeceğimiz mevki hiç bir zaman şimdiki gibi olmayacak hiç bir vakit şimdiki gibi bi tarafane muameleye mazhar olmayacağız?."

Bu ifade üzerine: "O halde?..." İstifhamme cevap vermek biraz güç olur. Eğer hakikaten bu muhakeme'i hâlisane ise ve söylenmesi arzu olunmayan başka bir maksat tâkip edilmiyor ise Hıristiyan Arapların yedindeki matbuat tebdil'i lisân etmelidir.

Fakat bizim için bâlâdaki halisiyete inanmak ve binaenaleyh bu gazetelerin tâdil'i meslek etmelerine intizar eylememek için bir sebep yoktur.

EK No: 10A

Bâb-ı âli

Dahiliye Nezareti

İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdiriyeti

87282 Umumî

1810 Hususî

Huzur-ı Âli-i Cenâb-ı Sadaretpenâhiye,

Hülâsa:

Arz-ı Filistin'e gelen

züvvâr'ı Museviye hakkında.

Marûz-ı Çâker-i kemineleridir.

Arz-ı Filistin'e gelen züvvar-ı Museviyeye temdid-i ikâmet edememelerini te'minen verilmede olan kırmızı renkli ikâmet bahisle bu gibilerden temdîd-i ikamet

niyetinde bulunanların şu fikr ü teşebbüsleri hükümet-i mahalliyece inzar-ı istitla ve tefahhuşdan dûr tutulmayarak icabât-ı ikamet ve vuku'u hicretlerine katiyyen meydan verilmemesi Meclisi Mahsus-u Vükelâ kararıyla şeref varid olan 7 Ağustos 329 tarihli ve bin yüz altmış sekiz numerolu tezkere-i samiye-i fahimanelerinde emr ü izbâr buyurulması üzerine keyfiyet icab edenlere tebliğ edilmiş ve Musevilerin istimlâk-ı arazi hususundaki teşebbüsâtının da netayici istifsar olunmuşdu. Hükümet-i metbu'alarının yedlerinde muntazam pasaportu bulunan züvvar-ı Museviyenin men'-i seyahat ve temdid-i ikametleri mümkün olamadığı gibi bunların arz-ı Filistin'de arazi teferru' edememeleri zımnında hükümetçe şimdiye kadar ittihaz ve, tatbik edilen tedabirden de hiçbir faide temin edilemediği cihetle tedabir-i müttehiyenin ilgası lüzumu, gerek Kudüs'ü Şerif mutasarrıflığından ve gerek Nablus ve Akkâ mutasarrıflıklarıyla Safesi ve Hayfa ve Nasıra Kaymakamlıkları tarafından is'ar edilmekde olduğuna ve bu hususda en ziyade câlib-i nâzar-ı dikkat olan cihet ecnebî Musevilerin ta'biyet-i ecnebiyelerini muhafaza etmelerinden ibaret bulunmasına nazaran temdîd-i ikamet ve istimlâk-ı arazi hakkındaki tatbikatın nef' ve izâlesiyle beraber bunların ecnebiliklerini muhafaza etmemeleri hususunu temin edecek karar-ı âcil ittihaz ve tebliği menût-u himem-i aliyye-i fehametpenâhileridir. Ol babda emrü ferman hayret-i men leh ül emrindir.

fî. 22 Safer 1332 ve fî. 7 Kânun-i sâni 1329

Dahiliye Nazırı

Tâlât

Kaynak: BBA, BEO (S): K: 2, D: 2, no: 318970

EK No: 10B

Daire-i Sadaret Kalemi

Dahiliye Nezaret-i Celilerine,

Evrak no: 732

7 Kânun-i sâni 329 tarihli ve 1810 numerolu tezkere-i devletlerine cevabdır. Arz-ı Filistin'e gelen züvvar-ı Museviyenin orada temdîd-i ikamet edememelerini te'minen verilmede olan kırmızı kağıdın ilgası hakkında evvelce ittihaz edilen kararın katiyyen infazı ve arazi mübayaası hususunda ötedenberi mevcud olan tatbikatın nezaret-i celilelerince tensîb olunacak suretde idaresi vükelâca tezekkür kılınmış olmağla, icra-yı icabına himmet.

(Meclis-i Vükelânın 12 K.sâni 329 tarihli ve 732 numerolu zabıtnâmesi üzerine)

Kaynak: BBA, BEO (S): K: 2, D: 2, no: 318970.

EK No: 10C

Şube: I

(638)

Evrak No: 732

Dahiliye Nezareti Celilelerine,

7 Kanûn-i Sâni 329 tarihli ve 1810 numerolu tezkere-i devletlerine cevabdır. Arz-ı Filistin'e gelen züvvar-ı Museviyenin orada temdid-i ikamet edememelerini te'minen verilmekde olan kırmızı kağıdın ilgası hakkında evvelce ittihaz edilen kararın katiyen infazı ve arazi mübayaası hususunda ötedenberi mevcud olan tatbikatın Nezaret-i Celilerince tensib olunacak surette idaresi vükelâca tezekkür kılınmış olmakla, icra-yı icabına himmet.

Meclis-i Vükelânın 12 Kânun-i sâni 329 tarihli 732 numerolu zabıtnâmesi üzerine

Kaynak: BBA, BEO (S): K: 2, D: 2, no: 318970.

EK No: 11

Mahmut Şevket Paşa Katillerinin Muhakeme Safahatı'ndan:

s. 1

"Mahmut Şevket Paşa hazretlerini beş mahallinden cerh ederek bu sırada yirmi otuzu mütecâviz silah endaht eyledikleri delile-i tertibat-ı ihtilâliyeleri cümlesinden olmak üzere aynı zamanda Talât ve Cemal ve Azmi Beylerle Emanuel Kara-

su ve Nesim Ruso Efendileri madde-i fesad ve ihtilâlin te'min-i icrası zımnında muayene tertib ve ihzar ile kendilerini bir müddet takib ve tarassud eyledikleri ve bilâhare cemiyet-i mezkûrenin merkez-i icraatı olan Beyoğlunda..."

s. 8

"...memlekette bir kıyam ve ihtilâl-i umumî husûle getirerek bin-netice hükümeti hâzırayı vesait-i cebriye ve gayr-ı meşrua ile ıskat etmek ve bu babda ef'al ve tedabire dahi tevessül ederek Mahmud Şevket Paşa hazretleri ile yâveri İbrahim Bey'i katl ve Cemâl ve Azmi Beylerle Nesim Ruso ve Karasu Efendilerin katline teşebbüs tahassun eyledikleri..."

s. 10

"...Yüzbaşı Kâzım Bey memleketde farmasonluk ile Siyonistliğin menafi-i milliye hilâfına olarak teksir olduğundan ve İttihat ve Terakki Cemiyetini temsîl eden zevâtın bu cereyanlara kapılmış bir takım adamlar olduğundan bahsediyor ve muhatabını ikna için Karasu Efendi'ye atfen vak'a-i hal'i tahrif ederek hikâye eyliyor velhasıl bu babda elinden gelen gayreti ifâdan çekinmiyordu. Bu gibi teşvilâtın taht-ı te'sirinden bu vak'aya, bu cereyana kapılmış olan maznun-i aleyhüm mahkeme-i aliyyeleri huzurunda bu hakayıkı şerh ve izah edeceklerinden bu babda tatvil-i kelâma lüzum görmüyorum..."

s. 22

"... Kavaklı Mustafa ile birlikde Nesim Mazliyah Efendi'nin ta'kibine memur edildiği halde bunların Nesim Ruso Efendi'yi ta'kib eylemiş eylediklerini beyân etti. Maznun-ı aleyh Kâzım Efendi'nin ifadâtı üzerine maznun-ı aleyh Ahmed Efendi Kavaklı Mustafa evvelâ kendilerini Nesim Mazliyah Efendi'nin ta'kibine sevk etme istedikleri halde bilâhare Nesim Ruso'yu takib ettirmiş olduğu ilave-i dermeyân eyledi..."

s. 30

"... Memleketde şimdiye kadar birçok inkilâb icra edilmiş olup bunların cümlesi asker tarafından icra edilmekde ve kendilerinde memleketde bütün inkilâbların bu suretle asker tarafından icra olunacağı hakkında bir fikr ü kanaat-i mevcûde bulunmakda olup bu cümleden olmak üzere biraderi Ziya Efendi vasıtasıyla görüşdüğü Kâzım Efendi kendilerine bu fikr ü karaati te'yid edecek suretde ifsâdat te te'minatda bulunarak ve memleketi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ellerine almış olan bir takım Siyonist ve Masonların ellerinden kurtarmak üzere yine ordunun bir inkılâb yapacağından bahisle kendilerine..."

s. 34

"...Bunlardan dahi Emanuel Karasu Efendi'yi ta'kibine me'mur edildiğini ve cemiyetin kısm-ı icraiyesinden tanıdığı bunlardan ibaret olup..."

s. 43

"...Şahadet-i vakıaya karşı diyecekleri sorulan maznun-i aleyhümden Ahmed Efendi Lâz Ali ile birlikde Karasu Efendi'yi bir müddet ta'kib ettikleri sırada Kavaklı Mustafa'dan Mahmud Şevket Paşa hazretlerinin vak'a şehadetini işitdiği vakit fevkâlade müteessir olduğunu ve ertesi günü..."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ
(1914-1918)

Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı'nda, askerî cephelerin ardında cereyan eden diplomatik pazarlıklardan, sebep ve sonuçlarından, söz edeceğiz. Savaş, eğer dış politika amaçlarının cebrî metodlarla devamı ise, bu dönemde Siyonizm'in olsun, ondan medet uman Büyük Güçler'in olsun, askerî gayretlerinin yanı sıra nasıl emperyal hedeflerine ulaşmak için çaba gösterdiklerini inceleyeceğiz. Savaş dönemi, devletler arası politikada artık bir "Gordiyon Düğümü" hâline gelmiş Siyonizm Davası ile Filistin Meselesi'ni keskin hatlarla ve kökünden çizecek formülleri de ihtivâ etmektedir. Ancak, okuyucuya, bu dönemin hayli karmaşık ilişkiler yumağından oluştuğunu belirterek, burada uyarmak zorundayız. Biz, bu "Şark Meselesi"nin genel şemsiyesi altında cereyan eden devletlerarası rekâbet ve mücâdeleyi mümkün olduğu kadar basitleştirerek, okuyucuya sunmak istiyoruz.

1. Osmanlı Cihadı ve İttifak Propagandası İçinde Yahudiler:

Birinci Dünya Savaşı'nda askerî harekât, Almanya'nın Lüksemburg ve Belçika üzerinden Fransa'ya saldırmasıyla başlar. *II. Reich*'ın *Schlieffen Planı* gereğince, Fransa altı hafta içinde kesin yenilgiye uğratılacak; ondan sonra da Rusya'ya yüklenilecektir. Eğer Rusya, bundan önce harekete geçerse, Almanya, Fransa'yı yeninceye kadar Rus ordularını oyalamak görevi Üçlü İttifak'ın diğer üyesi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmişti. Ancak, askerî harekât, Schlieffen Planı'nın öngördüğü şekilde gelişmedi. Almanya orduları, Eylül 1914 başlarında Paris yakınlarındaki Marne'da durduruldular. Bunun üzerine uzun ve yıpratıcı siper savaşları başladı. Bir yanda Fransız ve İngilizler, öte yanda Almanlar, Fransız toprakları içinde ve aşa-

ğı-yukarı Belçika-Lüksemburg-Almanya sınır çizgisine paralel biçimde uzanan karşılıklı siperlerde, dört yıl boyunca birbirleriyle çekişip, duracaklardır. Her iki taraf da bu "kilitlenmeyi" kırmaya çalışırlar. Ne var ki, gerek Almanya'nın 1916 başlarındaki Verdun saldırısı ve gerekse İtilâf Devletleri'nin Almanları püskürtmek için aynı yılın sonlarında başlattıkları Somme Savaşı sonuçsuz kalacaktır.(1) Öte yandan, Doğu cephesinde Ruslar, beklenmedik bir süratle hücuma kalkarlar. Avusturya bu atağa baraj oluşturamazsa da, Almanya'dan gelen takviye birlikler, bu Rus saldırısını siperlere mıhlar. Artık bundan sonra, tıpkı Batı'daki gibi, Savaş, Rusya'nın Baltık'taki sınırından başlayarak Romanya'ya kadar uzanan çizgi boyunca, bir defa daha, düğümlenecektir.

Askerî harekât durgunlaşınca, siyasî gelişmeler yoğunluk kazanır. Üçlü İttifak'ın üyesi İtalya, bu bağlantısının kendisine yeterince sömürge elde etmek imkanı vermediği düşüncesiyle tarafsızlığını ilân eder. Daha sonra, İtilâf'ın yanında saf tutacaktır. Öte yandan, Japonya da 23 Ağustos'ta İtilâf'a katılır. Bloklardaki dalgalanmaları dengelemek için Almanya Osmanlı Devleti'ne yanaşır. Babıâli, burada ayrıntılarına girmiyoruz, üçlü itilâfın üyelerine müracaat etmiş, ancak *"Şark Meselesi"* çerçevesinde bu devletlerin Ortadoğu'da güttükleri emeller, Osmanlı ile kader birliği yapılmasını engellemiştir. Yalnızlığa itildiğini düşünen ve bunun ileride, Savaş sonunda kendisine ağır faturalar yükleyeceğini düşünen İttihad ve Terakki Hükûmeti, çareyi Almanya ile ittifakta bulur. 2 Ağustos 1914'te bir andlaşmayla Osmanlı, akıbetini Almanya'nın yanında arama yoluna gidecektir.(2) Bir süre tarafsız kalmak istemesine rağmen Alman olup bittisiyle Goeben ve Breslau'nın, Yavuz ve Midilli'ye dönüşüp, Karadeniz'deki Rus limanlarını vurması ile Osmanlı Devleti, kendini bir anda savaşın içinde buluverir. Üçlü İttifâk'ın Garp'taki üyeleri ile Osmanlı arasında irtibat sağlanabilmesini kolaylaştırmak için Bulgaristan, bu bloka girmeye zorlanacak ve bu "izdivaç" Eylül 1915'te gerçekleştirilecektir. Bulgaristan'ı Romanya'nın İtilâf Devletleri ile ittifakı takip edecektir. İleride ABD'nin Savaş'a girişi ve Rusya'nın ise çekilişi ayrıca konu edilecektir.(1)

(1) H.Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş* (Ankara, 2. baskı: 1973), s. 211; Abdudürrahman Şeref, *Harb-i Hâzırın Menşe'i* (İstanbul, 1918). Bonyar Vaylet (?), çev: Bedia Fikri, *Şark'da İngiliz-Alman Rekabeti* (İstanbul, 1916). *Die Grose Politik der Europäischen Kainette, 1871-1914* (Berlin, 1922); Alman Hükümeti Vesaik Mahzeni, Mehmet Nihad (çev.); *Büyük Harb 1914-1918* (İstanbul, 1928).

(2) F.G.Weber, *Eagles on the Crescent: Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance, 1914-1918* (Ithaca, 1970).

Almanya, Osmanlı'yı Savaş'a iştirak ettirmeyi şu sebeplerden arzuluyordu. Birincisi, Osmanlı'nın girişi, Üçlü İtilâf Devletleri'nin Avrupa cephelerindeki birliklerinin hiç değilse bir bölümünü Avrupa dışında aktarmalarına yol açacaktı. Ayrıca, Boğazlar, böylece, yabancı gemilere kapanacak, Rusya müttefiklerinden silah, cephâne ve gıda ikmâli yapamayacaktı. Rusya'nın bu şekilde savaşa devam etmesi çok güç olduğu için, bu devlet kısa sürede müttefiklerinden koparılarak, ayrı bir barışa zorlanabilecekti. İkinci ve belki de daha önemli bir sebep, Almanya'nın gözünde, Osmanlı'nın, hilâfetin merkezi olarak, İslâm alemindeki gücü idi. İngiltere, Rusya ve Fransa gibi Müslümanlarla meskûn sömürgelere sahip Üçlü İtilâf ülkeleri için, İslâmcılık cereyanı her zaman ürkütücü bir gelişmeydi. İşte, şimdi Almanya, II. Abdülhamid devrinden beri İslâm'ın dostu olarak yarattığı imajı perçinlemek istiyor ve Padişah'ın *"cihad"* ilân etmesiyle İtilâf kampı içindeki yörelerde Müslümanların ayaklanacağını düşünüyordu. Bu yöntemle, İtilâf'ı içinden yıkılabileceğine ve Harb'in kaderinin değişebileceğine inanıyordu.

Osmanlı'ya gelince, iktidarda bulunan İttihad ve Terakki Fırkası'nın kabinesinde Enver Paşa gibi "şahinler" ile, Cavit Bey gibi "güvercinlerin" olduğunu biliyoruz. Ancak, her iki taraf da tarafsızlığın, ileride taksimi getirebileceği kaygısını yaşıyorlardı. Avrupa siyasetinin genel akışından uzak dururlarsa, Osmanlı mülkü üzerinde istilâcı emelleri olan Büyük Güçler, ister İtilâf, ister İttifâk kampında olsun, onlarca gıyabında anatomiye gidebilirlerdi. Bu faktör, savaş taraflısı olmayanları bile Goeben/Berslau olayından sonra şahinleri tenkidlerinde fren rolü oynayacak ve Harb'e asılmalarına neden olacaktır. Ayrıca, İttihad ve Terakki, iktidara geldiğinde, Türkçülük ve İslâmcılık cereyanlarını da giderek benimseyecekti. (2) Özellikle Enver Paşa için, Almanya'nın zihnindeki *"ayaklanmalar senaryosu"*nun pek cazip geldiği kuşkusuzdur. Savaşta Almanya ile birleşilince Osmanlılar için yeni ufukların açılması mümkün olabilirdi. Mısır kurtarılabilir, Kafkasya'da

(1) FRUS: *1917: Supplement I : The World War* (Washington, 1931).

(2) Aslında İttihatçılar'ın daha muhalefette iken Kafkas Müslümanları ile yazıştıklarını ve ortak bir plan dahilinde Rus yönetimine karşı ayaklanmaları teşvik ettiklerini, hattâ bu uğurda Türkmenler'e "Rus Yahudileri ile işbirliği "tavsiyesinde bulunduklarını muhaberat defterlerinden biliyoruz. Bkz. Y.H. Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, C.I/ 1 (Ankara, 2. baskı: 1963), s. 340-351. Ancak, iktidara gelince imparatorluk ulusları tarafından Türkçülük yapmakla suçlanmamaya itina ettikleri için daha itidâlli olacaklardır. Bu konuda, yine de, ilgilenenler için, bkz: Jacob M. Landau; *PanTurkism in Turkey* (Londra, 1981), 2. bölüm.

Azerbaycan'ın istiklâli sağlanabilirdi. Enver Paşa'ya göre, *"bu harp yalnız Osmanlı Devleti'nin değil, bütün Müslüman-âleminin kurtuluş savaşıdır. Tarihin kaderi ve Tanrı'nın iradesi bu merkezdedir. Kendisi de bu mukadderatı gerçekleştirmeğe... memurdur."*(1)

Gerek Avrupa cephelerindeki kilitlenmeler ve gerek Hilâfet'i ellerinde tutan Osmanlı'nın harbe girişi, Birinci Dünya Savaşı'nı bir "siper muharebeleri" mücadelesinin ötesinde bir "kelimeler" ya da *"propaganda savaşı"*na dönüştürecektir. Savaşta *"sözlü kurşunlar"*ın ne kadar etkili olabileceği bellidir.(2) Uzmanlara göre, meydan muharebelerindeki kanlı çatışmaların arkasında kelime savaşının humması vardır. Ünlü Alman generali Ludendorf, Birinci Dünya Savaşı'nda "Bugün kelimeler muharebe etmektedir ve etkili (veya doğru seçilmiş) kelimeler savaş kazanmaktadırlar, yanlış kelimeler ise yenilmektedirler" diyecekti. İşte, bu çerçevede, Osmanlı Devleti Savaş'a girmesiyle İtilâf Devletleri'ne karşı "cihad" ilân eder. Halife-Padişah'ın İslâm alemine ve Türk ordusuna beyannamesi, Şeyhülislâm Hayri Efendi ile birlikte sağ şeyhülislâmların da imzalarını hâvi fetvalar ve Meclis'in açıklamaları ile Birinci Dünya Harbi'ne yeni bir boyut kazandırılır.(3) Orta Asya'da Türkçülükle, İslâmcılığın çakışması ile- ya da, başka bir deyişle oradaki Türkler'in aynı zamanda Müslüman olmaları dolayısıyla- Osmanlı cihadı, Türkleri de kapsayan *"etnik"* bir boyutu da beraberinde getirecekti.

Cihad ile birlikte, Osmanlı Genelkurmayı, Enver Paşa'nın başkanlığında, iki koldan yürütülecek bir strateji tesbit eder. İlkin, İttihatçılar'ın gizli örgütü *Teşkilat-ı Mahsusa,* ekipler çıkararak propaganda faaliyetlerine başlayacak, düşman sömürgelerinde İslâmî-millî ayaklanmaların zeminini hazırlayacaktır. Uygun ortam oluşturulup ihtilâl kıvılcımları çakılmaya başlanınca, zaten harekete geçmiş olan düzenli Osmanlı birlikleri, mezkûr bölgelere girerek yerel milliyetçilerle birleşecekti. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmalar tamamlanır ve İttihad ve Terakki merkez-i umumisi azalarından Dr. Bahattin Şakir, Rıza Beyler'in Kafkas hududuna gönderilerek çeteler teşkil etmeleri ve Acara ahalisini ayaklandırmak üzere Rus hududunu geçmeleri,

(1) A.F. Erden, *Paris'ten Tih Sahrasına* (Ankara, 1949), s. 21.

(2) Bkz; benim *Ermeni Meselesi, 1914-1923* (İstanbul, 1986), s. 114 vd. Ayrıca; Alice G.Marquis "Wars as Weapons: Propaganda in Britain and Germany During the First World War, *Journal of Contemporary History,* C. XII (1978, s. 467-498. Peter Buitenhuis, *The Great War of Words: Literature as Propaganda 1914-18 and After* (Londra, 1987).

(3) Cihad ilânı ve fetvaları için bkz: Bayur, a.g.e., C.III/1 (Ankara, 1953), s. 317 vd.

Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın yaverlerinden Bnb. Mümtaz Bey'in, Eşref Kuşçubaşı ile birlikte Mısır hududunda mücahit toplayarak, tecavüz hareketlerine girişmeleri,(1) Ubeydullah Efendi gurubunun, Bnb. Rauf Bey'in ekibinin eşliğinde, İran'a, oradan da Afganistan'a sızmaları sağlanır.(2) Öte yandan, İttihadçılar'ın girişimleriyle cihadın akisleri Güney Asya'da da şiddetle hissedilmiştir.(3)

Harekât başlar. Enver Paşa'nın komutasındaki Sarıkamış taarruzu, burada ayrıntısına giremeyeceğimiz sebeplerden dolayı, muvaffakiyetsizlikle neticelenir. Ancak, Sarıkamış vuruşmaları başlayınca Ruslar, İran Azerbaycanı'ndaki kuvvetlerinin çoğunu çekerler. Bunun üzerine Teşkilat-ı Mahsusa'cı Ömer Naci Bey'in gönüllüleri Urmiye'yi alırlar, (4.i.1915). Musul ve Süleymaniye'den gelen gönüllülerle birleşen Ömer Fevzi bey'in birlikleri de 12 Ocak'ta (1915) Tebriz'e girer. Öte yandan, Irak cephesinde, Basra'dan çıkan Hindistan İngiliz birliklerinin önü kesilecek, hattâ General Tawnsend sarılacaktır. İngiltere ve müttefikleri, Şark'taki açmazı aşabilmek için Çanakkale'den amfibik bir çıkartma tatbikine koyulacaklar, ancak, burada müthiş bir hezimetle karşılaştıkları gibi, 1916'da Irak'ta, Kuttulammare bölgesinde de yenilmekten kurtulamayacaklardır. Harbin ilk üç yılı Osmanlı Devleti için zaferler dönemidir. Osmanlı'nın bu dönemde, Mısır'a yönelik çabalarında da başarı vardır. Teşkilat-ı Mahsusa El-Arîş'e girmiş, Kal'etül-Nahil köyüne hakim olmuştur. Filistin üzerinden Kanal'a, düzenli birliklerle, bir seferin gerçekleştirilmesi için ortam müsaittir. Bu önemli misyon, Bahriye Nezareti uhdesinde kalmak şartıyla Cemal Paşa'ya verilir. Cemal Paşa, IV. Ordu Komutanı ve Suriye-Filistin Umumi Valisi olarak, yöreye intikâl eder. Pek çok imkânsızlıklara rağmen, Osmanlılar 1915'de Mısır'a dayanmış, fakat alınamayacağı anlaşılınca Cemal Paşa'nın yerinde kararıyla geriye dönülmüştü. Merkezi Tih Sahrası'nın üzerinde olmak üzere bir "Çöl Komutanlığı" kurularak, Mısır'a taarruzların devam edeceği mesajı, İngiltere'ye verilmişti. Gerçekten de çölde bugün dahi hayretle anılan Mısır'a taarruz için ge-

(1) Bu arada İstanbul'da bulunan ve İngilizlerce Mısır'a dönmesi yasaklanmış Hidiv Abbas Paşa'nın Mısır halkına hitaben yazdığı beyannameler gizlice ülkeye sokulmaktadır. Örneği için, bkz: Bayur, a.g.e., III/I, s. 402-403. İttihatçı Hükûmet Abbas Hilmi'yi Mısır Hidiv'i yapma düşüncesindedir. O günkü heyecanı yansıtması açısından, bkz: Muhiddin Baha, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da* (Askerî temsil, 5 perde, Bursa, 1915).

(2) A.İ. Sabis, *Harb Hatıralarım* (İstanbul, 1945). C. 11, s. 83.

(3) Bkz. Benim *Güney Asya Müslümanları'nın İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi: Hilafet Hareketi 1919-1926* (Ankara, 1988), s. 23 vd.

rekli düzenlemeler 1915 yılı sonu, 1916 başı itibariyle başarıyla gerçekleştirilecektir.(1) İkinci Kanal Seferi, çölde kurulan, "Kuvve-i Seyyaresi" tarafından 1915 baharında başlatılacak, Katya ve Romanî seferlerine sebep olacaktır.

Kanal Seferleri'nin başarısız olduğu tarzında propağandaya girişen İngilizler'e karşı Cemal Paşa, Suriye ve Filistin halkına bir beyanname yayınlayarak, "halkın ağzında yalan şayialar deveran etmekte olduğunu" haber aldığını , ancak, Mısır Taarruzu'nun "Osmanlı ordusunun iftihar edeceği vekayii"den sayılması gerektiğini kaydedecektir:

> *"Araplar'ın necabet-i tarihiyelerini, bu harpte izhar eyledikleri yeni asâr-ı hamaset ile isbat ettiler. Kanal sularına karışan ve yarın Mısır'ın kalbini istilâ edecek olan Arap kanları ve Kanal'ın sahil-i garbisinde yükselen tekbir ve tehlil sedâları, işte bunlar, inşaallah-ı teala kainata Müslümanlar'ın Kahire'de muzafferiyetini ve bu sevgili biladı fetihlerini ilân eyliyecektir. Herkes emin olsun ki, ben, 'Allah, Allah' sedalarının yükseldiği noktadan Mısır'ın fethine devam edeceğim."*(2)

Cemal Paşa, Şam'da da şunları söyleyecekti:

> *"...Ben kardeşlerinin yanında vazifesini ikmâl etmiş bir asker sıfatı ile değil, henüz vazifesine yeni başlamış ve ilk hatveyi atmış bir asker sıfati ile söze başlıyorum. 'Mısır Fethi' tabiri doğru bir tabir değildir. Çünkü, Mısır, esasen fetholunmuş idi. Mısır, memâlik-i İslâmiye-i meftuhadandır. Ve şükkân-ı İslâm olup, elhalet-i hazırada alem-i İslâm'ın cevheridir... Onun için maksadımız Mısır'ı fetih değil, o memleket-i İslamiye'yi fecereden tathir ve bu fecerenin mundar ve mülevves vücutlarını ondan tart ve izale etmektir... İslâmiyet'in en büyük düşmanı İngilizlerdir. Cüyuş-u İslâmiye ve sufuf-u mücahidin aralarındaki ittihad-ı tam ile herhalde büyük bir zafer kazanacaklardır.*(3)

Askerî tarih uzmanları Osmanlılar'ın Mısır Seferi'nin İngilizler nezdinde büyük bir telaş, heyecan ve panik yarattığında hemfikirdirler. Çanakkale çıkartmasının başlamasından, bitimine kadar geçen süre içinde Kanal Meselesi, Britanya İmparatorluğu'nun "birinci" derecede sıkıntısı olmuştu. Türkler'in yaptıkları baskın ve taarruzlar, kanalı mayınlama teşebbüsleri, İngiliz savunmasını devamlı ve yıpratıcı bir alarm halinde bulunmaya zorlamıştı. Ayrıca, Türkler'in bunlarla yetinmeyip, Filistin ve Sina Çölü'nde geniş çapta hazırlıklar yaptıkları, yeni karayolları, depolar inşa ettiler, su getirdikleri, demiryolunu tamamladıkları İngilizlerce istihbar olunuyordu.(1) Bu çerçeve içinde değerlendirildiğinde esas amacın İngilizler'in Mısır'dan başka taraflara kuvvet kaydırmasını ve Filistin'e doğru, aynen Çanakkale'de olduğu gibi, Mısır'dan bir işgâl harekâtını önlemek olduğu açıktır.(2) Bu amaca ulaşılmıştır. Netice, uzmanlara göre başarıdır.(3) Ayrıca, Kanal Seferleri'nin sistemli ve ciddi bir şekilde tatbik edilmiş olması Mısır'daki İngiliz iş-gâlini ürküttüğü kadar, bu ülkedeki yabancı baskısından kurtulmak isteyen Arap milliyetçiliğini de yüreklendirdiği ve cihad'ın etkilerini genişlettiği de hatırlanmalıdır.(4)

Cihadın ilan edildiği ve hitap ettiği kitlelerin içinde bulundukları ortamın "dezavantajları"na rağmen, Savaş'ın ilk iki yılında psikolojik ve askerî harekâtın Osmanlı Devleti'nin aleyhine geliştiğini söylemek mümkün ve doğru değildir. Engeller malûmdur. Bir kere, o çağda Babıâli İslâm dünyasını bir mihrak etrafında savaş için organize edebilmek şöyle dursun, bizzat cihad davetini gereği gibi duyuracak komünikasyon imkânlarından mahrûmdu. İkincisi, cihada davet edilen Müslümanlar, bağımsızlıklarından yoksun, sömürge yönetiminin baskı ve sansürü altındaydılar. Hindistan ve Mısır, İngiltere'nin sömürgesiydi. Afganistan, İngiltere ve Rusya arasında 1907'de paylaşılmıştı. Afganistan, iç işlerinde güya bağımsızdı; ancak, dış politikasında İngiltere'nin güdümüne girmeyi kabullenmişti, maddî bir ödenek karşılığında... Dahası, İtilâf Devletleri, özellikle İngiltere, Osmanlı propagandasına karşı tedbirini almaktan kaçınmamıştı. Söz konusu tedbirleri bundan sonraki bölümde, İngiliz askeri propaganda istihbarat sistemine temas ettiğimizde, işleyeceğiz. Ancak, bu safhada, İngiltere'nin bazı din adamlarını, ulemayı tutarak; halkı teskin ettirmeye çalıştığını hatırlatalım. Hattâ, İngiliz-

(1) A. F. Erden, *Suriye Hatıraları* (İstanbul, 1954), s. 101.
(2) "Cemal Paşa Hazretleri'nin Beyannamesi", *İkdam*, 21.III. 1915.
(3) "Cemâl Paşa'nın Nutku", *İkdam*, 15, IV. 1915.

(1) T.C., Gn. kur., ATASE; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, C.IV/I *Sina-Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından II. Gaze Muharebesi'nin Sonuna Kadar* (Ankara, 1979), s. 323.
(2) Aynı eser, s. 341.
(3) Aynı eser, s. 394.
(4) Erden, *Paris'ten...*, s. 163, 167, 175.

ler'in Güney Asya'da İslâm'ı sömürgeciliğe yatkın bir hâle getirmek için "Kadıyanîliği"de icat ettikleri bilinmektedir.(1) Cihad'ın tesirsiz kaldığını iddia eden Bayur bile, nihaî analizde Osmanlı'nın açtığı psikolojik savaşın "Müslüman Kütleleri arasında, ruhların en gizli ve derin köşelerinde belki şuursuz olarak uyuyan bir çok duyguları kabartmadığının" ve "sömürgelerde ulusal cereyanların hiç görülmemiş biçimde genişlemesine, yani sömürgeciliğin esasında sarsılmasında hiç bir yardımı olmadığının" iddia edilemeyeceğini kaydetmek zorunda kalmıştır.(2)

II. Wilhelm Almanyası, İtilâf Devletleri'ni içeriden çökertmek için nasıl Osmanlı Cihadı'na güvendiyse, özellikle Doğu Avrupa ve Rusya'da aynı sonuca, Siyonistler'e yakınlaşarak Museviler'e ulaşabileceğine inanıyordu. Rusya'da yedi milyon Musevi yaşıyordu; bunların büyük bir kısmının Siyonizme sempati beslediği söyleniyordu. Alman yetkililerine göre, merkezi Berlin'de bulunan Siyonizm'in, düşman devletleri içindeki nüfuzundan II. Reich yararlanabilirdi. Bir kere, bu ülkelerdeki düşman ordusunun harekâtı hakkında istihbarat, onlar kanalıyla, elde edilebilirdi. İkincisi, Siyonistler, Rus ordusuna sabotajlar düzenleyebilirler, askeri "de-moralize" edecek propaganda yapabilirler, hattâ Rusya'da ihtilâl çıkarabilirlerdi.(3) Alman ve Avusturya Dışişleri Bakanlıkları, ittifak'ı çökertecek bu formülü derhâl benimsediler. Daha Siyonistlerle görüşmeden, Doğu Avrupa ve Rusya'daki Yahudiler'e hitâben broşürler hazırlandı ve uçaklarla atıldı.(4)

Siyonistler ise Savaş'ın patlak vermesiyle, hareketlerinin "milletlerarası" boyutunu vurgulayarak, tarafsızlıklarını ilân edeceklerdir. İngiliz kamuoyunda hayli yer eden ve kendilerinin "Almanya'nın maşaları" olduğuna dair kanaati genelleştirmemek isteyen Siyonistler gerçekten zor durumdaydılar. Çünkü, ne kadar kendilerini çatışan kamplardan eşit mesafede tutmaya çalışırlarsa çalışsınlar, Dünya Siyonist Örgütü Orta Avrupa kökenli Musevi-

(1) I.I. Zafir, çev: A. Aytekin; *İslâm Dünyasında İngiliz Emperyalizmi: Kadiyanîlik* (İstanbul, 1985).
(2) Bayur, a.g.e., III/I, s. 335-336.
(3) I. Friedman; *Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918* (Oxford, 1977), s. 201. Ayrıca ilginçtir, İngilizler, Selanik'de yaşayan "Dönmeler'in de İtilaf Devletleri'ne husûmet beslediklerini ve onların aleyhinde casusluk faaliyetlerinde bulunduklarını kaydetmektedirler: "Kadınları serbestçe Fransız ve İngiliz subayları ile birlikte oluyor; tabiî işe yarar malumat elde edebilmek için... Bunların (Dönmeler) hepsi tehlikeli ajandırlar...", *The Near East*, C. XI/261, 5.V. 1916, "The Deunmens of Salonica", s. 6.
(4) Aynı eser, s. 232.

ler'in hakimiyetindeydi. Herzl'den beri de böyle olmuştu... Siyonistler, Almanya'nın süratli bir *"blitzkrieg"*le Savaş'ı kazanacağına inanıyorlardı. Ayrıca, Siyonistler'in İttifak Devletleri'ni tercihleri iki önemli sebebe dayanıyordu. İlkin, Musevi aleminin can düşmanı Rusya, Üçlü İttifak'ın da düşmanıydı. Siyonistler, Rusya'nın kazanması ile bu ülkedeki Museviler'in hayat haklarının tamamiyle yitirileceğinden korkuyorlardı. İkincisi, Siyonistler'in göz diktikleri Filistin halen bir Osmanlı toprağıydı ve Osmanlı da Almanya'nın dostu ve müttefiğiydi. Üstelik, Savaş'ın gelişimi Müttefikler'in Osmanlı'yı ilk ağızda çökertebileceklerini göstermemiş; bilâkis, Çanakkale ve Kût İtilâf Devletleri'nin Türk cephelerindeki hezimetleri olarak tarihe geçmişti. Böylece, ister istemez, Siyonistler'in kader ağları Osmanlı savaş amaçları ile birlikte örülme durumundaydı. Yine de, Siyonistler "tarafsızlık" görüntüsünü bozmamak için Berlin'de bulunan merkezlerini Kopenhag'a taşıyacaklardı. Ancak, bu ikamet değişikliği Müttefikler'den yana tutumlarını açıkça sergilemekten kaçınmayan Haim (Hayim) Weizmann gibi İngiliz yanlısı Siyonistleri tatmin etmeyecek ve "İngiliz muhibleri" ana teşkilâttan kopacaklardı.(1) Weizmann'ın kızmaya hakkı vardı; zira, Harb'in ilk yıllarında Siyonist faaliyetlerinin merkezi, Kopenhag'ın tesisine rağmen, yine Berlin'di.

Daha savaş başlar başlamaz Alman Siyonistleri, devlete sadakatlerini vurgulamışlardı. Hattâ, Dr. Bodenheimer, 4 Ağustos'ta (1914) Dışişlerine gelerek, Alman zaferi sonunda Avrupa'da oluşması beklenen şartlarda tesisi mümkün görülebilecek bir *"Doğu Avrupa Konfederasyonu"* projesi getirmişti.(2) Rusya ile Almanya arasında Baltık'dan Karadeniz'e uzanan bölgede bir "güvenlik tamponu" olabilecek milletler konfederasyonu fikri, Dışişleri'nde ilgi çeker; Bodenheimer, bir kaç defa bakanlığa gelir, gider. Projeye ünlü sosyolog Prof. Dr. Franz Oppenheimer da katılır ve 17 Ağustos'da *"Rus Yahudileri'ni Kurtarma Komitesi"*, Almancası: *Komitee zur Befreiung der russischen Juden*, kurulur. Komite, başyazarlığını Sokolow'un yaptığı bir de dergi çıkarır. *Kol Mevasser*.(3) Alman Dışişleri'nin ardından Alman Genel kurmayı da Siyonistler'e yakınlık gösterecek ve Bodenheimer, General Ludendorff ve Hindenburg ile cephede buluşacaktır. Generaller'in samimi-

(1) Aynı eser, s. 228, 238. Ayrıca bkz: W. Laqueur; A History of Zionism (New York, 2. baskı: 1978), s.171-175.
(2) Alman Siyonistleri için, bkz. J. Reinharz, "Three Generations of German Zionism, *"The Jerusalem Quarterly*, C. IX (Güz 1978), s. 95-110
(2) Friedman, *Germany...*, s. 231.

yetine rağmen, proje, Alman hücumu siperlerde kilitlendiği için icraya konulamayacaktır. Savaş'ın sonundaki gelişmelere ise ileride temas edeceğiz.Bu aşamada Komite'nin, Dünya Siyonist Örgütü'nün tarafsızlığa aykırı bulduğu ikâzıyla, adını *"Doğu Komitesi"*ne, Almancası: *Komitee für den Osten'e K.F.d.O.* çevirdiğini hatırlatalım.(1)

Öte yandan Avusturya ve Almanya'daki anti-Semitik ve Pan-Tötonik çevreler, Savaş sonunda Doğu Avrupa hattâ Rusya'nın bir kısmını işgalleri ile ciddi bir Musevi Meselesi ile karşılaşacaklarını düşünüyorlar ve bu meseleyi de hakimiyetleri altına giren topraklardaki Musevileri Filistin'e ihraç etmekle çözebileceklerini umuyorlardı. İşte, bu nedenle değil midir ki, Siyonist emellere en büyük destek Almanya'daki bu çevrelerden gelecekti. Bu çevreler, Filistin'e yerleştirilecek Museviler'in, Almanya'nın Şark'taki nüfuz bölgeleri olacağını da savunmaktan geri kalmıyorlardı. Ayrıca, yine onlara göre, Siyonizm Türkiye'nin lehineydi, ülkeye canlılık getirebilirdi. Böylece, Siyonist emellerle Alman ırkçılarının amaçları bir yerde çakışacaktı. Pan-Cermen'lerin bu yaklaşımı haliyle Alman ve Avusturya Dışişleri Bakanlıklarını da etkileyecekti.(2)

Almanya'nın Siyonistler'e yakınlaşma sebeplerinden biri de onların kanalıyla ABD'ne nüfuz etme çabasıydı. Amerika'da Siyonizm, bundan önce de gördüğümüz gibi, hatırı sayılır bir "lobi"ydi. Museviler'in yayın ve finans alemine ABD'de hakim oldukları da malûmdu. Finans çevrelerinde adı anılmaya gerek duyulacak banker Jacob Schiff, Frankfurt'luydu; Kuhn ve Loeb Bankası'nın en güçlü isimlerindendi. Almanya ile ilişkisini sürdürüyordu; Siyonizm'e de pek yakınlık duyuyordu. Almanya için, kazanılması gereken kişilerin başında yer alıyordu. Almanya, ayrıca, Doğu Avrupa ve Rusya'dan göçen Musevi cemaatine de açılmayı hedefliyordu. Bu kitle, ABD'deki Musevi nüfusunun yüzde doksanını oluşturuyordu. Nihayet, Amerika'daki Museviler'i kazanmak üzere Münih'ten Dr. İsaac Straus görevlendirilecektir. "Doğu Komitesi"nin teklifiyle ABD'ye gelir; ancak, ilk tesbitleri, Almanya açısından, beklenilen düzeyde "iyimser" değildir. Amerikan Musevileri, Rusya'nın yenilmesini gönülden arzulamakla beraber, bir Alman zaferine pek hararetle bakmıyorlardı. Kısacası, yapılacak çok iş vardı. Straus derhal, "Amerikan Musevi Komitesi"ne yanaşır, Schiff ile yakınlık tesis eder. Onlara, II. Reich'in Doğu Avrupa'da ileride kurmayı düşündüğü "konfederasyon" projesinden bahseder. Ancak, Straus'a, Almanya'nın öncelikle kendi ülkesinde Yahudi aleyhtarlığına son vermesi istenecektir. Straus'un taahhütleri Alman makamlarınca kabul görecek ve Harp sırasında "Anti-Semitik" sıkıntılar yaşanmadığı gibi, Alman ordularının girdiği Doğu Avrupa'da meskûn Museviler'e iyi davranılmaya özen gösterilecektir. Amerikalılar, Almanya'nın tavrından hoşnutturlar. Yetkililer, Harb'in Almanya'da Anti-Semitizm'i bitireceği inancına varmışlardır.(1)

(1) Aynı eser, s. 233.
(2) I. Friedman, "The Austro-Hungarian Government and Zionism: 1897-1918," *Jewish Social Studies*, C. XXVII (Temmuz 1965), s. 147-167.

Amerika'daki gelişmeler, Ortadoğu'dan gelen haberlerle birleşince İtilâf Devletleri tedirgin olurlar. Özellikle İngiltere, hem cihadın sıkıntısını yaşamakta, hem de ABD'nin Anglo-Sakson nüfuzundan çıkmakta olduğunu görüp, endişelenmektedir. Üçlü İttifak Cephesi, bir yanda İslâm âlemini, öte yandan da Musevi dünyasını-ki buna ABD'deki cemaat da dahildir- elinde tutmaktadır. İttihatçılar'ın II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı bünyesinde oluşturmaya çalıştıkları *"Müslüman-Musevi İttifakı"* sanki milletlerarası platformda bu defa İttifak Devletleri lehine filizlenmeye başlamıştır. Bu dönemde, belki Harp nedeniyle, Filistin'de Araplarla Siyonistler arasında da herhangi bir husûmete rastlanmamaktadır. İngiltere için daha kötüsü, müttefiki Rusya'nın Harb'in hemen başında gerçekleştirdiği "Yahudi Tehciri"dir. Rus Genelkurmayı, Savaş mahallindeki Yahudileri zorla tehcir edecektir. Polonya, Galiçya ve Bukovina'da meskûn Museviler 1915 Ağustosu'nda Kazak kırbaçlarının eşliğinde yer değiştirmeye tâbi tutulurlar. Sayıları bir buçuk milyona yaklaşan bu tehcir kurbanlarının çoğu yolda hastalık, soğuk ve kıtlıktan hayatlarını yitireceklerdir. *"Yahudi Tehciri"* konusunu Almanya derhâl siyasî arenaya getirecek ve ABD'ne geniş bir itilaf aleyhtarı propagandaya girişecektir. Tehcir kurbanlarına Alman-Amerikan ortak yardımı yapılır ki, (2) Savaş'ın siperlerde kilitlendiği ilk yıllarda psikolojik taarruz ya da propaganda harbinde insiyatifin İttifak cephesince tutulduğu artık belli olmuştur.

2. Siyonizm ve Almanya-Amerika Kıskacında Osmanlı Devleti:

İngiltere'nin telâşına, rağmen, Almanya henüz bütün Amerikan-Musevi alemini kazanamamıştı. Kilidi döndürecek "anahtar" mutlaka Siyonist-

(1) Friedman, *Germany...*, s. 201-207.
(2) Jon Kimche, *The Unromantics: The Great Powers and the Balfour Declaration* (Londra, 1968), s. 14-16.

ler'in vazettiği, "siyasî" emellere İttifak cephesince sahip çıkılmasıydı. Söz konusu gayretler, Siyonistler'i yeterince tatmin edemezdi; Onlar Filistin'e ilişkin tasavvurlarında Berlin'in kendilerine destek olmasını ve bu konuda müttefiği Osmanlı Devleti'ni iknâ etmesini bekliyorlardı. İstanbul'a büyükelçi olarak gelen Wangenheim, Lichtheim'a Siyonizm'e taraftar olduğunu, ancak Osmanlı Devleti'nin hassasiyetinin dikkate alınması gerektiğini, fakat yine de alenen olmasa bile kendilerini Babıâli'ye karşı destekleyeceğini bildirecekti.(1) İleride de görüleceği üzere, Wangenheim sözünde duracak ve Filistin'deki Siyonist yerleşim merkezlerinin savaş sıkıntılarından fazla etkilenmemesi için çaba gösterecektir. Musevi göçmenlerinin Osmanlı uyruğuna geçişlerinde fazla formalite çıkarılmaması için Babıâli'den ricacı olacak, İstanbul'da büyükelçinin müracaatlarını pek geri çevirmeyecektir.(2) Wangenheim'in ölümünden sonra halefi Richard Von Kühlmann da aynı tavrı sürdürecektir.

Öte yandan, 3 Kasım 1914'te Lichtheim Alman Dışişleri Bakanlığı'na çıkacak ve Siyonistler'in amaçlarını içeren bir muhtıra sunacaktır.(3) Lichtheim, Siyonistler'in Osmanlı Devleti'ne sadık olduklarını kaydedecek ve Filistin'deki Musevi kolonizasyonunun siyasî ve ekonomik açıdan yararlarını vurgulayacaktır. Amerika'daki Musevilerin de, Siyonizme anlayış gösteren bir Türkiye'ye Washington'un daha yakın bakmasını sağlayacaklarını ilave etmeyi de unutmayacaktır. *Wilhelmstrasse,* muhtıradan etkilenmiştir. Siyonizmi prensip olarak destekleyeceklerdir, ama Türkiye'yi gücendirmeden... Milletlerarası düzeyde Museviler'in yakınlığını arkasında hissetmek, o konjonktürde, Almanya'nın hiç de göz ardı edemeyeceği bir kozdur. Berlin, Siyonizm'in şampiyonluğunu yaptığı takdirde, Musevi aleminin tamamiyle İttifak Devletleri safına çekilebileceğini düşünüyordu.

Siyonistler, Alman-Türk ittifakına yakın tavırlarına karşılık bu devletlerin kendilerine somut taahhütlerde bulunmalarını bekliyorlardı. Ancak, *Wilhelmstrasse*'nin Babıâli ile ilişkisi pürüzlerden muaf değildi. Almanlar, Türkler'in "ehven-i şer" kabilinden kendileriyle aynı safta yer aldıklarını ve ileride Batı tahakkümünden tamamiyle sıyrılmayı hedeflediklerini biliyorlardı. Nitekim, Babıâli, Kapitülasyonlar'ın ilga ettiğinde Almanya'yı kayır-

(1) Friedman, *Germany...*, s. 187-188.
(2) Bu dönemde Osmanlı uyruğuna geçen Musevilerin sayısının yüz bine yaklaştığı kaydedilmektedir: Aynı eser. s. 222n.
(3 Aynı eser, s. 207 vd.

mamış; bu tavrı ile Berlin'in sert protestosuna muhatap olmuştu. Çanakkale ve Kût zaferleri Türkler'in morallerini düzeltmiş, kendilerine güvenlerini getirmişti. Alman komutanların, Türk meslekdaşları üzerinde hegemonya kurma arzuları da Osmanlı'da tedirginlik yaratıyordu. Bu nedenlerle Almanya, Türkler'in ayrılıkçı bir akım olarak nitelendirdikleri Siyonizmi savunmakla ittifakı zedeleyecek herhangi bir hareketten kaçınmak durumundaydı. Türkiye'nin Siyonizm hakkında duyduğu ciddî kuşkuları gidermek amacıyla Lichtheim, 20 Mayıs 1915'te Talât Paşa'ya da bir muhtıra takdim ederek, arkadaşlarının *"makul ve gerçekçi insanlar olduklarını ve ayrılıkçı emeller peşinde koşmadıklarını"* tekrarlayacaktır.(1) Bilâkis, Lichtheim'a bakılırsa, Siyonistler, Musevi sermaye ve teknolojisini Türkiye'ye aktararak, ülkenin canlanmasına katkıda bulunabilmek arzusundadırlar. Lichtheim, bir yandan da Amerikan Siyonistlerine telkinde bulunarak, Türkiye aleyhtarı çıkışlarda bulunmamalarını tenbihliyordu. Amerikan Siyonistleri, bu ikâza uyacaklardır.

Öte yandan, Dr. Nossig 1915 Ağustos'unda İstanbul'a gelecek Padişah, Yusuf İzzettin Efendi, Talat Paşa ve Halil Paşa gibi en üst düzeydeki yetkililerle görüşme imkânını bulacaktır. Daha sonra Osmanlı Musevi cemaati ileri gelenleri ile de temas kuracak olan Nossig, Babıâli'nin tasvibi ile *"Alman Musevi-Osmanlı birliği"*ni (Alm: *Deutsch-Israelitisch Ottomanische Union)* oluşturacaktır.(2) Karaso'nun da üyesi olduğu bu cemiyetin amacı Doğu Avrupa'daki Musevileri Türkiye'ye taşımaktır. Türkler, anlaşılan, muhtaç Musevilerin Türkiye'ye göçmelerine karşı değildir. Ancak, Alman Dışişleri'nin de bildiği gibi, Filistin'de ikâmet, siyasî mahzurları dolayısıyla, hükümet tarafından pek kabullenileceğe benzememektedir. Bunu kavrayan Nossig, içinde Siyonistler'in de yer alacağı ve çeşitli Musevi teşekküllerinin aynı çatı altında toplanacağı bir cemiyet kurup, Osmanlı'ya ister Filistin, ister Mezopotamya olsun, göçün koordine edilmesi fikrine gelmiş ve bu tasavvurunu Berlin'e kabul ettirerek "Birlik"i oluşturmuştu. Bu çözüm, sadece Siyonistler'i destekler görülüp, Osmanlı'da kuşku uyandıran *Wilhelmstrasse*'ninde işine gelmişti. İşte, Nossig'in bu adımından sonra, Berlin'in emriyle, Alman Büyükelçiliği Kudüs konsoloslarına *"Musevilerin korunmasına ilişkin"* bir talimatname yolladı, 22 Kasım 1915:(3) "Alman menşeli bütün Yahudi ör-

(1) Aynı eser, s. 243.
(2) Aynı eser, s. 261.
(3) AA, Türkei 195, K. 177404-7, belge no: 693 ve ekleri.

gütleri Alman Hükümeti'nin himâyesi altına alınacaktır. Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını ihlâl etmedikçe, Alman Hükümeti, bu örgütlerin emellerini destekleyecek ve onlar lehine girişimlerde bulunacaktır." Talimatnamede, söz konusu emeller içinde Museviler'in Türkiye'ye göçü ve iskânı da belirtilmektedir. Metinde siyasî açıdan Siyonistlere ve hedeflerine sıcak bakılması da tavsiye edilmektedir. Demek ki, bu kayıt çerçevesinde Almanlar, Türk çıkarları ile Siyonist emeller arasında bir ihtilâf unsuru görmemektedirler. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın bu talimatnamesi Siyonistler açısından da bir *"deklarasyon"* mahiyetindedir. Siyonist hareketi içinde Alman Siyonistleri, önemli bir diplomatik zafer elde etmiş ve nüfuzlarını perçinlemişlerdir. Aynı şekilde dolayısıyla-Almanya, İngiltere'yi çileden çıkarırcasına önemli bir propaganda kozunu eline geçirmiş bulunmaktadır. Siyonizm, Alman yörüngesine oturmuş, o kanalla Berlin dünya Musevi kamuoyunun takdirine ve desteğine hak kazanmıştır.

Sıra Türkleri ikna etmeye gelmiştir. Almanlar, Türklerin de Musevilerin milletlerarası platformda kamuoyunu kendi lehlerine dönüştürebilme güçlerini inkâr edemeyeceklerine inanıyorlardı. Ayrıca, Siyonizm, Musevilerin ekonomik desteğinin yönünün de Osmanlı mecrasına değiştirebilir; hatta giderek ciddî bir ayrılıkçılığa dönüşen Arap milliyetçiliğine karşı tampon oluşturabilirdi. Gelişmeler, Berlin'in bu temaları Babıâli'de sıkça tekrarladıklarını gösteriyor. Babıâli, Almanlar'ın onca baskısına rağmen, kararsızlığını sürdürmektedir. Yine de, Babıâli, Alman müttefikleri gibi bir deklerasyona imza atmaktan çekinmekle beraber; Cemal Paşa'yı kontrol altına alıp, Siyonistlerin takibatını durdurabilmiştir. Bu da bir başlangıçtı. Almanlar ümitliydiler. Nitekim, 1916 Aralık'ında Talat Paşa'nın Amerikan Büyükelçisi Elkus'la yaptığı bir görüşmeye ilişkin aldıkları haberler, Babıâli'nin ileride Filistin'e Musevi göçü yasağını kaldırabileceği intibaını yaratıyordu. Şöyle ki, ABD'den kredi isteyen Talat Paşa'ya Elkus, bu yardımın Musevi iskanına karşı konulan kısıtlamalarda daha esnek davranıldığı takdirde yapılabileceğini belirtmişti. Talat Paşa'nın bu "ön şart"a karşı çıkmadığı söyleniyordu.(1) Elkus, Lichtheim'la devamlı görüşüyordu. Bu kanalla Almanlar, Amerika ile de "Siyonizm" köprüsü dolayısıyla irtibattaydılar. Berlin Amerika'yı da devreye sokarak Babıâli'yi Siyonizm'e daha anlayışlı davranmaya sevk etmek istiyor da olabilirdi. Aynı düşünce Elkus'un da zihnini işgâl ediyordu. O da Osmanlı'nın silah arkadaşıdır diye Almanlar'ın Türkleri Siyonizm'i benimsemelerine yardımcı olabileceklerine inanıyor ve bu konuda, Lichtheim'i "aracı" olarak kullanarak, Alman Büyükelçiliği ile işbirliği yapmak istiyordu. Böylece, Siyonizm yanlısı bir tavır almaları için Türkler, kendilerini adeta çekiçle örs arasında sıkışmış hissediyorlardı. Artık, Lichtheim, Türkler'in Siyonistlere uygun gelecek bir bildiri yayınlayacaklarına inanmaya başlamıştı. Zaten Warburg ve Jacobson 1917 Martında *Auswartiges Amt*'a giderek, Almanlara, eğer Babıâli Siyonizm lehine bir bildiri yayınlamazlarsa Amerika'nın Türkiye'ye kredi açmayacağını bildirerek; Berlin'i İstanbul'u istedikleri çizgiye getirmek için bir "levye" olarak kullanacaklarını göstermişlerdi. Ceza ve mükâfat! İşte bu dönemeçte, belki Türkler'e bir başka dürtü sağlar diye, Siyonistler, dünya Musevi basınını tetikleyerek, Osmanlılar lehine haber ve yorumlarla donatmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla Filistin'in Haçlı emperyalistlerin ellerine düşeceğini, bunun da Siyonizmin ve Musevi aleminin meşum bir akıbete sürüklemesi demek olacağını işleyeceklerdi. Oysa ki, Museviler, Türk hâkimiyetinde her zaman huzur ve refah içinde yaşamışlardı. Müslüman-Musevi İttifakı, Barış'tan sonra da sürdürülmeliydi.(1)

(1) CZA, Z 3/62, 21.XII. 1916, 6-12.I. 1917.

Türkler içinde en fazla ikna edilmesi gereken kişi, herhalde Cemâl Paşa idi. Bunu bilen Alman Dışişleri Bakanlığı ile Siyonistler, 28 Ağustos 1917'de gerçekleştirilen bu buluşmada Cemal Paşa'yı Almanya seyahatinde Dr. Hantke ve Lichtheim'la yarım saat kadar görüştürdüler.(2) Fransızca cereyan eden görüşmede, Lichtheim, öncelikle Osmanlı Devleti ile anlaşabileceklerini ümit ettiğini tekrarlayacaktır. Bunun üzerine Cemâl Paşa, bundan emin olabileceğini belirtecek; Filistin'deki Musevilere her zaman olduğu gibi, hüsnüniyetle davranmaya devam edileceğine dair şeref sözü verecektir. Lichtheim da, zaten Türkler'in tarihleri boyunca Musevilere iyi niyetle yaklaştıklarını; fakat Paşa'nın Siyonizme karşı tavrının nedenlerini bir türlü anlayamadığını da itiraf edecektir. Cevaben Cemâl Paşa, Siyonistler'in İngiltere ve müttefiklerinin güdümünde olduklarından kuşkulandığını kaydedecektir. İtilâf Devletleri bu yönde devamlı propaganda yapmaktadırlar. Cemal Paşa'nın tereddütlerini gidermeye çalışan Lichtheim, Siyonizm'in aslında Almanya yörüngesinde olduğunu vurgular. Daha doğrusu, Siyonizm tamamiyle bir Musevi hareketidir. Bu açıklamayı duyan Cemal Paşa, Lichtheim'in itirafından hareketle, Osmanlı Türkiyesi'nde "yeni bir milliyet mesele-

(1) Friedman, *Germany*.., s. 291.
(2) CZA, Z 3/83.

si"ne tahammülü olmadığını ifade edecektir. Bütün Türkiye Musevi göçmenlere açıktır. Fakat, Filistin, asla! Yine de, Filistin'de ikâmet eden Museviler'e- buraya nasıl gelip, yerleşmiş olurlarsa olsunlar, baskı uygulanmayacaktır. İşte, konuşmanın bu safhasında Lichtheim, Paşa'yı ikna edebilmek üzere kozlarını ileri sürer. Rothschild'ler ve Schiff'ler gibi ünlü Musevi bankerlerin kolonizasyon karşılığında Türkiye'yi maddî açıdan ihya edebileceklerini ve ayrıca Arap ayrılıkçılığına karşı sadık Siyonistlerin denge oluşturabileceklerini belirtir. Cemâl Paşa, gülerek, "maddî yardımı her zaman kabul ederiz" diyecektir. Ancak, derhâl ciddileşerek, Osmanlı olarak imparatorluk idaresinde de "Böl ve yönet" siyaseti uygulamadıklarını, denge uğruna çoğunluğun rızası hilâfına bir tavır alamayacaklarını vurgular. Siyonizm konusunda da o yöredeki çoğunluğun eğilimleri dikkate alınmalıdır. Lichtheim, ayrılmadan Savaş sırasında göçün siz konusu olmadığını belirtir. Cemal paşa da, o zaman, Siyonistler'e merak etmemelerini, Filistin'de Museviler'e iyi niyetle ve anlayışla davranılacağını tekrar eder. Lichtheim'ın raporuna bakılırsa, Cemâl Paşa onlarla nazik ve sevecen bir tavırla görüşmüştür.

Cemal Paşa ile görüşmelerinden bir ay sonra ve Balfour Deklerasyonu'nun ilanından iki ay önce Hayim Nahum Efendi, Osmanlı Hariciye Nazırı Nesimî Bey'e çıkar.(1) Hahambaşı, Siyonizmin Türk menfaatleri ile çelişmediğini, Filistin'de kültürel bir merkez ittihaz etmeğe yönelik olduğunu açıklar. Hayim Nahum Efendi, şahsen Siyonist hareketin ileri gelenleriyle görüşmüş ve onlardan teminat almıştır: Osmanlı toprak bütünlüğü zedelenmeyecektir! Nesimî Bey, Hahambaşı'ya ümit verecek şekilde yakın davranır; hükümete bu konuda teferruatlı bir muhtıra hazırlamalarını ister. Bütün bu gelişmeler, Türkler tarafından somut bir taahhüde dökülmese bile, İngiliz cephesinde Türkler'in, Almanya ile birlikte Siyonizm'e sahiplendikleri, hattâ bu tezgâhın içine ABD'ni bile çekmeyi başardıkları intibaını yaratmıştır.

Gerçekten de İngiltere'yi tedirgin edecek şekilde Almanya, gerek Filistin'deki Musevi yerleşiminin-*Yishuv*- savaştan zarar görmemesini sağlamak ve gerekse diplomatik alanda Siyonizmin şampiyonluğunu yapmak konularında Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişkiler kurmuştu. Amerika'daki Siyonistler *"Genel Siyonist Meseleleri için Geçici Çalışma Komitesi"* (İng:

(1) CZA, Z 3/66, 13.IX. 1917.

Provisional Executive Committee for General Zionist Affairs) kurmuşlardı. İleride kendisini tanıyacağımız Henry Morganthau'nun da faaliyetlerine destek olduğu "Çalışma Komitesi", Kuzey ve Güney Amerika'dan toplanan yardımların Filistin'e yetiştirilmesi ile sorumluydu. Filistin'deki "Siyonist gidişin aksamaması" için yılda 100.000 Amerikan dolarına ihtiyaç duyuluyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı kanalı ile Filistin'de Dr. Ruppin'e teslim edilen bu mali desteğin sürekli akışı için Alman Siyonistleri ile koordinasyonda kusur edilmiyordu.(1) Bu işbirliği sadece maddî konularla sınırlı tutulmamıştı. "Çalışma Komitesi" adına başkanları Louis Brandeis, Amerika'daki diğer -özellikle devlet nezdindeki kulis- faaliyetleri için Almanya'daki ülküdaşlarına danışmayı adet edinmişti. Nitekim, "Kongre" fikri de bu karşılıklı fikir teatisinden doğacaktı.

Bundan önceki bölümlerde, kısaca da olsa, Amerika'da Siyonizme temas etmiş; II. Abdülhamid döneminde Washington'un Osmanlı nizamlarına nasıl karşı koyduğunu incelemiştik. Washington'un bu tutumunun ardında güçlü bir Siyonist akımın değil de, kendine özgü "Mesihçiliği" olduğunu da vurgulamıştık. XX. Yüzyılla birlikte Amerika'da Siyonizm palazlanmaya başlar. İtibar kazanır. Taraftarları sadece Doğu Avrupa'dan gelen fakir Musevi göçmenler değildir. Amerika'nın tanınmış Musevi işadamları, profesyonel meslek sahipleri, hattâ bazı siyasetçileri de Siyonist safları doldurmaktadırlar. Artık, gazeteler Siyonizmden bahsetmeye başlamış; Dışişleri Bakanlığı da Rusya ve Doğu Avrupa'da ciddi bir "Yahudi Sorunu"nun varlığına inanmıştır.(2)

Amerika'daki Siyonistler de, aynen Avrupa'dakiler gibi, Dr. Herzl'in vasiyeti doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı, hatta mümkünse Başkan'dan bu konuda resmî bir bildiri yayınlayarak tavır almasını beklemektedirler. 1912 Şubatında bir muhtıra ile Dışişleri'ne başvururlar. Muhtırada, Yahudi Meselesi'ne temas edildikten sonra, bu konunun ancak Museviler'e "Filistin'de gerçek bir millî merkez" ihdas edilmesiyle çözümlenebileceği yazılmaktadır. Bu da Padişah'ın Filistin'de Museviler lehine bazı reformlar yapmasına bağlıdır. Siyonistler'e göre, Osmanlı'yı bizzat Amerika ikna etmelidir. Bu sorumluluğu üzerine aldığını Başkan kamuoyuna bir açıklama ile teyid etmelidir! Zamanın Dışişleri Bakanı P.C. Knox, Siyonizm'in Amerika'nın dışındaki bazı ülkeleri ilgilendiren bir konu olduğu için bu açıklamanın "yanlış

(1) CZA, Z 3/759.
(2) F. E. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations* (Washington, 1949), s. 112.

anlamalara" sebebiyet verebileceğini; üstelik gerçekleşmesi Padişah'ın iyiniyetine bağlı olan bu projeye Osmanlı Türkiyesi'nin hiç de olumlu yaklaşmadığını hatırlatarak, Başkan'ın muhtemel teşebbüsünü engelleyecektir.(1)

Siyonistler yılmayacak ve Washington'u muhtıra bombardımanına tutacaklardır. "Bu ülkedeki Siyonist hareket güçlendi. Nerede ise her ay Filistin'in Yahudi milletine devrini (Türklerle) tartışmamızı isteyen başvurularla karşılaşıyoruz" diye düşünen Dışişleri Bakanlığı'na göre, proje bütünüyle "hayal"dir (İng: *chimerical).*(2) Ancak, o günlere ilişkin Dışişleri belgelerini karıştıranlar, aynı arşivde İstanbul'da çıkan *Ottomanischer Lloyd* adlı gazetenin küpürleri ile de karşılaşacaklardır. Küpürler, Filistin'deki Musevi kolonileri ile ilgili haberleri ihtiva etmektedirler. Gazete, Siyonist kolonizasyonunun iktisadî başarısından takdirle bahsetmektedir.(3) Bu küpürlerin Dışişleri'ni etkilemeye başladığı muhakkaktır. Ne var ki, Amerika'nın Siyonistlerin istediği eksene oturması zaman alacaktır. Nitekim, Amerikan Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Louis Lipsky, Filistin'deki Musevi iktisadi faaliyetlerini Dışişleri'nin destekleyip, desteklemeyeceğini soruşturunca, bakanlığın tavrı bir kere daha olumsuz olacaktır.(4) Hazırlanan cevapta Siyonizmin belirgin bir siyasî boyutu bulunduğundan bahisle, Amerika gibi Ortadoğu meselelerinde tarafsız kalmayı itina ile sürdüren bir devlet için söz konusu projeyi desteklemelerinin mümkün olmadığı kaydediliyordu.(5) Herhâlde bakanlık içinde Siyonistler lehine bir düşünce evrimi filizlenmeye başlamıştı ki, bu katı cevap postaya verilmez. Lipsky, bir süre sonra müracaatına cevap alınamadığından şikayet eder.(6)

Demek ki, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Amerika'nın Siyonizm'e tavrı pek olumlu olmamakla birlikte, gerek Siyonistler'in bu ülkede güçlenmesi ve gerekse Washington'un kıtalararası diplomatik bağlarının artması ile bu eğilimde giderek tereddütler belirecek, Filistin'e bakış zamanla daha esnek bir şekil kazanacaktır. Aslına bakılırsa, Washington, Siyonizmi siyasi açıdan resmî bir bildiri ile henüz desteklememiş olsa bile, Filistin'de Musevilere uygulanan tedbirlere karşı koymakla, bu akıma en büyük yardımı-belki de bilmeden- zaten yapmış oluyordu. Siyasî ve diplomatik açıdan Siyonistler'in en büyük kazancı Wilson'un başkanlığa gelmesiydi. Wilson'un Siyonizmi benimsemesi iş arkadaşı ve yakın dostu Brandeis sayesinde olmuştu. Wilson, özellikle Savaş patlak verince, Amerikan geleneğindeki Kutsal Topraklar efsanesini canlandırmayı bilecekti. Filistin'de Museviler Savaş'ın fecaatlerinden korunmalıydılar. Bunu sağlamak Amerika'nın dinî göreviydi. Wilson'un bu "görev" için seçtiği adam Henry Morgenthau'dan başkası değildi. Morgenthau, İstanbul'a büyükelçi olarak hareket etmeden Başkan, ona, "Unutma, orada kendi dindaşlarının (Morgenthau Museviydi) selameti için yapacağın her şeyde Amerika'nın takdirini kazanacaksın; yönetimin seni sonuna kadar destekleyeceğinden emin olabilirsin" demişti.(1)

(1) NA (US): MC: 353/62, "Political Affairs of Turkey, 1910-1929," 10.II 1912..
(2) NA (US) MC: 353/62, 21.II. 1912.
(3) Aynı dosyada
(4) Aynı yerde: 19.VII. 1913.
(5) Aynı yerde: 19.IX. 1913.
(6) Aynğ yerde: 18.XI. 1913

Bundan sonraki gelişmeleri rahatça takip edebilmek için Morgenthau'yu iyi tanımak lazımdır. Alman Musevisi olan Morgenthau, muhtevası hayli tartışmalı olan hatıralarında Osmanlı Devleti'ni cahil ve fukara kölelerle, onları yöneten küçük ve kötü bir oligarşinin memleketi olarak tanıtır.(2) Büyükelçiye göre, Türkler çağlar boyunca fethettikleri ülkelerin çalışkan insanlarını sömürerek, karı ve kızlarını haremlerine doldurarak, adeta birer parazit gibi yaşatmaktadırlar.(3) Savaş'la birlikte, Türkler bu üretici unsurları yok ederek, imparatorluklarını tamamiyle "Türkleştirmeye" çalışmaktadırlar. Bu düşüncelerini görevi süresince açıkça ilân etmemekle birlikte, Morgenthau; Amerikan Oryantalist felsefesine uygun olarak, Osmanlı'nın yıkılıp, yerine azınlıkların kendi devletlerini kurması gerektiğine inanmaktadır.(4) Büyükelçiye bakılırsa, Amerika'nın misyonu, bu azınlıkları medeniyet yolunda, kendi ayakları üstüne basacak siyasî olgunluğa kavuşacakları güne kadar eğitmek ve himâye etmektir. Barbarlar, Avrupa'dan, hattâ Anadolu'dan sökülüp, atılmalıdırlar.(5) İşte, Washington, Osmanlı ile diplomatik ilişkisini kesmediği sürece Morgenthau, kendini Rum, Ermeni ve Musevi azınlıkların kavgasını yapmaya adayacaktır. Siyonizmi himaye etmede IV. Ordu kumandanı ve Suriye/Filistin Genel Valisi Cemal Paşa ile çatışması mukadderdi.

Morgenthau, hatıralarında Cemal Paşa'dan bahsederken onu Suriye ve

(1) Manuel, a.g.e., s. 116.
(2) *Secrets of the Bosphorus* (Londra, 1918) s. 8.
(3) Aynı eser, s. 184.
(4) *New York Times,* 7.XI. 1918.
(5) Aynı gazete, 24.V. 1918, 18.X.1919, 7.I. 1922.

Filistin'de kendini müstebit bir padişah ilân etme hırsı ile yanıp tutuşan bir Mark Antony olarak tasvir eder. Azınlıklardan, özellikle Siyonistler'den nefret eden bir "Firavun"mudur Cemal Paşa? Morgenthau için Cemal Paşa ile didişmek nerede ise ibadet haline gelecektir.(1) Oysa ki, Cemâl Paşa, ciddî, disiplinli fakat adil bir vali olarak isim yapmıştır. 1909'da Adana 1911'da Bağdat valiliği yapmış; 1913'de İstanbul Kumandanı olmuştur. Dirayetli bir idarecidir. Vatanperverdir. Ayrılıkçılığın Osmanlı Devleti'ni yıkmaya azmettiğine, aynen diğer İttihadçılar gibi, inandığı için Adana'daki görevi sırasında Ermeni, Bağdat'taki ikameti sırasında da Arap milliyetçilerine göz açtırmamıştır. Garp kaynaklarının iddialarının aksine, gaddar değildir(2) Adana patırtılarını fırsat bilerek bazı Ermenileri cezalandırmaya kalkan Türkleri, kaçtıkları İstanbul'a bizzat giderek yakalamış ve idam ettirmiştir. Arap ayrılıkçılarının ihanetlerini ise belgelemiş, hakkındaki hükümleri divan-ı harbin vermesine bırakmıştır. Fevkalade cesurdur. Dürüsttür. Mahmut Şevket Paşa suikasdine karışan Fransız vatandaşı ve Padişah'ın damadı dahi olsa, onca baskıya rağmen, adalete teslim etmekten de kaçınmamıştır.(3) 1913'ten sonra yıldızı parlamış, Osmanlı Türkiyesi'ni idare eden Enver-Talât-Cemal sacayağına girmiştir. Nafia Nazırlığına yükselen Cemâl Paşa, belki de üçlünün diğerlerinin onu payitahttaki güç çekişmelerinden uzaklaştırma arzusuyla da, özel yetkilerle Suriye'ye gönderilmiştir.(4)

Morgenthau, ileride açıklayacağımız sebeplerle, Cemal Paşa'yı Filistin'deki Musevi varlığını yerle bir etmeye kararlı bir despot olarak tanıtır. Ancak, belgeler incelendiğinde, hakikat gün yüzüne çıkacaktır. Bir kere, Filistin'in barış döneminde de imparatorlukla olsun, dış dünya ile olsun, bağlantısı deniz yoluyladır. Yöre ticareti, İstanbul ve İzmir limanlarından sağlanmaktadır. Böylece, Filistin'in Savaş sırasında içinde bulunduğu sıkıntıların kaynağı Akdeniz'in bu bölgesinde blokaj uygulayan müttefiklerdir. Osmanlı'nın can damarını kurutarak, Arap vilayetlerinin payitahttan kopması-

(1) Morgenthau, *Secrets...*, s. 112-114.
(2) F. Gücüyener, *Sina Çölünde Türk Ordusu* (İstanbul, 1939), s. 164-166. 1915'te Ermenilerin Savaş mahallinden alınıp, Halep içlerine iskân edilmeleri sırasında fevkalade ciddi, titiz ve insaniyetperver davranmıştır. Bkz: Erden, *Suriye...*, 21/22/23. bölümler.
(3) Cemâl Paşa için, bkz. kendinin *Hatıralar* (İstanbul, 1977). İngilizcesi *(Memoirs of a Turkish Statesman, 1913-1919,* Londra, 1922) ise sansüre uğramıştır.
(4) Bu konuda daha geniş bilgi için, bkz: M.R. Esatlı, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi* (İstanbul, 1975); G. Vardar, der: S.N. Tansu, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler* (İstanbul, 1960). Cemâl Paşa hakkında silah arkadaşlarının ifadesi için, bkz. F.R. Atay, *Zeytindağı* (İstanbul, 3. baskı: 1981), s. 13, 65-67, 90-91: Erden, *Suriye...*, s. 104-114, 271-272.

na ve tabiî dolayısıyla Türk'ün savaş dışı bırakılmasına çalışmaktadırlar. İşte, müttefikler'in bu stratejisi sonucu değilmidir ki, Filistin'de kıtlık başgöstermiş; salgın hastalıklar artmıştır. Amerika'dan yardımın Filistin'e ulaşmasını engelleyenler de böylece Müttefiklerdir. Yiyecek, ilaç, hattâ Filistin'deki sulama tesislerinin vazgeçilmez yakıtı petrolün Osmanlı hudutları içine girişine, Siyonistlerin ve Amerikalıların telkinlerine rağmen, İngilizler ve Fransızlar karşı çıkmaktadırlar. (1) Öte yandan Cemâl Paşa ise bu desteğin gönderilmesine sed çekmeyeceğini açıklamıştır. Hattâ, tahıl yardımının bir başağının bile Türk ordusuna mensup veya onunla irtibatlı herhangi bir kişinin eline geçmeyeceğine dair şeref sözü vermiştir. (2) Amerika'da toplanan fonların Musevilere dağıtımını bizzat Siyonistlerin üstlenmesini, kendi örgütlerince koordine edilmesine de izin vermiştir. Ayrıca, bilindiği gibi, Savaş sırasında düşman vatandaşlarının enterne edilmesi kuraldır, devletin hükümrânlık hakkıdır. Cemâl Paşa, Rus, İngiliz ve Fransız tabiyetindeki Musevi göçmenlerin bilâbedel Osmanlı vatandaşlığına geçip, Filistin'de kalmalarını da kabul etmiştir. (3) Bu gerçeği Morgenthau'nun Washington'a gönderdiği yazılardan öğreniyoruz. Ayrıca Siyonistler bile ilk başta sandıkları gibi, Savaş'ın Filistin için hiç de öyle "yıkıcı" neticeler getirmediğini XII. kongrelerinde itiraf edeceklerdir. (4)

Ancak, Cemâl Paşa, insaniyet adına Musevilerin Savaştan zarar görmelerine ne kadar karşıysa, siyasî boyutu olduğunu düşündüğünü Siyonizmin de harp gailesinden yararlanıp, Filistin'de bir ayrılıkçı harekete dönüşmesine ve gelişmesine o kadar karşıdır. Osmanlı'ya sadık Musevilerle, ayrılıkçı Siyonistler arasında ayırım gözettiğini de defalarca ilân etmekten çekinmez.(5) Bu ayrımın istismar edilerek, kendisinin Musevi düşmanı olarak gösterilmesine de tahammülü yoktur.(6) Bir takım imtiyazlardan yararlan-

(1) Erden, *Suriye...*, s. 246-247. "Majesteleri'nin Hükümeti açısından, ırkı ve dini ne olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün unsurları, düşman vatandaşıdırlar; bu insanlara aktarılacak fonlar neticede Türkiye'nin Savaş'ı uzatmasına yardımcı olacaktır." FRUS (1918), Suppl. 2: *The World War* (Washington, 1933), s. 551, 3.XII. 1917. Siyonistler'in 1921'de XII. Kongreleri'ne sundukları raporda Harp sırasında Filistin'e dışarıdan gelen yardım topluca 17,863,024. Frank 87 sent olarak kaydedilmektedir! Bkz. *Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII. Zionist Congress* (Londra, 1921) C.II, s. 54-55.
İngiliz Savaş Filosu bir de kıyıyı bombalamakta, masum insanlara kıymaktadır: Erden, *Suriye...*, s. 16-17.
(2) Manuel, a.g.e., s. 148.
(3) NA (US) MC: 353/43, 31.XII. 1914, 1. III. 1915.
(4) *Reports...*, II, s. 12.
(5) NA (US) MC: 353/43, 2.II. 1915.
(6) Aynı yerde: 10.II.1915, ekleri.

ma arzusuyla yabancı milliyetinden bir türlü feragat etmeyen Musevi göçmenlerin, Filistin'i terk etmeleri gerektiğini savunacaktır. Ülkeyi terk etmeyenler, trenle Urfa'ya gönderileceklerdir. Filistin bir savaş mahallidir, burada bulunmaları gerek kendi güvenlikleri, gerekse IV. Ordu'nun stratejik güvenliği açısından doğru değildir.(1) İşte, Morgenthau, Cemâl Paşa'nın bu kararını derhal Babıâli'ye bildirmekte gecikmeyecektir. Morgenthau'nun, Alman büyükelçisi Wangenheim ile birlikte, protestosu yürütmeyi durduracak, Talat Paşa, Cemâl'den sevkiyatın yapılmamasını rica edecektir. Artık, Morgenthau, Washington'a Siyonistler'in arzularının yerine getirildiğini iletebilirdi.(2) Cemâl Paşa, Siyonistler'in kendi bayraklarını, posta pullarını ve hisse senetlerini kullanmalarını da -devlet içinde devlet intibaı yarattığı gerekçesiyle- yasaklamıştır.(3) "Anglo-Palestine" Bankası'nın faaliyetlerini durdurmasını emretmiştir.(4) Morgenthau, İstanbul'a başvurarak, bu kararların da geri alınmasını sağlayacaktır. (5) Talât Paşa'dan aldığı güvenceler yetmezmiş gibi, Morgenthau, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya da çıkacaktır. Enver, IV. Ordu'ya Museviler'e iyi niyetle ve anlayışla davranılmasını emreder.(6) Cemâl Paşa'nın Filistin'deki durum hakkında Enver ve Talât Paşaları nasıl aydınlattığını bilemiyoruz. Ancak, Morgenthau, telaşlı tavrı ve abartmalı yaklaşımı ile Osmanlı'nın yurt dışındaki imajının, düşman propagandası ile, daha fazla karalanmasını arzulamayan hükümet nezdinde Cemâl Paşa'nın elini bağlamayı becermiştir.

Morgenthau'nun ABD'nin tarafsız kalma gayretlerine aldırmaksızın, davranışı ile Müttefikler'in zaferini için için arzuladığı görülmektedir. Belki ruhi sebeplerin de dürtüsüyle kendini Osmanlı azınlıklarının şampiyonluğu misyonuna adamış, onların gözünde adeta "kahramanlaşma" kompleksine kapılmıştır. Ermeni, Rum ve Musevi azınlıkların baskı altında tutulduğu, hattâ soykırıma uğradıkları abartmalı haberleriyle Batı'nın, özellikle Amerika'nın merhamet hislerini galeyana getirerek, desteğin artmasını sağlamak yoluna gitmiştir. Bu tavrıyla nerede ise Washington'u Osmanlı'ya karşı savaşa kışkırtmak çabasındadır. Ancak, Amerika'nın aktif olarak Türk cephelerine girişiyle, Osmanlı gibi, kendi gözüyle barbar bir imparatorluğun yıkılacağını ve bundan sonra da kendi gibi birer azınlık olan Musevilerin, Ermenilerin ve de Rumların "hürriyetlerine kavuşacaklarını" umuyordu. Sabit fikirleri ve kendi yarattığı imajların kurbanı olarak gerek ayrılıkçılarca, gerekse İngiliz propağanda mekanizması tarafından kullanıldığını pek göremedi, anlayamadı. Zira, gerek Ermeniler, gerekse Siyonistler ona çarpıtılmış bilgi sunmaktan kaçınmadılar. Zaten, Mısır'da kümelenen ve çoğunlukla İngiltere yanlısı Siyonistler'in İngiliz istihbaratçılarıyla birlikte oluşturdukları "İskenderiye Filistin Komitesi" 1914'te yaptığı kısa bir Kudüs gezisinden beri İstanbul'dan ayrılmayan Büyükelçi'ye Filistin'de Museviler'e karşı cihad ilân edildiğini, seri halde katliamlar uygulandığını ve Siyonistler'in o güne kadar binbir meşakkatle gerçekleştirdikleri eserlerin hâk ile yeksân edildiğini bildirerek, Amerikan yöneticilerini alarma geçirmelerini sağlamamışlar mıydı? Söz konusu düşman "provakasyonunun" maşası haline gelmişti, Morgenthau.(1) Büyükelçi, azınlıkların gözünde yegâne "halaskâr" kalma kompleksi ile yishuv'un savaştan zarar görmemesi için, aynen Cemal Paşa gibi, gayret gösteren Alman Büyükelçisi'ni de karalamayı unutmamıştı. Belli ki, kendi yazdığı senaryonun başrolünü kendi oynamak istiyor, alkışı Wangenheim'la paylaşmak istemiyordu." Alman Büyükelçiliğinden hiç yardım görmedim."(2) diye hatıralarında yazan Morgenthau, tam tersine Almanya'nın, Türkler'i bu baskıcı davranışa bizzat yönelttiklerini de savunacaktır.(3) Morgenthau'nun bütün gayretine rağmen, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, diğer kaynaklardan -özellikle daha güvenilir olanlardan-Filistin'deki durumu takip ediyordu. 1915 Şubatında "USS Tennessee" adlı savaş gemisi Filistin'de, Cemâl Paşa'nın hüsnükabûlüyle, bir araştırma yapmış ve vaziyetin hiç de iddia edildiği gibi olmadığını yerinde tesbit etmişti.(4)

Osmanlı azınlıkları adına giriştiği tek kişilik "Haçlı Seferi", bugün Atina ve Kudüs'te sokaklara adının verilmesini ve Ermenilerce "kahraman" sayılmasını sağlayacak; fakat, bu jestler onun zaaflarından istifade eden bu

(1) Ayng yerde: 2.VII.1915.
(2) Aynı yerde: 8.VI. 1915.
(3) Aynı yerde: 10.II. 1915.
(4) Aynı yerde: 27.I. 1915.
(5) Aynı yerde: 22.II. 1915.
(6) Aynı yerde: 4.II. 1915.

(1) İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İstihbarat Başkanlığı tarafından hazırlanan aynı minvaldeki raporlar, Amerika'nın Londra büyükelçiliğine takdim edilerek, bir çok Morgenthau'lar yaratılmak isteniyordu: "Memo on the Attitude of Enemy Governments towards Zionism", 21.II. 1918, NA (US), 867. n.01/15 ve I.Cohen, *The Turkish Persecution of the Jews* (Londra, 1918).
(2) Morgenthau, *Secrets...*, s. 96.
(3) Aynı eser, s.84, 167. Wangenheim'ı bir Alman "Süpermen"i olarak tanıtan düşünceleri için, bkz: s. 2-3.
(4) Morgenthau'nun mübalağalarının gerçek yüzü için, bkz: Manuel, a.g.e., s. 154; J.C.Grew, *Turbulent Era* (Boston, 1952) c. 1., s. 158-161; NA (US) MC: 353/43, 25.I. 1915, 30.I. 1915, 26.I., 1915, 27.I. 1915, 10.II. 1915, 10.IV.1915, 24.V. 1915.

güçlerce nasıl kullanıldığı gerçeğini değiştiremeyecektir. (1) Morgenthau, bir yandan sözüm ona azınlık haklarının savunuculuğunu yaparken, bir yandan da kişiliğindeki "Amerikancılığı" atamamış ve içindeki psikolojik fırtınaların da tesiriyle ikilemlerinden, çelişkilerinden kurtulamamıştı. Bir yandan azınlıkları "Türk'ün pençesinden" kurtarma misyonunu gerçekleştirirken, diğer yandan da Amerikan Dışişleri görevlisi olarak Osmanlı ile ayrı barış şansı arama formülü arıyordu. Büyükelçilikten ayrılıp, yerini Abram Elkus'a bıraktığından beri kendini Osmanlı'yı müttefiklerinden ayırma misyonuna adamıştı. 1917'deki başarısız teşebbüsü, hiç olmazsa ona, kendisinin nasıl Siyonistlerce kullanıldığını açık bir şekilde ispatlayacaktır.

16 Mayıs 1917'de Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Morgenthau'ya Türklerle ayrı bir barış andlaşması yapılmasının mümkün olup olmayacağını sorar. İstanbul'un buna hazır olduğuna dair işaretler almaktadırlar.(2) Morgenthau, her zamanki kendinden emin haliyle, bunu sağlayacağını belirtir. Lansing, durumu Wilson'a açar. 28 Mayıs'ta kendisini kabul eden Başkan'a, Morgenthau; Mısır'da, Türk cephelerine yakın bir mahalde Enver (veya Talât) Paşa ile buluşup, onu ABD ile barışa ikna edebileceğini söyler. Bu arada tifüsten İstanbul'da halen hastanede yatmakta olan Elkus da buluşmanın öbür cephesini ayarlayacaktır. İstanbul bağlantısı da hazırlandıktan sonra Elkus, Cebelitarık'a gelerek Morgenthau ile buluşacak; oradan birlikte Mısır'a geçeceklerdir. Durumdan Almanlar şüphelenmesin diye ekibin Mısır'a Filistin'deki Musevilerin selametini görüşmek üzere gittiği söylenecekti. Ne var ki, "Morgenthau Misyonu" daha başında Ermenilerle Siyonistleri tedirgin etmeye yetmişti. Ayrılıkçılar, Osmanlı yıkılmadan barışa taraftar değildiler. Aksi takdirde emellerinin gerçekleşmesi tehlikeye girerdi. Derhâl tertibat aldılar. Elkus'un yardımcısı ve büyükelçiliğin idarî-hukukî işler danışmanı Ermeni asıllı Schmavonian, gelişmelerden Bogos Nubar'ı haberdar etti. Ermeni ayrılıkçıların lideri de Whitehall'a başvurdu. Öte yandan Washington'da Brandeis olayı öğrenmiş, Siyonistler kanalıyla Dr. Weizmann'ı haberdar etmişti. Dr. Weizmann, İngiliz silahlı kuvvetleri Filistin'i işgal etmeden Türkler Savaş'tan çekilirse, Siyonist programın uygulama şansının kaybedileceğini biliyordu. Balfour'dan bu misyonu durdurmak üzere izin istedi. Balfour'un aracılığı ile Dr. Weizmann'ın Morgenthau ile buluşması sağlandı. Cebelitarık'ta, İngiliz kumandanının evinde Dr. Weizmann, Morgenthau'ya, gerçekleştiği takdirde misyonunun Siyonizmi öldüreceğinden bahseder. Mısır'a gitmekte ısrar ettiği takdirde bütün dünya Museviliğini aleyhine çevirecektir. Ama, vazgeçip, yerine cepheleri dolaşmak üzere Fransa'ya giderse, kendisine bir nişan verilmesini sağlayacaktır. Morgenthau, görevini tamamlamaktan vazgeçer; Mısır yerine Fransa'ya geçer, orada karısına Fransa'nın "onur nişanı" takılır. Atlantik'in öteki yakasında ise Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Morgenthau'nun ne yapmak istediğini anlamaya çalışmaktadır. Kendilerini habersiz bırakan Morgenthau'nun misyonunun bir "fiyasko"ya dönüştüğünü anlamışlardır. Kendisini bakanlığa çağırıp azarlarlar.Morgenthau bir süre sonra işin içyüzünü görecek, kullanıldığını anlayacak ve Weizmann'ı hayatı boyunca affetmeyecektir. Hatta, o günden sonra, belki de bu şahsî sürtüşme dolayısıyla, Siyonizme karşı olduğunu açıkça ilân etmekten çekinmeyecektir! (1)

(1) B. Tuchman, *Practicing History* (New York, 1981), s. 208-217.
(2) FRUS: *The Lansing Papers 1914-1920* (Washington, 1939/40), C. II, s. 17-19.

İngiltere, Morgenthau'ya rağmen, ne Siyonistleri, ne de ABD'ni Osmanlı Türkiyesi aleyhine tam istediği ölçülerde çevirebilmişti. Brandeis, Weizmann ile ilişkisi olduğu kadar, Almanya'daki Siyonistlerle de -Belki Londra'dakilerden daha fazla- içli dışlıydı. Üstelik, Amerika'daki Museviler'in azımsanmayacak bir kısmı "Amerikan-Musevi Komitesi"nde (İng: *Amerikan-Jewish Committee)* toplanmışlardı. Siyonizmin siyasî platformunu benimsemeyen bu komitenin başında Jacob Schiff, Oscar Straus, Louis Marshall vardı. Bu grup daha ziyade Filistin'deki kolonizasyonun pratik meseleleriyle ilgileniyordu. Savaş'la birlikte ise dikkatlerini Doğu Avrupa ve Rusya'daki Musevilerin kaderlerine çevirmişlerdi. Museviler'in bu yörelerde toplu katliama tabi tutulduğundan hareketle, Amerika'nın bu konuda ciddî müdahalesini bekliyorlardı. Amerikan-Musevi Komitesi, Washington'a baskı yaparak Rusya ile ticaret andlaşmalarını iptal etmelerini ve bu devletle ilişkilerini kesmelerini istiyorlardı. Onlara göre, asıl "Yahudi Sorunu" Filistin'de değil, Rusya'da ve Romanya'daydı. Ve, bu iki devlet de İngiltere'nin "müttefikleriydi." Dolayısıyla Amerika'daki Musevi lobisinin bir

(1) Frank Jewett, "Why We did not Declare War on Turkey?", *Current History*, C. XIV/6 (Eylül 1921), s. 989-991; William Yale, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", *World Politics*, Nisan 1949, s. 308-320. Weizmann ise bu Cebellitarık macerasını "opera" olarak küçükseyecektir. Bkz. *Trial and Error* (Londra, 1950) s. 246-251

kesimi İngiltere hakkında pek hâlisane hisler beslemiyorlardı! (1)

Tekrarlıyorum: Morgenthau faktörüne rağmen, görünüşte Osmanlı-Amerikan ilişkileri dostça idi. Washington, Ortadoğu cephelerine karşı kesin tarafsızlık siyasetini sürdürecekti. (2) Kapitülasyonların, Babıâli tarafından tek taraflı ilga edilmesi, özellikle Türkiye'deki misyoner faaliyetlerine sekte vurabileceği gerçekçesiyle ABD tarafından protestolara sebep olacaksa da, Washington; bu kararın değişmeyeceğini anlamış ve fazla ısrarcı davranmamıştı. (3) Morgenthau fırtınası bile ilişkileri kopartamamış, halefi Elkus, İstanbul'daki kısa ikâmetinde daha serinkanlı davranmayı bilmişti. (4) Denizaltı muharebelerinin başlaması ile ABD 1917 şubatında Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesecekti. Elkus, Osmanlıların senelerdir güçleri birbirine karşı oynadığını, şimdi de ABD'yi Almanya'ya karşı oynamaya çalıştıklarını yazıyordu.(5) Türkiye'deki Almanya hegamonyasından tedirgin olmaya başlayan hükümet, Wilhelmstrasse'ye rağmen, ABD ile diplomatik bağlarını sürdürmeye kararlıydı. Elkus'un bildirdiğine bakılırsa, Talat Paşa'nın bu tavrını Padişah da paylaşıyordu. Sultan, kendisine çok yakın davranmıştı. Hükûmet, Almanya'nın güdüsüyle Osmanlı basınında çıkması muhtemel Amerikan aleyhtarı makalelere sansur uygulanmasını emretmişti. Hükûmet, bir iyiniyet jesti olarak, Elkus'un eşini birinci derecede bir "Şevkat Nişanı" ile ödüllendirmişti. (6) Üstelik, Babıâli, Amerika'nın önayak olacağı bir teşebbüsle Müttefiklerle ayrı bir barış andlaşması imzalayıp, Sa-

(1) Judith Goldstein, "Ethnic Politics; The American-Jewish Committee as Lobbyist, 1915-1917", *American Jewish Historical Quarterly* (Eylül 1975) s. 36-58. İlginç olan, Filistin'de Osmanlılar'ın Musevi göçmenlerin ülkeye girmesine ilişkin koyduğu sınırlamalara karşı çıkan ABD, Doğu Avrupa'dan ve Rusya'dan Amerika'ya sığınmak isteyen Museviler'e kapısını kapatmıştı! American-Musevi Komitesi'nin onca gayretine rağmen, göçmenlerin ülkeye girişi ve iskânına şiddetle karşı çıkılıyor. Amerikan "Duhûliye Nizamları" bir türlü aşılamıyordu. Amerikan "kısıtlamacıları", Musevilerin girişiyle ülkelerindeki işsizliğin sosyal problemlerin artacağını ve "Anglo-Sakson" sentezinin, bu unsurların karışımı ile, bozulacağını sanıyorlardı!..

(2) Amerika'nın tarafsızlığı için, bkz: Newton D. Baker, "Why We Went to War", *Foreign Affairs,* C.XV/I (Ekim 1936), s. 1-86; Charles Seymour, "American Neutrality: The Experience of 1914-1917" *Foreign Affairs,* C.XIV/I (Ekim 1935), s. 26-36.

(3) NA (US) MC: 365/8, II.IX.1914, 11.X. 1914, 30.X.1914, 10.IX.1914, 16.IX. 1914.

(4) Elkus da, farklı ölçüler içinde dahi olsa, Amerikan Oryantalizmi şablonunu benimsemişti. Ancak, Morgenthau'dan değişik olarak Ermeniler ve diğer azınlıkların yanı sıra, Türkler'in de bir yurtları bulunmasını kabulleniyordu. Ona göre, Ortadoğu için ideal çözüm, Amerikan mandası altında bir "Osmanlı Birleşik devletleri" konfederasyonu idi: A.I.Elkus, "Problems in the Reconstruction of the Ottoman Empire, *"The Annals,* C.LXXXIV/Temmuz 1919, s..4.

(5) FRUS: *The Lansing...,* C. 1, s. 785, 17.XI. 1916.

(6) Aynı yerde:2.III 1917.

vaş'tan çekilmeyi de düşünüyordu. (1) Ancak, bu kopuşu ne İngiltere, ne de Almanya arzuluyordu. Almanya, Babıâli üzerinde baskı uygulayarak, Osmanlı'nın 20 Nisan'da Amerika ile ilişkisini kesmeyi sağladı. İstanbul, elçilik görevlilerine büyük nezâket gösterecek ve yetkililere Amerikan kurumlarına karşı, tıpkı ilişkilerin kesilmesinden önce olduğu gibi, barış içinde yaşayan iki memleket işlemi yapılması emrini verecektir. (2) Diplomatik ilişkilerin kesilmesini yorumlayan Osmanlı basını da, bunu bir İngiliz tezgâhı olarak yorumlayacak ve Londra'nın "Sam Amca'yı iğfâl ettiğini", Birleşik Devletleri'n İngiltere'nin ağına düşerek, bu devletin emperyalist siyasetinin aracı/maşası haline geldiğini iddia edecektir. (3)

Aslında görünürdeki dostça mizansene ve İngiltere'nin onca tereddütlerine rağmen, Wilson'un kalbi, daha Savaş'ın başından beri Müttefikler için çarpmaktadır. Bunu açıkça ifâde etmese bile... Amerikan Başkanı, Avrupalılarla görüşmelerinde, Müttefikler'in Türkiye'ye yönelik tasavvurlarını öğrenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp, yok edilmesini önlemek üzere teşebbüste bulunmaya istek duymuyordu. Bu eğilim, Savaş boyunca güçlenerek, sürüp gitti. (4) Eğer Amerika, Savaş boyunca Türkiye ile çatışmaktan kaçınmışsa, bunun sebebi; Şark cephelerine askeri kuvvet gönderilmesinin güçlüğü ile Türkiye'deki iktisadî ve özellikle kültürel çıkarlarını koruma düşüncesidir.

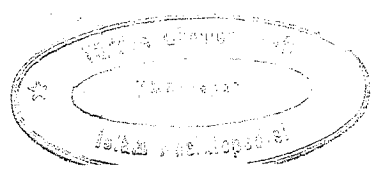
Ancak, İngiltere, Amerika'nın bu tavrını yeterli bulmuyor, Washington'un daha aktif bir Türk düşmanlığı siyaseti gütmesini bekliyordu. ABD'nin yukarıda temas ettiğimiz Mesihçi zihniyetine uygun olarak, azınlıklara karşı hassasiyetini sömürmeyi deniyordu. Öncelikle "Ermeni Soykırımı"nı icad etmiş, ardından Siyonizmi devreye sokmuştur. Siyonizmle flörtte Almanya daha şanslı görünüyordu. Çünkü, Dünya Siyonist Teşkilâtı Alman kökenli Museviler'in elindeydi. Dahası, Siyonistler'in emellerinin odak noktası Filistin'di; Filistin ise Osmanlı Devleti'nin bir yöresiydi. Osmanlı da Almanya'nın müttefiğiydi. Alman Siyonistlerine kıyasla Dr. Chaim Weizmann'ın liderliğine soyunduğu İngiliz Siyonizmi pek cılız kalıyordu. Londra, Wilson'un uluslararası camiadaki insan hakları savunucusu, idealist

(1) A.B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele* (İstanbul, 1959), s. 672-675.

(2) L. Evans, çev: T. Alanay; *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924* (İstanbul, 1972) s. 32.

(3) *Tasvir-i Efkâr,* 7/22/26.IV ve VI.1917.

(4) Evans, a.g.e., s. 27.

bir devlet adamı şeklinde yaratmış olduğu intibadan yararlanarak; Başkan'ın Weizmann lehine koyacağı tavrın sağlayacağı ağırlık ile dünya Musevi aleminin İngiltere saflarına çekilebileceğini düşünüyordu. Wilson'un hakkındaki referansı, hem çeşitli tereddütlerin hâlâ silinmediği İngiltere Musevileri, hem de bütün Yahudi (ve Siyonist) aleminde Weizmann'ı rakipsiz kılabilirdi. Dolayısıyla, bu, Musevi ve Siyonist desteğin Müttefikler cephesine kaymasını da beraberinde getirecek; akisleri Filistin'de dahi duyulacaktı. Böylece, Osmanlı'nın çöküşü mukadder hâle gelecek; taze kanla yeniden cepheye saldıran İngiltere, savaş amaçlarına ulaşacaktı. Bu senaryoda, ileriki bölümlerde daha ayrıntılı görüleceği gibi, İngiltere, Siyonizmi dış politika hırsına, emperyal hedeflerine maşa haline getiriyordu.

14 Eylül 1917'de İngiliz Hükûmeti adına Lord Robert Cecil, Başkan'ın danışmanı Albay House'a, Wilson'un Siyonist davası lehine bir deklerasyonu uygun bulup, bulmadığını soracaktır. Gerek House, gerekse Amerikan Dışişleri Bakanlığı, deklarasyon konusunda ihtiyatlıydılar; ileride açık bir yükümlülük getirecek bir bağlantıya, hele şu aşamada, girmek istemiyorlardı. Nitekim, Lansing, ABD'nin Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmadığını; bu nedenle de Türkiye'den zorla toprak koparılmasını benimseyen bir görüşten kaçınmak gerektiği konusunda Başkan'ı uyaracaktı. (1) Zaten, Lansing'in aynı uyarıda belirttiği gibi, Amerikan Siyonistleri ile İngiliz Musevileri arasında bazı bakış farkları vardı. Bir kere, Dünya Siyonist Teşkilâtı ile millî şubeler arasındaki ilişkiler konusunda Brandeis, "adem-i merkeziyet" taraftarıydı. Weizmann ise millî komitelerin, ana teşkilatın emrinde olup, parti disiplini ile itaatte kusur etmemesini savunuyordu. İkinci olarak, Brandeis, Weizmann'ın aksine, Siyonizm'in siyasî boyutunu kabul etmiyor; davalarını Filistin'de bir "kolonizasyon" projesinin gerçekleştirilmesi şeklinde görüyordu. Üçüncü anlaşmazlık noktası da Siyonizm'in ekonomik politikasıyla ilgiliydi. Bilindiği gibi, Orta/Doğu Avrupa ile Rusya Musevileri komünizan faaliyetler içindeydiler. Siyasî Siyonizm ise, orta sınıfın (hatta üstünün) liderliğinde geliştiği için, ideoloji olarak, Musevi aleminde sosyalist harekete alternatif oluşturuyordu. İngiliz Siyonistleri orta sınıfı gücendirmemek için, hareketlerinin sosyo-ekonomik boyutunda oldukça hassastılar. Oysa ki, Weizmann'ın aksine, Brandeis ve arkadaşları daha Pittsburg programlarında Amerikan idealizmini yansıtacak, kollektivist bazı projeleri vurgulamakta pek ısrarcıydılar. Bu yaklaşım, Weizmann'a göre, zararlıydı; sosyo-ekonomik haklardan vazgeçilip, Filistin'de siyasî imtiyazların kazanılmasına uğraşılmalıydı. (1) Brandeis'in başında bulunduğu "Çalışma Komitesi"nin, Filistin'e yardım konusunda Alman ve Osmanlı Siyonistleri ile işbirliği yapmasına Weizmann pek içerliyordu. Weizmann, Amerikan Siyonistlerinin tarafsızlığını eleştiriyor, Müttefikler lehine tavır koymaya zorluyordu. Yapmış olduğu kulisler meyvasını verecek ve 1917 Mayıs'ında Çalışma Komitesi Weizmann'ın programının kendilerince de uygun bulunduğunu karara bağlayacaklardı. Ancak, Amerikan Siyonistleri, yine de savaş sonunda Filistin'de İngiliz mandasının ihdasını kabullendiklerini açıklamamışlardı. Bu sebeplerle, Başkan'ın tavrı yine önem kazanıyordu.

(1) Aynı eser, s. 47-50.

Wilson, gerçekte Siyonizme yürekten bağlıydı. Özel görüşmelerinde Amerikan Siyonistlerinden bu eğilimini saklamıyordu ki! Aynen, pek çok Amerikalı gibi dini sebeplerle Siyon'a bağlıydı. "Museviler için Filistin'i barbar Türk'ten koparmak" efsanesi Başkan'ı da büyülemişti. Misyonları açısından Morgenthau'dan farklı düşünmüyordu. Ancak, ABD, Osmanlı ile Savaş'a girmemişti. Almanya ile ilişkiler kopmasına rağmen, Türkler, ülkelerindeki Amerikan çıkarlarını zedelememeye azamî itina gösteriyorlardı. Şimdi, Türkler'in elinde bulunan bir toprağı-Filistin - Osmanlı Devleti'nin düşmanına -İngiltere- verilmesini açıklayıp, Türkiye'deki Amerikan iktisadî ve kültürel varlığını tehlikeye atmanın gereği var mıydı? İşte, bunun için kalben Siyonistlerle birlikte olmasına rağmen "kerhen" Lansing'le aynı çerçeve içinde düşündüğünü itiraf edecekti. (2) İngiltere, Amerika'dan istediğini alamayınca, kendi başına bir şeyler yapması gerektiğini anlayacaktı. Şimdi, İngiltere'ye dönerek, gelişmeleri bir de o cepheden takip edelim.

3. İngiltere'nin Savaş'taki Hedefleri ve Ayrılıkçılık:

İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin Savaş sonu mukadderatı ile ilgili düşüncelerini oluşturmak görevi, Dışişleri Bakanlığı'nda Müsteşar Yardımcısı Sir Maurice de Bunsen'in başkanlığındaki bir komisyona verilir. Bunsen, ra-

(1) Brandeis'in Siyonizm'e yaklaşımı için bkz: *Brandeis on Zionism* (Hyperion Press, 1942). Weizmann ile Brandeis arasındaki çekişme her ikisi de Londra'da yapılan 1919 ve 1920 Siyonist kongresinde sürecek, 1921 Cleveland Konvansiyonu'nda ise nihayet birincinin lehine bitecektir. Bkz: Elmer Berger, "Disenchantment of a Zionist", *Middle East Forum*, C.XXXVIII (Nisan 1962), s. 21-27 ve Manuel, a.g.e., s. 205-211, 261-266.

(2) Richard Ned Lebow, "World War and the Balfour Declaration", *Journal of Modern History*, C.IV (Aralık 1968), s. 501-523.

porunu, 30 Haziran 1915'te Bakanlığa arzeder. (1) Komisyon, Savaş sonrasında oluşacak durumun, Harbin gidişine ve İngiltere'nin müttefikleriyle arasındaki anlaşmaya bağlı olduğuna daha girişte dikkat çekecektir. Ayrıca, *"Bunsen Raporu"*, Ortadoğu'da işgâlciliğin, Büyük Britanya'ya büyük külfetler getirebileceğini de savunur. Bu çerçeve içinde Bunsen Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı'na dört alternatif sunacaktır ki, bunların içinde ikisi, bizim konumuz açısından önemlidir. Bunsen Komisyonu, bir çıkar yol olarak, Türk hakimiyetinin Anadolu ile sınırlanmasını ve dolayısı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikler arasında paylaşılmasını öngörmektedir. Eğer "taksim" hususunda kararlı olunacaksa, o zaman İngiltere; Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri ile Sina Yarımadası'ndan başlayarak güneyine sahip çıkmalıdır. İkinci bir ciddî alternatif ise, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü şeklen zedelenmeden, "konfederatif" bir bünyeye kavuşturulmasıdır. Anadolu, "Ermenistan", Suriye, Filistin ve Irak'a muhtariyet verilmelidir. Bunsen Raporu, bu çözümün Büyük Güçler arasındaki Şark Meselesi adı ile bilinen rekâbete engel olacağı inancındadır. Filistin ise, her iki halde de, Kudüs'ün özel statüsü dolayısıyla, tarafsız ve uluslararası bir yapıya kavuşturulacaktır. Bunsen'in alternatifleri içinde, "taksim" projesinin İngiltere'deki karar vericilerde daha fazla taraftar bulduğunu söylemek mümkündür. Savaş, Avrupa'da patlak verince, Osmanlı Devleti, Londra'daki sefiri vasıtasıyla İngiltere ile uzlaşma, hattâ ittifak arayışına girmiş; ancak bu müracaat Whitehall tarafından kabul görmemiştir.(2) Ancak, Londra, taksim konusunda şartların oluşmasını beklemektedir. Acele bir adımın, uluslararası düzeyde, Müttefikler arasında, Savaş'ın gidişini etkileyecek "komplikasyonlar" açabileceğini düşünmektedir.

Bunsen Raporu, bir süre İngiltere'nin Osmanlı politikasının ana hatlarını oluşturur. Ancak, İngiltere için önemli olan Ortadoğu'nun ileride alacağı şekil hakkında müttefikleri ile uzlaşmaktır. İşte, bu amaçla Harb'in ilk yıllarında Fransız ve Ruslarla, bir seri gizli görüşmeler sonucunda, akdedilen andlaşma tarihe "Sykes-Picot-Sazanov Uzlaşması" olarak geçecektir. Sir Mark Sykes, Ortadoğu'yu gayet iyi tanıyan bir istihbaratçıdır. Milletvekilidir. Dışişleri'ne bağlı olarak çalışmaktadır. (1) Georges Picot ise Harp'ten önce Fransa'nın Beyrut başkonsolosuydu. Bu iki uzman meslekdaş, çeşitli müzakerelerden sonra ülkelerinin Ortadoğu'daki amaçlarını senkronize edeceklerdir. 1916 Mart'ında başlayıp, Mayıs'ta nihaî şeklini alan Ortadoğu'yu taksim planları, Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un da telkin ve tavsiyeleri doğrultusunda üçlü bir andlaşmaya inkılâb eder.

(1) PRO, CAB. 27/I, 30.VI. 1915, CID Secret, 220B ve CAB. 42 13/12.

(2) Savaş başında Osmanlı-İngiliz münasebetleri için, bkz: G.P. Gooch/ H. Temperley (der.); *British Documents on on the Origins of the War 1898-1914* (Londra, 1936). CX/I, s. 901-902; Joseph Heller, "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire: The Road to War," *Mes*, C.XII/I (Ocak 1976), S. 3-44. J. Heller, *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908-1914* (Londra, 1983), s. 101 vd; M.S. Anderson, *The Eastern Question* (Londra, 1966), 10 ve 11. bölümler; G.D.Clayton, *Britain and the Question* (Londra, 1971), 7. ve 8. bölümler.

Rusya, Doğu Anadolu ve İstanbul'a sahip çıkmıştır. Fransa Suriye'nin nerede ise bütününü, Güney Anadolu'yu ve Musul'u istemiştir. İngiltere ise Irak'a gözünü dikmiştir. Aralarında oluşturdukları "taksim haritasında" tarafların "Kahverengi Bölge" diye adlandırdıkları Filistin ise Harp'ten sonra Avrupa denetiminde özel bir uluslararası rejime kavuşturulacaktır. Filistin'e böylesine bir statü düşünülmesinin sebebi, Üçlü İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmazlıktı. Fransa, ilkin Filistin'in Suriye'ye dahil edilmesini ve tabiî ki kendi nüfuz sahasına bırakılmasını talep etmişti. İngiltere, buna karşı çıkmış, Irak'a Akdeniz'e bir kapı gerektiğini savunmuştu. Rusya da, yöredeki Ortodoksluğun hâmisi olma durumu dolayısıyla Filistin'den dışlanmak istemiyordu. Böylece, çok ortaklı uluslararası bir rejim çerçevesinde uzlaşıldı. (2) Osmanlı topraklarını, Ortadoğu'daki dış politik ihtirasları doğrultusunda sunî sınırlarla bölen andlaşma, İngiliz karar vericilerine dağıtılınca, bir istihbarat yetkilisinin -General Macdonough, Savaş Bakanlığı İstihbarat Masası Şefi -söylediği hayli ilginç, hatta çarpıcıdır: "Şu anda ayıyı öldürmeden derisini yüzmeye kalkan avcılardan farkımız yok!" (3)

Ne var ki, Filistin'in geleceği hakkında İngiltere'de farklı düşünenler vardı. Jeo-politik açıdan, Hindistan'a açılan kara ve deniz ulaşım yollarının güvenliği Süveyş Kanalı'nın ve dolayısıyla Mısır'ın, öte yandan da Mezopotamya'nın ciddî bir denetim altında tutulmasına bağlıdır. Türk tehdidi, ister Kanal'a, ister Körfez'e yönelik olsun, İngiltere'deki karar vericileri düşündürmektedir. Her iki hâlde de bir "tampon bölge" olması açısından Filistin'in

(1) Sykes hakkında, bkz: Shane Leslie; *Mark Sykes: His Life and Letters* (Londra, 1923); Elie Kedourie, *England and the Middle East* (Sussex, 1978), 3. bölüm; Sykes'in, Orta Asya'ya ilişkin bilgisi ile Prof. Arminius Vambery'nin dikkatini daha 1897'de çektiği ve onu Dışişleri'ne tavsiye ettiği gizli belgelerden anlaşılmaktadır. Bkz: PRO.FO.800/33, 10.II. 1987. Vambery hakkında ise, bkz: benim, *Belgelerle bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü* (İstanbul, 1985).

(2) Sykes-Picot-Sazanov görüşmeleri, yazışmaları ve nihaî andlaşması için, bkz: E.E. Adamof (der.) Çev: H. Rahmi; yay. haz: H. Mutlucağ; *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgeleri'nde Anadolu'nun Taksimi Planı* (İstanbul, 1972); PRO, FO. CP. 11034 ve 11331.

(3) PRO.FO. 371/2767, 7.I.1916.

konumu, İngiltere için önem arzetmektedir. (1)

İngiltere'deki Siyonistler de, Dışişleri'nin tasarılarını henüz bilmemekle beraber, Filistin'e yönelik ciddi beklentiler içindeydiler. Savaş fırsat bilinerek, yörede Siyonist emellerin tahakkuk edebileceği bir düzenin tohumları atılmalıdır. İşte, Siyonizm'in arzularını Londra'daki karar vericilere, alternatif bir siyaset teklifi olarak getiren Sir Herbert Samuel olacaktır. Samuel, Dr. Herzl'in idealine bağlı, aktif bir Siyonistti. Eğer İngiltere, gerçekten Osmanlı İmparatorluğu'nun taksiminde kararlı ise, niye Filistin'de bir "Yahudi Yurdu" kurulmasındı? Savaş'ın hemen başlarında düşüncelerini zamanın Dışişleri Bakanı Lord Grey'e açar. (2) Grey, olumsuz değildir. Tarafsız bir Yahudi, Avrupa'nın çıkarlarına uygun gelebileceğini düşünmektedir. Maliye Bakanı Lloyd George, Grey ve İngiltere'deki Siyonistler'in önde gelenlerinden Dr. Chaim (Hayim) Weizmann arasında görüşmeler başlar. Samuel, bu tasarısını kısa bir süre sonra "Filistin'in Geleceği" başlığı altında muhtıralaştıracak ve hükümetin dikkatine sunacaktır. Samuel'in muhtırasına bakılırsa, "Yahudi Devleti gibi bir hülya, Filistin gibi bir zamanlar muhteşem bir medeniyete beşiklik etmiş bir ülke, Araplar'ın aralarındaki kısır çekişmelerin çarkıda tüketilmemelidir." (3) En doğru çözüm, Filistin'i Türkiye'den koparıp, Büyük Britanya İmparatorluğu'na katmaktır! İngiltere'nin himayesinde Yahudi tarihi ve medeniyeti yeniden ihyâ edilmelidir!

Jeo-politik çıkarlarla Siyonistler'in emellerinin çakıştığını herhâlde okuyucu fark etmiştir. Ancak, İngiltere'nin Filistin formülünü derhâl benimsemesi kolay değildi. Evet, Lord Grey, Siyonizm'e yakınlık duymaktadır; ancak, Dışişleri Bakanı olarak da Samuel'in çözüm reçetesinin yaratacağı sıkıntılarıda dikkate almak zorundadır. Bir kere, Filistin'in "Siyonistleşmesi"ni Arap ahali nasıl karşılayacaktır? Ayrıca, Filistin'i İngiltere'nin kendi nüfuz bölgesine dahil etmesi müttefiklerde -Fransa ve Rusya- ne gibi tepki yaratacaktır? Sonra, bu aşamada İngiltere, bir Filistin'in işgâli ve idaresi gibi külfeti kaldırmaya hazır mıdır? Kaldı ki, Başbakan Asquith, projeyi hiç tutmamıştır. Londra'daki siyasî çevrelerde başkanın Edwin Montaqu'dan etkilendiği söylenmektedir. Montaqu, Musevi asıllıdır. İleride Hindistan Sömürgeler Bakanı olacak Montaqu, Brintanya'nın yeryüzünde en fazla Müslümanı İmparatorluk bünyesinde toplayan bir devlet olduğuna dayanarak, Siyonizm'e sahip çıkmanın, bu ülkeye sömürgelerde prestij kaybı getireceğine inanmaktadır. Sonra Montaqu, Museviler'in bir ırk veya millet olmadığını düşünmektedir. Kuzeni Samuel'in projesi, tahakkuk ederse, başta İngiltere'dekiler olmak üzere, Yahudi alemini sıkıntıya düşürecektir. Ya, Musevilerin vatandaşları bulunduğu devletler, onları Filistin'e, artık bir ülkeleri var diye, tard etmeğe kalkarsa, Batı Avrupa'da da Yahudi aleyhtarlığı, aynen Doğu'daki gibi katliama varan bir akıbete sürüklenmez miydi? Montaqu, bir yerde İngiliz Musevi cemaatinden de destek görüyordu. İngiltere'de Siyonizm, Harb'in ilk yıllarında, diyelim Almanya'da olduğu gibi, güçlü değildi.(1) Bu mülahazalarla, Samuel'in projesi, değişen şartlarda yeniden ele alınmak üzere, rafa kaldırılacaktır.

(1) I.Friedman, *The Question of Palestine; 1914-1918: British-Jewish- Arab Relations* (Londra, 1973), I. bölüm.
(2) Samuel'in düşünceleri için, bkz: Friedman, *The Question...*, 2. bölüm. Kendi İfadesi için, bkz: *Memoirs* (Londra, 1945) s. 140-149; UL (C) *Crewe Papers,* no: 384 ve no: 198.
(3) Friedman, *The Question...*, s. 10.

Savaş'ın yarattığı askerî ve siyasî ortam, İngiltere'de, kısa sürede Siyonizm'in bir "devlet politikası" olarak benimsenmesini sağlayacaktır. Lloyd George'un işbaşına gelmesi ile birlikte Siyonizm'e daha "sıcak" bakan bir kadro Londra'da karar verme sürecinde yer alacaktır.(2) Uluslararası açıdan da değerlendirildiğinde, bu kadro, Siyonizm'in gerek tarafsız ülkelerde, gerek kendi ittifak çevrelerinde ve gerekse de hasım kampında İngiltere'ye sayısız menfaatler getirebileceğini düşünmektedir.

Musevi aleminin, finans çevrelerinde olsun, dünya kamuoyunda olsun, gücü, İngiltere'deki karar vericiler nezdinde malûmdur. Siyonizm'in şampiyonluğuna kalkışmanın, İngiltere'nin hem malî hem de propaganda açısından savaş gücüne katkısı hesaplanmıştır.(3)

(1) İngiliz Siyonizmi ve onların İngiliz Musevileri ile çekişmeleri için, bkz: Stuart A. Cohen; *English Zionists and British Jews: The Communal Politics of Anglo-Jewry, 1895-1920* (Princeton, 1982).
(2) Bu kadronun, siyasî-askeri-ekonomik mülahazaların ötesinde, Siyonizm'e fikren ve manen inandıkları da bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle Balfour, amacının bir Yahudi "devleti" kurmak olduğunu itiraf etmiştir: "Lord Balfour's Personal Position on the Balfour Declaration, *"MEJ,* C.XXII (Yaz 1968), s. 340-345; Ayrıca, bkz: A.J.Balfour, *Essays: Speculative and Political* (Londra, 1920), 10. bölüm: "A Brief Note on Zionism." Lloyd George için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Ancak, Asquith'in bir cümlesi bu vesile ile zikredilmeye değer: "Bu konuda yegâne partizan Lloyd George. Onun da Museviler'in ne geçmişi ne de geleceği hakkında bir şey hissettiğini sanıyorum. O, Mukaddes Topraklar'ın Fransa gibi dinsiz, imânsız bir devletin himâyesine bırakılmasına karşıdır." Bkz: H.H. Asquith, *Memoirs and Reflections* (Londra, 1928), C. II, s. 78. Ayrıca, bkz: Celâl Burhaneddin, *İngiliz Ricâl-i Siyasiyesi* (İstanbul, 1919).
(3) Churchill, 4. VII. 1922'de Westminister'da yaptığı bir açıklamada bu konuda açık bir itirafta bulunacaktır. Bkz: ESCO Foundation for Palestine, *Palestine: A Study of Jewish, Arab and British Policies* (New Haven, 1947), C.I, s. 115; benzeri bir itiraf da Lord Grey'indir: Leonard Stein, *The Balfour Declaration* (Londra, 1961), s. 223, 575.

Siyonizm'e yakınlığın, İhglitere'ye kendi kampında da yararları olacağı düşünülmektedir. Bir kere, Fransa'nın Sykes-Picot Andlaşması'nı pek içine sindirmediğinden kuşkulanılmaktadır. Fransa, Filistin'i acaba hâlâ Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olarak mı görmektedir? Yoksa Fransa, Siyonizm'i terkisine alarak, Filistin'e sahip çıkmayı mı tasarlamaktadır? Londra'yı tasalandıran ciddî emâreler vardı. Dünya Siyonist Örgütü'nden Sokolow, Paris'te Fransız Dışişleri ile temastaydı ve bu görüşmeleri sonucunda 1917 Haziran'ında Jules Cambon'dan Fransa'nın "bir zamanlar İsrail'in bulunduğu o topraklarda bir Yahudi rönesansına yardım etmeyi" taahhüt ettiğine dair bir belge koparmayı başarmıştı.(1) Siyonistler bununla yetinmeyecek ve İtalyan Dışişleri ile Vatikan'dan da emellerine yatkın görüşler çıkartacaklardı.(2) Müttefikleri'nin bu çıkışları sonucunda, İngiltere, geç kaldığını düşünmekteydi.

İngiltere'nin müttefikleri açısından asıl sorunu, Rusya iledir. Savaş'ın ilk yıllarında Çarlık Rusya'sının Yahudi aleyhtarı tavrı ve uygulamaları, dünya Musevi aleminde hayli kınanmıştır. İngiltere de, Rusya'nın müttefiği olduğu için, bu protestolardan nasibini almıştır. Museviler, Rusya'da soydaşlarının tehcire, hattâ katliama maruz kalmalarına engel olmuyor diye Londra'ya içerlemektedirler. 1917 Devrimi ile Çarlık yıkılmış; ancak, İngiltere'nin Rusya ile sıkıntısı yeni bir boyut kazanmıştır. Rusya'nın yeni yöneticileri, ülkelerini Savaş'tan çıkartmak istemektedirler. Bu da, İngiltere açısından, Üçlü İttifak'a karşı çok zayıf bir duruma düşmeleri demektir. Ne yapıp, edilmeli, Rusya, Savaş'ın içinde tutulmalıdır. İngiliz karar vericileri, ihtilâlciler arasındaki Yahudi kökenlilerin ağırlığını bilmektedir. Ayrıca, Kadetler'in arasında Museviler de çoktur. Üstelik, aldıkları istihbarata bakılırsa, yeni Rusya'da en etkili lobi, Siyonistler'dir. 1917'de Rusya'daki Siyonistler'in kayıtlı üye sayısı 140.000 civarındadır. 1918'de bu rakam, ikiye katlanacaktır. Siyonistler'in Rusya'daki Musevi cemaatine hakim oldukları da bilinmektedir. Alınan istihbarata göre, 1917 Devrimi'ni takip eden günlerde Siyonistler, Rusya'nın belli başlı kentlerinde muazzam mitingler tertip etmişler, "Rusya'da özgürlük, Filistin'de özgürlük" sloganıyla kalabalık kitleler halinde sokaklara dökülmüşlerdir. Yine, İngiliz entelijansının kayıtları, "cephedeki bütün Musevi kökenli askerlerin Siyonist" olduklarını göstermektedir. Ve... Rusya'nın Musevi-Siyonist kökenli bu idarecileri emperyalist diye Britanya'ya-ideolojik açıdan- pek ters bakmaktadırlar. Rusya'ya giden İngiliz İşçi Heyeti, bu hasmane tavrı pek açık bir şekilde müşahade etmiştir. İşte, Rusya'nın devrimci efendileri artık İngiltere'nin emperyalist savaşına müttefik olmak istememektedirler. Bu kavşakta, Londra, Rusya'daki pasifçi ve sosyalist propagandayı Filistin'e yönelik Yahudi millî duygularına hitap etmek yoluyla kırabileceğini düşünmeye başlamıştır. Rusya'yı Harp'te tutmak için, bu ülkedeki Musevi Siyonistler'e bir jest yapıp, Siyonizm'e sahip çıkan ülke imajı yaratmalarının gerektiğine inanmaktadır. Eğer bu jest yapılmadan, Allenby'nin Filistin taarruzu başlatılırsa, Rusya'nın Londra'yı hangi temalarla suçlayacağı bellidir.(1)

(1) Friedman, *The Question...*, s. 162.
(2) İtalya-Siyonist İlişkileri, için, bkz: Frank E. Manuel, "The Palestine Question in İtalian Diplomacy, 1917-1920," *Journal of Modern History*, C.XXVII/3 (Eylül 1955), s. 263-280.

İngilizler, Siyonizm'in Rusya'yı Savaş'ta tutacağına inandıkları gibi, aynı cereyanın da ABD'yi Savaş'a, tabiî kendi saflarında, sokabileceğini ümid ediyorlardı. Üçlü İtilâf, Birinci Dünya Savaş'ını artık bu devletlerle sürdüremeyeceğini, zafer için Atlantik'in ötesinde ABD'nin devreye sokulması gerektiğini anlamışlardı. Yalnız, ABD, İtilâf'a sempatik bakmakla birlikte, Osmanlı ülkesindeki çıkarlarının zedelenmemesi için, Savaş'a bilfiil katılmaktan çekiniyor; adeta ayak sürüyordu.(2) Aynen Rusya'da olduğu gibi, ABD'de de Musevilerin ve Siyonistler'in gücünü bilen İngiltere, Filistin kozuyla Washington'u hareketlendirebileceğine güveniyordu. Yalnız, sorun sadece ABD'nin Savaş'a girişi ile bitmiyordu. Başkan Wilson da, aynen Rusya'nın yeni idarecileri gibi-fakat, başka ve farklı bir ideolojik çerçeveden hareketle- emperyalist bölüşümlere karşıydı. Wilson Prensipleri, milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri gerektiğini savunuyordu ki, bu görüş, İngiltere gibi diğer Müttefiklerin de Savaş sonu işgal tasavvurlarıyla çelişiyordu. İşte, Siyonizm, burada da yardımcı olabilirdi. İngiltere'nin Siyonizm'i bayraklaştırması, onu ABD'nin gözünde, Musevi milletinin haklarına sahip çıkan bir devlet olarak büyütebilirdi. Yahudi "self-determinasyonu", ABD'de de "manivela" rolünü oynayabilirdi.

Öte yandan, hasım cepheye geçelim. İngiltere, Almanya-Osmanlı ikilisinin, Harb'in başında propaganda savaşında başarılı olduklarını görmüştü. Gerçi, Osmanlı Devleti henüz Siyonizm'e "yeşil ışık" yakmamıştı; ama Almanlar, pek umutluydular. Üstelik, Osmanlı, Siyonizm'e taviz vermeden, Musevi alemini yanına çekmese bile "nötralize" etmeyi başarmıştı. Osmanlı'nın cihad ilanı, bu ülkede azınlıklara karşı bir husûmet yaratmamış, Muse-

(1) Friedman, *The Question...*, II. bölüm.
(2) Evans, a.g.e., 2. bölüm.

viler'i de gücendirmemişti. Cihad gibi evrensel yankılanmaları olan güçlü bir manevî cereyana karşi, yine uluslararası silaha sarılmayı düşünüyorlardı: Siyonizm!.. Sonra, Siyonizm'in sadece dünya siyasetindeki propaganda gücüne değil, Osmanlı Türkiyesi içinde "beşinci kol" faaliyetlerine yol açacak bir "Truva Atı" stratejisi çerçevesindeki yararlarına güveniyorlardı. Osmanlı Musevi Cemaatinin, özellikle Filistin'deki siyonist kolonilerin, Türkiye'yi içten çökertecek bir şekilde organize edilebildiği takdirde, İngiliz savaş gücüne büyük katkısı olabileceğine inanıyorlardı. Siyonizm, Osmanlı Musevi cemaatini İttihad ve Terakki'nin "İttihad-ı anasır" adı altındaki milletler tesanüdünü yıkabilir, bu cemiyete destek olan Dönme ve Museviler İtilaf Devletlerine kayabilirlerdi. Ayrıca, Filistin'de, yöreye Osmanlı yasaklarına rağmen, sızmayı başarmış, genişçe bir Siyonist kontenjan vardı. Üstelik de, coğrafi konum itibariyle, pek stratejik bir yerdeydiler. İngiltere'nin Filistin taarruzu öncesi ve esnasında, düzenli işgâl ordusuna yardımı olabilirdi.

Demek ki, Siyonizm, Harb'in yarattığı şartlar içerisinde, İngiltere açısından, "bir taşla iki kuşun vurulabileceği" bir silah, adetâ Ortadoğu'daki emellerini, onca kösteğe rağmen, tahakkukta güçlük çekmeyecekleri bir "sihirli tılsım" hüviyetine bürünecekti. Ancak, Siyonizm, tek başına değil, genel bir strateji çerçevesinde ele alınmalıydı. Bu düşüncelerle, İngiltere, II. Abdülhamid döneminden beri Osmanlı'ya uyguladığı ve bizim "Şark Meselesi" olarak adlandırdığımız, Türkiye'yi azınlıklar-ayrılıkçılar yoluyla bölüp, parçalama ve yutma stratejisini, bu defa çok daha şümûllu olarak devreye sokacaktır. Hemen propaganda kampanyası başlatılır. Türkler'in barbar oldukları, imparatorlukları bünyesindeki gayrimüslim unsurları baskı altında tuttukları, onları katliama maruz bıraktıkları işlenir. İngiltere'ye düşen "insanlık" açısından bu milletleri, Türk boyunduruğundan kurtarmaktır!(1) Doksan Üç Harbi'ndeki günler tekrar yaşanır. Zamanın İngiliz siyasetçisi Gladstone'u hatırlatırcasına "Türkler, pılı pırtılarıyla Avrupa'dan atılmalıdırlar." denilir. O günlerde Türkler, Asya'ya sürülmelidirler, deniliyordu. Oysa ki, şimdi bu "tahripkar", "medeniyet düşmanı" ırkın, Ortadoğu'da dahi

(1) Bu konudaki propaganda örnekleri için, bkz: PRO, FO.CP. 11059: *Turkey, Including Arabia, Cyprus, Mesopotomia, Palestine and Zionism; Armenia: Extracts from the War Aims Index of Statements by Allied, Enemy, Neutral Countries, and Subject Nationalities, 1914-1918*. Propaganda yararının dışında İngiltere'deki bazı çevreler kesif bir Türk aleyhtarlığı içindeydiler. Söz konusu propaganda ile inançlarının nasıl çakıştığı konusunda en açık belge, Lloyd George'un kabine toplantılarındaki itiraflarıdır: PRO, CAB. 23/43, 20.III. 1917. Savaş sonu kaleme aldığı hatıralarında bile Türkler'den ne kadar nefret ettiğini saklamaz. Bkz: *War Memoirs* (Londra, 1934), s. 1773-1775.

barınmasına karşı çıkılmaktadır. Çünkü, Türkler, Müslüman kardeşlerine de mezâlim yapmaktadırlar. Türkler, Arap Ortadoğusu'ndaki "ululaı ve uluların ailelerini dahi soymaktadırlar."(1) İngiliz propagandasına göre, Türkler, Anadolu içinde bir yere "hapsolunmalıdırlar."... Hem de, bir daha dünyanın başına belâ olmamaları için Müttefikler'in denetimi altında tutulmalıdırlar!.. İngiltere, kısacası, Türkler'e karşı, Haçlı Seferleri'ni kıskandıran bir düşmanca tutum içine girmiştir.

Türklere yönelik bu stratejiyi, kapsamlı bir kampanya haline dönüştürecek olan kişi, bizzat Sir Mark Sykes olacaktır.(2) Sykes, derhâl "Arap-Siyonist-Ermeni İttifâkı"nı oluşturmakla görevlendirilir.(3) Ermeni ayrılıkçılığının liderlerinden Malcolm ve Bogos Nubar ile temas kurar;(4) Hicaz'a gidip, Şerif Hüseyin'le görüşür. Londra'da da Weizmann'la koordinasyon sağlar. İşte, bu teşebbüsler sonucu, 1915'de Ermeni İsyanı, 1916'da Arap İsyanı patlak verir ve 1917'de de Siyonistler'in Türkiye aleyhtarı faaliyetleri Filistin'de yoğunluk kazanır.(5) "Biz artık Siyonizm'e, Ermeniler'in hürriyetine ve Arap istiklâline kendimizi adadık. Siyonizm de bu kilidi açacak anahtardır"

(1) Hariciye Nezareti, *İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye Mecmuası, "Suriye'de Türk Vahşetleri," 23.IX.1918, s. 25-29.*

(2) İlginç olan, Sykes'in şahsen koyu bir Ermeni, Arap ve Musevi "düşmanı" oluşudur. Kendisi bağnaz bir ırkçıdır. Katolik'tir. Katı bir emperyalisttir. Sykes'in Ermeniler hakkında düşünceleri için, bkz: benim *Ermeni Meselesi 1914-1923* (İstanbul, 1986), s. 113. Sykes Arapları da korkak, kumaz ve ihanete yatkın bir ırk olarak tanımlar. Bkz: *Dar-ul-İslâm* (Londra, 1904) s. 178 ve *The Caliph's Last Heritage* (Londra, 1915), s. 596. Sykes'in Filistin hakkındaki "aykırı" düşünceleri için bkz: E. Kedourie, "Sir Mark Sykes and Palestine 1915-1916, *"MES,* C.VI/3 (Ekim 1970), s. 340-345. Sykes, Siyonizmi Harp'ten önce "Kozmopolitik ve kara para avcılığı" şeklinde mütalaa etmiştir: Leslie, a.g.e., s. 269. Ancak, "reel Politik" onu İsrail'in mimarlarından biri yapacaktır.

(3) Ancak, 1917 baharında Amerikalılar- Osmanlı'yı İttifak'tan ayırmayı düşünürler. Başkan Wilson'dan ne ölçüde "icâzet" aldığı bilinmemekle birlikte, Morgenthau, bu misyona talip olur. İsviçre'ye gelip, orada Türkler'le buluşacaktır. Morgenthau'nun bu tasavvurunu haber alan Siyonistler, İngiliz Hükümeti'nin de onayı, özellikle Sykes'in baskısıyla, Morgenthau'nun Cebellitarık'ta yolunu keserek, Weizmann kanalıyla, onu bu teşebbüsten vazgeçirirler. Bu "misyonun" ayrıntıları için, bkz: Friedman, *The Question....*, 13. bölüm.

(4) Sykes'in hazırladığı çerçeve içinde Bogos Nubar da Şerif Hüseyin ile temas kurar; ondan Ermeni davasını desteklediğine dair bir beyanat almayı da başaracaktır. Teşekkür mektubunda da Ermeniler'in onu hiç bir zaman, bu "hizmet"inden ötürü unutmayacağını ifade eder: IOR, L./PS/10/ 658, *Arab Bulletin,* no: 92, 11.VI. 1918.

(5) Savaş'tan sonra Millî Mücadele'yi takiben Türkler'e "sempatik" bakacak olan ünlü İngiliz tarihçisi Sir Arnold Toynbee, o günlerde Wellington House'da istihbarat görevlisidir. Osmanlı'ya karşı, İngilizler'in emriyle, "Ermeni Soykırımı" yalanını icat eden ve bu konuda *Murderous Tyranny of the Turks: Treatment of the Armenians in the Ottoman Empire* (1916) adlı bir sahte belgeler koleksiyonu hazırlayan şahıstır. Kaynaklar, Toynbee'nin Sykes'la da birlikte çalıştığını ve "Ermeni-Arap-Siyonist İttifakı'nın propaganda cephesini yürüttüğünü belirtmektedirler. Bkz: O.K. Rabinowitz: *A. Toynbee on Judaism and Zionism: A Critique* (Londra, 1974). Ancak, Rabinowitz, eserinde Toynbee'nin de aslında Siyonizm'e inanmayan katı bir Anti-Semit olduğunu da kaydetmektedir. Toynbee'nin Türkler hakkındaki "değişen" kanaati için bkz: *The Western Question in Greece and Turkey* (Londra, 1923). Ve, Kirkwood'la beraber, *Turkey,* 1924.

diyen Sykes,(1) bu ifadesiyle İngiltere'nin ayrılıkçılar kanalıyla Osmanlı'yı bölüp, parçalama politikasına varılmada Siyonizm'in oynadığı rolü gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Harbi kazanmak için, İngiltere Siyonizm'e taviz vermek zorunda kalmıştır. Bunsen Komisyonu'nun tekliflerine uyulmayacak; dahası Sykes'ın bizzat mimarı olduğu andlaşma tamamiyle unutulacaktır. Filistin için düşünülen "özel uluslararası statü", Siyonistler'i tatmin etmediği için kenara bırakılacak; yerine bir "Musevi Yurdu" projesi devreye sokulacaktır. Bu projenin tahakkuku için yapılan düzenlemede Arap-Ermeni bağlantılarını da kurmak iki açıdan zarurî olmuştur. Birinci olarak, Siyonizm'i tek başına desteklemek, ciddî tereddütlere sebep olabilirdi. Amaç, "self-determinasyon" ise, öbür milletlere niye sahip çıkılmıyor, denmez miydi? Araplar'ın Siyonizm'e hasmane tavrı biliniyordu. İşte, Siyonizm'in tahakkuku için, Arapları da istiklâl vaadi ile yatıştırmak gerekiyordu. İkinci olarak, cephede başarılı bir mücadele sürdüren Osmanlı'yı sadece Siyonistler'e dayanarak isyan ve sabotaj yoluyla içeriden çökertmek mümkün değildi. Araplar'ın ve Ermeni ayrılıkçılarının da gayretlerinin mobilize edilmesi şarttı. Biz, Ermeniler'in İtilaf Devletleri'nin savaş gücüne katkılarını bir başka çalışmamızda geniş olarak ele aldığımız için(2) aşağıda Arap ve Siyonistler'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerini incelemekle yetineceğiz.(3)

a) Şerif Hüseyin'in İsyanı, 1916

İngilizler daha Hindistan ordusu Basra'ya çıkar çıkmaz Osmanlı Ortadoğusu'ndaki Araplar'a yakınlaşılması ve Türk'e karşı tahrik edilmeleri gerektiğine inanmışlardı. Hattâ bu hedef doğrultusunda "Bütün Arap Halkına" hitaben bir seri beyanname hazırlanmış ve gizlice dağıtılmıştır. Beyannamede İngilizler'in himâye saiki ile dahi olsa hiç bir surette herhangi bir Arap ülkesini işgâl etmeyeceği kaydedilmektedir! İngiltere, İslâm'ın dostudur: İmparatorluğunda milyonlarca Müslüman barınmaktadır. Hepsi de hâllerinden memnundurlar!.. Eğer, Araplar bağımsızlık istiyorlarsa İngiltere, onların bu arzusunu Harp'ten sonra ilk tanıyan devlet olacaktır. Bu sebeple, Araplar, Türk propagandasına kanmamalıdırlar. Ayaklarına gelen bu fırsatı kaçırmayıp, Büyük Britanya'nın yardımına itimad etmelidirler!...(4)

(1) Zikredilen yer: Friedman, *The Question..*, s. 221.
(2) Benim *Ermeni Meselesi, 1914-1923*.
(3) Yunan Hükümeti'nin de bu İttifaka girme arzusu ve Siyonistlerle teması için bkz: D. Kitsikis, çev: H. Devrim; *Yunan Propagandası* (İstanbul, 2. baskı: 1974).
(4) PRO, FO. 141/710, ek. 15/19.VI. 1916.

İngiltere için halk nezdindeki propagandaya nazaran daha önemli olan, Arap alemine nüfuz edebilecek kanalı bulabilmek, daha doğrusu liderler arasında "muhatap" seçebilmekti. Ananevî toplumlarda, kitleyi harekete geçirenlerin liderler olduğu malûmdu. Ancak, Arap aleminde, hem kitleleri etrafında toplayacak, hem de Osmanlı Halifesi'ne baş kaldırmayı göze alacak kim vardı? Acaba bu lider Cemal Paşa mıydı? İtilâf Devletleri, Osmanlı Türkiyesi'ndeki iç çekişmeleri gayet dikkatli izlemeye çalışıyorlardı. Cemâl Paşa'nın hükûmetle ve özellikle Enver Paşa ile arasının açık olduğunu, geçinemediklerini ve onun, sırf payitahttan uzak dursun diye, Ortadoğu'ya gönderildiğini öğrenmişlerdi. İşte, bu çerçeve içinde bir Rus Ermenisi, Dr. Zavrief, bir teklifle çıkagelir. Cemâl Paşa, Arabistan Sultanlığı vaadiyle Osmanlı'dan koparılmalıdır.(1) Bu proje, İngiliz-Fransız ve Rus Dışişleri Bakanlıklarında uzun ve yoğun yazışmalara sebep olur. Sazanof, Rus Dışişleri Bakanı olarak, Osmanlı'da fitne çıkaracak her türlü tezgâhta var olduğunu, meslekdaşlarına iletir. Cemâl'le temas kurulmalıdır. Bunu da Ermeniler gerçekleştirebilir. Çünkü, Ermeni "tehciri" sırasında Cemâl Paşa'nın onlara pek "insaniyetperver" muamele ettiği gözlemlenmiştir. Sazanof'un pek benimsediği bu projeye Fransızlar karşı çıkar. İngilizler de... Eğer Cemâl'e Osmanlı'nın Arap eyaletlerinde sultanlık verilecekse, bu iki devletin Ortadoğu'daki emellerine ne olacaktır? Sazanof, bu itirazlara hemen cevap verir. O, Cemâl'e toprak vermeyi değil, onu Türkiye'yi parçalamak, içeride karışıklık çıkarmak üzere "kullanmayı" düşünmektedir.(2) Cemâl Paşa'nın bu "komplo"nun içinde olduğunu iddia eden tek kaynak Zeine'dir. O da, belgesini ortaya koyamamakla birlikte, Cemâl Paşa'nın Arap milliyetçilerini idamını, bu komploya dahil olmanın verdiği pişmanlığa bağlamaktadır! Şöyle ki, düşmanla gizli muhaberatı ortaya çıkarsa, onu İstanbul cezalandıracaktır. Hayatını korumak için, Arap ayrılıkçılığına ne kadar şiddetle karşı çıktığını sergilemesi gerektiğini düşünmüştür.(3) Söz konusu komplo yazışmalarının hiç bir yerinde Cemâl'in bundan haberi olduğu kaydedilmemektedir. Ayrıca, bu komployu da ihtiva eden İtilâf Devletleri'nin taksim projeleri, Çarlık Rusya'sının arşivinden, Bolşeviklerce 1917'de dünya kamuoyuna ifşa edilince,

(1) İlginçtir, İngilizler de bu projeyi başta benimsemişler ve kısa bir dönem Araplar'a yönelik propagandalarında Cemâl Paşa'nın "dinsiz Turancılar'dan değil de samimi Müslümanlardan olduğunu" vurgulayarak, onu "Lanse" etmeye çalışmışlar; fakat, daha sonra, derhal siyaset değiştirerek onu karalamaya girişmişlerdir. Bkz: "Jemal and the Arabs", *Arab Bulletin*, no. 74, 24.XII. 1917, IOR, L/PS/IO/658 içinde.
(2) Bu yazışmalar için bkz: Adamof, a.g.e., s. 234 vd; Bayur, III/3, s. 224-235.
(3) Z.N.Zeine, *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism* (Beyrut, 1958), s. 103.

Cemâl Paşa; bu belgelere bizzat atıfta bulunarak, Araplar'a düşmanın nasıl Ortadoğu'yu parçalamaya azmettiğini anlatacaktır. Dahası, Birinci Dünya Savaşı'nda İttihad ve Terakki'nin meşhur "triumvirası" veya "ekanim-i selase" addedilen Enver-Talat-Cemâl Paşa'lar arasında ilişkiler hiçbir zaman birini "vatan hainliğine" götürecek boyutta gerçekleşmeyecektir.(1)

Sunusi'ler ise daha baştan beri Türkler'in yanında tavırlarını koymuşlardı. (2) Hindistan'dan yola çıkan İngiliz istihbaratçıları Arabistan'daki liderleri gizlice yoklayacaklardı. İbn-i Reşid ve İmam Yahya, Osmanlı taraftarlığından vazgeçmeyeceklerdi. İdrisî önemli bir güç olmaktan uzaktı. İngilizler için, tercih Vehabi lideri İbn-i Suud veya Haşimîler'den Hüseyin'di. Hindistan Hükûmeti, 1914'ün sonlarına doğru Yüzbaşı W.Shakespear'i Suud'a gönderecekdir. Suud, müteredditdir. Zaten istihbaratçı yüzbaşının bir çatışmada ölümü ile bu teşebbüs Savaş'ın ilk yıllarında akim kalmaya mahkum edilecektir. (3) Ancak, ileride İngiltere'nin Şerif Hüseyin'in aleyhine İbn-i Suud'la uzlaştığı görülecektir. Bu uzlaşma akdedildiğinde İngiltere'nin Suudiler'e vaadleri, Hüseyin'e verdiği sözlerle çelişmekteydi. Londra'nın bu açmazdan nasıl kurtulduğu ileride görülecektir. (4)

Adaylar arasında en şanslı Hüseyin görünmektedir. Bir kere kendisi Mekke Emiri'dir. Şerif'tir. Şerifler Hz. Peygamber'in soyundan oldukları için Osmanlı'nın saygısına mazhar olmuşlardır.(5) Türk, Arap ve sair yabancı kaynaklar, Hüseyin'in "ihtiraslı" bir emir olduğu ve keyfî idaresinden yöre

(1) Üç Paşaların aralarındaki ilişkiler için bkz: C. Kutay, *Üç Paşalar Kavgası* (İstanbul, 1978).
(2) Ahmed Hilmi, *Sünûsîler* (İstanbul, 1899).
(3) Daha geniş bilgi için, bkz: H.V.F. Winstone, *Captain Shakespear: A Portrait* (Londra/New York, 2. baskı: 1978); R. Lacey, *The Kingdom: Arabia and the House of Sa'ud* (New York, 1981), 10. bölüm.
(4) H.N.Howard, *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923* (Norman, 1931) s. 191.
(5) Mekke Emirleri hakkında, bkz: I.H.Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri* (Ankara, 1972). Yazar'a göre, "Osmanlı Devleti Cenab-ı Peygamber'in torunlarından olan Mekke emirlerine ve bütün şeriflere karşı riayet göstermiş, maaşlar tahsis etmiş ve Mekke Emiri'ne bir hükümdar tahsisatı kadar maaş vererek ve hiç bir şeylerine müdahale etmeyerek onları işlerinde serbest bırakmış ve mahallinde ve yine kendi aralarında vukua gelen ayaklanma olmadıkça Hicaz'ın ve urban idaresini Mekke emirlerine terk etmiş, ve ancak Mekke emirinin tutunamayacak kadar bir hâle gelmesinden ve mahallin şikayetinden sonra onları değiştirmişlerdir. İşte, bu suretle memleket üzerinde velâyet-ı ammesini adetâ kayıtsız, şartsız Mekke emirlerine bırakmış olan hükümet, emirlerin serbestçe hallerine, halka yaptıkları hudutsuz haksızlıklara ve Beytullah'a olan hürmeti kaldırarak Mekke içindeki müsademe ve öldürmelerine ve Hacer-i Esved'i kıran hallerine kadar olan şerkeşliklerine tahammül ve müsamaha etmiş ve sikkesiz hükümdâr olan bu adamları yine memnun edememiştir," s. 148. Türkler'in Hicaz'da imâr ve eğitime katkıları da hatırlanmalıdır. Bkz. F. Tevetoğlu "Hicaz'da İlk Modern Eğitim Kuruluşları ve Türkler", *Türk Kültürü*, sayı: 281 (Eylül 1986) s. 541-549.

halkının bezdiği hususunda hemfikirdirler.(1) Hüseyin'in İstanbul'dan gelen fonları hazinesine aktardığı, Hicaz'da kimseden saklamaya dahi utanmadığı yolsuzluklara karıştığı, Arabistan'daki diğer liderleri kendi hakimiyetine almaya çalıştığı, her türlü ıslahata karşı çıktığı, hükûmetle ahali arasında nifak sokmaya gayret gösterdiği Savaş'tan önce bile bilinmekteydi. Nihaî amacı, Arabistan'ı Devlet-i Osmanî'den ayırmak, sonra da şahsını "Halife" ilân edip, yörede hakimiyet kurmaktı.(2)

Hüseyin sözkonusu nihaî hedefine ulaşabilmek için daha Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden oğlu Emir Abdullah'ı Mısır'daki İngiliz temsilcisi Lord Kitchener'e göndermişti. (3) 1914 Şubat'ında cereyan eden bu görüşmede Şerif, Abdullah kanalıyla, ağız yoklamak istemişti. Abdullah, Kitchener'e "ileride Türklerle Araplar arasında bir çatışma çıksa, İngiltere'nin tavrı ne olur" diye sormuştu. Kitchener, beklenmedik bu soru karşısında sessiz kalmayı tercih etmiş; ancak yardımcısı Sir Ronald Storrs'a talimat vererek, Abdullah'ın ağzını aramasını söylemişti.(4) Storrs, bu ilk görüşmeyi takip eden günlerde, satranç oyunu sırasında, Abdullah'tan Hicaz'ın Türk'e karşı bir harekâta âmâde olduğunu anlayacaktır. Konu, Londra'ya açılmadan Mekke Emiri'nin cesaretlendirilmemesi kararlaştırılır. Ağustos'ta savaş çıkınca Kitchener, Londra'dadır; Savaş Bakanı'dır. Bu defa Mısır'da kalan Storrs'a talimat gönderip, Abdullah'la temas kurmasını isteyen o olacaktır. Eğer Osmanlı Devleti Almanya safında savaşa girerse; Araplar, Türkler'e karşı kaderlerini İngiltere ile birleştirirler mi? İngiltere, hilafet'e dokunmayacak, Araplar'a istiklâl sağlayacak, Osmanlı'ya karşı her türlü desteği de verecektir!..(5) Hattâ, Şerif'in halifeliğini bile tanıyacaktır! Hüseyin'i tahrik edenler içinde Sudan'daki İngiliz valisi Sir Reginald Wingate de vardı.(6) Şerif, telaşlı davranmayacak, bir harekete kalkışmadan "Verimli Hilâl"deki Arap milliyetçilerinin desteğini almaya çalışacaktır. Bu amaçla oğlu Faysal'ı

(1) Şerif Hüseyin'in İsyan'a kadar Türkler'in yanı sıra Almanlardan da maaş aldığı *Auswartiges Amt* Arşivi belgelerince sabittir. Bkz. Jon Kimche, a.g.e., s. 5.
(2) *Sebilürreşad*, C.IX: "Mekke Emir-i sabıkı Bağı Hüseyin," 22/29.IX.1916.
(3) Bu görüşmelerin belgeleri için, bkz: G.P.Gooch/H.W.V. Temperley (der.) *British Documents on the Origins on the Origins of the Origins of the War, 1898-1914* (Londra, 1938) C.X/II, s. 826-838. Yorumu için bkz: E. Kedourie, *In the Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and its Interpretations, 1914-1939* (Cambridge, 1976).
(4) G.Antonius, *The Arab Awakening* (New York, 1965) s. 127.
(5) A.L. Tibawi; *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine 1914-1921* (Londra, 1978), s. 37.
(6) Antonius, a.g.e., s. 143.

1915 baharında Şam'a gönderir. Faysal, burada El Ahd ve Fetah'ın temsilcileriyle görüşecektir. Faysal, yöredeki milliyetçilerin Arap İstiklâli taraftarı olmakla birlikte, Osmanlı'yı deviriyoruz diye Avrupa emperyalizminin pençesine düşmekten hayli endişeleneceklerini görecektir. İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a çıkması, İngiltere'nin Mısır'ı fiilen işgâl altında tutması, Avrupa'nın Ortadoğu'daki emelleri hakkında Arap milliyetçilerine yeterli ipucu vermektedir. Sömürge olmaktansa Türklerin egemenliği altında yaşamayı tercih etmektedirler. (1) Endişelerini bir protokolda yazılı olarak toplayan milliyetçiler, Faysal'a, İngiltere'nin bu şartları, herhangi bir hareketten önce, kabullenmesi gerektiğini hatırlatırlar. (2) Arap milliyetçileri, eğer Şerif bu şartları İngilizler'den koparabilirse, onu liderleri olarak tanımaya ve biat etmeye hazırdırlar. Artık, iş, Hüseyin'in İngilizleri ikna etmesine dayanmıştır.

Şerif Hüseyin, İngilizler'e cevabını Temmuz ortalarında gönderdiği vakit, Kahire'de yüksek komiser olarak Sir Henry McMahon bulunmaktadır. Araplarla İngilizler arasındaki bu gizli pazarlıklar tarihte "Hüseyin-McMahon Yazışmaları" (3) olarak anılmaktadır. Hüseyin, bu ilk mektubunda "Şam Protokolu"nun hükümlerini İngilizlerin tanımasını şart koşmaktadır. İlâve olarak; Hüseyin, Londra'nın kendisini müstâkbel halife olarak tanımasını da ileri sürmektedir. McMahon, 30 Ağustos'ta cevabını yollar. İstiklâl'e ve hilâfete "evet" demektedir; ancak, içinde bulundukları Savaş karşılarında müstakbel Arap devletinin hudutlarını tayin etmenin şimdiden pek mümkün olmayacağını ifâde etmektedir! 9 Eylül'de Şerif ikinci bir mektupla yazışmayı sürdürür. İngilizlerin bazı meseleleri "muallâkta" bırakmasına içerlediğini kaydeder. Hudut meselesinin açıklığa kavuşmasını talep eder. McMahon, Şerif'e ne cevap vereceğini düşünürken, Muhammed Şerif El-Farukî adında Arap asıllı bir subay, Çanakkale'de İngilizler'e sığınmış ve el-Ahd'ın üyesi olduğu anlaşılan bu kişi Kahire'deki İngiliz yetkililerine önemli açıklamalarda bulunmak istediğini söylemiştir. Farukî, Mcmahon'ın karşısına getirilince, Arap ihtilâlcilerinin gücünü ve Türkler'e karşı isyan hazırlıklarının-Suriye ve Irak'ta-tamamlandığını belirtir. Mcmahon artık Şerif'in muhtemel is y-

(1) Benzeri ifadeyi Kahire'de İngilizlere müracaat eden Reşit Rıza ve Aziz Ali el-Mısri de verecektir. Arap milliyetçileri, İngilizleri belli bir taahhüde zorlamadan hareket etmeyeceklerini açıklamaktadırlar. Antonius, s. 155.

(2) Aynı eser, s. 157.

(3) Dn. 122'nin dışında, ayrıca bkz: Ö. Körkçüoğlu, *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, 1908-1918* (Ankara, 1982) s. 75-101.

ânının Arapları ardından sürükleyebileceğine inanmaya başlamıştır. Bu ortam içerisinde Şerif'e yazar. Durumun acilliği dolayısıyla hudut tartışmasına girmek zorunda kalmıştır: "Tamamiyle Arap olduğu iddia edilemeyecek Mersin ve İskenderun yöreleriyle, Şam, Hıms, Hama ve Halep "district"lerinin batısına tesadüf eden Suriye'nin batı kısımları hariç tutulmak üzere "İngiltere Arap istiklâlini ve birliğini tanımaya ve desteklemeye hazırdır..."

Şerif'in bu taahhüde cevabı şöyledir. Çukurova konusundaki İngiliz itirâzî kayıdını kabullenmektedir. Ancak; gerek Hatay'ın ve gerekse Şam, Hıms, Hama ve Halep'in batısındaki mıntıkanın Arap egemenliği dışında tutulmasına karşıdır. Şerif'in bu tereddütlerini McMahon, hemen cevaplamaz. 13 Aralık'ta yollayabildiği bir mektubunda McMahon, Suriye'nin kıyı şeridinin pazarlıktan muaf tutulması konusundaki ısrarını sürdürür. 1 Ocak 1916'da Hüseyin cevabını gönderir. Farukî'nin Kahire'deki temaslarını memnuniyetle karşılamıştır. Fransa ile İngiltere arasındaki ittifakı zedelememek için, hâlihâzırdaki ortamda "Suriye'nin batısı" konusunun çözümlenmesinin Savaş sonuna bırakılmasının daha uygun olacağını düşünmektedir.(1) Barış Konferansı esnasında bu meselenin Arap birliği çerçevesinde halledilebileceğini ummaktadır. Şerif'e bakılırsa, pazarlık tamamdır. Çünkü, o da Türkler'in kendisinin cihad'a iştirak etmesi hususundaki telkinleri altında bunalmaktadır. Bir an önce İngiltere ile uzlaşması gerektiği inancındadır. Aksi takdirde, Osmanlı'nın onu, bu makamda fazla tutmayacağını anlamıştır. Daha fazla "ikili" oynaması mümkün değildir! İster istemez İngilizler'in "iyi niyetine" inanmak durumundadır. 30 Aralık'ta McMahon cevabını gönderir. Yüksek Komiser, İngiltere'nin ileride de Suriye'de nüfuzunda inatçı Fransa'yı tedirgin edebilecek herhangi bir bağlantıya giremeyeceğini de tekrarlar. Ancak, işaret edilen hudutlarda anlaşmaya engel yoktur. Böylece, "Arap İsyanı"nın temelleri atılır, Yazışmaların devamı, Arap İsyanı"nın hazırlıkları ile ilgilidir.

Andlaşmanın ileride, hattâ bugüne kadar, büyük polemiklere yol açmasının sebebi, Filistin'le ilgili kısımdır. Araplar, Filistin'in Arap istiklâli çerçevesine dahil olduğunda ısrarlıdırlar. İngilizler ise bu kanaate şiddetle karşı çıkmaktadırlar. McMahon-Hüseyin Yazışmaları'nın hiç bir yerinde "Filistin" telaffuz edilmemektedir. Bilindiği gibi Arz-ı Filistin, Osmanlı mülkî ya-

(1) Bazı Arap araştırmacıları, Şerif Hüseyin'in Filistin konusunda pek "hassas" olduğunu iddia edeceklerdir. Bkz: Suleiman Mousa, "A Matter of Principle: King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine", *UMES*, C.IX (1978), s. 183-194.

pısına göre, Kudüs-ı Şerif Mutasarrıflığı ile Beyrut vilâyetinin bir kısmını ihtiva etmektedir. McMahon'ın Suriye'nin Şam, Hıms, Hama ve Halep "district"lerinin batısında kalan kısmı taahhütlerinden muaf tutmakla İngilizler, Filistin'in Arap birliğinden ayrı mütalaa edildiğini savunmaktadırlar. Churchill'in de, ileride görüleceği üzere, 1922'de bu husus üzerinde dururken, dayanağı bizim de yukarıda kullandığımız, İngilizce olarak ifade edilen "district" kelimesidir. İngilizler, "district"i, Osmanlıca "vilâyet"in karşılığı olarak kullanmaktadırlar. Bu itibarla, Şam vilayetinin batısında kalan arazi Filistin olduğu için, pazarlıktan muaf tutulmuştur. Oysa ki, Araplar, "district"in metin içinde ele alındığında vilâyet'e tekabül etmemesi gerektiğinde inatçıdırlar. Çünkü, ne Şam vilayeti, ne de Hıms ve Hama vilayeti diye bir mülkî bölünme sistemi Osmanlı idarî yapısında mevcut değildir. Suriye vilayeti vardır, Şam'da onun merkezidir; Hıms ve Hama da bu vilayete bağlıdırlar. McMahon, dolayısıyla, "district'i, "Havali" veya "mıntıka" karşılığında kullanmıştır. Kullanmamışsa dahi; Hüseyin, böyle anlamıştır. Burada muaf tutulan yöre, bu dört yerleşme biriminin batısında kalan arazidir ki, esas itibariyle Fransa'nın nüfuz bölgesi Suriye'ye tekâbül etmektedir. Buna Hüseyin'in itirazı da yoktur. Ancak, Filistin, bu istisnaî yörenin dışındadır.(1)

Tesadüf bu ya "Arap İsyanı", "İngiliz-Arap İttifakı"nın mimarı Kitchener'in ölümünde, 5 Ocak 1916, patlak verecektir. Ancak, hareketin boyutu ne Hüseyin'in, ne de İngilizler'in umduğunu veremeyecektir. Planları, Hicaz'a takiben Suriye ve Irak'ta da Araplar'ın ayaklanması ve Hatay'a İngiltere'nin çıkartma yapmasıyla, Türkler'in iki ateş arasında bırakılmalarıydı. Beklenilen de, tasarlanan da gerçekleşmez. Hüseyin, isyan bayrağını açtığında yalnız kaldığını anlar.

Şerif Hüseyin'in İsyanı'nın Hicaz'a ve daha doğrusu Haşimîlere münhasır kalışında, Osmanlı'nın açtığı "cihad"ın tesirli olduğunu da kaydedebiliriz. İngiliz istihbaratı bile Araplardaki genel kanaatin Türk yanlısı olduğuna işaret etmekteydi: "Türkiye'nin savaş sıkıntısı içinde bulunduğu bir sırada

(1) Arap tezini kabul eden İngilizler arasında dönemin Dışişleri Bakanı Grey'in Lloyd George ve Asquith'in de bulunduğu hatırlanmalıdır. Bkz: Antonius, 181-182. Şerif Hüseyin ölmeden önce Antonius'a taahhüdünü bozanın L. George olduğunu söyleyecektir. "İngilizler, evlâdım, sözünde ve amelinde... asil insanlardır.. Ancak o ekselansları Luvid Jurj yok mu, o tam bir akrobat ve tilkidir..." Antonius, s. 183. Ayrıca, krş: Emile Marmorstein, "A Note on 'Damascus, Homs and Aleppo, "A. Hourani (der.); *st. Antony's Papers,* no. 11 *Middle Eastern Affairs* (Illinois, 1961), s. 161-165. Ayrıca, İngiliz-Fransa rekabeti için, bkz: John Marlowe, *Perfidious Albion* (Londra, 1971); W.I.Shorrock, *French Imperialism in the Middle East* (Wisconsin, 1926).

ayaklanıp Arap istiklâli meselesini ortaya atmakla Şerif'in -en azından- haksızlık ettiği "düşünülüyordu. (1) İngiliz hakimiyetindeki Mısır'da bile basın ketûm durmaktaydı. Ancak, istihbarat, İngiliz aleyhtarı çevrelerin "Halifeye karşı asî ve İngiliz'in kölece aleti olduğunu" söyleyerek, Şerif'in itibarını düşürmek için ellerinden geleni yaptıklarını da kaydedecekti. (2) Araplar'ın dışındaki İslâm âleminde de benzeri kanaat hakimdir. Özellikle İngiltere için önemli olan Güney Asya Müslümanları'nın tepkisi pek şiddetli olmuştur. Hind Müslümanları, kamuoyunda "bomba" tesiri yapan bu habere önce inanmak istememişler; ancak kısa bir süre sonra, isyanın ardında İngiltere'nin olduğundan şüphelenerek, hem Şerif Hüseyin'i, hem de Londra'yı kınamışlardır. (3) Afganistan'daki Müslüman kitleler de Güney Asya'daki dindaşları gibi "ihaneti" protesto edecek ve bu vesile ile Halife'ye bağlılıklarını bir defa daha dile getireceklerdir. İslâm alemi, özellikle Güney Asya'daki Müslümanlar, Mekke Emiri'ne müeyyide olarak o yıl Hac'ca gitmemeyi kararlaştırmışlardır. (4)

Telaşlanan İngiltere, derhal karşı propagandaya girişecek, Türkler'in Ermeni katliâmına imza atan, barbar Cengiz ve Timurlar'ın evlatları olduklarını, İttihatçılar'ın Mason-Dönme ve Siyonistler'le işbirliği yaptıklarını İslâm alemine yaymaya çalışacaklardır. (5) Fransa da, benzerî temalarla kampanyaya katılacaktır. İlginç olan, bu propaganda savaşında bir Musevi yazarın "müttefikimiz" dediği Mekke Şerifi'nin ordusunun "dinsiz Turanî" askerlerden kırk binini- Kuduz köpeklerin yok edilmesi manâsına kullanılan tabirle- "itlâf" etmiş olmasını sevinçle kaydetmesidir.(6)

Tarih'te "Arap İsyanı" diye anılan; ancak, Şerif Hüseyin ve oğullarının ayaklanması çapında gerçekleşen hareket, Mekke Emiri'nin beyannameleriyle dünyaya ilan edilir, sahneye çıkar. (7) Bu beyannamelerde Şerif Hüseyin, Osmanlı idarecilerini, Turancılıkla, dinsizlikle Mason-Dönme ve Siyonistler'le işbirliği yapmakla; hatta Kâbe'yi bile bombalamakla itham etmek-

(1) Zikredilen yer: Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 127.
(2) Aynı eser, s. 127. Ayrıca, bkz: Sir Ronald Storrs, *Orientations* (Londra, 1937), s. 96.
(3) S. Hurgronje, "Islam and Turkish Nationalism", *Foreign Affairs,* C. III (1924) s. 76.
(4) Antonius, a.g.e., s. 205; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 125-135.
(5) Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 135-138. Ayrıca bkz: "The Turkish Committee and Islam," *The Near East,* C.XI/276, 18.VII. 1916, s. 377-378.
(6) Osmanlı Devleti, Hariciye Nezareti, Matbuat-ı Amire Müdiriyeti, *İstiharat-ı Siyasiye-yi Umumiye Mecmuası,* 28.IX. 1918, s. 10-16
(7) Bu beyannameler için bkz: Bayur, a.g.e., III/3, s. 279 vd.

tedir. (1) İngiliz propagandasıyla aynı temaları taşıyan bu çıkıştan sonra, askerî harekât başlar. Cidde, Taif ve Mekke, Arap birlikleri tarafından kuşatılır ve düşürülür. Medine'nin ise direndiğini gören Şerif Hüseyin'in adamları, Vech'e yönelirler. (2) Bu sırada Cidde'ye İngiliz ve Fransız askerî uzmanları gelmiş ve İhtilalcilerle koordinasyona girişmişlerdir. Ünlü casus Lawrence'ın da başında bulunduğu Arap-İngiliz ortak taarruzu ile 1917 Temmuz'unda Akabe'ye yüklenilir. (3) Akabe'nin düşüşünden sonra artık Mısır'daki İngiliz işgal kuvvetleri ile yakın temas sağlanacak ve İngiliz güdümünde yeniden Arap birlikleri Hicaz Demiryolu'na giderek artan sabotaj faaliyetlerine girişeceklerdir.(4)

Şerif Hüseyin'in gerek propagandası, gerek hareketinin İslâm aleminde yarattığı Osmanlı aleyhindeki tesirleri bertaraf etmek amacıyla, Türkler, 1916 İsyanı'nın ne Arap milliyetçiliğiyle, ne de İslâm'la izah edilemeyeceğini, Şerif'in bu iki konuda da kitlelerin tercümanı olamayacağını, şahsi ihtirasları doğrultusunda "entrikacı" İngilizler'in eline düştüğünü savunmaya çalışırlar.(5)

(1) Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 115-120.

(2) Medine Müdafaası için, bkz: F. Kandemir, *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler: Medine Müdafaası* (İstanbul, 1974); N.K.Kıcıman, *Medine Müdafaası:* Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı? (İstanbul 1971).

(3) Lawrence için, bkz: Liddell Hart, *The Man Behind the Legend: Colonel Lawrence of Arabia* (NY, 6. baskı, 1937) P. Knightley/C.Simpson; çev.: C. Emiroğlu, *Lavrens'in Gizli Hayatı* (İstanbul, 2. baskı, 1978); W. Bourgeois; çev: N. Kuruoğlu, *Lawrence* (İstanbul, 1967) T.E.L., *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph* (NY, 1935); P. Aldington, *Lawrence of Arabia* (New York, t.y.); F. Clements, *T.E.Lawrence: A. Reader's Guide* (Newton Abbot, 1972); C. Edmonds, *T.E.Lawrence* (Cambridge, 1935) D. Garnett (doer.) *The Essential T. E. Lawrence* (Londra, 1951); R. Graves, *Lawrence and the Arabs* (Londra, 1927); R.P. Graves, *Lawrence of Arabia and His World* (New York, 1976); R.H.Kiernan, *Lawrence of Arabia* (Londra, 1935); T.E. Lawrence, *Revolt in the Desert* (New York, 1927); A.W.Lawrence (der.), *T.E.Lawrence By His Friends* (Londra, 1937); S. Mousa, *T.E.Lawrence, An Arab View* (Oxford, 1966); A. Nutting, *Lawrence of Arabia* (New York, 1961) V. Richards *Portrait of T.E.Lawrence* (Londra, 1936); L. Thomas, *With Lawrence in arabia* (New York, 1924); V. Ocampo, *338171 T.E (Lawrence of Arabia),* (New York, 1963).

(4) Askeri harekât için, bkz: Gn.kur, ATASE, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,* C. IV: *Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı 1914- 1918* (Ankara, 1978), özellikle 3. bölüm.

(5) Yabancı yazarlar da Hüseyin'in "Arabizm"le ilgisi olmadığını kaydetmektedirler. Bkz: C.E.Dawn, *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism* (Chicago/Londra, 1973) "Arapçılığın" doğuşu hakkında bkz: yine aynı yazarın, "The Formation of Pan-Arab Ideology in the Inter war Years, *IJMES,* C.XX/I (Şubat 1988), s. 67-91. İstanbul'da münteşir, İslâmcı'ların yayın organı, *Sebilürreşad*'a göre, Şerif Hüseyin, "XX. yüzyılın Ebu Cehili'dir"; "nefs-i emmaresine, temayülat-ı sefiliyesine ve doymak bilmeyen ihtirasatına "mağlup olmuş İngiliz altınlarının tınının cezbesine kapılmıştır: "Din düşmanlarıyla birleşerek İngiliz siyasetininin hizmetkârı kesildi; diyar-ı İslâm'ı izmihlâle sürüklemek, İslâm'ın ve bütün Müslümanlar'ın son mültecisi olan Devlet-i Osmaniye'yi inkıraza etmek istedi" C:XIV 22/29.IX.1916, s. 149 vd.

Bu çerçeve içinde Cemâl Paşa da Emir Faysal ve Arap İsyanı'nın komutanlarından Cafer Paşa'ya bir mektup gönderecektir. Bu yazılarda İslâm tarihinin en karanlık döneminde yegâne müstakil İslâm devleti olan Osmanlı'yı arkadan vurmanın kimlere hizmet etmek demek olduğu soruluyordu.(1) Yazılarında Arap istiklâline de temas eden Cemâl Paşa, İngilizler'in bu vaadinin, Sykes-Picot-Sazanov Andlaşması ile nasıl telif edilebileceğini de sorguluyordu. Bütün geçmişte işlenen ve her iki tarafı da bağlayan hataları düzeltmek ve ileride muhtemel bir felâketin önünü alabilmek için henüz geç kalınmadığını da itiraf ediyordu. Osmanlı af ilân edecekti. Görüşmeye davet ediyordu: "Bu mektubu yazmak bir dinî vecibeydi. Mesuliyet bunu takdir edemeyenlere aittir." diyordu. Cemâl Paşa'nın bu müracaatlarına, muhataplarından cevap gelmeyecektir; ancak, Türk karşı propagandasından İngiltere'nin ne kadar telaşlandığı, aralarında trafiği artan gizli yazışmalardan bellidir. Belgelerden birinde "Cemâl'in tezi çok güçlü bir tezdir..." denmektedir. Hatta, o günlerde bir İngiliz görevlisine -Sir Mark Sykes'a- Şerif Hüseyin, "Eğer Türkler'i yıkmak isteğimin, Müslüman ülkesine bir Avrupa hükümetini sokmak için olduğunu hissedersem, o anda tahttan çekilirim" diye mırıldandığı da kayıtlardadır. İşte, bu safhada İngilizler'in Hüseyin veya oğulları üzerinde nasıl bir baskı kurduklarını ve teskire yöneldiklerini herhâlde ifade etmeye gerek yoktur. (2)

Sadece ikâz ve telkinle Arapları yeniden Osmanlı saflarına çekmenin mümkün olamayacağını takdir eden Osmanlı Devleti, isyanı bastırma yollarını da arayacaktır. Şerif Hüseyin'in bu hareketi, Teşkilat-ı Mahsusa liderlerini şaşırtmamıştır. Kuşçubaşı Eşref Bey, daha savaş yıllarından önce yeraltından bazı çalışmalar yapıldığını bilmekteydi. Bağlı bulunduğu Enver Paşa'ya 1916'da bu isyanın önünün alınamayacağını ve bu hâlde en doğru yolun Araplar'a istiklâl tanımak olduğunu ifade eder. (3) Ancak, Başkumandan Vekili'nin bu "radikal" çözümü kabullenmesi beklenemezdi. Üstelik, Cemal Paşa, Araplar'a muhtariyet tanınmasına bile karşıydı, özellikle Harp içinde iken... Cemâl Paşa, Suriye ve Filistin'de Harb'in başında gayet ılımlı bir siyaset uygulamış, hoşgörü ile bazı emâreleri görmezlikten gelmiş, Arap liderlerini mükafatlandırma yoluyla devlete bağlı tutmaya çalışmıştı. Ancak, kendi

(1) İlgili metinler için bkz: Kürkçülüğüoğlu, a.g.e., s. 149 vd.

(2) İleride, İngiltere ile münasebetlerinde Şerif Hüseyin'in giderek artan hâyâl kırıklıkları karşısında 1916 İsyan'ından pişman olup liderliği bırakıp intihar etmeyi bile düşündüğü bizzat İngiliz istihbarat kaynaklarında kaydedilmektedir. Bkz. Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 149 vd.

(3) C. Kutay, *Müslüman Kardeşler Hareketi* (İstanbul, 1977), s. 105.

hatıralarına bakılırsa, o da cihad ilân edilmiş iken Mekke Emiri'nin böylesine "çılgınca" bir harekete kalkışmasını beklemiyordu.(1) Hâyâl kırıklığının da tesiriyle, Cemâl Paşa isyan Suriye ve Filistin'e sıçramasın diye ciddî, hattâ cebri tedbirlere başvuracak ve bir baskınla yöredeki Fransız konsolosluklarından ele geçen yazışmalara dayanarak, Arap milliyetçilerini -kaçmamış. olanları- A'liye Divan-ı Harb'inde yargılayarak, bazılarını idam edecektir.(2) Diğer yandan, Cemâl Paşa, isyanla birlikte Şerif Hüseyin'e iltica eden El-Ahd üyesi Arap subaylarının dışında kalan Arapları, IV. Ordu'dan tasfiye ederek, orduyu "Türkleştirecektir". Bu sırada İstanbul'da da gelişmeler hızlanmıştır. (3) Âyân üyesi ve eski Mekke emirlerinden Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin oğlu Ali Haydar Bey, Şerifliğe getirilir ve İslâm alemine, Hüseyin'in arkasından gidilmemesi için beyannameler yayınlar. (4) Akabinde Hicaz'a Eşref Bey'in başında ve içinde ünlü şair Mehmed Akif (Ersoy) Bey'in de bulunduğu bir "irşad heyeti" çıkarılır. (5) Osmanlı tedbirleri sadece "irşad"la kalmayacak ve Eşref Bey, yanında fedaileriyle, isyanı bastırmak üzere Yemen'den bir operasyona başlayacak, İbn-i Suud ve İbn-i Reşid'i de gönüllülerine katmak ümidiyle Mekke üzerine yürümeyi planlayacaktır. Ne var ki, yalnız kalan Kuşçubaşı, tarihi Hayber'de Lawrence ve Arap isyancılarca sarılacak, ümitsiz bir mücadeleden sonra ölümcül bir şekilde yaralanarak, İngilizler'e esir düşecektir. Eşref Bey, Mısır'da bir hastaneye kaldırılır,

(1) Cemal Paşa, *Hatıralar,* s. 303.

(2) IV. Ordu, *Aliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Tedkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* (İstanbul, 1916) Fransızcası için; *La Vérite Sur La Question Syrienne* (Stamboul, 1916). Mahkemelerin Fransız kamuoyunda istismarı için- bkz: K.T. Khairallah, *Le Problem du Levant Les Régions Arabes Libérées* (Paris, 1919), s. 79-86. Atay'a bakılırsa, İstanbul'daki hükümet de Cemâl Paşa'nın bu sert tedbirlerini tasvip etmişti: "Hiçbiri -Enver ve Talat'ı kastediyor-vatan hiyanetinin cezasız bırakılmasını istememiştir." F.R. Atay, *Zeytindağı* (İstanbul, 1981) s. 45. Ancak, Atay, Cemal Paşa'nın bu idamlardan müteessir olduğunu da kaydetmektedir (s. 48).

(3) Genelkurmay askeri açıdan Hicaz'ın boşaltılıp, Filistin cephesinin takviye edilmesini uygun görmektedir. Ne var ki, gerek Fahreddin Paşa'nın Medine'deki ısrarlı müdafaası ve gerek siyasî mülahazalar Hicaz'ın bir şekilde muhafazası ve/ya İsyan'ın üstüne gidilmesi kararının oluşmasında müessir olacaktır. Enver Paşa cihad'ın diriliğini koruması için Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da hiç olmazsa bir garnizon da kalsa varlığını sürdürmesi gerektiğine inanmıştı.

(4) Beyannameleri için, bkz: "Textes Historiques surle Réveil Arabe au Hedjaz," *Revue du Monde Musulman,* C. 50 (Paris, 1922) s. 74-93; Ayrıca, bkz: George Stitt, *A Prince of Arabia* Londra, 1948).

(5) C. Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Akif* (İstanbul, 1978). O seyahatte M. Akif Bey'in kaleme aldığı şiirler, bir Türk'ün Şerif Hüseyin'in İsyanı'na bakış açısını ne güzel göstermektedir. (s. 124).

iyileşince Malta'ya sürülür. (1)

Şerif Hüseyin'in İsyanı toplu olarak değerlendirildiğinde ne gibi sonuçlarla karşılaşıyoruz? İsrail'li bir araştırmacı, Hüseyin-McMahon Yazışmaları'nda "Arap İstiklâli"nin tartışmaların kalbinde yattığını itiraf etmektedir. Ancak, Friedman'a bakılırsa, İngilizler, Araplar'ın istiklâlini, Şerif Hüseyin'in isyanı başarılı olursa tanımaya hazırdılar.(2) İngilizler açısından "Arap İstiklâli"nden kasıt, onları Osmanlı "boyunduruğundan" kurtarmaktır, o kadar! Bağımsız bir büyük Arap devleti diye kimse bir taahhütte bulunmamıştır! (3) İngilizler'in amaçları, onların deyimiyle, "savaş sonunda eski düzeni korumaktır, bir farkla: Eksi Türkler!" Yine Friedman'a göre, Şerif Hüseyin, İngilizler'le yaptığı pazarlıkta kendisine düşen görevi ifâ edememiştir: Umumî bir Arap ayaklanmasını gerçekleştirememiştir. Friedman, araştırdığı belgelere dayanarak, Şerif'e yardıma giden İngiliz subaylarının, Hüseyin'in kendilerine bildirdikleri ile, karşılaştıkları arasında büyük uçurum olduğunu ve isyanı sürdürmekte büyük zorluklar çektiklerini belirttiklerini kitabında kaydetmektedir. (4) Yazar, Şerif Hüseyin'e İngilizler'in hayli yüklü para ve askerî kadro-malzeme vererek, bütün taahhütlerini yerine getirdiklerini, Hüseyin-McMahon Yazışmaları ile "Sykes-Picot-Sazanov Andlaşması"nın birbirleriyle çelişmediğini, ikincinin, Arap isyanının zeminini hazırlamak üzerine oluşturulduğunu da ileri sürmektedir. (5) Şerif Hüseyin'e verilen sözlerin tutulabilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimine bağlıydı; işte, Sykes-Picot Uzlaşması bunu sağlamıştır! Friedman'a göre, Araplar'ın bu andlaşmaya hiddetlenecek yerde müteşekkir kalmaları gerekirdi! Filistin'e gelince, Friedman, burada, İngiliz "resmî" tezinin paralelinde, yörenin pazarlıktan muaf tutulduğunu savunmaktadır. Hattâ, yazara göre, Hüseyin de andlaşmayı yaparken gayet iyi anlamıştı. (6) Fakat, ileride Türkler yenilince bir de Filistinliler'in tazyikini hissedince, acaba İngilizler'den yöreyi "koparabilir miyim" diye düşünmüş olmalıdır. Ayrıca, Fried-

(1) Daha geniş bilgi için, bkz: C. Kutay, *Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı* (İstanbul, 1978) ve aynı yazarın *Birinci Dünya Harbi'nde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi* (İstanbul, 2. baskı: 1964). Ayrıca: Gn. kur, ATASE, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, C. IV: Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri...,* s. 413-626. Özellikle: P.H. Stoddard, *The Ottoman Government and the Arabs 1911 to 1918: A Preliminary study of the Teşkilât-ı Mahsusa* (Princeton, 1963).

(2) Friedman, *The Qoestion...,* s. 66.

(3) Aynı eser, s. 68.

(4) Aynı eser, s. 76. Bnb. Jarvis (C.S.) de *Three Deserts* (Dutton, 1937) adlı hatıralarında Arapları İngiliz altınları ve yağma beklentisi ile cephede tutabildiklerini kaydeder (s. 299-303).

(5) Friedman, a.g.e., s.X,

(6) Aynı eser, s. 90.

man'a göre, Faysal'ı Fransızlar Suriye'den kovmasalardı, babası-Şerif Hüseyin- Filistin Meselesi'ni gündeme getirmeyecekti! Biraz hırs, biraz pazarlık kozu, biraz da mahçubiyet; Friedman'a bakılırsa, Hüseyin'in son günlerinde Filistin karşısındaki "hassasiyeti"nin temelleriydi! (1)

Friedman'a nazaran, Arap tarihçiler, özellikle Tibawi, Şerif Hüseyin'in İsyanı'na farklı bir bakış açısı ile bakmaktadır. Tibawi'ye göre, Araplar görevlerini, üstlerine düşeni, yapmışlardır. Burada İngiltere kusurludur. Çünkü, bir kere, İngilizler, söz verdikleri gibi Hüseyin'i askerî malzeme-kadro ve maddî fonlarla desteklememişlerdir. (2) Ayrıca, Arap İstiklâli konusunda Şerif'e "ihânet" etmişlerdir. Onu bırakınız, Arabistan Kralı diye, Hicaz Meliki olarak bile "kerhen" kabullenmişlerdir. Açıkçası, Tibawi'ye bakılırsa, McMahon, yazışmalarıyla, Hüseyin'i "kandırmıştır". İngilizler, Sykes-Picot ve Sazanov Andlaşması'nın duyurulmasını istememişlerdir. Gizli tutmuşlardır. İsyan ile birlikte Cidde'ye, ayaklanmayı İngiliz çıkarları doğrultusunda koordine etmeye giden Albay Wilson, "Bize sonsuz itimad ediyor. Onun Hüseyin'in- arkasından bir karar vermeyelim... İleride pişman oluruz. N'olur, Tanrı aşkına, adama dürüst davranalım!" diyecektir. (3) Tibawi, kendi belgelerine dayanarak, İngilizler'in Faysal'ın Suriye'ye girmesini istemediklerini de yazmaktadır. (4) Faysal, sadece Allenby'nin ordularının güdümünde kalmalı, ileride İngilizler'e Suriye üzerinde Araplar'a herhangi bir taviz vermeyi gerektirecek şekilde yöreye hakim olmasına izin verilmemelidir. (5) Tibawi, yalnız, bu meyanda, Hüseyin'i de saflığından, İngilizler'e aşırı güveninden dolayı, McMahon'la yazışmalarında kesinlik talep etmemesinden dolayı, kabahatli bulmaktadır. (6) Hüseyin, ileride hatasını anlayacak, fakat geç kalacaktır. Bu aşamadan sonra İngilizler'in, Sykes'ı, Picot ile beraber, Hicaz'a göndererek, onu teskin etmeye çabalamaları boşuna olacaktır.

Şerif Hüseyin'in isyanını bir de Türkler cephesinden ele alalım. Nihaî analizde, propganda savaşı nazar noktasından, Mekke Emiri'nin ayaklanması, İslâm aleminde Osmanlı'ya karşı alınacak tavır açısından, "zihinleri bulandırdığı" açıktır. "İttihad-ı İslâm" yara almış, Müslüman Müslüman'a kırdırılmıştır. (1) Osmanlı Cihad'ında gedik açılmış; bunu da derhal Kahire'de takviye edilen İngiliz istihbaratı'nın "Arap Bürosu" olmuştur. (2) Türkler, kendilerini mukaddes toprakları Müslüman Araplar'a karşı savunma durumunda kalmışlardır. Hele Hicaz'da ve Allenby'nin ilerleyişi sırasında Filistin'in müdafaasında, Türkler, sanki düşman toprakları üzerinde dövüştüklerini sanmışlardır. (3) Eğer Türkler'in "İslâmcılık" siyaseti gerilere, II. Abdülhamid döneminde atılan tohumlara dayanmasa ve Teşkilat-ı Mahsusa, bu cereyanı Güney Asya'ya taşıyıp, Hind Müslümanları'nı Osmanlı Halifesine merbut kılmasalardı, İngiltere halifeliği kendi güdümüne, belki de Savaş sırasında Arap İsyanı ile birlikte Hüseyin'e tevdîf etmeye çalışacaktı. Ancak, Şerif'in üzerine çektiği şimşekler, Londra'nın böyle bir adımı atmasına engel olmuştur ki, Fransız Dışişleri'nin bu konudaki tesbitleri ve şüpheleri gerçeği yansıtmamaktadır.(4)

İsyan'ın askerî yönden sonuçlarına da temas edelim. Şerif Hüseyin'in hareketi, rakamlarla ifade edilirse, Tükler'e 4.800 şehid, 1.600 yaralı ve 8.000 esire mâl olmuştur. (5) İsyan, zamanlama açısından ise, İtilaf Devletleri'nin en sıkışık olduğu devreye rastlatılmıştır. Türkler, Çanakkale'de boğuşmakta, Mısır'a seferde (1915), Irak'ta Kut'ta İngilizler'i çevirmekte (1916) ve isyanın son evrelerinde ise (1918) Filistin'i savunmaktaydılar. Ayaklanma patlak verince, yukarıda da belirtildiği, Hicaz'ın akıbeti Türkleri endişelendirmiş; askerî açıdan zarurî olan Medine; siyasî mülahazalarla, cihadın sürdürülebilmesindeki sembolik önemi dolayısıyla, elde tutulmaya çalışılmış; neticede Filistin cephesi layiki veçhile savunulamayarak, İngiliz işgâline direnemeyecek hâle düşmüştü. Hele, ileride Allenby'nin Mısır'dan başlayan taarruzu ile senkronize edilerek, Türk ordusunun, Faysal'a bağlı birliklerle doğudan, iki ateş arasına alınmasıyla, Filistin kaybedilecekti. Allenby,

(1) Aynı eser, s. 92.
(2) Tibawi, a.g.e., s. 151-126.
(3) Aynı eser, s. 168-169.
(4) Krş: E. Kedourie (der/yaz.); "The Capture of Damascus", *The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies* (New York/ Washington, 1970), s. 33-47.
(5) Tibawi, a.g.e., s. 192.
(6) Aynı eser, s. 163.

(1) Aynı eser, s. 144.
(2) Aynı eser, s. 127.
(3) Antonius, a.g.e., s. 227.
(4) İlginç olan, aynı dönemde Fransa'nın da, Hüseyin'in hareketinden fırsat bilerek hilâfeti kendi dış politik amaçları uğruna sömürgesi olan Fas Kralı'na bağlamayı düşünmüş olmasıdır. Bayur, a.g.e., III/3, s. 296-301.
(5) Antonius, a.g.e., s. 231.

Türkler'in kendisinden çok, Araplar'la çarpıştığını itiraf edecekti. (1) Kısacası, Siyonist emellerin tahakkuku yolunda, Şerif Hüseyin'in isyanı, Filistin'den Türkler'in "kazınmasını" sağladığı ölçüde; İngiltere'nin Ortadoğu stratejisinin ilk "durağıydı."

b) Siyonistler'in İngiliz Savaş Gücüne Katkıları ve Balfour Deklerasyonu 1917

Chaim Weizmann, Rusya Musevilerindendi. Eğitimini İsviçre ve Almanya'da tamamlayarak, İngiltere'ye yerleşmişti. Manchester Üniversitesi'nde Kimya Fakültesi'nde öğretim görevlisiydi. (2)

Siyonizm'e bakış açısına gelince, taraftarlarına göre "pratik"; muarızlarına bakılırsa "oportunist"ti. Şöyle ki, Siyonizm'i kesin düşünce kalıpları arasına sıkışmış bir ideoloji olarak görmüyordu. Siyonizm, Weizmann'a göre, şartlarla gelişen "organik" bir varlık olmalıydı. Bu varlığın başarısı için, Filistin'deki iskân faaliyetleri ile Herzl'in üstünde durduğu diplomatik gayretleri birlikte yürütmeli, ya da, onun tanımıyla "sentezleştirmeliydi." (3) Weizmann, dostu Manchester Guardian genel yayın müdürü Charles P. Scott kanalıyla, Londra'da karar vericilerle -Samuel, Lloyd George, Balfour- temas etme imkânını yakalayacaktı. Bu arada, Weizmann'ın asetondan patlayıcı yapma buluşu İngiliz Donanma Bakanlığı'nın dikkatini çekecekti. Ve, Weizmann, 1916'da, Londra'dadır. Yeni kurulan Cephaneler Bakanlığı'nda Lloyd George'un danışmanı olmuştur. Bu itibarla Weizmann Londra'da hükümetteki "dostları" ile daha sık görüşebilmektedir. Ancak, onun için asıl fırsat 1916 Aralık'taki kabine değişikliği olacaktır. Şimdi, Lloyd George, başbakandır. Balfour ise Dışişleri'ne gelmiştir.(4)

Yeni hükümetteki dostlarına rağmen, Weizmann'ın İngiltere'de ciddî

(1) Antonius, a.g.e., s. 215. Hicaz Ayaklanması'nın genel sonuçları için bkz: Gn.Kur, ATASE, a.g.e., C.VI, s. 388; A.P.Wavell, *The Palestine Campaigns* (Londra, 1928), s. 56; W.T.Massey ise eğer Araplar Hicaz Demiryolu'nu sabote etmeselerdi, Türkler'in Allenby'ye karşı kuvvet sevklerinin gerçekleşebileceğini belirtmektedir: *Allenby's Final Triumph* (Londra, 1920) s. 273. Ayrıca, bkz: Liman van Sanders, çev: M.Ş. Yazman; *Türkiye'de Beş Yıl* (İstanbul, 1968). Allenby için ise, bkz: Raymond Savage, *Allenby of Armageddon* (Londra, 1925).

(2) Weizmann hakkında bkz: kendi otobiyografisi *Trial and Error* (Londra, 1950); gençliği ve Siyonizm'i nasıl benimsediği; 2. bölüm. Ayrıca; anonim, *Chaim Weizmann: Statesman of the Jewish Renaissance* (Kudüs, 1974).

(3) Weizmann, a.g.e., s. 157.

(4) 1917 öncesi gelişmeler için, bkz: Leonard Stein, *The Balfour...*, 2. kısım.

sıkıntıları vardır. Weizmann, bırakınız Dünya Siyonist Örgütü'nde tanınan bir isim olmayı, Britanya Musevî cemaatinde bile yalnız bir adamdır. Weizmann'ın Dünya Siyonist Örgütü ile arası kopuktur. İngiliz taraftarlığı onu örgüt içindeki Alman sempatizanı çoğunluktan tecrit etmiştir. Öte yandan, Weizmann'ın Siyonistliği, bu cereyanın siyasî boyutlarının dünya Musevî âlemi için mahzurlar doğuracağına inanan Britanya Musevileri nezdinde de onun "istenmeyen adam" ilân edilmesine yetmiştir. Britanya Musevileri, İngiliz örf ve adetlerini benimsemeye yatkın ve Weizmann'a göre de, fazla "aristokrat" bir klikti. (1) Britanya Musevileri, o tarihte D.A.Alexander'in başkanlığındaki "Britanya Musevileri Temsilcileri Heyeti" (İng: Board of Deputies of British Jews) ile Sir Moses Montefiore'nin lideri olduğu "İngiliz Musevi Derneği" (İn: Anglo-Jewish Association) olarak örgütlenmişlerdi. Her iki örgüt de Lucien Wolf'un katipliğinde bir "Birleşik Komite" (conjoint Committee) oluşturmuşlar ve hükümetle ilişkilerini tek elden yürütmeye karar vermişlerdi. Bu birleşik cepheye karşı İngiliz Siyonist Federasyonu pek cılız kalıyordu. Weizmann, Dünya Siyonist Örgütü'nün hatırı sayılır mensuplarından Sokolow'un İngiltere'ye gelişiyle, bu ülkedeki Musevi cemaatine hâkim olma mücadelesini başlatacaktır. Önce, İngiliz Siyonist Derneği'nin liderliğini uhdesine alacak, daha sonra Rothschild'leri kendi çizgisine getirecek (2) ve Londra Hahambaşısı Dr. Herzl ve bu ülkedeki Sefardim topluluğun dini lideri Dr. Gaster'i de yanına alarak, Wolf'a savaş açacaktır. "Birleşik Komite" önceleri hükümet nezdinde Weizmann'ı devre dışı bırakmak isteyecek; fakat, yukarıda gördüğümüz gibi kabinenin Siyonizm'e sıcak bakan üyelerden kurulu olması ile başarısız kalacaktır. Nihayet, Balfour Bildirisi'nin taslağının hazırlandığı günlerde Weizmann, bir seçim esnasında, Birleşik Komite'de darbe yapıp, kendi taraftarlarını icraya sokmayı becerecektir. Weizmann'ın bu engeli aşması, onun dünya Musevi aleminde de itibar kazanmasına ve insiyatifi Alman kökenli Dünya Siyonist Örgütü'nden Londra'ya, kendi ellerine, geçmesine sebep olacaktır.

Weizmann'ın sonuca girmesinde Sykes'in katkısı ve bu kavşakta oynadığı rol unutulmamalıdır. Sir Marks, daha Grey'in Dışişleri Bakanlığı sırasında kendi adını taşıyan Andlaşma' dan soğumaya başlamıştı. Belki o günün

(1) Britanya Musevileri için, bkz: S.A.Cohen, *English Zionists...* (dn. 96). Weizmann'ın onlar hakkındaki kanaati için; bkz: *Trial..*, XII. bölüm.

(2) Pothschild'lerin Weizmann'la ilişkileri için, bkz: Simon Schama, *Two Rothschilds and the Land of Israel* (New York, 1978), 6. bölüm.

şartlarında Fransa'ya taviz uğruna Britanya İmparatorluğu için hayâti askeri önem taşıyan Filistin'in "enternasyonalize" edilmesini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak, artık, yukarıda da kaydedildiği gibi, şartlar değişmişti. Osmanlı'yı içten yıkmak ve bu hedefe ulaşmak için de Siyonizm'i kabullenmek pek "biçilmiş kaftan" idi. Hele Hükümet değişip, kendisi Lloyd George'un kurduğu "Harp Komitesi" ne "danışman" olarak büyük yetkilerle getirilince "Arap-Siyonist-Ermeni İttifakı"nın çatısını oluşturmak üzere kollarını sıvayacaktı. Zaten Samuel'i tanıyordu. Onun aracılığı ile Weizmann'la ilişki kurdu. Bu arada Ermeniler'e ittifakı tanıttı. Bazı kaynaklar, böyle bir ittifakın oluşmasına dair ilk teklifin Dr. Gaster ile Ermeniler'den İran asıllı Ermeni lider, James Malcolm, daha çok öncelerden Siyonizm'e angaje olmuştu. Musevi mali gücünün Ermeni emellerine destek olacağını düşünüyordu.(1) Böylece, Londra'da Siyonistler'le Ermeniler arasında, Sykes'in güdümünde, koordinasyon başladı. Öte yandan, Sykes, Siyonistler'e ABD ve Rusya'ya temsilciler gönderip, İngiltere'nin bu kampanyasına bu ülkelerdeki Museviler'in desteğinin sağlanmasını isteyecektir. Sykes, Sokolow'u da, Fransa ve İtalya'ya gönderir. Müttefik dışişlerinin de onayı gerekmektedir. Sıra Arapları, bu projeye entegre etmeye gelmiştir. Sykes, Weizmann'ı da yanına katarak, Mısır'a gider. Weizmann'ı Faysal'la buluşturur. Bu arada, ileride kendisini daha yakından tanıyacağımız Aaronsohn'da Mısır'da yeni kurulan "Arap Bürosu"nun seçilmiş istihbaratçılarından ünlü casus Lawrence ile bir araya gelir. Aaronsohn, Lawrence hakkında "İngilizce konuşan bir Prusyalı- Anti-Semit'e benziyor" (2) demekle birlikte, İttifakın Arap kanadı da tamamlanır. Artık, osmanlı karşısındaki "şer çephesi" oluşmuştur.

Siyonistler'in Müttefik savaş gücüne Museviler'in silahla katılmaları fikri, daha harbin ilk yıllarında Vladimir Jabotinski'den (1880-1940) doğmuştu. Odessa'da ortahalli bir Musevi ailesinin oğlu olarak dünyaya gelen Vladimir, gençliğinde Rus edebiyatına sevdalanmış ve daha 16 yaşında iken bu dille yazdığı şiirler Rusya'da mahallî gazetelerde yayınlanmaya başlamıştı. Bir süre İsviçre'de okuduktan sonra İtalya'ya geçen Jabotinski, bu ülkenin kendisinin ikinci vatanı olduğunu anılarında itiraf edecektir. Risorgimento yazarlarından Mussolini'ye uzanan çizgide İtalyan siyasal düşünürlerinden etkilenen Jabotinski'nin kendine özgü Siyonizminde almış olduğu bu İtalyan kültürünün bariz mühürlerini görmek mümkündür. Doğu Avrupa'da

(1) Howard M. Sachar, *A History of Israel* (New York, 1979), s. 100.
(2) Stein, a.g.e., s. 294.

ve Rusya'da giderek artan Yahudi düşmanlığının toplu katliamlara dönüşmesi sonucu, pek çok Siyonist ileri geleni gibi, Museviliğini hatırlayan Jabotinski çözümü Dr. Herzl'in reçetelerinde bulacaktır. Kısa süre içinde bu örgütün en etkileyici hatibi olacak, ve faaliyet sahası olarak Rusya'yı seçecektir. Gorki'ye göre Rus edebiyatı için büyük bir kayıba neden olan Jabotinski'nin Siyonizmi, onu 1908 Jön Türk Devrimi'nin akabinde Osmanlı Başkentinde kurulan Siyonist derneği'nin propagandacısı olarak İstanbul'a sürükleyecektir.(1)

Bir siyon ordusu oluşturma fikrini, Jabotinski'nin genel felsefesi perspektifinden de bir kez incelemek yararlı olacaktır. Kendi ifadesine göre, siyasal yaşamına bir sosyalist olarak başlayan Jabotinski, 1933'de yayınladığı makalelerinde işçi hareketlerini "Kızıl Swastika"lar adı altında karalamaya çalışacak ve kamuoyuna açıkça onları "ezmeyi" telkin edecektir. Sosyalizmle komünizm arasında hiçbir fark görmediğini itiraf eden Jabotinski, sınıf savaşını da millî birliği bozan bir unsur olarak kınamaktan çekinmeyecektir. 1920'de merkezî siyonist örgütünden bu teşkilâtın sol eğilimli olduğu hükmüyle çıkarak; Revizyonist ideoloji çerçevesinde rakip bir Siyonist felsefesi ve örgütü oluşturacaktır ki bugün İsrail'deki Herut Partisi ve Menahem Begin bu akımın takipçileri olarak tanınmaktadırlar. Liberalizmin, XX. yüzyılın koşulları içinde "ölü ve geçersiz" bir doktrin olduğunu savunan Jabotinski'ye göre, "günümüz ahlâk kuralları içinde çocuksu hümanizmin yeri yoktur." Dünya siyasal yaşamını şekillendirecek manivelanın güç ve sadece güç olduğuna inanır: "Komşusu ne kadar iyi ve candan olursa olsun, ona inanalar aptaldırlar. Adalete inananlar da aptaldırlar. Adalet, bileği güçlü olanın ve bu bileği büyük bir ısrarla isteklerini gerçekleştirmek için kullananındır" diyen Jabotinski, çağın diğer Sosyal Darwincileri gibi bir milletin yaşamını baskı altına girmeden devam ettirebilmesi için güçlü ırkî temellere sahip olması gerektiğini savunacaktır. 1913 yılında yazdığı "Irk üzerine" adlı makelesinde dünya siyasal düşüncesinde ırkçı düşüncenin temellerini atan A.Gobineau'nun ve Arvan mitini Almanlara mâleden H.S.Chamberlain'in fikirlerini nerede ise satır satır takip etmek mümkündür: "Bir milletin muhtevası, millî karakterinin alfası ve omegası, onun fizikî kalitesinde, diğer bir deyişle, o milletin ırkî kompozisyonunda aranmalıdır". Bir milleti, onu oluşturan dil, din, ortak geçmiş ve geleneklerinden arındırdığımızda ortada bir tek ırk çe-

(1) Jabotinski'nin hayatına ilişkin kısa bilgiler için bkz: R. Patai (der.), *Encyclopedia of Zionism and Israel,* (Kudüs, 1974), s. 597-599.

kirdeğinin kalacağına işaret eden Jabotinski'nin bu görüşünün doğal uzantısını Musevilerle diğer ırkları karşılaştırdığı bir çalışmada bulmak mümkündür. Bir Musevi ile Arî ırkın temsilcisi arasında temsilî olarak cereyan eden bu diyalogda Jabotinski, bilinçlendirilme kıstas olarak alındığı takdirde, Musevilerin üstün bir ırkî düzeye sahip olduklarını savunur.

Jabotinski'nin bu bakış açısı ona siyasal rakipleri tarafından "Vladimir Hitler" lâkabını kazandıracaktır ki, Jabotinski'nin İtalyan faşistleri ile ilişkileri bu suçlamayı doğrulayacak güçtedir. İngiliz mandası altındaki Filistin'de çarpışmak üzere Jabotinski'nin kurduğu Betar adlı gençlik örgütünün simgesi kahverengi gömleklerdir. Dahası, ilk Revizyonist Kongresi 1932'de Milano'da toplanır. Sloganı ise "Doğu için İtalyan düzeni"dir. 1935'de verdiği bir demeçte Jabotinski, "Biz bir Musevi imparatorluğu istiyoruz. Akdeniz'de bir İtalyan imparatorluğu olduğu gibi Doğu'da da bir Musevi imparatorluğu olmalıdır." Revizyonizmin öngördüğü Musevi imparatorluğu, Filistin ile birlikte Ürdün'ü de içerecek, Mısır'ı ve Irak'ı da kapsayacak sınırlara sahip olacaktır. Filistin'de Araplaşmış Sefardimlerden değil de, Avrupa kökenli Eşkenazilerden oluşan bir Musevi devleti hedefi güden Jabotinski için bu yöre çoğunluğunu oluşturan Araplar ya göç ettirilmeli, ya da azınlık statüsünü kabullenmelidirler. Faşistlerle birlikte İngilizler'i hedef alan Jabotinski, 1934'te İtalya'da Civitavecchia'da bir askeri okul açarak, Filistin'de çarpışacak Siyon gerillalarını yetiştirmeye başlar. Mussolini'nin de denetlediği bu birlikler İtalyan yardımı ile Filistin'e peyderpey sevk edileceklerdir.

Jabotinski'nin düşünce yapısı içinde değerlendirildiğinde Siyon ordusu fikri kolaylıkla anlamlandırılabilecektir. Yüzyıllarca getolarda münzevi ve pasif bir yaşama itilen Musevilerin bir millet olmaya hak kazanabilmeleri için, Jabotinski'ye göre, askerî bir disiplin almaları ve cephelerde önsaflarda çarpışma sınavını geçmeleri gereklidir. Museviler, ancak bu ateşten gömleği giydikleri takdirde kendilerini dünya devletlerine kanıtlayacaklar ve kendilerine özgü bir ülkeye -Filistin'e- sahip çıkmaya hak kazanacaklardır. Demek ki, bir Siyon ordusu Musevilerin kendi millî gelişiminde önemli ve vazgeçilmez bir unsur olduğu gibi, aynı zamanda da müttefiklere karşı kullanacakları bir siyasi koz olarak görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Siyonistlerin İngilizler'in doğal müttefiği olduğu bazı sembollerle kanıtlanabildiği takdirde savaş sonunda Ortadoğu'da söz sahibi olacak bu ülkeden Filistin'de Siyonistler lehine bazı siyasi düzenlemeler beklemek imkân dahilindedir. Bu çerçeve içerisinde incelendiğinde Jabotinski'nin kendisini siyon ordusunun başında Filistin'i feth edecek bir Musevi Garibaldi'si olarak gördüğü söylenebilir. (1) Jabotinski'nin düşlediği bu Siyon ordusunun yönlendireceği Türkiye bu ünlü Siyonistin yabancısı değildir. Bundan önce de belirtildiği gibi, Jabotinski Meşrutiyet döneminde Türkiye'de Siyonistler'in adeta bir elçilik gibi kurduğu, fakat Osmanlıları kuşkulandırmamak için bir banka süsü verdikleri *Anglo-Levanten Anonim Şirketi'* nin ikinci adamıdır. Bu aşamada Jabotinski'nin 1917 yılında yayınladığı bir eserinden Türkiye ve Türkler hakkındaki bazı görüşlerine de yer vermek yerinde olacaktır. Bu kitapta, (2) müttefiklerin iddia ettiklerinin aksine Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeninin Prusya militarizmi değil de, "Şark Meselesi"ni çözümlemek olduğunu belirtir. Jabotinski, militarizmin savaş gibi trajik bir olayın zalim karakterini oluşturduğu halde savaşın nedenini silahların varlığından ziyade çatışan çıkarlarda aramak gerektiğine inanır. Bu savaştaki amacın da Büyük Güçler arasında Osmanlı Asya'sını paylaşmaktaki ahenk yoksunluğunda arar. Almanya tüm Osmanlıyı himâye kanadına almak bahanesiyle Şark'ın zenginliklerine sahip çıkmak istemektedir. Buna karşılık, Fransız'lar Suriye'ye, İngilizler Mezopotamya'ya, Rusya Doğu Anadolu ile Boğazlar'a, Yunanlılarla İtalyanlar İzmir'e göz dikmişlerdir. Bu siyasi amaçların hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıdır. Eğer Avusturya Sırbistan'a ültimatom verdi ise, bunun nedeni Selânik'e, dolayısıyla Türk mirasına, daha yakınlaşmak azmidir. Rusya, Sırbistan'ın ardında ise Avusturya'nın, dolayısı ile müttefiki Almanya'nın Türkiye'ye yakınlaşmasını engellemek düşüncesi yatmaktadır. Rusya, Boğazları istemektedir ki, Almanya'nın Berlin'den Bağdat'a uzanan nüfuz alanına düşman bir güç sokmayacağı bellidir. Bu ihtiras çatışmalarının barışçı çözüm yolunun olmadığına değinen Jabotinski, "mirâsın paylaşılması için önce mirâsı bırakanın ölmesi gereklidir" demektedir.(3)

Ülkesi üzerindeki bu spekülasyonlara karşı Osmanlı yöneticileri sessiz kalamayacağını belirten Jabotinski'nin Türkler hakkındaki gözlemleri gerçekten kayda değer niteliktedir: "Yaşayan bir varlığın mahvında ısrar etme-

(1) Jabotinski'nin düşünce yapısı şu eserlerden özetlenmiştir: Madeleine Tress, "Fascist Components in the Political Thought of Vladimir Jabotinski", *Middle East Studies Association*'un 17. Kongresi'nde (Kasım 1983, Chicago) sunulan bildiri; Schlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewist State*, (New York, 1981), ss. 338-383: Yaakov Shavit, "Fire and Water: Ze'ev Jabotinsky and the Revisionist", *Zionism*, no. 4 (Autumn 1981).
(2) V. Jabotinsky, *Turkey and the War*, (Londra, 1917)
(3) Aynı eser s. 13-75.

nin kendisine acı verdiğini" itiraf eden Jabotinski, Türkleri "iyi, dürüst, alçak gönüllü, misafirperver ve cengaver" bir millet olarak tanımlamaktadır.(1) Türkler'in iyi komutanlar ve devlet adamları yetiştirdiğine işaret edenJabotinski, siyasetin sempati üzerine değil de çıkar üzerine kurulduğunu itiraf edecektir. Jön Türklerin "devlet malı nasıl kurtarılır?" hayatî sorusunu Anayasının yeniden yürürlüğe koymak sureti ile çözmeye kalkışmalarını ve 1876 Kanun-ı Esasi'nin her derde devâ bir tılsım olduğuna dair inanaçlarını eleştirir. Abdülhamid II.ye karşı muhalefet cephesini oluşturan Paris'te kümelenen Jön Türk'lerin Avrupa'daki anayasa gelişmelerine vakıf olmakla beraber ülkelerini tanımadıklarını; Türkiye'deki diğer muhalefet kanadının ise ülkelerin tanıdıkları halde Avrupa'daki siyasal gelişmeleri hiç anlamadıklarını savunur. Jabotinski'ye göre, bu iki grup ilgi alanlarındaki bilgilerini birleştirerek kurtarabilirlerdi. (2) Bu bağlamda kör bir adamı bacaklarını kaybetmiş bir başka adamı sırtına alarak birbirlerini tamamlayarak ilerlediklerini ihtiva eden bir Arap hikâyesini hatırlatarak, "ne var ki, Jön Türkler örneğinde bunun tersi olmuştur; bacaksız olan taşımak ve âmâ olan da onun yönünü tayin etmek zorunda bırakılmıştır" der. (3)

Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddî bir azınlıklar sorununun da varlığını kaydeden Jabotinski, yine de imparatorluğun kuruluş ve yükseliş yıllarında Türklerin gerçek ve akıllı bir devlet adamlığı ile pek çok ulusları barış ve refah içinde bir arada yaşattığını da itiraf edecektir. Abdülhamid II.'nin de içinde olduğu "Eski Türklerin" azınlıklara tüm sosyal, dinî ve ilmî serbestlik tanıdıkları halde ısrarla siyasi iradeyi onlardan esirgediklerini ve bu tasarrufun Türklerin elinde kalmasını sağladıklarını işaret ederek etnik muhtariyeti içeren "millet" sisteminin faziletlerini anlatır. Jabotinski'nin ifadesine göre, "Genç Türkler" bu dengeyi tepetaklak etmişler ve bir yandan azınlıklara temsil edilme gibi siyasi haklar verirlerken, diğer yandan ise onların dinî, ilmî ve sosyal hayatlarını denetimleri altına almışlardır. Bu gidişin azınlıkları tedirgin ettiğine ve onları Büyük Güçler'in kucağına ittiğine değinen Jabotinski, Meşrutiyet Türkiyesi'nin bu yeni düzeninde Osmanlı Devleti'nin artık düzelme imkânının kalmadığına emindir. Şöyle ki, Jabotinski'ye göre, Jön Türkler tarafından gerçekleştirilen her yenilik hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların ayrılık heveslerini arttıracak, devletten kopmaları için

(1) Aynı eser s. 77.
(2) Aynı eser s. 77-96.
(3) Aynı eser s. 96.

gerekli zemini hazırlaya
nu demek olacaktır. P
etnik sınırlarına çe
nan Jabotinski için Os
lerin de selâmeti icabıdır.
ye'nin barışçı ve üretken bir u
manlı İmparatorluğu'nun yıkılma
lında dostudur." der. (2)

ing'in endişeleri
nü artık kabul-
etmemelidir.
mparatorlu-
hudi Yur-
leri, ile-
tiren
ile Wil-
un mü-
ler'in

İstanbul üzerinde aynı anda Rusya, Y
emelleri olduğunu vurgulamayı da ihmal etm
ya'nın özellikle pan-slavist hedefleri içinde İstan
Ayrıca, Jabotinski'nin de belirttiği gibi, Rusya'nın ta
mı Karadeniz üzerinden Boğazlar kanalıyla yapılmakta
Türklerin iyi niyetine bağlı olduğunu kaydeden Jabotinski,
ti'nin İtalya ve Balkan Savaşları sırasında Boğazları kapatmaları
ne kadar zarara soktuğunu rakamlarla verecektir. Rusların tepele
Demokles'in kılıcına ilelebet tahammül edemeyecekleri bellidir. İn
ler'in de Rusya'nın Boğazlar'a ilişkin endişesini haklı bulduklarını belirti
Siyonistler de İngilizler'le bu savaşta birlik olduklarına göre, Jabotinski için kurmayı tasarladığı Musevi lejyonunun ilkin Filistin'de değil de, Çanakkale'de devreye sokulmasında bir sakınca görmediğini açıklamaktadır. (3) Oysa ki Jabotinski 1916'da yazdıklarının aksine 1915'te kurulacak olan Siyon müfrezesinin Çanakkale'de denenmesini hiç de hoş karşılamamıştı.

Jabotinski, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi ile Siyonistler'in emellerine Abdülhamid II'den beri engel olan bu devletin artık ortadan kalkması için bizzat kollarını sıvadığını itiraf eder. Jabotinski için Filistin'den Kahire'ye Cemâl Paşa'nın yönetiminden kaçan Siyonistlerin bir müfreze içinde istihdam edilmelerini çok uygun bir fırsat olarak değerlendirecektir. Filistin'deki Siyonistler Kudüs ve daha sonra Şam'da mevzilenmiş IV. Osmanlı ordusunun tahkimâtını kıyılarına kadar sokulan İngiliz Denizaltılarına iletmek üzere harekete geçince suçüstü yakalanmışlar, kolonilerde yapılan tahkikat sonucu silah ele geçmiştir. Cemâl Paşa'nın denetimlerini artırması sonucu Siyonistler İngiltere hakimiyetindeki Kahire'ye kaçmayı dene-

(1) Aynı eser s. 96-143.
(2) Aynı eser s. 143.
(3) Aynı eser s. 149-186.

nin kendisine acı verdiğini" itiraf eden Jabotinski, Türkleri "iyi, dürüst, alçak gönüllü, misafirperver ve cengaver" bir millet olarak tanımlamaktadır.(1) Türkler'in iyi komutanlar ve devlet adamları yetiştirdiğine işaret edenJabotinski, siyasetin sempati üzerine değil de çıkar üzerine kurulduğunu itiraf edecektir. Jön Türklerin "devlet mâlı nasıl kurtarılır?" hayatî sorusunu Anayasının yeniden yürürlüğe koymak sureti ile çözmeye kalkışmalarını ve 1876 Kanun-ı Esasi'nin her derde devâ bir tılsım olduğuna dair inanaçlarını eleştirir. Abdülhamid II.ye karşı muhalefet cephesini oluşturan Paris'te kümelenen Jön Türk'lerin Avrupa'daki anayasa gelişmelerine vakıf olmakla beraber ülkelerini tanımadıklarını; Türkiye'deki diğer muhalefet kanadının ise ülkelerin tanıdıkları halde Avrupa'daki siyasal gelişmeleri hiç anlamadıklarını savunur. Jabotinski'ye göre, bu iki grup ilgi alanlarındaki bilgilerini birleştirerek kurtarabilirlerdi. (2) Bu bağlamda kör bir adamı bacaklarını kaybetmiş bir başka adamı sırtına alarak birbirlerini tamamlayarak ilerlediklerini ihtiva eden bir Arap hikâyesini hatırlatarak, "ne var ki, Jön Türkler örneğinde bunun tersi olmuştur; bacaksız olan taşımak ve âmâ olan da onun yönünü tayin etmek zorunda bırakılmıştır" der. (3)

Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddî bir azınlıklar sorununun da varlığını kaydeden Jabotinski, yine de imparatorluğun kuruluş ve yükseliş yıllarında Türklerin gerçek ve akıllı bir devlet adamlığı ile pek çok ulusları barış ve refah içinde bir arada yaşattığını da itiraf edecektir. Abdülhamid II.'nin de içinde olduğu "Eski Türklerin" azınlıklara tüm sosyal, dinî ve ilmî serbestlik tanıdıkları halde ısrarla siyasi iradeyi onlardan esirgediklerini ve bu tasarrufun Türklerin elinde kalmasını sağladıklarını işaret ederek etnik muhtariyeti içeren "millet" sisteminin faziletlerini anlatır. Jabotinski'nin ifadesine göre, "Genç Türkler" bu dengeyi tepetaklak etmişler ve bir yandan azınlıklara temsil edilme gibi siyasi haklar verirlerken, diğer yandan ise onların dinî, ilmî ve sosyal hayatlarını denetimleri altına almışlardır. Bu gidişin azınlıkları tedirgin ettiğine ve onları Büyük Güçler'in kucağına ittiğine değinen Jabotinski, Meşrutiyet Türkiyesi'nin bu yeni düzeninde Osmanlı Devleti'nin artık düzelme imkânının kalmadığına emindir. Şöyle ki, Jabotinski'ye göre, Jön Türkler tarafından gerçekleştirilen her yenilik hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların ayrılık heveslerini arttıracak, devletten kopmaları için

(1) Aynı eser s. 77.
(2) Aynı eser s. 77-96.
(3) Aynı eser s. 96.

gerekli zemini hazırlayacak; bu gidiş ise Türkiye'de Türk hakimiyetinin sonu demek olacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin yeniden canlanmasının ancak etnik sınırlarına çekilmiş millî bir devlet içinde gerçekleşebileceğini savunan Jabotinski için Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu azınlıklar kadar Türklerin de selâmeti icabıdır: Emperyal sorumluluklarından arınmış bir Türkiye'nin barışçı ve üretken bir devreye gireceğine inanan Jabotinski, (1) "Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını isteyen Türk ırkının düşmanı değil, aslında dostudur." der. (2)

İstanbul üzerinde aynı anda Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan'ın istilacı emelleri olduğunu vurgulamayı da ihmal etmeyen Jabotinski'ye göre, Rusya'nın özellikle pan-slavist hedefleri içinde İstanbul'un ayrı bir yeri vardır. Ayrıca, Jabotinski'nin de belirttiği gibi, Rusya'nın tahıl ihracının büyük kısmı Karadeniz üzerinden Boğazlar kanalıyla yapılmaktadır. Rus ticaretinin Türklerin iyi niyetine bağlı olduğunu kaydeden Jabotinski, Osmanlı Devleti'nin İtalya ve Balkan Savaşları sırasında Boğazları kapatmalarının Rusya'yı ne kadar zarara soktuğunu rakamlarla verecektir. Rusların tepelerinde bu Demokles'in kılıcına ilelebet tahammül edemeyecekleri bellidir. İngilizler'in de Rusya'nın Boğazlar'a ilişkin endişesini haklı bulduklarını belirtir. Siyonistler de İngilizler'le bu savaşta birlik olduklarına göre, Jabotinski için kurmayı tasarladığı Musevi lejyonunun ilkin Filistin'de değil de, Çanakkale'de devreye sokulmasında bir sakınca görmediğini açıklamaktadır. (3) Oysa ki Jabotinski 1916'da yazdıklarının aksine 1915'te kurulacak olan Siyon müfrezesinin Çanakkale'de denenmesini hiç de hoş karşılamamıştı.

Jabotinski, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi ile Siyonistler'in emellerine Abdülhamid II'den beri engel olan bu devletin artık ortadan kalkması için bizzat kollarını sıvadığını itiraf eder. Jabotinski için Filistin'den Kahire'ye Cemâl Paşa'nın yönetiminden kaçan Siyonistlerin bir müfreze içinde istihdam edilmelerini çok uygun bir fırsat olarak değerlendirecektir. Filistin'deki Siyonistler Kudüs ve daha sonra Şam'da mevzilenmiş IV. Osmanlı ordusunun tahkimâtını kıyılarına kadar sokulan İngiliz Denizaltılarına iletmek üzere harekete geçince suçüstü yakalanmışlar, kolonilerde yapılan tahkikat sonucu silah ele geçmiştir. Cemâl Paşa'nın denetimlerini arttırması sonucu Siyonistler İngiltere hakimiyetindeki Kahire'ye kaçmayı dene-

(1) Aynı eser s. 96-143.
(2) Aynı eser s. 143.
(3) Aynı eser s. 149-186.

yeceklerdir. İngiliz yönetiminin göçmenlere tahsis ettiği kamplarda Siyonist kardeşleriyle temaslar yapan Jabotinski, kısa zamanda etrafında bir danışmanlar heyeti oluşturacaktır. 23 Şubat 1915'te Nobel Petrol Şirketi temsilcisi M.A.Margolis'in apartmanında toplanan Kudüs'ten Dr. Weitz-Filistin'deki kolonilerden biri olan Risonle-Ziyon'dan V.Z.Gluskin, J.Ettinger adlı bir ziraat uzmanı, G.Kaplan adlı bir Amerikan turist Jabotinski ve ileride daha iyi tanıyacağımız Joseph Trumpeldor, prensip olarak bir Musevi müfrezesi kurulması konusunda anlaşırlar. Bir hafta sonra göçmenlerin kümelendiği Mafruz'a kampında da bir toplantı yapan Jabotinski ve arkadaşları yüzü aşkın gönüllüden kurulması düşünülen bu orduya katılacaklarına dair imza alarak bu dilekçeleri Mısır'daki İngiliz komutanı Gn. Maxwell'e iletirler. General cevabında savaşın bugünkü durumda Filistin'de bir cephe açılmasının söz konusu olmadığını, fakat Siyonistler ısrar ettikleri takdirde onlardan bir katır alayı oluşturarak, cephane ve malzeme taşımak amacı ile Çanakkale'ye yollayabileceğini belirtir. Jabotinski için önce bir katır alayı gibi onur kırıcı bir lejyon oluşturmak, ikinci olarak ise Filistin dışında bir cepheye sürülmek kolaylıkla kabul edeceği koşullardan değildir. Gn. Maxwell önerilerini bütün bir gece arkadaşlarıyla tartışan Jabotinski, proje sonuçlanmadan diğer Siyonist arkadaşlarıyla görüşmek üzere Avrupa'ya hareket eder. Arkadaşı Trumpeldor'a Gn. Maxwell'in fikrini değiştirdiği takdirde derhal kendisini aramasını tembih eder. Aslında Jabotinski Çanakkale'ye sevklerinin muhalifi değildi; ileride hatıralarında projeyi destekleyen arkadaşı Trumpeldor'un haklı, kendisinin ise haksız olduğunu itiraf edecek "Filistin' e Çanakkale'den giden yol doğru yoldu" diyecektir.

Onun fikrini soran Jabotinski'ye Trumpeldor, "Türkleri Filistin'den atmak için onları ezmek zorundayız. Buna ise kuzeyden mi, güneyden mi başlamışsın; bu sadece bir takdik meselesidir. Nasıl olsa her yol Siyon'a çıkar" cevabını vermişti. Karizmatik Siyonist portreleri içinde ayrı bir yeri olan Joseph Trumpeldor Rusya'da dişçilik eğitimi görmüş, genç yaşta katıldığı Rus-Japon savaşında sol kolunu kaybedince madalya ile taltif edilmişti. Abdülhamid II. döneminde Filistin'e yerleşerek Galile'de kollektif çiftlikte çalışan Trumpeldor, Büyük Savaş'ın başında İskenderiye'ye göçecekti. Gn. Maxwell'in önerisini kabul eden Trumpeldor, Jabotinski'nin Musevi lejyonu projesini yalnız başına gerçekleştirecekti.(1)

(1) Katır Alayının oluşumuna ilişkin gelişmeler için, bkz: J. Schectman, *Rebel and Statesman: The Life of Vladimir Jabostinsky*, (New York, 1956), s. 201-230.

Altı yüzelli gönüllüyü asker olarak yetiştirebilmek üzere Kahire'deki İngiliz yetkilileri İskenderiye'ye Albay John Henry Patterson'u (1867-1947) göndereceklerdi. Gençliğinden beri Musevi tarihi, gelenek ve inançlarını yakinen incelediğini 1916'da Londra'da yayınladığı Siyonistlerle Gelibolu'da adlı eserinde yazan Patterson, kısa zamanda Siyon ordusunun en ateşli taraftarı olacaktır. 1915'te Siyonistlere Çanakkale'de komutanlık eden Patterson, üç sene sonra onların başında Filistin'e girecektir. Bugün İsrail'de Jabotinski Enstitüsü nezdindeki belgeler bize Patterson'un 1940'larda bir Siyon ordusu kurulması amacıyla gazetelere makale ve içlerinde J.W.Fulbright'ın da olduğu bazı Amerikan kongre üyelerine ve Başkanı'na ikna edici mektuplar yazdığını, ayrıca İngiltere'nin Filistin politikasını eleştirdiğini öğrenmekteyiz.(1) Hayatında hiçbir zaman İsrailoğullarının kumandanı olarak başlarına geçeceğini düşünmediğini itiraf eden Patterson, üç hafta gibi kısa zaman içerisinde Gibbari kampında Siyon gönüllülerinden büyük bir müfreze oluşturmayı başaracaktır. Beşyüz asker, yediyüzelli katır ve yirmi subaydan oluşan "Siyon Katır Alayları" muharese için gerekli teçhizatı da kuşanmış ve yakalarında sarı renkli Davud'un yıldızı işlenmiş bir şekilde *H.M. Hymettus* ve *H.M.Anglo-Egyptian* gemilerine yüklenerek 17 Nisan 1915'te Gelibolu'ya hareket eder. Seddülbahir yöresine ayak basan müfrezesinin ilk harekâtını Patterson'un seyir defterinden takip etmek mümkündür. Siyonistlerin esas amacı cephedeki müttefik askerlerini askerî malzeme ve yemek ile takviye etmek olduğu halde, Çanakkale Savaşlarının o hercümerci içinde kurşun sıkmak imkânını da bulacaklardır. Açılan ateş sonucu ürken katırların Türk Siperlerine doğru doludizgin ilerlediklerini gören Türkler, bunları düşman süvarisi sanarak gerekli tedbiri alınca, Siyonistler kendilerini muharebenin en sıcak kesiminde bulacaklardır. Bu gibi örnekleri Patterson'un yazdıklarında bulmak mümkündür.(2)

Cesur ve cengaver bir millet olarak tanımladığı Türkler için Patterson'un kitabı ilginç bazı gözlemleri ihtiva etmektedir. Adamlarından bazılarının Türklere esir olduğunu yazan Patterson, "bu alîcenap insanların askerlerimize iyi davranacağını bilmek benim için en büyük teselli olmuştur" diyecektir. (3) Türklerin "temiz savaştığını" kaydeden Patterson, hatta bir gün Türklerin beyaz bayrak çekerek onlara seyyar hastaneyi cephe gerisine al-

(1) Bu belgelerin Entitü'deki kayıt numarası 1770'dir.
(2) J.H.Patterson, *With the Zionists in Gallipoli*, (Londra, 1916).
(3) Aynı eser s. 200.

maları gerektiğini, aksi takdirde yanlışlıkla hastaları bombalayabileceklerini hatırlattıklarını aktarmaktadır. Patterson'a göre, savaşta Türklerin kendilerine özgü bir mizâh anlayışı vardır. Şöyle ki, birgün bir Fransız erinin fırlattığı elbombasının kafasına çarptığını gören Mehmetçik patlamayan bombayı geri yollayarak sinirle siperden dışarı "Katiller-Katiller! Az daha beni öldürüyordunuz!" diye bağırmaktan kendini alamamıştır.(1) Patterson'un aktardığı başka bir anekdot da müttefiklerin gemileri ve tüm topları ile Türk siperlerine bombardıman ettikleri bir güne rastlar. Bütün gün süren bu top fırtınasının sonunda Türkler ön hatlardan büyük bir pankart çıkararak, İngilizler'e bir mesaj yollar. Pankartta İngilizce olarak, aynen şöyle yazmaktadır: *"No Casualities/* kayıp yok!" (2) Sir Ian Hamilton'un yazılı takdirine mazhar olan ve eserlerinden birinin madalya ile taltif edildiği Siyon Katır Alayı sekiz erini ve 47 katırını kaybedecektir. Siyonistler'in desteği müttefiklerin Çanakkale'yi geçmelerini garantilemez. Patterson, bu hususu kitabında çok açık bir ifade ile dile getirir: "Gelibolu harekâtı İngiliz silahlarının konuştuğu en büyük yenilgi olarak tarihe geçecektir."(3) Ancak, Jabotinski, kendi açısından mutludur. Ona göre, Balfour Bildirisi, ilânını Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı'na borçludur. (4)

Siyonistler'in Müttefikler'e asıl katkıları, Filistin'deki faaliyetlerinde aranmalıdır. Osmanlı Filistin'inde Müttefikler ve özellikle İngiltere adına casusluk faaliyetlerini yürüten Siyonistler sözkonusu edilince ilk akla gelen isim mutlaka ki, "Aaronsohn" ailesidir. Doğu Avrupa'da giderek artan Yahudi aleyhtarlığının katliamlara dönüşmesi sonucu, II. Abdülhamid'in hoşgörüsüne sığınmak üzere 1882'de Filistin'e yerleşerek, orada "Zikron Yaakov" kolonisinin kurucularından olan Romanyalı bir ailenin 4 erkek Aaron, Svi, Samuel, Aleks- ve 2 kız -Sarah, Rivka- çocuğu vardı. Beyaz kerpiç evlerde Baron Rotschild'den aldıkları malî destekle hayatlarını idame eden Aaronsohn ailesi içinde Aaron daha onsekiz yaşında bu milyarder Siyonistle tanışacak, onun ilgisini çekecek ve doğan bu ilişki onun Fransa'da bir tarım okuluna burslu gitmesini sağlayacaktır. (5) Aaron daha o günlerde Filistin'de Musevi kolonizasyonunun daha sistemli bir şekilde gerçekleştirilip, "Siyonistleştirilmesi"' konusunda azimlidir. Nitekim, diplomasını alır almaz, Filistin'e döner ve Lübnan sınırına yakın Galile tepesine Rothschild'lerin işlettiği Metullah yerleşim merkezinde tarım uzmanı olarak göreve başlar. Ne var ki, Aaron'un Siyonist eğilimleri açıkça ifade etmekten kaçınmaması ve kolonide propaganda yapması üzerine gerek Metullah'daki ılımlı Museviler'in ve gerekse yöredeki Osmanlı idarecilerin tepkisini çekecek ve ona burayı terk etmesi söylenecektir. İşte, bu aşamada Aaron, taktik değiştirecek ve Filistin'de hedefine ulaşabilmesi için Türkler'le iyi geçinmesi gerektiğini anlayacaktır. Adetâ bir "sürgün" mahiyetinde Anadolu'da bir çiftliğe uzman olarak gönderildiğinde, Türkçe'yi mükemmelen öğrenecek, başarılı hizmetleri ile kendini halka sevdirecek, hattâ mahalli idarecilerle yakın münasebetler kuracaktır. Öte yandan, fırsat buldukça Avrupa'ya ve Amerika'ya gidecek oradaki Siyonistler'le fikir alış verişinde bulunacaktır. Artık, Türkler'in gözüne girmiştir. Aaron'un geçmişteki faaliyetlerini "delikanlılık heyecanına" bağlayan Türkler, onun ısrarlı taleplerini geri çevirmeyerek, tekrar Filistin'e dönmesine izin verirler. Böylece Aaron, Jön Türk İhtilâl'ini takiben "Arz-ı Mevud"a gelir. İdarecilerin teşviki ile Ahlit'de bir "Tarım Deneme İstasyonu" kurar. Türkiye dışındaki Siyonistler , özellikle Amerika'daki örgüt, onun başarılı olması için dışarıdan destek verirler. Gerçekten de bir süre sonra Aaron yörede başarılı tarım hizmetleri ile kendini kanıtlayacaktır.

Aaron, etrafına genç Siyonistler toplar. "Müritleri" içinde Rusya'dan iltica eden Absalom Feinberg de vardır. Feinberg ailesi "Bilu" adıyla tanınan bir Siyonist grubun üyelerindendir. Kudüs ile Yafa arasında Rişon-le-Siyon kolonisini kurmuşlardır. Absalom'un babası da Aaron gibi "aşırılığı" sebebiyle Rişon-le-Siyon'u terk etmek zorunda bırakılmış; fakat oğlunu bir Arap ailenin yanına bırakarak, onun mahalli kültür içerisinde yetişmesini istemiştir. Arapçayı, Kur'an-ı dahi rahatlıkla okuyabilecek bir düzeyde öğrenen Absalom da aynen Aaron gibi Fransa'ya tahsile gidecek ve bu ülkedeki Siyonistlerce yetiştirilerek Filistin'e geri gönderilecektir. Dönüşünde Aaron, Absalom'un şahsında güçlü bir yoldaş kazanacaktır. Her ikisi de boş zamanlarında Türkleri Filistin'den "kovmanın" hâyâlini kurarlar. Kendileri gibi düşünen Filistin Musevilerini de yanlarına alarak onları "Siyonist" emellerle donatmaktadırlar. İstasyon, bu faaliyetler için çok güzel bir kamuflajdır. Aaron, tarım deneme istasyonlarını Filistin'in bütün sathında kurmayı, Siyonizmin ülkeyi bir ağ gibi sarması açısından gerekli görmektedir. Hedera'da ikinci çiftliklerini açarlar. Ocak 1915'de Hedera'daki İstasyon'da Absalom'un faaliyetleri deşifre edilecek ve Türk güvenlik güçleri çiftliği basacaklardır.

(1) Aynı eser s. 202.
(2) Aynı yerde.
(3) Aynı eser s. 30.
(4) Schechman, a.g.e., s. 253.
(5) Anita Engle, *The Nili Spies* (Londra, 1959).

Absalom ve yakın arkadaşı Liova Schneersohn kaçmayı başarırlar. Zikron'a gidip, Aaron'u durumdan haberdar ederler. Artık, Aaron kararını vermiştir: "Bizim en büyük düşmanımız Türkler'dir. Gelişmelere sessiz kalamayız." diyen Aaron, İngiltere adına çalışmanın zamanı geldiğine inanmaktadır.(1) İngiliz işgal kuvvetlerinin Filistin'i kolayca alabilmeleri için hayatî bilgileri-istihbarat-ı onlara ulaştırmanın bir yolunu bulmalıdırlar. Aaron, küçük kardeşiAleks'i sahte bir İspanyol pasaportu ile Mısır'a giden bir Amerikan gemisine yerleştirir. Aleks, Kahire'de İngiliz Kumandanlığı'nın kapısını çalar. Aynı şekilde Absalom da Mısır'a kaçar. O da Port Said'deki İngiliz istihbarat yetkilileri ile temas kuracaktır ve Mısır'da görevlendirilecektir.

Böylece, bir süre sonra Aaron Aaronsohn, İngiliz Entelijansı'nın Filistin'deki "beyni", Ahlit Tarım Denemi İstasyonu da "şubesi" olur. Artık, İngilizler'in müstakbel işgâli için değerli bulunan her şey not edilir. Bu notlar, Filistin kıyılarına kadar yaklaşan İngiliz denizaltılarına gizlice iletilir. Aaron'un derledikleri Mısır'daki karargaha ulaştığında Absalom mesajların değerlendirmesinde yardımcı olmaktadır. Ancak, Mısır'daki "Arap Bürosu" Osmanlı Ortadoğusu'ndaki casusluk faaliyetlerinde daha ziyade Arap unsura dayanma taraflısıdır. Bu uğurda Lawrence'ın gayretlerine paralel bir Musevi teşkilatlanması fikrinin ileride Siyonistler lehine bazı tavizleri de beraberinde getirebileceğini düşündüklerinden olsa gerektir, Aaronsohn'un işbirliğine Aaron'un beklediği sıcak ölçüler içerisinde yaklaşmazlar. Hattâ , bir süre sonra, bu irtibatın koordinasyonunu sağlayan Teğmen Wooley'in Osmanlılarca yakalanmasını bahane ederek, Aaron'la ilişkiyi dondururlar. Absalom, çareyi Filistin'e dönmekte bulur. İlişkileri yeniden canlandırabilmek üzere Aaron Londra'ya bizzat başvurmayı tasarlar. Bu amaçla, 1916 Temmuz'unda Aaron, Liova'yı da yanına alarak İstanbul'a gitmeye karar verir. Başarısız bir evlilik sonrasında Ahlit'e dönen Sarah'ı istasyonda bırakır. Mısır'dan dönen Absalom'la kız kardeşi İngilizlere istihbarat naklini yürüteceklerinden emindir. Aaron, İstanbul'dan Berlin'e, oradan Kopenhag'a, akabinde de Londra'ya geçer ve buralarda mahallî siyonist teşkilâtlarıyla temas kurar. Aaron, Mısır'daki İngiliz entelijansının kendilerinin değerini anlamadığı inancında ısrarlıdır. Bu düşüncelerle İngilizlerle dolaysız temas kurmak istemiştir. Hem de İngiliz entelijansının en büyük amirleriyle... Oysa ki, Kirkwall'da İngiltere'ye bu nedenle ayak basınca, üzerine şüpheyi çekecek, der-hâl yakalanacak ve kendisini "Scotland Yard"ın başkanı Sir Basil

(1) Engle, a.g.e., s. 47.

Thompson'un önünde bulacaktır. Zaten, istediği de bu değil midir? Şimdi mesele, İngilizler'i ikna etmeye gelip, dayanmıştır. Thompson, önceleri onu, kendi ifadesine göre, "Binbir Gece Masalları"nı dinler gibi davranır, Ama, ne zaman ki, Aaron, çantasından Cemâl Paşa'nın imzasını taşıyan gizlilik dereceli belgeleri çıkarır; o zaman alışverişin şekli derhâl değişecektir. Thompson'a Mısır'dan Filistin'e yapılacak askeri harekatta ordunun su ihtiyacını karşılayabileceğini, muhtemel damarların yerini bildiğini söyler. Sir Basil ilgilenmiştir. Onu Savaş Bakanlığı'na yollar. Orada Aaron, kendisini daha yararlı hizmetlerde bulunabileceği Mısır'a göndermelerini ister. Hem,. oradan Filistin'deki tarım istasyonlarıyla aracısız temas kurabilecektir. İngilizler, bu teklife derhal sarılacaklardır. Çünkü, İngiliz Genelkurmayı'nın gündemine Filistin cephesinin açılması girmiştir. Lawrence'ın da girişimleri ile patlak veren "Arap İsyanı" Mısır'dan yapılacak bir İngiliz taarruzunun hazırlığı mahiyetinde değil midir? Mısır'daki yetkililerin aksine Londra'dakiler, bu harekât için her türlü imkânın seferber edilmesi fikrine, tabiî bu arada Cemâl Paşa'nın dirayetli idaresi sonucu Arap ayaklanmasının filizlenemediği Filistin'de yıkıcı faaliyetlerin Siyonistler'in devreye sokulması ile teşvik edilebilmesi tasavvuruna daha yatkındırlar. Böylece, Aaronsohn'u sahiplenirler.

Engle, Aaronsohn'un Londra gezisinin Ortadoğu'daki gelişmeleri etkilediğini savunmakla, "gönüllü ajanın" İngiltere lehine yürüttüğü casusluk hizmetlerinin Balfour Deklerasyonu'na giden kapıyı araladığını iddia etmektedir. (1) Siyonist Paul Goodman'a bakılırsa, sözkonusu kapının aralanmasında Ermeni Ulusal Komitesi'nden James A.Malcolm'un inkâr edilmez yardımı olmuştur. (2) Aaron, Londra'da Türk'e karşı cephenin kurmaylarından Malcolm ile tanışmış ve ayrılıkçı hedeflere birlikte yürümek üzere anlaşmışlardır. Bulgulara göre, Aaron'u Sirk Mark Sykes ile biraraya getiren de Malcolm olmuştur. Gerçi Filistin'de Siyonizm'in başarısı daha ziyade Chaim Weizmann adı ile özdeşleşecektir; ama, Engle, bu sonuca ulaşmada, Aaronsohn casusluğunun da "tuzu" olduğuna kaniidir. (3)

Aaron, Londra'da temaslarını sürdürürken; Ahlit'de Sarah ve Absalom nasılsa fazlasıyla iyimser bir havaya girmişler ve aynen Şerif Hüseyin Olayı'nda olduğu gibi Aaronsohn'un İngilizleri ikna ederek, Araplarınkine para-

(1) Aynı eser, s. 73.
(2) P.G. (der.), *The Jewish National Home 1917-1947* (Londra, 1943), s. 30.
(3) Engle, a.g.e., s. 75.

lel bir Musevi (Siyonist) Ayaklanması'nı, işgale takaddüm edecek bir zamanlama ile, tezgâhlayacağına inanmışlardı. Bu ümitli beklentiyle kolonileri dolaşıp, isyan tertiplerine hız verdiler. Sarah-Absalom ikilisine göre, İngilizler Mısır'dan değil, Akdeniz'den "amfibik" bir çıkartma yapacaklardı. Gerekli hazırlıkları tamamlamak üzere Absolom Ahlit'ten ayrılır. Şimdi istasyondaki bütün entelijans Sarah'ın omuzlarına yüklenmiştir. Öte yandan, Aaron da Mısır'a vasıl olmuştur. (12 Aralık 1916) Ne var ki, buradaki soğuk karşılama Aaron'un yüzünde şaklayan bir tokat gibidir. Kahire'deki İngilizler Filistin'deki "Siyonist İsyanı"na bu aşamada da sıcak bakmamaktadırlar. Nihayet, uzun ve can sıkıcı tartışmalar sonucu Aaron, Ahlit'e dönme iznini İngilizler'den koparır. Bir gemi gece yarısı onları bir sandalla Yafa sahillerine bırakır. Sahildeki Siyonistlerle aralarındaki parola "İsrail'in geleceği hiç bir zaman engellenemeyecektir" şeklinde, Türkçe'ye İbranice'den tercüme edebileceğimiz "Netzach Israel Lo Ishakare" nin kısaltılmışı "NİLİ"dir. Bugünden sonra Aaronsohn'ların entelijans sevrisi "NİLİ Ajanları" olarak anılacaktır! Nili'nin, Aaron'un İngiliz istihbarat uzmanlarıyla Filistin'e yeniden çıktıktan sonraki sekiz ayda, gerçekleştirdiği faaliyetler, İntelligence tarafından Savaş'tan sonraki yayınlarda "şükranla" anılmaktadır.(1) Allenby'nin başarısı Arap ihânetinin siyonist casusluğu ile tamamlanması sonucu gerçekleşmiştir!

Aaron, Ahlit'teki temaslarını tamamladıktan sonra döner. İlerideki günlerde Absalom bir operasyonda vurulacak, sevdiğini kaybeden Sarah, Filistin'deki casusluk tezgahını yine yalnız başına yürütmek zorunda kalacaktır. Bir kadından fazla şüphelenilmeyeceği için Sarah sık sık Kudüs'e gider; IV. Ordu'nun tahkimatını, demiryoluyla yöreye gelen Türk askerlerinin miktarını not ederek, İngilizlere iletir. Öte yandan, Mısır'da kalan Aaron, Gn. Allenby ile yakın işbirliği içindedir. Osmanlı cephesi Gaza'dan Birseba'ya kadar uzanmaktadır. Bu cepheyi İngilizler, iki defa Gaza'dan zorlamışlar, fakat yarmaya muvaffak olamamışlardır. Artık, Allenby, Birseba'dan sürpriz bir hücümla Filistin'e nüfuz etmeyi düşünmektedir. Bu tasavvur içinde Nili'den beklenen bu yöredeki Türkler'in gücünü İngiliz Genelkurmayı'na bildirmektir. Aaron ise ilerlemekte olan ordunun su ihtiyacını karşılamak üzere proje yapmaktadır. Bu faaliyetler müthiş bir yoğunlukla sürerken, Sarah'ın haberleşme için kullandığı güvercinlerden biri Türkler'in eline geçer. Bunun üzerine Sarah, Türkler'in araştırmalara başladıklarını öğrenir öğrenmez, bütün

(1) Aynı eser, s. 100-101.

güvercinleri öldürür. Ancak, bir süre sonra Sarah'ın ajanlarından Naaman Belkind, Haj yöresinde kümelenen 25. Kolordu tarafından yakalanır. Ali Fuat Bey, Belkind'e hüsnükabul gösterir, içki ikram eder. Naaman, sarhoşluğunun tesiriyli Nili hakkında bütün bildiklerini söyler. Ahlit derhal kuşatılır, Sarah teslim alınır. Konuşmamak için Sarah, Aaron'un tabancası ile ihtibar eder. Nili ajanları birbiri ardına yakalanır, teşkilat çökertilir. Ne var ki, geç kalınmıştır. Filistin'e İngiliz işgal orduları ile girenler arasında Aleks'i teğmen üniformasıyla görmek mümkündür. Aaron ise 1918'de yöreye gelen siyon Komisyonu üyesidir. Casusluk faaliyetinin Siyonist yerleşim merkezlerini Türkler'in gözünde birer casus yuvası yaptığı ve tehlikeye düşürdüğü için Filistin Musevileri Aaron'a içerlemektedirler. Onun Filistin'e girmesini engellemeye çalışırlar, aleyhine nümayişler düzenlerler. Aaron, bu tepkiye aldırmayacaktır. Bir yıl sonra Dr. Weizmann'ın asistanı olarak Paris barış görüşmelerine katılacaktır. Konferans sırasında bir rapor hazırlamak üzere Londra'ya gelir. Dönüşte bindiği askeri uçak Paris'e varamaz; Manş'ı geçerken kaybolur. Aaron'dan bir daha haber alınamaz. (1) Bu, Nili'nin sonudur.(2)

Nili ajanlarının hikayesini aynı dönemde IV. Ordu karargahında üsteğmen rütbesiyle görev yapan Cevat Rıfat Bey'in yazdıklarından takip edelim. Atilhan, ileriki yıllarda Yahudi aleyhtarlığı ile tanınacaktır. (3) Anlaşılan, Birinci Dünya Savaşı sırasında kısmen de olsa gözlemlediği, hattâ , ifadesine bakılırsa, bizzat kovuşturduğu, Musevi casusluk faaliyetleri Cevat Rıfat Atilhan'ın dünyaya bakış açısını hayli etkilemiştir. Adetâ bir roman üslubuyla kaleme aldığı hatıralarında "mübalağa, garezkârlık ve hayalcilik" olmadı-

(1) Allenby, Aaron'un ölümü üzerine şunları söyler: "...Ölümü beni sadece değerli bir dosttan değil, aynı zamanda yerine koyamacağım bir subaydan etmiştir... Ölümü Britanya İmparatorluğu ve Siyonizm için kayıptır; fakat eseri hiç bir zaman ölmeyecektir." Zikredilen yer: Stein, a.g.e., s. 294.

(2) Engle, a.g.e., s. 228. Manş'ın sularına karışan bir sırda Sarah'ın "Arap" Lawrence ile ilişkisidir. Lawrence'in Arap İsyanı'nı (tabiî bu arada kendi misyonunu) anlattığı "Hikmet'in Yedi Sütunu" adlı biyografisini "S.A."ya ithaf ettiğini görenler, bunun "Sarah Aaronsohn" olduğunu düşünürler. Gerçekten de Sarah, Lawrence ile bir çok kere biraraya gelmiştir. Ancak, Lawrence'in sadece Arap Uyanışı üzerine titrediğini ve şahsi misyonu olarak gördüğü bu uğraşa Siyonistler'in de dahil olmasını istemediğini bilenler için, ünlü casusun Filistin'deki başarısını Siyonistlerle paylaşmayı asla hazmedemeyeceğini takdir ederler. Nitekim, Kahire'de Lawrence ile görüşen Aaron, onun" İngilizce konuşan bir Prusyalı Anti-Semit" (Yahudi düşmanı) olduğunu vurgulamaktadır. Lawrence'in barış görüşmeleri sırasında Siyonistlerle işbirliği yapması da "taktik" icabıdır ki, bu konuya ileride temas edeceğiz. Ancak, onca spekülasyona rağmen, Sarah ile Lawrence arasında hissî bir ilişki olup olmadığı konusu her iki "casus"la birlikte mezara taşınmıştır. Engle, appendix, 229-é"8. Sarah hakkında bir "Roman" için bkz: Lütfi Akdoğan, *İmparatorluğu Yıkan Kadın* (İstanbul, 1988)

(3) Atilhan'ın bazı kitapları için bkz. II. bölüm, dn. 78 ve 91.

ğını beyan etmektedir.(1) Yazdıklarından Filistin'de Siyonistler'in cazibeli genç Musevi kızlarının Osmanlı zabitleriyle yakın ilişkiler kurup önemli bilgiler aldıkları ve bunları Aaron Aaronshon"a aktardıkları anlaşılmaktadır.(2) IV. Ordu bu ağı farkedecek, kızları gözaltına alacak, bulguların somutlaşmasından sonra onları tutuklayacak ve sorgulanmalarından edinilen bilgiler çerçevesinde gerek Nili'nin diğer ajanlarını yakalayacak, gerekse Siyonist ajanlarına yataklık eden Musevi köylerini kuşatarak bu faaliyette kullanılan malzeme ve teçhizatı müsadere edecektir. Cevat Rıfat'ın yazdıklarına bakılırsa, Osmanlı istihbaratı Aaronsohn'ların arasına kendi adamlarını dahi sızdırmayı başaracaktır. Bazı yabancı kaynakların ithamlarının aksine sorgulamalar sırasında şiddete başvurulmadığı, bilgilerin "hipnotizma" yoluyla Ordu sıhhiye reisi Neşet Ömer (sonra İrdealp) bey'in nezaretinde Beyrut Tıp Fakültesi hocalarından psikolog-doktor Abdi Muhtar Bey tarafından edinildiği aktarılmaktadır.(3) Atilhan, Belkind'in ifadelerinin Aaronsohn'ların deşifre edilmesinde etkin olduğunu, Aaron'un Kahire'de olması dolayısıyla, bu ihbar üzerine, sadece Sarah'ın yakalanabildiğini yazmaktadır. Yalnız, Engle'ın aksine, Atilhan, Sarah Aaronsohn'un Filistin'de yakalanmasından sonra trenle Şam'a getirilirken, Vadi Şahap'tan geçerken, tuvalete gitmek bahanesiyle yalnız kaldığını, bu fırsattan istifade ile kendisini pencereden sivri kayalar üzerine bıraktığını kaydetmektedir.(4) Atilhan, IV. Ordu tarafından yakalanıp, mahkeme edilen (ve bilahare idama mahkum olan) Siyonist Casusların fevkalade bilinçlenmiş, adetâ beyni yıkanmış fanatikler olduğunu da itiraf etmekten kendini alamamaktadır. Bu militanlardan Abraham Blum'un sorgulaması sırasındaki çıkışlarının Filistin'deki Siyonist casuslarının zihin yapısını göstermesi açısından aynen aktarılmasında herhalde yarar vardır:

"- Ben hiyanet etmedim ki... Vazifemi yaptım.

- Bize karşı olan vazifenizi mi? ... Yani size kucağını açmış ve hiç bir karşılık beklemeden, sizi hürriyet ve refah içinde yaşatan bir milletin kahraman evlâtlarını, en müşkül anlarında arkadan vurarak, düşman kuvvetlerine kazandıracağınız zaferden hürriyet ve istiklâl dinlemeğe kalkışmak vazifenizi mi yaptınız?

-Buraları bize Allah tarafından vadedilmiş topraklardır... Kimsenin ekmeğini yemiyoruz. Kendi emeğimizin, kendi servetimizin sayesinde yaşıyoruz. Mağdur ve perişan milletimizi mukaddes Filistin topraklarında hür yaşatmak için çalışıyoruz.

- O halde bizim size bol bol ihsan ettiğimiz nimetleri niçin düşmanımızdan dilenmeğe uğraşıyorsunuz? Buna ne sebep gösterebilirsiniz?

Müdafaasının hiçbir haklı esasa dayanmadan çürük temeller üzerine çöküp yıkıldığını bizzat kendisi de hissediyordu. Susuyor ve hiç bir sebep gösteremiyordu. Yalnız: -"Şans ve tesadüf" diye mırıldandı." (1)

(1) *Musa Dağı* (İstanbul, 1937), s. 3.
(2) *Meşhur Yahudi Casusu Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri* (İstanbul, 2. baskı: 1961) ve *Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar: Suriye'nin Mata Harisi : Simi Simon* (İstanbul, 2. baskı: 1947).
(3) Atilhan, *Filistin Cephesinde...*, s. 37.
(4) Aynı eser, s. 42-43.

Filistin'deki Siyonist casusluk faaliyetleri hakkında, İngilizler şükrânlarını ifâde etmektedirler. Bir İngiliz Dışişleri yetkilisi, "Onlar için ne yapsak, hizmetlerinin karşılığını ödeyemeyiz" diyecektir. Yine General Macdonough, "Aaronsohn'ların istihbaratı olmasaydı, Allenby zaferi kazanamazdı" itirafında bulunur. (2) Aaronsohn'ların yarattığı ortam, Jabotinski'yi Filistin cephesine gönderilmek üzere yeni bir Siyonist silahlı gücü oluşturulması konusunda cesaretlendirecektir. 1917 baharında Savaş Bakanı Lord Derby'yi iknâ eden Jabotinski, derhâl hazırlıklara girişir. Ancak, İngiliz Musevileri bu projeye karşı çıkarlar. Dinlenmez. Weizmann da Jabotinski'nin bir "Yahudi Lejyonu" kurma fikrine "yeşil ışık" yakmıştır. İngiliz Musevi cemaatinde yeri sarsılsa da, bu projenin gerçekleşmesini arzulamaktadır. (3) Yahudi Lejyonu'nu oluşturmak aynen Çanakkale'de olduğu gibi, Albay Patterson'a görev verilir. (4) Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı'nın muharipleri, Lejyon'un çekirdeğini oluşturur. Arap ve Rusya'dan gelen gönüllülerle takviye edilen Yahudi Lejyonu'nda Jabotinski, teğmen rütbesiyle, Patterson'un kurmay başkanlığına getirilir, ekibe Ben Zvi ve Ben Gurion da onbaşı olarak katılırlar. 1918 Şubatında Londra'da bir geçit resminden sonra beşbin kişilik

(1) Aynı eser, s. 52.
(2) Zikredilen yer: Friedman, *The Question...*, s. 273.
(3) Stein, a.g.e., s. 486.
(4) J.H.Patterson, *With Judeans in the Palestine Campaign* (Londra, 1922).

lejyon, Japon destroyerleri ile İskenderiye'ye çıkartılırlar. Yahudi Lejyonu, Allenby'nin bütün silahlı gücünün altıda birini oluşturmaktadır.(1) Allenby'nin Filistin işgalinde aktif görev alan Lejyon, Ürdün'de çekilmekte olan Türk ordusunu doğusundan vuracaktır.(2) Allenby'nin Mısır işgâl kuvvetleri ordusuna katılan Aaronsohn'ların küçük erkek kardeşleri Alex'inde Lejyona geçtiğini biliyoruz.(3) Bu orduyu Filistin'de karşılayan Museviler "Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı oğlumuzdu; bu Siyon ise Torunumuzdur" diyebilmişlerdir.(4) Lejyon, Siyonistler için bir semboldü. Ben Zvi'nin hatıralarından okuduğumuza göre, dünyanın gözünde Museviler'in ordu kurabilmeleri, onların ileride bir milli devlet oluşturabilme vazgeçilmez şartlarından biri olarak görülüyordu.(5)

Millî bayrakları -Davud'un altı köşeli yıldızı- altında savaşan bir Musevi ordusu, belki de Jabotinski'nin iddia ettiği gibi, Balfour Bildirisi'nin İngilizlerce kabulu yolunda önemli bir adımdı. Hele, buna Filistin'deki casusluk faaliyetleri ve uluslararası düzeyde propaganda gayretleri de eklenince, Siyonizm; Artık Büyük Güçler'in Savaş sonunda yeni bir düzen kurulurken, gözardı edemeyecekleri bir siyasî aktör olarak dünya sistemine girecekti.

Artık sıra İngilizler'in tavizine gelmişti. Londra, Siyonistler'in Harp'teki hizmetlerini "taltif" etmek ve onların Barış'la birlikte emellerine ulaşabilmeleri için, kendilerine "dayanak" olacak bir belge tanzim etmek durumundaydı. Nihayet, 19 Haziran'da (1917) Lord Rothschild, Weizmann'la birlikte, Balfour'u görmeye gittiklerinde Dışişleri Bakanı, Siyonistler'in İngilizlere örnek olacak bir metin taslağı hazırlamalarını isteyecektir. Bu talimat uyarınca, Siyonistler, ilkin, oldukça "cesur" bir taslak oluştururlar. Ancak, Sokolow, ilk aşamada fazla ihtiraslı olmamalarını belirtir; onun karşı çıkmasıyla metin "yumuşatılır".(6) 18 Temmuz'da Lord Rotschild'in Dışişleri'ne gönderdiği metinde şu hususlar üzerinde durulmaktadır: Siyonist Örgütü'nün bütün Yahudi alemini temsil eden yegâne kuruluş olarak tanınması, Filis-

(1) V.Jabotinski, *The Story of the Jewish Legion* (New York, 1945).
(2) Osmanlılar da Filistin'de bir Yahudi Alayı olduğunu haber almışlardır. Bkz: "Filistin'de Yahudi Taburu", *İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye Mecmuası*, 9.IX. 1918, s. 10; aynı dergi, 24.VII. 1918, s. 17-19.
(3) A.Aaronshn, *With Turks in Palestine* (Boston/New York, 1916).
(4) Bu orduyu Filistin'de karşılayan Museviler, "Çanakkale'deki Siyon Katır Alayı oğlumuzdu; bu Siyon Lejyonu ise torunumuzdur" diyebilmişlerdir: Schechtman, a.g.e., s. 261.
(5) Y.Ben-Zvi, *The Hebrew Battalions: Letters* (Kudüs, 1969), s. 17-20.
(6) Stein, a.g.e., s. 465.

tin'in Musevilerin Milli Yurdu olarak kabulü ve İngiltere'nin, serbest göç ve iskân politikalarıyla, bu amaca erişilmesini sağlaması... (1) Dışişleri Bakanlığı'nda incelenen taslak, yetkililerce bazı değişiliklere tabî tutulacaktır. Bir kere, İngiltere'nin, rolü konusunda kullanılan kelime değiştirilecektir. Siyonistler, "sağlamak" yazmışlardı; Dışişleri ise "kolaylaştırmak" kelimesini Londra'nın taahhüdünü hafiflettiği için daha uygun bulacaklardı. İkinci olarak ise, Dışişleri, metinde "Filistin'in" değil de, "Filistin'de" bir Musevi Yurdu diye bir değişiklik yaparak, yine vaadlerinin çapını daraltacaktı. Nihaî metin, 4 ve 25 Ekim'de Savaş Kabinesinin gündemine girerse de, ilkinde Montagu'nün, ikincisinde de Curzon'un farklı sebeplerle muhalefeti ile karşılaşacaktır. Bu safhada metin, Başkan Wilson'un da onayı alınmak üzere Washington'a tellenecek; oradan cevabın- gecikmeli de olsa- müspet gelmesiyle, üçüncü defa Savaş Kabinesinin 31 Ekim'deki bileşiminde ele alınacaktır. Bu defa Balfour, kendi adını taşıyacak Bildiri'yi yürekten savunur. Montagu Hindistan'dadır. Curzon ise muhalefetin sonuç getirmeyeceğini anlamıştır. (2) İtiraz etmez. Kabine toplantısı sırasında Weizmann, kapıda beklemektedir. Toplantının sonuna doğru Sykes, elinde evrakla dışarı çıkar: " Dr. Weizmann, bir oğlunuz oldu!" Weizmann, hatıralarında şöyle yazar:

> *"Eh -ilk önce çocuğu sevmedim. Benim beklediğim değildi. Fakat, bunun büyük bir olay olduğunu biliyordum. Önümüzde, yeni dertlerle, ancak büyük hazlarla dolu yeni bir dönem açılıyordu."* (3)

Ve, 2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı, Lord Rothschild'e ileride tarihte "Balfour Bildirisi" olarak geçecek, şu mektubu gönderir:

> *"Sevgili Lord Rothschild,*
>
> *Majestelerinin Hükümeti adına, Kabineye bulunup onaylanan Musevi-Siyonist özlemlerine sempati ile bakan aşağıdaki bildiriyi size takdim etmekten büyük mutluluk duymaktayım:*
>
> *Majesteleri'nin Hükümeti Musevi halkı için Filistin'de bir millî yurt kurulmasını olumlu mütalaa etmekte ve gerek her-*

(1) İlk taslak için, bkz: *Reports.. XI. Zionist Congress*, C.I., s. 71-72.
(2) Kabine toplantıları için, bkz: Friedman, *The Question...*, 16. bölüm.
(3) *Trial and..*, s. 262.

hangi bir ülkedeki Museviler'in statülerine ve haklarına, gerek de Filistin'de yaşayan Musevi olmayan cemaatlerin medenî ve dinî haklarına halel getirmeyecek şekilde elinden gelen bütün imkânları, bu amacın elde edilmesinde kullanmayı kolaylaştıracağını belirtmektedir." (1)

Burada dikkat edilecek husus mektubun Rothschild'e hitap edilmesidir. Weizmann, bilindiği gibi, İngiliz Siyonist Federasyonu'nun başkanıydı. Oysa ki, Rotschild'in ne Dünya Siyonist Örgütü'nde, ne de İngiltere şubesinde görevi ya da üyeliği vardı. Ancak, Weizmann'ın tercih edilmemesinin sebebi, onun Sokolow'a nazaran örgütte kıdemsiz oluşuydu. Sokolow ise İngiliz vatandaşı değildi. Rus tebaasındaydı. Bu sebeplerle, Londra'ya -ve özellikle Rotschild'lerin İngiliz Musevi cemaatinde Siyonistleri de aşan konumu dolayısıyla- Rotschild'i muhatap kabul etmek daha uygun gelmişti.(2)

Ortadoğu tarihinde fevkâlâde önemli bir "kilometre taşı" olan "Balfour Bildirisi" ne mânâya gelmektedir? Aslen Musevi olan ünlü yazar Arthur Koestler, "bu belgeyle bir milletin (İngiliz) başka bir millete (Yahudiler), üçüncünün (Araplar) ülkesini vaad ettiğini" kaydedecektir. (3) Koestler'in benzetmesini daha ileriye götüren Tibawi de, Balfour Bildirisi'ni, özetle, "bir Güç'ün (İngiltere), hükümrânlığı hukuken başka bir devlete, (Osmanlı) ait olan bir toprağı, bir milletten (Filistinli Araplar'dan) alıp, bir başka millete, (Yahudilere) devretmeyi kabullenmesi" şeklinde değerlendirmektedir.(4) İsrail'li araştırmacı Friedman'a göre ise, Bildiri, İngiltere'nin Siyonistlerle akdettiği bir "Kontrat"tır; yakın tarihte eşi bulunmadık vesikalardan biridir.(5) Siyonistler, Bildiri'yi devletlerarası hukuk kuralları çerçevesinde "bağlayıcı" niteliğiyle kabullenmeye hazırdılar. Onlara göre, Balfour Bildirisi, "İsrail'in tapusu" olacaktır.

Evet, Bildiri'de bir Yahudi Devleti'nden söz edilmemektedir. Ancak, o dönemde Bildiri'nin mimarları olan İngiliz ve Siyonistler karar vericilerinin demeç, yazışma ve günlüklerine baktığımızda, her iki tarafında hedef konusunda bir fikir birliği içinde olduklarını görürsünüz. Bildiri, her ne kadar muğlak bir ifade ile kaleme alınmışsa da, yazarlarının bir Musevi "Devleti"

(1) Stein, a.g.e., s. 548.
(2) Aynı eser, s. 548.
(3) *Promise and Fulfilment: Palestine, 1917-1949* (Londra, 1949), s. 4.
(4) Tibawi, a.g.e., s. 196.
(5) Friedman, *The Question...*, s. 309.

kurmak konusunda tamamiyle mutabakat içinde oldukları açıktır. (1) Hattâ, Friedman, Siyonistler'in dışındaki Musevi alemi zihnen hazır olsaydı, İngiliz Dışişleri Bildiri'de açıkça "devlet" ibaresini yerleştirmeye bile hazırdı, diyebilmektedir. (2) Bu, doğru değildir. Her iki tarafında, kendi açılarından, muğlâk bir "millî yurt" tanımlamasının ardında sığınmak işlerine geliyordu. İngiltere'de, Siyonizme açık tavize karşı olan lobiler, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, mevcuttu. Weizmann'ın "içimizdeki düşmanlar" dediği asimile olmuş İngiliz Musevilerinden tutunuz; (3) Curzon gibi, Bildiri'nin Britanya'nın denizaşırı mükellefiyetlerini lüzumsuz yere arttıracağını düşünen emperyalistlere ve Araplara -özellikle Hüseyin'e haksızlık edilebileceğine inanan Araplara- kadar ciddî bir muhalefetin varlığı, Balfour-Lloyd George ikilisini frenlemişti. Ayrıca, Ataöv'ün de altını isabetli bir şekilde çizdiği gibi, "bu muğlak ifadelerle İngiliz Hükûmeti kendi için açık kapılar bırakmış ve İngiltere'de ya da dünya kamuoyunda siyasî Siyonizm'le böylesine resmi bir ittifak ciddî olarak eleştirildiği takdirde, geri dönebilmek için imkânlar hazırlamıştır." (4) Öte yandan, aynı şekilde, Siyonistler de, Musevilerin emellerinin siyasî boyut kazanmasında mahzur gören cemaatler ile aralarındaki uçurum açılmasın diye, bu safhada daha "ılımlı" görülmeyi, ya da deyim uygunsa "takiyye"ye başvurmayı tercih edeceklerdi. Weizmann ise şöyle diyordu: "Devletler, yavaş yavaş, tedrici, sistemli olarak sabırla kurulmalıdır."(5) Tarih, Siyonistler'in emellerine "safha safha" ulaşmayı azmettiklerine şahittir.

Sıra Balfour Bildirisi'nin sonuçlarına gelmiştir. Araştırmacılar, Siyonistlerin vaadlerinin veya İngiltere'nin beklentilerinin gerçekleşme ölçüsü konusunda farklı yorumlar getirmektedirler. Tibawi, Balfour Bildirisi'nin Fransız ve İtalyan kamuoyunda herhangi bir tepki yaratmadığını, Rusya'da Savaş'tan tamamiyle çekildiği, ABD de zaten Savaş'a girdiği için, Londra'nın beklentilerinin hiçbirinin oluşmadığını savunmaktadır.(6) Yazara göre, Londra'daki karar vericiler, İngiliz Siyonistleri'nin kendilerini oldukla-

(1) Stein, a.g.e., s. 524; ESCO, a.g.e., s. 524; ESCO, a.g.e., s. 11-114; Sachar, a.g.e., s. 110 ve Frank Hardie/Irwin Herman, *Briton and Zion: The Fateful Entanglement* (Belfast, 1980), epilogue.
(2) Friedman, *The Question...*, s. 252.
(3) Ancak, hadiselerin gelişimi karşısında 1920'de Birleşik Komite, Balfour Bildirisi ve İngiliz mandasını benimser çizgiye gelecekti. Bkz: *Reports... XII. Zionist Congress*, s. 8.
(4) T.A., "Filistin Sorunu'nun Ardındaki Gerçek", *AÜSBF dergisi*, C.XXV/3 (Eylül 1970), s. 46.
(5) *Trial...*, s. 253.
(6) Tibawi, a.g.e., s. 208-209. Benzeri kanaat için, bkz: Kimche, a.g.e., s. 46-49.

rından fazla güçlü göstermelerine kanmışlar ve Weizmann'ın "blöfünü yutmuşlardır".(1) Ancak, Tibawi ve onun gibi düşünenlerin, "yanılgısı"nın; Bildiri'nin zamanlamasından kaynaklandığı açıktır. Çünkü, belgelerin ışığında, Balfour Bildirisi, Siyonistler için, onların Londra'nın Savaş gücüne katılmaları uğruna, ortaya atılmış bir "yem" değil; Müttefik cephesi ve özellikle İngiltere adına yaptıkları hizmetlerin karşılığı, ya da "faturası" idi. Burada Harp sonunda İngiltere'nin, Siyonistlerin malı ve propaganda konularında, katkılarını kabullenmeye hazır olduklarını reddetmiyoruz. Ama, Balfour Bildirisi yayınlandığı zaman, Siyonistler, İngiltere'ye hayli hizmetlerde bulunmuşlardı bile... Bu hizmetlerin, neler olduğuna, yukarıda işaret etmiştik. Kanaatimizi güçlendiren bir dayanak da, Londra'nın Araplara vaadlerini resmileştiren "McMahon Hüseyin Yazışmaları" ile Siyonistlere yönelik Balfour Bildirisi'nin karşılaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. McMahon -Hüseyin Yazışmaları'nda Londra, Araplar'a destek vaadlerini "şart"a bağlamışlardı: Arap İsyanı'nın karşılığında, Hüseyin'e bazı haklar tanıyacaklardı. Ancak Balfour Bildirisi'nde böylesine bir hüküm yoktur. Bu belgede, McMahon-Hüseyin Yazışmaları'na kıyasla, İngiltere "tek taraflı" olarak vaadde bulunmaktadır. Çünkü, Siyonistler, hizmette bulunmuşlardır. İngilizler de bu hizmetin "diyet"ini ödemek durumundadırlar. Barış görüşmeleri sırasında Musevi aleminin İngiltere'ye desteğinin devam edebilmesi için, bu defa Siyonistler Londra'ya şart koşmuşlardır. Katkılarının "hesabını çıkarmışlardır", bu katkılarının sürdürülebilmesi için de taviz istemişlerdir. İşte, Balfour Bildirisi, bir süredir Siyonistlerle alışverişte bulunan İngiltere açısından, bir yerde hem "ara taksit", hem de, ilerideki hizmetleri açısından, "proforma fatura" dır.

Bu hususu açığa kavuşturduktan sonra, Balfour Bildirisi'nin akislerine geçebiliriz. Bir kere, Balfour Bildirisi, Musevi alemini ortak bir hedef etrafında birleştirecek, en dincisinden, en asimile olmuş ferdine kadar Yahudi dünyasının "kenetlenmesine" sebep olacaktır. Bunu da Siyonistler'in güdümünde gerçekleştirecektir. Artık, Siyonizm, dünya politikasında Savaş'ın gidişini değiştiren, Barış'ın ise oluşma şartlarını etkileyecek bir milletlerarası aktör olmuştur.(2)

Tibawi'nin dediği gibi, İngiltere'nin müttefikleri, özellikle Fransa,

(1) Tibawi, a.g.e., s. 235.
(2) Friedman, *The Question...*, s. 306-308.

Londra'nın Siyonizmin'in hamisi rolünü üstlenmesinden tabii ki, hoşlanmayacaklardı. Ancak, artık Paris'in yapacağı bir şey kalmamıştı. Çaresiz, Filistin üzerinde, Siyonistler'in mandaterliğine soyunan İngiltere'nin nüfuzunu kabul edecektir ki, bu zaten Londra'nın Bildiri'yi ilân etmekteki amacıydı. Demek ki, bu hedefe ulaşılmıştır.

Dünya kamuoyunda, özellikle Rusya ve ABD'deki propaganda değerine gelince, Londra, müstakbel gelişmeleri, dış politik emelleri uğrunda yeterince istismar edebilmek üzere, derhâl istihbarat birimlerini Dışişleri bünyesinden ayırarak, başlı başına bir Bakanlık haline getirecektir. Bu bakanlığın kalbine de bir "Musevi Masası" kuracak; Weizmann'ın yakın mesai arkadaşı Albert Hyamson'un başkanlığında bir Siyonist kadroyu da burada istihdam edecektir. Bu birim, bütün dünyadaki Musevi alemini mobilize edecek şekilde faaliyetlerine başlayacaktır.(1)

Siyonistler, Balfour Bildirisi'ni Rusya'ya taşırlar. Moskova'da 5-8 Mayıs 1918'de Siyonistler'in başkanlığında toplanan Musevi Kongresi'nde Balfour Bildirisi şükrânla kabul edilir. Pekii, bu safhada Rusya'daki Siyonistler'in Bolşevikler'i, İngiltere lehine hangi istikamette etkilemeleri mümkündü? Sovyetler'in Savaş'a yeniden girmeleri sözkonusu değildir. Ancak, bu kavşakta dahi Siyonistler'in yapacakları önemli hizmetler vardı. Bir kere, Rusya'nın Savaş'tan çıkmasıyla Almanya, bu ülkeden petrol ve gıda gibi hayatî ihtiyaç maddelerini almak üzere andlaşma yapmak istemektedir. İşte, Siyonistler, Almanya için fevkalade önem taşıyan bu ticarete engel olabilirlerdi ve olmuşlardır.(2) İkincisi ve belki de daha önemlisi, Türkçülüğe koydukları köstektir. Bu hususu açalım: Okuyucu, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Rusya'nın Devrim'den sonra Savaş'tan çekildiğini ve böylece gerek Kafkasya'da, gerekse Orta Asya'daki Türkler'in istiklâllerini kazanmak uğruna harekete geçtiklerini ve onların "kendi kaderlerini tayin haklarını" elde etmede Osmanlı Devleti'nin Bakü'ye kadar uzanarak, yardım eli uzattığını hatırlayacaktır. İşte, İngiltere'nin Güney Asya'daki varlığını tehdit edecek şekilde Orta Asya'daki çıkarlarına pek ters gelecek bu "Türk Uyanışı"na engel olunmalıydı. Bolşevikler, önceleri bu gelişmelere ses çıkarmamışlar, hattâ, Asya'daki İngiliz emperyalizmine hasım olduğu sürece desteklemeyi dahi düşünmüşlerdi. 1918 sonrasında Orta Asya'daki Enver Paşa'nın gayretleri unutulmamalıdır. Bir "Türk uyanışı"nın, sadece İngiliz emperyal amaç-

(1) Stein, a.g.e., s. 568.
(2) Aynı eser, s. 573-574.

ları için değil, aynı zamanda Rusya'nın milli menfaatleri için de mahzurlar taşıyacağını Moskova'daki, karar vericilere ileten Siyonistler olacaktır. Onları, Enver Paşa ile özdeşleşen Türkçülük cereyanına karşı çıkmaya ikna edip; Türkçü İttihadçıları birer suikastle devre dışı bırakıp, bu gelişmeleri ana karnında boğacak şekilde İngiliz-Rus istihbarat servislerini biraraya getiren yine Siyonistler olacaktır.(1) Siyonistler, İttihadçıların İslamcılık ve Türkçülük uygulamalarına karşı Rusya'da olsun, Ortadoğu'da olsun, Sykes'ın planı doğrultusunda "Ermeni-Arap-Siyonist İttifakı"nı çıkartmada hayatî ve vazgeçilmez bir rol oynadılar. Bu cephenin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki "başarısı"nda, Siyonistler'in katkısı ve "anahtar mevkiî"nin mutlaka altı çizilmelidir. Weizmann'ın bu konudaki itirafını aynen almakta herhalde yarar vardır:

> *"Büyük Britanya'nın insiyatifi ve Amerika'nın onayı ile oluşan Hür Ermenistan ve bağımsız Arabistan'la dostça ilişkiler içinde bulunan bir Yahudi Filistin'i Doğu'nun İslâmî-Turanî hakimiyetine ölümcül bir darbe demektir."* (2)

Sözkonusu "ölümcül darbe"ye Amerika'nın da katılacağından emindir, Weizmann... Zaten, bu amaçla Filistin cephesinde casusluk faaliyeti ile isim yapan Aaron Aaronsohn'u Washington'a gönderir. Aaronshon, iki ay kaldığı Amerika'da Ermeni ve Arap lobilerini, Siyonistlerin liderliğinde, Türkiye'ye karşı kampanyaya katılmak üzere örgütler. (3) Öte yandan, ABD Başkanı da kervana katılmakta gecikmeyecektir. 31 Ağustos 1918'de Wilson, ABD Başhahambaşısı Dr. Stephen Wise'a, Balfour Bildirisi'ni adetâ tekrarlayan yazılı bir açıklamada bulunur.(4) Cumhuriyetçi Parti lideri Theodore Roosevelt, Filistin'in Museviler'e verilmesinin, Ermeni ve Arapların ise "Türk boyunduruğundan" kurtulmalarının Barış Konferansı'nda sağlanmasını ister.(5) 17 Aralık 1918'de Philedelphia da, yine Siyonistler'in başını çektiği ve ülkeden Musevi temsilcilerinin katılımıyla, büyük kongre yapılır. Amerikan Musevi Kongresi'nde İngiltere'nin himayesinde bir Musevi Yurdu kurulması kabul edilir. (6) Gerek Wilson'un tavrına, gerek ise ülkedeki kamuoyunun

(1) Biz bu Rus-İngiliz işbirliğine çeşitli eserlerimizde temas etmiştik: Fakat, bkz: Ek no. 2.
(2) Zikredilen yer: Stein, a.g.e., s. 580. Ayrıca, bkz: Friedman, *The Question...*, s. 294-295.
(3) Stein, a.g.e., s. 579.
(4) Manuel, a.g.e., s. 176-177.
(5) Friedman, *The Question...*, s. 301.
(6) *The American War Congress and Zionism, Statements by the Members of the AWC on the Jewish National Movement* (New York, 1919).

baskısına rağmen, ABD Dışişleri Bakanlığı, özellikle Lansing'in endişeleri vardır. Ancak, etkili olamaz. (1) Wilson, Osmanlı'nın çöküşünü artık kabullenmiştir. Bu kavşakta da Siyonistler'in "ikna gücünü" göz ardı etmemelidir. 14 Ocak 1919'da Weizmann'la, Paris'te buluşunca, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini ve Filistin'de İngiltere mandaterliği altında bir Yahudi Yurdu kurulması fikrini benimsediğini itiraf edecektir ki, biz bu gelişmeleri, ilerideki bölümlere bırakıyoruz. Bir araştırmacıya bakılırsa, bu tavrı ile Wilson, adını İsrail'in kurucuları arasına koydurmayı başarmıştır.(2) Onun müdahalesi olmasaydı, diyor, Adler, Dışişleri'ndeki muhalefeti, Siyonistler'in kırması hayli zor olurdu!

İlginç olan, Balfour Bildirisi' nin hasım cephede yarattığı intibadır. Alman ve Avusturya'daki Siyonistler, İngiltere'deki ülküdaşlarının bu başarısını, onları birbirlerinden ayıran kamplara rağmen, alkışlayacaklardır.(3) Almanya'nın müttefiği Osmanlı'yı benzeri bir bildiriyi çıkartması için ikna etmesini isteyeceklerdir. Balfour Bildirisi, onlara, bu mücadelelerinde, önemli dayanak olmuştur. İlgili gelişmeleri, aşağıda takip edeceğiz. Ancak, bu aşamada bir de Bildiri'nin Osmanlı Musevi cemaati üzerindeki etkilerine kısaca temas edelim. Filistin'deki Museviler'in ve Siyonistler'in Harp içindeki faaliyetlerini işlemiştik. Ya imparatorluğun diğer yörelerindeki Museviler'in intibaları ne olmuştur? Kayıtlar, İttihad ve Terakki'nin filizlendiği Makedonya ve özellikle Selânik'deki Museviler'in de Balfour Bildirisi'ni heyecan ve sevinçle karşıladıklarına işaret etmektedirler.(4) Selânik'ten gelen istihbarat raporlarını değerlendiren Sykes, sevincini gizlemeyez:

> *"Eğer, Jön Türk hareketinin beyni Dönmeler ve Museviler, İttihad ve Terakki Hükümeti'ni terk etmeye hazırlarsa, artık Ortadoğu'da değişik ve siyasî durum yaratabiliriz. Artık, nerede Musevi varsa Siyonist olmuştur. Onlar şimdiye kadar Savaş hakkında ne düşünmüş olurlarsa olsunlar; artık, bundan sonra emellerinin kilidi İtilaf Devletleri'nin elindedir."*(5)

(1) Manuel, a.g.e., s. 172.
(2) Selig Adler, "The Palestine Question in the Wilson Era", *Jewish Social Studies,"* C.X(4 (Ekim 1948), s. 334.
(3) Stein, a.g.e., s. 569.
(4) Sachar, a.g.e., s. 110.
(5) PRO, FO. 371/3054/84173 ve FO. 395/144.

İngiltere, nihaî analizde, Siyonistler'e yakınlaşmakla Savaş amaçlarına ulaşmış; onunda ötesinde Barış için önemli bir "yatırım" da da bulunmuştur. İngiltere'nin Savaş'ı kazanmak için verdiği bu tavizi, acaba Osmanlı harbi kaybetmemek için verecek midir? Bundan sonraki bölümlerde de hikâyenin bu kısmını inceleyelim.

4. Almanya'nın Osmanlı'larla Siyonistler'i Uzlaştırma Çabaları 1917-1918

Balfour Deklerasyonu'ndan önce, her ne kadar İngiltere, Almanya'nın Siyonizmle işbirliğinden kuşkulanmışsa da, aynı şekilde Almanya'da, bazı Siyonistler'in İngiltere ile kendilerine karşı komplolar hazırladığını, hattâ bu tezgâha ABD'nin dahil olduğunu düşünüyordu. Wilhelmstrasse, bir kaç kere Lichtheim'i bakanlığa çekerek, Weizmann ile Solokow'un faaliyetleri hakkında bilgi almıştı. Bildiri yayınlanır yayınlanmaz ise Alman Siyonistleri, derhal Dışişleri'ne koşacaklardır. Ancak, şaşkınlık içinde olan Auswartiges Amt onları kabul edecek durumda değildir.

Alman Dışişleri beklenmedik gelişmeler karşısında yeni stratejisini oluşturadursun, Lichtheim, satırlarından okunan bir memnuniyetle, bir iki makale kaleme alır ve Jüdische Rundschau (16 ve 23 Kasım 1917) Balfour Bildirisi'ni "dünya tarihinin seyrini değiştirecek bir karar" olarak alkışladığını yazar. Lichtheim'a göre, Siyonistlerin emelleri, böylece, büyük bir güç tarafından resmen -ilk defa- kabul edilmektedir. İngiltere, sonradan kaçamayacağı büyük bir taahhüt altına girmiştir. "Siyonistler milletlerarası çekişmelere alet olmamalıdırlar" diye yazar Lichtheim. İttifak Devletleri'nin de benzeri bir bildiri yayınlayarak İngiltere'nin bu kozunu egale etmeleri gerektiğini salık veriyordu. (1) Almanya'daki Musevi basını da Lichtheim'in tezini destekler. Balfour Deklerasyonu'nun yayınlanmasından sonra Almanya'nın Siyonizmle daha içiçe girmek zorunda kalmasıyla, devlete sadakat ilkesiyle hareket eden Alman Musevileri de Wilhelmstrasse'ye ters düşmemek için ister istemez kendilerini Siyonist saflara atacaklardı. (2) Yine, bir bildirinin Osmanlı çıkarlarını zedelemeyeceği, Siyonistler'in Türk Devletine sadık kalacakları temaları işlenir. Wilhelmstrasse, Balfour Deklerasyonu'na benzer bir bildiriyi, Babıâli'nin imzası olmadan yayınlamayacaktır. Öte yandan Berlin'deki Osmanlı sefiri Hakkı Paşa oldukça kızgındır. Paşa'ya göre, İngilizler'in amacı Filistin'i kapmaktır. Lichtheim, kendisini ziyarete gelince, Siyonistler'e düşman propagandasına nasıl kapıldıklarını sorar. Lichtheim ise Hakkı Paşa'ya, Babıâli'nin onayı olmadan hiç bir ülkenin Filistin üzerinde tasarruf hakkı olmadığını hatırlatıp, Osmanlı Sefiri'ni teskin etmek ister. Lichtheim, devamla, Hakkı Paşa'ya geç kalınmadığını, benzeri bir bildiri Türkler tarafından yayınlandığı takdirde bütün Siyonistler'in yeniden onların safında toplanacağını vurgular. Balfour'un çıkışı ancak böylesine bir teşebbüsle bertaraf edilebilecektir.(1)

(1) Friedman, *Germany...*, s. 340.
(2) Klaus J. Hermann, "Political Response to the Balfour Declaration in Imperial Germany: German Judaism, *MEJ*, C.XIX (Yaz, 1965), s. 319.

Ludwig Haas, Aralık 1917'de, bir aksiyon programı hazırlar.(2) Bu taslağa göre, Osmanlı Devleti, Museviler'in herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmaksızın, Filistin'e hicret etmelerini ve orada koloniler kurmalarını kabul ettiğine dair -Balfour'unkine benzeyen- bir bildiri yayınlayacaktır. Buna karşılık, muhacirler Osmanlı tâbiyetine girmeyi ve "ayrılıkçı" emeller peşinde koşmamayı başından taahhüt edeceklerdir. Ayrıca, Orta Avrupa'da ikamet eden Museviler'e aynen Osmanlı'da olduğu gibi eşit haklar tanınacak; Almanya bu azınlık haklarının verilip uygulanmasını denetleyecektir. Aynı yıl Varşova'da üslenen Alman askerî idaresine atanan Von Mutius da bu taslağı destekleyecek ve arkadaşı Kühlmann'a Musevi davasına sahip çıkmazsak, Müttefikler bu kozu barış görüşmelerinde elimizden alacaklardır, diye yazacaktır. Kühlmann ise hiç şüphesiz bu çağrıdan etkilenmişti. Rusya'nın yeni -devrimci- idarecilerinin çoğunun Musevi olduklarından hareketle, Osmanlı'lara tazyik yapılarak, kabul ettirilecek bu programın dünya Musevi kamuoyu ve özellikle Rusya Musevileri tarafından samimi bir "iyi niyet" mesajı olarak algılanabileceğini düşünüyordu. Orta Avrupa'da Museviler'in "Millet Sistemi"ne benzer şartlara kavuşmasına diyeceği yoktu. Ancak, Filistin konusunda, Siyonistler'in bekledikleri kadar "cesaretli" değildi. Yine de, "Haas Planı"nı onayladı ve General Ludendorf'a tavsiye etti.

Reich Hükümeti, Osmanlılar'ın nasıl bir Balfour Deklerasyonu yayınlamaya ikna edeceğini düşünedursun, İsviçre'deki Havas Ajansı sansasyonel bir haber yayınlayarak; Auswargites Amt'ın "Filistin'de müstakil bir Musevi

(1) Aynı makale, s. 343.
(2) Friedman, *Germany...*, s. 374 vd.

Devleti kurulmasına taraftar olduğu" tarzında bir ifâde kullanır. Türkler'in tepkisini belirtmeye herhâlde gerek yoktur. Alman Dışişleri Bakanlığı derhâl haberin "uydurma" olduğunu belirtir. Kühlmann'a göre Osmanlı Türkiyesi'ni bir vilayetinden koparmayı düşünmemektedirler. Ama, Talât Paşa'nın Siyonistlerle ne yapıp, yapıp uzlaşabileceğini de ummaktadırlar.(1)

Kühlmann'ın imâ ettiği Siyonist, Vossische Zeitung gazetesinden Dr. Julius Becker'den başkası değildi. Filistin'e göç eden Museviler hakkında bir araştırma yapmak üzere İstanbul'a Babıâli'nin daveti üzerine, gelmişti. Bernstoff'un da ricası ile Talat Paşa, Becker'i 12 Aralık'ta kabul edecektir. Şeyhülislam'ın da katıldığı bu görüşmede Talat Paşa, Balfour Bildirisi'ni "Blöf" olarak nitelendirecek; İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e verdiği boş vaadleri hatırlatarak, bu taahhüdün aslında pek kof bir taahhüt olarak görülmesi gerektiğini kaydedecektir.(2) Türkiye'nin böyle bir bildiriyi yayınlamaya ihtiyacı yoktur. Osmanlı'da hiçbir zaman Yahudi düşmanlığı görülmemiştir. Aksine, Türkler, Museviler'e tarih boyunca hep alicenâp davranmışlardır. Türk'ün hoşgörüşü olmasaydı, bugün Filistin'de Musevi kalmazdı! Eğer Osmanlı Türkiyesi bugün Musevi göçüne kısıtlama getiriyorsa, bunun sebebi, Sadrazam'a göre, muhacirlerin ülkenin kanunlarını ihlâl etmek için yabancı milliyetlerini muhafaza etmekteki inatlarındandı. Bu inat, ülkede "imtiyazlı bir sınıf" yaratıyordu ki, Babıâli buna karşıydı. Osmanlı Hükümeti, Harp'le birlikte Kapitülasyonları kaldırmıştı ve başka şekillerde de olsa devletinin otoritesini hiçe sayan bir nizamın devam ettirilmesini hoş göremezdi. Talât Paşa, son söz olarak Barış'tan itibaren Filistin'e Musevi muhaceretine bölgenin iktisadî alış (veya emiş) kapasitesiyle mütenasip olarak, izin verilebileceğini de belirtecektir. Becker, barıştan sonra Musevi göçmenlere iktisadî serbestlik, kültürel haklar verilip verilmeyeceğini de sorar. Talat Paşa, bu soruya cevaben, bu hakların onlara zaten nice zamandır tanındığını hatırlatır. Becker, bunun üzerine, yeni bir vilayet kanununun hazırlandığını duyduğunu söyler. Talat Paşa, onu teyiden, bu yasayla cemaatlere daha geniş yetkiler tanınacağını kaydeder: "Tabii ki, bundan Museviler de faydalanacaklardır!"(3)

Talat Paşa'dan sonra Becker, 1 Ocak 1918'de Cemal Paşa ile görüşecektir. Bahriye Nezareti'nde gerçekleşen bu görüşmede Becker, gazetesinde ya-

(1) Aynı eser, s. 378-379.
(2) Aynı eser, s. 379.
(3) CZA, Z3/11.

yınlamak üzere kaleme aldığı "Talat Paşa ile mülakat"ı Cemal Paşa'ya takdim eder. Fransızca bilen Cemal Paşa, yazıyı okur, Becker'e verirken; ona, Talat Paşa'nın açıklamaları ile hemen hemen mutabık olduğunu söyler: "Evet, Siyonistler'in istediklerinin hepsi bu ise, mutabıkız. Fakat, altını çizerek söylüyorum, hepsi bu ise..." (1) Burada Becker, Cemal Paşa'ya Siyonist emelleri hakkında izahat verecek ve onun neden Siyonizm'e siyasî hedeflerine- karşı olduğunu belirten Cemal Paşa ise, bu akımın aslında Filistin'i Osmanlı Türkiyesi'nden koparmaya yönelik bir hedef güttünün gözünden kaçmadığını vurgulayacaktır:

> *"Siyonistler Filistin'i Türkiye'den ayırmaya çaba gösterecekleridir. Belki bugün değil, henüz değil; daha sonra, fakat ileride muhakkak. Kendi krallıklarına sahip olmak isteyeceklerdir. Türk hakimiyeti veya başka bir egemenlik altında, kendi kanunlarına sahip olmak isteyeceklerdir. Tek kelime ile sahip olmak isteyecelerdir. Ve bu artık bizim memleketimiz olmayacaktır! -Becker sözünü kesmek ister- Bırakın, cümlemi tamamlayayım. Siyonistler, bu çabalarına başka milletler içinde destek bulacaklardır. Ve bizim kendi milletlerimiz için kötü örnek olacaklardır. O halde, onlar Türkiye'ye düşman bir unsur olacaklardır."*

Bunun bazı Siyonistler'in yazışmalarında da belirtildiğini ileri süren Cemal Paşa'ya bugüne kadar kongrelerinde hep Osmanlı Devleti'ne muti olacaklarını ifade ettiklerini söyler. Buna karşılık Cemâl Paşa beyanatlarının malumu olduğunu; bunlara mı, yoksa Almanya'daki Becker gibi Siyonistler'e mi inanması gerektiğini sorar. Becker, soruya soruyla mukabele eder. Lord Balfour'un Rotschild'e hitaben yazdığı mektupta Siyonistler Türk aleyhtarı ifadeleri çıkarmamışlar mıdır? soru düellosu sürmektedir: Bu defa Cemal Paşa, Becker'e o zaman Siyonistler'in aynı gayreti neden Lloyd George'un ve diğer İngiliz bakanlarının nutuklarında kullanmadıklarını sorar! Becker, gerilemek zorunda kalmıştır. Cemal Paşa, ciddileşir ve:

> *"... Size çok açık olarak bir şey söylemek istiyorum. Ben Çinli, Amerikalı, İngiliz, hattâ Fransız olsaydım; belki ben de Siyonizm taraftarı olurdum. Fakat, benden Türk olarak bunu*

(1) Aynı yerde.

isteyemezsiniz. Ben, benim vatanımdan şimdi veya uzak bir gelecekte, bir uzvun bedenden ayrılmasının yanında olamam!"

Cemâl Paşa'nın kararlılığı karşısında Becker, mevzuyu tekrar Talât Paşa'nın Siyonistler'e göç serbestisi vaadine getirir. Cemâl Paşa, Becker'e Talât'ı yanlış anladığını, Sadrazam'ın ülkenin ekonomik emiş kapasitesine uygun bir muhaceret ve iskân politikasından söz ettiğini ve de muhacirlerin derhâl Osmanlı uyruğuna geçmelerini şart koştuğunu belirtir. Hele otonomi ya da "adem-i merkeziyet" sözkonusu değildi! Becker, baltayı bir kere daha taşa çarpınca, yeniden konuyu değiştirir ve Cemal Paşa'ya Filistin'e göç eden Museviler'in ülkenin ekonomik açıdan kalkınmasına katkıda bulunacaklarını söyler. Bunun üzerine Cemâl Paşa, konuyu saptırmamasını, Filistin'in imarı kendi -Türkler'in- meselesi olduğunu ifâde ederek şöyle der: "Museviler'e karşı değilim. Anti-Semit'ten başka herşeyim. Fakat, Siyonizm'e karşıyım ve her zaman karşı olacağım!"

Bunlar, Cemâl Paşa ile mülakatın son sözleridir. Becker, Cemâl'in "hiç bir zaman ikna edilemeyecek bir düşman" olduğunu düşünmeye başlayacaktır. Daha önce görüştüğü Hariciye Nazırı Ahmed Nesimî Bey daha yumuşak davranmamış mıdır? Cemâl'in inadına rağmen Becker, İstanbul'daki temaslarından sonra barışla birlikte Türkler'in Filistin'de Siyonistler'e daha anlayışlı olabileceklerine dair bir intiba edinmiştir. (1) Almanya'ya dönen Becker, 31 Aralık'ta Vossiche Zeitung'da mülakatları yayınlar. Talât Paşa'nın çeşitli sınırlayıcı kayıtlarla da olsa Siyonistler'e sunduğu vaadler, Musevi kamuoyunda çalkalanır. Müttefikler'in ülkelerinde bu taahhütler pek samimî bulunmasa da bunlar, Almanya'da Osmanlı Devleti'nin Siyonist emelleri tanımada attığı ilk adımlar olarak nitelendirilecektir.(2) Gerek Alman Dışişleri, gerekse Alman Siyonistleri gelişmelerden memnuniyetlerini gizlemezler. Ancak, her iki taraf da sözkonusu vaadlerin bir an önce "uygulamaya dökülmesini" bekliyorlardı. Berlin, Siyonistler'e, sıcağı sıcağına varıp Türkler'den bu sözleri somut ayrıcalıklara tavhil etmelerini nasihat eder. Bunun için de Siyonistler ve diğer Musevi kuruluşlar Babıâli'nin karşısına "ortak bir program" ile çıkmalılardır.

(1) AAA, Türkei: 195 K 180035-6, belge no. 6972, 15.XII. 1917 (PRO, GEM 3/284-288

(2) Friedman, *Germany..*, s. 380-381.

"İttihat" yolunda ilk teşebbüs zaten Hilfsverein'in başkanı James Simon'dan gelmişti. 30 Kasım 1917'deki toplantıya "uluslararası" bir örgüt sayıldıkları için Siyonistler davet edilmemişti. Ancak, delegelerin umumi arzusu üzerine Almanya'daki irili-ufaklı bütün örgütlerin iştirakıyle (1) ikinci toplantı 20 Ocak'ta yapılır. Bu toplantıda fikir birliğine varılan hedefler şunlardır: Orta ve Doğu Avrupa'da Museviler'e kanun önünde eşitlik, dinî hürriyet ve kültürel haklar tanınması; Osmanlı Türkiyesi'ne serbestçe göç edebilme, imparatorluğun her yerinde iktisadî faaliyetlerde bulunabilme, Filistin'i dilediğince iskân edebilme ve kültürel muhtariyet edinebilme imtiyazlarının verilmesi... (2) Alman Musevileri kaba hatlarıyla da olsa ortak bir programda birleştikten sonra hepsinin aynı çatı altında buluşabileceği bir kuruma da vücut verdiler: Vereinigung Jüdischer Organisationen Deutschlands zur Wahrung der Rechte der Juden des Osten. VJOD'nın başkanlığına J.Simon, yardımcılıklarına Oscar Cassel ve Franz Oppenheiler getirilirken; Arthur Hantke ve Paul Nathan da fahri genel sekreterlik görevini üstlendiler.

Rusya ile andlaşma yapmak üzere Brest-Litovsk'a gitmeden Berlin'den geçen Talât Paşa, 5 Ocak 1918'de Dr. Nossig'le görüşecektir. Osmanlı Devleti'nin Museviler'e karşı politikasının "fevkalade iyiniyetli" olduğunu belirtir. Museviler de zaten imparatorluğun en sadık tebalarıdırlar. Bundan hiç kuşkuları yoktur. Savaş'tan önce Dahiliye Nazırı olarak Filistin'de Museviler'e tatbik edilen bütün kısıtlayıcı tedbirleri kaldırdığını hatırlatır. Ne var ki, Harp ile şartlar değişmiştir. Kudüs ve Güney Filistin eğer yeniden Türk hakimiyetine dönerse, o zaman -barışla birlikte- Museviler'in bütün isteklerini yerine getirecektir. (3) Talât Paşa'yı dikkatle dinleyen Nossig, 1915'te kendisi ile birlikte Karaso, Mithat Şükrü Bey'in Musevi kolonizasyonu ile ilgilenmek üzere kurulan komitenin çalışmalarına yeniden başlaması imkanının olup olmadığını sorar. Acaba bu mesele için o zaman ihdas edilen "Osmanlı-İsrail Birliği" tekrar canlandırılamaz mıydı? Talât Bey, bu teklife karşı çıkmayacaktır ve bundan sonraki gelişmelere -özellikle de Dr. Ruppin'in İstan-

(1) Bu örgütler:
Zentralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens, Deutsche Vereinigung für die Interessen der europäischen Juden, Deutsche-Israelitis- cher Geimeindebund, Bn'al Brith Grosslodge für Deutschland, Hilfs-Komite für die notleiderden osteuropaischen Juden, Hilfsveren der Deutshen Juden, Komite für den Osten, Verband der deustchen Juden, Vereinigurg für das liberale Judentum in Deutschland, Zionistische Vereinigung für Deutschland.

(2) CZA, Z 3/1486, 28.I. 1918.

(3) AAA, K 180235-6.

bul'dan yazdıklarına bakılırsa Sadrazam Türkiye ve Almanya Musevilerini biraraya getirmek ve ortak bir programla içinde Siyonistler'in de bulunduğu bir cemiyet kurulmasını sağlamak amacıyla Karaso'yu Berlin'e göndermeyi tasarlamaktadır. (1)

Bernstoff'un "Almanya'nın en yakin dostlarından biri" dediği Karaso, Berlin'e hareket etmeden Hayim Nahum Efendi ona, eğer "Alman İsrailoğulları-Osmanlı Birliği" yeniden devreye sokulacaksa, bu kurulun içine Siyonistler de dahil olmak üzere bütün Musevi teşkilatlarının alınmasının şart olduğu tenbihinde bulunacaktır. Karaso, Almanya'da temaslarına başlar. Brest-Litovsk'daki görüşmelerin bir ara çıkmaza girmesi sonucu tekrar Berlin'e dönen Talât Paşa da, belki Siyonistler açısından mutlu bir tesadüf olarak, Nossig ve Karaso ile buluşacaktır. Talât Bey, Nossig'den DIOU ile AJKO yetkililerini davet etmesini ister. 23 Ocak'ta Prof. James Israel, Alois Marcus, Gerson Simon ve Prof. Ludwig Stein'in de katıldığı bir toplantı yapılır. Zaman azlığı yüzünden diğer Musevi kuruluşları çağırma imkânı olmamıştır. Toplantıda ilk sözü alan Karaso, bütün Musevi teşekküllerinin amaçlarını ihtiva eden belgeleri dikkatle incelediklerini ve hepsinin de "Osmanlı hakimiyeti altında bir Musevi merkezi ittihaz etmeye" yönelik bir hedef belliklerini ifade eder. Bu, Osmanlı Devleti için de yararlı bir netice istihsal edecektir. Hiç olmazsa kendi-şahsen-buna inanmaktadır ve bir Osmanlı vatanperveri olarak bu konuda hükümetini ikna etmeye çalışmaktadır. Karaso'yu takiben Nossig de, Museviler'in "ayrılıkçı" emeller beslemediklerini dile getirir. Talât Paşa, alarak, Musevi hicretine karşı çıkmadıklarını, fakat bazı güçlüklerin aşılması gerektiğini belirtir. Kastettiği "Arap muhalefeti"dir. Bu engel bertaraf edilirse, bir özel şirket kurularak, hicretin ve iskânın doğuracağı iktisadî meselelerle başbaşa bırakılabilir. Talat Paşa, bu konuda Karaso'yu yetkili kıldığını ve gerek ayrıntıları görüşmek, gerekse meseleyi kısa sürede çözümlendirmek üzere heyeti İstanbul'a davet ettiğini söyler.(2)

Berlin'deki toplantıyı Alman Dışişleri yakından izlemiştir. Almanlar, bu arada Vatikan'ın eğilimlerini de dikkate almak zorunda olduklarını düşünmektedirler. Papalık, açıkça ilân etmemekle birlikte Müttefikler'den yanadır; dahası Filistin'in "dinî boyutu" nedeniyle Savaş'tan sonra yeniden

(1) CZA, Z 3/95, 15.I.1918.
(2) CZA, Z 3/1486, 15.I. 1918.

Müslümanlar'ın -Türkler'in- eline geçmesini de istememektedirler. Berlin, barışın yaklaştığına inandığı o günlerde hem Vatikan'ı -dolayısıyla Hıristiyan dünyasını -hem Siyonistleri- dolayısıyla Musevi alemini- hem de Türkler'i -dolayısıyla İslâm ümmetini- hep birlikte memnun edecek bir "Filistin Uzlaşması Formülü" üzerinde kafa yormaktadır. İşte, bu mucizevi çözüm, eski Yafa Konsolosları Dr. Heinrich Brode'nin beyninden çıkar. Brode, Filistin'de bir Alman prensi tarafından idare edilecek küçük bir Hıristiyan devletinin kurulmasına önerir. Bu prenslik Padişah'a -yani Halife'ye- tâbi olacaktır! Ayrıca, bu prenslik Filistin'e Musevi göçünü de serbest bırakacaktır! Bernstoff bu tasavvura katıldığını belirtir. Kudüs, yeniden fakat Alman ordularının başarısı ile kazanılırsa, bu çözüme Osmanlıları ikna etmek güç olmayacaktır. Ancak, Bernstoff'a göre, Filistin, diplomatik metodlarla tekrar Osmanlılara bırakılırsa, Türk Hükümetine Suriye ve Irak'ta Arap otonomisi, Siyonizmi ve de Kudüs'ün "Hıristiyanlaştırılması" toplu projesini kabul ettirmek pek güç olacaktır!(1)

Filistin'e ilişkin Savaş sonrası tasavvurlarını şimdilik mahfuz tutan Alman Dışişleri, Talat Paşa'nın Berlin'deki temaslarını Siyonistler'e aktarır. Zaten, VJOD liderleri, Talat Paşa'nın ayrılışından sonra Karaso'yu Siyonistler'le bir araya getirmeyi planlamışlardır. Paul Nathan'ın daveti ile 24 Ocak günü Karaso, Kaiserhof Oteli'nde VJOD yetkilileri ile kahvaltı yapar. Lichtheim de oradadır.(2) Ve zabıt tutma görevi ona verilmiştir. Tutanaklardan kahvaltının Prof. Ludwig Stein'in ayın 23'ünde Talat Paşa ile yapılan görüşmeyi o gün orada bulunamayan arkadaşlarına anlatmasıyla başladığını öğreniyoruz. Profesöre bakılırsa Talât Paşa, Almanya'daki Yahudi teşkilatlarının birleşmesi haberini, özellikle Siyonistler'in de bunun kapsamına alındığını memnuniyetle karşılamıştır. Sadrazam, "Yahudi Meselesi"nin çözümü için Karaso'yu görevlendirmiştir. Ve onun uygun gördüğü herşeyi Türk Hükümeti uzun boylu düşünmeden kabul edecektir. Kahvaltı karşılıklı nezaket ifadeleriyle tamamlandı. Asıl önemli görüşme ertesi günkü kahvaltıda gerçekleşti. Çünkü, 25 Ocak'ta "Borchardt"ta yapılan kahvaltıda Karaso, Siyonistler'le başbaşa- VJOD'dan ayrı olarak- görüşecekti. Bu kahvaltıya Karaso'dan başka Warburg, Dr. Klee, Dr. Hantke, Dr. Heymann ve Lichtheim katılacaklardı. Toplantıda çoğunlukla Karaso konuşur ve tavsiyelerde bulunur. Öncelikle, Almanya'daki bütün Yahudi teşkilâtları fikir birliği etmeli,

(1) Friedman, *Germany...*, s. 390-391.
(2) Toplantı için, bkz: CZA, 23/95.

onların hazırlayacağı hareket planı Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'daki bütün Yahudi encümeni kurulmalı; bu dahi aynı tasarının altına imzasını koymalıdır. Bütün söz konusu kuruluşlar bir araya gelerek, Filistin'e göçü ve iskânı tanzim edecek bir şirkete vücut vermelidirler. Karaso'ya bakılırsa, Osmanlı Devleti ile nihaî andlaşmayı takiben Hahambaşılar Kudüs'e nakledilecektir. Karaso, bundan sonra atılacak siyasî adımlar için emirlerine âmâde olduğunu; ancak ilerlemiş yaşı dolayısıyle mutasavver Şirket'te görev almak istemediğini belirtir. Ne var ki, Siyonistler İngiltere'nin tavrı ve icraatı ile kıyaslanınca, Osmanlı vaadlerinin pek yetersiz kaldığını Karaso'ya iletmekten çekinmeyeceklerdir. Karaso, İstanbul'a dönünce Talât Paşa'nın dikkatini bu noktaya mutlaka çekmelidir!(1)

Karaso Berlin'den ayrılmadan, Museviler Padişah'a da bir mesaj yollamak isterler. Sultan Reşad'a iletilmek üzere Karaso'ya tevdî edilen belge, önemi dolayısıyla aşağıda aynen aktarılacaktır:

> *"Gurubumuz, zat-ı şahanelerinin emrine 20 milyon sterlin tutarında bir itibar akçesini kademeli olarak takdim etmek arzusundadır. Bu borç, Filistin'de muhtar statüde iskân edilecek Yahudiler'in her yıl ödemek zorunda oldukları haraca bağlanacaktır. Gurubumuz tarafından ödenmesi taahhüt edilen bu ihraç, ilk yıl için 100.000 sterlin tutmakta ve yılda bir milyon sterlin'e kadar çıkmaktadır. Haracın artışı, Yahudiler'in Filistin'e göçünün oranı ile doğrudan ilişkili olacaktır. Sistemin işleyişiyle ilgili ayrıntılar, İstanbul'da karşılıklı müzakerelerde tayin edilecektir.*
>
> *Bunun karşılığında zat-ı şahaneleri en lütûfkâr şekilde şunları bahşedeceklerdir:*
>
> *Yahudiler'in Filistin'e serbestçe ve Türk Hükümeti'nin olanca teşviği ile hicreti... Göç etmiş Yahudiler'in kendilerine verilen bölgenin anayasal ve hukuk düzeni bakımından, devletler arası hukukun teminatı altında, bir özerkliğe sahip olmaları...*
>
> *İstanbul'daki görüşmelerde, zat-ı şahane'nin sağladıkları himâyenin Yahudilerce iskân edilmiş Filistin'de ne şekilde icra edileceği ve düzenin korunması meselesinin özel bir muhafız kıtası yardımıyla ve bizzat Yahudilerce nasıl yerine getirileceği teferruatıyla tesbit edilecektir.*
>
> *Uzlaşma şu şekilde yapılabilir: Zat-ı şahaneleri en lütûfkâr biçimde, bütün dünyadaki Yahudiler'e hitaben hukukî açıdan geçerli ve daha önce Büyük Güçler'e bildirilmiş olan bir ferman çıkararak; onları kendi atalarının yurduna dönmeye davet eder. Pek tabiî olarak, bu davet, ancak bir ön anlaşma çıkarılacaktır."*(1)

(1) Aynı yerde.

Nihaî görüşmeleri yapmak üzere İstanbul'a gitmeden, Alman Siyonistleri 1 ile 8 Mart arasında toplanarak, Karaso'nun önerileri doğrultusunda programlarını bir kere daha gözden geçirirler. Hareket Komitesi'nin bu çalışmalarına Dr. Ruppin de çağrılacaktır. Ruppin, Filistin'i bilen ve Türkler'le uzun süredir bir arada çalışan bir "uzman" olarak, ilkin, Yahudi merkezinin sınırlarının geniş tutulmamasını savunacaktır. Ona göre, sınırlar, bugün varlığını sürdüren Yahudi kolonilerini içine alır; gelecekte ise bu noktalar merkez kabul edilerek doğuya ve kuzeye doğru genişleme imkânı bulunur. Ruppin'in bu görüşüne bizzat Warburg karşı çıkacak ve Filistin'in gelecekte Osmanlı İmparatorluğun'dan ayrılması halinde, Siyonistler için Yahudi yurdunun yekpare ve geniş bir bölge olarak kabul edilmesinin daha yerinde olacağını belirtecektir. Böylece, toplantıda Musevi Filistin'in sınırları Ürdün'ü de içine alacak ve Suriye'ye de taşacak şekilde tesbit edilir. Dr. Ruppin, söz konusu sınırlar içindeki arazinin ondokuz ilçeye (verwaltungsbezirke) ayrılmasını salık verdikten sonra bu ünitelerin vilâyete mi, yoksa doğrudan İstanbul'a mı bağlanmasının avantajlı olacağını heyete sorar. Ruppin, aslında "tedrici hakimiyet" stratejisini benimsemişti. Bu metoda göre, önce Musevilerin salt çoğunluk sağladığı beş pilot ilçe teşkil edilecek ve yöreye göç artıp, nüfus çoğaldıkça bu çekirdekten hareketle Filistin'e hakim olunacaktır. Ruppin'in bu teklifi, taslağın aynı zamanda Musevi olmayan "ilçelere"de gelişme imkânını sağlayabileceği gerekçesiyle, reddedilecektir. Filistin'e iskân, "imtiyaz-ı şahaneye" bağlanmadan bu konuda fikir üretmeye gerek yoktur. Filistin'in anayasal statüsüne gelince; Siyonistler, burada halka self-determinasyon hakki tanınırsa, bunun, bölgede çoğunluğu oluşturan Araplar'ın işine geleceğinden kuşkuluydular. Getirilen "özerklik" daha ziyade Arap-

(1) Aynı yerde.

lar'ın hakim duruma gelmesini sağlayacaktı. Bu tehlike karşısında önce Filistin'de Museviler'in göçlerle nüfus çoğunluğu sağlanmalı, bu hedefe varılıncaya kadar geçecek süre -geçiş dönemi- içinde Siyonistler iskân meselesinin pürüzsüz gerçekleştirilmesi için yasal güvenceler üzerinde durmalıdırlar. Ancak, "ülkede yavaş yavaş üstünlük elde edildikten sonra olabildiğince bağımsızlığa ihtiyaçları" vardı. Tartışmaların akabinde Barış'a ulaşıldığında Lübnan gibi, milletlerarası denetim altında, Osmanlı hükümranlığına sözde tâbi bir Musevi Filistin'inde ısrar edilmesi; ancak, daha savaş bitmeden Osmanlı Devleti ile anlaşılabildiği takdirde müstakbel göç ve iskân işlemiyle ilgili bir şirket için imtiyaz, kolonilere kültürel özerklik ve Filistin idaresine rapt edilmek üzere bir Siyonist danışmanlık makamının ihdası ile yetinilebileceği karara bağlandı.

Ruppin, otuz yılda bir milyon Musevi'yi Filistin'e yerleştirmek üzere planını hazırlamıştı. Göçü teşvik için Museviler'in ikâmet ettiği ülkelerde soydaşlarına yönelik "psikolojik etkileme" (veya propaganda) kampanyalarına girişilmesini ve başvuruda bulunan göçmen adaylarının Filistin'deki ihtiyaçlara göre kümelendirilip, meslek guruplarına göre ve belli bir oran dahilinde oraya gönderilmelerini sağlayacak bir "fizibilite" de hazırlanmalıydı. Meselâ, hicret edenlerin yarısı mutlaka tarımla uğraşanlar olmalıydı. Takribî olarak, diğer yarısı, % 10 nispetinde sabit gelirlilere, serbest meslek mensuplarına (% 5), sanayicilere (% 10), sanatkârlara (% 15), esnafa (% 10) ayrılacaktı. İlk aşamada dörtte birinin Siyonistler tarafından sağlanacağı 200 milyon İsviçre frankı sermaye ile bir "Kolonizasyon" Şirketi'nin kurulması temin edilmeliydi. Bu şirket, Osmanlı yasalarına kayıtlı olmalı; ancak gerek hissedarlarının, gerekse yönetim kurulu üyelerinin mutlaka Osmanlı tâbiyetinde bulunmaları şart koşulmamalıydı. Bu şirkete, toprak alım-satımından, tabiî kaynakların işletilmesine, demiryolu ve liman inşasından her türlü bayındırlık hizmetine kadar her iktisadî sahada serbestlik tanınacak imtiyazlarla donatılmalıydı. Dr. Ruppin, Şirket'in sorumlu olacağı bütün faaliyetlerin ayrıntılı çerçevesini oluşturmakla görevlendirilir. Ayrıca, Dr. Ruppin, Nossig'le de temas ve koordine etmelidir. Ancak, Karaso'yu baskı altında tutarak, Türkler'le VJOD'den ayrı olarak pazarlığa girişmek kapısı daima açık bırakılmalıdır.(1)

Alınan karar uyarınca Ruppin, toplantının hemen akabinde Lahey'e gi-

(1) CZA, Z 3/359.

derek, Dr. Nossig'le buluşur. İkisi bir olup, "Lahey Tasarısı" olarak bilinen bir ortak çerçeve hazırlarlar. (1) Tasarı; "Filistin'de bir Yahudi yerleşim merkezinin kurulması, siyasî ve iktisadî bakımdan Şark Meselesi'nin bir parçasıdır" girişiyle başlar. Şark'ın doğal zenginlikleri ve sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine pazar olma özelliğiyle, emperyalizmin yayılma hedefi haline geldiğine işaret eden Lahey Tasarısı, Ortadoğu'nun kendi başına azgelişmişlik çemberini kıramadığını kaydetmektedir. Tasarı'nın yazarlarına göre, Ortadoğu'nun daha ileri bir iktisadî kalkınma seviyesine ulaşabilmesi için geniş kapsamlı bir "göç siyasetine" ve düzenli kapital şırıngalanmasına gerek duyulmaktadır ki, bu iki fevkalede önemli insan ve sermaye gücüne Museviler sahiptir. Dolayısıyla, Osmanlı'nın toplu kalkınması için Filistin "pilot bölge" olarak tesbit edilirse, buradan kaynaklanan iktisadî canlılığın diğer eyaletlere de taşmaması için hiçbir sebep yoktur: "Şarkın gelişmesi nasıl insan ve sermaye akımına ve çağdaş tekniğin tatbikine bağlıysa, Yahudi milletinin de kurtuluşu Filistin'de millî birliğinin gerçekleşmesine bağlıdır."

Lahey Tasarısı, Musevileri Filistin'e cezbetmek için, özel şartların oluşturulması gerektiğine de işaret eder. Osmanlı Devleti gibi merkeziyetçi yapıya sahip bir imparatorlukta bu şartların mevcudiyetinden söz etmek mümkün değildir. Onun için Filistin için tasarlanacak hukuk düzeni, Musevi insan gücü ve sermayesini kendine doğru çekmek isteyen bir göç ülkesinin niteliklerine uygun olmalıdır. Filistin, öncelikle yekpâre bir mülkî ünite statüsüne kavuşturulmalıdır. Museviler, Türk hakimiyetine karşı sadık bir teba oluşturacağından, bunun siyasî mahzurları ortadan kalkacaktır. İkinci olarak, toprak mülkiyeti konusunda Musevilerin arazi alımını kolaylaştıran hususî yasalar çıkarılmalıdır. Üçüncüsü, Filistin'de ziraî, sinaî faliyetlerinin ve alt-yapının tamamlanmasına ilişkin fevkalade tedbirler alınmalıdır; imtiyazlar verilmelidir. Bu hizmetlerin verilebilmesi için vergi muafiyeti getirilmelidir. Göçmenlerin askerlik hizmetlerinden muaf tutulmaları da sağlanmalıdır. Ayrıca, alınacak iktisadî kararlardan biri de, Filistin'in dünya ticaretine açılmasını sağlamak amacıyla Kudüs'te bir merkez bankası kurulmasıdır.

En önemlisi, Museviler'in Filistin üzerindeki "tarihi hakları" göz önünde bulundurularak, göçmenlerin millî, dinî, kültürel ve içtimaî hakları özel güvenceler altına alınmalıdır. Bu sebeple, herşeyden önce, Museviler'e "özyönetim" hakkı tanınmalı, İbranice'nin okullarda eğitim dili olarak kullanıl-

(1) CZA, Z 3/95, 6.III.1918.

ması, hayır ve diğer cemaat içi kurumlarını açma serbestisi verilmelidir. Zaten, sözkonusu "kültürel" imtiyazlar kısmen Osmanlı "Millet Sistemi"nde mündemiçtir.

Bütün yukarıda belirtilen sorumlulukları yüklenmek üzere bir Şirket kurulmalı; bu şirketin elinde "kötü niyetli kişilerin tecavüzünden soydaşlarını korumak üzere" bir polis gücü de bulunmalıdır. Şirket, milletlerarası güvencelerle donatılmalıdır. Ayrıca, Filistin'de bir "Kolonizasyon Meclisi" ihdas edilerek, bölge ile ilgili kararların alınmasında bir yasama meclisi şeklinde davranmalıdır. Bu meclis, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi temsilcilerinden oluşturulmalıdır. Meclis'in valiye yardımcı olması tabiîdir. Vali'nin Yahudi olması da gerekmektedir! "Bunların gerçekleştirilmesi Osmanlı Türkiyesi'ne gelişmiş ve zengin bir Filistin, Yahudilere de Filistin'de kamu hukuku bakımından güvenceli bir yurt sağlayacaktır."

Ruppin taslağı ve Lahey Tasarısı'nı inceleyen Berlin Siyonist Teşkilatı Hareket Komitesi, gerek göç ve iskân meseleleriyle, gerekse "Kolonizasyon Şirketi"nin kuruluşuna ilişkin görüşlerini bir kere daha tartışarak daha tafsilatlı bir şekilde kağıda döker. (1) Buna göre, girişte Siyonistler'in otuzu aşkın yıldır, Musevileri Filistin'e göç ve iskân ettirdikleri; fakat bu faaliyetlerinin bugüne kadar Osmanlı Hükümeti'nin -özellikle Talat Paşa kabinesinin- "iyiniyetine" bağlı kaldığı belirtilir. Ne var ki, bu iyiniyet düzenli bir destek şeklinde değil, müsamaha şeklinde kendini göstermiştir. Bu sebeple Siyonistler'i tatmin edecek boyutta bir göç ve iskân gerçekleşememiştir. Artık kapsamlı bir "kolonizasyon"a imkân verecek şartlar yaratılmalıdır. Bu şartlar Osmanlı Devleti tarafından oluşturulduğu takdirde, beklenilen insangücü ve sermaye akımı Filistin'e akacaktır. Şimdi, hükümete düşen Yahudi göçmenlerine "millî ve kültürel ihtiyaçlarını temin etmek ve iktisadî güçlerini serbestçe geliştirmek imkânlarını" vermektir.

Bu girişten sonra Hareket Komitesi, Lahey Tasarısı'na uygun olarak şartlarını sıralar: Filistin yekpâre bir mülkî yönetime kavuşturulmalıdır. Göçmenlere Osmanlı vatandaşlığı hakkı tanınmalıdır. Musevi göçmenlerden Müslüman muhacirlere tanınan vergi ve askerlik hizmetinden muafiyetler esirgenmemelidir. Filistin'de Museviler için "özyönetim" getirilmeli, bunun için "Millet Sistemi" kapsamının dışına taşılmalıdır. Filistin'de Musevi özerkliğinin temelini, belediye idaresi teşkil edecektir. Bu belediyelerin vi-

(1) Aynı yerde.

layet çapında biraraya getirilmesiyle kurulacak yönetim birimi, Filistin'in Yahudi halkını temsil edecek, onların itkisadî -kültürel işlerini düzenleyecektir. Bu yönetim birimi tarafından seçilecek Filistin Meclisi, ayrıca Yahudi halkının menfaatlerini vali nezdinde korumak, uyuşmazlık halinde ise merkezî hükûmete başvurmak hakkına sahip bir "uzman-veya vekil" seçmekle yükümlü olacaktır. Hareket Komitesi, "öşür/icar" konusuna da eğilir. Meclis'in görevleri arasına öşür tahsil etmek de mevcut olmalıdır. Bu şekilde hükûmetin yükü azaltılmış olacaktır. Göçmen Musevilerin kültürel hakları konusunda Lahey Tasarısı'nda değişiklik (veya ilâve) yapılmamıştır. Ancak, "Kolonizasyon Şirketi"nin oluşturulması daha ayrıntılı verilmektedir. Bu şirket, öncelikle, devlet'e ait mirî araziyi tasarruf edecektir. Aynı zamanda özel mülkiyete haiz toprakların da Musevi iskanına açılabilmesine Şirket önayak olmalıdır. Filistin'de geniş bir yerleşim yeri kurmak için yeni bir istimlâk kanunu çıkarılmalıdır. İstimlâk bedelleri toprak sahiplerine tam karşılığı bulunarak ödenmeli, müstecirlerin menfaatini zedelemeyecek şekilde tedbirler alınmalıdır. Siyonistler'e bakılırsa, Yahudi kolonizasyonundan "fellah çok şey öğrenecektir" Hareket Komitesi'nce kabul edilen taslakta, Filistin'de banka kurulması, ziraî kredilerin verilmesi de uygun görülmektedir. Ayrıca, arazi satınalımı için yeni bir kadastro kurulması da kesinlikle gerekli bulunmuştur. Şirket'in amaçlarına ulaşabilmesi için Osmanlı tebasından olmayan Museviler'in maddî katkılarına ihtiyaç duyulduğundan, gerek hisse senetlerinin satımı, gerekse yönetim kurulu azalıklarında Osmanlı vatandaşlığı şartı aranmayacaktır.

Son olarak, Hareket Komitesi, Filistin'deki yeni oluşumun Osmanlı yönetim sisteminde kendisine özgü bir farklılık yaratacağını itiraf etmektedir. Aslında, Siyonistler'e bakılırsa, Osmanlı Devleti, bütün imparatorluğa şâmil olacak genel bir reform hamlesi içine girmelidir. Ne var ki, bunun her vilayette aynı anda tatbiki, tabiî ki, pratik değildir. Ayrıca, Filistin'deki yeni oluşumun her vilayette tatbiki de mümkün değildir. Bu sebeple yenilik hareketleri, kademeli olarak ve gerek yörenin, gerekse halkın kendisine özgü şartlarına uyumu sağlanarak tatbik edilmelidir. Filistin'deki "Musevi Merkezi" ve merkezin kurulmasıyla gerçekleşecek "rönesans", "Osmanlı Uyanışı"nın ilk basamağı olacaktır!

Kendi örgütü içerisinde hazırlıklarını tamamlayan Alman Siyonistleri Wilhelmstrasse'ye İstanbul davetini bildiren bir yazıyla başvururlar. Müra-

caatlarına ek olarak, Filistin'de Yahudi kolonizasyonuna ilişkin genel bir rapor ve müstakbel "Şirket"in muhtemel nizamname taslağını da koymayı unutmamışlardır. (1) İlgili literatür okunulduğunda Siyonistler'in Filistin'in siyasî-idari yapılanmasına ilişkin taleplerini mümkün olduğu kadar geri plana aldıkları görülecektir. Ancak, kısaca da olsa Siyonist taleplerinin nereye varabileceği hakkında, yazıda bazı işaretleri bulmak mümkündür:

> *"... Yahudi halkı, Filistin'de bir bütün halinde birleştikten sonra, uygun bir teşkilâta sahip olmalıdır. Bu teşkilât, Yahudi halkına kendi millî, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını, kendine özgü niteliklerini engellenmeksizin geliştirerek, sağlam bir kuruluşla kendini yöneterek, tatmin etmek imkânını vermelidir. Filistin'in Yahudi halkı, Yahudi yönetiminin unsurları ve topluiskânı yöneten kuruluşlar, özel hukuk ve amme hukuku bakımından o şekilde mücehhez kılınmalıdır ki, semereli bir iktisadî gelişme temin edilerek gerekli sermayenin ülkeye akımı mümkün olsun... Bu politika, büyük ölçüde, bugünkü yasalara dayanılarak gerçekleştirilebilir. Fakat, kısmen, özel olarak Filistin için gereklilik şartları, yaratacak bazı yasalara ihtiyaç vardır... Filistin'de Yahudi halkı (bunlara rağmen) hükümetin himâyesine muhtaç olduğu için, ondan (Babıâli'den) göreceği anlayışla teşviği kendi kayıtsız şartsız bağlılığı için tek şart sayacaktır."*

Siyonistler'in taslağı, Almanya ve Avusturya'daki dinci ve muhafazakar Musevi cemaatleri de tatmin eder. Öte yandan VJOD de kendi hazırlıklarını bitirmiştir . Bu cephede ilk taslağı Dr.Hantke oluşturmuş, daha sonra Dr. Nathan'la müzakere etmiştir. (2) Siyonistler'le devamlı temasta oldukları için VJOD taslağı ana çizgiden geniş çaplı ayrılık göstermez. Siyonistlerinki kadar ayrıntılı hazırlanmamıştır. Aralarındaki yegâne ihtilâflı nokta şudur: Dr. Nathan'a göre bütün taleplerin kolonizasyon şirketinin kuruluş belgesinin kapsamı çerçevesinde gerçekleştirmek daha kolay olacaktır. Bu sebeple, sözü geçen belge, iktisadî konuların yanısıra, siyasî muhtariyet ve kültürel hakları da ihtiva etmelidir. VJOD'nın bu görüşüne karşılık, Siyonistler, siyasî ve kültürel hakların kuruluş belgesine alınmasının iyi olmayacağını savunurlar. Çünkü, Osmanlı Hükümeti ile Şirket arasında bir ihtilâf çıkması halinde Şirket'in faaliyetinin durdurulması mümkündür; bundan sonra da tanınan millî-kültürel hakların hepsi bertaraf edilebilir! Oysa ki, bu haklar kolonizasyon şirketinden bağımsız olarak özel bir yasayla tesbit edilirse, Yahudiler'in toplu-yerleşim açısından mesaileri çok daha sağlam bir zemine oturtulmuş olacaktır. (1) Tartışmaya dinci ve muhafazakar Museviler de katılır. Orta Avrupa'daki dindaşlarının kanaatlerini temsilen gönderdikleri son bir yazıda Kolonizasyon Şirketi'nin sadece iktisadî kuruluş olmayıp, onun "hükümrânlık haklarıyla teçhiz edilmesinin" lüzumunu ileri sürerler. Filistin'de "Yahudi ittihadı", onlar için kendi dinî yasalarının hakimiyeti ile ihdas ve muhafaza edilebilir. Bundan dolayı Kolonizasyon Şirketi'nin fevkalade bağımsız olması şarttır. Aksi takdirde dinî menfaatlerin rencide edilmesi sözkonusu olacaktır. (2) İlginç olan, gerek dincilerin ve gerekse ılımlı Musevilerin de "siyasî" ayrıcalıklarda ısrar etmeleridir. Esasen Siyonistler de farklı düşünmüyorlardı. Bilâkis, Dr. Herzl'den beri emellerini hep siyasî platform üzerinde sunmuşlardı. Burada anlaşmazlık noktası, siyasî isteklerinin özünde değil, Osmanlı'dan alınış biçimi üzerindeydi. Bu mesele İstanbul'da cereyan edecek müzakerelerin seyrine bırakıldı. Türklerce hangi formül tasvip görürse, o kanaldan ilerlenecekti. Museviler, aralarında ihtilâf olabileceğine dair herhangi bir kuşku yaratılmasına izin vermemeliydiler. Siyonistler'in metni esas alınarak "İstanbul Buluşması" için birleşik bir Yahudi programı oluşturulmuştu.

Öte yandan, İstanbul'a döndükten sonra Karaso, Almanya'daki temaslarının neticelerini payitahttaki görüşmelere zemin teşkil edecek şekilde kaleme alır. "Osmanlı-Musevi Kolonizasyonu Cemiyeti" (Fr: "Societe Israelite-Ottoname de Colonisation") adını verdiği bu kuruluş, Berlin'de Siyonistlerle fikir birliğine vardığı hususları kısaca içermektedir. Karaso, metinde Filistin'deki müstakbel Musevi varlığının siyasî-idarî mekanizmasının ayrıntılarına -herhalde kasıtlı olarak- girmemiştir. Ancak, Fransızca metinde sadece kolonizasyon ve göç meselelerini organize etmeyi göz önünde tutan bir Musevi merkezi "(Fr: de la Creation d'un centre İsraelite par la voie d'une immigration et colonisation bien organisees") tabiri bulunmaktadır. Bu mektup, aslında Almanya'daki bütün Musevi teşekküllerine bir davetiye mahiye-

(1) CZA, Z 3/95, 6.VI.1918.
(2) Her ikisi için de CZA, Z 3/95'e bakınız.

(1) CZA, Z 3/95, 12.V.1918.
(2) Aynı yerde, 13.V. 1918.

tindedir. (1) Almanya'daki Museviler "İstanbul Kongresi"ne kimlerin, hangi örgütleri temsilen katılacağını; bu toplantıya Orta Avrupa ve Rusya'daki benzeri (kardeş) kuruluşların da iştirak edip, etmemesi gerektiğini tartışadursunlar, Babıâli de bu tarihi buluşma için mahallî unsurların görüşlerini almaya çalışıyordu. Eski Kudüs mutasarrıfı İzzet Bey, Albert Antebi ile Filistin'in tanınmış ailelerinden Said Hüseyni ve Ragıp Naşheşhebi'yi de İstanbul'a çağırmıştı. Bu zatlar, "Musevilerle şimdiye kadar hep iyi geçindiklerini; Araplar'ın kendi arazilerinde tedirgin edilmedikleri sürece ve Filistin'deki müstakbel kalkınmadan nasiplerini aldıkları takdirde" göçe ve iskana karşı çıkmayacaklarını açıkladılar. (2) Ortam nerede ise hazırdı. Almanya da derhâl ülkesinde bir kampanya başlatarak, Türk tarafının anlayışlı tavrını alkışlamaya girişmişti. (3)

En önemlisi, Almanya'da, İngilizler'in "İngiliz-Filistin Cemiyeti"nin benzeri bir örgütün kurulmasıydı. 25 Nisan'da ihdas edilen"Filistin Komitesi" (Alm: Pro-Palastine Komitee") Almanya'daki bütün partilerin temsilcilerinin, temayüz etmiş diplomat ve devlet adamlarının katılımıyla ciddî ve saygıdeğer bir görünüme sahipti. Komite'nin amacı, "Musevilerin tarihî yurdunda Yahudi kültürünün serbestçe gelişebilmesi için Siyonist emellerini desteklemek" şeklinde belirlendi. Hemen akabinde Filistin'in ihyâsının gerek Ortadoğu'daki Alman nüfusunun ve kültürünün yerleşmesine ve de -tabiî ki- müttefikleri Osmanlı Devleti'nin kalkınmasına katkıda bulunacağı Komite nizamnamesine ekleniyordu. Komite'nin kurucularına göre, artık İngiltere, boş vaadlerle Siyonistleri ve Musevi alemini kandıramayacaktı. İngiltere, sömürgeciydi. Oysa ki, Almanya, Musevi Meselesi'ne her zaman insaniyet nazarından yaklaşmıştı! Komite'nin kuruluşunu sözüm ona "tahdis eden" II. Wilhelm, geç bile kalındığını düşünüyordu. Almanya; bu örgütün liderliğinin her zaman Berlin mekezinden kopmamasını, Müttefiklerin Komite'ye sızmaları ihtimalinin hiç bir şekilde gözden uzak tutulmamasını vurguluyordu. Ancak, yine de bu Komite'ye mümkün olduğu kadar "uluslararası" bir boyut kazandırılmalı ve İngilizler'in Weizmann kanalıyla yürüttüğü gayretlerin boşa çıkarılmasına uğraşılmalıydı. (4)

Öte yandan, İngiliz istihbaratı Osmanlılar'la Siyonistler'in hazırlıklarını

(1) Aynı yerde, 4.IV. 1918.
(2) Aynı yerde, 21.IV. 1918.
(3) Friedman, *Germany...*, s. 398-400.
(4) Aynı eser, s. 400-404.

haber almışlardı. Onlara bu bilgileri aktaran Musevi ajanları, İngiliz vaadinin Savaş bitiminde yerine getirilebileceğini; oysa ki "Karaso tasavvuru" ile Türkler'in güçlerinin dahilindeki bir şeyi taahhüt ettiklerini hatırlatacaktır. Ne var ki, İngiliz Dışişleri, aynı kanıda değildir. Bir kere, Filistin'deki Museviler İngiliz yanlısıdırlar. İkincisi, Türkler'in Filistin'i yeniden kazanmaları - istirdat etmeleri- mümkün gözükmemektedir. Dışişleri'nin tabiri ile, "Filistin, artık çantada kekliktir." Üçüncüsü, Balfour Deklerasyonu ile dünya Musevi alemi bir anda İngiltere'nin yanına geçmiştir. Bu sempatiyi, Türkler'in kendi saflarına çevirmesi artık ham hayaldir. Diğer yandan, İngilizler'e bakılırsa, "Karaso tasavvuru" Filistin'de Siyonistler'e "Millet sistemi" içindeki klasik azınlık muhtariyetinden farklı bir şey vaad etmemektedir. "Kolonizasyon Şirketi"ne gelince, bu da, İngilizler'in yorumuna göre, Museviler üzerinde yeni bir kısıtlayıcı tedbir olmaya adaydır. Türkler, herhalde bu mekanizmadan yararlanarak, Musevi göçünü ve iskânını baskıcı denetimleri altında tutacaklardır! Kısacası; Londra iyimserdir: "Kartlar bizim elimizde!"(1)

Mart ayında Ruppin İstanbul'dadır. Karaso'nun da Şirket'in anahatlarına ilişkin görüşlerini paylaşması sevindiricidir. İkili müzakereleri sırasında Karaso, Osmanlı Hükümeti'nin onaylayacağı bu tasarının Amerikan, İngiliz ve Rus Musevilerini tatmin edip, etmeyeceğini sorar. Ruppin'in cevabı olumludur. Ancak, Babıâli, andlaşmayı takiben "bir elle verdiğini, diğeri ile almaya kalkışmamalı", Filistin'de Museviler'in nüfus çoğunluğuna ulaşabilmeleri için büyük mikyasta hicrete karşı çıkmamalıdır. Karaso, bu konuda ümitlidir; "Osmanlı vatanperverliği ile Yahudi milliyetçiliğini telif edecek bir formülü de bulduğu için huzurludur." Ona kalırsa, Museviler, ayrılıkçılığa nasıl olsa heves etmeyeceklerdir. Zaten zayıf bir Osmanlı Türkiyesi, Araplar'ın artan talepleri, hatta isyankarlıkları karşısında Filistin'i daha fazla elinde tutamayacağını anlamıştır. Oysa ki, Museviler'in desteği Osmanlı'yı yeniden "Büyük Güç" statüsüne yükseltecek ve Ortadoğu'daki hakimiyetini sürdürmesine vesile (ve payanda) olacaktır. (2)

"İstanbul Buluşması" 18 Haziran olmak üzere tesbit edilmişti. Ne var ki, delegelerin gecikişi ile ertelenir. Bu arada Jacobson 28 Haziran'da İstanbul'a gelmiş ve Sadrazam tarafından kabul edilmiştir. Talat Paşa, Arap İsyanı ile

(1) NA(US), 867.n.01/15, 21.II. 1918.
(2) AAA, Türkei 195, K. 180328-31, 26.III. 1918 ve CZA, Z3/1486.

Türkiye'deki ortamı gözönüne alarak, kendilerine elinden gelen her türlü yardıma hazır olduğunu belirtir. (1) Jacobson'a bakılırsa, Sadrazam, Becker'e verdiği güvencenin yeterli olmadığını anlamıştır. Sadrazam'ın Museviler'i tatmin etmek için "bir şey" yapmak istediğini, fakat Osmanlı siyasî hayatının labirentlerindeki çeşitli etkenler dolayısıyla buna muktedir olmadığını görmüştür. İstanbul'da Bernstoff ve Karaso ile de ilişki kuran Jacobson'a, Alman Büyükelçisi, getirdikleri tasarıda yer alan "Musevi milli merkezi" ibaresinden "millî" kaydının çıkarılıp, Siyonistçe vurgulamaların tonunun düşürülmesinin daha iyi olacağını söyler. Karaso ise aynı fikirde değildi. Çok istenip, pazarlık sürecinde uzlaşmak uğruna azâmî isteklerden feragat edilmesinin Şark ülkelerinde daha geçerli bir metot olduğuna inanıyordu. Ayrıca, Karaso toplantıya Türk tarafını temsilen iştirak edecek komisyondan ümitliydi. Komisyonda kendisinin yanında Hahambaşı, Nesim Mazliyah, Mithat Şükrü, Dr. Nazım ve Ziya Gökalp Bey'ler vardı. Mithat Şükrü "Musevi yanlısıydı", Dr. Nazım ve Ziya Gökalp Bey'ler ise Talat'ın sözünden çıkmazlardı; üstelik, Türçülükleri dolayısıyla Türklerle meskûn olmayan Osmanlı vilayetleriyle de fazla ilgili değildiler. (2)

Jacobson, bir kaç gün sonra, Matbuat Müdürü Aziz Bey ile Emniyet-i Umumi Müdürü Esad Bey'in yemek davetine icabet edecektir. Her ikisi de Siyonistler'in uluslararası bir basın kampanyası ile Türkiye lehine Avrupa'da ve Amerika'da kamuoyu oluşturmalarını isteyeceklerdir. Jacobson, bu kampanyayı başlatmaya hazır olduklarını; ancak, tetikleyebilmek için Türkler'in Filistin konusunda doyurucu bir tavır almalarını beklediklerini ifade eder. Esad ve Aziz Bey'ler, durumun acilliğine binaen, konuşmalarını derhâl Talat Paşa'ya aktaracaklarını ve onu iknâ etmeye çalışacaklarını kaydederler.(3)

Siyonistler'in Alman Musevileri ile birlikte hazırladıkları nihaî tasarı, mufassal ekleri ile birlikte, artık Babıâli'dedir. Ne var ki, komisyon çalışmaları, VJOD ekibinin geç kalışı sebebiyle, sağlıklı bir düzene konulamaz. Mevsim normallerinin üzerinde seyreden sıcağın özellikle Ramazan'a rastlaması dolayısıyla Mithat Şükrü Bey şehir dışına çıkmış, Mazliyah ve Hayim

(1) CZA, Z3/95.
(2) CZA, Z3/ 1488, 2.VII. 1918.
(3) CZA, Z3/95, 2.VII. 1918.

Nahum Efendi de tatile çıkmışlardır. (1) Talat Paşa'nın önünde ise Bulgaristan'la sınır buhranı vardır ve çözüm beklemektedir. Dahası Osmanlı Türkiyesi ile Almanya arasında Kafkasya'nın geleceğine ilişkin ciddî anlaşmazlıklar başgöstermiştir. Öte yandan, İmparatorluk içinde Siyonistler'in tasarısına karşı Arap muhalefeti küçünsenmeyecek boyutlar kazanmıştır. Onca iç ve dış gailelerle boğuşurken Jacobson ile birlikte Musevi heyetine vakit ayıran Talât Paşa, belki de o andaki karamsarlığını yansıtırcasına, "Siyonizme sahip çıkmaktan ne yararımız olacak ki? Arapları gücendirip, onları İngiltere'nin kucağına atmaktan başka!..." deyiverecektir. (2)

Talat Paşa'nın tereddütlerini izale etmek için Bernstoff devreye girer. İyimserliğini Sadrazam'la paylaşmak ister. Alman Büyükelçisi'nin telkinleriyle Talat Paşa 14 Temmuz'da VJOD heyetini huzura alır. Heyette Siyonistler'i temsilen Jacobson, Ruppin'in yanısıra Hilfsverein'den Berhard Kahn, Avusturya Musevileri adına Maw Grünwald ve nihayet M.Auerbahc, I.Breuer gibi tutucularla, Hahambaşıları Horowitz ve Perlmutter'in şahsında dincilerde vardır. Jacobson, Bernstoff'un ikâzını dikkate almıştır. Söz aldığında müzakelerin amacının "düzenli göç ve iskân metoduyla Filistin'de bir Musevi merkezi kurmak" olduğunu söyler. Talat Paşa'da ayrıntılara inmek istemediğini belirterek olumsuz şartlara rağmen Berlin'deki vaadlerinin halen geçerli olduğunu belirtir. Filistin'de Musevi kültürel rönesansını teşvik için Siyonistler'den bir şeyi esirgemeyeceklerdir. Jacobson, Sadrazam'a kültürel otonominin yeterli olmayacağını, Musevi merkezinin mutlaka sağlam iktisadî temellere dayanması gerektiğini vurgular. Bunun üzerine Sadrazam, iktisadî ve sosyal meselelerde de yanlarında olduğunu, Şirket'in imtiyazını onayladığını, ileride idari bazı tavizler dahi verilebileceğini belirtir. Tafsilatı VJOD ile Osmanlı komisyonunun ortak toplantısına bırakmıştır. Toplantıdan sonra aralarında konuşan Siyonistler Sadrazam'ı "samimi" bulmuşlardır. Fakat bir bildiri yayınlamaktan özellikle kaçındığını da fark etmişlerdir; bunu Talat Paşa'nın bu aşamada muhaliflerinin tepkisini çekmek istememesine yormuşlardır. (3) Ne var ki, Talat Paşa, bu geçerli sebebin yanı sıra, Siyonistler'in de kendilerinden beklenen adımı atmaları için "bildiriyi"

(1) Hayim Nahum Efendi, "tatile çıkmadan" gördüğü Jacobson'a kötümserliğini ifâde eder; hattâ buluşmanın sonbahara ertelenmesi teklifinde bulunur: CZA, Z 3/95, 19.VI. 1918. Belli ki, Hahambaşı da ortamın uygun olmadığına inanmaktadır.
(2) AAA, Türkei 195, K 180681-2, 17.VII. 1918, belge no. 1145.
(3) CZA, Z3/95, 23.VII. 1918.

koz olarak kullanmayı da düşünmüş olabilir.

İstanbul'daki buluşmadan halen istenilen sonucun çıkmaması Berlin'i telâşlandırıyor ve Bernstoff'un görevini layiki ile yapamadığından kuşkulanılıyordu. Böylece, Wilzhelmstrasse büyükelçilerini uyaracaktır. (1) Beklenmedik azara oldukça sinirlenen Bernstoff, Bakanlığa, eğer kendisi olmasaydı, bugüne gelinemezdi diye savunmasını yapar. Sonra burası Osmanlı Devleti'dir; burada siyasî oluşumların meyva vermesi için titizlikle ve sabırla uğraşmak gerekir. Evet, Talat Paşa henüz bir bildiri yayınlamamıştır, ama hiç olmazsa müzakereleri de inkıtaya uğramamıştır. Bernstoff, sıkıntının bir kısmının da Siyonistler'den kaynaklandığı inancındadır." Siyonizm, Yahudi Sorunu'nu bir millî dava olarak görmektedir. Bu nedenle bütün mesaisini bir devlet kurmaya adamıştır. İşte, bunun için Türkler ve Araplar, sonunda Filistin'den kovulacaklarına idrâk ettikleri için, Siyonizm'e karşı çıkmaktadırlar. Oysa ki, diğer Musevi teşekkülleri için Filistin'e dönüş bir dinî davadır. Filistin'de devlet kurmayı düşünmemektedirler. Dinî yasaları uyarınca yaşayabilmeyi amaçlamaktadırlar. Bunun için, tutucu ve dinci Museviler Filistin'de Türk ve Arap hakimiyeti için bir tehdit olarak görülmemektedirler." Türkler, Bernstoff'a göre mümkünse hem Arapları hem de Musevileri tatmin etmeye gayret göstermektedirler. Nihaî analizde bir seçim tercihi olursa kendilerine en fazla yararı sağlayacak olan tarafın yanında yer alacaklardır. Siyonistler'in ve Museviler'in Türkiye'ye ekonomik katkısı "müthiş" olacaktır. Ama, Bernstoff, nedense bu hakikatın İttihatçılar tarafından bir türlü anlaşılamadığını, onların meseleye ekonomik açıdan bakamadıklarını, hep siyasî mülahazalarla hareket ettiklerini hayretle belirtir. Onun için, Alman Büyükelçisi, Siyonistler'e hep tasarının siyasî boyutunu gizlemelerini nasihat etmektedir!

Siyonistler ise İstanbul'daki ortamın nihaî bir formülün oluşturulmasını engelleyeceğini anlamışlardı. Ancak, başarısızlığı kabullenip, Berlin'e elleri boş olarak dönmeyi de kendilerine yediremiyorlardı. Jacobson, Talat Paşa'yı "sıkıştırıp", ondan hiç olmazsa bir bildiri koparmaya azmetmişti. Ayrıntılar üzerinde daha sonra durulabilirdi. Siyonistler'in "Musevi Kolonizasyon Şirketi" ile ilgili taslakları İstanbul'da tetkike bırakılabilir, ortamın daha müsait olduğu yakın bir gelecekte yine payitahtta taraflar bir araya gelebilirdi. Ne var ki, kabahatlarıyla da olsa Osmanlı Sadrazamı'nın ilerideki çalışmalara

(1) Friedman, *Germany...*, s. 408-410.

yön verecek bir çerçeveyi kabullenmesi, müzakelerin kesilmemesi için vazgeçilmez bir şarttı. Talat Paşa Siyonistler'in bu kararına uyacak ve Jacobson ile arkadaşlarından bildirinin müsveddesini hazırlamalarını isteyecektir. Jacobson ve VJOD heyetinin iki haftada kaleme aldığı metin, "iyi örgütlenmiş göç ve kolonizasyon yoluyla Filistin'de bir Yahudi merkezinin kurulmasını" amaçlıyordu. Devamla, "Talat Paşa Deklerasyonu'nda şöyle deniliyordu:

> *"... Museviler'in Filistin'e yerleşiminin Osmanlı İmparatorluğu için önemine ve yararına inanmış olan Hükümetimiz; kendi hükümranlık hakları ile çelişmediği ve Musevi olmayan nüfusun haklarını rencide etmediği sürece onu (Musevi merkezini) himayesi altına almak ve bütün imkânları ile desteklemek arzusundadır."*

Balfour Bildirisi'ndeki ifadeleri andıran bu metinde, ayrıca Osmanlı Hükümeti, Filistin'e Musevi göçünü ve iskânını kısıtlayan bütün yasaları kaldırmayı kabul ettiğini açıklıyordu. Tarih boyunca, İslâm'ın Musevilere hoşgörü ile davrandığı göz önünde bulundurularak, Filistin'deki "Yahudi Merkezi"ne bölgedeki Araplar'ın "ısındırılmasını" sağlamak amacıyla "Musevi-Müslüman Birliği" adı altında bir cemiyet kurulması da öngörülüyordu. Okuyucu, bu cemiyetin fikrî temellerinin daha II. Meşrutiyet döneminde "Müslüman-Musevi İttifakı" çerçevesinde atıldığını hemen hatırlayacaktır. Son olarak, Talat Paşa Deklerasyonu, derhal bir komisyon kurularak, Osmanlı kanunları çerçevesinde işleyecek bir "Osmanlı-Musevi Kolonizasyon Şirketi"nin bütün gerekli yapısının oluşturulmasını öngörüyordu (1)

Siyonistler, VJOD yetkilileri, Almanlar mutluydular. Nihayet Türk direnci kırılmış; çok önemli bir adım atılmıştı. Ancak, sevinçleri kursaklarında kalacaktı. Çünkü, Talat Paşa "müjde"yi Almanya'dan başlayarak dünyaya ilân etmek üzere Berlin'e hareket etmeden kendisine veda ve teşekkür ziyatinde bulunan Jacobson'a, metinden "Yahudi Merkezi" ibaresini çıkarmasını isteyecektir.Jacobson ise bildiriyi, bu anahtar ibare olmadan yayınlayamayacaklarını söyler. Bernstoff, bu defa da devreye girer. Talât Paşa, önce "millî ve dini Yahudi Merkezi" ibaresini kabullenir görünür; fakat bir-iki gün sonra "millî" kelimesinin de çıkarılmasını talep eder. Alman Büyükelçisi kısaca "Yahudi Merkezi"nin muhafaza edilmesinin yeterli olacağına Sad-

(1) AAA, Türkei 195, K. 180737-8, belge no. 4695, 27.VII. 1918, ek ve CZA, Z3/95 ek no. 1 (2 Fransızca metin).

razam'ı inandırmaya çalışır. Karaso ve Mazliyah da Talat Paşa'yı ikna etmeye uğraşmaktadırlar. Ancak, Talat Paşa'nın, onca ısrara ve baskıya rağmen, fikrini değiştirmeyeceği belli olmuştur. Bildiri "bir dinî Musevi merkezi" şeklinde yayınlanacaktır. Siyonistler, "İstanbul Buluşması"ndan siyasî tavizler elde edememişlerdir; "millî" ibaresinin atılmasını müzakerelerin başarısızlığı olarak nitelendireceklerdir. Alman ve Avusturya büyükelçileri de onların kanaatini -ister istemez- paylaşacaklardırlar. (1)

Almanya güdümlü bir Osmanlı-Siyonist uzlaşma çabalarının sonuçsuz kaldığını nihayet kabullenen Karaso, bu defa dikkatini ülkedeki Musevi cemaatine çevirecek, İstanbul'da bir "Musevi Millî Meclisi" kurarak, Filistin'e ilişkin ne tür bir tavır oluşturabilecekleri tartışmasını açacaktır. (2) Başkanlığını aldığı bu meclisin, Osmanlı Musevi cemaatini, Wilson prensipleri ışığında örgütleyebileceğini de düşünüyordu. (3) Basın, kendisine bunun ne anlama geldiğini sorunca, cevap olarak, "istikbâl için bazı mukarrerat ittihazı lüzumuna binaen Musevi Meclis-i Cismanisi bütün memleket Musevi ahalisi için ciddi bir mümessillik vücuda getirmelidir" demişti. Bu meclis, "bütün icabat-ı siyasiyeyi kararlaştıracaktır. Anlaşılan Karaso, Talât Paşa'nın siyonizm karşısındaki "katılığından" sonra İttihat ve Terakki yönetiminden ümidini kesmiştir. Artık, bir "yol ayırımı"na gelindiğini anlamıştır. Böylece, ya Mütareke'yi fırsat bilerek diğer Osmanlı ayrılıkçıları gibi Musevi Cemaatini, devlet-i aliyye'den "bağlantısızlaştıracak" bir özerklik formülünü uygulamayı düşünmekte; ya da Filistin'deki Siyonistler'le bir tür organik bağları oluşturacak şekilde "müesseseleşmeyi" tahayyül etmektedir. Tasavvurları ne olursa olsun, bunları gerçekleştirmesi mümkün olmayacak ve Mondros Mütarekesi ile kendini yurt dışına atacaktır. Musevi cemaatinin Mütareke ve onu takip eden Millî Mücadele yıllarındaki konumuna ileride temas edeceğiz.

---

(1) AAA, Türkei 195, K. 180736, 27.VII. 1918, K. 180745; CZA, 23/378, 7. VIII. 1918. CZA, Z3/1488, 12/15/26.VIII. 1918.

(2) Bir hatırlama yapalım: Dr. Nossing, Osmanlı'nın kendi arzuları istikametinde bir adım atmalarını kolaylaştırmak üzere Almanya'nın dışındaki diğer müttefiklerinden de -Avusturya ve Bulgaristan- birer "bildiri" koparmak ister. Bu niyetle Avusturya Dışişleri ile görüşmeler yapar. Ekim 1918'de İmparator Karl, Viyana Hahambaşısı H.P.Chajes'i huzuruna kabul eder ve bir "sempati deklerasyonu" yayınlanır. Ancak, geç kalınmıştır. Bu hususta, bkz: I. Friedman, "The Austria-Hungarian Government and Zionism: 1897-1918", 2. bölüm, *Jewish Social Studies*, C.XXIV/ 4 (Ekim 1965), s. 236-249).

(3) *Söz* (gazetesi), 18. XI. 1918, s. 2.

5. Talat Paşa ve İttihatçılar'ın Siyonizm'e karşı Nihaî Politikaları

Bu bölümde Osmanlı karar verme mekanizması içinde Talat Paşa'nın, hükümetin başı olarak, Siyonizm'e karşı devletin nihaî tavrını oluşturmasındaki çeşitli etkenleri işlemek istiyoruz. Bundan önceki kesimde Almanya'nın baskısını gördük. Dış siyasî gelişmelerin yanısıra, üzerinde durulması gereken, 1917'den alarak, Siyonistlerle pazarlıkların kızıştığı 1918 yılında, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı içindeki konumunu ve de özellikle, onu takiben, Filistin cephelerinin durumunu vermek gerekir.

1917 dünya savaşı için bir "kader yılı" olmuştur. Bu yıl, Amerika, İtilâf devletleri safında savaşa girmiş, Rusya ise -Ekim Devrimi'nin neticesi olarak- savaştan çekilmiştir. Rusya'yı Romanya takip edecektir. 1918 yılının başlarında, savaş durumu İttifâk Devletleri için pek kötü görünmemekte; ancak pek iyiye de gitmemektedir. Rusya'nın savaştan çekilmesinden sonra Almanya Genel Kurmayı, Batı'da yeni bir saltırıya geçmek zamanının geldiğini düşünmüştür. Ne var ki, Avrupa'ya aktarılan Amerikan birlikleri yeni Alman saldırısını durduracaktır.(1)

İç isyanların abale ettiği Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizler artık saldırı zamanının geldiğine inanmışlardı. Mısır'da hazırlıklarını tamamlar, bir baskınla Gazze'yi ele geçirmeye karar verirler. Harekât 26 Mart (1917) sabahı başladı. Sis sebebiyle Gazze vadisine ilk etapta takviye gönderilemedi. Bu süre içinde yalnız başına kalan Gazze müdafiileri kendilerinden baş kat üstün düşman karşısında başarıyla direndiler. İşte, bu tarihte "Birinci Gazze Muharebesi" diye geçen zafer, budur. (2) İngilizler taarruzu yenileyeceklerdi. Cepheye atlı tugaylar, ağır topçu ve tanklar gönderirler. İkinci hamleleri 19 Nisan'da başladı; ancak, yine hüsranla sonuçlandı. İkinci Gazze Zaferi hakkında, bakınız askerî tarih uzmanları ne yazıyor:

> *"İngilizlerin tanklarla birlikte yaptıkları bu taarruz karşısında, Birinci Gazze galibiyetinin verdiği moral üstünlüğü ve Türkler; gayet serin kanlı olarak, inatla direniyor, düşmanın üst üste getirdiği taze takviye kuvvetleri ile yenilediği taarruzlarını başarı ile karşılayarak püstürtüyor ve geri atıyordu. Türk topçusu da İngiliz topçusunun yaptığı cehennemi ateşe onlardan hiçte aşağı kalmadan karşılık veriyordu. Bir aralık*

(1) Gelişmeler için, bkz: F.Belen, *XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti* (İstanbul, 1973).

(2) Daha geniş bilgi için, bkz: Gn.kur; ATASE; *Birinci...*, IV/1 özellikle s. 563-564.

muharebe o kadar kızışmıştı ki, her iki tarafta birbirlerine ölüm saçıyorlardı. İşte savaşın bu en buhranlı anlarında İngilizler ikinci yeni silahları olan zehirli gazı da kullanmışlardı. Azim ve şevkle şarkı söyleyerek harbeden Türk askerleri atılan bu gazın farkına bile varamamışlardı. Büyük Britanya imparatorluğunun sonsuz kaynakları ile beslenen, her şeye ve her imkâna sahip İngiliz taarruz birlikleri, her şeyden ve her imkândan yoksun, aç denecek kadar beslenen çıplak denecek kadar giysisiz ve teçhizatsız, fakat imanlı Türk savunma birlikleri karşısında, sert kayalarda parçalanıp dağılan deniz dalgaları gibi dağılıp sönüyor ve parçalanıp geri çekiliyordu." (1)

Gazze hezimetleri sonucunda İngiliz Mısır Seferi kuvveti komutanı General Murray'ın yerine batı cephelerinde hayli başarı gösteren Allenby getirilir. Öte yandan, Gazze seferleri Başkomutan Vekili Enver Paşa'yı cesaretlendirecektir. İran'ın işgâli sırasında Irak'tan kaydırılan birliklerin yörede doğurduğu boşluktan yararlanan İngilizlerin Bağdat'ı almasını kendine yediremeyen Enver Paşa, Irak üzerine gitmeye karar verir. Enver Paşa, IV. Ordu'nun önceki başarılarına binaen, yöreyi savunabileceğine inanmaktadır. Enver Paşa'nın Bağdat üzerine yönelmesinin, kendi açısından, sebebi şuydu: İngilizler Irak'tan silinip atılmalıydılar. Aksi takdirde Filistin'i Ürdün'den ayıran Şeria Irmağı'na kadar dayanan Arap ihtilalcileriyle Suriye'ye veya İskenderun'a çıkartma yapmayı düşleyen İngilizler birleşirse, Osmanlı'nın Ortadoğu'daki işi biterdi. Ayrıca, Enver Paşa, sadece askerî sebeplerle değil, siyasî mülahâzalarla da Bağdat'a bir taarruzu zarurî görüyordu. Osmanlı cihad açmıştı. Bağdat, Hilafet-i İslamiye'nin mukaddes kentlerinden biriydi; "istirdadı" ile Osmanlı Devleti'nin prestiji kurtarılmalıydı. (2) Ne var ki, IV. Ordu komutanı Cemâl Paşa farklı düşünüyordu. Ona göre, Filistin'de derlenip toparlanılmalıydı. M.Kemâl Paşa'nın da katıldığı Cemâl Paşa'nın düşüncesine göre, Bağdat Seferi'ne çıkmaktansa, Halep'e önemli kuvvet toplayarak, bu kuvvet ihtiyaç duyulan yöreye, savunma amacıyla, kaydırılmalıydı. Ancak, bu safhada en hassas bölge Filistin'di ve acilen takviye gerekiyordu. 1917 yazında Cemâl Paşa ile Enver Paşa'nın strateji konusunda aralarında vukubulan gerginlik had safhaya gelecek ve IV. Ordu Komutanı'nın bir süre sonra istifasıyla sonuçlanacaktır. Zaman ve İngilizler, Cemâl Paşa'yı

(1) Aynı eser, s. 631.
(2) Gn.kur., ATASE, *Birinci...*, IV/2, s. 81.

haklı çıkaracaktı. Enver Paşa'nın düşündüklerinin aksine İngilizler, savaşın kesin sonuç yeri olarak, Filistin'i seçmişlerdi. Filistin'in ihmâlinden yararlanan İngilizler, sömürgelerinden gelen takviyelerle Filistin'i istilâ harekâtını başlattılar. General Allenby'nin komutasında Birüssebi'ye yüklendiler. Kahramanca direnişe rağmen Birüssebi, 31 Ekim 1917'de İngilizler'in eline geçer. Artık, Türk cephesi yarılmıştır, Allenby'nin birlikleri kuzeye doğru ilerlemektedirler. (1)

Kudüs'ü savunmak için, Türk genelkurmayı arasındaki çetin tartışmalara rağmen, Bir "Yıldırım Orduları Grubu" kurulur ve Verdun hezimetini Şark'ta tazmin etmeye azimli, astlarının pek geçimsiz dediği Alman Generali Falkenhayn'ın komutasına verilir. Falkenhayn, Türkler ve Almanlar kutsal şehri savunma sırasında tahrip ediyorlar tarzındaki İngiliz propagandası karşısında, kurmay başkanı Von Papen'in Alman ve Osmanlı hükümetleriyle yaptığı yazışmalar sonucunda, Kudüs'ten çıkarak, çatışmayı şehir dışında kabul etmek zorunda kalacaktır. (2) Böylece Kudüs mevzîî yirmi kilometrelik bir yarım daire halinde tahkim edilir. 11Aralık'ta Allenby şehre girecek ve o gün etrafındakilere "Haçlı Seferleri'nin bittiğini" müjdeleyecektir!(3)

İstanbul'da Talat Paşa gelişmeleri dikkatle izliyordu. Gerçi Kudüs düşmüş, ancak -1918'in başlarında- henüz Filistin tamamiyle terk edilmemiştr. VI. ve VII. ordular Yafa -Kudüs hattının yirmibeş kilometre kuzeyinde tutunuyorlardı. Buradaki İngiliz taarruzları püskürtüldüyse de, orduda görülen hastalık, kıtlık ve Arap sabotajcılarının faaliyetleri Türkleri hayli zorlamaktadır. Bu çerçeve içinde acaba Talât Paşa, Filistin'in güneyinin yeniden askeri bir harekâtla alınıp, İngilizler'in bölgeden sökülüp atılabileceğinden ümidini kesmiş midir? Eğer Talât Paşa, böylesine bir karamsarlığa kapıldı -ya da gerçekleri gördü- ise, o zaman Filistin'i ancak "diplomatik" yollardan istirdat edebilecekleri kanaatine varmış demektir ki; bu da bize, onun Siyonistler'le yakınlaşmasının zamanlaması konusunda yeterli ipucunu vermektedir, sanırız. Arap ihtilâlcilerinin Osmanlı yanına çekilmesinin imkânsızlığını gören Talât Paşa, Filistin'i Barış Konferansı'nda Siyonist yurdu projesiyle Türk mandasına mı alarak muhafazayı düşünmektedir? Bunu ileriki sayfalarda

1) Geniş bilgi için, bkz: ATASE, *Birinci...*, IV/2, özellikle, s. 22-23, 69.
(2) Franz von Papen, çev: B. Connell; *Memoirs* (Londra, 1952) s. 72-77; A.F. Erden, *İsmet İnönü* (İstanbul, 1952), s. 129-130.
(3) ATASE, *Birinci...*, IV/2.

açacağız.

Bu arada, bir meseleye daha temas etmek istiyoruz. 1918 başlarında harbin sevk ve idaresi konusunda Türkiye'deki Almanlarla Türk kurmayları arasındaki tartışmalar su üstüne çıkmıştır. Sıkıntı, sadece kimin ast, kimin üst olacağı meselesi kadar da şahsi boyutlu bir çekişme değildir. Sıkıntının ne olduğunu, sanırız, M.Kemâl Paşa'nın Talât Paşa'ya gönderdiği ve adetâ bir "şikayetname"' olan yazısından anlayabiliriz. Sözkonusu belgede aynen şöyle yazmaktadır:

> *"Müstakil ve esbabı istiklâlde kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber göreceklerine sizi temin ederim. Hüsnü idare edeceğim diye mütemadiyen fedakârlıkta bulunmak herhangi bir müttefike ve tahsisen Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip belki verdiklerinizden yüz kat fazlasına anları tahris ve teşvik eder. Bugün Falkenhayn her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman menfaatini en ziyade düşüneceğini söyleyecek kadar mütecasirdir. Halep'te ve Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve Alman menfaati ne demek olduğunu ve bahusus bu sözü sarfeden bir Alman konsolosu olmayıp, yüzbinlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir kumandan olursa işin tamamen menfii vataniyemize gayri muvafık cereyan edeceğini anlamamak mümkün değildir. Falkenhayn geldiği gündenberi aşair rüesasına Alman mülazımları göndererek doğrudan doğruya temas hasıl etmemektedir. Ve Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar bitaraf olduğumuzdan onları kazanabiliriz, sözünü bizzat bana, bir ordu kumandanına sarfetmiştir. Irak harekâtının gayrikabili icra olduğunu kendisi daha ilk gündenberi anlamıştır. Irak hareketini memlekete yerleşmesi için vesile ittihaz etti. Hakikatta ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim plânın ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi tabiatıyle tebeddül edince Sina cephesinde bir taarruz mevzubahs etti. İki ay sonra taaarruz veya müdafamı lâzım olduğunun şimdiden kestirilemiyeceği herkes gibi onun nazarında da âyandır. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın tahtı idaresine girmesi için bir vesilei cazibeden başka bir şey değildir. İki ay sonra ahvali taarruza gayri müsait olup bütün kuvvetlerle Filistin'in müdafaası mümkün olursa General Falkenhayn cihana ve memleketimize karşı en büyük muvaffakiyeti kazanmış şeklinde arzı vücud edeceğine şüphe yoktur. Fakat bu halde takviyei hükümet ve memleket şartı şöyle dursun memleket kâmilen elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi haline girmiş olacaktır. Ve General Falkenhayn bu maksat için bizim borcumuz olan altunları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını istimal etmiş bulunacaktır. Velhasıl gerek hükümatı mülkiye ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelade bir memleket meselesi değil de en birinci müdafai memleket meselesi olduğu bu devirde memleketin hiçbir köşesinde herhangi bir ecnebi tahtı nüfuz ve idaresine verilmesi hayatı saltanatı katiyen ihlâl ve iptaleder.."* (1)

Bu belgeyi okuyan Talât Paşa, Almanlar'ın "Osmanlısız" bir Ortadoğu arzuladıklarını herhâlde anlamış olacaktır. II. Reich'ın Araplar'a ve tabiî ki Siyonistler'e anlayışlı davranıp, Osmanlı'yı onların millî hedeflerine mugayir gösterip, Savaş'tan sonra Türk'ü "ekarte" edip, Ortadoğu'yu kendi güdümlerinde uydu devletciklerden oluşan bir yöre haline getirmek istedikleri ortaya çıkmaktadır. Filistin'de harekât kumandasını kendi ellerine geçirmek isteği bu "gizli" arzudan kaynaklanmış olmalıdır ki, bu da bize aynı saflarda çatışan iki ordu arasında, "harp içinde harp" olduğu gerçeğini göstermektedir. Almanya sanki İtilâf Devletleri'nin propagandasını tekrarlarcasına yöredeki Hıristiyan, Müslüman (-Arap) ve Museviler'e (Siyonistler'e) Osmanlı'yı kötüleyerek, Babıâli ile onlar arasında "hakem" rolü oynamak istemektedir. Yıldırım Orduları Gurubu'nun Alman komutasında kurulmasının amacı da, askerî olmaktan öte "siyasî"dir. Bu oyunu M.Kemâl Paşa gibi, yörede görev yapan diğer bazı subaylar da farketmişlerdir. Hatta, H.H. Emir, bu tezgâhta "çok entrikan" dediği Von Papen'in de çok önemli bir rolü olduğuna emindir. (2) Eğer Talât Paşa, bu Alman teşebbüsünü "deşifre" edebildiyse, Siyonistler'e yaklaşarak, henüz geç kalınmadan, onları, Filistin uğruna, kazanmaya çalışmış olabilir. Acaba Talât Paşa, Siyonistleri Almanlar'a kaptır-

(1) *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV* (Ankara, 1964) s.7.
(2) Hüseyin Hüsnü Emir, *Yıldırım* (İstanbul, 1921) s. 322-328

mamak mı istemektedir?

Siyonistler'le müzakere masasına oturmadan Talât Paşa, yine de Hariciye Nezareti'nden geniş bir rapor ister. (1) 4 Mart 1918'de basılı olarak "hizmete özel" dağıtılacak rapor *Filistin Meselesi-Siyonizm Davası* adını taşıyacaktır. Kırk yedi sayfadan müteşekkil bu rapor, Siyonizm'in tarihçesini vermesinin yanısıra yabancı basını da tarayarak, meselenin devletlerarası aktüel boyutunu da işlemektedir. Ayrıca, raporun Talât Paşa'nın konu üzerinde karar vermesini kolaylaştıracak ipuçlarını, ya da siyasal tekliflerini de ihtiva etmesi açısından hayli ilginçtir. (2)

Raporun hemen girişinde Siyonizm'den "Avrupa Mesail umumiyesi arasında -bizim için- çıban gibi sivrilmiş olan" cereyan şeklinde bahsedilmektedir. (3) Siyonizm'in özellikle Harb'in başından itibaren, ehemmiyet kazandığına işaret edilen raporda, bu davanın "Avrupa mehafil-i maliyesine tahakküm etmeğe başlayan büyük sermayeli bezirgânlar" tarafından ortaya atıldığı iddia edilmektedir. "Bu itibar iledir ki, elyevm Siyonist davası ve Filistin'de bir Yahudi Hükümeti tesisi iddiası hep o bezirgânların mesned-i malîsine istinad ettirilmek üzere ortaya atılmış meselelerdir." (4) Bu şekilde patlak veren Filistin Meselesi, "Harb-i Umumi'nin ilânı ile beraber düşman hükûmetlerin memâlik-i Osmaniye'nin taksimi vadisinde, kendi aralarında çizdikleri plana idhâl edilmiştir." (5) İtilâf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni yıkmak, mülkünü de parçalayıp aralarında bölüşmek üzere Savaş sırasında gizli andlaşmalar yaptıklarına temas eden rapor, bu paylaşma planlarının birisinin, Filistin'in akıbetini ilgilendirdiğini yazmaktadır.

Rapor, devamla, Siyonistler'in Filistin'e yönelik tasavvurlarını nasıl devletlerarası platforma çıkardıklarını da incelemektedir. Bu uğurda "baş döndürücü" bir propagandaya girişmişler; Çanakkale'de "Osmanlı askerlerine karşı kurşun bile atmışlardır." Ayrıca, Filistin'de savaşan İngiliz birliklerine gönüllü yazılmışlardır. Dahası, "Avrupa siyasetini esaret-i iktisadiyeleri" altına almayı da başarmışlardır. Bu itibarla "Museviler'in elinde Wilson

(1) Aslında Hariciye Nezareti'ne bağlı Matbuat-ı Amire Müdiriyeti yabancı gazeteleri tarayarak, hükûmeti gelişmelerden haberdar kılmaktadır. Bkz: "Filistin'de Musevi ve Arap Meselesi", *İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye*, 21.VIII. 1918, s. 14.
(2) DBHE, 332/17 içinde bulunmuştur.
(3) Aynı yerde, s. 3.
(4) Aynı yerde, s. 4.
(5) Aynı yerde, s. 5.

da, (1) Lloyd George da birer bazîçedirler; Museviler'dir ki, elyevm Londra ve Washington'a suret-i mutlakada hâkim bulunuyorlar."

Siyonizm matbuatının Türkiye aleyhinde herhangi bir yoruma girmekten titizlikle çekindiğini belirten rapor, Osmanlı Musevi cemaatinin de, diğer gayrimüslimler gibi, Türk'ün boyunduruğundan şikayetçi olup, ayrılıkçılık yaptığının iddia edilemeyeceğini kaydeder. Başka bir deyişle, Siyonizm davası Osmanlı Musevilerinden kaynaklanmamaktadır. Bu arzuyu izhar edenler "Musevi erkân-ı maliyeci bazularıdır." Rapora göre, "Museviler"in Filistin'deki idare-i Osmaniye altında bulundukça daima nail-i refah ve sûkûn olduklarına ve şerait-i diniyelerini edâ hususunda tamamen nail-i serbestî bulunduklarına teşvik eden bazı neşriyâta bile tesadüf edilmiştir." Rapor burada İhtilaf Devletleri'nin Ermeni Meselesi'ndeki tavrını imâ etmektedir. İtilâf Devletleri propagandacıları, Osmanlı'da Ermeniler güya baskı altında tutuluyor diye onlara müstakil bir yurt açılmasını istemektedirler. Ancak, aynı yaklaşımı eğer Musevi Meselesi'nde de sergilemek arzusundaysalar, bilmelidirler ki, ne Siyonistler, ne de Osmanlı-Musevi cemaati, devletlerarası forumlarda Babıâli ile sorunları olduğundan söz etmemektedirler. Böylece, Rapor, Osmanlı'daki Museviler'i himâyenin gereksiz, bir yurt teşkilinin ise anlamsız olduğunu, dolaylı olarak, vurgulamak istemektedir.

Rapor, meselenin ardında "düşman" İngiltere'nin varlığına işaret etmektedir. Pekiî, Siyonizm davasını savunmak ve bir Filistin Meselesi ortaya atmakla Londra'nın amacı nedir? Rapora göre, İngilizler'in umumî politikası "o havalideki nüfuz-u hükümetimizi kesr ve ihlâl etmek ve bilmukabele kendi nüfuz ve kudretini izhar" etmektedir. (2) İkinci olarak ise "idame-i harb ve barbden sonra da temin-i mevcudiyet edebilmek için tedariki muktezi olan malî vasıtaları, bütün Yahudilik alemi ile beraber elde etmeği" düşünü yordu.

> *"Şüphe yok idi ki, bütün iktisadiyat-ı cihanı elleri içine almış olan Yahudileri bilmukabele kendi eli içine alarak kainatı bilvasıta esaret-i iktisadiyesi altında tutmak ve bu muvaffakiyete de Filistin Meselesi gibi Yahudiler'in ince damarlarını oynatan bir mesele sayesinde suhûletle ermek İngiltere Hükümeti*

(1) Aynı yerde, s. 8.
(2) Aynı yerde, s. 13.

için Harb-i Hazır'ın safahât-ı ahiresinde hem malen ve iktisadiyan ve hem de siyaseten temin-i menafii eden bir düstûr-ül amel olmuştur. İngiltere bu düstûrun tatbik ve takibiyle bir çok maksatlarının istihsal edilmiş olacağını yani bir taş ile bir kaç kuş vuracağını tasavvur etmektedir. Harbden sonra olan cidal-i azim-i iktisadiyede ihraz-ı tevaffuk ve temin-i tegallüb gayelerine daima istihdaf etmekten hâli kalmamış olan siyaset-i iktisadiyesi alem-i iktisadiyede pek mühim ve kâvi bir mevkiî olan Yahudileri şimdiden kendine celp ve cezbetmek için Filistin Meselesi'nde, Yahudileri tatmin edecek vaadler ibzal eylemiştir..." (1)

Rapor, İngiliz ordusunun Kudüs'ü işgaliyle Filistin Meselesi'nin yeni bir safhaya girdiğini kaydetmektedir. Bu safhada karşımıza Kudüs'ün akibeti hakkında devletlerarası ihtilaf çıkmaktadır. Kudüs'ün her üç semavî dince de kutsal belde olmasından kaynaklanan bu ihtilâfta İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya önce dinî, sonra siyasî ve askerî sebeplerle farklı düşünmektedirler. İngiltere'nin Protestan bir devlet olması dolayısıyla Hıristiyanların önemli merkezini elinde bulundurması, Katolik İtalya ve Fransa tarafından, özellikle Vatikan açısından kolay kabullenilecek bir olupbitti değildir. Üstelik, Kudüs'ün Musevi hakimiyetine bırakılmasına Papa dahi karşı çıkmıştır. Kısacası, İngiltere, emellerinin tahakkukunda ciddî bir devletlerarası muhalefet ve mukavemetle karşı karşıyadır. Ancak, İngiltere'nin hem Müslümanlık, hem de Hıristiyanlıkla Musevilik açısından önemli böyle bir fırsatı kaçırmak niyetinde olmadığı da anlaşılmaktadır. Dinî ihtilâfın yanı sıra, Filistin üzerinde siyasî nitelikli bir sıkıntı daha vardır. Rapor, burada Sykes-Picot-Sazanov Andlaşması'na temas ediyor. Ne var ki, İngiltere yalnız başına, bu andlaşmayı ihlâl edercesine, Filistin'de hakimiyet kesbetmek arzusundadır. Üstelik, bunu da dolaylı olarak, bir Musevi Yurdu kurarak halledecektir ki, bu düşünce ve projelerinde müttefiklerinden ciddî bir tepki çekeceği bellidir. İhtilâfın bir boyutu da stratejik-askerî mülahazalara dayanmaktadır. İngiltere'nin Filistin'e yerleşmesi ile Arap Ortadoğusu'ndaki hakimiyeti yekpâre bir mahiyet kazanmaktadır. Bu stratejinin ileride bölgeye-özellikle sıcak sulara -sarkmaya kalkacak olan Rusya'nın işine pek gelmeyeceği bellidir.(2)

Bu çevçevede Rapor'a bakılırsa, Osmanlı Devleti'nin Filistin'i diploma-

(1) Aynı yerde, s. 16.
(2) Aynı yerde, s. 20-30.

tik yollardan geri kazanması için gerekli ortam hazırdır. Vatikan dahi "arz-ı mukaddese'nin bu akıbetlere uğramaktan ise Katolik Kilisesi'ne daima ibraz-ı hürmet etmiş olan Türk idaresi altında kalmasını tercih" edebilecektir.(1) Öte yandan, Almanya başşansölyesi, "Müzakerat-ı sulhiyye esnasında Filistin herhalde pazarlığa sokulmayacaktır. Bunu kılıçları ile, Padişah-ı Osmaniye'nin hakkını ve mülkünü müdafaa edecek olan Türkiye'nin müttefikleri tekeffül ederler" dememiş miydi?(2) Üstelik, Siyonistler Almanya ile sıkı bir rabıta içindedirler. Onların da Osmanlı'yı tercih etmeleri mümkündür. Böylece, Osmanlı Devleti elindeki kozları yerinde kullanır ve ihtilâftan istifade edebilirse, İngiltere'nin planları "tahayyülattan ibaret kalacaktır."(3)

Talat Paşa'nın Raporu'u gayet dikkatli tetkik ettiği ve ana hatlarına fikren iştirak ettiği, onun o günlerde basına verdiği demeçlerden bellidir. İngiliz *Times* gazetesinin de aynen iktibas ettiği bir haberde Talat Paşa, Filistin Meselesi hakkında *Local-Anzeiger* muhabirine şunları söyler:

"...Bugün İngilizler'in işgâl etmiş olduğu kısımlar da dahil olmak üzere bütün Filistin'in bizim hakimiyetimizde kalacağından hiç endişemiz yoktur. Papa dahi Hıristiyan çıkarları açısından bile bir başka inanca sahip tarafsız bir gücün hakimiyetinin daha arzulanır olduğunu bir gün anlayacaktır. Yoksa, Hıristiyanlar arasındaki çekişmeler büyük sıkıntılar yaratacaktır... Kudüs, yeniden elimize geçtiğinde Osmanlı'daki Musevi cemaatinin meselesini, onların bütün isteklerini karşılayacak şekilde çözeceğiz."(4)

Talat Paşa bu yeni yaklaşımla ilk olarak, dünya ve özellikle ABD kamuoyu nezdinde Balfour Bildirisi'nin, İngiltere lehine yarattığı müspet etkiyi kırmak istemiş olabilir. Ayrıca, Musevi alemine yönelik bu "şirin gözükme" kaygısı bir yerde de Babıâli'nin İtilaf Devletleri'nin Osmanlı aleyhine yürüttükleri başarılı karalama kampanyasını tersyüz etme gayretinden de kaynaklandığı söylenebilir.

(1) Aynı yerde, s. 34.
(2) Aynı yerde, s. 38-39.
(3) Aynı yerde, s. 39-40.
(4) PRO, FO. 11059: *Extracts from the War Aims Index of Statements by Allied, Enemy, Neutral Countries, and Subject Nationalities, 1914-1918*, s. 29.

Şöyle ki, İngiltere başta olmak üzere İtilâf Devletleri, Savaş boyunca, Türkleri "barbarlıkla" ithamla, bu propagandalarına dayanak teşkil edecek şekilde bir de "Ermeni Soykırımı" icat ve istismar etmemişler miydi? İlginç olan, İngiltere'nin sözde "Ermeni Soykırımı"na paralel olarak bir "Musevi Tehciri"ni de dünya kamuoyunun dikkatine sunmalarıydı. Savaş sırasında Filistin'de Musevi ahalinin Cemâl Paşa'nın gazabına uğradığını ve tehcire tâbi tutulduğu iddia ediliyordu. Aynı mesele, Osmanlı yasaklarına rağmen Filistin'e her nasılsa sızabilmeyi başarmış Siyonistler'den düşman uyruğunda olanların ülkelerine dönmelerinin istenmesi; ancak, bunlar içerisinde yörede kalmak isteyenler varsa, onların Osmanlı tebaasına geçmelerini sağlamaktı. Hattâ, bu ikinci yolu seçenler için, özel bir müsaade ile, Osmanlı tabiyetine geçmek için beş yıl ülkede ikâmet şartı da kaldırılmıştı.(1)

Üstelik, Cemâl Paşa, Savaş sırasında gerek Hıristiyanlar'a ve gerek Museviler'e karşı cihad ilanının tesiriyle herhangi bir galeyana müsaade etmemeğe kararlıydı. IV. Ordu Kumandanlığı'nda Filistin ahalisine hitaben neşrettiği beyanname aynen şöyleydi:

> *"Arz-ı Filistin, Müsta'inen billahi tealâ Mısır'ın istilasına me'mur orduyu hümayun'un doğrudan doğruya mıntaka'i icraatı dahilindedir. Binaenaleyh arzı Filistin ahalisi her yerden daha ziyade müdafaai vatan ve Cihad'ı mukaddes vezaifile muvazzaftır. Bu vezaiften biri de bilcümle anasır'ı Osmaniye arasında ciddi ve samimi bir rabıtanın ve hiçbir vesile ile muhtel olmayacak, bir hüsnü muaşeretin idamesidir. Bu rabıtayı ihlâl edecek en cüz'i bir hareket şiddetle cezayı müstelzim olacaktır. Binaenaleyh ekseriyeti teşkil eden anasır'ı İslâmiyenin Musevi ve Hıristiyan anasırına karşı kemali rıfk ve hissiyat'ı uhuvvetkârâne ile muamele etmelerini talep ederim.*
>
> *Arzı Filistin'de sakin olan gerek müttefiklerimizin ve gerek dost ve bitaraf devletlerin teb'ası bizim muazzez misafirlerimizdir. Hayat ve memat mücadelesi yaptığımız şu sırada, onlara karşı her zamandan ziyade hüsnü muamele etmek vecibedir. Ahlak'ı milliye bilhassa bu edvar-ı ciddiye ve müşkile de belli olur ve anasır'ı ecnebiyenin bize karşı dostluklarını ve muhabbetlerini tezyid etmek bizim menafii milliyemiz icabatından olup, onu da ancak bu surette te'min edebiliriz.*
>
> *Düvel-i Muhasama tab'asının mal ve can ve namusları ve bilumum hukuk'u şahsiyeleri dahi namus'u milliyetimizin tahtı kefâletindedir. Binaenaleyh onlara karşı dahi en ufak bir tecavüzü tecviz etmem. Bu beyannameyi bütün Arz'ı Filistin ehalisinin enzarı ıttıla'ına vâzediyorum. Cenabı Hak İslâ-ma nusret versin."*(1)

(1) *İkdam*, "Filistin'de Musevilerin Vaziyeti", 20.IV. 1915.

Ancak, Cemal Paşa'nın Savaşı fırsat bilen Siyonistler'in Filistin'de millî bir yurt kurma gayretlerine de göz yummadığını yukarıda belirtmiştik. 8 Ocak 1915'de Siyonistler'in bazı liderlerini makamına çektiğinde, Cemâl Paşa, ayrılıkçılığa izin vermeyeceğini ve Filistin'de bu tür faaliyette bulunanları yöreden uzaklaştıracağını bildirir. Siyonistler ise kendisine Siyonizm'in aslında Osmanlı himâyesi altında bir yurt kurup, Türkiye'yi Musevi fonlarıyla ihyâ etmek olduğunu söylerler! Bu cevaba karşılık, Cemâl Paşa, gülerek, "Eğer emelleriniz buysa, tahakkuku için elimden geleni yapacağıma emin olabilirsiniz" der. Latife bir yana, Cemâl Paşa kararlıdır. Siyonistler'in liderleri Filistin'den gitmelidir. Siyonistler, hemen devreye Almanları sokarlar. Paşa yine de sözünü geri almaz. Bazılarını bir-kaç haftalığına Bursa'ya gönderir, bu arada Ben-Zvi ve Ben-Gurion gibi ileride İsrail Devleti'nde önemli görevler alacak Siyonistler'in ise İstanbul'a gitmelerini şart koşar.(2) İşte, İngiliz propagandasının "Cemâl Paşa'nın gazabı" diye ortaya attığı 1915 tehciri budur!

"Yahudi Tehciri" diye istismara yol açan bir olay da, 1917'de Gaza'daki zaferin ardından, ateş hattına giren Yafa'nın tahliyesidir. İngilizler, muharebeyi kaybedip, çekilmeye mecbur kalınca, Yafa'yı uzaktan topçu ateşiyle dövme yoluna gideceklerdir. Bu şartlar altında Hükümet, "Ehalinin eşyasını muhafaza altına almak, muzayakalarını tehvin etmek, nakden ianede bulunmak" gibi tedbirlerle IV. Ordu'ya Yafa'yı boşaltma emrini verir. Alınan tedbir sadece Musevileri değil, bütün Yafa ahalisini ihtiva etmektedir. Ancak, düşman propagandası derhal konuyu senaryolaştırmaya başlar.(3) İthamlar öylesine karalayıcı olmaya başlar ki, Hahambaşılık, dünya kamuoyuna bir açıklama yapmak zaruretini hisseder, ya da devlet bunu uygun görür.(4) Söz

(1) *İkdam*, 10.I. 1915.
(2) Friedman, *Germany...*, S. 223-225.
(3) "The Young Turks and the Jews", *The Near East*, C.XIII/321, 29.VI. 1917, s. 165.
(4) *İkdam*, "Filistin Musevileri", 22.VIII. 1917, s.1.

konusu beyanatlar, gerçeği yansıtsa bile, İtilaf Devletleri'ne bağlı ajanslar tahliyeyi Filistin'deki Musevileri imhaya yönelik bir hareket olarak yorumlayacaklardır. Talat Paşa'nın sadrazam olarak, Hükümetin yurt dışında maruz kaldığı bu isnatlardan etkilenmediği söylenemez. Siyonistlerle uzlaşmanın, bu propagandayı "pasifize" edebileceğini hattâ kamuoyunu lehlerine çevirebileceğini düşünmüş olması muhtemeldir.

Talat Paşa, uzlaşmanın ikinci bir yararının da, ilerideki barış görüşmelerinde ortaya çıkabileceğine de inanmış olmalıdır. Yukarıda, Musevi kamuoyunun ABD'deki etkinliğinden, Siyonistler'in Başkan'a nüfuzlarından bahsedilmişti. Okuyucu, bundan önceki bölümlerde Elkus'un nasıl Türkler'le ayrı bir barış için Babıâli'yi zorladığını da hatırlayacaktır. İster, müttefiklerden ayrı bir barış, ister müstakbel sulh görüşmelerinde ABD'yi lehlerine devreye sokmak açısından Siyonistler'e yapılacak bir jestin iyi bir yatırım olabileceğini de Talat Paşa herhalde hesaplamıştır. Hiç değilse, Museviler kanalıyla barış görüşmeleri sırasında Osmanlı'yı fazla hırpalamayacak şartlar için İtilaf Devletleri'nin ihtirasına gem vurabilecek bir dünya kamuoyu yaratılabilir miydi?

"Uzlaşma"yı düşünmüş olmanın belki bir sebebi de Talat Paşa'nın Museviler'in iktisadî gücünden yararlanma arzusu muydu? Savaştan önce İttihad ve Terakki olarak "Millî İktisat" adı altında, ekonomideki yabancı-azınlıklar hegemonyasını kırıp, Türkler'den millî bir burjuva yaratmaya kalkışmışlardı. Bu "millileşme" sürecinde Kapitülasyonları kaldırmışlar, sanayileşmeyi özendirmişler, yerli sermaye ile millî banka ve şirketler açılmasına önayak olmuşlardı. Ancak, bu "iktisadî cihad" sırasında, bu mücadeleyi yalnız başlarına sürdürememişler, Ermeni-Rum işbirliğine karşı devlete daha sadık gördükleri Museviler'e dayanmışlardı. Savaş'la birlikte, bu iki unsurun ihaneti, Türk'ün cephelerde çakılı kalması gibi faktörler, ekonomideki Musevi egemenliğini güçlendirecekti.(1) Ancak, Hükümet açısından harp büyük sıkıntılar yaşatmıştı. Üretimde düşüş, bir yandan da ülkede darlık yaratıyor, öte yandan ise fiyatları tırmandırıyordu. Savaş'ın finansmanı baş ağrıtıyor; maaşlar düşük tutuluyor, vergiler arttırılıyor, ancak iç ve dış borçlanma ile zorlukla çark döndürülmeye çalışılıyordu. Hükümet açısından savaş sonrası daha zor olacağa benzerdi: Harp kayıplarını tazmin, ülkenin yeniden imarı ve kalkınması, borçların tasfiyesi... Bu çerçevede Talat Paşa, Siyonistlere yakınlaşarak, Savaş sonrasında dünya Musevileri'nin iktisadî -finansal gücünü Osmanlı Türkiyesi'ne celbedebilir miyim diye düşünmüş olabileceğini tahmin ediyoruz.(1)

(1) A.E. Yalman, *Turkey in the World War* (Yale, 1930), s. 211.

Talat Paşa, eğer yukarıda andığımız üç sebepten ötürü, Siyonistlerle bir araya gelmişse, onlara kendi şartlarını dikte ettirmeden uzlaşma yoluna gitmediği de görülmüştür. Bir kere, Talat Paşa, ilk adımın veya iyi niyet jestinin karşı taraftan gelmesini beklemiştir. Önce Filistin'in Osmanlı'ya verilmesini sağlayın ya da Osmanlı lehine tavrınızı koyun, akabinde biz size yeşil ışık yakarız, tarzında bir müzakere zemini hazırlamıştır. Oysa ki, Siyonistler, tam tersini savunuyorlardı. Balfour Bildirisi'ni İngiltere'nin ilânından sonra Osmanlı Hükümeti'nden de, onu egale edecek, bir çaba beklediklerini, ona göre adım atacaklarını belirtiyorlardı ki, bu pek Talât Paşa'nın işine gelmiyordu, diyebiliriz.

Talât Paşa'nın, Siyonistler'den eğer anlaşma olacaksa uymalarını istediği ikinci şart, Filistin'de ihdas edilmek istenen Musevi yurdunun özelliklerine ilişkindi. Talât Paşa, kültürel bir merkeze karşı çıkmıyordu. İktisadî bir yapısallaşmaya da göz yumacaktı; o da bölgeye Musevi göçünün Filistin'in iktisadî massediş kapasitesine göre ayarlanacaktı. Bir başka deyişle, Siyonistler, yöreye iktisadî yatırım yaparak, Filistin'i topyekûn kalkındırabildikleri ölçüde, yöreye Musevi göçmen taşıyabileceklerdi. Burada konulan "kota" bölgenin kalkınmasının motoru rolünü oynayabilecekti. Talât Paşa'nın yegâne itirazı, Siyonistler'in "siyasî" nitelikli arzular izhâr etmeleriydi. Adem-i merkeziyet ya da siyasî akisleri olacak otonomiye kesinlikle karşıydı. Sebepleri malûmdur. Siyonistler de buna yanaşmadılar.

Talat Paşa, uzlaşmanın belki en önemli şartı olarak Siyonistler'e Araplar'la barışmalarını öngörüyordu. II. Meşrutiyet döneminde tesis etmeye çalıştıkları Hıristiyan emperyalizmine karşı "Müslüman-Musevi İttifakı"nın çerçevesinde, Siyonizmin Filistin'deki tasavvurlarının tahakkukuna hükümet olarak izin verebilecekleri anlaşılıyordu. Aslında, o günlerde Emir Faysal-Veizmann ilişkileri düşünülürse, İngilizler'in yaratmaya çalıştıkları "detant" ortamının benzerini Babıâli'nin de oluşturması makûl görünüyordu.

Osmanlı basını, özellikle Almanya'nın baskısıyla gerçekleştirilmeye

(1) Osmanlı Türkiyesi'nin o dönemdeki iktisadî durumu için, bkz: Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat", 1908-1918* (Ankara, 1982).

çalışılan "İttihadçı-Siyonist Uzlaşması" teşebbüslerinin yoğunluk kazandığı 1918 yılında Filistin Meselesi'ne karşı hayli hassas bir tavır takınmıştır. Devrin yayın organlarını karıştıran bir araştırmacı haber ve yorumların çokluğu ve sıklığını hemen farkedecektir. İkdam gazetesi, "Vahdet-i Museviyye" diye başlık atmış ve o yıl Kopenhag'da yapılan Siyonist Kongresi'ne dikkatleri çekmiştir. İngiltere'nin bu cereyanın ardında olduğu hususiyetle işleniyordu. Siyonizm'in bir kolunun Almanya'da bulunduğundan bahisle, "Almanya'nın Siyonizm hakkındaki lütûfkârlığı bütün Yahudi aleminin Almanya'nın hadimi ve Alman âmal-i harisanesine bâziçe olmakla kaimdir" deniliyordu.(1)

İkdam, neşriyata devam eder. "Siyonizm-Filistin-İngilizler" adlı başmakalesinde memlekette meselenin eksik olmadığına, bunun da Türkler'in Müslümanlığından kaynaklandığını yazmaktadır. "Hıristiyan olmadıkça bize Avrupa'da felâh yoktur" diye yazan Ahmet Cevdet, İngilizler'in şimdi de, Filistin'de ayak bastıkları andan itibaren İslâmiyet'e ve Türklüğe olan eski kinlerine "Siyonizm" adı altında bir resmiyet ve uluslararası bir şekil verdiklerini kaydetmektedir. Osmanlı Devleti için Siyonizm'in ayrılıkçılık olduğuna temas eden yazar, hayli uzun olan makalesinde II. Abdülhamid döneminde Dr. Herzl'in faaliyetlerini işlemektedir. Söz konusu cereyanın İslâm'ı ve Türklüğü zaafa düşürmek mahiyetine haiz olduğunu ifade etmektedir. De vamla, şöyle yazılmaktadır:

> *"Filistin'in Museviyet'e eskisi gibi içtima-ı millî-i vatanî beynel'islâm düşünülecek bir mühim keyfiyetttir. Siyonistler, Filistin şöyle zengin, böyle zengin olacak diye bizim gözlerimizi kamaştırmak istiyorlar. Fakat, biz hiç bir zaman İstanbul pişgâhından itibaren Bahr-i Umman'a kadar mümted olan heyet-i İslâmiye'nin diğer bir milliyetle inkıtaa uğramasını istemeyiz. Elde kalan sırf İslâm ülkesi arasında başka milliyetlerin keyfi mayeşâ teşekkülüne razı olmak elimizden bâdema gelmez... Buna ne biz, ne de bugün arzu samimi ile değil, belki bir icbar ile Ehl-i İslâm'a karşı kurşun atan ve Makam-ı Hilâfet'e kıyam eden Hicaz âşatı bile razı olamaz... Şerif o kadar duygusuz mudur ki, Hz. Ömer'in memâlik-i İslâmiye'ye zamime eylediği arz-ı Filistin'in İngiliz tahrikâtı ile Müslümanlar için bir sebeb-i izmihlâl olacağını hâlâ anlamasın... Zaten kabil midir ki, Museviler gibi tekemmülât-ı hazıradan istifade etmeği bilen bir unsur maksada karşı sahra-i Araplar tutunabilsinler! Herkes arazisini Bulgaristan'da olduğu gibi ucuz, ucuz satıp terk-i vatan etmek mecburiyet-i elimesinde bulunacaktır. Zaten bir halkı bir yerden kaçırtmanın ne kadar kolay olduğunu Balkanlılar herkese, Müslümanlar hakkındaki tedabir ile, öğretmediler mi?*
>
> *Arapların da Filistin'de kalmalarına bilfiil imkân yok ki!.. Hz. Ömer Kudüs'ü Yahudiler'in ellerinden almadı. Bir müddetcik Avrupa Ehl-i Salip'ine geçen Kudüs'ün yeniden zamime-i memâlik edilmesi ise en ziyade Türk kanının çeşme gibi akması ile mümkün olabilmiştir. Selçukîler'in bu hususta ettikleri fedakârlıklar şayan-ı tizkârdır. Selahaddin-i Eyyubî'ler, diğer İslâm atabekleri fi-sebilillâh icra-yı gaza ile Ehl-i Salib'in elinden o mübarek yeri tahlis ettiler. Şimdi ara-yı mucib-i zaaf olacak bir halde elden çıkarmak bir cinayet olur..."*(1)

Siyonizm aleyhindeki kamuoyuna İslâmcı dergi, *Sebilürreşad* da katılır. *İkdam*'ın tesbitlerine katıldığını belirterek, A. Cevdet Bey'in makalesini aynen iktibas eder.(2) İkdam ise ataktadır. İtilaf Devletleri'nin iki sebepten "Yahudistan" projesini desteklediğini ifade eden Ahmed Cevdet, bunun, öncelikle Anti-Semit Batı'nın kendi bünyelerinde bir mesele olan Museviler'i Osmanlı ülkesine ihraç ederek kurtulmak istediklerinden kaynaklandığını yazmaktadır. İkinci olarak ise İslâm alemi içine bir "tefrika-i şedide" sokulmak istenmektedir. Yahudiler'e sormaktadır:

> *"...Siz en ziyade memâlik-i mahrusede refâhiyete nail oldunuz. En ziyade bizden lütûf gördünüz. Rusya'da zulme giriftâr oldunuzsa, Kudüs'ün işgâli mülabesasiyle bunları, biz mevzu-ubahis iken, serd etmek şeyme-i insafa muvafık mıdır? Zeh-i küfrânı nimet!.."* (3)

İkdam, Osmanlı'nın zaferi ile Yahudiler'in âmâlinin kırılacağını temenni etmektedir: "Cenab-ı Hak, bizi tez saatte Osmanlı Kudüs'ü Şerif'ine, Hz.

(1) 7.VII. 1918, s. 1.

(1) 26.VII. 1918, s. 1.
(2) C.XIV, 8.VIII. 1918.
(3) 11.VIII. 1918, s. 1.

Ömer Efendimizin on üç asır evvel mülk-ü İslâm'a idhâl ve ilhâk buyurduğu belde-i mukaddesimize kavuştursun!" (1) Aynı hafta içerisinde *İkdam* bir yazı daha neşrederek, Siyonistler'in İtilaf Devletleri taraftarları olmak üzere ikiye bölündüğünü, ilk gurubun açıkça Osmanlı aleyhtarı olduğunu, Türkiye'deki Museviler'in de bu cereyandan uzak durmaları gerektiğini tekrarlar: "Osmanlılık ile Siyonizm şekl-i hâzırında uyuşamaz... Siyonizm Osmanlılık aleyhtarlığı demektir. Bunun avukatlığı ise Osmanlılık şubesine gayr-ı muvafıktır."(2)

Sebilürreşad, İngiltere'deki Müslümanlar'ın Başbakanlık nezdinde Balfour Bildirisi'ni kınayan muhtırasını yayınlar.(3) Aynı dergi, yabancı ve Arap matbuatta çıkan haber ve yorumları da iktibas eder.(4) Dergiyi ciddî bir yoruma tahrik eden, *Vakit*'te Ahmed Emin'in (sonra Yalman) yazısı olur. Ahmed Emin bir yazısında Musevi Meselesi'ni müdafaa etmiş, ancak "İttihad-ı İslâm" konusundan "istihfakarane" bahsetmiştir. Filistin'in Musevi kültürünün merkezi olmasını muvafık gören Ahmed Emin, İttihad-ı İslâm'ı ise "Hülya" olarak nitelendirmiştir. Bu kanaate şiddetle karşı çıkan Sebilürreşad'ın cevabını aynen aşağıya alıyoruz:

> *"Acaba Emin Bey... Yahudiler'in Arz-ı Filistin'de yalnız bir hars merkezi teşkil etmek istediklerini nereden biliyor? Neye müsteniden Musevi emelini bundan ibaret telakki ediyor? Yahudileri millet-i Osmaniye'den fazla himâye eden bir millet, yahud bir hükümet var mı? Şimdiye kadar aramızda yaşayan Yahudiler'e ne gibi tadiyatda bulunduk? İspanya'dan kurtardığımız Yahudiler şimdiye kadar bize karşı ihlâs ve sadakatlerini, vefakârlıklarını gösterecek birşey irae edebilirler mi? Acaba Romalılar'dan beri düvel-i mesihiyenin va'z ettiği kanunlar mucibince Museviler'in Arz-ı Filistin istilâlarını mümanat etmeye çalıştığımız ve kırmızı kağıt kanunu yaptığımız halde bazı mürtekib memurların hıyanet ve irtişaları ile Yahudiler'in tesis etmiş oldukları koloniler; yani müstemlekeler kaf'i değil midir?*
>
> *Bundan daha fazlasını istemek muvafık-ı insaf mıdır?*

(1) Ayrıca bkz: *İkdam,* "Yahudi Filistin'i: Ben-i İsrail'in Âmâli", 19.VIII. 1918. s. 2.
(2) "Yahudi Cumhuriyeti", 19.VIII. 1919.
(3) "Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar," 15.VIII. 1918, C.XV, s. 19 vd.
(4) "Filistin," 22.VIII. 1918, C.XV, s. 38 vd; "Filistin'de Yahudiler", 17.X. 1918, s. 195-6.

> *Müslüman, Hıristiyan; oranın ahalisi mahalliyesi Yahudilerin zulmünden feryad etmekde oldukları halde bu teklifin manası nedir?*
>
> *Müsellah Yahudi jandarmaları, Yahudi posta pulları, Yahudi mahkemeleri, Yahudi banka kaimeleri, Yahudi nazırları, Yahudi bildirileri... Bütün bunları senelerdenberi Filistin'de alenen meydana getiren Yahudiler, yalnız bir hars-ı merkeziye mi istiyorlar? Zorla halkdan arazi zapd eden Yahudiler Filistin'de bir hükümet teşkil ediyorlarsa oradaki halkın istikbalinin mahv olacağına hiç şüphe kalır mı?*
>
> *Max Nordau ve diğer Yahudi rüessası alenen Avrupa ve Amerika gazetelerinde Filistin'de bir Hükümet-i Yahudiye teşkil etmeye kat'i surette karar verdiklerini söyledikleri halde Emin Beyefendi bunların yalnız bir hars-ı merkezi istediklerini ileri sürüyor. Acaba hangisini kabul edelim?*
>
> *Ahmed Emin Bey, Yahudiler'in Filistin'deki zulüm ve taaddileri ve harb esnasında düşmanlara karşı yaptıkları casuslukları dolayısıyla ordumuza iraz ettikleri zararlar hakkında fazla malumat almak isterlerse ahali-i mahalliyeden, yahud Dahiliye Nezareti'nden sorsunlar. Wilson'un va'z ettiği kaide mucibince her millet kendi mukadderatını temin edecek değil midir? Öyle ise neden Filistin ahalisinin reyi sorulmasın? Yahudiler'in hissiyatı için bir millet feda olunur mu?*
>
> *Vaktiyle Romanya ve Rusya hükümetleri Yahudiler'e karşı fazla zulüm ve istibdatta bulundukları için museviler'in muhaceretleri mazur, şikayetleri musmu'a olabilirdi. Fakat, bugün bu müsavatsızlık izale olduktan sonra buna mahal var mıdır? Yahudiler bugün dünyanın her tarafına dağılmışlar, yerleşmişlerdir. Filistin ahalisi için ise başka yer yoktur. Bu zavallılar kendi topraklarında yaşamak istiyorlar. Şayet Yahudiler mutlaka yer değiştirmek istiyorlarsa, Amerika'ya yahud Brezilya'ya yahud Memalik-i Osmaniye'nin diğer muhtelif yerlerine hicret etsinler. Ahmed Emin Bey'in Yahudiler hakkında vaz' ettiği kaideyi tatbik edecek olursak bütün eski milletlerin bakayasına birer muhtariyet hazırlamalıyız. O halde bütün Avrupa*

bizimle beraber merkezi Asya'ya hicret etmeye karar vermelidir. Ahmed Emin Bey, Müslümanların ars hilafet etrafında İttihadlarına karşı bu kadar şiddetli davranıyor da neden aynı siyaseti Museviler için tervic ediyorlar? Bu tenakuzun sebebi nedir?

Müfrit bir Musevi'den, mutaasıb bir Siyonist'ten beklenebilecek bu mülahazatı bir "Ahmed Emin" imzasını üzerinde görebileceğimize doğrusu hiç de ihtimal vermemiştik."(1)

Talat Paşa'nın kamuoyundan başka tepkisini dikkate alacağı, hem iç, hem de dış faktörler vardı. İçte, Savaş'ın sonlarına doğru, İttihad ve Terakki Hükümeti'nin pek rahat olduğu söylenemezdi. Harp, kayıplar, iktisadî darlık, Hükümeti hayli sarsmıştı; halk, başlarına gelenlerde Cemiyetin birinci derecede mesul olduğuna inanıyor ve onu şiddetle tenkidden kaçınmıyordu.(2) Hürriyet ve İtilaf taraftarları, büyük ölçüde ya sinmiş, ya da yurt dışına kaçmış olmakla birlikte, İttihatçı Hükümet için ciddi bir kaygıydı. Yurt dışından da olsa, muhalefete, Siyonistler'le yakınlaşmak, II. Meşrutiyet dönemindeki gibi, Cemiyet'i hırpalayacak bir koz vermek olurdu. Ülke içinde ise VI. Mehmed Vahdettin'in, İslâm halifesi olarak, Siyonistler'le işbirliğine yönelmeyi pek cazip göreceği sanılmıyordu. Kaldı ki, cemiyet veya fırka içinde bile, Cemâl Paşa gibi Filistin'e ilişkin böylesine bir pazarlığa oturulmasına karşı çıkacaklar da vardı. Talât Paşa'nın, yine bu "detant" çerçevesi içinde düşünmesi gereken, Osmanlının Arap tebaasının konumuydu. Şerif Hüseyin veya oğlu Faysal, her ne kadar ileride görüleceği gibi, Siyonistlerle kendileri "uzlaşmayı" düşünüyor olsalar da, aynı şekilde Osmanlılar'ın onlara yakınlaştığını hissederlerse, bu ilişkiyi derhal istismar edebilirlerdi. Zaten, Mekke Şerifi, İsyanı'ndan önce, İngiliz tahriki ile, "Jön Türkler-Masonlar-Siyonistler" temasını ortaya atmamış mıydı?(3) Bütün bu etkenler, Talat Paşa'nın Siyonistler'le görüşmedeki tereddütlerini izaha yeter sanırız.

Nitekim, bundan önceki bölümde de işlendiği gibi, "Osmanlı-Siyonist Uzlaşma" teşebbüsleri sonuçsuz kalacaktır. Talat Paşa Hükümeti, son anda

(1) C.X., 17.X. 1918, s. 189-191.
(2) Asaf Muammer, *Harb ve Mesulleri* (İstanbul, 1918); Ahmed Selami, *Muhalefetin İflâsı* (İstanbul 1915): Rıza Süleyman, *Harb-i Umumide Türkiye Ölüm Yolunda* (İstanbul, 1919).
(3) Şerif Hüseyin, İngilizler'in icadı "Ermeni Soykırımı" tezini de benimser, *El-Kıble'de* çıkan yazılar, Batı'daki gazetelerden farklı değildir. *İstihbarat-ı Siyasiye-i Umumiye Mecmuası*, "Arap Matbuatı", 29..VIII. 1918, s. 14-15.

herhangi bir anlaşmaya girmekten kaçınacaklardır. Eğer İttihatçılar 1918 yılı boyunca bir süre Siyonistler'le "flört" devresi geçirmişlerse de, bu yakınlaşma somut bir andlaşmaya dökülmeden, kendilerini geriye çekmeyi bileceklerdir. Bu ricatın sebepleri, ayıklayabildiğimiz ölçüde, II. Abdülhamid'in saltanatında Siyonistlerce karşı duyduğu kuşkulardan farklı değildir.

İttihatçılar da, aynen II. Abdülhamid gibi, Siyonistler'in onca telkinlerine rağmen bir Musevi yurdu projesinin ülkede yeni bir ayrılıkçılık belâsı-onların tabiriyle "çıbanbaşı"- yaratacağını düşünüyorlardı. Vatanın bütünlüğü tehlikeye düşebilirdi. Talat Paşa Hükümeti'nin bu kaygısını belgelerden okuyabiliriz. Hükümetin görüşlerini yansıttığını iddia eden bir İttihatçı- Miralay Raif Mehmed Fuad Bey- Londra'da bir İngiliz gazetecisine, Osmanlı Hariciye Nezareti Arşivi'nde vesikasını bulduğumuz, şu sözleri söyliyecektir:

"Siz bir hükümetin, kendi içinde başka bir hükümetin kurulmasına nasıl izin verir, sanırsınız?.. Bir devlet, vatanının bir parçasını koparıp, oluşmakta olan bir millete hediye eder mi?" (1)

Yahudi Filistin'i sun'î bir oluşumdur. Ayrıca, Filistin'i husûmetin oluşmasını da beraberinde getirebilir... Osmanlı Hükümeti toprağının bir bölümünü bir yeni devletin laboratuarı olsun diye elinden çıkaramaz, çıkarmayacaktır. Ancak, Avrupa'da mezâlime uğrayan Museviler, siyasî emeller benimsemedikleri takdirde, Filistin hariç, imparatorluğun herhangi bir yöresine göç edip, Osmanlı vatandaşları olarak hayatlarını huzur içinde idame ettirebilirler. Biz kapılarımızı, bu fukara ve garip göçmenlere açmaya hazırız.

Talat Paşa Hükümeti, "millî" endişelerin yanı sıra, "dinî" sebeplerle de Siyonistler'in Filistin'deki Musevi Yurdu projesine karşı çıktılar. Unutulmamalıdır ki, Savaş boyunca İslâm alemini Osmanlı Türkiye'sinden uzak tutabilmek ve İttihatçı Hükümet'in açtığı "cihad"ın tesirini kırabilmek için, İngiliz propagandacıları, Babıâli'nin bu yeni efendilerinin-Jön Türkler'in- Müslümanlıkla ilgisi olmayan, Masonik bağlantılarla örülü, dönmelerle içiçe, Siyonizm yanlısı Pan-Türkist bir klik olduğunu yaymaktaydılar.(2) Böylece, İslâm aleminin ve özellikle Müslüman ahalinin çoğunluğu oluşturduğu sö-

(1) DBHE, 332/17, 27.X. 1917.
(2) Bu iddialara İngilizler'in ne kadar inanıp, inanmadığı hakkında bkz: Ek no: 2.

mürgelerinde Türkiye yanlısı hareketlerin önünü almaya planlıyorlardı. İttihatçılara yönelik bu kampanya hakkında, yeni bir ittihatçı şöyle yazar:

> *"İttihat ve Terakki çok büyük düşmanlarla karşılaştı. Pek çetin ve müthiş mücadelelere göğüs gerdi. Aman vermez düşmanların hücumuna uğradı. Yerli, ecnebi, bilhassa ecnebi propagandaların insafsız neşriyatı karşısında âdeta bunalıp kaldı. İttihat ve Terakki buna karşı koyamıyacak kadar tecrübesiz, görgüsüz ve vesaitsiz idi. Düşmanlar onun etrafında fena bir menkibe yaratmaya muvaffak oldular. En çirkin iftiralarını bir hakikat gibi efkârı umumiyeye yaydılar ve yerleştiler. Her gün binbir ağızdan ısrar ve sebat ile neşredilen bu yalanlar ve iftiralar âdeta teneffüs ettiğimiz hava ile içimize sokuldu, kalbimizde ve kafamızda yerleşti. Yakın dostlar bile yavaş yavaş bu zehirli havanın tesiri altında kaldılar."*(1)

İlginç olan, İngiltere bir yandan İslâm ülkelerinde İttihad ve Terakki'yi "Mason-Dönme-Siyonist" tezleri ile karalarken; öte yandan ise Avrupa ve ABD'de de onları azınlıkları Türkleştirmeye çalışan, hattâ bu uğurda soykırım uygulamaktan çekinmeyen zalim ve mutaassıp bir zümre olarak tanıtıyordu.

Bu birbirine paralel propaganda uygulamalarının İttihad ve Terakki ileri gelenlerini ve özellikle Hükümetin dışarıdaki imajının, dış politikası açısından ne kadar önemli olduğunu kavrayan, Talat Paşa'yı bunalttığı da doğrudur. Söz konusu tezleri Talat Paşa, Berlin'de Ermeni komitecileri tarafından suikasde kurban gitmeden kaleme aldığı hatıralarında, "hakikatle zerrece alakası yoktur, tasnığdır, tertebdir, bühtandır ve iftiradır..." diye reddeder.(2)

Yahudiler'in imparatorluktan kopuş hareketlerinin diğer ayrılıkçı azınlık cereyanlarına benzemediğini kaydeden Talat Paşa,(3) Siyonistler'in ülkeye refah getirecekleri ve Avrupa devletleri nezdinde Osmanlı lehine kulis yapacaklarını taahhüt ederek, hükûmetin gözünü boyadıklarını ve kendilerinin de bu tekliflerin cazibesine kapıldıklarını itiraf eder.(1) Ancak, Talat Paşa ve arkadaşları -ki aralarında Ziya Gökalp Bey de vardır- Siyonizm'in devletlerarası arenadaki yükselişinden ürkmüşler ve "Yahudi İhtirası"nın (deyim Ziya Gökalp'in) "ergeç gayesine vasıl olacağına" inanmışlardır. Talat Paşa şöyle yazar:

(1) H.C. Yalçın, *Talat Paşa* (İstanbul, 1943), s. 6.
(2) C. Kutay (der.), *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları* (İstanbul, 2. baskı: 1983), C.III, s. 1280.
(3) Kutay, *Şehit...*, s. 1282.

> *"Yahudiler'in müstakil devlet'lerine sahib olması nihayet bir zaman meselesi idi. O halde aklın yolu neydi? Arap varlığına zarar vermeden, o milyonlarca kilometrekarelik Yarım Ada'da, Yahudiyi asgari zararlı yapacak sahada koloni yerleri vermek ve ondan sonra da, Arap İttihadını, Türk'ün manevi vesayet ve idaresinde tahakkuk ettirmek..."*(2)

Demek ki, Talat Paşa İngiliz işgalindeki Filistin'i ve belki de Osmanlı'nın diğer Arap eyaletlerini yeniden "devlet-i aliyye"nin çatısı altında toplamanın başka yolu kalmadığına inanıyordu. Şerif Hüseyin'in İsyanı'ndan sonra Teşkilat-ı Mahsusa Ortadoğu'da pek çok faaliyette bulunmuş, Şerif olarak Ali Haydar Bey'i ünlü şair Mehmed Akif Bey'le Hicaz'a göndermeyi denemiş, Araplara tekrar yanaşmaya çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. Bu uğurda ünlü Teşkilat-ı Mahsusacı liderlerden Süleyman Askerî Bey'i muvaffakiyetsizlik kahretmiş, çareyi intiharda bulmuş, Eşref Kuşçubaşı Bey ise, Hayber'de Lawrence'e karşı destanlaşan bir mukavemet sergilemişse de ağır yaralı olarak İskenderiye'ye kaldırılmış, oradan da, İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştü.(3) Söz konusu misyonuna çıkmadan Eşref Bey, Talat Paşa'yı bizzat ikaz etmiş, Arapları Osmanlı şemsiyesi altında birleştirmenin mümkün olamayacağını hatırlatmıştı.

Bütün olumsuz şartlara ve kanaatlara rağmen Talat Paşa'nın Savaş'ın nihayetinde "Belki..." zihniyetiyle Siyonistler'in yaklaşımını denemek yoluna gittiğini anlıyoruz. Onları, pazarlık yoluyla, siyasî emellerinden feragat ettirebileceğini düşündüğünü bundan önceki bölümden anlaşılmaktadır. Ancak, İngiltere'deki Siyonistler, onun bu tavrını dahi istismar yoluna gideceklerdir. Osmanlı-Alman-Siyonist görüşmeleri sırasında hemen karşı propagandaya başlarlar. Siyonistler'ce çıkarılan *Palestine* mecmuası bu görüşmeleri şöyle yorumlar. Sebilürreşad'dan okuyalım:

(1) Aynı eser, s. 1283.
(2) Aynı eser, s. 1301.
(3) Gelişmeler için, bkz: Stoddard, a.g.e., son bölüm.

"Talat Paşa Filistin'in Yahudilere bir merkezî dini olmasından bahsediyor. Halbuki, burası eskiden beri her zaman bizim merkez diniyemiz olduğu gibi, Hıristiyanların da, Müslümanların da dinî bir merkezleridir. Yani Talat Paşa'nın söylediği söz, bize vaad ettiği şeyden ziyade bizden men eylediği haklar nokta-yı nazarından şayan-ı ehemmiyettir. O, bize ancak Filistin'de dinî bir merkez tesisine müsaade ediyor. Ve Filistin'in millî bir vatanımız olmasını reddediyor. Evet, Talat Paşa, Siyonizmi millî bir hareket olarak tanımıyor. Yahudi milletinin mevcudiyetini inkâr ediyor. Yahudiler'in Filistin'de rüçhan-ı milliye mâlik olduklarını kabule yanaşmıyor.

Esasen Jön Türk'lerin takip ettikleri siyaset memalik-i Osmaniye'deki anasırın hareket milliyelerini izaleyi ve bazan da onlardan istifadeyi icap ediyor. Biz sarahaten beyan ediyoruz ki, Siyonizm Filistin'deki Yahudiler'in hukuku milliyelerine sahib olmaları noktasında ısrar eder ve Yahudilerin milliyetini, yahud Filistin'deki hukuk-u milliyelerini inkara varan her türlü siyaset ve projeleri şiddetle red eyler.

Dünyada her şeyin imkânı bulunur. Lakin hükümet-i Osmaniye'ce Yahudiler meselesini tedkik etmek üzere teşkil edilen Komisyon için Siyonistlerle, Siyonist düşmanı olan Türk siyasetini telif etmek imkânı bulunamaz. Talat Paşa'nın manevraları küçüklüğün fazilete karşı gösterdiği ihtiram-ı kıbyandandır. Talat Paşa Yahudilerin nüfuzunu ve İngiliz hükümetinin ilân eylediği siyaseti üzerine bunları düvel-i itilâfiye yehine yapmakda olduğu müsbet tesirleri biliyor da bir kaç boş ve yalan vaadlerle bu hareketi durdurmaya kalkıyor. İhtimal ki, kendisi bile bu kadar büyük bir ümid beslemiyor. Zira Osmanlı siyasetçilerinin yaşadıkları hâyâlâtın bir haddi vardır. Düvel-i merkeziyede yaşayan Siyonistlerce Jön Türkler'in takib eyledikleri gaye ve siyaset hakkında artık hiç şüphe kalmamıştır."(1)

"Hakiki maksadlarını hissettiğimiz anda reddettik."(2) Talat Paşa böyle

(1) Kutay, *Şehit...*, s. 1302
(2) C.X/s. 212, 24.X. 1918. "Siyonistler ve Filistin'in İstikbâli".

diyor. Eğer, nihaî analizde değerlendirildiğinde Talat Paşa ve son İttihatçı Kabinesi Türklülük'te karar kılıp, imparatorluğu "İstanbul-Buhara" istikametinde ihya etmeyi düşünselerdi, o zaman 1918'de Bakü'ye kadar dayanan ordunun yarattığı şartlarda, Ortadoğu bağlantılarını kesip atabilirler ve Orta Asya fütûhatını, gerçi İtilaf Devletleri buna da izin vermezlerdi ama, Musevi alemini ve Siyonist imkânlarını arkalarına alarak gerçekleştirmeyi göze alabilirlerdi. Ne var ki, belgelerin ışığında Talat Paşa Hükümeti'nin Osmanlı'nın İslâmî temellerinden, o ülkünün ekseninden, son ana kadar kopmamaya çalıştığı; hiç olmazsa İslâm aleminde İngiliz propagandasının tesiriyle zaten karalanmış Jön Türklük imajını daha fazla yıpratmamaya gayret gösterdiği için Filistin'de bir Musevi yurdu projesini, sonunda, reddetmeyi bildiği ortaya çıkmaktadır.

Talat Paşa'nın Siyonistler'le müzâkeresi sürerken, General Allenby Filistin savunmasını tek vuruşla parçalamayı planlıyordu. Şaşırtma yaparak, cepheyi Yafa'nın kuzeyinden yarmaya karar verdi. Büyük bir gizlilik içinde yığınağını tamamladı. 19 Eylül'de (1918) başlayan taarruz sonucu, kendisinde 14 misli güçlü düşman karşısında Osmanlı-Alman hattı gerilemek zorunda kaldı.(1) Aynı günlerde bir Osmanlı ordusu İran'a girmiş, bir diğeri de Bakü'ye varmıştı. Ancak, Osmanlı ordularının, Genelkurmay'daki "önceliklerin" tesbit edilememesi yüzünden, çeşitli cephelere dağıtılmış ve parçalanmış oluşları, onca zafere rağmen, toplu yenilgiyi engelleyememişti. İran'ın fethi derken, Irak kaybedilmiş, Bağdat'ın geri alınmasına çalışılırken, Filistin elden çıkmıştı.(2) Hazin olan Türk ordusunun, İslâm'ın kutsal beldelerini muhafaza etme gayreti ile cephelerini takviyesiz bırakırken, Müslüman Araplar'ın, Mekke Şerifi, Şerif Hüseyin'in oğulları'nın, İngiliz ordusu ile ko-

(1) Gelişmeler için, bkz: F. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi:* C.V: *1918 Yılı Hareketleri* (Ankara, 1967).
(2) ATASE, *Birinci...*, IV/2, s. 771.

ordineli ve casus Lawrence'ın liderliğinde kuzeye doğru perişan bir halde çekilmekte olan Türk askerini doğusundan vurması, yaralılara dahi acımaksızın, Ermeni militanlarla birleşip, katliama girişmesiydi.(1)

Filistin, 1517'de Yavuz Sultan Selim'in seferi ile Osmanlı'ya katılan bu mukaddes topraklar, İngiliz işgaline uğrarken, Türk'ün ihânete uğramış ruh halini Faruk Nafiz'in "Filistin'den Geçerken" şiirinden daha veciz hangi kelimeler yansıtabilir ki:

"Mukaddes şehirler çöl oldu. Sahyun' çöl,
Orişelaym (Kudüs) viran oldu'-Ahd-i Atik, mezamir-
Leylâsını gaybeden sevdalılardan biri
Beni sormuş dün geçe çölün yıldızlarından:
"Efsâneler şairi, efsâneler şairi,
'Bize haber vermedin Filistin kızlarından'.
Filistin! Filistin! Havariler beldesi...
Dinlenirken bir sabah yolcularla biz sende,
Anlattı hurmalıktan coşkun bir çoban sesi:
Ellâ Hımış kızların engin çöllerde!
Gördüğümüz yüzlerin soluğun gibiydi rengi,
Hepsinin gözlerinden karanlıklar yağardı.
Biz de geçtik isimsiz meçhûl bahçelerden ki,
İçinde esmer yüzlü narin tazeler vardı...

(1) O günleri yaşayanlar, bu acı hatıraları unutamamışlardır: ATASE, *Birinci...*, IV/2, s. 772; Şerif Güralp, "1918 senesinde Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3. Süvari Tümeni'nin Hareketleri", *Askeri Mecmua Lâhikası*, C. 120 (İstanbul, 1914), s. 22-26, 42. Filistin'den çekiliş "romanlaşmış"tır. Bkz: Burhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, İstanbul, 1934. Romanda yazar, şöyle bir ifade kullanır: Türk ordusu "vuruşa vuruşa, bu kızgın, bu azgın, bu nankör çöllere o kıymetli kanlarını akıta akıta ric'at ediyordu", s. 125. "Kızgın kumlar hançerlenen Türk askerlerinin soluk kanını aç bir kene gibi emiyordu," s. 132. Araplar'ın "ihâneti" ve Filistin'den çekilirken karşılaşılanlar, Cumhuriyet'in ilk kuşağında hayli Arap düşmanı bir tavır ve kamuoyunun oluşmasına sebep olacaktır. Daha geniş bilgi için, bkz; benim "Arabic Studies in Modern Turkey: Themes, Approaches and Sources", *Foreign Policy*, C.XII/1-2 (Ankara, 1985) s. 44-63.

Bize artık yabancı Şark'ın vefasızları!
Filistin kızları... Filistin kızları...
Esir oldu kalbimiz yeni bir şehriyâre
Ruhumuzu karanlık derin gözlerde yaktık.
Acı göz yaşlarıyla kalbimizi bıraktık,
Bir yaz günü bu vedâ ettiğimiz diyâre..."(1)

Filistin'in kaybından sonra Türkler için önemli olan, M. Kemâl Paşa'nın da dediği ve "Yıldırım Orduları Komutanı" olarak gerçekleştirdiği gibi, orduyu dağılmadan, Anadolu'nun savunması için kuzeye çekebilmekti. Neticede, Suriye boşaltıldı.(2) Musul Türklerde kalmak üzere Türk ordusu, ileride "Misak-ı Millî" hattı diye anılacak güney sınırına çekildi. Talat Paşa, 8 Ekim 1918'de istifa etti. 30 Ekim'de Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile silahlarını bıraktı. İtilâf Devletleri, Mütareke hükümlerini ihlâl ederek, Türkiye'yi işgâl etti. Talat, Cemal ve Enver Paşa'lar, yurt dışına çıktılar. Ve, Filistin Meselesi, yeni bir safhaya intikâl etti.

(1) *Yeni Mecmua*, sayı: 36, 21.III. 1918, s. 185.
(2) Bu konu için, bkz: İ.İnönü, haz: S.Selek; *Hatıralarım* (İstanbul, 1969), C.I, VII. bölüm.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN EKLERİ

EK No: 1A

Aniage zum Bericht der Kaiser 1. Botschaft, Konstantinopel, Nr, 4695 vom 27. Juli 1918.

S.A. le Grand vésir Talaat Pacha a reçu les déléques des différentes sociétés Juives venus à Constantinople sur l'invitation de S.A. pour prendre part aux pourparlers concernant la création d'un centre juif en Palestine par la voie d'une immigration et d'une colonisation bien organisées.

Au cours de la réception S.A. a bien voulu exprimer aux délégués ses sympaties pour cette œuvre. Etant convaincu de l'importance et de l'utilité que l'installation des juifs en Palestine pourra avoir pour l'Empire Ottoman, S.A. est désireux de prendre l'œuvre de la protection du Gouvernement Ottoman et de l'encourager l'Empire Ottoman et sans léser les droits de la population non-juive. S.A. donnera des ordres catégoriques pour abolir définitivement toutes les mesures restrictives concernat l'installation des jifs en Palestine et pour assuer à la nation juive en Palestine en conformité avec les traditions ottomanes un traitement bienveillant et sur la base d'une compléte égalité avec les autres éléments. S.A.nommera une commission spéciale pour élaborer dans le plus court délai un project détaillé concernant cette œuvre.

Les délégues ont salué vivement la décision de S.A. d'abolir toutes les masures restrictives et de mettre fin aux difficiltés créés à la population juive en Palestine. Ils ont exprimé leur satisfaction d'apprendre que le Gouvernement Ottoman désireux d'encourager et de faciliter la création d'un centre juif en Palestine constituera une commission spéciale pour continuer les pourparles avec les représantants autorisés des différentes sociétés juives. Les délégés exprimèrent en même temps leur ferme espoir que le travail de la commission aboutira àl'élaboration d'un projet pouvant donner satisfaction aux aspirations juives qui sont bien réalisables sous la souveraineté Ottomane et dans le cadre de l'Empire Ottoman, en compléte avec les intérêst de l'État et les droits de la population arabe.

Kaynak: AAA, Türkei 195, Bd. 21, K 180737-8, 27 Temmuz 1918, belge no. 4695

EK No: 1B

Abschrift Decisions concernant la situation de la nation Israèlite en Turquie

1) Selon les lois ottomanes, les droits civiques et politiques de la population Israèlite sont les mêmes que ceux de tous les autres sujets ottomans. Comme depuis longtemps, les Israèlites, non seulement en princip, mais en pratique, auront libre accès à toutes les fonctions d'Etat (Voir art. 7)

2) Zoutes les restrictions seront enlevées et certaines libertés ènumerées plus tard, seront donées pour régler l'immigration, l'achat de terres et la colonisation aux Israélites étrangere dans tous les pays de l'Empire Ottoman sans exception, sous la condition d'une prompte naturalisation des immigrée.

3) Le Gouvernement autorise la fondation d'une société dont le but sera d'entretenir d'une façon ayatematique les anciennes relations amicales entre le monde Islamique et Israélite, se fondant sur la proximité des origines, l'affinité des réligions et des époques d'histoire commune. Cette société portera le nom de ***"Union Israélite-Islamique"***

4) Convaincu que, acit la glaive, soit une pai juste ét durable restituera à l'Empire Ottoman les parties de la Palestine temporairement occupés y habitant, le Gouvernement est disporé à ***constituer en Palestine la centre religieux du judaisme.***

Fidéle à son anoienne tradition de tolérance religieuse, la Turquie a de tout temps reconnu la Palestine centre réligieux du judaisme mondial. Acquiecsant aux voeux de la population Israélite, le gouvernement est prét de tirer à present toutes les consequences de cette idée ***conformement aux prescriptions de la religion Israélite*** *elle-même.*

La religion ordonnant aux Israélites de contribuer aux nouveau florissement du paye saint par l'immigration, l'achat de terres et leur oultivation, ainsi que par l'installation dans les cités, a côté d'autres nations (oroyantes à un dieu unique) et dans le respect inébranlable dela souverainité existante-tout sera fait pour leur rendre possible l'accomplissement de ces devoire dans le cadre prescrit, qui doit être atrictement maintenu.

5) De même l'accomplissement de toutes les autres prescription de la religion

Israélite, concernant la cultivation de terres, le culte et l'organisation religieuse, sera libre aux Israélites. 11s pourront ériger un ***aute à Jerusalem*** *selon les anciennes rites. Le* ***Grand Rabbin de la Turquie aura sa residence à Jerusalem. L'organisation d'un Sanhedrin*** *comme* ***autorité réligiouse suprême et centrale du Judaisme*** *tout entier sera autorisé. Ses fontions seront fixées dans le cadre de lois ottomanes.*

6) En réalisant de cette façon, conformément aux idées de la majorité prépondérante du Judaisme, les exigeances de la religion Israélite, le Gouvernement Impérial ne pense nullement à supprimer le ***princip national*** *et à annuler ses conséquences. Au contraire, quant à ce point il suit la conception commune à l'islam et au Judaisme, à savoir l'idée de* ***l'unité organique de nationalité et confession*** *s'exprimant dans la nation et l'organisation du "millet". La population israélite en Palestine aussi bien que dans l'Empire Ottoman tout entire sera done autorisée à donner libre essor à caractére national dans l'emploi de la lanque hebreue, dans l'instruction publique, les institutions sociales et culturales, les lett-res, l'art etc.*

7) Conformément à la nouvelle loi concernant l'organisation des "nahije". Les israélites jouiront de l'autonomie locale dans ses colonies et ses communautés installées dans les villes. Tout en maintenant les instutions et les fonctions de l'administrations centrale de l'Empire, le Gouvernement accordera aux israélites le droit de fixer des impôte aux membres de ses communautés et de choisir ses répresentants pour les autorites autonomes des provinces de l'Empire.

8) Pour organiser et régler l'immigration et la colonisation des israélites étrangers, le Gouvernement autorise la fondation de la.

"Société Israélite-Ottomane de Colonisation"

Dont les statue seront mis en vogeur sans redard. La société aure tous les droits nécessaires pour le réalition de son but. D'autre part elle obligera tous les Israélites intallés par elle à devenir des sujets ottomans dans l'espace d'un tempe limité. Elle menera l'oeuvre de l'immigration et de la colonisation selon les lois ottomanes et dans un esprit conforme àl'idée de l'état ottoman.

9) Par les statuts de la société de colonisation et par une loi spéciale la Turquie accordera aux immigres et colons israélites differentes facilités, commo l'exemption des impôts et du service militaire pour une série d'années.

Abschrift

Costantinople, le 4.4.18

Nichantache, Rosenthal-Han

Messieurs,

M'ayant entendu avec Son Altesse le Grand Vizir, J'ai l'honeur de vous communiquer, avec son consentement, ce qui suit:

Confornément à ce que Son Altesse vient de déclarer lors de la réception des réprésentants des organisations israélites à Berlin le 23 janvier, le Gouvernement Impérial Ottoman serait prêt à entrer an pour-parlers au sujet de la création d'un centre israélite par la voie d'une immigration et colonisation bien organisées.

Selon ce que a été arrêté à Berlin on attend l'arrivée prochaine d'une délégation d'organisations israélites compétentes d'Allemagne, d'Autriche-Hongrie et d'autres pays dont la situation politixue permet la participation à cette démarche.

Pour votre information je tiens à ajouter de ma part, que le moment est particuliérement opportun pour entreprendre un traveil sérieux. J'espére, qu'on va arriver à une solution qui pourra satisfaire réciproqueme ment les deux parties.

C'est done de mon devoir de vous donner le conseil de désigner un ou plusieurs délégués de votre part et de finir tous les préparatifs le plus tôt possible afin que la délégation puisse se trouver à Constantinople d'ici dans quelques semaines.

Veuillez me faire savuir télégraphiquement les noms de vos délégués. On fera alors le nécéssaire pour que les formalités du voyage soient facilités.

Agréez, messieurs, l'expression de mes sentiments = les plus distinqués.

gez. Em. Carasso.

SOCIETE ISRAELİTE-OTTOMANE DE COLONİSATION

Pour organiser et faciliter l'immigration et la colonisation des İsraélites étrangers, le Gouvernement autorise la fondation de la "Société İsraélites-Ottomans de Colonisation".

A côté des İsraélites ottomans, les İsraélites étrangers pourront devenir actionnaires, members du Conseil d'administration et directeurs de cette société.

Son capital pourra être augmenté librement par l'émission d'actions ou D'obligations, selon les besoins de son oeuvre.

Elle aura le droit de s'occuper d'agriculture, industrie, travaux publiques, commerce et affaires de banque dans l'Emppire Ottoman et à l'étranger, et en particulier:

Acheter, prendre en location et vendre pour son propre compte et en son propre nom au pour compte de tiers, dans des villes et des villages, des terres et d'autres immeubles appartenant à l'Etat, à des institutions publiques comme le Vakouf ou à des particuliers;

Cultiver des terres, établir et exploiter des plantations, des fôrets et de fermes; rendre labourables des terres incultes; fonder des villages; entreprendre, avec l'aide legislative et administrative du gouvernement, toutes sortes de travaux publiques nécessaires pour l'augmentation de la fertilité du sol et en général de la capacité du pays de nourrir une population nombreuse, notamment:

Parceler des grandes propriétés; entreprendre la construction des routes et ponts, créeer et exploiter des voies de communication sur terre et eau; dessecher des marais, exécuter des travaux d'irrigation; dessecher des marais, exécuter des travaux d'irrigation; acheter et exploiter des mines, entreprendre toute autre sorte de travaux publiques;

Construiee, acheter, exploiter et venére des maisons, des hôtels, des fabriques et toute autre sorte d'immeubles et d'installations d'utilitZ publique; fonder des quartiers nouveaux dans des villes;

Faire l'importation et l'exportation de tous genres d'articles; entreprendre toute sorte de commerce;

Faire des prêts et avances aux cultivateurs et à d'autres personnes sur toutes sortes de garanties personelles où réelles; acquérir, exploiter et vendre pour son compte ou pour compte de tiers des concessions; s'occuper de toute opération de banque, de maisons de crédit et d'industrie;

Faire venir des israélites étrangers et les installer dans les villages et les villes;

Se charger de tout travail et de toute entreprise se rattachant au but sus-visé; coopérer avec des sociétés semblables àl'étranger.

Kaynak: CZA Z3/95.

EK No: 2

İngiliz Belgelerinde Türkçülük (1916-1918)

Yakınçağ Osmanlı tarihi ile ilgilenenler, gözden geçirdikleri kayıtlarda İngilizlerin daha II. Abdülhamid devrinden başlayarak, nasıl İslâmcılık cereyanı üzerinde hassasiyetle durduklarını bilirler. Güney Asya başta olmak üzere Afrika ve Ortadoğu'da Müslümanlarla meskûn bölgeleri "güneşbatmaz" imparatorluklarına katanlar, sömürgelerinden birinde çakılacak bir isyan kibritinin dominyonların tümüne sıçrayıp, dev bir ayaklanma meşgâlesine dönüşmesinden doğal olarak endişelenmişlerdi. Hele her diplomatik vesile ile o cihad ateşini tutuşturma şantajını yapan bir Padişah, dönemin yegâne müstâkil İslâm devleti olan ve halen dünya siyasetinde hatırı sayılır bir güç olarak tanınan Osmanlı İmparatorluğu'nun lideri ise, üstelik bu sultan "hilâfet" kurumuna özel bir mânâ atfedip, maiyetine Cemaleddin Efganî gibi "İslâmcılığın" ideolojisini yapanları almışsa; o zaman sadece İngilizler için değil, Müslüman ülkelerine tahakküm eden her Avrupa ülkesi için yeteri derecede tedirginlik unsuru mevcut demekti. II. Abdülhamid devrilmiş, fakat iktidarı teslim alan İttihad ve Terakki "İslâmcılığı" dış siyasette uygulamaktan sarf-ı nazar etmemişti. Hattâ, Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı'nın duhûlüyle "cihad" bayrağını açmak bu Genç Türklere nasib olacaktı. Bugün elimizdeki belgelerden cihad'ın ilânı tehdidinin, fiilen ilânından daha tesirli bir silah olduğunu biliyoruz. Ancak, şurası da muhakkaktır ki, cihad'ın ilanı, bazı Batılı yazarların Savaş yıllarında iddia ettikleri gibi, hiç de öyle tam bir fiyaskoyla neticelenmemiştir. Evet, Osmanlı'nın çağrısına, Libya, Arabistan ve Güney Asya'dan bazı münferit katılmaların dı-

şında ne İslâm dünyasında toplu bir hareket görülmüş; ne de, temenni edildiği üzere, organize bir Müslüman ayaklanması ile karşılaşılmıştır. Ancak, İngilizler'in o devirdeki resmî yazışmalarını arşivden tarayan bir araştırmacı, metropol'ün dominyonları teskin etmek için nasıl çeşitli metodlara başvurduğunu, bu arada Halife'ye karşı nasıl İslâm aleminin ikinci büyük lideri Mekke Şerifi ile işbirliği yaptığını ve cihada karşı verilen bu mücadeledeki vaadlerin harp sonrasında Londra'nın nasıl uluslararası hesaplarını karıştırdığını görecektir. Bu makalede amacım, İslâmcılık'tan ziyade daha az araştırılan "Türkçülüğe" kısaca temas etmek. Batı kamuoyunda İslâmcılık için varid olan kuşkuların Türkçülüğün zuhurunda da söz konusu olup olmadığını incelemek.

Rastlayabildiğim kadarıyla, İngiliz basınınında Türkçülük, ya da onlar gibi eşanlamlı olarak tanımlayacaksak, Turancılığa dair ilk kayıt, hükûmete yakın "The Near East" dergisinin 25 Ağustos 1916 tarihli nüshasında çıkıyor. "Yeni Turan" adlı ve "İslâm'a İhanet" altbaşlıklı bu makalenin yazarı yok.(1) Sözde bir okuyucu mektubu olarak kaleme alınmış. Türkiye'de son bir kaç yıldır "Yeni Turan" kisvesi altında yeni bir cereyan başgösterdi, diyor yazarı "Amacı, İslâm'ın aleyhine Türk milliyetçiliğini uyandırmak." Bu uğurda dünyadaki bütün Türkler, bir araya getirilecekmiş. Yazara göre, bu fikrin savunucuları İslâm'a düşmandırlar. Çünkü, İslâm'ın milliyet hislerini kaybettirdiğine inanmaktadırlar. Sonra, Türkçülere bakılırsa, İslâm, bir Türk medeniyetinin oluşmasını engellemiştir.

Adı geçen makalede Türkçülerin Cengiz Han'ı yücelttiklerinden de söz ediliyor. Yazarı, Müslümanlıklarından dolayı Araplara da düşmanlık beslendiğini iddia etmektedir. Türkçüler, Türkiye için Arapların varlığını "talihsiz" bir fazlalık olarak nitelendirmektedirler. Bu sebeple Arap lisanı, tarihi ve kültürü Türklük içinde eritilmelidir. Aynı dergide 1 Eylül'de (1916), yine kimliği açıklanmayan birisi tarafından dercedilen bir makalede de (2) aynı tema işlenmektedir. Burada, Türkçülerin, Arapları "de-nationalize", yani "millî kimliklerinden arındırmak" istedikleri savunulmaktadır. Türkçülere göre, eğer bu metoda başvurulmazsa İslâm içinde Türkler "Araplaşacaklardır." Yazar, Müttefiklerin -İngiltere, Fransa ve Rusya'yı kastediyor- milliyet prensibine sahip çıktıkları için Büyük Savaş'a girdiklerini, dolayısıyla Araplara karşı açılan bu ertime faaliyetini tasvip etmediklerini eklemeyi unutmamıştır! Türkçülük üzerine aynı dergide neşrolunan -tabiî yine anonim bir yazarca- bir başka makalede de (3) Osmanlı ordusundaki Arap subayların bu gidişten memnun olmadıkları kaydedilmektedir. Yine, makaleye inanılacak olursa, Balkan Savaşları (1912-13) sırasında vurulmuş bir Türk subayının koynundan karargâhtan gelen şöyle bir talimat bulunmuştur: "Arapları düşman mermilerine doğru sürün! Onlardan kurtulmak için elinizden geleni yapın. Ölümlerinde bizim için fayda vardır."

(1) C. XI/277, s. 397.
(2) C, XI/278, s. 425.
(3) C. XII/308, s. 507, 508.

"Yeni Turan" adlı makalede yukarıda işaret ettiğin temalarında dışında başka ilgi çekici iddialar da yer almaktadır. Bir kere, yazar, "Türkçülüğün" ardında alenen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin olduğu kanaatindedir. Zaten, yazara göre, İttihatçıların ileri gelenleri, hangi anlamda ele alırsanız alınız, Müslüman değildirler. Çoğu ya Musevîdir, ya da Yahudilikten dönmedirler. İşte, burada yazar, başka bir ilginç iddiada bulunmaktadır. Ona göre, Türkçülüğü, İttihatçılara benimseten Siyonistlerdir. Sebebini de şu şekilde izâh eder: Siyonistler, Araplarla meskûn Filistin'i kolonize etmeye azmetmişlerdir. Fakat, ne II. Abdülhamid, ne de İttihatçılar bu konuda her türlü maddî ödüle rağmen- kendilerine anlayış göstermişlerdir. Bilakis, her iki yönetim Filistin'e yönelik bütün teşebbüslerine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bunu yaparken de Filistin gibi bir İslâm toprağını hilafet elinde tutan bir devletin kattiyetle elden çıkarmayacağını belirtmişlerdir. Şimdi, Museviler, Türklerin cengâver arzularını tatmin edecekleri başka bir saha göstermektedirler. Eğer, Türkler dikkatlerini Orta Asya yönünde çevirirlerse, o zaman Arap ülkelerinin kaderi onları fazla ilgilendirmeyecektir. Böylece Siyonistlere Filistin yolu açılmış olacaktır. Yazara bakılırsa, Türkçülüğün savunucularının Vambery, Moiz Tekin Alp, Cahun olması boşuna değildir.(1)

"Yeni Turan" makalesinin yazarı, Türkçülüğün ardındaki güçleri sıralarken Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiği Kayzer II.Wilhelm Almanyası'nı da unutmaz. Almanya'nın "Ortadoğu"ya açılma projesi (Drang nach Osten) "İngiltere seddi ile karşılaşmıştır." Bu çetin engele aşamayacaklarını anlayan Almanlar, Berlin-Bağdat istikametinde yayılmadan ümit kesmiş olmalıdırlar ki, şimdi Berlin-Buhara yönünde gayretlere girişmişlerdir.

Tek sütûna dizilmiş bu kısa makalede bir başka temaya daha rastlıyoruz. Yazar, Türklerin, tarihleri boyunca, dünya medeniyetine tek bir olumlu katkıda bulunmadıklarını, geçtikleri yöreleri kuruttuklarını, kurdukları imparatorluklarda tebaalarını ezdiklerini iddia ettikten sonra Batı Türkleri yani Osmanlılarla, Doğu Türk-

(1) Hindistan Müstemleke Nezareti Arşivleri, Londra: IOR, L/P&S/10/658. Pt 2 (1917), *Arab Bulletin*, no. 74; Kahire, 24. XII. 1917.

lerini birbirinden ayıran ve adetâ insandan bir duvar gibi Doğu Anadolu- Kafkasya çizgisinde yığılan Ermenileri de ortadan kaldırmaya niyetli olduklarını, 1915 yer değiştirme kararının da bu amaça yönelik olduğunu vurgulayacaktır! Türkçülerin, Arap milletini eritmek ve yok etme tasavvurlarının provası Ermeniler üzerinde denenmiştir!

Türkçülük akımı, sadece İngiliz kamuoyunu değil, daha ziyade Londra'daki karar vericileri meşgûl eden bir mesele olacaktır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nda başgösteren bu "hadise"nin içyüzünü ve özellikle kendilerini ne ölçüde etkileyebileceğini öğrenmek isteyen İngiliz Hükûmeti, Türkçülüğe eğilir. Hazırlanan raporlar arasından (1) en kapsamlı olanını burada özetlemek yerinde olacaktır. Dışişleri Bakanlığı, Siyasî İstihbarat Büro'sunca Ekim 1917 tarihinde hizmete özel basılan yirmibeş sayfalık bu çalışma "Turancılık Hareketi Hakkında Bir Rapor" (2) adını taşıyor. Çalışmanın daha girişinde Türkçe konuşan halkların istatistikî bir tablosu verilmektedir. Aynen aşağıya alıyorum: (3)

Yakutlar	*250.000*
Kazan (ve Astrakhan) Tatarları	*1.500.000*
Batı Sibirya Tatarları	*50.000*
Kırım Tatarları	*200.000*
Batı Rusya ve Sibirya Toplamı	*2.000.000*
Kafkasya Tatarları	*2.000.000*
Başkırlar ve Çavuşlar	*2.400.000*
Kırgızlar	*4.692.000*
Türkmenler	*290.000*
Orta Asya göçebeleri	*2.772.000*
Altay Tatarları	*?*
Hive ve Buhara yerleşik Türk nüfusu	*1.000.000*
Hive ve Buhara göçebeleri	*500.000*
Çin Türkistanı	*1.000.000*

(1) İngiliz Devlet Arşivi, Londra: PRO, CAB 25/42: Report on the Pan- Turanian Movement; CAB 25/72 Eastern and Central Asian Question: What to do Against Bolshevik- Pan-Turanian-Pan-İslamic Cooperation; Hindistan Müstemleke Nezareti Arşivleri: IOR, L/P&S/20/C. 191: The Rise of the Turks: The Pan Turanian Movement, Şubat 1919.

(2) İngiliz devlet Arşivi, Londra: Dışişleri Bakanlığı Kısmı: PRO, FO, CP. no. 10950*: Report on the Pan-Turanian Movement.

(3) Aynı rapor, s. 2.

Orta Asya Toplamı	*13.000.000*
Osmanlı İmparatorluğu	*8.000.000*
İran, Afganistan Orta Asya Toplamı	*2.000.000*
Dünyadaki Türkler	*27.000.000*

Turancılığın, akademik düzeyde ilkin Macarlar tarafından ele alındığını belirten Rapor, bu teorinin Fin-Ugor, Macar ve Türk kavimleri arasında ırkî yakınlık olduğuna işaret ettiğini yazmaktadır. Bu konuda Macar profesörü Arminius Vambery'nin de çalışmalarını sayan Rapor'da yazar, bu zatın ne Musevî kökenli olduğuna, ne de Siyonistlerle işbirliği yaptığına temas etmemektedir. Turancılığın, Türkler'den önce Macaristan'da, giderek baskısını arttıran Pan-Slavizme karşı bir savunma mekanizması olarak oluşturulduğu kaydedilmektedir. 1848'de Macar bağımsızlık mücadelesi bastırılınca, pek çok Macar milliyetçisi soluğu Osmanlı topraklarında almış ve bu fikri de Türkler'e tanıtmışlardır (1). 1867'de Macar muhacirleri ülkelerine dönecek ve ikili (Avusturya-Macaristan) Krallığı kuracaklardır. Demek ki, basında çıkan haberlerin aksine Türkçülüğün (ya da Turancılığın) ardında Siyonistler ve Almanlar değil, Macarlar vardır. Aslen bir Musevî olan Vambery'nin Avrupa'daki Orta Asya çalışmalarının öncüsü olması, belli bir komplonun parçası değil, tesadüftür. Üstelik, o tarihlerde Vambery'nin Siyonistlerle herhangi bir teması olmadığını da biliyoruz.

Rapor, dünyada Türkçe konuşan halkların Avrupa Türkiyesi'nden, Anadolu, Kafkasya'ya kadar uzandığını, Kuzey İran, Afganistan, Rus OrtaAsyası'nı da içine alacak şekilde Çin Türkistanı'na vardığını ve daha kırık bir zincir halinde Karadeniz'in kuzeyinden, Bulgaristan, Dobruca, Kırım, Volga ve Sibirya'yı da dolandığını yazıyordu. Yazara göre Meşrutiyet'ten sonra Türkler dilleri üzerinde hassasiyetle durduklarında, kendileri ile aynı lisanı konuşan soydaşlarına karşı da sempati duymuşlardı, ki bu sonuç doğal bir beklenti sayılabilirdi. Demek ki, Turancılık; Osmanlı- Türk milliyetçiliğinin bir parçası olan Türkçülük hareketinden doğmuştu." (2) Batı Avrupa devletlerine kıyasla Osmanlı Devleti'nin millî, yani Türk unsurunun hakim olmadığı çokuluslu bir imparatorluk olduğunu belirten yazar, yine de Türklüğün, bozulmadan, karışmadan, Anadolu'da yaşadığını kaydedecekti. Daha da önemlisi, Yeniçerilerin tarihe mâlolması ile Osmanlı ordusunun da, askerini tamamiyle Anadolu'dan topladığı için, "Türkleştiğini" iddia eden yazar'a bakılırsa

(1) Aynı rapor, s. 4.

(2) Aynı yerde.

önce orduya, daha sonra da -Enderun'un kapanmasıyla- mülkî vazifelere Türklerin atanması yoğunluk kazanmıştı. Şuurlu veya şuursuz bir süreç başlamıştı Osmanlı İmparatorluğu'nda: Kilit müesseseleri millîleşiyordu! Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük akımı filizlenmeye başladığında devletin altyapısı zaten millîleşmişti.(1)

Yazar, Türkçülüğün önce felsefî-kültürel bir akım olarak vücut bulduğunu belirtiyordu. Rapor'da, bu çerçeve içerisinde Ziya Gökalp'in çalışmaları ele alınmıştır. Şimdi, Rapor'un önemli temalarından birine geliyoruz. Burada, yazar Selânik'teki Dönmelerle bazı Musevilerin Türkçülüğü benimsediklerine temas etmektedir. Bu iltifatın sebebi olarak da Türkçülük, ilkin İttihat ve Terakki tarafından savunulduğu için, cemiyet'te bulunulan Musevîlerle Dönmelerin gerek işleri bozulmasın endişesi ve gerek Türk liderlerine yaranmak düşüncesiyle bu akımı onayladıkları intibaını vermeye çalıştıkları gösterilmektedir.(2)

Türkçülüğe siyasî bir nitelik kazandırılması Balkan Savaşları'ndan sonra olmuştu. Bu savaşlardaki hezimet Osmanlı Türklerinin gururunu incitmiş, o ruh hali ile halk millî bir uyanışın cazibesine kapılmıştı. Zaten, o savaşla Osmanlılar, Avrupa'daki topraklarını kaybetmişler; imparatorluktaki Türk nüfusu, diğer unsurlara oranla yoğunluk kazanmıştı. Yine bu Savaş'ın sonuçlarından olarak, Türkler'in dikkati Avrupa'dan Asya'ya çekilmişti. 1908'den sonra İttihatçıların "ittihad-ı anasır" sloganı ile azınlıkları Osmanlıcılık şemsiyesi altında toplamaya çalıştıklarını kaydeden yazar, bu çabaların âkim kaldığını, ne Meşrutiyet'in ilânının doğrultusunda faaliyette -isyan da dahil- bulunmaktan alıkoymadığını ilâve edecektir. Büyük beklentilerle 1908 İhtilâli'ni yapan Genç Türkler, iktidarlarının daha ilk yıllarında hayal kırıklığı ile karşılaşmışlar ve Osmanlıcılıktan ümit kesmişlerdi. Bu ortamda, Türk milliyetçiliği siyasî platformda yeşerme imkânı bulacaktı. Hiç olmazsa imparatorluğun temel direği Türklere şevk verebilmek için İttihatçılar, Türk milliyetçiliğine sarılmak mecburiyetinde kalmışlardı. Ziya Gökalp Bey için başlıbaşına bir amaç olan Türkçülük, böylece, İttihatçılar için vatanı savunmaya yönelik bir araç haline dönüşüyordu. Hedefi, bir Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emelleri olan Büyük Güçlerin tahakkümlerini silkip atmak ve içeride de Batı devletlerinin sözde himâye kanatları altında bin-bir imtiyazla semirdikçe semiren azınlıkların egemenliğine son vermekti. (3)

(1) Aynı rapor, s. 5.
(2) Aynı rapor, s. 6.
(3) Aynı rapor, s. 8.

Türkçülükle ilgili olarak İngiliz basınında çıkan haber ve yorumları, bu akımın Araplara ve dolayısıyla İslam'a düşman olduğunu vurgulamaktaydı. Oysa ki, Rapor'da çizilen tablo farklıdır. Yazar, İslamcılıkla Türkçülüğün birbiriyle çelişmediğini ifâde etmektedir. Onun düşünceleri farklı bir çerçeveden kaynaklanır. Yazar, dünyadaki Müslüman halkların hepsinde bağımsızlık hevesinin uyandığını ve bunun için, bu ideali gerçekleştiren yegâne İslam devleti olan Osmanlı'ya gıpta ile bastıklarını kaydeder. Mesâfelerin uzaklığı ve o devirdeki haber kaynaklarının yetersizliği yüzünden bu ülkeler, Osmanlı'nın iç zaafiyetlerini bilmemektedirler. Tam aksine Osmanlı Türkiyesi, onlar için, taklid edilmesi gereken bir modeldir. Bunun da ötesinde, Osmanlı Devleti, Müslüman halklar için, İslam'ın parlak geleceğinin yaşayan teminatıdır. Üstelik, İstanbul hilâfet merkezidir; Abbasîlerden beri İslam alemini bir bayrak altında toplamakta en büyük başarıyı göstermiş padişahların payitahtıdır. II. Abdülhamid'in İslamcılık yolundaki gayretlerine temas eden yazar, şimdi de İttihatçıların bu siyaseti devraldıklarını savunmaktadır. Bugün Libyalı bir Arap, Enver'i, Türkleri Avrupalı bir işgalciye karşı tabiî bir müttefik olarak görmemekte midir? Asya'da ise Türkler, İngiliz ve Rus tahakkümüne karşı savaş açmış mazlum İslamların mücahitleri olarak tanımamakta mıdırlar? İttihatçılar, İran'da, Afganistan'da müstevliye karşı Müslümanları örgütlemeye çalışmamışlar mıdır? Bu faaliyetler cümlesinden "Cihad" bile ilân edilmiştir. Yazara göre, cihad ilânı tesirsiz kalmıştır. Ancak, cihadın esasta Osmanlı ordularının başarılarına sıkı sıkıya bağlı olduğu unutulmamalıdır: "Eğer Türk orduları Tiflis, Kahire ve Tahran'a zaferle girmiş olsalardı, İslamcılık bugün Siyasî alanda muazzam bir prestij kazanacaktı." (1) Rapor'da bugün bile (1917) İslamcılığın iflas etmediği belirtilmektedir. İttihatçılar, Türkçülüğü savunurken bile İslamcılıktan feragat etmemişlerdir. Onlar için, Türk'ün başarısı, Türkler İslam dünyasının liderleri olmaları dolayısıyla, aynı zamanda İslâm'ın başarısı olarak kabullenilmelidir. Hem sonra, Anadolu'daki Türklerin hepsi Müslümandır. İslam, Türk'ün millî karakterinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yazara göre, Türkleşmek, imparatorluktaki İslamî insurun hâkim duruma geçmesine yol açacaktır.

Rapor'un bundan sonraki bölümlerinde Türkçülüğün, dış politikadaki muhtemel etkilerinden bahsedilmektedir. Bu kısımda yazar, Osmanlı sınırları dışındaki Türk guruplarını teker teker ele alarak bunların Türkçülüğe nasıl tepkide bulunacaklarını işlemektedir. Öncelikle Kazan Tatarları'na bakalım. Yazara bakılırsa, Türkçlüğün başarısı Kazan Türkleri'nin bu çağrıya olumlu cevap vermelerine bağlıdır. Kazanlılar, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'ya Kızılay ekipleri gönder-

(1) Aynı rapor, s. 10.

mişlerdir. Çarlık rejimine karşıydılar. 1917 Devrimi'nde millî muhtariyet talep etmişler ve Kerensky'nin bu doğrultudaki programını desteklemişlerdi. Ancak, Bolşeviklere karşı tavırları henüz billûrlaşmamıştır. Bunu da büyük ölçüde, Lenin'in Rusya'daki durumu belirleyecektir. Eğer Rus Devrimi başarılı olamaz, ya da başka bir deyişle, Bolşevikler ülkeyi yeniden hakimiyetleri altına toplayamazlarsa, Kazanlıların Osmanlı soydaşlarının çağrısına koşacakları muhtemeldir. (1) Sibirya Tatarları ile Kırımlılarında Kazanlılara katılması tabiîdir.Kafkasya'nın oluşmasını beklemektedirler. Millî muhtariyete dayalı bir federalizm Rusya'da benimsenirse, Kafkasya'daki Türklerin Osmanlıların gayretlerine destek olmaları beklenemez. Ancak, Rusya'da baskı rejimi ya da tam bir kaos hüküm sürerse, Kafkasya'daki Türkler tamamiyle Osmanlı'ya rücû edebilerler. İran'daki Türklere gelince, bunlar Şiîdirler; Sünnî Osmanlılardan faklıdırlar. Zaten, İttihatçılar Azerî milliyetçiliğini değil, İran milliyetçiliğini teşvik etmeye çalışmaktadırlar. Osmanlı Devleti açısından, Rus-İngiliz hegemonyasını üzerinden daha kolay atabilecek yekpâre bir İran daha güçlü bir müttefiktir. İttihatçılar, bu gerçeğin bilinciyle Türkçülük yaparak sadece Azerîleri değil, İslamcılık yaparak İran'daki hem Azerîleri hem de Acemleri ortak düşmana karşı azmettirmektedirler. (2) Özbeklerin yaşadığı Afganistan üzerinde de İttihad ve Terakki'nin aynı politikayı uyguladığını söyleyebiliriz. Rapor, bu bağlamda, en son olarak Orta Asya Türkleri'nin durumuna temas etmektedir. Yazara göre "Devrim'den önce Orta Asya'da Türk milliyetçiliğinin herhangi bir şansı olduğundan nasıl söz etmek mümkün değilse, bugün-1917 İhtilâli'nden sonra- olmadığını savunmak mümkün değildir." (3) 1917 Devrimi, Türk uyanışını mukadder hâle getirmiştir. Burada çakılacak tek bir kibrit bile eski Rusya İmparatorluğu'nu paramparça etmeye muktedirdir. Ve, Rus mozayiğin ilk kopan parçası muhakkak ki Orta Asya olacaktır. Rapor'da Orta Asya'da İslamcılıkla Türkçülüğün birbirleriyle adetâ çakıştığı savunulmaktadır. Orta Asya halkları Türktür, Sünnîdir, Müslümandır. Hıristiyan Rus efendilerinden kurtulmak için Osmanlı soydaşlarının kucağına heyecanla atılacaklardır. Böylece, Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleriyle Türkiye, İran ve Afganistan'a Orta Asya Türklerinin katılmasıyla dünya siyasî sisteminde çok güçlü bir İslâm İttifakı vücuda gelmesi işten bile değildir. Bu kaçınılmaz sonucun İngiltere'nin çıkarlarına önce Orta Asya'da, daha sonra da Güney Asya'da hayatî bir darbe teşkil edeceği kuşkusuzdur. Ve, Rapor'un yazarına bakılırsa, İngiltere, bu gelişmeleri yalnız başına savuşturacak kadar da güçlü değildir. (4)

(1) Aynı rapor, s. 11.
(2) Aynı rapor, s. 13
(3) Aynı rapor, s. 14
(4) Aynı rapor, s. 15.

Rapor'dan Türkçülüğün İngiltere'yi nasıl telâşlandırdığını -kendi ifâdelerinden- okuduk. Bu arada Türkçülük hakkında İngiliz basınında çıkan haber ve yorumlarla, İngiliz istihbaratındaki analizlerin ne kadar farklı oldukları açıkça anlaşılmıştır. Değerlendirmelerdeki bu ikilik, ilk bakışta bizi yanıltabilir. Sathî bir araştırmayla, basının olayı yanlış değerlendirdiğini, oysa ki, istihbaratın hadiselere daha derinlemesine inme imkanlarına sahip olduğundan, Türkçülüğü daha objektif bir yöntemle incelediklerini söyleyebiliriz. İstihbarat kaynaklarının daha güvenilir olmasının bir sesebi de devlet politikasının bu bilgiler üzerine inşa edileceği hususu olsa gerekir. Teşhis yanlış olunca, uygulanacak politikalar da arzulanan hedefe götürmeyecektir. Bu yüzden İngiliz istihbarat kaynaklarını daha inandırıcı görmeye mahkûmuz. Yalnız asıl mesele şudur: İngiliz istihbarat raporlarındaki bazı cümleler aynen basından aldığımız makalelerdeki ifadelere uymaktadır. Burada sözkonusu olan ifade benzerliğinin ötesinde cümlelerin tekrarıdır. Evet, vardıkları sonuçlar, yaklaşımlar, savunulan tezler birbirinden farklı, üstelik birbiriyle zıttır. Ne var ki, her iki değişik kaynakta da aynı cümlelere rastlanması (1) sözkonusu metinlerin aynı kalemden çıktığı intibaını vermektedir. Eğer bu varsayımımız doğruysa, The Near East'de yayınlanan makaleler hep aynı yazarın eseridir ve bu zat, İngiliz istihbaratı'na "Türkçülük" üzerine yukarıda anahatlarıyla özetlediğimiz raporu hazırlayan kişidir. O zaman Near East'e mektup gönderen bazen de bir "muhabir" olarak takdim edilen bu zat, gözlemlerini farklı bir yorumla İngiliz İstihbaratına da arzetmektedir. Veya, Near East'e sözkonusu makaleleri yazan şahıs bir İstihbarat görevlisidir. O vakit, bu makaleleri dergiye göndermekteki amacı nedir? Bu sorulara cevap aramak üzere yola çıktığımızda "Türkçülük" raporunun bitiminde üç harfle karşılaştık. "A. J.T." Başka İngiliz belgelerini karıştırdığımızda A.J.T.'nin ileride kendisini dünyaca tanınmış bir tarih felsefecisi olarak ispatlayacak Profesör Arnold Janus Toynbee'den başkası olmadığını gördük. Toynbee, Harp yıllarında Dışişleri'ne bağlı İstihbarat dairesinde çalışıyor; bir yandan devlete hayatî nitelikteki milletlerarası gelişmeleri yorumlarken, diğer yandan da aynı teşkilâta bağlı "Propaganda" ünitesindeki faaliyetleri koordine ediyordu.

Artık, konu aydınlanmaya başlamıştır. Basın'daki ifadelerle Rapor'daki yorumun farklı oluşu kasıtlıdır. Yazılış amaçları ve hitap ettiği merciîler değişik olduğu için yaklaşımlarda bariz bir ikilik görülmektedir. Rapor, İngiliz kararvericilerine takdim edilen ve hadiyesi bütün çıplaklığı ile ortaya koymaya çalışan bir çalışmanın ürünüdür. Oysa ki, makaleler kamuoyunu, kararvericilerin istediği istikâmette aydınlatmaya, bilinçlendirmeye ve yönlendirmeye matûftur. Bazı gerçekler siyasî

(1) Mesela, bkz. The Near East, C.XIII/347, 28.XII. 1917, s. 698.

emellere uygun bir şekilde çarpıtılarak belli bir hedefe varılmak istenmektedir. Birinci Dünya Savaşı, sadece cephelerde kurşunla verilen mücadele değil, aynı zamanda düşman mahfillerinde sinsice uygulanan bir "kelimeler savaşı" dır. Amaç, genel anlamda, düşmanı içinden yıpratmak, ya da başka bir deyişle, dıştan zorladıkları kaleyi içten çökertmeye çalışmaktır.

Sıra İngilizlerin, basındaki taraflı yorumlarla neyi hedef aldıklarını açıklamaya gelmiştir. Hatırlanacağı gibi makaleler Türkçülüğün dönmelerle Siyonistler'in teşvikleriyle oluştuğu tezini işlemektedir. Bununla İngilizler, ilkin, Türk halkında Türk milliyetçiliği hakkında istifhâmlar yaratmaya çalışmaktadırlar. Filistin üzerinde bencil emelleri olan bazı gurupların sunî olarak yaratmaya ve adetâ esas gayeden sapma olarak benimsetmeye gayret gösterdikleri Türk milliyetçiliğinin halk nezdinde ne kadar itibar kazanacağı bellidir. Bununla Türk milliyetçiliğinin uyanışına esaslı bir köstek vurulmak istenmektedir. Türk halkı, böylesine basit birkomploya alet oldukları için idarecilerinden soğuyacak, İngilizlere karşı yürütmeyi tasarladıkları mücadelede İttihatçıların en güvendikleri kamuoyundan yoksun kalacaklardır.

İkinci olarak, makalelerde altı çizilen Türkçülüğün Araplara ve İslam'a düşman olduğu temasını ele alalım. Burada da amaçların İttihatçıların büyük bir hassasiyetle üzerinde durdukları Hıristiyan emperyalistlere karşı Araplarla Türkler'den oluşan müttehid ve müttefik İslam cephesi'ni parçalamak; Türkle Arab'ı birbirine karşı oynayarak Osmanlı'nın içeriden çözülmesini sağlamaktır. Bu gayretler âkim kalmayacaktır. Yukarıda anahatlarıyla verdiğimiz tezler, İngilizler'in, Arap ülkelerinde dağıttıkları adı Arab Bulletin olan dergilerde yer alacaktır. Arab Bulletin, Londra'da ve Kahire'de içinde Toynbee'nin de bulunduğu Dışişleri İstihbarat Grubu'nca çıkartılmaktadır. Bir süre sonra aynı çarpıtılmış temalar, Arap basınında da boy gösterecektir. Osmanlı'ya başkaldırmış Mekke Şerifi Hüseyin'in himâyesinde çıkartılan El-Kıble de halen Medine'ye hâkim olan Türklerin bu kutsal beldedeki Peygamber mezarını dahi soydukları haberi neşredilmiştir. (1) "Bizim üzerine titrediğimiz bu manevî zenginlikler Turan ırkı tarafından hayasızca çalınmaktadır" denilmektedir. El-Kıble'deki bir başka yazıda Hüseyin'in oğlu Zeyd, güya çatışmada öldürdüğü Medine Kumandanı Galib Bey'in kardeşinin evrakı arasında "Türk Ocağı"ndan kaleme alınmış bir talimatname bulur. Bu vesikada İslam'ın tarih boyunca Turan idealini gerçekleştirmelerinin önüne çıktığı belirtilmekte fakat dünya Müslümanlarının bugünkü perişan vaziyeti karşısında nihâî zaferin yakın olduğu

(1) The Near East, C.XII/317, 31.VI, 1917, s. 85.

kaydedilmektedir.(1)

İşin propaganda tarafını bir tarafa bırakarak, Toynbee'nin hazırladığı istihbarat raporuna bakalım: "İttihatçıların Arap ve İslam düşmanı oldukları temaları Arap dünyasındaki Türk aleyhtarı propaganda faaliyetlerimizde oldukça işimize yaramıştır." (2) Aynı raporda Toynbee, gerek kendilerinin v e gerekse Şerif Hüseyin'in İttihatçıların Arap düşmanlığı tezine ağırlık verdiklerini ifade ettikten sonra sorar: "Gerçekten İttihat ve Terakki Arap vilayetleri Türkleştirme çabası içine girmiş midir?" (3) Evet, Türkçü-feminist yazar Halide Edip Hanım Beyrut Koleji'ne müdire olarak atanmıştır; ama gayreti buradaki Fransız ve Amerikan müesseselerinin zararlı propagandasını bertaraf etmeye yöneliktir. Burada Arapları Türkleştirmekten söz edemeyiz. Halide Hanım ve onu oraya yollayanların amacı, Avrupa müdahalesine karşı eğitim yoluyla güçlü bir mahallî psikolojik bariyer oluşturmaktır. IV. Ordu Kumandanı ve Suriye-Kudüs Valisi Cemal Paşa'nın pek çok Arap liderini tutukladığı, hattâ bazılarını idam ettirdiği doğrudur. Ancak, aynı İttihat ve Terakki, özbe öz Türk olan kendi muhaliflerine de çoğu defa aynı cezayı vermiştir. Bunun için, sözkonusu müeyyideler sistemli bir ırkçı politikanın tezahürleri olarak yorumlanmamalıdır. Ermenilerin durumunda olduğu gibi Türkler vatana ihanet etmiş kişileri tedip etmektedirler. Ve Araplar içinde bazıları Osmanlı'ya isyan etmişlerdir. Aynı raporda Toynbee, kendi icatları olan ve Türklerin kasıtlı olarak ekonomik ambargoya tâbi tuttukları ithamına da yer vermiştir. Yine yazara göre, bu yöntem milliyetçi sebeplerle yani Lübnan Araptır diye uygulanmamıştır. Bu karar uygulanmıştır, çünkü, Lübnan, hükûmetin merkeziyetçi idaresini kabullenmeye bir türlü yanaşmamış ve İttihatçılara karşı direnmeye çalışmıştır. Kaldı ki, ortada bir savaş durumu mevcuttur ve bahis konusu blokaj Türklerin değil, Akdeniz'den yardım ulaştırmasını kesen Müttefik donanmasının eseridir. (4)Üçüncü olarak Toynbee, Türklerin Araplara karşı bazı tavizler vermeye hazır olduklarını bildirmektedir. Kesinlik kazanan bu gayretler kabilinden, İttihatçılar önce Yemen hakimi İmam Yahya'ya bağımsızlık vermişler. Aynı teklifi Şerif Hüseyin'e dâhi yapmışlardır. Dahası, Türkler bütün Arap vilayetlerine otonomi bahşedecek genel bir projenin son aşamasına gelmişlerdir. Aynen Avusturya-Macaristan İmparatorluğun'da olduğu gibi, Türkler de Araplarla ortaklaşa paylaşacakları bir tür çifte krallık rejimine geçmek istemektedirler. Ünlü Türkçü Ziya Gökalp Bey'in de bu tasavvuru hararetle

(1) Aynı dergi, C.XIII/330, 31.VII, 1917, s. 345.
(2) Report on the Pan- Turanian Movement, s. 10.
(3) Aynı rapor, s. 15.
(4) Aynı rapor, s. 16

savunduğu bilinmektedir. Eğer bu tasavvur, fiiliyata dökülürse, işte o zaman Türkçülükle İslamcılık arasında herhangi bir çelişki kırıntısı dahi kalmayacaktır. Ve işte o zaman her iki cereyan da birbirlerine paralel olarak layiki ile uygulanma imkânına kavuşacaktır. Şöyle ki, Türkler Anadolu'yu gönüllerince Türkleştirebilecekler; Toros'ların güneyinde de Araplar istiklâllerine sahip olacaklardır. Ama bu iki gücün mutlu birleşmesiyle ortaya muazzam bir İslam Devleti çıkacaktır. Bu da, Toynbee'ye göre, sadece İngiltere için değil, Fransa ve Ruya için de ciddi bir tehdit oluşturacaktı. (1) Böylece, Toynbee, İngilizlerin İttihatçıları Türkçülükle itham edip bu akımın Araplara ve bilhassa İslam'a düşman olduğu intibaını vererek, kendi propagandalarının esiri -onun deyimiyle- "maskarası" olmuş oluyorlardı. Türkçüler düşman propagandası karşısında -eğer İslam'a karşı bir tavırları yoksa bile, Arapların İngiliz neşriyatından etkilendiklerini hissederek, böylesine tesirli bir tavize gitmişler ve Londra'nın gayretlerini, kendi silahlarıyla cevap vererek, boşa çıkatmışlardı.

Toynbee'nin işaret ettiği tehlikeli gelişmeler karşısında İngiltere ne yapabilirdi? Ünlü istihbarat uzmanı, Raporunda bu konuda bir işaret verir. Türk-İslâm Uyanışı'nın İngiltere kadar, Bolşevik Rusya'yı da taciz edeceğinden bahisle, siyasî-ekonomik doktrinleri birbirleriyle tamamen zıt bu iki ülke arasında dünya siyasetinin gerektirdiği bir çıkar birliği oluşturabileceğine inanmak istediğini imâ eder. (2) Aslında, bu mesele savaş kabinesinde ele alınacaktır. 21 Ocak 1918 tarihli toplantıda Savaş'ın başında Ermenilerin teşvik ve tahrik edilmesiyle Batı ile Doğu Türkleri arasında bir sed oluşturulduğu ve Türkçülüğün gelişimine Ermenileri ortaya sürerek engel olunmaya çalışıldığı kaydedilecektir. Ancak, bugün Ermenileri aynı gaye için kullanmak mümkün gözükmemektedir. Savaş'ın son demlerinde bitap düşen İngiltere artık yalnız başına Asya halklarının kendi kaderlerini tayin hakkını almalarını torpilleyemeyecek duruma geldiğini anlamış ve böylece yine Osmanlı'yı içten çökertme çareleri aramaya kalkışmaktadır. Nitekim kabine, siyasî çözüm olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun içindeki bütün unsurları Türklere karşı tahrik etme kararını alacaktır. Dürzüler, Marunîler, Süryanîler, Nasturîler ve Kürtler'den medet umulmaktadır. (3) Klasik İngiliz diplomasi geleneğine uygun olarak bu çerçeve içerisinde düşünmeye alışık bir Toynbee de zaten Türklerin Turancılığını aynı silahla bozma çarelerinin hesabını yapıyordu. Ve, yukarıda sözünü ettiğimiz raporunda, o da Kürtler üzerinde İngilltere'nin tasarrufta bulunmasını önermiş miydi? Türkler, Kürtlerin Turanî olduğunu iddia ediyorlardı. Fakat, eğer İngiltere, Kürt-

(1) Aynı rapor, s. 17
(2) Aynı eser, s. 15.
(3) İngiliz Devlet Arşivi: PRO, CAB 25/43.

leri yeteri derecede tahrik eder de, Türklerin karşısına yine Türk kökenli olan bu grubu çıkartırsa, o zaman Turancılığın işi bitikti. Bu, İttihatçıların Türkçü felsefelerine indirilmiş en kattî darbe olacaktı. Hem bu Türkmen aşiretleri, çoğrafî konumları itibariyle tam Anadolu'daki Türklerle, Mezopotamya'daki Araplar arasında yer almaktaydılar. Böylece söz konusu aşiretlerin toplanmasıyla güneyde İslamcılık cereyanının gelişme yolu üzerine güçlü bir tampon bölge olacaktı. (1) Gerçekleştirilebildiği takdirde İngilizler bir taşla iki kuş vuracaklar, bir yandan Türkçülüğü , diğer yandan da İslamcılığı engelleyeceklerdi. Bu teorilerin geliştirilmesinin üzerinden bir yıl geçmeden mütareke imzalanacak ve Osmanlı Devletitarih sahnesinden çekileceği 1922 yılını beklemeye mahkûm edilecektir. İngilizler ise yukarıdaki tasavvurlarını Türkiye Cumhuriyeti ile aralarındaki Musul Meselesi sırasında tatbik etme imkânını bulacaklardır.

(1) Report on the..., s. 21-22.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCÂDELE DÖNEMİ

(1919-1923)

Cihan Savaşının son günlerinde Osmanlı Devleti'nin yayınladığı (Beyrut Vilâyeti'nin cenup kısmını -Filistin'i- ihtiva eden) son salnâmelerden birinde, "Yahudiler ve Siyonizm"e hayli geniş bir yer ayrılmıştır.(1) Burada Siyonizm Meselesi ve Filistin Davası'nın kısa bir tarihçesi verilir. "Siyonizm; Kudüs'ün mebni olduğu Siyon Dağı'ndan kinâye olup, Filistin'de bir hükümet'i müstakile-i Yahudiye'nin tesisi gaye-i siyasiyesine itlâk olunur" denildikten sonra, Siyonistler'in Harp içindeki faaliyetlerine temas edilir. Bölümün sonunda, salnâmenin yazarları şöyle bir sorgulamada bulunurlar:

> *"Siyonistler'in bugünkü günde ihraz ettikleri muvaffakiyetler gayr-i kâbil-i inkâr hakikâtlerdendir. Bahusus Rusya ve Romanya'daki teşkilâtları kelimenin bütün mânâsıyla mükemmeldir. Filistin'de yerleşen müstâmerlerin hepsi İbranice'yi çocuklarına öğretmeye mecbur tutuluyor. Ziyaret ettiğimiz bütün Yahudi mekteplerinin lisan-ı tedrisleri İbranice'dir. İspanyolca veya Eşkenazice yalnız yaşlılar arasında mukamemdir. İntibah-ı milli biltafsil arzettiğim veçhile mekteplerde temerküz ediyor. Siyonistler, milliyetperverler bütün kuvvetleriyle ümide, ideale doğru koşuyorlar. Fakat, baronların, milyonerlerin bitmek tükenmek bilmeyen paralarıyla, şımarık, müsrif ve yalnız müstâhlik kesilen bu Yahudi ekâlliyetle âmâl-i Musevi meydana gelir mi*? (2)

Osmanlı'nın bu sualine cevabı, 1926'da bir Siyonist'ten alıyoruz. Stein,

(1) *Beyrut Vilâyeti : I : Cenup Kısmı : Beyrut, Akka, Nablus* (vilâyet Matbaası, 1333-1335), s. 30-40.
(2) Aynı yerde, s. 38.

Mütareke'den itibaren Savaş'la birlikte yöreden ayrılan beşbin Musevi göçmenin "ev"lerine döndüklerini ve böylece Filistin'e yetmişbin civarında göçmenin vardığını kaydetmektedir. 1914'te Filistin'de doksanbin Musevi varken, bu rakam 1925'te 104.000'e fırlayacaktır. Hesaba göre, Filistin'e ayda üç bin civarında Siyonist yerleşmektedir. 1920'lerin ilk yıllarında Filistin'de Balfour Bildirisi'ni ihtiva eden bir manda idaresi kurulmuş ve Siyonistler bu yöredeki varlıklarına 350.000 hektar arazi daha katmışlardır.(1) İşte, bu bölümde, Filistin'in "Siyonistleşmesini" bahis konusu edineceğiz. Tabiî, Türkler'in bu gelişmeler karşısındaki tavrını da...

1. Ortadoğu'da Yeni Uluslararası Siyasî Düzenin Oluşması

Allenby'nin işgâliyle, 1917'den itibaren Filistin, askerî bir yönetimin altına girer. İlkin Sir Arthur Money, ardından Sir Louis Bols'un idaresinde bölgedeki bütün sivil makamlar dahi İngiliz askerî otoritelerince doldurulacaktır. Askerî makamların "yishuv"larla olan ilişkilerini düzenlemek ve Balfour Bildirisi'nin taahhütlerinin yerine getireleceği zemini hazırlamak üzere Siyonistler, bir "komisyon" oluşturarak, Filistin'e göndermeyi kararlaştırırlar. Onlara göre, bu komisyon, Filistin'in "anayasal statüsünün" belirginleşmesinde de etkin olmalıdır. Weizmann'ın başkanlığındaki bu komisyon, İtalya ve Fransa'dan da üyelerin katılımıyla Avrupa'dan hareketle Filistin'e varır.(2) Weizmann, kendi hatıralarında, komisyon Filistin'e varır varmaz, Araplar'ın "İngilizler'in Musevileri ülkeyi teslim almaya gönderdiklerine" inandıklarını yazmaktadır.(3) Hatıraları okununca Weizmann'ın şikayetlerinin bitmediği görülecektir. Siyonist lider, Filistin'deki İngiliz askerî yönetiminin Balfour Bildirisi'ni tatbik etmek gibi bir vecibeyi kabul etmediğini, adetâ bundan "haberdar" olmadığını yazar. Hâttâ, İngiliz işgal yönetiminin, Siyonistler'e kıyasla Arapları tercih ederek, taraf tuttuğundan yakınır.(4) Allenby kendisini kabul edince, "Anlıyorum, ama, şu anda mahallî halkın endişelerine mucip olabilecek herhangi bir tedbir alamayız!" (5)

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ekim'in (1918) sonuna doğru Lawrence'ı Londra'ya çağırır. Amaçları, Şerif Hüseyin'in isyanı ile ünlenen bu ajanı Siyonizm'e karşı daha ılımlı davranmaya ikna edebilmektir. Aslında, Londra'da yapılan, "Pan-Arap" yaklaşımı dolayısıyla Lawrence'ın kulağını çekmektir. Whitehall, onu Suriye'de Fransızlar'ın da çıkarı olduğunu ve Araplar'ın da sınırlı bir Siyonist programına karşı çıkmamaları gerektiğini hatırlatır. Ünlü casus, Londra'nın bu "çok boyutlu" Ortadoğu politikasını Araplara ve özellikle "dostu" Faysal'a iletmeli, hâttâ, onun ötesinde ikna etmelidir.(1) Bu çerçevede okuyucuya ünlü Arap gözlemcisi Antonious'un Lawrence hakkındaki tesbitlerini hatırlatmakta yarar vardır. Antonius, Lawrance'ın "Arap Uyanışı"na katkısını, askerî ve siyasî cephelere ayırır. Askerî sahada Arap alemi ona minnettardır. Ancak, siyasî sahada Lawrence çelişkili bir tavır izlemiştir.(2) Tibawi ise Lawrence'ı "gizli bir Siyonist" olarak nitelendirir.(3) Siyonist lider Weizmann da hatıralarında Lawrence'ın "davalarına hizmetine şükranlarımı arzetmeden geçemeyeceğim" diye yazar.(4)

5 Aralık'da (1918) toplanan "Şark Komitesi"ne Lawrence de katılacaktır. Balfour'un da mevcut olduğu bu toplantıda konu, tabiî ki, Suriye ve Filistin'in mukadderatıdır. Curzon, toplantıyı açarak katılanlara İngiltere'nin McMahon kanalı ile Araplara verdiği vaadleri ile 1918'deki deklerasyonu hatırlatır. İlginç olan bu toplantıda Curzon'un da Şerif Hüseyin'e Filistin'e "bağımsız" lığını söz verdiğini ifade etmesidir. Ancak, Siyonistler'in varlığı yörede farklı bir yapılaşmaya gidilmesini zarurî kılmaktadır. Hem Araplar, hem de Siyonistler, İngiliz himâyesi beklemektedirler. Ne var ki, Curzon'a göre, bu çifte sorumluluk İngiltere'nin başını ağrıtacaktır. Toplantıya katılan yetkililerden biri, eğer Filistin'de Siyonist taleplerine tamamıyle karşılık verilmezse, Museviler'in "Bolşevikleşeceğini" uyarınca, Cecil, gülerek, "Rothschild'lerin Bolşevik çetelerine liderlik edebileceğini düşünebiliyor musunuz?" diye sorar! Toplantıda, herkes Araplar'ın savaş sırasında "görevlerini yaptıklarını" teslim eder. Curzon, bunun karşılığı olarak, Faysal'a Hatay'dan Trablusşam'a kadar Suriye arazisinin verilmesini bir kere daha savunur. Lawrence dinlemekle yetinecektir.(5)

10 Aralık'ta Faysal, Londra'dadır. Lawrence tercümanlığında Balfour'la görüşür. Bu toplantıda neler görüşüldüğü hakkında Balfour'un özeti dışında elimizde kaynak yok. Balfour'a göre ise, Faysal Fransız'lara karşı çık-

(1) L. Stein, "The Jews in Palestine", *Foreign Affairs*, C. IV/3 (Nisan 1926), s. 415-432.
(2) C. Weizmann, *Trial and Error* (New York, 1949), s. 266-267.
(3) Aynı eser, s. 272.
(4) Aynı eser, s. 273.
(5) Aynı eser, s. 274.

(1) PRO, CAB. 27/24,29.X.1918.
(2) G. Antonius, *The Arab Awakening* (New York, 1965), s. 323.
(3) A. L. Tibawi, *Anglo-Arab Relations and The Question of Palestine 1914-1921* (Londra, 1978).
(4) *Trial...*, s. 294-295.
(5) PRO, CAB. 27/24.

makta kararlıdır.(1) Tibawi ise, Faysal'ın babasına yazdığı mektuptan, onun Fransa'nın Suriye'yi tümüyle "yutmaya" hazırlandığını Balfour'a hatırlattığını ve eğer Paris bu tehlikeli yola girerse ve de Londra, Paris'in bu ihtirasına gem vuramazsa, İngilizleri dünya kamuoyunda ilişkilerine "ihanet"le suçlayacaklarını belirttiğini ileri sürmektedir. (2) Faysal, Sykes-Picot Andlaşması'nın iptâlini talep etmektedir. Balfour ise Faysal'ın bu sert çıkışına, Arap isteklerine ancak barış görüşmeleri sırasında sahip çıkabileceklerini söylemekle yetinecektir. Ertesi gün, Faysal, İngiliz Kralı V.George'un huzuruna çıkar, kendisine nişan verilerek gönlü, şeklen de olsa, alınmaya çalışılır. Londra'daki kalışı içerisinde İngiliz Ermeni cemiyetleri de Arap liderlerine müracaat edecek ve yakınlaşan barış görüşmelerinde "birbirlerine destek olmaları" gerektiğini hatırlatacaklardır.

Faysal'ın Londra'daki önemli teması, hiç şüphesiz ki, Weizmann'la olanıdır. Bu buluşmayı Lawrence'ın daha önceden hazırladığı ve amacının Siyonistlerle Arap milliyetçilerini "uzlaştırmak" olduğu bellidir. Aslında Lawrence, bunu temin etmede pek zorlukla karşılaşmayacağını düşünüyor olmalıdır. Çünkü, Mekke Şerifi'nin gazetesi, *El-Kıble*'de zaman zaman Musevi muhaceretine olumlu bakan bazı makalelere rastlamak mümkündü. (3) Hattâ, Faysal, harbin sonunda Londra'da münteşir *Times* gazetesine verdiği bir demeçte her iki milletin, kendi hedeflerine Paris Barış Konferansı'nda ulaşacaklarını ümit ettiğini belirtmiştir. "Aralarını Türkler açmıştı."(4) Halbuki, şimdi anlaşabilirlerdi! Ayrıca Faysal, Lord Rothschild'i kendisinin şerefine verdiği ziyafette de aynı hissiyatını tekrarlayacaktı: "Hiç bir Arap, Musevi milliyetçiliğinden ürkmez veya korkmaz.... Dr. Weizmann'ın idealleri bizim de ideallerimizdir." (5)

Buluşmanın zabıtlarında en hakikâte yakın görünen husus, her iki liderin de kendi açılarından Sykes-Picot'ya karşı oluşlarıdır. Bunun dışında Weizmann, toplantıdan elinde müşahhas bir belge ile çıkmak istediği için, Faysal'dan görüşlerini yazılı almak istemiştir. Bu belgenin Siyonistler'in propaganda gayretleri için kullanılabileceği bellidir. Ancak, Faysal, taahhüdünü "şartlı" yerine getirmiştir. Faysal, yukarıda belirtilen "uzlaşma" metninin al-

(1) PRO, FO. 371/3386, no. 205516, 11.XI.1918.
(2) Tibawi, a.g.e., s. 331.
(3) M. Perlmann, "Chapters of Arab-Jewish Diplomacy, 1918-1922", *Jewish Social Studies*, C.VI (1944), s. 130-131.
(4) Perlmann, a.g.m., s. 133.
(5) Aynı yerde, s. 134.

tına imzasını atmadan "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 4 Ocak 1919'da verildiği muhtıramızda işaret edilen Arap bağımsızlığı garantiye alındığı takdirde " şerhini koymayı unutmayacaktır. Dahası, bu tahakkuk etmediği halde Weizmann ile akdedilen çerçevenin geçersiz olduğunu vurgulayacaktır. Tibawi, yaptığı araştırmada adı geçen 4. XII. 1919 muhtırasını İngiliz arşivinde bulamadığını ifade etmektedir. Böylece, mezkûr dökümanın Faysal'ın barış konferansından taleplerini ihtiva eden bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeyi yorumlayan Tibawi'ye göre, Faysal'ın Weizmann'la bir araya gelmesinin sebebi, Arap liderinin ABD Başkanı Wilson'a, Siyonistler aracılığı ile ulaşabilme ümidi yatmaktadır. Faysal, sadece ABD'nin, Sykes-Picot'yu iptal edebilecek güce sahip olduğuna inanmaktadır.(1) Gerçekten de Amerikalılar'ın, özellikle Wilson'un yeni uluslararası düzene ilişkin tasavvurları, İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğu'ya uygulamaya kararlı oldukları salt kolonyalist siyasete gizli bir "fren" teşkil etmektedir. Faysal, bundan yararlanmayı düşlemektedir.(2)

Pekiî, Siyonistler Faysal'ın bu istediğini yerine getirmişler midir? Evans'a bakılırsa, Siyonistler'in yaptığı başlıca yardım, Arap liderini Paris'teki Amerikan delegelerinin ileri gelenlerine "tanıtması" olmuştur.(3) Siyonist önderlerinden Stephen S.Wise, Başkan Wilson'dan Faysal ile görüşmesini "rica" eder. Wilson ise, kendisine, konu hakkında özet bir "not" hazırlanmasının yeterli olacağını kaydeder. Faysal, Başkan'la değil, danışmanı House ile görüşebilecektir. House, Faysal'ın şikayetlerini dinler, üzüntüsünün sebeplerini bildiğini söyler, onu yatıştırmaya çalışır. Bu arada Faysal, Washington'un Ortadoğu uzmanlarından W.L.Westermann ile de buluşturulur. Bu görüşmelerde Lawrence, Faysal'ı yalnız bırakmamaktadır. Amerikalılar, ABD mandaterliği isteyen, fakat bu olmazsa İngilizlerinki ile kifâyet edebileceğini söyleyen Faysal'ı "dinlerler". Ancak, Amerikalılar'ın aralarındaki yazışmadan Faysal'ın "manda'nın ne demek olduğunu iyi anlamadığına" dair bir intiba edindikleri de görülmektedir!

Biz, Faysal'ı daha sonra Paris'te görüyoruz. Arap lideri, ananevî, kıyafeti ile Paris'te boy gösterdiğinde, Batılı diplomatlar için etkileyici bir tablo

(1) Tibawi, a.g.e., s. 334.
(2) ABD'nin Savaş Sonrası "dünya politikası" için, bkz: R. Lansing, *The Peace Negotiations: A Personal Narrative* (New York, Londra, 1969); D. H. Miller, "The Origin of the Mandates System," *Foreign Affairs*, C.VI/2 (Ocak, 1928), s. 277-289.
(3) L. Evans, Çev: T. Alanay; *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924* (İstanbul, 1972), s. 121 vd.

oluşturur. Başkan Wilson'un danışmanı Albay House, hatıralarında, onu "Hz. İsa"ya benzetecektir. Oryantalist bakış açısına cazip gelecek görünümü bir yana bırakılırsa, Faysal'ın barış konferansında ciddî handikapları da yok değildir. Bir kere maiyetinde yabancı dil, özellikle İngilizce bilen, yoktur. Üstelik, Fransızlar, kendisinden "nefret" etmektedirler. Karşısında tezlerini anlatacağı diplomatlar ise tecrübeli dış politika uzman ve uygulayıcılarıdır.

Faysal, 6 Şubat'ta (1919) Arap tezlerini "Onlar Konseyi"ne getirir. Asya'da Arapça konuşan halkların birleştirilmesini ve bağımsızlığa kavuşturulması tezini savunur.(1) Araplar, İtilâf Devletleri safında -Osmanlı'ya karşı-savaşmışlardı. Şimdi sıra İtilâf Devletleri'nin verdikleri sözü tutmalarına gelmişti. Manda konusu ve hangi gücün bu yetkiyi alacağı ise yörede bir tetkikle bulunmalıydı.Himâye konusunda Faysal, yabancı danışman ve yardımı kabulleneceklerini belirtmişti. Fakat, yine de bunun sınırı olmalıydı: "Araplar, çarpışarak kazandıkları istiklâllerinden vargeçmeyeceklerdir."(2)

Yunan ve Ermeniler'den sonra 26 Şubat'ta konferansın gündemine Siyonistler gelir. Ancak, Weizmann konuşmasını hazırlamadan İngilizler'le temas halindedir. Taslak metinde bir "Musevi Commonwealth"i isteği ifadesi görülünce İngilizler, bu terimi Weizmann'dan kullanmamasını isterler. İsteklerini "millî bir yurt" tanımı ile sınırlandırmalıdırlar. "Kaç defa Siyonist'lerin doymak bilmeyen (İng. İnsatiable) ihtiraslarına dikkat çektim" diyen Curzon, bu konuda Balfour'u da ikâz ettiğini belirtiyordu:

> *"Commonwealth ne demek canım? Sözlüğe alıp baktım: Devlet, bağımsız bir cemaat, cumhuriyet olarak tarif ediliyor... Daha ne kadar Siyonistler'in gerçek amaçlarını ve İngiliz himayesinin bu hedefe ulaşmak için ardında çalışılacak bir perde olduğunu görmemeye devam edeceğiz?"* (3)

Curzon'un bu çıkışı karşısında Weizmann, Balfour'a "sığınmak" ister. Bu defa Balfour, İngiliz Dışişleri'nin kesin tavrı karşısında, çaresizdir: "Tezinizi bildiğiniz gibi savunun" demekten başka şekilde yardımcı olamaz.(1)

(1) Tibawi, Faysal'ın Konsey'deki demecinin sonradan tercüme edilirken Lawrence tarafından "tahrif"e uğradığını, Arap liderinin Siyonizm'e ve Arabistan'ın bölünmesine karşı çıktığını yazmaktadır. Bkz: Tibawi, a.g.e., s. 343.
(2) Evans, a.g.e., s. 123-127.
(3) PRO, FO. 371/4153/13537, 20.I.1919.

Salona alındıklarında sözü ilkin Sokolow alacaktır. Kendini "Siyonist Örgütü'nün ve Filistin'deki Musevilerin temsilcisi" olarak tanıtır. Hazırladıkları muhtırayı dağıttıktan sonra, Sokolow, savaş sırasında Siyonistler'in İtilâf Devletleri için bütün Musevileri mobilize ettiklerini belirterek, Filistin'deki "tarihî hakları"nın tanınmasını ister. İngiltere mandası altında bir Musevi yurdu ihdas edilmeli ve bu varlığın zamanla bağımsız bir "Commonwealth"e inkılâb etmesi için idarî-siyasî ve iktisadî şartlar yaratılmalıdır!

Sokolow'dan sonra Dr. Weizmann kısa bir konuşma yaparak mandater devletin bir an önce Filistin'e Musevi göçünü organize etmesi hususu üzerinde durur. Onu takiben de, yine Siyonist Örgüt'ten Yürütme Kurulu üyesi M.Ussischkin ve Fransa kanadından M. Spire de Sokolow'un tezlerini teyid edici ilâvelerde bulunurlar. Son olarak ise, aslen bir Siyonist olmadığını itiraf eden College de France'da öğretim üyeliği görevinde bulunan Prof. Sylvain Levi, Filistin'de örgütün Baron Rothschild'ların himmetiyle yararlı iktisadî ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirdiğini savunur. Ancak, bundan sonrası hayli zor olacağa benzemektedir. Filistin bu haliyle Doğu Avrupa'dan gelecek göçü massedebilecek midir? Gelenler, yöreye-iklim ve kültürel şartlarına- ayak uydurabilecekler midir? Prof.Levi bu ikazlarına rağmen, sözlerinin sonunda Filistin'i ziyaret ettiğini ve Siyonistler'in gayretlerinden "ümitli" olduğunu kaydedecektir.

Demeçlerin dinlenmesini takiben, İngilizler'de tedirginlik yaratan "Commonwealth" sözcüğü, ABD delegasyonunda da istifhamlara sebep olacaktır. Nitekim, Lansing, Dr. Weizmann'a "Musevi Millî Yurdu'ndan ne anladığını sorar. Aklı karışmıştır. Acaba, burada bağımsız bir Musevi Hükümeti mi kasdedilmektedir? Cevaben Weizmann, Siyonist Örgütü'nün "istiklâl" istemediğini, fakat Filistin'de, yöreye her yıl 70-80.000 Musevi göçmen yollamayı düzenleyecek bir manda idaresinin tesisini düşündüklerini kaydeder. Ayrıca, yörede İbranice eğitim verilecek Musevi okulları açılmalıdır. Bu gayretlerle Filistin'de "İngiltere'de bir İngiliz, Fransa'da bir Fransız milletinin olduğu gibi, Filistin'de de bir Musevi milliyetinin yaratılması" mümkün olacaktır. Weizmann'a göre, Filistin'de ne zaman bir Musevi çoğunluğu teşkil edilirse o zaman bir bağımsız hükümet tesisi kaçınılmaz ola-

(1) Tibawi, a.g.e., s. 346.

caktır! Bu sonsöz'den sonra Siyonistler, salondan ayrılırlar. Zabıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla, o gün, onların arkasından herhangi bir yorum yapılmaz! (1)

Buraya kadarki gelişmelerden Amerika'nın Filistin'e ilişkin tutumunun pek belirsiz olduğunu söyleyebiliriz. Wilson, Balfour Bildirisi'ni onaylamıştı. Ancak, bu tavır ne ölçüde yörenin mukadderatında gerek İngilizler'e, gerek Siyonistler'e söz hakkı tanıyordu; orası muğlaktı. Başkan Barış Konferansı'nda Ortadoğu'ya yönelik alınan bütün kararların manda sistemiyle uyum içinde olmasını arzuluyordu. Ancak, İngiliz-Fransız tasavvurları ile Siyonistler'in emellerinin bu çerçeve ile nasıl telif edilebileceği konusunda Wilson, müttefiklere herhangi bir anahtar sunmaktan acizdi. Üstelik, ABD'nin Ortadoğu'da oynamak istediği rolün de ne olduğuna dair Wilson'un kesin tavrı da halen kristalleşmemişti.(2)

Öte yandan, 15 Şubat'ta Fransa, Suriye (ve dolayısıyla Filistin) konusundaki kendi görüşünü açıkça ortaya koyacaktı. Paris, yekpâre Suriye üzerinde mandaterlik hakkı talep ediyordu. Bu talebi, İngiltere'nin kabullenmesi beklenemezdi. Mesele çıkmazsa girince, Başkan Wilson müdahale etmek zaruretini hissetti ve yöreye devletlarası bir kurul gönderilmesi teklifini getirdi. Kurul, yörede kamuoyunun nabzını ölçmeliydi. Clemenceau, prensip olarak, bu tasavvura karşı çıkmadığını; ancak, bunun Suriye için "uygun olmadığını" açıklayacaktır. İngiltere cephesinde ise Balfour da Filistin'in bu tetkikin menziline girmesine karşı çıkacaktır. Daha bir süre önce -19 Şubat 1919'da-Balfour, Lloyd George'a Filistin'in İngiliz tezleri içinde en "zayıf" nokta olduğunu ve yörede "kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanamayacağını" hatırlatmamış mıydı? "Eğer mahalli halka sorulursa, kuşkusuz ki, Musevi aleyhtarı bir sonuç çıkacaktır" diyen Balfour'a göre, Filistin "istisnaî" bir bölgeydi.(3) Balfour'a rağmen, Lloyd George, ilk başta, Wilson'un tasarısını reddetmeyecektir. Ancak, kurul oluşturulmaya başlanınca tetkikin yörede karışıklıklara sebep olacağı bahanesiyle, İngiltere ve Fransa heyete katılmaktan vazgeçtiler.

Tahmin edileceği gibi Siyonistler, Suriye ve ve Filistin'e bir soruşturma

(1) Siyonistler'in Paris Barış Konferansı'ndaki görüşmelerine ilişkin, bkz: FRUS: *The Paris Peace Conference 1919* (Washington, 1943), C.IV, s. 161-170.
(2) Evans, a.g.e., s. 130-134.
(3) PRO, FO. 371/4191 veya 371/4171, belge no. 51811, 23.I.1919.

heyetinin gönderilmesine baştan beri olumlu bakmıyorlardı. Tasavvur, bir tek Faysal'ı sevindirmişti. Faysal, Mayıs başında Suriye'ye döndü. Paris'ten hiç de iyi haber almamış, Arapları yatıştıracak ve gelecek "King-Crane Kurulu" için kamuoyunu hazırlayacaktı. Şam'a varır varmaz, ileri gelen Arap milliyetçilerini topladı, onları teskin etti. Akabinde Amerikalılar üzerinde etkili olabilecek şekilde Arap kamuoyunu örgütlemeye koyuldular. Zaten, Yafa'daki "Müslüman-Hıristiyan Komitesi" Şubat ayında Paris'e gönderdiği telgraflarda Filistin'de bir Siyonist yurdu kurulması tasavvurunu, yöreye Musevi göçünü reddettiklerini belirtmişti. Ancak, mahallî Musevilerin Arap kardeşleriyle birlikte, barış içinde bir arada yaşamalarına karşı çıkılmıyordu. Benzeri protestolar Kudüs merkezli Filistin Umumî Meclisi-el-Camiye el-Filistiriyya al-Umumiya- tarafından Barış Konferansı'na iletilmişti. Bu arada Temmuz'un ilk haftasında Şam'da "Umumî Suriye Kongresi" toplandı. King-Crane Kurulu'nu etkilemek üzere direktifler verildi, dilekçeler hazırlandı.

Dr. Henry Churchill King oberlin Koleji'nin rektörüydü. 1918-1919 yılları arasında bir "hayır" kurumu olan Genç Hıristiyan Erkekler Örgütü'nün (Young Men's Christian Association) dinî işlerinden sorumlu bölümünün müdürlüğünü de yapmıştı. Yaşıtı-King de 1858 doğumluydu- ve vazife arkadaşı Charles R. Crane Chicagolu bir tekstil fabrikatörü iken 1917'de Başkan Wilson'un isteği ile Rusya'ya özel bir komisyona başkanlık etmek üzere gitmiş; akabinde King gibi 1919'da Barış Konferansı'na Amerikan temsilcisi olarak tayin edilmişti. Crane Mayıs 1920'den Haziran 1921'e kadar Amerika'nın Pekin büyükelçisiydi.(1) King ve Crane, Ortadoğu misyonlarına başlamadan Paris'te Barış Konferansı yetkililerinin kendilerine sundukları bütün raporları birer birer okurlar. Maiyetlerindeki danışmanlarla birlikte 10 Haziran'da başlayan ve Suriye -Filistin-Çukurova'yı kapsayan gezilerini 21 Temmuz'da noktalayacaklardır. Gezileri süresince, her gittikleri yerde çeşitli cemaat ve çevrelerle görüşür ve onların kendileri için hazırlamış oldukları dilekçeleri, raporları alırlar. Görevleri sırasında işgalci İngiliz ve Fransız yetkililerinin "etkileme" veya "engelleme" gayretlerini ayrı ve gizli bir rapor halinde de Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na takdim etmekten çekinmeyeceklerdir. King ve Crane'nin yazdıklarına bakılırsa, İngilizler Suriye'de, Fransızlar da Lübnan'da halka kendi mandalarını benimsetmek için fevkalade gayret göstermişlerdir; bu konuda maddî taltif, hatta cebrî zorlamalara,

(1) *Editor and Publisher*, C. 55/17 (New York, 2. XII. 1922), s. IV.

baskı ve tutuklamalara bile tevessül etmişlerdir. King-Crane heyeti bölgede iken bile, alenî olmasa dahi, aynı etkileme metodlarına müracaat etmişler; bazı heyetlerin -aşırı milliyetçilerin- onlara ulaşmasını engellerken, diğerlerinin-koşullandırılmış olanların- kabulu için aracı olmuşlardır. Öte yandan, King-Crane ekibi, hem İngilizler'in, hem de Fransızlar'ın yörede birbirlerinin aleyhine kamuoyu yaratmaya çalıştıklarını da farketmiştir.(1) Komisyon, bu çabalardan etkilenmeksizin raporunu tanzim ettiğini kaydetmektedir.

Rapor, geneli itibariyle gözlem, istatistikî veriler, çeşitli değerlendirmeler ve tabiî ki nihaî tavsiyelerden oluşmaktadır. Ancak, rapor, mahiyeti dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan bütün Ortadoğu'nun kaderine ilişkin bir inceleme intibaını veriyorsa da, Türkiye üzerinde geniş araştırma yapılmadığı hemen ilk okuyuşta önemli bir eksiklik olarak göze derhâl çarpmaktadır. Oldukça kısa (ve sathî) geçiştirilen Türkiye'nin akıbeti üzerinde King-Crane Komisyonu- burada esas konumuz itibariyle ayrıntılarına giremeyeceğiz- raporlarında belirttikleri çeşitli mahzurlarına rağmen, Osmanlı Türkiyesi'nden "Ermenistan" ve "İstanbul devletçiğinin" ayrılmasını savunmaktadır. Komisyona göre, Osmanlı'nın Arap vilayetlerinin ana bünyeden Suriye ve Mezapotamya olarak koparılması zaten daha önceden kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine tartışma (veya aksini iddia etme) bile gereksizdir. Bu itibarla, gezileri sırasında İslâmcı çevrelerin Türk-Arap imparatorluğu şeklinde Osmanlı düzeninin sürdürülmesi yönündeki tekliflerini dikkate almayacaklardır!

Rapor'un ağırlığı-belki de yazarları Gn. Harbord'un Anadolu'ya ilişkin benzeri çalışmasını tamamlamayı amaçladıklarından -Suriye ve Filistin üzerindedir. Yöre halkının taleplerini dört ana başlık altında toplar ve taraftarlarının sayısına göre bunları (a) İstiklâl, (b) Şam, (c) Lübnan, (d) Siyonist "programları" olarak yoğunluklarına göre sıralarlar. İstiklâlciler; mandaya, Siyonist devletine ve Yahudi muhaceretine karşıdırlar. Çukurova'dan Kızıldeniz'e kadar Suriye'nin bölünmezliğini ve mutlak bağımsızlığını savunmaktadırlar. İkinci olarak, talepler kümeleştirildiğinde, halkın büyük bir çoğunluğunun da Şam'da 2 Temmuz'da toplananan "Umumî Suriyeliler Kongresi"nde alınan kararlar doğrultusunda İstiklâlciler'e katılmakta, ancak Amerika veya İngiltere'nin "himâyesine" daha anlayışla bakmaktadırlar.

(1) Aynı yerde, s. XX. vd.

Şamcılar, Emir Faysal'ı liderleri olarak kabullenmişlerdir. Üçüncü olarak, özellikle Lübnan'da, Fransa mandası altında bu yörenin Suriye'den ayrı bir siyasi ünite haline getirilmesi talepleri ile karşılaşılmıştır. Son olarak ise, King-Crane Komisyonu, Filistin'de Siyonist emellerle tanışmışlardır.(1)

"Genel düşünceler" kısmında King ve Crane, yöre halkının Harp sırasında Müttefikler'in verdikleri vaadleri ve Wilson'un "Ondört Noktası" doğrultusunda artık kendi kaderlerini tayin edebilecekleri yeni bir Ortadoğu yaratılacağına inandıklarını (ve bunu beklediklerini) kaydetmektedirler.(2) Bu kayıtla Rapor'un yazarları, yöre halkının aldatılamayacağını, verilen sözlerin tutulması gerektiğini imâ etmekte ve kendi görevlerinin de bu taahhhütlerin yerine getirilmesi için halkın eğilimlerini belirlemek olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu düşünceden hareketle tavsiyelerini oluşturmuşlardır. Suriye'nin geleceğine ilişkin olarak, ilkin bu yörede hangi devlet "mandater" olursa olsun, yetkilerini bir sömürgeci güç şeklinde değil de, bölgenin kalkınma ve selametini kutsal görevi addeden bir "hâmi" olarak kullanması gerektiğini belirtmektedirler. Manda idaresi geçici bir süre için tesis edilmeli, bu zaman içinde Suriye halkının kendi kendini yönetebilir siyasi olgunluğa kavuşabilmesi için eğitimde kusur edilmemelidir!

Ayrıca, mandater devlet, zinhar ülkeyi ekonomik açıdan sömürmeye kalkışmamalıdır! King ve Crane'e göre, Suriye'nin bütünlüğü sağlanmalı; Filistin ve Lübnan "anavatan"dan koparılmamalıdır. Ancak, Çukurova'nın konumu farklıdır. Hangi kıstası -demografik, etnik, tarihi , vs. -ölçü alınırsa alınsın, Çukurova (ve Hatay) Anadolu'nun bir parçasıdır. Bu yöreye ilişkin Arap talepleri reddedilmelidir. Raporda Faysal'ın müstakbel Suriye Devleti'nin başkanı olması tavsiye edilmekte ve halkın bu devletin "demokratik çizgide bir parlamenter krallık" gibi bir rejimi benimsemeye hazır olduğu kaydedilmektedir.(3)

Raporda, "Siyonizm" için ayrı bir bölüm kaleme alınmıştır. King ve Crane, görev gezilerine başlamadan önce Siyonizm'e iyi niyetle ve anlayışla yaklaşmak üzere şartlandırıldıklarını itiraf ederler.(4) Filistin'e varınca da Siyonistlerle bizzat görüşmek imkanını bulmuşlardır. Kolonizatörlerin Filistin'deki başarılarını inkâr etmemektedirler. Ancak, Balfour Deklarasyonu

(1) Aynı yerde, s. V-VI.
(2) Aynı yerde, s. VIII.
(3) Aynı yerde, s. IX.
(4) Ayni yerde, s. X.

onlara göre, bir "çelişkiler yumağıdır". Filistin'de bir Musevi yurdu, orada yaşayan Musevi olmayan halkın haklarını zedelemeden nasıl ihdas edilebilir? King ve Crane Komisyonu'na göre deklarasyondaki "Musevi Yurdu" meselesi Filistin'de bir Siyonist Devlet kurmaktan başka bir şekilde izah edilemez. Bir Musevi (Siyonist) devletinin Filistin'li Arapların self-determinasyon haklarını rencide etmeyeceği söylenebilir mi? Komisyon, Siyonizm hususunda son derece gerçekçidir. Balfour Bildirisi'nin Savaş'ın başından beri savunulagelen "milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı"na, Müttefiklerin bu yöndeki vaadlerine ve Wilson'un prensiplerine ters düştüğü inancındadır. Eğer bu ilkelere sahip çıkılacak ve yöre halkının istek ve eğilimleri göz önüne alınacak olursa, Filistin'in nüfusunun onda dokuzuna sahip Araplar'ın şidddetle Siyonist programa karşı oldukları ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle, Filistin'de bir Siyonist devlet kurmak ve Musevi göçüne izin vermek, beraberinde getireceği sosyal ve ekonomik baskılarla, Filistin'li Araplar'ın bütün haklarını (ve tabiî dolayısıyla Müttefiklerin vaadleriyle Wilson'un ilkelerini) ihlâl etmek demek olacaktır. Bu sonuca Filistin'li Araplar katlanmayı düşünmedikleri gibi, Suriyeliler de karşıdırlar. Bu nedenle, Barış Konferansı, Filistin'deki anti-Siyonist eğilimi görmezlikten gelmemelidir. Komisyonun görüşlerine danıştığı İngiliz yetkililer, Filistin'de Musevi (Siyonist) yurdunun ancak "kaba kuvvet" ile tesis edilebileceği hususunda hemfikirdirler. Elli bin askerin desteği olmaksızın bu programı uygulama şansı yoktur. Bu da Filistin'li Araplar açısından büyük bir adaletsizlik değil midir? Sonra, Filistin, her üç semavî dince de mukaddes olan bir yöredir. King-Crane Komisyonu, Museviler'in, ne Müslümanların ne de Hıristiyanların hassasiyetlerini incitmeden bu kutsal yörenin koruyuculuğunu yapacağına inanmamaktadır. Çünkü Hıristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal olan yerlerin-tapınak vs. - Musevilerce değerli olmadığı gibi, onların dininee tanınmamakta, hattâ taraftarlarınca menfi gözle bakılmaktadır. Oysa ki-Türk yönetimini kastediyor- Müslümanlar, hem Museviliği, hem de Hıristiyanlığı reddetmedikleri için, Arz-ı Mevud'un Siyonistler'den daha iyi koruyucuları olmuşlardır, olacaklardır! King ve Crane, bu nedenle Filistin'in "Büyük Suriye"ye ilhâkını, Musevi göçünün kısıtlanmasını ve Siyonist programının yeniden ele alınarak, Balfour Bildirisi'nin törpülenmesini Barış Konferansı'na tavsiye etmek zorundadırlar. Bu aradada, Kudüs ve civarı üzerinde kutsal mahallerin korunmasını denetleyecek bir milletlerarası komisyon ihdas edilmesine de karşı değillerdir.

Toplu olarak değerlendirildiğinde, King-Crane Komisyonu; Suriye, Mezopotamya, Ermenistan, İstanbul ve Türk devletlerinin umumî bir manda idaresi altında birleştirilmesini ve bu görevin de A.B.D.ne verilmesinin uygun olacağını savunmaktadır. Ancak, ABD bu mandaterliği reddederse görev, ikinci alternatif olarak İngiltere'ye tevdi edilebilir. Rapor, 28 Ağustos 1919'da tamamlanır; önce Wilson'a, daha sonra Müttefikler'e sunulur. Ne var ki, Amerika Başkanı rahatsızdır. Ve bu raporun savaşını Konferans'ta verecek durumda değildir. Zaten, ABD. Senatosu Paris çözümünü reddecek ve Avrupa merkezli dünya siyasetinden çekilecektir. Müttefikler, özellikle Fransa ve Siyonistler, King-Crane Komisyonu'nun bulgularından hayli rahatsız olmuşlardır. İngiltere ise Balfour Bildirisi'nden geri adım atmayı düşünmemektedir. Neticede rapor unutturulma yoluna gidilir. Basından dahi gizlenir. Üç yıl sonra New York'ta münteşir Editor and Publisher gazetesi, açıklamadığı kaynaktan, Rapor'u elde eder ve yayınlar. Editörleri William T. Ellis'in zehir gibi bir önsözüyle... Ellis, eğer bu Rapor, zamanında kamuoyuna mâlolsaydı, Ortadoğu haritası farklı bir veçhe kazanabilirdi, der. Editör'e bakılırsa, bu Rapor, Siyonist propagandasını kırarak Amerika'nın savaş sonrası mesuliyetini değiştirebilirdi. Bu da Siyonizm'in sonu olabilirdi! Oysa ki, barış sonrası düzenin tesisinde Avrupa'nın Savaş içinde bulaştığı gizli ittifaklar ve entrikalar egemen olmuştur. Bu emperyalist zihniyet ve onun hazırladığı pazarlıklar, bugünkü milletler arası düzeni zehirlemiştir. Şimdiki statüko, King-Crane Raporu'nda altı çizilen yöre halkının istekleri ile karşılaştırıldığında Ortadoğulu milletlerin korktuklarının başına geldiği hemen anlaşılacaktır. Ne garip bir tecellidir ki, Müttefikler'in hazırladığı bu "Gordiyon Düğümü"nü paralamayı yegâne başarabilen "Türk palası" olmuştur.(1)

Biz tekrar Eylül 1919'a dönelim. King-Crane Raporu, Arapları cesaretlendirmiştir. Suriye'deki bağımsızlık heyecanını arttırmıştır. Raporun tavsiyeleri doğrultusunda herhangi bir uygulama olmaması Faysal'a "İngiltere'nin kendilerini sattığı" intibaını verecektir. Londra ise King-Crane Raporu'nun hiddetlendirdiği Fransa'yı nasıl teskin edeceğini düşünmektedir. Nihayet bununla birlikte bir ölçüde de aşırı işgâl masraflarından iktisat yapmak düşüncesi ile Lloyd George, Suriye'den askerini çekerek, yöreyi Fransız kuvvetlerine devretmeye karar verir. Clemenceau memnundur. Ancak, Lloyd George için Faysal mesele yaratacağa benzemektedir. Arap liderini

(1) Aynı yerde, s. 11-111.

gelişmelerden haberdar etmek ve teskin etmek- üzere Londra'ya çağırır. Başbakanlık'ta yapılan açıklamada Faysal'a Suriye'nin Fransızlar'a terki anlatılır. Faysal bu "olup-bitti"yi protesto edecek ve Savaş sırasında İngilizler'le anlaştıklarını hatırlatacak, şimdi ise Londra'nın başlarına Fransa'yı niye "bela" ettiğini soracaktır.(1) Londra'daki tartışmalar Ekim ayına da sarkar. Tartışmaların bir bölümü de Filistin'in akibetini ihtiva eder. Faysal burada da, kendisinin Filistin'in Suriye'nin bir parçası olduğunda ısrar etmesine rağmen, İngilizler'in bölgede Siyonistler'e sözlerinden dönmeyeceklerini görecektir. General Gouraud'un Suriye'ye girdiği ve işgâli engellemeye çalışan Arap Milliyetçilerini tutuklatmaya başladığı haberi Londra'ya ulaşınca Faysal derhal Paris'e gider. 27 Kasım'da Clemenceau ile görüşür. Faysal'ın işgali kabul etmekten başka çaresi yoktur. Bu "uzlaşma" Faysal'ı Arap milliyetçileri nezdinde "küçültmüşse"de Antonious, Arap liderinin, o şartlarda, yapacağı herhangi bir şey olmadığına inanmaktadır.(2) Çünkü, bu kavşakta, artık Amerikalılar da Faysal'ın dertlerine sahip çıkmamaktadırlar.

ABD, yavaş yavaş Avrupa siyasetinden kopmaktadır. Evans'a göre, "Manda Sistemi"nin sulandırıldığını düşünen Washington'un Ortadoğu'daki başlıca endişesi, bağımsızlık hareketleriyle oluşan kargaşanın Amerikan misyonerlerinin çalışmalarını tehlikeye sokabileceği ihtimâlidir.(3) Amerikan Siyonist Örgütü'nün bütün gayretlerine rağmen, Dışişleri temkinlidir. Dışişleri belgelerinde, Siyonist aleyhtarı yazışmaların çokluğu, araştırıcının dikkatini çekmektedir. Siyonist propagandanın Amerikan basınını kapsadığı; amacın yurt değil, devlet kurmak olduğu, Filistinliler'in buna karşı çıkmadıkları masalına inanılmaması gerektiği, hep bu dökümanlarda işlenmektedir.(4) Dışişlerinin "soğuk" bakışına rağmen Siyonistler Kongre'de etkili olacaklar ve 20 Eylül 1922'de Amerikan Yasaması'ndan Balfour Bildirisi'ni çıkartacaklardır.(5) Dışişleri, bu "beklenmedik" gelişmeden memnun olmayacak ve Kongre'nin kararına rağmen ABD'nin Filistin'e yönelik resmî bir yaklaşımı bulunmadığını açıklayacaktır.(6) ABD, henüz Filistin mandasını

(1) Tibawi, a.g.e., 368 vd. "Müslüman aleminin önüne çıkamayacağını; onlardan Halife'ye karşı savaşmalarını, fedâkârlık yapmalarını istedim. Oysa, şimdi görüyorum ki, amaçlarına hizmet ettiğimiz Avrupa devletleri Arap ülkelerini bölüyorlar:" Evans, a.g.e., s. 219.
(2) Antonius, a.g.e., s. 302.
(3) Evans, a.g.e., s. 250.
(4) NA (US), n .01./103, 24.IV.1920, Kudüs: 867.n.01/227, 18.V.1922.
(5) Norman Howard
(6) NA (US), 867. n.01./227, 26.V.1922.

kabul etmemiş; Filistin'de yönetenle yönetilenler arasına girmemeye kararlı olduğunu ilân etmiştir. Ancak, ABD'nin Filistin'e mahsus istekleri de yok değildir. Washington, Filistin'de "Açık Kapı" ilkesi doğrultusunda petrole uzanmak, ticaret yapmak, misyonerlerini gezdirmek arzusundadır. Bunun için, Filistin'de Birinci Dünya Savaşı'nda Babıâli'nin tek taraflı ilga etmeden Osmanlı'daki kapitülasyonlardan yararlanmalıdır. Ne var ki, İngiltere -bir zamanlar Osmanlı'ya karşı bu imtiyazları ne amaçla istismar ettiğini yukarıda gördüğünüz ülke- Filistin mandaterliği ile birlikte Kapitülasyonların, devletin prestiji ve otoritesi ile bağdaşmadıkları gerekçesiyle, kaldırıldıklarını kaydetmişti.(1) İngiliz-Amerikan görüşmeleri başladığında Londra'nın amacı anlaşılır. Açık Kapı'ya karşılık, Amerika'nın, İngiltere'nin Filistin'de kurduğu düzeni kabullenmelerini ya da onaylamalarını istemektedirler. 3 Aralık 1924'de Andlaşma imzalanır.(2) ABD, Filistin'deki Siyonist emellerinin tahakkukunun garantörü olmuştur! Bir Amerikan Dışişleri yetkilisinin yazdığı gibi ileride "İngiltere bu çarktan kendisini kurtarırsa ABD bir Musevi Yurdunu korumak mükellefiyeti ile birinci derecede sorumlu olacaktır!"(3)

1920'yi Araplar için bir 'felâketler" yılı olarak nitelendiren Tibawi haklı olsa gerektir. Avrupa'da hâyâl kırıklığına uğramış Faysal, Suriye'ye döndüğünde karşısında kendisini vatanı satmakla itham eden bir kamuoyu bulacaktır. Arap milliyetçileri, gelişmeleri 6 Mart'ta tertipledikleri kongrede ele alacaklardır. Allenby, Faysal'a itidal tavsiye etmiştir; o da kongredeki nutkunda İngilizler'in belirlediği sınırı aşmamaya gayret gösterir. Yeniden İngilizler'in vaadlerine dikkatleri çeker. Sonunda Kongre, aldığı kararlara, Siyonizmi reddettiğini, birleşik Suriye'nin bağımsızlığını talep ettiklerini, askeri işgalin bittiğini ve Faysal'ı da meşruti krallıklarının ilk lideri olarak ilân ettiklerini dünya kamuoyuna açıklarlar.(4) "Müttefiklerinin" bu tarihî kararlarına saygı göstereceklerine inanmaktadırlar!..Suriye'deki bu çıkışa paralel olarak Irak'ta da 8 Mart'ta bağımsızlık ilân edilmiş ve Abdullah krallığa getirilmiştir. Bağdat ve Şam'da kutlamalar devam ederken, Londra ve Paris'teki karar vericilerin Araplar'ın kendi kaderlerini ellerine almalarını kabullenmeyecekleri bellidir. Bağımsızlık bildirilerini "geçersiz" ilân ederler. Faysal, bu gelişmelerin "hesabını vermek" üzere Paris'e, Barış Konferansı'na

(1) Evans, a.g.e., 11. bölüm.
(2) Howard, a.g.e., s. 320-327.
(3) F. Manuel, *The Realities of American-Palestine Relations* (Washington, 1949), s. 283.
(4) Suriye'deki gelişmelerin bir Türk gözlemcinin kaleminden değerlendirilmesi için, bkz: Ek no. 1.

çağrılır.

Müttefikler'in, Arap başkaldırısına cevabı "San Remo Andlaşması"dır. 24 Nisan'da Barış Konferansı Suriye mandasının Fransızlar'a, Irak ve Filistin'inkinin ise İngilizler'e bırakıldığını açıklar. Filistin'de Balfour Bildirisi de takbike sokulacaktır. San Remo'ya dayanarak Gouraud, Faysal'a sert bir ültimatom çeker. Halkın galeyanına rağmen Faysal oldukça ümitsizdir, şartları çaresiz kabullenir. Fransız işgal kuvvetleri Şam'a girerler. Mukavemet kanlı bastırılır. Gouraud, şehre girdiğinde ilk yaptığı, Faysal'a ülkeyi terk etmesini emretmek olacaktır. 28 Temmuz'da, maiyetiyle, devrik kral Suriye'den ayrılır. Suriye, artık, bir Fransız askerî diktatörlüğüdür.(1)

İngiltere'nin Musul'daki haklarından feragat etmesi karşılığında Fransa'ya bıraktığı Suriye'deki yeni sömürgecilerin ilk uygulamaları Lübnan'ın idarî sınırlarını genişletmek ve bölgedeki Hıristiyanları hakim konuma getirmek olacaktı. Fransız'lar Lübnan'ı kendi nüfuzlarının merkezi olarak görüyorlardı. İkinci olarak, Fransız işgâl yönetimi ülkenin mülkî taksimatında değişiklikler yaparak, Müslüman Suriye'yi Latakya, Cebel-ül-Dürüz, Şam ve Hatay olarak dörtlü bir bölünmeye tâbi kıldı. Antonious'a göre, bu taksimin amacı, ülkede ayrılıkçılığı körüklemekti.(2) Akabinde sıkıyönetim ilân ederek, milliyetçileri sindirdiler. İktisadî alanda Fransız şirketleri ülke zenginliklerini inhisârına alacaklardı. Bu arada kültürel açıdan Fransız etkisine yol açılacak, okullarda ve resmî dairelerde Fransız dili kullanılır hâle getirilecekti. Kısacası, Fransa, ısrarlı tavrı ile eline geçirdiği Suriye'yi emperyalist denetimine tâbi kılmayı başarmıştı.

Öte yandan, Arap İsyanı'nı başlatan Şerif Hüseyin'in Hicaz'ına dönecek olursak, yöreyi Necid'deki Suudiler, Yemen'deki İmam Yahya, Asir'deki İdrisî ve Şammar'daki İbn-i Reşid arasındaki kanlı rekabet içinde bulacağız. 1921 yazında İngiltere, Hüseyin'e bir andlaşma teklif edecektir. Lawrence, yine sahnededir. Cidde'de Şerif'e İngiltere'nin onu Hicaz hakimi olarak tanıyacağı müjdesini verir. Karşalığında Şerif Hüseyin, San Remo Andlaşması'nı, dolayısıyla Balfour Bildirisi'ni benimsemek zorundadır. Hüseyin, bazı kaynaklara göre, bünyesini saran pişmanlıktan ötürü, bu pazarlığı reddeder.

(1) "Creating an Independent Syria," *Current History*, C.XIV/6 (Eylül, 1921). Mandanın tesis için, bkz: PRO, FO. CP. 12074* *League of Nations: Mantate for Syria and Lebanon*, C. 528 M. 313. 1922 VI. Ayrıca, bkz: Zeine Z. Zeine, *The Struggle, for Arab Independence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria* (Beyrut, 1960)

(2) Antonius, a.g.e., s. 372.

Antonious, eserinde zaten Hüseyin'in Arap İsyanı'ndan dolayı İslâm aleminde yıprandığını belirtmektedir. Ayrıca, yine Antonius'a bakılırsa, Hicaz halkı da onun kötü idaresinden şikayetçidir.(1) Zaten savaş sırasında İstanbul'da münteşir Sebil-ür-Reşad, Hüseyin'in yolsuzluk ve entrikalarını kapsayan geniş bir yayın yapmış, onun bu özelliğini delillerle vurgulamıştır.(2) Antonious, eserinde Hüseyin'in Avrupa'da artık "alay unsuru" olduğundan da söz etmektedir. Tibawi ise İngilizler'in ondan ümitlerini kestiklerini, Hicaz'a maddî yardım göndermediklerini, dahası Arabistan'ın hâkimi olmaya azmetmiş Suudlar'ın ilerlemesine "yeşil ışık" yaktıklarını iddia etmektedir.(3) Nitekim, Vehabilerin önü alınamayan ilerleyişi karşısında Şerif Hüseyin tahtı oğlu Ali'ye devrecek(1925) ve bir sene sonra Suudlar, 8 Ocak 1926'da, Hicaz Krallığı'nı dünyaya ilân edeceklerdir. Arabistan'daki liderler çekişmesine son veren Suudlar'la İngiltere 20 Mayıs 1927'de Cidde Andlaşmasına imza koyarak, Arabistan'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalacaklardır.

Bu arada, San Remo'nun akabinde İngilizler Irak'ta zor günler yaşayacaklar; 1920'de kabilelerin de katılımı ile geniş bir başkaldırı ile karşı karşıya kalacaklardı.(4) Ortadoğu konusu, artık Sömürgeler Bakanlığı'na getirilen W.Churchill'in sahası olmuştur. Churchill, meseleyi kökünden halletmek üzere Kahire'de Mart 1921'de bir toplantı tertipler. Burada, boşta kalan Faysal'ın Irak Krallığına getirilmesi ve ülkenin de manda idaresinden çıkartılıp, İngiltere ile özel bir andlaşmaya bağlanması kararlaştırılır. Irak, bu yolla İngiliz hâkimiyetini yeni bir sistem altında kabullenmek zorundadır. Ekim 1922'de imzalar atılır, 23 Ağustos'ta Faysal'ın krallığı ilân edilir.(5) Irak'ı kendine bağlayan İngiltere'nin önünde Türkiye ile Musul ihtilâfı, ağabeyi Faysal'ın hakkını savunduğunu iddia ederek ortalara dökülen Abdullah'ın yarattığı kargaşa ve tabiî ki, Filistin Meselesi kalmıştır. Bu "çıbanbaşlarından" ilkinin Türkiye ile ayrıntılarına girmiyoruz. Abdullah'a gelince, İngiltere, bu Arap liderini de "pasifize" edip, Filistin Meselesi'ni izole bir çerçeve içinde hâl yoluna sokacak formülü de yine Kahire Toplantısı'nda bulacaktır. Filistin'deki Musevi asıllı Yüksek Komiserleri Herbert Samuel'i kızdırmak pahasına, Filistin'in doğusu, Şeria Irmağı'ndan itibaren Ürdün olarak bir

(1) Aynı eser, s. 335.

(2) *Sebilürreşad*, C. IX (22/29 Eylül 1926).

(3) Tibawi, a.g.e.,

(4) Bkz. Benim *Musul Meselesi Kronolojisi, 1918-1926* (İstanbul, 1987), s. 55 vd.

(5) PRO, FO. 371/7772, CP. 4233, *Irag Treaty*.

mülkî yapıya kavuşturulacak ve Abdullah buraya kral olarak getirilecektir. Böylece, Kahire'de bulunan Lawrence göre, bütün meydandaki Arap liderleri bir idarî makama sahip oldukları için, Siyonizm'e yönelen Arap Muhalefeti azalacak ve zamanla tükenecektir.(1) Bu itibarla, Abdullah'lı Ürdün adetâ bir "emniyet süpabı" gibidir. Ancak, Abdullah'a bu teklif götürüldüğünde onun hem Fransız'lar, hem de Siyonistler aleyhine artık mücadele etmeyeceği taahhüt altına alınmalıdır!

Bu kararla Churchill, Kahire'den hareketle Kudüs'e gelir; Abdullah'ı da çağırmıştır. İngiliz tasarısı kendisine açılır. Tartışmalar sırasında Abdullah, Samuel'in, Siyonist bir Musevi olarak Filistin'deki yüksek komiserliğine karşı çıkar. Filistin'de bir Musevi devletinin kurulup, kurulmayacağını sorar. Churchill ise bu soruları geçiştirir. Abdullah verilen cevaplardan pek tatmin olmamıştır. Ancak, Churchill ona Hicaz'ın bir kaç gün içinde Suudlar'ın eline geçeceğini söyler. Eğer Ürdün pazarlığını kabul etmezse, ağabeyi Faysal'ın Irak Krallığı da tehlikeye girecektir! Abdullah, İngiliz tehditleri karşısında geriler ve önüne sunulanı "kerhen" kabullenir. 30 Mart'ta Abdullah, Amman yolundadır! (2)

Filistin'e gelince.. San Remo Andlaşması'ndan bir gün önce Lloyd George, Herbert Samuel'e Filistin'deki yeni görevini -yüksek komiser- açıklar. Samuel, liberaldir. Musevi, hatta Siyonist'tir. İngiliz Başbakanı'na göre, söz konusu makamın "adamı"dır. Ancak, çitin öte yanında-Araplar'ın cephesinde- Samuel'in seçimi bir "provokasyon" olarak nitelendirilecektir. Samuel, 30 Haziran 1920'de Kudüs'e girer. Siyonistler'in sevinci ise pek uzun sürmez. Çünkü, onların "acilcilikleri" ve "köktenci" uygulamalarla Filistin'i bir anda Musevi yurduna dönüştürmek ihtirasları, Samuel'in "tedricî" metodolojisiyle çelişmektedir. Yöreye alışan Samuel, 1922'de Londra'ya Sömürgeler Bakanlığı'na nihaî tasavvurlarını götürür. Teklifleri kabul görür ve "1922 Churchill Beyaz Kitabı" olarak siyasî literatüre geçer.(3) Bir kere, en önemli, Filistin'e Musevi göçünün yörenin "ekonomik emiş gücüne göre hükümet tarafından düzenleneceği" kaydı Siyonistleri kızdıracaktır.(1) Churchill Beyaz Kitabı'nın taslağı Siyonist Örgüt'e Haziran'da tetkike verilmiştir. Weizmann ve arkadaşları "kerhen" de olsa metni kabullenirler. Ancak, Araplar'ın bunu kabul etmesi mümkün değildir. Arapların reddetmelerine rağmen,İngiltere belgeyi 1 Temmuz 1922'de yayınlar. İşte, bu metne dayanarak Milletler Cemiyeti Filistin'deki İngiliz Mandasını, 29 Eylül'de onaylayacaktır.

(1) Tibawi, a.g.e., s. 477.

(2) Tibawi, a.g.e., s. 480 vd. NA (US), 867. n. 00/17,6.IX.1921; 867.71. 00/25,14.I.1922: Siyonistler Doğu Şeria'nın "Ürdün" adı altında Filistin'den ayrılmasını kolayca hazmedemezler. Onlara bakılırsa, İngiltere, mandanın coğrafî hudutlarını tesbit ederken "Tarihî Erez Israel"e uymamıştır. Sonra, Siyonistler, kendi kaynaklarında ifâde ettikleri gibi, Filistin'in sınırlarını geleceği düşleyerek çizmişlerdi. Musevi göçü ile yörenin bir Yahudi Devleti'ne vatan olabilecek konuma geldiği zamanı gözönünde bulundurarak, Manda'nın coğrafyasını geniş tutmuşlardı. Bkz: *Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII. Zionist Congress* (Londra, 1921), C. 11, S. 34.

(3) H. M. Sachar: *A History of Israel* (New York, 1979), s. 127.

Aslında manda belgesi tetkik edilince, Siyonistler'in hiç de şikayetçi olmamaları gerektiği anlaşılır. Milletler Cemiyeti, onların İngilizler'e takdim ettiği taslak doğrultusunda Balfour Bildirisi'ni; Museviler'in Filistin'e tarihî bağları olduğunu, "ülkede millî yurtlarını yeniden kurmalarının" haklılığını, İngiltere'nin bu mecburiyeti "bütün imkânlarıyla çabuklaştırması" gerektiğini onaylamıştır.(2) Manda metninde "Arap" kelimesi geçmemekte; Filistinliler, çoğunlukta oldukları halde "Musevi olmayanlar" olarak anılmaktadırlar! Kısacası, Siyonistler'in emelleri, devletlerarası alanda "tescil" edilmiştir. Sıra tahakkukundadır.

İngiltere, 1948'e kadar elinde tutacağı Filistin'de bu yükümlülüğünü yerine getirecektir. Filistin'de İngiltere'nin kurduğu düzen, otokratiktir. Mahallî halkı kendi kendini yönetmeye teşvik edecek yerde Filistin'i tam bir sömürge olarak idare etmeyi tercih edecektir.(3) Yüksek Komiser'in, Hindistan'daki "Genel Vali/Kral Naib'inden farkı yoktur. Yasama ve yürütme yetkilerini şahsında toplamaktadır. Öyle ki, Araplar Samuel'i bir "yasa fabrikası" olmakla suçlayacaklardır. Yüksek Komiser, bütçeye de hakimdir ve mandater devletin yöredeki harcamaları tamamiyle mahallî halktan alınan vergilerle karşılanmaktadır. Başka bir deyişle, Araplar, Filistin'in "Siyonistleşmesi" için İngiliz mandasını ödemektedirler!(4) Öte yandan, Siyonistler kendilerine mahsus temsilî kurumların ihdası için vakit kaybetmeyeceklerdir. 1920 Nisan'ında "Asefat HaNivcharim" adı altında bir "millî meclis" için oylama yaparlar. Yirmiye yakın partinin katıldığı bu seçimde önce 314 mil-

(1) *Report by His Britannic Majesty's Government of the Administration under Mandate of Palestine and Turkey for the Year 1924* (League of Nations, Cenevre, 1925), s. 5.

(2) Metin için, bkz: Helen Miller Davis; *Constitutions, Electoral Laws, Treaties of the States in the Near and Middle East* (Durham, N.C., 1953), s. 328-339.

(3) Sachar, a.g.e., s. 131.

(4) Aynı eser, s. 132.

letvekili, ondan da otuz altı kişilik bir "yürütme" -Vaad Le'umi- çıkarırlar. Hahambaşılık da katılınca, İngiliz Mandası, Siyonistler için İsrail devletinin kuruluşunu hazırlayacak şekilde siyasî kurumların denenip, olgunlaştığı bir geçiş dönemi olarak hatırlanmalıdır.(1) Yüksek Komiserlik, her ne kadar yasa önünde "tek karar verici" ise de, İngilizler'in Filistin'in yönetiminde her sahada Siyonistler'e danıştıkları, Milletler Cemiyeti'ne her sene takdim etmek zorunda oldukları "denetim raporları"nda ortaya çıkmaktadır. Milletler Cemiyeti, İngilizler'e her yıl, Balfour Bildirisi şartlarının tahakkuku için "neler yaptıklarını" sormaktadır.(2) İngilizler de Filistin'deki siyasî teşekküllerden, iktisadî faaliyetlere kadar bütün tedbirlerin Filistin'in "Siyonistleşmesi" amacı doğrultusunda alındığı "hesabını vermek" zorunda kalmışlardır. İlginç olan, bu yıllık raporda Filistin'deki "sair" nüfusun haklarının da korunup korunmadığı sorulmakta, buna cevap olarak da tek satırla Filistin Hükümeti'nin "elindeki imkânlarla bunu sağladığı, ilgili şikayet varsa incelemeye hazır olduğu" kaydedilmektedir.(3)

Filistin'deki gelişmeler, "yishuv"un insiyatifine bırakılmayacak; Dünya Siyonist Örgütü tarafından takip ve teşvik edilecektir. Siyonist kongrelerinde alınan kararlar uyarınca Weizmann'ın başkanlığında bir "Filistin Siyonist Yürütme Kurulu" teşkil edilecek ve ileride "Musevi Ajansı'na dönüşecek bu örgüt, yishuvla İngilizler arasındaki ilişkileri tayin eden bir yarı-hükümet şeklini kazanacaktır.(4) Ayrıca, bu örgüt, dünyadaki Museviler'den, özellikle ABD'den topladığı fonları, Filistin'de arazi alımına kanalize eden birinci derecede sorumlu teşekkül olacaktır.

İtilâf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'na Ortadoğu Milletlerini Osmanlı zulmünden kurtarmak, onları "kendi kendilerini yönetebilecekleri" bir düzene kavuşturabilmek için kalkıştıklarını iddia ve ilân etmişlerdi. Ancak, 1920'de İngiltere'nin Hindistan Müstemlekesi'nden üst düzeyde bir yetkili hazırladığı raporunda Ortadoğu'da Türk gücünün yıkılışının yöre halkının lehine olmadığını yazmaktan çekinmeyecektir. (5) Ortadoğu'da ne huzur- ya da güvenlik- ne de refâh kalmıştır. Hicaz hakimi Mekke şerifi yolda saldırıya uğramadan Medine'ye ulaşamamaktadır. Ayrıca, Osmanlı'nın çekilişiyle

(1) Aynı eser, s. 136.
(2) Özellikle bkz: *Reports... XII. Zionist Corgress,* C. II, s. 1924.
(3) Aynı yerde, s. 44.
(4) Sachar, a.g.e., 139.
(5) IOR, L/PS/IO/658, *Notes on the Middle East,* no. 3, 1.IV.1920.

yöredeki Arap liderleri, halklarının refahını değil, kendi hazinelerini doldurmayı düşünür olmuşlardır! İtilâf Devletleri, yöreye ilişkin planlarının tahakkuku için önce ABD'yi devre dışı bırakmışlar, ardından da Osmanlı döneminde bütünlük arzeden Arap Ortadoğusu'nu sunî yollarla bölerek, kendilerine tâbi devletçikler haline getirmişlerdir. Birlik ve İstiklâl Araplar'dan esirgenmiş, yerine bölgeye Siyonizm yerleştirilmeye çalışılmıştır. "Arap Uyanışı"nın liderleri- Hüseyin, Faysal, Abdullah -teker teker pasifize edilmiş, Filistinli'ler mukadderatlarıyla yalnız bırakılmışlardır. Onlar için, artık Filistin davası kendi başlarına verebilecekleri bir mücadeleye dönüşmüştür. Arap alemi 1920'lerde Filistin hareketine yegâne katkısı, bir-kaç protestodan öteye geçmeyecektir. Nitekim, 1925 baharında Balfour, Suriye'yi ziyaret eder. Halk, onu "Kahrolsun!" sloganları ile karşılayacak ve Emevi Camii'ne sokmayacaktır. Güvenlik görevlileri, Balfour'u derhâl otele celbedeceklerdir. Balfour, üzülecek ve Arapların neden böylesine tavır koyduklarını "anlayamadığını" kaydedecektir. Şam'daki İngiliz Konsolosu, Dışişleri'ne yolladığı raporda, Balfour'un Toros'lardan Sina Yarımadası'na kadar yekpâre bir Arap ülkesi olduğunu bir türlü anlayamadığını, yörenin dünya politikasının gereklerine göre bölündüğünü kavramakta acze düştüğünü ve Lloyd George'la beraber Siyonizm'e karşı Arap tepkisinin şiddetini ölçemediklerini yazacaktır. Balfour, Suriye turundan sonra "istenmediğimi bilseydim, önceden uyarılsaydık, gelmezdim" diyerek pişmanlığını dile getirecektir!(1)

2- Siyonistler'in Arap Meselesi'ni Değerlendirmeleri Ve Filistin İstiklâl Davası'nın Başlaması

Bundan önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, "Yishuv" daha ilk Siyonistler'in Filistin'e ayak bastığı tarihten itibaren Araplar'la ileride bazı sıkıntıların olabileceğine inanıyordu. Başka bir deyişle, Siyonistler, bir "Arap Meselesi"nin varlığından haberdardılar, hattâ bunun idrâki içendeydiler. Eğer bu problemi açıkça tartışmamışlarsa, bu kasıtlı bir tutumun sonucuydu. Çünkü, Siyonist emelleri ile Arap çıkarlarının "bağdaşmazlığı" tarzında bir kanı Batı kamuoyuna yansırsa, İngiltere ve diğer ülkelerin yardımı ve himâyesi tehlikeye girebilirdi. Bu sebeple, meseleyi mümkün olduğu kadar "duyurmamaya" çalıştılar.(2) Taktik sebeplerle, bir açıklama gerekli olduğu vakit, Siyonistler -yukarıdan da hatırlanacağı gibi- emellerinin Filistinliler'i

(1) PRO, FO, CP. 12898, *Further Correspondence Respecting Eastern Affairs,* XVI. kısım (Ocak-Haziran 1925).E 2446/1065/65, no. 125. 14.IV.1925, Şam.
(2) Neil Caplan, *Palestine Jewry and the Arab Question, 1917-1925* (Londra, 1978), s. 4.

yöreden "tehcir" ya da "tahakküm" etmek olmadığını, bilâkis Musevi göçüyle zenginliğin Arapların istifadesine sunulacağını ileri sürerek, mahallî halkın tedirginliğini bertaraf etmeye çalışmışlardır. (1) Ne var ki, Siyonistler'in suskunluğu veya mecburiyet halinde yaptığı açıklamalarla aralarındaki tartışmalar arasında "Arap Meselesi"nin çözümüne ilişkin belirgin farklar, ayrıntılı bir incelemede, hemen ortaya çıkacaktır.

"Arap Meselesi"nin çözümüne ilişkin, Yishuv'da biri azınlık, diğeri de çoğunluk düşüncesi olarak iki yaklaşım göze çarpmaktadır. Azınlık görüşüne göre, Arap Meselesi, uzun vadede karşılıklı tavizler ve iyi niyetle kolayca halledilebilecektir. "İyimserler" diyebileceğimiz bu görüşün sahiplerine bakılırsa, Araplar arasında yeterli "aydınlatma" gayreti gösterilirse, Filistin'de ileride "barış içinde bir arada yaşama" gerçekleşebilecektir. İyimserlerin aksine, Yishuv'un büyük bir çoğunluğu meseleye daha "karamsar" bakıyordu. Barışçılar'ın gayretlerini "enerji israfı" olarak nitelendiren karamsarlar, Arap Meselesi'nin ancak "kaba kuvvet"le halledilebileceğine inanıyorlardı. Arap psikolojisi sadece cebrî tedbirlerden, olupbittilerden anlardı! Savaş sonrasında her iki metod da Arap muhalefetini bertaraf etmek üzere devreye sokulmuştur.

İyimserlerin başarılı olabilmeleri, Araplar arasında sürdürecekleri kulis faaliyetlerini idame edebilecek maddî fonların varlığına bağlıydı. İngilizler'in Araplar'la ilişkileri, bazı Siyonistler'e Filistinliler'in dostluğunun "para ile satın alınabileceğini" öğretmişti. Ancak, ne Siyonist örgüt, ne de Rothschild'ler, Yishuv'a, bu amaçla kullanılmak üzere geniş fonlar ayrılmasını istiyorlardı. Çünkü, eğer Arap reddiyeciliğini bertaraf etmek için "bahşiş" yeterliyse, meselenin iyimserlerin vaadettiği gibi pek "ciddî" boyutları yoktu. Meseleyi çözümleyecek "anahtar" para olduktan sonra "Nasıl olsa ileride hallederiz" zihniyeti hakim olacaktı ki, bu intibanın yerleşmesi sonucu Araplar arasındaki "aydınlatma" faaliyetleri kısır kalmaya mahkûmdu.(2)

Öte yandan, karamsarlardan mesele Ben Gurion Araplarla aralarındaki uçurumun hiçbir zaman giderilemeyeceğine emindi: "Biz, millet olarak, bu ülkeyi kendimize istiyoruz. Araplarsa kendilerinin diyorlar. Eğer bu hakikati peşinen kabul edersek, ileride hayal kırıklığına uğramayız." (1) Karamsarlara bakılırsa, Filistin'de "kendi kaderini tayin ilkesi" uygulanamazdı, uygulanmamalıydı. Barış'la birlikte yörede özyönetim uygulaması Siyonistler için bir "felâket" olurdu. (2) Museviler azınlık oldukları için bu tatbikatla, Araplar hegamonyasına tâbi kılınırlardı. Bu nedenle, Yüksek Komiser Samuel'in yörede Batı Stili demokratik müesseseler ihdasına karşı çıkacaklardır. (3) Siyonistler, bir an önce Filistin'de nüfus çoğunluğunu sağlamalıydılar. Bunun için ise, yöreye Musevi göçü hızlandırılmalıdır. Bu arada, ilginç olan, Siyonist liderlerin aksine, Yishuv'un ileri gelenlerinin İngiltere'nin "himâyesine" pek itimat etmedikleridir. Yishuv, Filistin'deki askerî idarenin ve onu takiben de görevi devralan Yüksek Komiserliğin Filistinli Arapları tuttukları inancındadır.(4) Dr. Eder, Samuel'i "Judas"lıkla suçlamakta, Ruppin ise onu "Musevi davasına ihanetle" itham etmektedir.(5) Yishuv'dakiler, İngiliz yönetiminin Arap yanlısı tavrını eleştirirken, Osmanlı-Türk hakimiyetinin Museviler'e daha adil davrandığını kaydetmişlerdir.(6) İşte, bu kavşakta, Yishuv'dakiler, diplomatik cephede mücadele veren arkadaşları Siyonist örgütünün ileri gelenlerini de İngilizler'e körükörüne inanmakla tenkid etmekten kaçınmayacaklardır.(7)

Karamsarlar -artık herhâlde onlara "militanlar" da diyebiliriz- Yishuv'un geleceği için "uzlaşma" yerine "şiddet"e yönelik siyaset uygulamanın "Arap Meselesi"ne yegâne panzehir teşkil edeceğine inanıyorlardı. Caplan'a göre, bu "sertlik" yanlısı tutum, önce Siyonistlerce, daha sonra da İsrail devleti'nce benimsenecektir.(8) Bu uğurda Filistin'de güçlü bir istihbarat ağı kurulacak, göçmenler milis kuvveti olarak yetiştirilecek, yöreye silah ve mühimmat -kacak yollardan- getirilecektir.(9) Yukarıda Çanakkale'deki Katır Alayları'ndan tanıdığımız Jabotinski, İngilizleri, Filistin'de düzenli bir Musevi ordusunun kurulmasına ikna etmeye çalışacak; fakat bunu başaramayınca yeraltına inecektir.(10) Böylece, Yishuv'a bağlı, illegal ve gizli bir

(1) Caplan, a.g.e., s. 5.
(2) Aynı eser, s. 84, 99, 129, 138, 142, 189-191.

(1) Aynı eser, s. 42.
(2) Aynı eser, s. 25.
(3) Aynı eser, s. 151, 152.
(4) Aynı eser, s. 59.
(5) Aynı eser, s. 89.
(6) Aynı eser, s. 195.
(7) Aynı eser, s. 66.
(8) Aynı eser, s. 109.
(9) Aynı eser, s. 111.
(10) Aynı eser, s. 112-114.

örgüt kurulacaktır: Hagana! (1) Siyonist militanlar, "terör" yoluyla Filistin'li Arapları sindirebileceklerinden emindirler.

Kudüs'ün işgâli (1917) ve Siyonistler'in Balfour Bildirisi'nin birinci yıldönümünde şehirde yaptıkları nümayişler (1918) Filistinliler'i hayli tedirgin etmişti. Bu gelişmeler karşısında Filistinli eşraf, başlarında belediye başkanı Musa Kazım-el-Hüseynî olduğu halde Kudüs'ün işgal kuvvetleri valisi Ronald Storrs'a bir protesto notası verdiler. Akabinde "Müslüman-Hıristiyan Cemiyeti"ni kurarak, Siyonizm'le mücadeleyi örgütlü hale dönüştürmeye çalıştılar. Cemiyet, merkez Kudüs olmak üzere Filistin'in çeşitli yerlerinde şubeler açtı. Ondan ayrı olarak, Filistinli Müslüman Araplar, "el-Münteda el-Edebî" (Edebî Klüp) ve "el-Nadi el-Arabî" (Arap Klübü) adı altında iki yeni örgüt ihdas ettiler. Silahlı mücadele ile istiklâllerine erişebileceklerine inanan Edebî Kulüp'ün taraftarları, Kudüs'ün dışında şubeler açmayı da başaracaklardı. Kadrosu genç insanlar, öğretmenler ve sabık Osmanlı subaylarından oluşan Edebî Kulüp'ün yanında Arap Kulübü'nün taraftarları ise Filistin eşrafının genç nesliydi. Her iki örgüt de Filistin'de propaganda faaliyetlerine girişerek, halkı Siyonist tehlikeye karşı "uyarmaya" ve "uyandırmaya" çalışacaklardı. Her iki örgüt de, Suriye'deki "Arap Uyanışı"ndan etkilenmişti. Böylece, 1919 yılında Filistinli milliyetçilerin amacı, Faysal'ın liderliğindeki Suriye ile birleşmek, "Büyük Suriye"yi teşkil etmekti.

Bu atmosfer içinde Ocak 1919'da ilk "Filistin Konferansı" Kudüs'te toplanır. Otuza yakın delegenin iştirâkiyle toplanan "Filistin Konferansı"nın ilk faaliyeti Paris'teki barış görüşmelerine gönderilmek üzere uzunca bir muhtıranın kaleme alınmasıdır. İkinci olarak, konferansta Filistinlilerin talepleri, beş maddede, oluşturulur. Buna göre, Filistin, Suriye'nin ayrılmaz bir parçasıdır, öyle kalmalıdır; Arap birliği ve bağımsızlığı sağlanmalıdır; Suriye Hükûmeti her türlü yabancı tesirinden ve himayesinden arındırılmalıdır; ülkenin geleceğini ilgilendiren bütün müttefiklerarası vaadler geçersiz addedilmelidir ve memleketin kalkınması için İngiliz yardımı- Arap istiklâlini rencide etmediği sürece- sağlanmalıdır. Ayrıca, Konferans, biri Şam'a, diğeri de Paris'e mütevecciheh iki heyetin, alınan kararları, iletmek üzere, teşkilini de karara bağlayacaktır. Ancak, işgal kuvvetleri komutanlığı Filistinlilerin barış görüşmelerine katılmalarına vize vermeyecektir. Bu sebeple Filistinliler, Faysal'a yazarak ona Paris'te kendilerini temsil vekâletini verirler.

(1) Aynı eser, s. 76.

Bu arada Filistinliler, Şam Kongresi'ne de heyet göndermeyi unutmayacaklardır. Öte yandan, Konferans'ın kararları King-Crane Kurulu'na da, gezileri sırasında, ulaştırılır.

1920 olayları Filistinliler'in "perspektifini" kökünden değiştirecektir. Yukarıdan da hatırlanacağı gibi, Suriye Fransız işgâline düşer. Bu, "Büyük Suriye" projesini öldürmüştür. Artık, Filistinliler istiklâllerini daha dar -mahallî -kalıplar içinde mütalââ etmek zorundadırlar. Ayrıca, aynı yıl San Remo Andlaşması'nın ilânı, Filistin'de İngiliz sivil idaresinin tesisi ve Samuel'in de Balfour bildirisi'ni tatbike yönelmesi Filistinli milliyetçileri hâyâl kırıklığına uğratacak; liderlerinin tutuklanması ile birlikte onları daha şiddetli bir muhalefete doğru yönlendirecektir. Ancak, bu kayış zamanla olacak ve Filistinliler öncelikle meşru zeminlerde haklarını arayacaklardır. Dertlerini özlemlerini ilkin konferanslarda ifade etme yoluna başvuracaklardır. Birincisine yukarıda temas ettiğimiz "Filistin Konferans"larının üçüncüsü- ikincisi yapılamamıştır- 13 Aralık 1920'de Hayfa'da toplanır.(1) Filistin'deki yönetimin "gayrimeşrû" olduğunun vurgulandığı bu konferansta Milletler Cemiyeti çerçevesinde halkın temsilî gücünün nakşedildiği bir düzenleme talep edilir. Siyonist uygulamalar kınanır, Musevi göçünün durdurulması istenir. Konferansı takiben İngiliz işgâlcilerine "gözdağı" verilmek üzere protesto yürüyüşleri yapılır, yazılı propagandaya da ağırlık verilir. Bu konferansta Filistin millî mücadelesini yürütmek üzere görev verilen "Arap Yürütmesi" Yüksek Komiserlik nezdinde müracaatlarda bulunacak, fakat Samuel bu komiteyi, temsilî değeri olmadığı gerekçesiyle dinlemeyecektir.

Churchill'in Irak ve Ürdün "çıbanbaşlarını" halletmek üzere önce Kahire'ye, sonra Kudüs'e gelmesini fırsat bilen Filistinliler, Sömürgeler Bakanı'nı Mısır'da ziyaret etmek isteyecekler; ancak, bu gerçekleşmeyince 1921 baharında Filistin'de kendisine taleplerini ihtiva eden bir muhtırayı ulaştırmayı başaracaklardır. Churchill ise bu talepleri peşinen reddedecektir. Ona göre, mesele yoktur. Balfour Bildirisi'nde Filistin'i bir Musevi Devleti'ne vermek değil, Filistin'de bir Musevi yurdu tesis etmek söz konusudur!(2). Bu cevap, tabiî ki, Filistinliler'i pek tatmin etmeyecekti. Samuel'in aksine, Churchill, Filistinli Araplarla manda altında temsilî haklar tanıyarak "uzlaşmaya" bile taraftar değildi. Böylece, Filistinliler bir kere daha kamuoyunda

(1) A. W. Kayyali, *Palestine: A Modern History* (Londra, t.y.), s. 88 vd.
(2) Y. Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929* (Londra, 1974), s. 128.

meşru haklarını sergileyip, temsili özelliklerini vurgulamak istediler. 1921 Mayıs'ında IV. Arap Konferansı'nı Kudüs'te topladılar. Burada Filistin davasının Avrupa'daki siyasî forumlarda takip edilmesi kararı alındı.(1)

Dördüncü Konferans'ta alınan karar uyarınca, İngiltere'ye bir heyet gönderilecektir. İçinde Hıristiyan Araplar'ın da olduğu bu heyet, 23 Haziran'da (1921) isteği üzerine Samuel'le görüşür. Yüksek Komiser, onları vazgeçirmeye çalışmaktadır. Heyet, amaçlarının, Balfour Bildirisi'ni iptal ettirmek olduğunda kararlıdır; bunu da sadece Londra'da sağlayabilecektir. 19 Temmuz'da Filistin'den hareket eden heyet, yol üzerinde Papa'yı da ziyaret ederek, davalarına bir taraftar daha kazanmak ister. Ağustos'la birlikte Londra'da müzakerelere başlayacaklardır. İngilizler ise onlara Balfour Bildirisi'ni tartışma konusu dahi etmeyeceklerini hemen hatırlatırlar. Ancak, Filistin'e kavuşturulması düşünülen anayasal düzen hakkında heyetin düşüncelerinden istifade edebileceklerini ifade ederler. Bu şartlara rağmen, heyet, 12 Ağustos'ta Churchill'e bir muhtıra sunar. Talepleri şöyledir: Mahalli bir hükümetin kurulması, Siyonist yurdu projesinin iptali ve Musevi göçünün durdurulması... Muhtıranın takdiminden sonra yapılan görüşmelerde Londra ile Filistinli milliyetçiler arasındaki uçurumun ne kadar derin olduğu hemen anlaşılacaktır. Churchill, pek katıdır. Onlara sadece temsilî müesseselere katılmalarını salık verir. Son görüşmede artık Filistinliler "uzlaşma" ihtiyacı içine girmişlerdir. Balfour Bildirisi'nin iptalinde değil, Filistinliler'in haklarının korunmasında ısrarlı olduklarını ifade ederler. Bu aşamada ise Londra'nın tavsiyesi, Filistinliler'in vakit geçirmeksizin Siyonistlerle temas kurmaları olacaktır. Tabiî ki, bu teklif, Filistinliler'in hiç hoşuna gitmeyecektir. Zaten Musevi göçü konusunda kurulması düşünülen Filistin Meclisi'nin ne kadar etkili olabileceği konusunda İngilizler'le açmaza girmişlerdir. Bu tartışmalar sürerken, işlerin sarpa sardığını anlayan "Arap Yürütme Kurulu" heyetten bir an evvel görüşmeleri keserek, Filistin'e dönmelerini isteyecektir. Sonuç, bir "hiç"tir!

Filistin Mandası'nın Temmuz 1922'de yürürlüğe girmesiyle(2) yeniden hâyâl kırıklığına düşen Filistinliler artık yönetime karşı daha şiddetli bir tavır koymanın zamanı geldiğine inanmaya başlamışlardı. Güney Asya'daki "Hilâfet Hareketi"nin "İşbirliğinden Kaçınma" ve "Pasif Mukavemet" stra-

(1) Kayyali, a.g.e., s. 99.
(2) Bkz: IV. Bölüm. 1. Kısım.

tejileri, doğrusu, Filistinlileri etkilemiş ve aynı metodları bir başka İngiliz hâkimiyet sahasında devreye sokmak ilhâmını vermişti.(1)

Manda konusu Milletler Cemiyeti'nde tartışılırken, Filistin'de grevler, nümayişler ve protestolar birbirini kovalamıştı. Akabinde, 22 Ağustos'ta (1922) toplanan V. Filistin Konferansı,(2) yasama meclisi seçimlerini boykot etme kararını alacaktı. Bu karar hem Londra'ya iletilecek, hem de imamlar ve muhtarlar vasıtasıyla Filistin halkına duyurulacaktı. Şubat 1923'te gerçekleşen seçimlere gerçekten de Araplardan katılan çok az olacaktı. Filistinli Arapların büyük bir kısmı ne seçmeye, ne de seçilmeye rağbet etmişlerdi.(3)

Bonar Law'un 1923 Mayıs'ında ölümü ve Stanley Baldwin'in başkanlığa gelişi ile Londra'nın Filistin'e bakış açısında değişmeler olabilir miydi? Yeni bir kabine komitesi kurularak, Filistin'de temsilî kurumların ihdas edilmesine yönelik tasarımlar geliştirilmeye çalışıldığı doğrudur. Londra, "yasama meclisi" yerine atama yoluyla oluşacak bir tür "danışma konseyi" ihdası tasavvuru üzerinde karar kılacaktı. Filistinliler, bu teklifi de reddedeceklerdir. Bu defa kabine komitesi, "Musevi Ajansı"na karşılık, mütekabiliyet ölçüsünde, bir "Arap Ajansı" kurulması projesini ileri sürecektir. Filistinliler, bu tasavvura da karşı çıkacaklardır. Çoğunluğu oluşturan Araplar, Siyonist emellerini meşrulaştıracak şekilde, Filistin'de Musevilerle eşit statüyü kabul etmemekte ısrarlıydılar. Ayrıca, Filistinli Arapların haklarını savunan ajansları, "Yüksek Müslüman Konseyi" adı altında mevcuttur; İkincisine de gerek yoktur. Filistinli Arapların kararlı tutumu karşısında İngiltere'nin bu tarihten sonra mandasını, yöre halkına danışmaksızın yönetme zarureti doğacaktı.(4)

Bu tepki olarak ise Filistinliler, 16-20 Haziran 1923'te Yafa'da toplanan VI. Konferans'ta "boykota devam" kararını alacaklardır. Hâtta, bu toplantıda, İngiliz idaresine "vergi vermeme" teklifi de yapılacak; ancak, bu tedbirin uygulamadaki düşük başarı şansı gözönünde tutularak, vazgeçilecektir.(5)

(1) Güney Asya'daki olaylar için, bkz: Benim *Güney Asya Müslümanları'nın İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi: Hilâfet Hareketi, 1914-1924* (Ankara, 1988).
(2) Konferans hakkında, bkz: NA (US), 867.n.00./36, 25.VII.1922 ve 867.n.00/39, 6.IX.1922.
(3) Porath, a.g.e., s. 147-158.
(4) Aynı eser, s. 169-183.
(5) Kayyali, a.g.e., s. 119.

Filistinliler zaman zaman davalarını silahlı direnişe dönüştürmeyi de düşünmüşlerdir. Zaten, Filistinli Müslüman gençler daha başından beri "sertlik" yanlısıydılar. Daha 1919'da Yafa'da "Karael" adlı bir yeraltı örgütü kurulmuş ve aynı yıl Mayıs'ta adını "Fedayiin"e çevirmişti.(1) Bu örgüt, kısa zamanda Filistin'in tüm sathına yayılmıştı. Arap Kulüpleri ile irtibatı olan bu örgüt, Filistin millî mücadelesinin kuva-yı seyyaresiydi. Anadolu'da M. Kemâl Paşa'nın önderliğindeki millî mücadelenin yöntemlerini benimseyen Fedayiin, istiklâl için silahlı çatışmadan başka bir yol düşünmüyordu. Örgüt, daha sonra Hacı Emin el-Hüseyni'ye de biat edecekti. Örgütü aktifleştiren ilk kıvılcım 1920'de çakacaktı.(2) Faysal lehine yapılan nümayişleri, Hagana'ya mensup ajan provakatörler galeyana getirince gerek Kudüs ve gerek Yafa'da olaylar başgösterecek ve İngiliz Harp divanına göre Jabotinski bu karışıklığı fırsat bilerek mahallî bir çatışmayı Filistin'de bir "iç savaş"a dönüştürmeyi başaracaktı.(3) İngilizler, bu çatışmayı bastıracaklardır. Sonuç; yaralılar dışında 28 Arap, 5 Musevi kaybıdır. Bir yıl sonra yine Yafa'da kanlı olaylar tekrarlanır. Musevî göçünün artması, komünizan fikirlerle yüklü Siyonistler'in Filistin'de propaganda gayretleri halkın tepkisini çekmiştir. Bolşevik Siyonistler'in 1 Mayıs'ı bahane bilerek nümayiş yapma gayretleri ve yürüyüşleri sırasında Araplara ait dükkanları ve sokaktaki Filistinlilere saldırmaları reaksiyon doğuracaktır.(4) Bu sefer de "iç savaş" üç gün sürer. 48 Arap ve 47 Musevî çatışmalarda hayatlarını yitireceklerdir. Ancak, bu patlamalara rağmen, silahlı mücadele, İngilizler'in Arap milliyetçi liderlerini tutuklamaları ve cebri metodlarla halkı sindirmeleriyle, 1930'lara kadar etkisizleştirilecektir. Ayrıca, Arap liderleri özellikle Hacı Emin el-Hüseynî, Mücadelenin bu boyutunun, şimdilik, Filistin davasına pek çok mevzî kaybettireceği inancındadır, taraftarlarını "itidâl"e davet ederek, mücadeleyi "enternasyonalize" edene kadar "pasif direniş" metodlarıyla yürütmeyi tercih eder.

İngiltere için, Filistin millî mücadelesini akamete uğratmak emperyalistlerin klasik metodudur. Böl ve yönet!

Hatırlanacağı gibi Balfour Bildirisi'nden sonra Filistinli Hıristiyan ve

(1) Porath, a.g.e., s. 129-132.
(2) Kayyali, a.g.e., s. 75 vd.
(3) Aynı eser, s. 77.
(4) Aynı eser, s. 95. Amerikan belgeleri, Rusya'dan yöreye gelen Sosyalist Museviler'in devrimcilikleri dolayısıyla şiddet kullanımına yatkın olduklarını ve Arapları, bu tutumun, tahrik ettiğini kaydetmektedirler: NA (US), 867.n.00./14, 4.VI.1921 vé 1.VII.1921.

Müslüman Araplar, ortak düşmana karşı ittifâka girmişlerdi. Hıristiyanların Hıristiyan bir mandaya karşı daha kabullenici bir psikolojiye gireceğini uman İngiltere, onların varlığı ile Müslümanların tepkisinin "törpülenebileceğini" düşünmüş ve "Müslüman-Hıristiyan" işbirliğine karşı çıkmamıştı. Ancak, manda idaresi yerine oturduktan sonra bu ittifâkı yıkmak gerekti. Filistinli Müslüman Araplar'ın nezaretinde HristiyanYunanlılara karşı Türk Kuva-yı Milliyesi'nin zaferlerinin neticesinde oluşan memnuniyeti istismar ederek, ittifâkta ilk gediği açtı. Hristiyan Araplar'ın Yunanlılara yakınlık duymalarından hareketle Müslüman -Hıristiyan Cemiyeti'ni bölmeye gayret gösterdi.(1) 1928 baharında Kudüs'te "Dünya Misyonerler Birliği"nin yıllık toplantısının yapılması Müslümanları tedirgin etmeye yetmişti. Ayrıca, İngilizler yönetimde Hıristiyan Arapları açık bir şekilde kolluyorlar, onlara idarî mevkiler sunuyorlardı. Osmanlı döneminde Müslümanlar olarak "hâkim millet" konumundaki Filistinli Araplar bir anda ikinci sınıf vatandaş durumuna düşeceklerdi. Ve, tabiî ki, Müslüman Araplar, bu gidişi protesto etmekte gecikmeyeceklerdi.(2)

"Böl ve yönet" stratejisi, Filistinli Müslüman Araplar arasında da tatbike sokulacaktı. Filistin millî hareketinin yapısal kompozisyonuna baktığımızda liderlik için çekişmenin eksik olmadığı hemen görülecektir. Bir kere, Filistinlilerin mücadelesini sırtlayan eşraf, şehirli idi. Kırsal kesimin aleyhine gelişen Filistin şehirli eşrafın hâkimiyeti bütün ülkede rakipsiz değildi. Ayrıca, şehirlerde de Hüseynî ailesi ile Naşeşhebîler arasında rekâbet mevcuttu. İşte, İngilizler, bu rekâbeti körükleyeceklerdi.(3) Hüseynî'lere karşı Naşeşhebileri kendi taraflarına çekip, Filistin'in liderliğine oturtmak istediler. Tabiî, bu konuda İngilizlere en büyük destek Siyonistler'den gelecektir. 1923'te "Arap Yürütmesi"ne karşı "Millî Müslüman Örgütü" kurulur ve Siyonistler'in "iyimserleriyle" işbirliğine soyunur. Örgüt, Siyonistlerle "uzlaşabileceği" inancındadır. Örgüt, kısa zamanda Filistin'de şubeler açar. Örgüt, Musevi göçünün ve İngiliz mandasının iktisadî canlılık getireceğini savunmaktadır. Bu düşüncelerle Naşeşhebi'ler Arap Yürütme'sinin, Hüseynî'lerin ve Yüksek Müslüman Konseyi'nin halk nezdinde itibar kaybetmesi ve dolayısıyla Filistinlileri temsil gücünü kaybetmeleri için açık propagandaya girişir. Başarılı da olacaklardır. İkinci olarak, 1925'ten itibaren

(1) Porath, a.g.e., s. 298, 299.
(2) Aynı eser, s. 293-302.
(3) Aynı eser, 5. bölüm.

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Ansiklopedisi

"Yüksek Müslüman Konseyi"ne sızacaklar ve örgütü pasifleştirmeye çalışacaklardır. Böylece, Arap Yürütmesi, bir süre sonra Naşeşhebilerin telkinleriyle uzlaşmacı bir tavra dönüş yapmak zorunda kalacaktır.(1)

1923 ile 1929 yılları arasında Filistin millî mücadelesi hayli etkisizleşecektir. Ancak, beklenilmeyen çıkışı Hacı Emin el-Hüseynî yapacaktır.(2) Aslında Hacı Emin el- Hüseynî daha 1918 yılında Filistin liderliğine adaydır. Bir Osmanlı subayı olan Hacı Emin, Mondros'tan sonra Faysal'a katılır. Ürdün'de çarpıştıktan sonra siyasete döner ve Nadi el Arabî'nin başkanlığına getirilir. Filistin'in İngilizlerce işgâli ile yöredeki idarî yapı, İslâmî karakterini yitirerek bir sömürge statüsüne düşer. Dolayısıyla, İslâmî müesseseler - adliye, vakfiye gibi, önce işgâlci Hıristiyan hâkimiyetine, daha sonra da, Araplar'ın gözünde bir Siyonist olan, Samuel'in Musevi Yüksek Komiserliği'nin idaresine terk edilecektir. Hele Filistin'deki manda idaresinde şeriat mahkemelerinin bir başka Musevi asıllı İngiliz olan Norman Bentwich'in yetkisine bırakılması Müslümanları iyice çileden çıkarır. Tepkiler, nihayet, 9 Ocak 1922'de bir Müslüman örgütünün -Yüksek Müslümanlar Konseyi'nin- ihdasında somut bir şekil bulacaktır. İşte, binbir zorlukla, Filistin müftüsü seçilen Hacı Emin el-Hüseynî, Osmanlı'da dinî otoritelerin idarî yetkiye de sahip oldukları geleneğinden hareketle, bütün Filistinli Müslümanların "sözcülüğünü" üzerine alır. İlerideki yıllarda bu konumunu güçlendirecek olan Hacı Emin el -Hüseyni, derhal Filistin millî mücadelesini etkili bir şekilde savunmaya koyulur. Boykotlar, nümayişler düzenler, Siyonistler'e arazi satılmasını engellemeye çalışır. Asıl önemlisi, Müftü, Filistin millî mücadelesini mahallî bir mesele olmaktan kurtarır. Bunun için, Kudüs'ün İslâmî özelliğini vurgulayarak Filistin Meselesi'ni uluslararası platforma çıkarmaya uğraşır. Hicaz'a, Türkiye'ye, Güney Asya'ya heyetler göndererek, Siyonistler'in Ağlama Duvarı'na sahip çıkma emellerinin Kudüs'teki Ömer Camiini, Mescid el Aksa'yı tehdit ettiğini kaydederek Filistin Meselesi'nin aslında bir İslâmî dava olduğunu Müslüman kamuoyuna benimsetmeye çalışır. 1931'de Kudüs'te bir İslâm Kongresi tertipler.

Siyonistler, toparlayacak olursak, nasıl olsa "Arap Meselesi"ni halledeceklerini düşünüyorlardı. "İyimserlerle", "karamsarlar" arasındaki metod farkı abartılmamalıdır; çünkü, yukarıda da görüldüğü gibi, her iki gurup da politikalarını birbirlerine paralel kulvarlarda "aynı hedefe" doğru uygulama

(1) Aynı eser, 6. bölüm.
(2) Aynı eser, 4. bölüm.

imkânını bulmuşlardı. Öte yandan, Filistinliler, İngiliz emperyalizmi ve Siyonizm ittifâkına karşı mücadelelerinde önce "Pan -Arabizm" formülünü denemişler; ancak, diğer Arap milliyetçilerinin "kendi başlarının çaresine bakmasıyla" ilk hâyâl kırıklığını yaşamışlardı. Bu kavşakta Osmanlının yıkılışından pişmanlık duymuşlar ve bir ara Türkler'e yeniden temas kurup "Osmanlıcılığı" canlandırmayı düşlemişlerdi. Bu gayretlere aşağıda temas edeceğiz. Son aşamada ise Hacı Emin el-Hüseynî'nin çabalarıyla mücadelelerine "İslâmî" bir boyut kazandırmak isteyeceklerdi. Filistinliliğin, bir millî kimlik olarak oluşmadığı bu ortamda, İslâm'a, bir toplumda tesanüdü sağlayacak güçlü bir inanç sistemi olduğu düşüncesiyle, sarılmaları mukadderdi. İşte, Filistin millî mücadelesinin kültürel boyutları o manda günlerinde şekillendi. İngiltere için, Balfour bildirisi belki Savaş'ı kazandırmış; ancak, Filistindeki hâkimiyetini yıkacak "dinamiti" de yöreye yerleştirmiştir!

3- Arap-Türk Uzlaşma Çabaları:

M. Kemâl Paşa-Emir Faysal Münasebeti

Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilâf Devletleri'nce hayli endişeye mucip olacak Türk-Arap ilişkilerine ve özellikle M. Kemâl Paşa-Emir Faysal arasındaki "uzlaşma" gayretlerine temas edilecektir.

Okuyucunun yukarıdaki bölümlerden de hatırlayacağı gibi, Ortadoğu üzerindeki uluslararası rekâbet, Türkler'le Araplar arasındaki yakınlaşma ortamını, menfî faktörlerin zuhuruyla, oluşturmaya yetmişti. Arap cenahına bakalım: Harp sırasında Büyük Güçler'ce Sykes-Picot-Sazanov Andlaşması'nın yayınlanması, Balfour Bildirisi'nin ilânı ile Araplar arasında huzursuzluklar başlamış, şüphe ve tereddütler kısa sürede hâyâl kırıklığı ve pişmanlığı beraberinde getirmişti. Konumuz açısından ilginç olan, Araplar'ın bu bağlamda Türkler'le temas imkânı ararken tercihlerini Osmanlı nezdinde değil, Kuva-yı Milliye istikâmetinde yapmaları olmuştur.(1) Çünkü, bir kere, ileride de görüleceği gibi, Babıâli'ye hâkim olan Hürriyet ve İtilâf Partisi Hükûmeti, Sevr'i imzalamakla, Balfour Bildirisi ve Filistin mandası da dahil olmak üzere, İtilâf Devletlerinin bölgede kurmaya çalıştıkları sömürgeci düzeni kabullenmiş oluyorlardı. Sevr, iyice incelendiğinde görülecektir ki, 95.

(1) Osmanlı'nın ilgisi için matbuata bakmak yeterli olacaktır. Günün gazeteleri Ortadoğu'daki gelişmeleri, yabancı ajanslardan veya gazetelerden alarak, Türk kamuoyuna aktarmaya çalışırlar. Ancak, Mütâreke'de sansür vardır; dolayısıyla İtilâf Devletleri'ni eleştirmek mümkün değildir. Bu sebeple Ortadoğu olayları "yorumsuz" işlenir.

madde Filistin'le ilgilidir.(1) 94-97, Suriye -Irak ve Filistin'e 98-100 ise Hicaz'a ilişkin düzenlemeleri ihtivâ eder. Osmanlı 132. maddeyle bu topraklarda "ileri sürebileceği bütün haklardan ve sıfatlarından, İtilâf Devletleri yararına vazgeçtiğini" açıklamaktadır.(2) Ayrıca ek protokolla Milletler Cemiyeti Misâkı'nın mandalara ilişkin 22. maddesini de imzalamıştır. Demek ki, Araplar'ın açısından Babıâli'ye sulh şartlarını değiştirmek üzere işbirliği ricasıyla, müracaat etmenin hiç bir yararı yoktur.

Arap milliyetçilerinin Kuva-yı Milliye'ye yanaşmalarının ikinci ve önemli bir sebebi de, M. Kemâl Paşa'nın Paris koşullarına karşı mukavemete kalkışması ve bunda da başarılı olabileceği intibaını, daha 1919'lardan itibaren, verebilmesidir.(3) Arap milliyetçileri ile Kuva-yı Milliye arasındaki "ilk" teması kimin sağladığı konusunda yazarlar arasında fikir birliği yoktur. Evans'a bakılırsa, ilk teması Türkler, Halep bölgesinde kurmuşlardır. Burada eski Osmanlı ordusunda görev almış Arap asıllı subaylardan biri olan Yasin Paşa ile M. Kemâl'in adamları buluşmuşlardır.(4) Cebesoy ise hatıralarında (5) ilk adımın Araplardan geldiğini kaydetmektedir. Halep millî teşkilâtından Şakir Nimet Bey ile Yusuf Paşa devreye girmişlerdir. Ali Fuat Paşa, bu müracaatların "memnuniyetle" karşılandığını yazmaktadır.(6)

> *"İşgâl kuvvetleri üzerine müşterek yürümeyi kararlaştırmıştık. Hâttâ, müşterek hareketlerimizin daha çok müessir olabilmesi için kendilerine silah ve cephane yardımında da bulunmuştuk. Hareketlerimizi koordine edebilmek için onların yanına murahhaslarımızı da yollamıştık."*(7)

Ali Fuat Paşa, "galiplerin müstemlekeci siyasetleri karşısında Türk ve Arap milletlerinin istiklâllerini beraberce korumaları kadar tabiî bir şey olamazdı" demektedir.(8) Alınan tedbirlerin M. Kemâl Paşa'nın bilgisi ve tasvibi dahilinde gerçekleştirildiğini de kaydetmektedir. Gerçekten de, M. Kemâl Paşa, Millî Mücadele'nin başlangıcında, sömürgecilere karşı Osmanlı Müs-

(1) S. L. Meray/O.Olcay (der.)., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler* (Ankara, 1977), s. 75.
(2) Meray/Olcay, a.g.e., s. 83.
(3) Evans, a.g.e., s. 245.
(4) Aynı eser, s. 246.
(5) *Millî Mücadele Hatıraları* (İstanbul, 1953).
(6) Aynı eser, s. 256.
(7) Aynı eser, s. 289.
(8) Aynı eser, s. 290.

lüman milletlerinin birlikte hareket etmelerinin zaruretine inanmıştı. İslâm alemine gönderdiği beyannamelerde Türk davasının enternasyonel boyutuna dikkatleri çekiyordu.(1) Tevetoğlu'nun yayınladığı bir belgede, M.Kemâl Paşa, 15 Haziran 1919'da Irak şeyh-ül-meşayihi Uceymi Paşa'ya aynen şöyle yazıyordu:

> *"Bütün cihân-ı İslâmın iki gözbebeği olan Türk ve Arap milletlerinin iftirak yüzünden ayrı ayrı düçar-ı za'f olması Ümmet-i Muhammed için şanlı bir halde buna karşı elele vererek Ümmet-i Muhammed'in hürriyet ve istiklâliyeti uğrunda mücadele eylemek bizler için farz-ı ayındır. Unsurların sufûf-u an'anatını siyânet ile Makam-ı Mukaddes-i Hilâfet etrafında toplanarak küffar esaretinden tahlîs-i giriban eylemeğe ma'tuf mücâhedâtınızda zât-ı necîbâneleriyle beraber olduğumu arzederim."*(2)

M.Kemâl Paşa'nın, Millî Mücadele sırasında, Irak'taki Arap milliyetçileri (3) ve Güney Asya Müslümanları (4) ile münasebetlerini iki ayrı çalışmamızda etraflıca değerlendirdiğimiz için, burada kendimizi, konumuz açısından önemine binaen Suriye ve Filistin'deki ikili temaslarla sınırlayacağız. Bu çerçeve içerisinde önce Kuva-yı Milliye'nin gayretlerini, onu takiben de İngilizlerle Fransızlar'ın tavrını ve nihayet Faysal'ın kararını işlemeye çalışacağız.

Çeşitli kaynaklardan (5) M. Kemâl Paşa'nın Suriye'deki Arap milliyetçilerine sınırdaki Türk milisleriyle birlikte öncelikle İngilizlere, daha sonra da Fransızlar'a karşı ortak bir silahlı mukavemet oluşturmalarını tebliğ ettiği, bu çarpışmalarda da Türkler'in insiyatifi ellerinde tuttuğu anlaşılmaktadır. M. Kemâl böylece Çukurova'daki Ermeni-Fransız işgâlinin çapraz ateşe alınacağını düşünmektedir. Ancak, Kuva-yı Milliye saflarında XV. Kolordu kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Ortadoğu siyasetine müdahaleden yana değildir. Mahzurları M. Kemâl Paşa'ya iletince kendisine 23 Şubat 1920 ta-

(1) Bkz: benim, *Güney Asya Müslümanları'nın...*, I/II. bölüm.
(2) C.F.T.; "Bugünkü Türkiye-Suudî Dostluğu'na ilk Adım: Gazi Mustafa Kemâl-Faysal bin Abdülaziz Görüşmesi, 1932", *Studies on Turkish-Arab Relations Annual 1986*, s. 293.
(3) *Musul Meselesi Kronolojisi, 1918-1926.*
(4) *Güney Asya Müslümanları'nın İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi 1914-1924.*
(5) Cebesoy, a.g.e., s. 291; Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken,* (Ankara, 1965), C.11, s. 351. vd.

rihli aşağıdaki şu yazı gönderilir:

"...Suriye ve Irak'ta, Fransızlar'ın ve İngilizlerin aleyhine ihdas olunan harekât, düşmanların Kilikya, Maraş, Antep'teki mezalimi neticesinde harekete mecbur olan Kuvayı Milliyeye muavenet gayesine matuftur. Filhakika bu sayede Fransızlar Suriye'ye merbut bırakılarak (bağlanarak) Maraş'ta Kuvayı Milliye mağlubiyet ve hacalete maruz kalmaktan siyanet edilmiştir (korunmuştur). Suriye'de ve Irak'ta hâkim ve nâfiz olduğumuzu gizlemekle değil, bilâkis izhar ve elimizden geldikçe fiilen isbat etmek suretiyle temin olunacak menafii siyasiyenin elbette büyük olacağına itimat buyurmanızı rica ederim. Böyle bir siyasetin tevlid ettiği muhassenattan (kazançtan) değil mi idi ki Suriye Fevkâlâde Komiseri Mösyö Picot ve heyeti mahsusa ile Sivas'a kadar gelmek ve Kilikya'yı bilnihâye (sonunda) tahliye etmek suretiyle bizimle anlaşmak zeminini taharriye (aramaya) mecbur olmuştu... Hükümeti Merkeziyemizin dahi (İstanbul kastedilmektedir) keyfiyetten haberi vardır. Hattâ Araplarla ilk temas ve münasebet Hükümet tarafından başlamış ve buna da Hükümet tarafından zekâ ve isabeti muhakemesiyle dürendişligine (önceden görebilmesine) emin bulunduğumuz rüfekayı kiramımızdan (kıymetli çalışma arkadaşımızdan) İsmet Bey memur olmuştu. İsmet Bey aynı teması Heyeti Temsiliye nezdinde bulunduğu müddet zarfında idame etmiştir. Suriye'ye tahriren (yazılı olarak) gönderilen talimat biraz da Fransızların eline düşmesi ihtimaline nazaran müessir olabilecek tarzda İsmet Bey tarafından kaleme alınmıştır..."(1)

Kuva-yı Milliye'nin gayretleri silsilesinden işaret etmeden geçemeyeceğimiz bir kaynak da Büyük Millet Meclisi, gizli zabıtlarıdır. 24 Nisan 1920 tarihli mahrem celsede M. Kemâl Paşa'nın açıklamalarının, döneme ilişkin yeni belgeler, kapalı olan arşivlerimizden temin edilmedikçe, Türk-Arap "yakınlaşması"nın, Türk cenahındaki birinci derecedeki yetkilisinin ağzından en geniş perspektifini verdiği tabiîdir.

"Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan, 1914 tarihin-

(1) K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul, 1980), s. 479-480.

den evvel ayni hudut dahilinde bulunduğumuz zamanlarda cümlemizce malûmdur. Devleti Osmaniye'nin bir uzvu, bir rüknü olmaktan fevkalâde müşteki ve müstâkil olmak gayesini takip ediyorlardı. Buna karşı çalıştılar, fakat neticeyi istihsâl edebilmek için kendi kuvvetlerine (istinadın) gayri kâfi olduğunu gördüler ve maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşriki mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hâyâli olan gayelerini sevkii fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar. Lâkin harbi umumînin neticesini gördükten sonra Suriye'de İngilizler, Fransızlar'ın tarzı idaresine muhakkirâne olan idaresine hedef olduktan sonra bu aksamdaki ehli İslâm pek büyük bir hataya düçar olduklarını takdir ettiler ve onu müteakip bir kısmı kendi dahillerinde müstâkil olmak fakat yine bir suretle bir şekilde Camiai Osmaniye dahilinde bulunmak cihetini düşündüler. Bittabi makamı muallâ-yı hilâfete karşı olan merbutiyetleri cümlemiz gibi bütün ehli imân için (bir vazifei mukaddese idi). Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler. Bize hiç bir şekilde ve surette istiklâlin lüzumu yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza merbut olarak Camiai Osmaniye dâhilinde bulunacağız, dediler. Suriye'de böyle muhtelif cereyanlar mevcut idi. Biz bittabi bir selâhiyeti resmiye ve ilmiyeye malik bulunmadığımız için, efradı milletten bir heyeti milliye olduğumuz için bu cereyanın müvellidi hakikisi olan yine milletler vasıtasile temas etmiş oluruz. Fakat bizim Suriye'de de gayei İslâmiye ile revabıt ve münasebatımız taazzuv etmeğe başladıkça orada bir saltanat tesisile iştigâl eden Emir Faysal'ın ve Emir Faysal'ı himâye eden Fransızların nazarı dikkatini celbetti ve binnetice Emir Faysal dahi hususî murahhaslarını bizimle temasa getirdi. Resmî temasla bu müracaatın bizce telâkki edilen niyeti izah etmek isterim. Her hâlde Suriyeliler her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için binnetice esaret olacağına kâni oldular. Bundan dolayı bize teveccüh ettiler. Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hududu millimiz dahilinde bulunan menabii insaniyeyi ve menafii umumiyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat itti-

hat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlemi islâmın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılarız ve bunun içindir ki, bizim kendi hududumuz dahilinde müstâkil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dahilinde ve hâkimiyeti milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstâkil olabilirler. Bizimle itilâf veya ittifâkın fevkinde bir şekil, ki fedaratif yahut konfederatif denilen şekillerden birisile irtibat peyda edebiliriz. Ahali bunu arzuları fevkinde (lehlerinde telâkki etmiş olacaklar ki) Emir Faysal milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğuna vakıf olduğu ve müracaatları bunun üzerine oldu. Ahalinin bu arzusu fiile de inkilâp etti. Suriye dahilinde bazı ef'al ve harekât bittabi mesmuunuz olmuştur. İşte bu fiiliyat başladıktan sonra... Emir Faysal sühûletle tesisi hâkimiyet edemiyeceğini ve Fransızlar da bir müstâkil (devlet) halinde orasını kolaylıkla kullanamıyacaklarını zannettiler ki ağlebi ihtimal müştereken ahaliye demek istediler ki, biz de sizin fikrinizdeyiz. Ancak bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse biz Fransızları memleketlerimizden koğabiliriz. Bunu biz samimi telâkki etmedik. Onun için vuku bulan siyasî irtibat hükümet şeklinde değil fakat Suriye milleti ile Suriyelilerle olmuş oldu ve oradaki (bu hareket) hakikaten bize manevî kuvvetle beraber maddî kuvvet zammetmiştir. Hududu millimizin cenup cephesindeki harekâtı nazarı dikkattan geçirecek olursak bu fiiliyatın semeratı maddiyesini görebiliriz.

Irak'a gelince; Irak'ta İngilizlerin muamelâtı ahalii İslâmiyeyi fevkâlâde dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alelitlâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz noktai nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dahilinizde kendi kuvanızla kendi mevcudiyetinizle müstâkil bir devlet olunuz. Biz, her şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiç bir man'î kalmaz ve Musul havalisinde Bağdat'ta ve sair bir çok yerlerde... vak'a olarak bir çok hadisat zuhur edecekti ve bu gün dahi, eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun, bizim imhamıza çalışan düşmanlar, Suriye ve Irak'taki (vakayi muvacehesinde) millî faaliyetlerle bize tevcih ettikleri kuvvetleri tenkise mecbur olmuşlardı ve bu gün dahi eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun gerek Iraklıların ve gerek Suriyelilerin bu iki mıntıkadaki dindaşlarımızın kalpleri bizimle beraberdir. Eğer bundan sonra esbabına tevessül edilirse bunlardan azamî istifâde etmek mümkündür." (1)

Şimdi meseleyi, bir de İngiltere zaviyesinden ele alalım Türk-Arap uzlaşması ile ilgili yazışmalar, 20 Ağustos 1919'da Balfour'un M. Kemâl ve Faysal arasında yapıldığı iddia edilen anlaşmanın bir kopyasını Curzon'a takdim etmesiyle başlamıştır. Bu kopya Balfour'a sözde Ermeni Birliğinin Başkanı(2) Bogos Nubar Paşa tarafından gönderilmiştir. Bu anlaşma ile Türk ve Arap devletleri Müslüman alemindeki mevcut tümenlerini arttırmaya niyet etmekte ve Paris Barış Konferansı'nı takibeden gün bir Cihat ilan etmeye karar vermektedirler. Türk Hükümeti, Arabistan-Türk İmparatorluğu ile beraber olma ve Halifeye sadık kalma şartı ile Türkiye'nin bütün Arap toprakları için bir Arap Hükümeti teşkilini tanıyacaktır.(3) Balfour, dokümanın "sahte" olduğunu düşünüyordu. Mamafih, gerek İstanbul ve gerekse Kahire'deki Yüksek Komisyon üyelerinden olayın doğruluk derecesinin araştırılmasını istemiştir. Bir yabancı yetkili, "Şayet bu anlaşma sahteyse, ki çok muhtemeldir; çünkü Faysal böyle bir şeye imza atacak kadar aptal bir kişi değildir. Mamafih, kanımca onun böyle bir davranış içine girme riskini hafife almak bizim için hata olur. Türkiye ile yapılan Anlaşmanın kısa vadeli neticeleri karşısında Müttefiklerin hareket tarzı ne olacaktır: Orta Doğu Müslümanları kâfir istilacıyı kovmak için dinî prensiplere göre bir araya mı geleceklerdir?" şeklinde beyanda bulunmuştur.

İstanbul'daki İngiliz İstihbarat mensupları(4) Ağustos ayında iddia edilen anlaşmanın, Kerek mutasarrıfı Esat Bey'in arabuluculuğu ile neticelendirilmiş olabileceğini rapor etmişlerdir. Anlaşmanın onlarca temin edilen metni, İçişleri Bakanlığında çalışan bir kâtipten bir ajan vasıtası ile elde edilmiştir. Bunda M. Kemâl Paşa'nın, muntazam kuvvetler veya çeteler kurmak su-

(1) TBMMZCGC, C. I, s. 2, 3.
(2) PRO-FO. 371/4233 (P. 5882), 23.IX.1919.
(3) PRO, FO. 371/4233/119322.
(4) PRO, FO. 371/4233/123318, belge no. 1486/M/1100, İstanbul, 21.VIII.1919.

retiyle yabancı işgâline -İngiliz-Fransız- karşı müşterek direniş için Araplarla bir anlaşmaya varmak üzere, Osmanlı Harbiye Nazırı ve diğer kabine üyelerinden emir aldığı belirtilmektedir.(1) İstanbul'daki Askerî İstihbarat yetkilileri şöyle yazmaktaydılar: "İmza tarihi ve Faysal'la görüşme için makûl bir süre dikkate alınırsa Mayıs'ın 16'sı olmaktadır ki, bu tarihte M. Kemâl, Alman aleyhtarlığı temayülü ile bilinen, yarım maaş alan önemsiz bir subay durumundaydı. Harbiye Nazırı bu tarihte kendisini Kuzey Anadolu'ya Müfettiş olarak göndermişti.(2) Anlaşmanın iki kopyası Dışişleri Bakanlığı'nda incelendiğinde, İstihbarat subaylarının İstanbul'da elde ettikleri bilgilerin, Ermeni Birliğince sağlanan bilgilerle tamamen aynı mahiyette olduğu anlaşılmıştır!

Kahire'deki İngiliz subayları da iddia edilen anlaşmanın sahte olduğu kanaatinde idiler. Mamafih, Alb. French de Emir Faysal'ın vesvese içinde olduğunu ve bir köşeye sıkışmış olduğu hissine kapılabileceğini, İngiliz ve Fransızlara karşı dinî bir harp başlatılabileceğini açıkça ilân ettiğini ilâve etmiştir.(3) Kahire'den Alb. Meinertzhagen 22 Eylül 1919'da Curzon'a yazdığı mektupta, Suriyelilerin "Arap Ulusal Savunma Komitesinin" Yasin Paşa Komutası altında seferberlik için bildiriler yayınladığını duyurmaktadır.(4)

Bu şartlar altında Whitehall'un görüşü şöyleydi: "Aşırı Arap Milliyetçilerinin neticede M. Kemâl ile müşterek bir davada birleşerek, yabancıları ülkelerinden çıkarmak için Arap, Kürt ve Türkleri birleştirmeye çalışacakları çok muhtemel görülmektedir."(5) Bir ay sonra Mısır'daki İngiliz askerî yetkilileri Savaş Bakanlığı'na şu telgrafı göndermiştir:

> *"Halep ve Şam vilâyetlerindeki Müslümanların çoğu Türk isteklerine sempati duymaktadırlar... Halep'te M. Kemâl'in fikirlerini belirten bildiriler dağıtılmıştır. Şerif ailesine karşı duygular güç kazanmaktadır... Tanınmış Musul'lu liderler ve özellikle Bağdat partisinin faaliyetleri, hergün Mustafa ve genelde Türkiye ile uzlaşma anlamına gelen İslâmî hareketi teş-*

(1) Aynı yerde.
(2) PRO, FO, 371/4233/136149, belge no. 8/11/1307 (MIZ), 30.IX.1919.
(3) PRO, FO. 371/4233, Kahire, 3.IX.1919.
(4) B.N. Şimşir (der.): *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-38* (Ankara, 1973), C.I, s. 110-111. (belge no. 43).
(5) Şimşir, a.g.e., s. 113 (belge no. 44).

vik etme yolundadırlar.(1)

Alb. Meinertzhagen 10 Kasım'da şöyle yazıyordu: "Emâreler, unutulmuş bütün dezavantajları ile tekrar canlandırılan bir Türk idaresinin istendiği yolundadır."(2) Bu sadece Suriye'ye mahsus birşey olmayıp son günlerde Filistin'de de gözlemlenmekteydi. Suriye'nin önde gelen liderlerinden Yasin Paşa'nın M. Kemâl ile yazışma halinde olduğu bilinmekteydi. Meinertzhagen, Yasin'in nüfuzunun Faysal'ınkinin yerini aldığına, ordu ve halkın çoğunluğunun komutasını tamamen ele geçirdiğine inanmaktadır. Meinerzhagen'e göre, durum hergün vukubulan silahlı gösterilerle "çok tehlikeli" olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, İngiliz politikası sür'atle tahliyeden yanadır. Yıl sonunda önce Kahire'den Whitehall'e benzer bir rapor ulaşmış olup, bu raporda Suriye'de Türkler'in İslâmcı propagandasının önemi üzerinde durulmaktadır:(3)

> *"Müslümanların büyük çoğunluğuna göre Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık benzer terimlerdir. Bu, Faysal'ın bizzat kendisi dahil, Bağdat partisi ve hareketin tanınmış Müslüman liderlerince açıkça kabul edilmiş ve edilmekte olup, bunların faaliyetleri gittikçe İslâmî hareketin teşvikine doğru kaymaktadır. Bu hareket kesin bir "cihad" şeklini almayabilirse de, uygun şartlar meydana geldiği takdirde imkânsız da değildir ve şüphesiz Bağdat partisi ve diğer aşırı kesimlerce buna teşebbüs edilecektir. Neticede, Türkler ve M. Kemâl ile bu uzlaşma kaçınılmazdır. Halep vilâyetindeki Müslümanların çoğunun ve Şam vilâyetindekilerin de büyük kısmının Türk isteklerine sempatisi olduğunu ve halk tarafından benimsenmeyen bir Avrupalı Gücün idaresi altında olmaktansa Türkiye ile birliği tercih edeceklerini söylemek yerinde olacaktır."*

Aynı rapora ek olarak verilen not'da Arap Birliği'nin nihaî hedefi olan "M. Kemâl Paşa'nın idaresindeki ordu tarafından yapılacak bir girişimle birlikte bütün Arabistan'da genel ayaklanma plânlarının geliştirilmesi için" hergün toplantılar yapıldığından bahsedilmektedir. Rapora göre hareket "kesinlikle Avrupa-aleyhtarı olup, İngiliz ve Fransız'lara karşı eşit olarak yönelik-

(1) PRO, FO. 371/4184/144178, belge no. 1, 4405, Kahire, 20.X.1919.
(2) PRO, FO. 406, s. 383, 384.
(3) Aynı yerde, s. 415.

tir." Üstelik "plân bütünüyle Pan-İslâmik olup, esası dindir ve şiddetle Şerif aleyhtarıdır. Ve şayet gerçekleşirse, Şerif ailesi İslâma karşı hain olarak belirlenecek ve yerlerinden alınacaklardır. Son olayda Emir Faysal ve Zeid ne Suriye ve ne de Hicaz'da herhangi bir destek aramamaktadırlar.(1) "Suriye'de gittikçe artan Türk yanlısı hisler Faysal'ı kaçınılmaz bir durumun içine itmiştir. Kahire'deki İngiliz yetkilileri Faysal'ın, Fransız'lar lehine bir düzenlemeyi kabul ettiği takdirde "sadece Suriye'yi Fransızlara satmakla kalmayıp, aynı zamanda, harpte Türkiye'ye karşı taraf tutmak suretiyle İngilizler için İslâma ihanet etmiş olmakla (2)" itham edileceğinden şüphe etmektedirler.

İngiliz İstihbaratı Mayıs 1920'de M. Kemâl Paşa'nın Suriye ve Irak'taki Arap milliyetçilerine gönderdiği müşterek eylem isteyen mektuplarını ele geçirmişlerdir.(3) Ancak, Suriye'deki Fransız'lar, general Gouraud'un idaresinde M. Kemâl ile bir mütâreke yapıp Anadolu cephesini emniyete alarak, birliklerini Suriye'ye sevketmişlerdir. Bu durumda Faysal'ın işbirliğinde bulunmak için Türklere müracaattan başka şansı kalmamıştır.(4) Raporlara göre Faysal, Kemalistlerle temasta bulunmak için Halep'e gitmek zorunda kalmıştır.(5) Fransız ve Türkler arasındaki mütârekeyi işitmekten "ziyadesiyle şaşkına dönen", Faysal, Curzon'a başvurmuştur (19.IV.1920). (6) Faysal, Türklerin böyle bir fırsatı "hâkimiyetlerini güneye doğru uzatmak için" kullanabileceklerini iddia etmiştir. Faysal böyle bir hareket tarzının aynı zamanda İngilizler'in Doğu'nun her yerindeki menfaatlerini tehlikeye atacağına inanıyor ve şöyle diyordu:

> *"Sizin Lordluk payenizin doğrudan ve dolaylı tavsiyesi gereğince, Fransızlara dostluk elimi uzattım ve sizin hükümetinize de ülkemi vukuu yakın tehlikeden korumak için etkili tedbirlerin alınması ümidiyle aynı şekilde teklifte bulunuyorum."*(7)

(1) Aynı yerde, s. 417, 418.
(2) Aynı yerde.
(3) PRO, FO. 371/5048 E 5162, Beyrut, 4.V.1920.
(4) PRO, FO. 406/43, s. 397.
(5) PRO, FO. 371/5035 E 7683, 17.VI.1920.
(6) Aynı yerde: E 6781.
(7) Aynı yerde.

Faysal daha sonra yaptığı bir açıklamada, Fransızlar'ın M. Kemâl ile yaptıkları mütâreke haberini, halkı üzerinde bir "yıldırım çarpmış" etkisi yaptığını ve "prestijini ziyadesiyle sarstığını" belirtmiştir.(1) Haftalık İngiliz İstihbarat raporlarından (5.VIII.1920) aşağıya alınan pasaj Müttefikler, Türkler ve Arap üçgeni çevresindeki olayların akışını göstermektedir:

> *"Son günlerde alınan bir tamimin tercümesinden anlaşıldığına göre; Emir Faysal, Müttefikler'e karşı plânlarında M. Kemâl'in prensiplerini destekleme eğilimindedir. Bu tamim, Anadolu'daki Milliyetçi Komitelere M.Kemâal tarafından yapılan bir tebliğ niteliğinde olup, Emir Faysal'dan geldiği anlaşılan bir beyannameyi ihtiva etmektedir. Bu beyanname Müslümanlar arasında mümkün olan her vasıtadan istifade ile dağıtılacaktır. M.Kemâl ergeç Haziran 20'ye kadar muhtelif Arap Şefleri ile anlaşmaya varacağını açıklamış olup, kendilerine bazı tekliflerde bulunmuştur. Bu teklifler bilahare Faysal'a sunulmuş ve onun tarafından kabul edilmiştir. Beyanname Türkçe ve Arapça olup Büyük Millet Meclisine hitab etmektedir. Faysal beyannamede Müslümanlarca son asırlarda maruz kalınan bütün kötülük ve şanssızlıkların liderlerinin kendi menfaatlerini düşünmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Faysal, bir ülkenin ancak dinine, yani Kur'an'ın hükümlerine aynen riayet etmesi ile mutlu ve bir arada yaşayabileceğini iddia etmektedir. Bir milletin birliği kesin bir gereklilik olup topraklarının kendileri tarafından yönetilmesi ve yabancı güçlerin boyunduruğu altına girmemesi için bütün halkın aynı gaye için çalışmaları lazımdır. Raporun asıl amacı, M. Kemâl'in geç de olsa Emir Faysal ile kabili tatbik bir anlaşmaya vardığının teyidi olmuştur."*(2)

Cidde'de faaliyet gösteren İngiliz ajanı Bnb. W. Batten, 13 Ekim 1920'de Whitehall ile gönderdiği haberde, M. Kemâl'in Kral Hüseyin'le haberleşmekte olduğunu ve aralarında bir anlaşmaya varıldığını duyurmuştur.(3) Batten daha sonra 19 Ocak 1921'de gönderdiği raporda şunları yaz-

(1) Aynı yerde: E 7174. İngilizler'in Fransız-Türk Uzlaşması'na tepkileri için bkz: Henry Woodhouse, "Anglo-French Discord in Turkey," *Current History*, C.XV/4 (Ocak 1922), s. 653-659 ve "France's Pact with M. Kemâl", aynı yerde, s. 660-663.
(2) PRO, FO. 371/5170 E 10708, belge no. 1155 M 2279, İstanbul, 16.VIII.1920.
(3) PRO, FO. 406/44, s. 343.

maktadır:(1)

"Emir Abdullah'tan Türk milliyetçileri ile direkt temasta bulunduğunu belirten bir mesaj gelmiştir. M. Kemâl, Kral'dan şayet dostluğunu isbat etmek istiyorsa Müttefik Kuvvetlere karşı açıkça karşı olduğunu ilân etmesini talep etmiştir. Kral, böyle davrandığı takdirde kendisinin çok imrendiği ve kendisine Türk liderince yem olarak teklif edilen İslâm Halifesi olma şerefinin şahsına tevdi edilip edilmeyeceğinden henüz emin değildir. Kral henüz tereddüt halindeyken, M. Kemâl ile kaderleri bir olan Kral şüphesiz İslâm alemi ile kendi durumunu geliştirecektir. Her ne kadar Kral hemen Halife olma fikri lehinde ise de, meseleyi halihazır sabırsız ve gayri memnun haleti ruhiyesi içinde tekrar gözden geçirmeye hazırlanmaktadır.

Türkiye'yi tekrar güçlü olarak görebilmek için geçmişteki davranışlarını görmezlikten gelecektir. Yeni durum dikkatle takib edilmeye değer."

Kemalistlerin milliyetçi ve İslâmcı çağrısı Mısır ve hâttâ Afganistan ve Hindistan da dahil bütün Arap topraklarında büyük bir sempati uyandırmıştır. Müslümanlar, Anadolu'dan çok uzakta olmalarına rağmen, mahallî gösteriler ve yaptıkları bağışlarla Türk Milliyetçiliğini desteklemişlerdir. Bu kabil faaliyetler şüphesiz tekrar müttefikleri endişelendirmişti. Bilhassa İngilizler, Ankara ile bu yakınlaşmaların, Bolşevik Rusya'nın da yardımı ile diplomatik ve askerî bir cephe haline gelip gelmeyeceğini araştırmaya karar vermişlerdir. Bu nedenle, Hindistan hükümetine atanan bir istihbarat subayı olan Bnb. M. N. E. Bray (2) mahallî olarak bu kâbil şayiaların geçerliliğini araştırmakla görevlendirilmişti. Bray, 18 Ekim 1920'de bu birlik yanlısı-Kemalist adı verilen ve Müslüman ülkelerdeki İngiliz hegomonyasını bertaraf etmeye yönelik plân hakkında oldukça detaylı bir rapor göndermiştir. Bray, Arap, İran ve Türk milliyetçilerin aktif katılım ile bir "Asya Müslümanları Federasyonu" kurulduğunu iddia etmiştir. Bray, bir zamanlar büyük Osmanlı Sadrazamı olan ve halen Almanya'ya sığınmış bulunan Talat Paşa'nın bütün plânın beyni olduğuna inanıyordu. Keza, bütün Avrupa'ya dağılmış bulunan Birlik yanlısı arkadaşlarının desteği ile Talat Paşa'nın bütün Milliyetçi çevreler arasında "Asya'nın Uyanışı" müşterek gayesi için irtibat sağlandığını zannediyordu. Bray'a göre, Talat Paşa; müstakbel eylem ve müşterek bir programın müzakeresi için ajanlarını Avrupa'ya göndermiş olan Faysal'la bir anlaşma için Ankara'da bulunan M. Kemâl'in tam desteğine sahipti. Bray'ın raporu tehlikeli mesajlar içermekte ve neticede Faysal'ı Kemalistlerle kavgalı hale getirmenin yollarının bulunarak federasyonun içten çökertme yollarının aranmasını tavsiye etmekteydi.

(1) PRO, FO. 406/45, s. 261, 262.

(2) Bray'in raporu için, bkz: PRO, FO. 371/523 E 13272/27/19/44 26.X.1920. Ayrıca, bkz: benim *Musul Meselesi...*, s. 62 vd.

M. Kemâl Paşa, müttefiklerin planlarını boşa çıkararak Anadolu'daki olayların akışını kontrol etmeye başlarken, Faysal aksine Fransız süngüsü ile Suriye'den kovulmuş ve Irak'da İngiliz hâkimiyetine girmişti. Whitehall, Faysal için Mezopotamya'da bir krallık sağlamışsa da, Türklerin Musul'a doğru ilerlemesinden de korkuyorlardı. Bu nedenle, hudutta muhtemel bu tehlikeli gelişmeyi önlemek için, Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komisyonu üyesi, korkarak da olsa M. Kemâl ile Faysal arasında ittifak kurulmasını teşvik etmeyi uygun buluyordu.

Irak'taki İngiliz Yüksek Komisyon 28 Eylül 1921'de şöyle yazıyordu:

"M. Kemâl strateji ve büyük taktiklerle Yunan saldırısını ezmiştir. Bu nedenle şu anda Enver Paşa'yı tamamen gölgede bırakmış olup, Anadolu politikasında hâkim unsuru Pan-turanizm olup bu nedenle Bolşevik aleyhtarıdır.. M. Kemâl'in Pan-Turanizm politikası Arap eyaletlerinin Türkleştirilmesini düşünmemektedir. Ancak, Mustafa kendisi Yunanlıların gücünün İngilizlerden geldiğine inanmakta ve bu nedenle buradaki İngiliz menfaatlerine zarar vermek için elinden geleni yapmaktadır. Maksadı, Arap bağımsızlığı olmayıp, Irak'ı İngilizler'in idare etmesidir. Anladığım kadarı ile M. Kemâl bizimle çatışmadıkça bizim de onunla çatışmaya girmemiz İngiliz politikası gereğidir... Majesteleri Hükümeti'nin hâlâ şayet mümkün olursa Irak hududunda dost devletler temini niyetinde olduğunu düşünüyorum... Faysal ile gayri resmi görüşmeler yapılması teşebbüsünde bulunulması için zamanın uygun olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa'nın Faysal'ı İngilizler aleyhine çevirmeye çalışacağına inanıyorum. Fakat, Faysal'ın bize sada-

katinden eminim, bu nedenle Faysal'la görüşmeler yapılması için teşebbüste bulunmak bir risktir. Mustafa'nın Fransızlarla görüşmelerinde kafasının bize karşı zehirlenmesine yol açacağı şüphesinden kaçınmak mümkün değildir. Şayet Faysal'la görüşmeler başarılı bir şekilde yürütülebilirse, yararlı bir çare olacaktır. Şayet Faysal, teklif edilen hususta başarısını kanıtlarsa, prestiji son derece artacak ve tahtı emniyete alınmış olacaktır. Bu suretle yalnız tehlikeyi atlatmakla kalmayacak fakat aynı zamanda, durumunu güçlü bir hale getirecektir.

Majesteleri Hükümetinin Mustafa'ya yanaşmak için başka iyi yollara sahip olduğunu zannetmiyorum. Şayet izin verilirse problemi Faysal'la müzakereyi göze alıyorum ve kendisine garanti vereceğim. Majesteleri Hükûmeti'nin, Faysal'ın bir anlaşma formüle edilmesi görüşü ile M. Kemâl ile görüşmelere başlanması için teşebbüse geçmesini uygun karşılar kanısındayım. Kaybedilecek zaman olmadığını ve derhal cevap vermenizi bekliyorum." (1)

Whitehall, bu teklife rıza göstermez.(2) Ancak, yine de Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri, Faysal ile M. Kemâl arasında kurulacak temasın, Arap liderlerinin İslâm dünyasındaki prestijini arttıracağını ve Mezopotamya'daki, kendisi aleyhindeki propagandayı "sterilize" edebileceğini ummaktadır.(3) Bu fikrinde de ısrarlıdır.(4) Onlar için M. Kemâl Paşa'nın Faysal'ın Irak'ını, bu ülkedeki Krallığını "tanıması" önemlidir.(5) Ne var ki, Londra'dakiler, M. Kemâl'in, böyle bir başvuruyu, İngilizler tarafından geldiği mülahazasıyla, reddedeceği kanatindedirler.(6) Bu da Irak'ta İngiltere'yi "küçük düşürmek" olacaktır.(7)

Açık olan, İngilizler'in bu aşamada, Ortadoğu üzerindeki emellerinin tahakkuku sürecinde, müstakbel veya mutasavver bir Türk-Arap "yakınlaş-

(1) PRO, FO. 371/6353 E 10936, belge no. 534, 28.IX.1921.
(2) PRO, FO. 371/6532, 12.X.1921; 371/6369 E.12341, 19.X.1921.
(3) Şimşir, a.g.e., IV, s. 13.
(4) Aynı eser, IV, s. 14.
(5) Aynı eser, IV, s. 14.
(6) Aynı yerde.
(7) Türk-Irak ilişkilerini burada kesiyoruz. İlgilenenler, konunun devamını benim, *Musul Meselesi Kronolojisi 1918-1926* adlı kitabımda bulabilirler.

ması"ndan ürkmüş olmalarıdır. Aynı telaşı ve huzursuzluğu Fransız cephesinde de görüyoruz.(1) Türk milliyetçilerinin, Suriye'dekilerle özel bir irtibatları olduklarına dair yaptıkları propagandanın Paris'in korkularını giderek arttırdığı da anlaşılmaktadır:

"Âhiren Suriye'de müteşekkil İttihadı İslâm Cemiyeti tarafından Anadolu Hükûmeti'ne irsâl edilip sureti Atiye derç edilen mektup ile Suriye ahali, ulemâ ve mütehayyizaninden altıyüzü mütecaviz imza ile sulh konferansı riyasetine keşide edilen itiraz name Suriye ahalisinin hakkı hissiyatı vedat ve muhalefeti itibarile şayanı iftihar ve teşekkürdür. İttihadı İslâm Cemiyeti tarafından gönderilen mektup suretidir:

Başıma tac'ı saltanatı giymek hülyası ile âdayı din olanlarla bil'ittifak âlemi-İslâmiyetin kalbgâhına vurduğu darbeler kendine ve evladına dünya ve ahirette lânet kazanan Mekke Emiri sabıkı Şerif Hüseyin'in ef'al ve harekatı hainanesinden her bir müslümin müte'essir olduğu mâlumdur. Şu arizamızı takdimden maksadımız, Suriye ahali İslâmiyesinin Hilâfeti kübra ve saltanatı Osmaniye'ye maddeten ve mânen merbut olduğunu ve bedenen ifâyı muavenete hazır bulunduğunu iblâğ etmektir. Mukadderatı âlemle oynayan İngiltere Hükûmeti tarafından Hâlifemizin İstanbul'dan ihracına teşebbüs olunması haberini Kemâli te'essürle işitir işitmez hemen düveli-Müttefika Rüesayi Hükümetlerine keşide ettiğimiz telgraflar ve Beyrut gazetelerile neşrettiğiniz itiraznamelerle hissiyatı sadakâtkârânemizi izhar etmiştik.

Şu hususu mühimin bir kere daha te'yit ve tevsit ederiz ki Suriye ahali-i İslâmiyesi Hilâfeti İslâmiye ve saltanatı Osmaniye uğrunda can ve mallarını her an fedaya hazırdır. Camiai mukadese'i İslâmiyeye hizmet etmek maksadiyle Sulh Konferansına keşide ettiğimiz itiraznamenin fotoğrafiyesiyle alınan bir nüshasını marazgâhı âlililerine arz ve evamiri samiyelerine muntazır olduğumuzu..."(2)

(1) Özellikle bkz: *Le Temps*, 12.VII.1921, "La France en Orient"; 14.VII.1921, "La Syrie et la Cilicie".
(2) "Suriye'de İslâm Birliği", *Hakimiyet-i Milliye*, 27.X.1920, s.2.

Millî Mücadele'nin Güney cephesi'ndeki gelişmelere girmiyoruz. Ancak, okuyucu, Çukurova'daki millî direnişin başarılı sonuçlarını ve Fransız'ların M. Kemâl Paşa ile anlaşmak çabalarını hatırlamalıdırlar. Fransa senatosu başkanı H. Franklin-Bouillon, Sakarya Zaferi'ni takip eden günlerde Ankara'ya gelecek ve yapılan temaslar sonucunda Fransızlar'la 20 Ekim 1921'de bir andlaşma imzalanacaktır.(1) Buna göre, Fransa, Çukurova'yı boşaltacaktır. Türkler'in Fransızlar'la "uzlaşması"na rağmen, Ankara'nın Arap milliyetçileri ile müstâkbel ilişkileri, İtilâf Devletleri için bir "korku", Suriyeli'ler için ise "ümit" kaynağı olarak kalacaktır. Türkler'in Ermeni-Fransız birliklerini, mahâlli mukavemetle Çukurova'dan söküp atmaları Suriyelileri heyecanlandırmıştır. Halep'ten yazan Amerikan konsolosu, Suriyeliler'in, Şimdi M. Kemâl Paşa'nın güneye doğru ineceğini umduklarını kaydetmektedir.(2) Hiç olmazsa M. Kemâl paşa daha ileri bir harekâta kalkışmasa bile, kendileri aynı yolla Fransızları "başlarından def' edebileceklerini" sanmaktadırlar. Ancak, Amerika'nın Şam konsolosuna göre, bu ikinci şık mümkün değildir; çünkü, "Türk askerinin savaş gücü ile Bedevî çetecilerin arasında dağlar kadar fark vardır."(3) Türkiye'de cumhuriyetin ilânından sonra bile Suriye'de bazı Araplar'ın Anadolu'ya hicretle Türk tâbiyetine geçmek istedikleri, "hattâ vaktiyle Fransa'ya hizmet ettiklerinden dolayı bir hayli Suriyeli'yi sâlp etmiş olan Cemâl Paşa merhumun ruhunu umum Suriye ahalisinin tebcil bile ettiği" alınan haberler arasındadır.(4)

Bu bölüme nokta koymadan üzerinde durulması gereken son husus, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra vuku bulduğunu yukarıda anahatlarıyla, elimizdeki belgelerin ışığında, tasvir ettiğimiz "Türk-Arap Uzlaşması"nın ne derece "gerçek" veya "efsâne" olduğunu tesbittir. Evet, arada "ilişki" vardır; ama bu temasların nereye kadar vardırıldığı özellikle Faysal ile M. Kemâl arasında aktedilmiş bir andlaşmaya dayanıp dayanmadığı halen tartışılmaktadır. Gürün, müteredditdir. Ona göre, andlaşma yoktur:

> *"Böyle bir anlaşma imzalansaydı ne olurdu, Türkiye bir fayda sağlar mıydı? bu soruya cevabımız olumsuzdur. Zira Fransa, Suriye'ye sahip olabilmek açısından, her iki tarafta birden uğraşamayacağı ve elindeki kuvvetler Suriye için yeterli olduğu için, Kilikya'da mücadeleye son vermeyi kendi çıkarlarına uygun görmüştür. Eğer Suriye ile Türkiye arasında bir ortak mücadele anlaşması yapılsaydı Fransa, kazancını kaybetmeyi göze alamayacağı için, hem İngilizler'le devamlı birlikte olmak, hem de, elindeki her imkânı kullanarak bölgeye takviye göndermek zorunda kalırdı. Böyle bir durumda da bundan zarar gören herhalde, Türkiye olurdu. Bu bakımdan Emir Faysal, yapılan tasarıyı kabul etmemekle, büyük ölçüde Suriye'den uzaklaştırılmasını kolaylaştırmış olmakla beraber, muhakka ki hiç arzu etmeden ve hattâ düşünmeden, Milli Mücadeleye bir katkıda bulunmuştur, diyebiliriz."*(1)

(1) İ. Soysal (der.); *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları C.I: 1920-1945* (Ankara, 1983), s. 50-60.
(2) NA (US): 890 d.00./140, 2.IX.1922, Halep.
(3) NA (US): 890.d. 00/96, 14.I.1922.
(4) *İkdam*, 12.XI.1923.

Konuyu Arap kaynaklarından yola çıkarak işleyen Dr. Abdülkerim Rafig ise (2) bunun mevcudiyetinden şüphe edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Çünkü, yukarıda da belirtildiği gibi, her iki tarafın da andlaşmayı destekleyen karşılıklı somut askerî mübadeleleri olduğuna dair ziyadesiyle delil mevcuttur. Bu karşılıklı yardımlaşma, Fransız-Türk Andlaşması'nın imzalanması ile kesilmiştir. İster gerçek olsun, ister tarafların ortak düşmanı ürkütmek amacıyla kasıtlı olarak şişirdikleri varsayılsın -ki bu konuda da iki taraf da azamî gayret göstermiştir; Türk-Arap uzlaşması nihaî aşamada milliyetçilerin elinde, hadiselerin seyrini etkileyen, önemli bir koz olarak tarihe mâlolacaktır. M. Kemâl Paşa, Çukurova'daki mahallî bazda olsun, Fransa ile dış siyasî münasebetlerde olsun -bizzat kendi ifadesiyle belirttiği gibi- bu kartı millî hedefi doğrultusunda kullanmıştır.

Meseleye, son olarak, Faysal cephesinden bakalım: Faysal'ın, babası Şerif Hüseyin'e kıyasla, Osmanlı döneminde Türkler'le hissî açıdan daha yakın olduğu bilinen gerçekler arasındadır. Ancak, 1916 İsyanı ile "köprülerin tamamiyle atıldığı" da bir gerçektir. Savaş sonrasında Türkler'le ilişki kurmasını isteyenlerin Suriye'deki milliyetçilerin olduğu anlaşılmaktadır. Suriye'de İngiliz ve Fransız sömürgeciliği karşısında duyarlı olan milliyetçiler, onu Kuva-yı Milliye ile birlikte hareket etmeğe adetâ zorlamışlardır. Faysal'ın tamamiyle Arap perspektifine rağmen bu çevrelerde "Osmanlıcılığın" kalıntıları mevcuttu. Hele Siyonizm'in filizlenmesi ve Faysal'ın Paris'te Arap taleplerini İtilâf devletleri'ne kabul ettirememesi, Suriye'deki milliyet-

(1) *Savaşan Dünya ve Türkiye* (Ankara, 1986), s. 272.
(2) "Al-Alakat ül-Suriye el-Türkiyya 1918-1926", III, Türk-Arap İlişkileri Konferansı'nda -25/28.IV.1985- verdiği yayınlanmamış tebliğ.

çileri hayli endişelendiriyordu. Evans'ın da, Amerikan belgelerine dayanarak kaydettiği gibi, Paris'ten dönünce Suriye'de Faysal, kendisine karşı büyük bir direnmeyle bağımsızlığını Fransızlar'a satmakla suçlanmıştır."(1) Bu eğilim, özellikle Halep'te çok güçlüydü. Amerika'nın Halep konsolosu, Faysal'ın şehre girerse öldürülebileceğini Washington'a yazmıştı. Bu durumda Faysal, milliyetçilere boyun eğerek, Anadolu ile temas kurmak zorunda kaldı. Faysal -M.Kemâl Andlaşması'nın muhtevasında bulunan Avusturya -Macaristan tipi çifte krallığı andıran bir devlet fikrine herhalde samimiyetle yanaşmamıştır. Çünkü, bu birliğin, Suriye'nin bütünüyle bir kere daha Türkler'in eline geçeceğini tasavvur etmiştir. Yine de Faysal, başına krala olmayı kabul ettirmek üzere gittiği Paris'te Suriyeli soydaşlarını teşkin etmek uğruna barış konferansında sadece "propaganda" değeri taşısa da Türkler lehine bazı demeçler vermekten kaçınmadı. Suriyeliler'in "İslâm Birliği" olarak konferans başkanlığına Osmanlı bünyesinden koparılmayı protesto eden telgraflarını okuyunca (2) Yunan ihtirasına karşı Türkiye'yi "kollama" mecburiyetini hissetmiş olmalıdır ki, Venizelos'la yaptığı görüşmede şunları söylemiştir:

> *"Aralarında İstanbul meselesi ve Padişahlığımızın Anadolu'ya nakli hususları mevzuu müzakere olmuştur. Emir verdiği cevapta Türkler'e karşı Arapların harbe iştirakteki maksatlarının bu mes'eledeki ehemmiyeti siyasiye ve diniyede kat'iyen alâkâdar olmadığını ve hükümdarın İstanbul'dan uzaklaştırılması 350 milyonu mütecaviz bir kitle teşkil eden Müslümanlar üzerinde müdhiş te'sir hasıl edeceğini ve bu sebepten dolayı Konferans huzurunda Türkiye lehinde müdafaatta bulunmak mecburiyetinde olduğumu..."*(3)

Kuva-yı Milliye Çukurova'ya hakim olduktan sonra Fransızlar tarafından Suriye'den-yukarıdaki bölümlerde izâh edildiği gibi-çıkartılır. Bu defa kendisi, anlaşdıkları esasların devam etmesi yolunda Türklere başvuracaksa da, bunda başarı kazanamayacaktır. Kuva-yı Milliye, Fransızlar'la imzala-

(1) Evans, a.g.e., s. 246. Bu eğilimin Türk milliyetçileri tarafından 1916'dan beri beslendiği de gerçektir.

(2) "...Memleketimiz namına Hilâfet-i İslâmiye'yi temsil eden Devlet-i Osmaniye'nin payitahtından çıkarılmasına ve ahalisi Türk olan memleketlerinden birinin anavatandan nezire ve tamamiyet-i mülkiyesiyle istiklâlinin ihlâl edilmesine itiraz eder...", *Hakimiyet-i Milliye*, 27.X.1920.

(3) "Türkiye Meselesi, Emir Faysal ve İstanbul", *İkdam*, 14.I.1920, s. 1.

dıkları andlaşmayı bozmak niyetinde değillerdi. Faysal'ı daha sonra, bilindiği gibi, Irak'ta bir taht bulmasının arkasında, bir ölçüde, Faysal'ın Türkler'le bir "çılgınlığa" kalkışabileceği endişesi herhalde yatmaktadır. Ancak, biz Musul Meselesi'nin Faysal'ın Irak'ı ile T.C. arasında ileride ne gibi sorunlar yaratacağını biliyoruz. Yine de, Millî Mücadele döneminde Türk-Arap ilişkilerinin daha ayrıntılı incelenmesinde yarar görüyoruz.

4- Filistinliler'in Türkler'den Beklentileri ve Ankara'nın Tavrı

Anadolu'da M. Kemâl Paşa'nın ortaya çıkışı ve Türk millî mücadelesi'ni ciddî bir mukavemet hareketine dönüştürmesi Filistin'de de akisler yapmıştı. Aslında, yukarıda da belirtildiği gibi, daha M. Kemâl Paşa'nın askerî başarıları söz konusu olmadan Filistin'de Türkler lehine bir hava hâkim olmaya başlamıştı. Büyük Harp'te Filistinliler de "Arap İsyanı"nı desteklemişlerdi. Bir kaynağa göre bunun sebebi, Türkler'i Siyonizm karşısında aciz görmeleriydi. Hâttâ, Harp sırasındaki İngiliz propagandası Türkler'in Mason ve Siyonistler'le işbirliği yapıp, Arap vatanını "sattığını" az işlemişti! Ancak rivayete göre, Filistin'i işgal eden Allenby'nin "İşte, bugün Haçlı Seferleri bitmiştir" demesi Filistinliler'in nezdinde ilk tereddütlerin belirmesine sebep olacaktı. Ardından General Allenby, Londra'da bir törenle, bu hizmetinden dolayı, asalet kazanacak ve seremonide "Haçlılar'ın en büyüğü ve sonuncusu", "en son Haçlı Seferi'nin muzaffer şövalyesi" diye hitab edilecektir.(1) Gazete ve dergilerin Filistin'in işgâlini bu yaklaşımla vermelerinin akabinde Reşid Rıza, İslâmcı düşünür ve dava adamı olarak, protestoda bulunacaktır.(2) Haberlerin Filistin'e varışı ve Siyonizm'in zuhuru, Filistinliler'in kuşkularını giderek arttırmıştır. Manda idaresine geçişle Samuel'in bir Siyonist-Musevi olarak yüksek komiserliğe atanması ve onun da mandanın en kilit noktalarına Musevi asıllı İngiliz idarecilerini yerleştirmesi, Filistinliler'in gözünde bir "Haçlı Emperyalist-Siyonist İttifâkı"nı perçinleştirecektir. Artık, Osmanlı'ya karşı isyana katıldıklarına pişman olmaya başlamışlardır. Dahası, Osmanlı döneminde, Müslüman oldukları için, Türkler'le "hâkim millet" olarak iktidarı paylaşıyorlardı. Ancak, mandanın ihdası ile önce Si-

(1) *Parliamentary Debates (Handsard): Commons*, C. 119 (1919), s. 183 ve s. 416, 5/6. 6.VIII.1919. İlginç olan, 1930'larda dahi bu Haçlı ruhunun-Filistin'e ilişkin; fakat tabiî, bu defa Araplar'a yönelik olarak- muhafaza edilebilmesidir: Henry W. Nevinson, İngiliz milletinin, İncil'den dolayı, Filistin ve "Seçilmiş Ulus" olarak da Yahudilerle özdeşleştiğini yazar: "Bu onların manevî evidir. Savaşmadan Müslümanlar'a bırakamazlar! Haçlı ruhu bizimledir ve (bu mücadelede) içimizi kavurmaktadır!", "Arabs and Jews in Palestine," *Foreign Affairs*, C.VIII/2, Ocak 1930, s. 226.

(2) PRO, FO. 371/4233, 25.v.1919.

yonistler'in, sonra da Hıristiyanlar'ın ardında üçüncü sınıf vatandaş-ya da uyruk- durumuna düştüklerini anlayacaklardı. Osmanlı döneminde Filistin'de olsun, İstanbul'da olsun, yüksek mülkî makamlara gelebilirken, şimdi Museviler tarafından yönetilir hâle gelmişlerdi. Haşimî'lerin 1916'daki başkaldırısını kınayanlar çoğalacaktı. Osmanlı padişahının ismi, 1920'den itibaren Filistin camiilerindeki hutbelerde anılmaya başlayacaktır.(1) Filistinliler, İngilizler'e giderek, Osmanlı dönemindeki imtiyazlarını anlatıp, manda rejimini eleştirmektedirler. İşte, bu çerçeve içinde M. Kemâl Paşa'nın Doğu'da Ermeniler'e, Batı'da Yunanlılara karşı başarılı mücadelesinin haberleri Filistin'de yankılanmaktadır.

Kuva-yı Milliye, Filistin'de heyecan yaratır. Gazeteler M. Kemâl'in resmini basmakta ve onu övmektedirler. M. Kemâl Paşa'nın bir "İslâm kahramanı" olarak, Filistin'de de taklit edilmesi gerektiği yazılmaktadır. Millî Mücadele için dualar edilmekte, el-Aksa Camii başta olmak üzere çeşitli yerlerde Kuva-yı Milliye için nakdî fonlar toplanmaktadır.(2) Mübalağa payı peşinen kabullenilmelidir; ancak, bir Türk kaynağının aşağıdaki ifadesi bir Arap'tan naklen, M. Kemâl'in Filistin'de yarattığı havayı göstermek açısından ilginçtir:

> *"...İngiliz Yüce Komiser temsilcisi beni makamına çağırdı. Yanına girer girmez bana 'Nasıl oluyor da minarelerde ezan okunurken (Eşhedüenne Muhammedün Resulüllah) denecek yerde (Eşhedüenne Mustafa Kemâl Resulüllah) deniyor?' diye çıkışmıştı. Ben oldukça güç durumda kalmakla beraber kendimi hemen toparlayarak 'Efendim Peygamber'in bir adı da Mustafa'dır' şeklinde bir cevap verdim. Aslında ise burada Birinci Dünya Harbi Sonlarında VII. Ordu Kumandanı olan M. Kemâl Paşa'ya Nablus'luların derin bağlılıkları vardır ve onun Anadolu'da başlattığı gerçek cihad bize örnek olmuştur..."*(3)

Müslüman Filistinler'e göre, Milli Mücadele'nin başarısı Filistin'in akıbetini etkileyebilirdi. Türkler, Sevr'i kabul etmiyorlardı. Paris Barış Konfe-

(1) Porath, a.g.e., s. 160-161.
(2) Porath, a.g.e., s. 158-159.
(3) C. T. Karasapan, "Atatürk Örneğinin Yakın ve Ortadoğu'daki Etkileri", *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 1973), s. 580.

ransı'nda ve ardından San Remo'da yaratılmak istenen uluslararası düzenin uygulamalarında Türk Millî Mücadelesi'nin başarılarıyla bir gedik açılabilirse, Balfour'u da, mandayı da yeniden tartışmak mümkün olabilirdi. Hem Türkler, Misak-ı Millî'lerinde Arap ülkelerinin mukadderatı, bu yöre halkının istekleri doğrultusunda belirlenmelidir demiyor muydu? Hele bazı Filistinliler, Türkler'in Filistin'e avdetini bekler ve ister duruma gelmişlerdi.(1) Filistinliler'in bu arzularını adetâ şiddetlendirircesine Anadolu'dan Türk-Arap işbirliğine dair mesajlar alınıyordu. Hâttâ, M. Kemâl Paşa'nın Anadolu'da "Suriye ve Filistin Müdafaa-yı Kuvva-yı Osmaniye Heyeti" kurduruduğu söyleniyordu.(2) Filistin'de bir manda tesis edilecekse, bunun idaresi Türklere bırakılmalıydı! Söz konusu gelişmelerin İngilizler'le Siyonistler'i ne kadar telaşlandırdığı ifade etmeye herhalde gerek yoktur. Curzon'a yolladığı bir mektupta Dr. Weizmann, "Türk tehlikesi"ne işaret ediyor, ve Kuva-yı Milliye'nin Filistinli milliyetçilere gönderdiği silah ve cephaneye, Siyonist istihbaratının müdahalesiyle el konulduğunu yazıyordu.(3)

Gerçekten de Filistinliler, Türkler'le ilişki kurmayı başarmışlardı.(4) Arap Yürütmesi ve Yüksek Müslüman Konseyi Aynı heyet Lozan'daki Türk delegasyonuna da müracaat edecektir. Türkler'in onları -Birinci Dünya Savaşı'ndaki kusurlarından dolayı- affedeceklerini düşünmektedirler.(5) Heyete Musa Kazım Paşa, Emin el-Temimî ve Abdülkadir el-Muzaffer katılacaklardır. Filistin heyeti, 14 Kasım'da İstanbul'a varır. İstanbul valisi Rıfat Paşa ile görüşür. Rıfat Paşa, onları cesaretlendirici bir tavır ortaya koyar. Heyet, İsviçre'ye gitmeden, Abdülkadir el-Muzaffer'i Ankara'ya göndermeyi kararlaştırırlar. O, İstanbul'da temaslarını sürdürecek ve Bekir Sami Bey, mebuslar, gazeteci ve yazarlarla görüşecektir. İyi kabul görmesine rağmen el-Muzaffer, Türkler'in "ihâneti" pek unutmadıklarını da yakından gözlemleyecektir. Ekipten Musa Kazım Paşa ve Temimî 20 Kasım'da Lozan'dadır-

(1) NA (US): 867.n.00/42, 3.X.1922, "Repercussion in Palestine of Kemâlist Victories", Kudüs. *İkdam*'dan aldığımız bir pasajı da teyiden arzedelim: "Filistin Hıristiyanları (dahi) ekall-i kâlil olan Museviler'in hâkimiyeti altına girmektense Türkler'in ekseriyet-i hâkimiyetine rücû etmeği tercih ettiklerini alenen beyan etmekten çekinmiyorlar." 1.X.1919. Papa dahi İngiliz işgalinden sonra Siyonistler'ce denetim altına alınan Filistin'de Hıristiyanlar'ın özellikle Katoliklerin durumunun eskisine kıyasla düzeleceğine, bozulduğunu ilân etmekten çekinmeyecekti: "Hard Problems in Palestine and Mesopotamia", *Current History*, C.XIV/5, Ağustos 1921, s. 882.
(2) Karabekir, *İstiklâl...*, s. 477.
(3) PRO, FO. 406/43, s. 72, no. 56/1, Paris, 2.II.1920.
(4) Kayyali, a.g.e., s. 115.
(5) Porath, a.g.e., s. 162 vd.

lar. Filistin davasına Türk heyetini kazanabilmek için kolları sıvarlar. Musa Kazım Paşa, İsmet Paşa'ya yazılı bir müracaatda bulunur.(1) Sevr'in Filistinliler'in meşru haklarını nasıl ellerinden aldığını kaydeden Musa Kazım Paşa, Balfour Bildirisi'ne kadar yörenin barış ve huzur içinde bulunduğunu; ancak bugün Siyonistler'in kaçak yollarla bölgeye silah yığarak gelecekte patırtı çıkarmaya hazırlandıklarını belirtecekti. Karşılık olarak İsmet Paşa, Filistin heyetini kabul edecek ve ilk görüşmelerinde konferansta Türk delegasyonu adına Filistinliler'in "selfdeterminasyon" hakkını içtenlikle savunacaklarını dile getirecekti. Aslında, daha Musa Kazım Paşa, Türklere başvurmadan, Paris'teki delegasyonumuz 18 Mayıs 1922'de daha Türkiye ile nihaî barış imzalanmadan Milletler Cemiyeti'nde Filistin Mandası'nın İngiltere'ye teslim edilmesini kınamıştı.(2) Lozan'da ise, Türkler'in sıkıntısı -bilindiği gibi, çoktu; daha ziyade kendi millî meselelerine eğilebiliyorlardı. Üstelik konferans sonuç alınmaksızın dağılacak; nihaî andlaşmanın imzalanması gelecek yıl 24 Temmuz'a kalacaktı. Bu sebeplerle Türkler'in Filistin Meselesi'ne Lozan'da fazlaca eğilmeleri mümkün olmayacaktır. Ancak, M. Kazım Paşa 15 Martta Lozan'dan dönünce Kudüs'te Müslümanların "Yaşasın M. Kemâl Paşa" diye haykırarak, sokakta Türk bayraklarıyla nümayiş yaptıklarını görecektir:

> *"Bunlar: 'Filistin bizimdir ve bizim olacak! Museviler'in olmayacak! Yaşasın Mustafa Kemâl Paşa ve kahraman askerleri... Pek yakında buraya gelecekler! diye bağrışmakta idiler. Nümayişçiler bu gibi nidâlar ile ilerlemekte iken jandarmalar ve İngiliz askerleri ahaliyi dağıtmak istediklerinden, halk jandarmalar üzerine hücum ederek üzerlerine taş atmağa ve türlü türlü tahkirâmiz elfaz sarf itmeğe başlamışlardır... Çocuklar taş atmağa ve büyükler de sopalar ve gazinolardan getirilen iskemleler ile hücuma iştirak etmişlerdir... Bu sırada bir kaç kişinin başı yarılmış, her iki taraftan da mecrut olanlar bulunmuştur."*(3)

Yine ilginç olan, Filistin'deki bu Türk'ü davet eden nümâyişlerin İngiltere'de yarattığı etkidir. 1923 yılında Westminister'de Lordlar Kamarası'nda hükümetin Filistin politikası tenkit edilirken, "Filistin Arapları'nın Siyonist

(1) PRO, FO. 839/31, 28.XI.1922, Lozan.
(2) NA (US): 867.n.01./238, 26.V.1922.
(3) *İkdam*, 4.IV.1923, s. 2.

idaresi altında yaşamaktan ise Türk idaresine avdeti tercih eyledikleri" kaydedilecektir! (1)

Öte Yandan, 1922 yılı nihâyete ermeden, TBMM'nde Filistin Meselesi gündeme gelir. 23 Aralık'taki celsede İstanbul sabık mebusu ve Darülfünun müderrisi Mişon Ventura Efendi ve arkadaşlarının verdiği tezkere okunur. Anlaşıldığına göre tezkere Lozan'daki Türk delegasyonuna da iletilmiştir. Tezkere şöyledir:

> *"Sevgili vatanlarına tekmil mevcudiyetleriyle merbut bulunan Türkiye Musevileri beş asır evvel cihanın her tarafında envai tazyikata mâruz iken Türkiye'de hakikî ve samimi bir melce bulduklarını hiçbir zaman unutamayacaklarında ve Türkiye Devleti'nin terakkiyatı asriye ve medeniye ve siyasiyesinden bilâtalep her zaman hissemendi istifade eylediklerinden muazzez vatanlarına karşı olan deyni şükrânlarının âlenen arzını cümlei vazaif minnettarânelerinden addediyorlar. Şark'ın mukadderatı mevzuubahsolduğu sırada evvelce Filistin'de Türk Hâkimiyeti zamanında olduğu gibi Araplar ile Museviler arasındaki ahenk ve vifakı temin etmek üzere Filistin'deki mandasını Türkiye Devletine itasını teklif ve istirham ediyorlar. Şark'ta esaslı ve payidar bir sulhün istikrarına medar olacak Türkiye Musevilerinin işbu mâruzat ve teklifatının Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından mazharı kabul ve tervic olacağından mütehassıl bir imanı kavi perverde eder ve kemali hürmetle arzı teşekkürata hitap ve vatanı muazzezimizin afâkında tulû eden güneşin ebediyyen payidar olmasını Cenabı Sânii kâinattan tazarru eyleriz. Olbabta emir ve ferman Hazreti Veliyşülemrindir."* (2)

Tezkere üzerine açılan tartışmada Antalya mebusu Rasih Efendi, Türkiye Musevileri'nin Filistin Musevileri'yle alâkası olmadığını belirterek, Müracaatın reddini talep edecektir. Erzurum mebusu Salih Efendi ise, tarih boyunca Türkler'in Museviler'e hüsnükabul gösterdiklerini hatırlatır. Ardından söz alan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, heyecanla kürsüden şunları söyler: Gelişmeleri zabıtlardan takip edelim:

(1) *İkdam*, "Filistin ve Irak", 8.III.1923.
(2) TBMMMZC, C. XXVI, s. 8.

"Arkadaşlar, mesele Filistin mandasıdır. Rica ederim, Filistin için bu milletin birçok kanının aktığını unutuyoruz zannediyorum. Onu muhafaza için milyonlar sarf ettiğimizi ve Misakı Millimizin bir maddesini de unutuyoruz zannederim. Efendiler, Misakı Millîmizde biliyorsunuz ki, Türk millî hududu haricinde kalan dindaşlarımızın serbestîi ârasını talebediyorduk. Bugün görüyoruz ki, orada bulunan dindaşlarımızın değil; hâttâ dini bizden ayrı olan Museviler dahi bizim mandamızı istiyorlar. Bence bu Misakı Millimizin bir noktasının tahakkuku emrinde atılmış bir adımdır. Biz maddeyi kabul etmeyiz ne demektir? Yani anlamıyorum, mal verilirse malı kim istemez. Değil bunu, hangimiz kabul edemeyiz?

Tunalı Hilmi- İsteyenlere Öküz ver.

Ali Şükrü (Devamla)- Efendiler, biz millî hudutlarımızı Misakı Millî mucibince elde etmeye çalışıyoruz ve çalışacağız. Muvaffak olduk ve inşallah da olacağız. Fakat geri tarafta bu memleketin, bu milletin evlâtlarının kanlarının akmış olduğu, kemiklerinin çürümekte olduğu topraklarımızı elyevm unutmak istemiyoruz ve katiyen bir feramuş edemeyiz ve unutmadığımız içindir ki, Misakı Millîmize o kaydı koymuşuzdur. Millî hudut haricinde kalan dindaşlarımızın serbestîi ârasını mecburi kılmışız. Binaenaleyh, bendeniz diyorum ki; Meclisi Millî lütfen bugün bir karar ittihaz etsin ve Heyeti Murahhasamıza yalnız Filistin mandası meselesini değil, diğer mesailin de kemali ehemmiyetle takib edilmesini ve orada bulunan dindaşlarımızın her halde serbestîi ârasını istihsal için lâzım gelen teşebbüsatı müessirede bulunulmasını taleb etmeliyiz efendiler. Bu bir borçtur zannederim.

Hüseyin Avni- Efendim, telgraf okunurken bendeniz Filistin'den gelen bir telgraf zannettim. Fakat imzalarını tetkik ettim. Hepsinin de imzası Türk tâbiiyetinde bulunan zevatındır. Eğer bunu böyle havale edersek mukadderatı tâyin olunmıyan bir kısım halkın Türkiye mandasına iltihâkına çalışması gibi bir vaziyet hasıl olur. Çünkü kendi tebamızdan olan kimselere kendi arazimiz hakkında bir karar verdirmiş gibi yanlış bir şey olur. Filistin'in ne vaziyeti hukukiyesi tahakkuk etmiş ve ne de biz oralardan sarfınazar etmişiz. Oralarını oralardaki kardeşlerimizin reyine bırakmışızdır. Meselenin yarınki alacağı vaziyeti kimse bilmeden, oradaki ekseriyet kimdir, bunlar nedir, ne gibi bir hakka müsteniden bunlar tavassut ederek Filistin'i mandamıza almaklığımıza çalışmamızı tavsiye ediyorlar? Yani dolaşık bir şeydir. Bendenizce, bunun mahiyetini Hariciye Vekâleti tetkik etsin ve bu imza sahipleri ne fikre müsteniden kendi tebamız oldukları halde şu suretle müracaatlerinin, Filistin'in; şu şekilde idare edilmesine dair müracaatlerinin neden ileri geldiğini bittahkik Heyeti Celileye arz etsin.

Reis-Efendim, müsaade buyurunuz. Hüseyin Avni Bey şunu demek istiyorlar ki; bu istirhamnamenin metnini Hariciye Vekâleti bir kere tetkik etsin ve bize bildirsin ve bunun üzerine biz bu evrakın muamele görüp görmemesini müzakere edelim. Şimdi bunun üzerinde zannederim, müzakere edilecek bir şey yoktur."(1)

Filistin Meselesi, BMM'ne Lozan hükümlerinin tartışıldığı bir ortamda yine gündeme gelir. Meclis, Lozan'da İngiltere ve Fransa'nın kapitülasyonları devam ettirme ihtirasını ve bu arada Türkiye'deki azınlıkların korunması taleplerini şiddetle eleştirmektedir. Bu çerçevede söz alan Rasih Efendi şunları söyler. Filistin'e ilişkin duyarlılığı göstermek açısından aynen aktarılmasında yarar görüyoruz.

".. Mısır kendi başına taazuv etmiş bir memleket olduğu halde onun istiklâlini ayaklar altına alarak bazîce etmek isteyen ve Irak'ı, Hicaz'ı, saniyen Kudüs ve havalisini Filistin namı altında Yahudilere peşkeş çekmek isteyen ve orada sakin olan ve ekseriyet-i azîmesi yerli olan ahaliyi ihmâl etmek isteyen İngiltere; Tunus, Fas, Cezayir'deki tatbik ettikleri usul ile cihan karşısında utanması icap eden Fransa murahhaslarına, evet, söylemek icap ederse söyleriz ki; ekalliyetler, Türkiye'de değil, Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de imha edilmiştir. Tunus, Cezayir ahali-i asliyesi söz söylemekten bile mahrum

(1) Aynı yerde, s. 10.

edilmişlerdir..." (1)

Türkler'in Millî Mücadele'yi takip eden günlerde daha ziyade kendi iç meselelerine kapandıklarını söyleyebiliriz? Ancak, bu arada Atatürk'ün Balkanlar'da olduğu gibi. Ortadoğu'da da, Irak'la Musul, Suriye ile Hatay Meseleleri'nin varlıklarına rağmen, güney komşularıyla iyi geçinmeye azamî dikkat gösterdiği bilinmektedir. Geçmişin üzerine bir sünger çekip, Emir Abdullah'ın ziyareti vesilesiyle bu ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış; İran'ı da içine alacak bölgesel bir dostluk paktına -Sadabad- imza atılmıştır. Arap Ortadoğusu'nun halen yabancı nüfuzu altında olması, Türkiye ile münasebetlerin daha canlandırılmasına engel teşkil ettiği de, bu arada, unutulmamalıdır.(2)

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin'le ilişkin münasebetlerini ihtiva eden bazı belgelere de burada eğilmekte yarar görüyoruz. 1931 Kasım'ında Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni, bir İslâm Kongresi tertiplemek düşüncesindedir. Ankara'ya da bir davetiye gönderir. 12 Kasım'da Ankara'dan Dışişlerine telgraf çeken büyükelçi Sir G. Clerk; Türk Hükümeti'nin söz konusu davetin, resmî olmayan bir zât -müftü- tarafından yapılmasını "usûlsüz", kongrenin gündemindeki konuların "tehlikeli", tertipleyen şahısların da "sorumsuz" olduğunu düşünerek, "Kudüs Toplantısı" hakkında kendileri bir adım atmadan "sadakâtle dostluğuna bağlı oldukları" Londra'nın tavrını öğrenmek istediğini belirtiyordu.(3)

Aynı gün Londra'ya gönderdiği uzunca bir yazıda Büyükelçi, Türk Dışişleri Bakanı'nın -Dr. Tevfik Rüşdü Aras Bey- kendisini telefonla acil olarak aradığını ve derhal makamına çağırarak şunları söylediğini aktarmaktadır:

> *"... Müftü'nün mektubunda kongrenin esas amacının İslâm birliği olduğu belirtilmektedir ki; bu, halifeliğin yeniden canlandırılması ve dahası dünyada yıkıcı başka bir gücün ortaya çıkması demek olacaktır. Dolayısıyla bu da sadece Britanya İmparatorluğu'na yönelik bir entrika ve isyan merkezi olmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'de tepki yaratarak, beraberinde getireceği kötülüklerle şiddetli bir milliyetçi-*

(1) Aynı yerde, s. 168.
(2) M. Gönlübol (yaz/der); *Olaylarla Türk Dış Politikası Tarihi*, Ankara, 1987), I. bölüm.
(3) PRO, FO. CP. 14010 E. 5656/1205/65, no. 37.

liğin alevlenmesine kaçınılmaz bir şekilde yol açacaktır.(1)

Dr. Aras'ın bu beyanatına karşılık; Büyükelçi cevabının ne olduğunu amirlerine aynen şöyle aktarır:

> *"... Ekselanslarına Britanya İmparatorluğu'nun milyonlarca Müslüman tebası olduğunu ve onların dinî işlerine müdahale sanılabilecek herhangi bir teşebbüsün bile kendi gelenek ve uygulamalarına ters düşeceğini hatırlattım.*(2)

Bir hafta sonra Londra, Clerk'e cevabını aktarır. (19.XI.1931): Telaşa gerek yoktur. Samuel'in Kongreyi iptal edebilme imkânı açık tutulmakla birlikte İngiltere, dinî hüviyet altındaki bu toplantıya şimdilik "müdahale etmeme" kararını almıştır.(3)

Büyükelçi, başkentinin düşüncesini iletmeden Cumhurbaşkanı Atatürk, Sir Clerk'e bir haberci göndererek, hem Türkiye hem de İngiltere için "zararlı" olabileceğini düşündüğü İslâm Konferansı meselesinde bu iki hükümetin "ortak tavır" almaları ümidinde olduğunu belirtecektir.(4)

Aynı gün (28.IX.1931) İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Ankara ve Cidde temsilciliklerine bir telle konferansı yasaklamayacaklarını, genel asayiş ve güvenlik ihlâl edilmedikçe de müdahale etmeyeceklerini hükümetin kararı olarak bildirir.(5)

Kararın Ankara'ya iletilmesinin üzerinden iki gün geçmeden Dr. Tevfik Rüşdü Aras Bey, İngiliz Büyükelçisine Britanya Hükümeti'nin konferanstan "uzak durma" politikasına ne kadar içerlediğini belirtecektir.(6)

Bu ani çıkış üzerine 30 Kasım'da Sir Clerk, Hariciye Vekaleti'ne giderek, "söz konusu kongrede siyasî herhangi bir meselenin gündeme gelmeyeceğinin anlaşıldığını ve imparatorluklarının önemli Müslüman çıkarları dikkate alınarak vatandaşlarının dinî işlerine müdahale sanılabilecek herhangi bir teşebbüsten uzak durma politikalarını sürdüreceklerini" Dr. Aras'a anlatır.

(1) Aynı yerde: E 5784/1205/65, no. 43.
(2) Aynı yerde.
(3) Aynı yerde: E 5712/1205/65, no. 41.
(4) Aynı yerde: E 5900/1205/65, no. 44, 28.XI.1931.
(5) Aynı yerde: E 5896/1205/65, no. 45, 28.XI.1931.
(6) Aynı yerde: E 5963/1205/65, no. 46, 1.XII.1931.

Cevap, Türk Hariciye Vekili'ni kızdıracaktır. Kongre'nin sadece Filistin'de değil, bütün Britanya İmparatorluğu'nda İngiliz güvenliğini sarsacağını tekrarlar. Türkiye'ye gelince, bu kongreyi desteklemeyeceklerdir. Türk kamuoyu buna göre hazırlanacaktır.

Tevfik Rüşdü Bey'in telâşına karşılık, İngiliz Büyükelçisinin sükûneti ve huzurdan çıkarken Türk Hariciye Vekili'ne söyledikleri gerçekten kayda değer:

> *"... Majestelerinin Hükümeti, konferansı yasaklayarak, kamuoyunda ona lâyık olmadığı önemin kazandırılmasını ve böylece tertipleyenlerin de azizlik veya kahramanlık mevkiine yükseltilmesini arzu etmemektedir!"*(1)

Son olarak ise bizim Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nden temin ettiğimiz bir belgeye temas edelim. Zamanın Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne Hindistan'da münteşir *Bombay Chronicle* gazetesinin 27. VII.1937 tarihli nüshasında çıkan bir yazıyı, Türkçe tercümesiyle takdim eder. "Filistin'e el sürülemez: Kemâl Paşa Avrupa'ya ihtar ediyor: Türkler Mukaddes Topraklarda Yabancı Hakimiyeti'ne tahammül etmeyeceklerdir." başlığını taşıyan yazıda, *Hakimiyet-i Milliye*'den iktibasla M. Kemâl Paşa'nın B.M.M.'nde aşağıda aynen verdiğimiz nutku irad ettiği ileri sürülmektedir.

> *"Araplar'ın arasında mevcud olan karışıklığı ve hoşnutsuzluğu kimse bizim kadar bilemez. Biz, vakıa bir kaç sene Araplardan uzak kaldık. Fakat, şimdi kendimize kâfi derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslâmiyetin mukaddes yerlerini Museviler'in ve Hıristiyanlar'ın nüfuzunun altına girmesine mani olacağız. Binaenaleyh şunu söylemek istiyoruz ki, buraların Avrupa emperyalizminin oyun sahası olmasına müsaade etmeyeceğiz. Biz şimdiye kadar dinsiz ve İslâmiyete lâkayt olmakla ittiham edildik. Fakat bu ittihamlara rağmen peygamberin son arzusunun yani, mukaddes toprakların daima İslâm hakimiyetinde kalmasını temin için hemen bugün kanımızı dökmeye hazırız. Cedlerimizin, Selâhaddin'in idaresi altında, uğrunda Hıristiyanlar'la mücadele ettikleri toprak-*

(1) Aynı yerde: E 6050/1205/65, no. 48, 1.XII.1931, E 6172/1205/65, no. 49, 8.XII.1931.

> *larda yabancı hakimiyet ve nüfuzunun bulunmasına müsaade etmeyeceğimizi beyan edecek kadar bugün, Allah'ın inayeti ile kuvvetliyiz. Avrupa bu mukaddes yerlere temellük etmek için yapacağı ilk adımda bütün İslâm aleminin ayaklanıp icraata geçeceğine şüphemiz yoktur."*(1)

5- İmparatorluk'tan Cumhuriyete Geçişte Musevi Cemaati ve Siyonizm

Bilindiği gibi Mütâreke'de Türkiye işgâl edilir. Kaynaklar, özellikle İzmir'de Museviler'in Türk yanlısı hareketlerini işletmektedirler.(2) Museviler'in Yunan işgalcilerine de pek yakınlık göstermedikleri kaydedilmektedir. Mütâreke'deki Rum ve Ermeni ayrılıkçılarının tutumlarıyla karşılaştırıldığında hayli farklı bir yaklaşım sergileyen Türkiye'nin Musevi cemaati'nin gerek Filistin'de kurulan Yahudi yurdu, gerek ise imparatorluktan cumhuriyete geçişe bakış açıları da işlenmelidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin İzzet Paşa kabinesi zamanında hükümet tarafından "özel bir görev" ile yurt dışına çıkması Musevi cemaatinde kaygı uyandırmış ve tartışmalara sebep olmuştu. Bu görevin duyulması üzerine Musevi Millî Meclisi, basına bir açıklama yaparak, Hahambaşı'nın ziyaretinin Musevi milletinin" rıza ve muvafakatı" olmadan yapıldığını; Hayim Nahum Efendi'nin kendileri tarafından onaylanmadan böyle bir görevi kabul etmeğe "hak ve selâhiyeti" olmadığını ve bu görev dolayısıyla bundan böyle ortaya çıkacak gelişmelerin Musevi milletince "mazhar kabul olunmayacağını" bildirmişti.

İkdam, Türkiye'ye dönen Hahambaşı ile derhâl bir mülakat yaparak, görevin mahiyetini sorgulayacaktı. Hayim Nahum Efendi, cevaben Sadrazam'ın 23 Ekim'de (1918) kendisini çağırdığını ve aynen şunları söylediğini bildirecekti:

> *"Hükümet-i Osmaniye gayet buhranlı zamanlar geçiriyor. Mütareke imzalanmak üzere bulunuyor. Demek oluyor ki, Almanya ile katt-ı münasebet edeceğimiz günün arifesinde bulunuyoruz. İtilafçılar'la olan münasebetlerimize binaen size,*

(1) CAA, Dahiliye Vekâleti, Matbuat Umum Md. no. 5478/ﾊﾊ/K, 24.VIII.1937.
(2) A. Galante, *Türkler ve Yahudiler* (İstanbul, 1947), s. 52-55. Galanté hakkında ise, bkz: A. Elmaleh, *Le Professeur A. Galante a vie et ses oeuvres* (İstanbul, 1946-7).

Amerika ile münasebet-i siyasiyemizin iadesi ve sefir Elkus'un İstanbul'a avdet ettirilmesi vazifesini nam-ı resmi surette tevdî ediyorum."(1)

Bu teklife karşılık olarak Hahambaşı, vazifenin "ağır" ve Ermeni Meselesi'nden dolayı da Amerika kamuoyunun Türkiye aleyhinde olduğunu kaydedecektir. İzzet Paşa da bunu bildiğini söyleyecektir. "Çaresiz" kaldığını belirten Hahambaşı'nı ertesi gün -24 Ekim- veliahd ve bizzat padişah(Vahdettin) kabul edecek ve aynı ricayı tekrarlayacaktır. Hahambaşı'na göre, seyahat "gayet acildi" ve dolayısıyla Meclis'e haber vermeğe vakti kalmamıştı. Hahambaşı bundan önce de Amerika'da bulunmuştu. Orada önemli yerlerde tanıdıkları vardı. Seyahatinin ilk durağı Lahey olacaktır. Amerika'ya ayın 27'sinde kalkan gemiye ise binemeyecekti. Çünkü, ABD başkanı Wilson, 12 Aralık'ta Avrupa'ya gelecekti. Hareket etseydi, Başkan'ı bulamayacaktı. Onun için Lahey'de kalmayı tercih etmişti.

Hayim Nahum Efendi, 1915'de bir İngiliz diplomatı -ismini vermiyor- ile görüşmek üzere Dedeağaç'a bir temsilci gönderildiğini; bunun da yine kendi teşebbüsü üzerine gerçekleştirildiğini İkdam muhabirine hatırlatacaktı. Bu Dedeağaç Buluşması'ndan sonra Hahambaşı'nın İngiliz dostları yeni bir teklifte bulunmuşlar, fakat bu teşebbüs de, bu sefer Sadrazam'ın reddiyle, yine âkim kalmıştı. Bu teşebbüslerinden dolayı Almanya kendisini "İtilâf Devletlerini tutmakla suçlamış", fakat, o, kendisinin aslında "Fransa'ya merbut olduğunu" belirtmişti.

Hahambaşı, Filistin Sorunu'nda da şöyle konuşmuştur: "Filistin'in İsviçre gibi, nahiyelere taksim edilerek idare edileceğini zannediyorum. Bu suretle millet asamatı muhafaza etmiş olacaktır. Şu halde Türkler'in "kanton"ları olacağı gibi, Museviler'in Nasıriye'de; Hıristiyanlar'ın Halilülrahman'da birer "kanton"'ları olacaktır. Müstakil Musevi Hükûmeti, İttihad-ı Akvam Cemiyeti'nin (Milletler Cemiyeti'nin) himâyesi altına vaz'edecektir..."(2)

Nahum Efendi'nin açıklaması üzerine eski mebuslardan İttihatçı Nesim Ruso'nun başını çektiği bir gurup Musevi Balat'ta Hahambaşılığın önünde aleyhte gösterilerde bulunacaktı. Bu gurup, dışarıdan gelen Siyonistlerce

(1) *İkdam*, 9.III.1919.
(2) Aynı yerde.

desteklenmekteydi. Başlarında bulunan ve İttihatçılığıyla tanınan Nesim Ruso, Almanya yanlısıydı, Siyonistti. Ruso'nun tesiriyle vukubulan nümayişe karşılık, Hahambaşı taraftarları da karşı taarruza geçmişler ve Balat'ta mesele sokak kavgasına dönüşmüştür. Sonuçta, Nesim Ruso, olaya müdahele eden zaptiyeler tarafından tutuklanmış, fakat bir süre sonra tahliye edilmiştir.

Nümayişler üzerine Journal d'Orient, Hayim Nahum Efendi ile görüşecek ve kanaatini soracaktır. Hahambaşı acele bir işi olduğundan gazeteci ile konuşamamış, fakat Hahambaşılıktan birini bu mülakat için görevlendirmiştir. Bunun üzerine gazeteci, yetkiliye, cemaatin bir kısmının Hahambaşı'nın azlini istediğini belirtmiştir. Cevaben ise, yetkili bunun sebebini kendilerinin dahi bilmediğini eğer şikayetleri varsa bunu hükümete bildirmeleri gerektiğini söylemiştir. Kendisine Hayim Nahum Efendi'nin Avrupa seyahatini hatırlatan gazeteciye, yetkili "Bazı sebeplerden dolayı meselenin esasını söyleyememe mecburiyetinde "olduğunu kaydetmiştir. Ona göre, bu nümayişler "şahsi gaye ve hislerden mütevellittir" Gazeteci, müstakbel Musevi hükümeti ve onun gelecekte Türkiye ile olan münasebetini sorunca, yetkiliden şu cevabı almıştır:

"Hahamhane'nin Musevi Hükümeti ile şimdilik hiç bir alakası yoktur. Hahamhane dinî bir makam olduğu için, ahval-ı umumiye ile alakadar olmaz. Hahamhane kendisini kaymakam adliye ve mezhep nezaretine tâbi bilir..."(1)

5 Ağustos 1919'da Hayim Nahum Efendi, yanında cismanî Meclis reisi İttihadcı Emanuel Karaso ve Hukuk Fakültesi hocalarından Mişon Ventura ile birlikte Amerika Büyükelçiliği'ne çağırılarak, "King-Crane" Komisyonu'na ifade verdiler.(2) Burada, Musevi heyetine Türkiye'deki Musevilerin durumu ve "manda" meselesi hakkında sualler yöneltilmiştir. Birincisine cevaben, heyet, Osmanlı Türkiyesi'nde hak ve hürriyetlerinin "Millet Sistemi" çerçevesi içinde korunduğunu belirtmişler. İkinci sualin ise kendilerini alakadar etmediğini kaydetmişlerdir. Görüşmede Siyonizm ve Filistin Meselesi gündeme gelmemiştir.(3)

Ağustos'un sonuna doğru belediye ve mebusan seçimleri gündeme ge-

(1) *İkdam*, 24.III.1919.
(2) King-Crane Komisyonu için bkz: dn. 28.
(3) *İkdam*, 5.VIII.1919.

lir.(1) Bu itibarla Musevi Millî Meclisi toplanır. Toplantıda çoğunluk, Musevilerin taleplerinin gerçekleşmeden seçime iştirak etmemeleri gerektiği kanaatindedir. Talepleri ise temsilin nisbî usullerle olması yönündedir.(2) Cemaat, bu intibaın "milliyet kaidesine tevfikan temsil-i nesebî esası" üzerine gerçekleştirilmesini istemektedir. Bu da seçim yasasında yeni bir düzenleme gerektirmektedir. Bu tadilin yapılacağı da o günün şartlarında mümkün gözükmemektedir. İkdam, bu tavrın, bütün Musevi cemaati tarafından paylaşılıp, paylaşılmadığını sorar. Meclis'in böyle bir kararı almaya yetkisi var mıdır? Zaten Darülfünûn müderrislerinden Avram Galante, "Türkiye'de intihap meselesi hakkında Yahudi milleti namına, söz söyleyecek hiç bir heyetin mevcut olmadığını ve binaenaleyh şimdi bu mesele hakkında ittihaz olunan kararın, Türkiye Yahudilerinin hakikî arzularını ifâde etmediğini ve bu cihetle o kararın keenlemyekûn olduğunu beyan ederek böyle sudan bir kararı, milletin kararıdır diyerek Hükümet-i seniyye'ye arz ve tebliğ eden heyete hem teessüf ediyor, hem de onun bu hareketine hayret eyliyor."(3) İkdam, Galante'nin bu itirazının Musevi cemaatinin büyük bir kısmı tarafından da kabul gördüğü kanaatindedir. Ayrıca, İkdam, yeni bir düzenlemeye niye gerek duyulduğunu sormaktadır. Eski yasaya göre seçilen mecliste Yahudi milletinin hak ve menfaatleri korunamamış mıdır? Yoksa, "Meclis'te-Mebusan'ı kastediyor -Türk ekseriyeti bu halden istifade ederek, Yahudilerin hukuk-u milliyelerini payimâl edecek mahiyette bazı kanunlar mı vazetmişler?" İkdam'a bakılırsa, bu boykot kararının gerçek sebebi, ayrılıkçı hevesler besleyen diğer Müslüman olmayan unsurlarla ittifak ve ittihad halinde görünmek heves ve arzusundan ibarettir! (4)

Museviler'in seçime katılmalarını teşvik için olsa gerek Ekim 1919'da İstanbul'da R. Habib'in de idare heyetinde bulunduğu bir "Osmanlı Museviler İntihap Cemiyeti" kurulur. Nizamnamesi'nin ilk maddesine göre amacının "Dersaadet ve taşralarda Meclis-i intihabına iştirak taraftarı olan Museviler'in işbu intihabatta ârâsını tevhit ederek menafi-i milliyeyi muhafaza ve müdafaa edecek zevatın mebusluğa intihabını temin için kavanin-i mevzua dairesinde sarf-ı mesai eylemek ve bu hususta fırka-i siyasiye mümessilleriyle münasebatta bulunmak" olduğu bildirilen bu Cemiyet'in, Tunaya'ya

(1) Bkz: dn. 191.
(2) *İkdam*, 27.VIII.1919.
(3) *İkdam*, 2.IX.1919.
(4) 27.VIII.1919.

göre, Mütareke döneminde pek faaliyetine tesadüf edilememiştir.(1)

10 Eylül'de İkdam'a bir açıklama gönderen Galante, gazeteyi haklı bulmaktadır. Ona göre, Musevi Meclisi beş ay önce istifasını vermiştir. Bu Meclis, nasıl olurda, şimdi bir kişinin hatırı için dirilmiş ve kendine bir misyon vermiştir? Museviler'in belediye seçimlerine iştirak edebilmeleri için, Wilson prensiplerinin tatbik olunmasını talep edenler, mahalli idarelerin hak ve selahiyetlerinden haberdar değildirler.(2) Galante, ikinci olarak, İkdam'ın "Musevi milletinin fikri nedir?" sorusuna cevap vermeye çalışıyor:

> *"...Buna cevaben İstanbul'da 80.000 Musevi olduğu halde İstanbul'da Musevi milleti yoktur, denilebilir. Zira, millet "nemelâzımcılık" ve "kayıtsızlık" hastalıklarına tutulmuştur."*

Musevi cemaatinin bu "kayıtsızlığına" örnek olarak, Galante; iki kişinin Paris'teki Siyonist Kongresi'ne iştirak ettikten sonra kendilerine bilgi vermediğini; Nahum Efendi'nin yurt dışında olduğu sırada hahambaşılığa giren bir yabancı Musevinin orada bulduğu evraka el koyduğu halde kimsenin sesini çıkartmadığını ve de Polonya'daki "pogrom"dan sonra cemaatin matem ilân etmediğini sıralamaktadır:

> *"Bu kayıtsızlık o kadar büyüktür ki, şayet günün birinde bir kimse zuhur edip te Hahamhane'yi, müstahdemiyle ve hatta millet reisi ile beraber mezada çıkarsa, bu kimseye "Yahu ne yapıyorsun?" diyecek bir ferd bulunmayacaktır."* (3)

Öte yandan Eylül'de İstanbul'da Hahambaşı'nın istifa edeceğine dair rivayetler yayılır. Hahambaşılık, bu söylentileri yalanlar.(4) 23 Eylül'de Büyükada'dan dönen Hayim Nahum Efendi, sıhhî sebeplerden dolayı (5) istifayı kaç zamandır düşündüğünü, fakat bu ahval içinde çekilmeyi uygun görmediğini basına açıklar.(6) Dört gün sonra da Paris'e trenle hareket edecektir.

Alınan haberlere bakılırsa, eski Amerikan Sefiri Henry Horgenthau ba-

(1) T. Z. Tunaya; *Türkiye'de Siyasal Partiler, CII: Mütareke Dönemi* (İstanbul, 1986), s. 514-517.
(2) *İkdam*, 10.IX.1919.
(3) A.g.m.
(4) *İkdam*, 20/21.IX.1919.
(5) Hahambaşı mafsallarından rahatsızdır.
(6) *İkdam*, 24.IX.1919.

zı "mahremâne" açıklamalarda bulunmak üzere kendisini Paris'e çağırmıştır. Oradan Amerika'ya geçecektir. Gezisinden önce, Hayim Nahum Efendi, Musevi Meclisi'ni toplayıp, "mezuniyet istihsal etmeyi" unutmamıştır. Hâttâ, seyahatine çıkmadan Padişah'ı da görmüş, onay almıştır.(1) Ancak, yolculuk gecikir. Bu arada yabancı gazeteciler kendisiyle görüşeceklerdir. Anadolu'da Millî Mücadele başlamıştır ve Avrupa, burada Musevilere nasıl davranıldığını öğrenmek merakındadır. Hayim Nahum Efendi, bu konuda hiç bir şikayet almadıklarını söyler. "Museviler, Türk unsuru ile birlikte çalışma taraftarı mıdırlar?" sorusuna da Hahambaşı, "Şüphesiz. Şimdiye kadar Türk unsuru ile pek sıkı bir rabıta halinde sarf-ı mesai ettik. Bunun devam etmemesi için hiç bir sebep yoktur." der. Kendilerinin Mebusan seçimine katılıp, katılmayacakları hususunda ise cevabı yine "evet"tir. Yalnız, "arzuları nazar-ı itibare alınmalıdır." Mülakatın devamını aynen vermekte yarar vardır:

"Bu arzular neden ibarettir?

- Bunlar muamelât-ı intihabiyenin suret'i icrasına ve esasına müte'allik iki noktadır. Evvelâ intihab'ı nisbî usulünü, yâni Türkiye'deki Museviler'in miktarı nisbetinde Musevi meb'usun bulunmasını talep ediyoruz. Saniyen bu meb'usların Musevi Cemâati tarafından tamamen serbest olarak intihap edilmesini istiyoruz.

- İkinci nokta'nın mevkii icraya vaz'ından ne gibi menafii mahsuse istihsal edeceksiniz?

- Türkiye'de fark'ı siyasiye tabirine muvafık fırkalar mevcut olsaydı meb'usların fırka tarafından alel'umum intihabına karşı hiç bir itiraz serd edilemezdi. Fakat maatteesüf vaziyetin ne olduğunu biliyorsunuz. Bu sebeple Cemaat mecalis'i idâriyesinin işe müdahale etmesi zaruridir. Musevi unsuru tarafından intihap edilecek meb'uslar vaziyete ve Musevilerin ithiyacatına tamamen vakıf olmak lâzım gelir.

- Anasır'ı gayrı Müslimenin ihtiyacatı bilhassa Patrikhaneler ve Hahamhaneler tarafından teşrih edilmişmi?

(1) *İkdam*, 26.IX.1919.

- Bu cihet doğrudur. Fakat meb'uslar kuvve'i teşriiye ve kuvve'i icraiye ile daimi ve doğrudan doğruya temasta bulundukları cihetle mensup oldukları unsurlara, ancak adliye nezareti ile temasta bulunan Patrikhane ve Hahamhanenin takrirlerinden daha ziyade sür'atle ve daha çabuk hizmet edebilirler.

- Türkiye'nin vaz'iyeti umumiyesi hakkındaki fikriniz nedir?

- Bu bâpta bir fikir beyan edemem. Çünkü vaziyet gayri muayyendir ve kat'i hiç bir şey beyan etmek mümkün değildir. Bu sebeple bu cihetten bahsetmemeği tercih ederim. Yalnız şurasını söyliyebilir ki, Zat'ı Hazret'i Padişahı gerek anasır'ı muhtelife ve gerek eşhas arasında ahenk ve ittihat'ın teessüsüne suret'i mahsusede arzu ve itîna göstermektedirler. Bu kadar yüksek bir mevkiden gelen beyannameler ve mesayih herkesin gözlerini açmalıdır.

Makam'ı saltanattan sudûr eden her sözün muhtevi olduğu fetanet ve kiyaset karşısında lâkayit kalmak hakikaten cinnettir. Bu sebeple yalnız hükümetin değil, matbu'atın ve bilhassa milleti Osmaniye'nin her uzvunun Zat'ı Hazreti Padişah'ın âmal ve arzularını mevkii icraya vaz'etmek vazifesi ile mükellef olduklarını zannederim. Zat'ı Hazret'i Padişahının bütün mesaisi ahalinin saadetine temin etmek maksadına matuftur. Bu da herkesin mesaiî mecmuası arasında bir âhenk'i tam'ın vücudile mümkündür.

Hükümet, matbuat müessesati muhtelife ve eshas cümleten ve ferden Zat'ı şahânenin hareket'i âlicenabelerine muavenet göstermelidir. Benim fikrimce yalnız bu ittihat ve ahenk metayic'i bahsedebilir."(1)

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin bu beyanatından sonra Avram Galante basına bir açıklama yapmak ihtiyacını hisseder. Bu makalesinde Museviler'in ecnebi milletler arasında yaşamaya mahkum olduklarından, tebası devlete sadakat göstermek zorunda olduklarını kaydeder. Musevi tari-

(1) Aynı yerde.

hinden misaller vererek, vatanperverliklerini vurgular:

> *"Dünyada hiçbir Hahamhane yoktur ki, bu hattı hareketin aksini iltizâm etsin. Memleketlerine karşı, kendi zimmetlerine terettüp eden minnettarlık borçlarını ödemekten aciz olan Türkiye Yahudileri, tamamiyle bu âhkâma riayet ederek, Hükümete karşı âdâb ve muaşerete mugayir ahvalden her zaman içtinap etmiştir. Fakat henüz geçirmekte olduğumuz Mütareke devresinde İstanbul Yahudi Hahamhanesi'nde bu hususta bir ittiratsızlık müşahede olunmuştur. Bereket versin ki, bu ittitaksizlığın müsebbibleri Hahamhane değildir. Bunlar biri eski, diğeri yeni iki gayri memnun ile, hüviyetleri belli olmayan iki yabancı Yahudi ve reklamı seven bir iki kişiden ibarettir. Bunların bir kısmı Hahambaşı Nahum Efendinin seyahatinden bil'istifade fazilet ve terbiye merkezi olan Hahamhaneyi bir ihtilâl ocağına, diğer kısmı ise, intihabat meselesinden bil'istifade, Cemaati Museviye'ye, Hükümete karşı muarız bir tavur aldırmağa çalışmakla, Hahamhaneyi bir siyasi Kançilaryaya çevirmek istemişlerdir. Bu gayz, kabil'i te'vil acı bir hakikattir. Museviliği lekedâr etmeğe çalışmış olan bu beş altı kişi gayrı mes'ul adamlar olup ef'alinden dolayı artık Yahudilik ile mânen irtibatları kalmamıştır. Hahamhane ne bir ihtilâl ocağı, ve ne de siyasî bir kançilaryadır. Hahamhanenin lâyetegayyur vezaifi âhlakiyesi vardır bunlarda; fazilet, namus, terbiyedir. Bu evsaftan tecrid edilmiş bir tek hahamhane bulunmaz. İsbatı da Musevilerin 1851 senedir yabancı akvam içinde yaşamalarıdır... Hûlasa: Osmanlı Musevi Hahamhanesi tamamile Osmanlıdır. Ve binaenaleyh Osmanlı Musevileri bilâkaydüşart tamamile Osmanlıdır."*(1)

Musevi cemaatinin seçimlere katılıp, katılmayacağı meselesi, kamuoyunda çeşitli yorumlara, milletin içinde de ihtilâfa meydan verince, Hayim Nahum Efendi'nin yokluğunda vekili gazetelere vatanın geçirdiği şu nazik günlerde Musevilere tefrikacılık atfedilmesinden üzüldüğünü belirterek; bu sadık unsurun intihabata karşı engelleme -obstruction- yapmak niyetinde olmadığını kaydediyordu. Vekil'e göre Musevi milleti seçime iştirâkını iki şar-

(1) *İkdam*, 22.X.1919.

ta bağlamıştı: "Bu şartlardan biri ekalliyetlerin hukukunun tasdiki ve diğeri de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Musevi milletinin doğrudan doğruya temsil edilmesi idi."(1) Bu şartlar üzerinde fırtına koparılması doğru değildir. Çünkü, Hayim Nahum Efendi yetkili nazırlar ile görüşmüş, bu taleplerin haklılığı da hükümetçe kabul edilmişti. Vaadlerde bulunulmuştu. Fakat, şimdi bazı sebeplerden dolayı bu arzunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı söylenmektedir. Vekil efendi sözlerini şöyle bitirir:

> *"... Adliye Nezareti intihabat ile iştigal etmekten bizi men'ediyorsa bu keyfiyet eşhas-ı hususiyenin, hiç kimsenin kendilerini mahrum edemeyeceği bir hakkı istimâlde serbest olmadıkları manasını ifâde etmez mi? Elyövm bütün Museviler gerek kendilerine ve gerek Musevilere her zaman vasıl bir mihmannuazlık göstermiş olan bu memlekete karşı hukuk ve vazifeleri olduğunu takdir ediyorlar. Ahval kemâl-i sükûn ve bitarafî ile muhakeme edildiği halde Musevi cemaatinin fikrine kendisine karşı bigayrî hakkın isnad edilen hissiyat-ı hasmanenin girmediği tasdik edilecektir."*(2)

Gecikmeye rağmen Hayim Nahum Efendi, Paris'e Kasım ayında vasıl olacaktır. Oradaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmamakla birlikte, Hahambaşı'nın, Fransız Hükûmeti ileri gelenleri ve bu arada Ortadoğu'dan sorumlu Pichon ile görüştüğünü biliyoruz.(3) Bu arada Hayim Nahum Efendi'nin Millî Mücadele lehine bazı beyanatlarını basında yer aldığı nisbette öğreniyoruz. Kendisine Anadolu'da olup bitenleri soran yabancı gazetecilere şöyle der:

> *"...M.Kemâl Paşa tarafından icra edilen hareket-i milliye bir hakikattir. Bütün Anadolu Türk ahalisi müşarünileyh ile beraberdir... Hareket-i milliye hemen resmî gibi bir mahiyet iktisap edince daha ziyade akıl ve sükûn peyda etmiştir. Damad Ferid Paşa kabinesi zamanında M. Kemâl Paşa bir asi olarak telâkki ediliyordu. Bugün müşarünileyh Ali Rıza Paşa'nın taht-ı riyasetindeki hükümetin bir refik-i mesaisidir. M. Kemâl Paşa ne sergüzeşt arkasından koşar ve ne de mutaas-*

(1) *İkdam*, 31.X.1919.
(2) A.g.m.
(3) *İkdam*, 27.XI.1919.

sıptır. O Türkiye'nin vaziyet-i düveliyesi ne kadar kararsız olduğunu bilir. Binaenaleyh bunu daha vehim bir hâle getirecek hiç bir şey yapmayacaktır. M. Kemâl Paşa'nın programı kısa bir cümleden ibarettir: Wilson esasatının tamamen tatbiki yâni Osmanlı olan havalinin Osmanlı kalmasıdır. Bu program daha ileri gitmez. Bazı Arap nahoşnudânı Fransa ve İngiltere aleyhine bir hareket icrası için M. Kemâl Paşa'dan muavenet göreceklerini nakledercesine bunlara inanmayınız. Bunlar ya kendilerini aldatıyorlar veyahut sizi iğfal etmek istiyorlar."(1)

Devamla, bir soru üzerine, Türk ekonomisinin iyi olmadığını açıklayan Hahambaşı, barışla birlikte kalkınmanın da sağlanacağını belirtir. Bu bağlamda Fransa'nın katkısının da olabileceğini kaydeden Hayim Nahum Efendi, Türkiye'nin Fransa'ya karşı düşmanlık beslemediğini de vurgular. Onlara hitaben, artık, "Türkiye'nin size hiç bir sıkıntıyı mucip olmaması kendi elinizdedir." der. İlginç olan Mekke Şerifi'ni 1916'da Osmanlı'ya isyan ettirip, Hilâfeti kendi güdümündeki Haşimî ailesine aktarma ihtimâline sarılan İngiltere'ye karşı, Fransız kamuoyunda bu makamın Türk sultanında muhafaza edilmesi gerektiğini savunmasıdır. Ayrıca, kendisine yöneltilen Museviler'in seçime katılıp katılmayacakları konusundaki soruya cevaben de, şartlarının bazılarının Babıâli tarafından kabul edildiğini, bu itibarla iştirak edeceklerini belirtecektir.(2)

Hayim Nahum Efendi İstanbul'a dönmeden İkdam, Büyük Harp'ten beri Avrupa'da Türkiye'ye yönelik husumete gem vurulamadığını başmakalesinde vurguluyordu. Hahambaşı'nın Paris'teki beyanatı yüreklerine su serpmişti. Bu itibarla kendisine ne kadar teşekkür edilse azdı.(3) Türklerin şükran hislerinin aksine Türkiye Musevi cemaatinin bir kısmı Hahambaşı'nın yurt dışı gezilerini şiddetle eleştiriyordu. Kamuoyunun "Siyonistler" diye tanımladığı Nesim Ruso ve Milli Meclis'teki taraftarları, Hayim Nahum Efendi'nin söz konusu uluslararası lobiciliği, günün hükümetine yaranmak için yaptığını iddia ediyorlardı. Ruso ve arkadaşlarına göre, Hahambaşı cemaat içinde yıpranan şahsiyetini ve azalan gücünü devlete dayanarak muhafaza etmek gayreti içine girmişti. Bir süredir kendisi ve kendisi gibi düşünen Museviler, Wilson prensiplerinden ilham alarak, cemaatlerine "hürriyet-i siyasiye" kazandırmak istemişlerdi. Bu uğurda hahamhaneyi dışlayarak tamamen laik esasları dahilinde bir "milli meclis" ve yeni bir millet nizamnamesi oluşturmuşlardı. Gazetedeki yazı satır atlanmak suretiyle sansürlenmiş olduğu için Ruso'nun tasavvuruna tam olarak vakıf olmak mümkün olmamıştır. Fakat, biz yukarıdan Ruso'nun II. Meşrutiyet'ten sonra Türkiye'de kurulan Siyonist Cemiyeti'nin ilk üyelerinden olduğunu (1) ve 1919'da Stockholm'daki Sosyalist Enternasyonal'e katıldığını biliyoruz.(2) Basına verdiği demeçte İslâm akaidine göre vücut bulmuş Millet Sistemi'nin azınlıklara sadece dinî haklar verdiğini eleştiriyor, ve günün cereyanlarına uyarak cemaatine siyasî bir takım hürriyetler verilmesini talep ediyordu. Bu bahsettiği "hürriyet-i tamme" neleri kapsıyordu, ya da Türkiye'deki otonom Musevi cemaatinin istikbalda Filistin'deki Siyonist yurdu ile ilişkisi hangi çerçevede gerçekleşecekti: Bu konularda Ruso pek muğlaktı. Var gücü ile millî meclisin açılışını engelleyen, yeni nizamnameyi ise ortadan kaldıran Hahambaşı'ya çatıyordu. Siyonist Cemiyeti Hayim Nahum Efendi'yi Hahambaşılıktan azletmişti; ama o yine hükümete dayanarak mevkiini koruyordu. Siyonistler'e olan düşmanlığının sebebi belliydi. Siyonistler'in değiştirdikleri eski nizamname hahambaşına cemaat liderliğini veriyordu. Eski nizamname ile Hayim Nahum Efendi sadece bir dinî reis değil, aynı zamanda siyasî bir liderdi. Hatta, ticareti bile tanıyor ve cemaatin idaresini seçimle işbaşına gelen milletvekillerine bırakıyordu. Ruso, Hayim Nahum Efendi'nin bu şahsî ihtirasının cemaati ikiye böldüğünü ve bir kriz içine soktuğunu iddia ediyordu.(3)

Ruso'nun sözkonusu itirazına rağmen, 10 Aralık'ta İstanbul'a varan Hahambaşı limanda kalabalık bir Musevi cemaati tarafından karşılanacak (4), bir hafta sonra da Babıâli'ye giderek, Dahiliye Nazırı'na gezisinin sonuçlarını arzedecektir.(5) Ruso'nun şahsına yönelik saldırıları da gazetelere gönderdiği yazılı bir açıklamayla cevaplandırmayı da unutmaz, Hahambaşı.... Hayim Nahum Efendi, Musevi cemaatinin yeniden teşkilatlanması hakkında kendisinin yokluğunda yapılan programı dönüşünde tasvip etmiştir. Dahası Milli Meclis'in vücuda getirilmesi için de seçimlerin yapılması ve diğer

(1) *İkdam*, 17.XI.1919.
(2) *İkdam*, 27.XI.1919.
(3) Bkz. Ek no. 2.

(1) Bkz: II. bölüm, 1. kısım.
(2) *Askerî Tarih Belgeleri*, Ankara, sayı: 81 (Aralık, 1982), belge no: 1868, s. 367 vd.
(3) *İkdam*, 6.XII.1919.
(4) *İkdam*, 11.XII.1919.
(5) *İkdam*, 16.XII.1919.

yeni düzenlemeler hakkında onayını da bildirmiştir.(1)

Hahambaşılık Meclisi için yapılan seçimlerde yabancı Museviler'in oy kullanması dolayısıyla Adliye Nezareti itiraz edecek; fakat bu yabancıların şehirdeki hayır kurumlarına yardım ettikleri belirtilerek, seçime katılmalarının meşru olduğu hükûmete bildirilecekti. Cevaptan Adliye Nezareti hoşnut kalmayacak ve Hahambaşılığa ikinci bir teskere göndererek, "hayırseverliğin" seçime katılmak için bugün sebep, ve yarın için de misâl teşkil edemiyeceğini vurgulayacaktı. (2) Adliye'nin bu tavrını görüşmek üzere Nezaret'e giden Hayim Nahum Efendi, ikna edici olamayınca istifayı zorunlu görecektir. İkdam, Hahambaşı'nın istifasıyla "Türkiye'nin pek kıymettar ve vatanperver bir uzvunu sahne-i siyasiyattan kaybettiğine şüphe yoktur" diye yazacaktır. (3) Hayim Nahum Efendi, istifasında ısrarlıydı. (4) Hükûmet ise, gazetecilere, Hahambaşı'nın sıhhî sebeplerle çekildiğini söylüyor; Adliye Nazırı vekili Celâl Bey, bu arada "cemaatleri idare eden emirnamelerin tatbikine nezaret etmeğe memur milel-i muhtelife mümessilleri herkesden evvel kanuna riayete mecburdurlar... ne gibi şeyler yapabileceğini düşünmek icab eder" demeyi de unutmuyordu. (5)

Bu arada Hayim Nahum Efendi'nin Hahambaşılıktan istifa etmesine sebep olan Musevi Milli Meclisi seçimleri tamamlamış ve, basına bakılırsa, zafer Siyonistler'in olmuştur. Siyonistler'in başı Nesim Ruso, basına, yakında gerek fırkasının programında, gerekse Hahambaşılık yönetiminde değişiklikler yapma arzusunda olduğunu söyleyecektir. Bu değişiklikler içinde Siyonistler Museviler'in azınlık hukukundan istifade etmesi, okul müfredatlarının tasdik edilmesi, Musevi cemaatini idare edecek kimselerin tayininin hükümetin tasvibine sunulması ve Musevi mebusların bizzat cemaat tarafından seçimi gibi hususlar vardı. (6)

Hayim Nahum Efendi'nin istifası ile boşalan Hahambaşılık makamına Edirne Hahambaşısı Beceraro Efendi oturacaktır. Yeni Hahambaşı'nın İstanbul'a gelir gelmez verdiği demeç, Türkiye'de Ermeni ve Rum ayrılıkçıların tavırlarının aksine dostluk ve muhabbetle dolu olması, Türklerde mem-

(1) *İkdam*, 17.XII.1919.
(2) *İkdam*, 24.III.1910.
(3) *İkdam*, 1.IV.1920.
(4) *İkdam*, 2.IV.1920.
(5) *İkdam*, 5.iv.1920. 27 Nisan'da Hayim Nahum'un istifası kabul olunur, Padişah tarafından onaylanır: *İkdam*, 28.I.1920.
(6) *İkdam*, 30. IV. 1920.

nuniyet yaratacaktır. (1)

Bu arada alınan habere göre, Filistin'e Musevi göçünü yürütebilmek üzere, Siyonist örgütü, İstanbul'da bir şube açmak istemektedir. Bu amaçla, İngiltere'den gelen bir yetkili Ekim ayında İstanbul'da tetkiklerde bulunur. İstanbul'dan ayrılmadan basına verdiği demeçte ise şöyle der; "Türkiye Musevileri burasını terk etmek istemiyorlar." (2)

24 Şubat 1921'de Avram Benrardiya, İkdam'a bir yazı göndererek,(3) Rumlar ve Ermeniler'in Türkler'le görülecek hesapları varsa, bunun, onların "sorunu" olduğunu, Musevi cemaatini ilgilendirmediğini kaydeder. Museviler, Türkler tarafından "boyunduruk" altında tutulmamışlardır. Bilâkis, kendilerine II. Bayezid'den beri kucak açılmıştır. Bu nedenle, Türklere "minnettardırlar."

8 Mart 1921'de Bohar Habib İkdam'a -aynen neşredilecek- bir makale gönderir. "İslâmiyet, Türkler ve Museviler" adlı yazıda, o günlerde İstanbul basınında A.Galante ve A.Benaroya gibi dindaşlarının Türk taraftarı yazılarındaki hislerini paylaştığını ifâde eden Habib; tarihte İslâm devletlerinin Musevileri daima geniş hürriyetler ve imtiyazlar tanıdığını kaydeder. Söz konusu tolerans, bizzat İslâm dininin alicenap ve müşfikliğinden kaynaklanmaktadır. On üç asırdan beri Müslümanlarla Museviler kardeş gibi yaşamışlar, "birbirlerinin elemleriyle müte'elim, saadetleriyle mes'ud olmuşlardır. Avrupa'da tahkir ve tezlil edilen, servetlerine el konan, evleri yağma edilen, nice katliamlara duçar olan bu millet, bilhassa o baskı Avrupası'nda Endülüs İslâm hakimiyetinde huzur ve refah içindeydiler. Ancak, İspanya kralı Ferdinand ve karısı İzabella ile başlayan Haçlı zulmü ile Museviler derhâl "İslâmiyetin ağuşuna atılmışlardı." Gelen Hıristiyan tasallutu hem Müslümanları hem de Musevilere taciz etmişti. Böylece "Araplar ve Museviler, o iki zalimin pençeleri altında inim inim inliyorlardı. Zorla tanassur etmeyenlere bir suret-i gaddaranede her işkence yapılıyordu; iki bedbaht millet, o vakit aynı elem ile müte'ellim, aynı derd ile hemderd idi." Bütün devletler kapılarını Musevilere kapatmışlardı. "O vakit ağuş-u şefkâtini açan cennetmekân Sultan Beyazid-i sani olmuştur." Türkiye'de Museviler süratle yükselmişler, Endülüs'ü aratmayacak rahat ve huzura kavuşmuşlardır. Bu itibarla "Başta

(1) *İkdam*, 7.V.1920. Ek no. 3.
(2) *İkdam*, 26.XI.1920, s. 2.
(3) 24.II.1921, s. 1.

hanedan-ı saltanat olmak üzere Türklüğe minnettar olan yalnız Türkiye Museviliği değil, bütün dünya Museviliğidir." Habib, makalesinde "Bütün Museviler, Türkler'e sadık kaldılar ve kalacaklardır." dedikten sonra, "Siyonizm"e de temas etmektedir. Siyonizm'in Türkiye'ye nasıl dışardan şırınga-landığını yazan Habib, yazısını şöyle bitirmektedir:

"Filvaki asrımız milliyet asrıdır, her kavimde milliyet duygusu uyanmıştır; fakat Türkiye'de dört buçuk asırdan beri her türlü hukuka ve vasî müsadata nail olarak, emén ve istirahatlerini belegan, mabelag te'min eden Museviler Türk vatandaşlarının cüz'i şüphelerini dai olacak ve bu suretle kâlblerini rencide edecek en ufak bir hareketten bile tevakki ederler. Bidayet'i inkilâptan mütarekeye kadar bir çok ecnebi Musevileri Türkiye'ye sokularak propagandadan geri kalmıyorlardı. Fikri esasen eskiden beri telkinatı ecnebiye ile zehirlenmiş ve Museviler nazarında hiç bir mevkiî haiz olmayan, bazı ecnebi ve yerli mahdut kimselerden mâda bu ceryana kulak asan yoktur. Bu gibi zevat'da içtihatlarını serbestçe Musevilere bile açamıyorlardı. Esasen bu gibi eşhasa Museviler iyi bir nazarla bakmıyorlardı. Şu "Siyonizm" ceryanı münasebetile Türkiye Musevileri arasında hürriyetperverler ve muhafazakârlar olması lâzım gelir. Erkan'ı muhalifin'in asılsız olan bu ceryanı canlandırarak, Türk vatandaşlarımızı ankast'in korkutarak ve ürküterek Museviler ile Türkler arasında şüpheyi galip olacak şayialara meydan vermek herhalde iyi bir hareket değildi. Esasen Museviler, arzı mukaddesi, bazı memleketlerde kitâle uğrayan dindaşları için bir melee' ve ocak teşkil etmek arzusile talep ediyorlardı. Hali hazırda Kudüs'ü Şerifte bulunan Museviler'in ekseriyeti mutlakasının, Rusya ve Lehistan Museviler'inden ibaret olmaması buna bir bürhandır. "Siyonizm" Türkiye şöyle, böyle mütarekeden sonra Wilson prensiplerile Türkiye hududu taayüm ettiği zamandan itibaren intişara başlar. Museviler'in, Türkiye'mizin şimdiki vaz'iyeti coğrafisinden sonra "Siyonizm"e intisap etmekte bir beis olmadığı halde, Siyonistler'in mütarekenin bidayetlerinde, Milliyetimizin medarı iftiharı ve vatanımızın şerefli bir şahsiyeti olan Hayim Nahum Efendi'ye karşı almış oldukları garip tavırlarından ve takip etmek istedikleri sâkin siyasetlerinden mâşi münevveranımızın ekseriyet'i mutlakası, mezkur ceryana el'an uzak bulunmakta berdevamdırlar."(1)

14 Mart'ta (1921) İkdam'da çıkan bir yazıda, Sevr'in ilânı ile Türkiye'nin bazı topraklarının- Batı Anadolu ve Trakya- Yunanistan'a terki karşısında Museviler'in tavrı, kendi ifadelerinden, kaydedilmektedir. Alınan haberlere göre, Museviler, (2) Yunanistan'ın onların iktisadî hakimiyetine son verece-ğinden endişelenmektedirler. Onlara göre, "Türkler'in Selânik'ten çekilmelerinden sonra Museviler'in ikbâli sönmüştür." Bunun için, bugün, Selanik'ten Türkiye hudutlarına göçen kafilelerle Musevi vardır.

Siyonizm'in dünya siyasetinde uluslaraşırı bir aktör olarak girişi(3) ve Filistin'de bir yurt edinme hedefinin gerçekleşme istikametinde ilerleyişi, Türk komuoyunu meşgul edecekti. Siyonizm'in arkasında İngiltere'nin olması ile İkdam'da "İngiltere'de Museviler" adı altında bir dizi başmakale yayınlanır. Bir Fransızca dergiden nakledilen yazıda Büyük Harp'te Museviler'in, aynen içinde yaşadıkları devletlerin vatandaşları gibi çeşitli fedakârlıklara katlandıkları, cephe gerisinde de olsa çatışmalara iştirak ettikleri; ancak bu arada bazılarının servet temerküz ettiği belirtilir. Ayrıca, çeşitli ülkelerdeki Museviler, basındaki güçlerini kullanarak savaş boyunca devletlerin hizmetinde olmuşlardır. Bu gayretleri sonucunda kendilerine güvenleri gelmiş ve "Ben-i İsrail gayet emin mevakiî işgâl ile zaman-ı münasiple taarruz hareketine başlamışlardır." Böylece; Siyonizm davası yolunda hayli aşama kaydetmişlerdir:

"...Umum Musevi İttihadı müessisleri temin ettikleri taraftarlarının gizli ve esrarengiz olan efkâr ve harekâtına nüfuz edebilmek için "Mason" localarına duhullerine dair şiddetle teşvikatta bulunmuşlar idi. Bu hususta Museviler diyorlar ki: Mevki-i iktidarda bulundukça kürre-i arz üzerinde "Mason" locaları tesisinde ve tezyidinde icra-yı faaliyet edeceğiz ve bu localara girmeleri için efkâr-ı umumiye üzerinde sahib-i nüfuz olan ve icra-yı nüfuz edebilenlerin kâfesine delâlet edeceğiz. Aynı zamanda bu "Mason" locaları istihbarat menbaı ve

(1) *İkdam*, 24.IV.1921.
(2) *İkdam*, s. 1.
(3) Bkz: Giriş bölümü.

propaganda merkezi olacaktır... Harb-ı Umumi'den beri cihanı idare etmek arzularından ve bu müthiş câh-ı mansıb hırsı, bu emperyalizm Artur Balfour'un bir mektupla Büyük Britanya Hükümeti namına Türkler'den zaptedilen Filistin'de bir milli Musevi ocağı tesisini bütün kuvveti ile teshil edeceğini vaad ettiği günden itibaren bir hakikat haline gelmiştir. İşte o gün Museviler için kurun-u salifeden beri ecdadlarından miras-ı maneviyelerine, gayr-ı kabili itfa olan kinlerine, bir zamanlar zalim milletler hakkında addedecekleri yeni bir devir iptidası olacaktır." (1)

Yazar, Siyonizm'e en büyük desteğin İngiltere tarafından verildiğini kaydetmektedir. Bu itibarla Siyonistler, İngiltere'nin emperyalist siyasetine destek olma durumundadırlar. Yazıda Hindistan gibi Müslümanlar'ın bulunduğu sömürgelerde İngilizler'in Musevi idarecilere dayandığı da belirtilmektedir. Hindistan Müstemleke Nazırı E.Montaqu, Genel Vali Lord Reading Musevilerdir. İngiltere'nin müttefiği ABD'inde de Musevilerin nüfuzu artmıştır. Cemiyet-i Akvam dahi çoğunluğu Yahudi -Masonlar'dan teşekkül etmiştir. Demek ki, İkdam bu yazıyı yayınlamayla barış kurulurken İslâm ülkelerinin sömürgeleştiğini ve bu süreç içerisinde Hıristiyan-Siyonist işbirliğinin tehlikeli boyutlar kazandığını, sansür izin verdiği kadar imâ yoluyla da olsa vurgulamak istemektedir. (2)

Bir hafta sonra İkdam gazetesi, sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet "Bizde Museviler" adlı makalesiyle, "İngiltere'de Museviler" yazısına atıf yapar ve Avrupa'da Museviler'in iktisadî hayata egemen olduklarını tekrarlar. Ahmed Cevdet'e göre Türkiye savaşın yaralarını onarabilmek için iktisadî kalkınmaya muhtaçtır. Ancak, bu atılımı gerçekleştirecek maddi güçten de yoksundur. Türkler'in iktisada soyunmaları milletlerarası ticarette temayüz etmeleri zaman alacaktır. Bu itibarla, "bizden daha mahir olanlardan fiilen istifade etmeye behemehal muhtacız."

"İşte, bunun için düşünüyorum ki bize, Musevi unsuru ezzemdir. Bu unsurun yerine koyacak diğer unsurlara artık malik değiliz. Vekayii siyasiye böyle icap etti. Memleketin ahengine halel verdi. Fakat, ne yapalım öyle oldu diye gözümüzü kapayıp oturmak kâr-ı akıl değildir. Devlet, teşkilât-ı iktisadiyesinde Musevi unsuruna el uzatmaya mecburdur. Bunu biz kendimiz yaparız demek; bir hayal, bir blöf olur. Çünkü, Türkler gibi okuyup yazanların memurlardan ibaret, memuriyet zihniyetiyle yetişmiş olan bir millet münasebad-ı ticariyeye şimdiden de manen, ne maddeten girişebilir. Maateessüf bu işin hakikatı budur."

(1) *İkdam*, 8. VII.1921.
(2) *İkdam*, 5/8/9.VII.1921.

Ahmed Cevdet, Avrupa'da Museviler'e karşı korku ve nefret beslendiğini, hattâ bunun Yahudi aleyhtarlığına kadar vardırıldığını da yazar. Museviler'in siyasî haklar kazanmaya başlaması ile Avrupalılar kaygı duymaya başlamışlardır. Oysa ki, Türkiye'de durum farklıdır. Museviler'in parlamentoya kabul edilmeleri İngiltere'de bile yeni olduğu halde Türkler bu hakkı onlardan hiç bir zaman esirgememişlerdir. "Onları kendimiz gibi ahali-yi asliyeden addetmişizdir." Türkiye'de Museviler'e baskı, cefa veya eziyet hiçbir zaman uygulanmamıştır. Buna nazaran, Museviler'in, Türkler'e karşı samimi ve dostlukla davranması icap eder. Zaten Museviler "bizi mahva çalışmadılar. Bizim aleyhimizde ağızlarını açmadılar. Memleketimizde kazandıkları serveti bizim aleyhimizde kullanmadılar." Çünkü, Ahmed Cevdet, Türkler'in her devirde Museviler'e alicenap davrandıklarını yazmaktadır. Ne var ki, aynı muameleyi gösterdikleri başka unsurlar Türk'e karşı neleri revâ görmüşlerdir? Museviler açısından bakıldığında da Türkiye kadar müsait bir faaliyet zemini bulunamazdı. "İşte, Selânik'in ne kadar Musevisi varsa Yunanlılar'ın nezdinde yaşayamadıkları için terk-i vatan etmeğe mecbur oldular. "Ahmed Cevdet, İngiltere'den ibret dersi alarak Türkiye'nin bu tarihi fırsatı değerlendirmesi gerektiğini savunuyordu." (1)

Türklerle Museviler arasında karşılıklı iltifatlar tarihte ortak kökenler aramaya kadar vardırılır. Mesela Avram Galante Türkler'in Museviliği kabul ettiğini yazar ve Hazarlar'dan bahseder.(2) Galante'nin İkdam'da yayınlanan makalesindeki konuları daha genişçe ele alan İstanbul Darülfünun'u Umum Türk Tarihi müderrislerinden Necip Asım Bey, yine aynı gazetede Hazarlar'ın dışında, tarihte Türk'le Yahudi'nin Osmanlı'dan önceki dönemlerde de karşılaşmış ve münasebette bulunmuş olabileceği ihtimâlleri üzerinde durur ve İstanbul'dan Kırım'a göç eden Karaimlerin aslında Hazar-

(1) *İkdam*, 19.VII.1919.
(2) *İkdam*, 15.VII.1921.

lar'dan -yani Türk- geldiğini savunur. (1) İyi niyet mesajları yıl boyunca verildurur. Yeni hahambaşı, yine bir soru üzerine, basına dahilî nizamnamelerini tanzimle meşgul olduklarını kaydeder. Arkasından da ekler: "Makamat-ı resmiye ile olan münasabatımız pek hâlisanedir. Biz hükümeti gücendirecek ve taciz edecek herhangi bir hareketten çekinmekteyiz." (2)

Becerano Efendi, Anadolu'daki Millî Mücadele'yi kastederek Türklerin bir "İnkılab-ı içtimai ve fikrî" geçirmekte olduklarını ve Avrupa'nın bu gerçeği bir gün mutlaka tanıyıp, takdir edeceğini belirtir. Türkler'e yönelik karalayıcı propagandaya inanmadığını, Türkler'in aslında "hilkâten ve fıtrâten medenî ve alicenap insanlar" olduklarını söyler. Dört yüz otuz yıl önce İspanya'dan kovulan Museviler'in nasıl kabul edildiklerini düşünmek ve bu hususta çıkan fermanı okumak bunu ispata yeterlidir. Yeni Hahambaşı'na göre, Avrupa'da Türkler'den şikayet edenler Türkleri tanımayanlardır: "Onlar bir âmânın renkten bahsettiği gibi Türkler'den bahsediyorlar." Musevi cemaatinin her zaman Türkler'e şükrân borçlu olduğunu hatırlatan Becerano Efendi, "Türkler'den şikâyet edecek bir Musevi, Musevi milletinden değildir." demiştir. (3)

Türkler'in egemenlikleri altındaki azınlıklara baskı uygulandığı peşin hükmünden hareketle Türkiye'nin Batı vesayeti altına alınmasına inananlara hitaben yabancı basın mensuplarına şu açıklamada bulunacaktır:

> *"Türkler'in, bilumum edyana karşı gösterdikleri hüsn-ü müsamaha uzun asırlar zarfında ve vâsi bir mikyasta edyanın serbestisini ve her unsurun âmâl-i milliyesinin mesudâne inkişâfını temin etmiştir... Kuvvetli ve zengin bir Türkiye, bilâtefriki cins ve mezhep bütün teba'nın saadetine yardımdan başka bir şey yapamaz."* (4)

Hahambaşı'nın beyanatına aynen katıldığını açıklayan Avram Galante, basında Yunan siyasetçilerinden Politis'in Sevr Barış Andlaşması ile Türkler'e fazlasıyla taviz verildiğini, bu şımarıklıkla Türkler'in Anadolu'da azınlıklara zulüm edeceklerini, Hattâ Museviler'i bile "keseceklerini" içeren mektubunu eleştirmekten kendini alamaz. Politis'in amacının Musevi alemini Türkiye aleyhine çevirmek olduğunu kaydeden Galante, ne onun ne de Morgenthau'nun bu misyonlarında başarılı olacağını belirtir. Dünyada Musevilerin yaşadıkları her ülkede bu cemaatin çeşitli yayın organları vardır ve her sene bu gazeteler Türkiye'deki dindaşlarından bahsederken şu cümleyi yazarlar: "La Turquie pays classique de la tolerance," yani tesamüh ve iyiliğin klasik bir memleketi olan Türkiye. Türkiye, Galante'nin işaret ettiği gibi, Musevilere davranış konusunda "örnek" bir ülkedir. Bundan dolayı, her cumartesi ve bayram günlerinde Museviler Tevrat okuduktan sonra, "Türklüğün istihlâsı için dua ederler." Bu dua, aynen şöyledir:

> *"... Saltanatı cihanlar saltanatı olup mülûke necah ve ümeraya nüfuz bahşeden, Davud kölesini fena kılıçtan kurtaran Sultan efendimizi takdis etsin, mâsun kılsın, ona nusret versin, yardım etsin, onu ilâ etsin, büyütsün! Melikülmülûk avatıfile onu himâye etsin ve yaşatsın ve her türlü tehlikeden masun kılsın, melekülmülûk avatıfile kevkebini ilâ etsin ve ömrünü saltanatını uzatsın, bize ve İsrail'li kardeşlerimize iyilik yapmaları için kalbine merhamet ilkâ etsin..."* (1)

Politis'in sözkonusu beyanatına karşı tavır alanlar içinde Bohar Habib de vardı. Yunanlılar'ın Avrupa kamuoyunu iftiralarla iğfal ettiğini, fakat zamanla bu yalanlara kimsenin kanmayacağını söyler. Hem sonra Museviler'in ileride Türkler tarafından bağazlanacağını iddia eden Politis, Yunanistan'da kalan felâketzede Musevilerin nasıl tahammülsüz bir muameleye duçar olduklarını acaba hiç hatırına getirmiş midir? Yunanlılar, kendi milletlerinden başkasına siyasî ve medenî hayat hakkını çok görürler. Yunanistan'da Türkler, Bulgarlar ve dahi Museviler baskı ve mezâlim altında yaşamaktadırlar. Onbinlerce Musevi anavatanları olan Türkiye'ye ilticaya mecbur kalmışlardır: "Elhâsıl Yunan diplomatının memleketinde bulunan Museviler bir esaret-i mutlaka içerisinde yaşıyorken, müreffeh ve mesut olarak imran-ı hayat eden Türkiyedekilerini müdafaa ve himâyeye kalkışması kadar gülünç bir şey olamaz!" (2)

Yunanistan'ın göstermelik de olsa bazı Musevileri devlet sisteminde ön saflara getirip, Musevi alemini kendi safında toplama stratejisi Türkiye'deki Musevilerce kınanacaktır. Avram Benaroya, bu manevraya kanılmamasını

(1) *İkdam*, 23.VII.1921.
(2) *İkdam*, 29.XI.1921, s. 1.
(3) *İkdam*, 31.I.1922.
(4) *İkdam*, 14.II.1922.

(1) *İkdam*, 8.IV.1922.
(2) *İkdam*, 12.IV.1922.

söyler. Hattâ, Türkler buna daha müessir bir cevap vermek iktidarındadırlar: "Çünkü, bütün alem-i Museviyet Türk milletine karşı besledikleri teveccüh ve minnetarlığı açıktan açığa ve hattâ yakın zamanlarda ibraz eylemişlerdir. Binaenaleyh bu müsait şeraitten azami bir istifade temin etmek çaresinin şimdiden teemmül edilmesinin Türk menafiî nokta-ı nazarından pek mühim bir lüzûm-u ihtiyac-ı siyasî şeklinde tebellür etmektedir." (1)

Kuva-yı Milliye'nin egemen olduğu Anadolu'da Museviler'in mezâlime tâbi tutulduğuna dair Yunan iftirasına karşı Anadolu Musevi Cemiyeti, reisleri Yasef Ruso tarafından tekzip edici bir cevap, Ankara gazetelerinde yer alır. (2) Türkiye Musevileri'nin Yunanistan'ın sözkonusu yakınlaşmasına sırt çevirmeleri üzerine Yunan diplomatları bu defa Musevi aleminde giderek güçlenen Siyonistler'i kendi taraflarına çekmek üzere Museviler'in Filistin'de bir devlet kurma fikrini benimsediklerini, hattâ bu konuda uluslararası düzeyde destek olacaklarını beyan ederler. Yunanlılar'ın bu çıkışını yorumlayan İkdam gazetesi, bu manevrayla Atina'nın ileride ülkesindeki Musevileri bir sosyal hastalık olan Anti-Semitism'i çözüme ulaştıracak bir çözüm olması kabilinden, Filistin'e Yunanistan göçmeni Musevilerden, ikinci aşamada, yararlanmayı da amaçlamaktadır. Şöyle ki, Filistin'e göçen Musevilerle Yunanistan arasında ticarî bir köprü kurmak amacındadır. Sonra Yunanistan'daki Museviler'in durumu hiç de öyle diplomatlarının iddia ettiği gibi değildir. Bilâkis, Yunanlılar, kendi ülkeleri içinde Musevileri, ülke ekonomisininde rakipleri olarak görmektedirler. Yunanistan'daki Anti-Semitizm'in bir sebebi de, demek ki, ticarî husûmettir. Teselya Osmanlı hakimiyetinden çıkınca, Museviler Türkiye'ye kaçmışlardır. Selanik'de de aynı vakıa ile karşılaşılmıştır. İstitastistikler şahittir, kalanlar ise mezâlim altındadırlar. Korfu'daki olaylar daha unutulmamıştır:

> *"... İşte bütün bu ahval gösteriyor ki, Yunan diplomatlarının Musevi dostluğuna dair vâki olan beyanatlarında, Museviliğe karşı hulûs ve samimiyetten değil, hakayık-ı mevende ve müsbiteden dahi, hiç bir şüphe yoktur. Bu beyanat sırf Yunan propagandası için tasni ve tertip edilmiş hayalî ve esassız edebiyattan başka bir şey değildir."* (3)

(1) *İkdam*, 13.IV.1922.
(2) *İkdam*, 5.VI.1922.
(3) *İkdam*, 18.VI.1922.

Yunanistan'ın Museviler'e karşı tavrı hakkında bir dizi makale kaleme alan Galante, Balkan Savaşı'ndan (1912) sonra Londra'da toplanan barış konferansında Yunanistan adına Venizelos, Selânik Museviler'ine dokunulmayacağını taahhüt ettiğini, fakat kendisinin o zaman bile buna inanmadığını kaydediyordu. Sözkonusu karamsarlığının iki sebebi vardı. Birincisi, Venizelos'un siyasî felsefesiydi: "... Yunanlılık ve Hıristiyanlık." Bu sebeple, Yunan ve Hıristiyan olmayan herhangi bir unsurun Yunanistan'da hayat hakkı yoktu. Galante'nin karamsarlığının ikinci sebebi de, ticarî çekememezlik yüzünden Yunanlılar'ın Yahudi düşmanlığıydı.

> *"... Selânik Museviler Türk hakimiyetinde iken, yani 430 sene Hilâl'in tesellibahş gölgesi ve kavaninin himâyesi altında yaşadığı müddetçe, rekâbetten korkmazlar idi. Fakat, maatteessüf elyövm Selânik'te Hilâl'in zılı münkesif olmuştur... Selânik Yahudileri için hakiki bir vakt-ı saadet olmuş olan o mesud, o bahtiyar Türkiye idaresi zamanında şehr-i mezkûr Museviler o kadar hürriyet-i mezhebiye, o kadar hürriyet-i vicdaniyeye mâlik olmuşlardır ki, şimdiye kadar dünyanın hiçbir tarafında misli görülmemiştir."*

Türk Selânik'inde hâl böyle iken, şehir Yunan'a geçince, bu devlet Museviler'i iktisadî baskı altına alacaktır. Öncelikle tüccar defterlerinin Yunanca tutulmasını şart koşacaktır. (1) Sonra, Galante'nin tesbitlerine bakılırsa, Yunanlılar Museviler'i ticarî hayattan silebilmek için cezalarda ve vergilendirmelerde, ülke vatandaşlarına göre farklılık yaratmışlar ve Musevilere enflasyonlu bir tarife uygulamışlardır. Kezâ gümrüklerde de benzeri bir durum hâkimdir. Musevi tüccarların malları "gayet ağır muayeneye tabi tutulur, eşyanını istifleri bozulur, elhasıl mal gümrükte iken altüst olarak kıymetinden düşer." Ayrıca, Galante, Musevi mallarına karşı "el altından yapılan dehşetli boykot"tan bahsetmektedir. Bunlar yetmezse, Yunanlılar, Musevi iktisadi vaziyetini imha etmek için, Avrupa kamuoyunu Museviler aleyhine tahrik ederler. Aynen, İttihat ve Terakki döneminde Museviler'in Osmanlı iktisadını ellerine geçirdiler diye propaganda yaptıkları gibi... Galante, son olarak, Yunanlılar'ın meşhur "kan iftirası"na bile müracaat etmekte çekinmediklerini hatırlatacaktır.(2)

(1) *İkdam*, 24/26.VI.1922.
(2) *İkdam*, 29..1922.

"Kan iftirası" konusunada Bohar Habib de girer. Yunanistan'da bir Musevi mebus, bu iftirayı alevlendirecek olanların iki ay ile iki sene arasında cezalandırılmasına dair bir yasa taslağını 29 Haziran'da Meclis'e getirmiş; fakat, bu teklif tehir yoluyla reddedilmişti. Habib'e göre Yunanlılar'ın Yahudi düşmanı olduklarını bilenler için bu tavır, şaşırılacak bir durum değildi. Bu bağlamda Avram Galante'nin fikirlerini tekrarlayan Habib'e göre, Yunanistan, bu ülkedeki bütün Musevileri tehcire tahrik ve teşvik etmekteydi. Bu amaçla da kan iftirasını elinde dinî değil, siyasî bir koz olarak tutmak istiyordu. Hatırlanacağı gibi Hahambaşı'nın nice başvurusuna rağmen Fener Patrikhanesi kan iftirasının bir efsane, bir "butlan" olduğunu bir türlü ilân etmemişti. Oysa ki, Osmanlı Padişahları, bir biri ardısıra, çıkardıkları fermanlarla bu efsâneyi iptal etmekle kalmamışlar; Rumlar'ın iftira ve tecavüzlerine karşı her zaman Musevileri himâye buyurmuşlardır. "Bahsedilen bu fermanlar sayesinde Museviler Türkiye'de kan efsânesi töhmeti ile hiç bir zaman itham edilmemişlerdir." (1)

23 Temmuz günü (1922) Hayum Nahum Efendi, İstanbul'a döner. İstifası ile Türkiye'yi terk ettikten sonra iki kere Amerika'ya gitmiş, geri kalan zamanlarda ise Paris'te ikamet etmiştir. Bu süre içinde Türkiye "lehine" çeşitli konferanslar vermiş, kamuoyu oluşturmuş, yabancı devlet temsilcileri nezdinde temaslarda bulunmuştur. Genelde Avrupa ve Amerika'da Türk davasının anlaşılmaya başlandığını, kamuoyunun lehimize döndüğü ifâde etmektedir. Türkler'le yeniden sulh müzakerelerine başlanacağını da belirten sabık Hahambaşı, kendisine şimdi ne yapacağını soran gazetecilere, "Anadolu'ya gideceğini" söylemiştir. (2) Anadolu'ya herhangi bir görevle gidip gitmeyeceğini soran yabancı basın mensuplarına, kendisinin bu ülkenin evlâdı olduğunu, bu sıfatla her fırsatta vatana hizmet etmeye çalışacağını ifade edecektir: "Şayet Ankara'ya vusûlümden sonra , uhdeme herhangi bir vazife terviz edilecek olursa o vazifeyi vatanını seven herkes gibi hüsn-ü ifâya gayret ederim. Dava-yı milliye hizmet etmek fırsatına nail olacağımı ümit etmekteyim." Bu hususta fazla tafsilat veremeyeceğini belirten Hayim Nahum Efendi, Türklerin "savaştan" bir millet olup olmadığını soran muhabire de Türkler'in mükemmel surette cengaver bir ırk olduklarını, fakat son iki asır süresince hiç bir harbin çıkışında önayak olmadıklarını vurgulayacaktır. (3)

(1) *İkdam*, 28.VIII.1922.
(2) *İkdam*, 22.VII.1922.
(3) *İkdam*, 23.VII.1922

Sabık Hahambaşı'nın bu beyanatı Türkiye Musevilerince memnuniyetle karşılanacaktır.(1)

Büyük Zafer ve onu takiben de İzmir'den düşmanın atılmasıyla Museviler de kutlamalara katılacaklardı. Mağazalarına Türk Bayrakları çekilecek ve Balat'ta büyük bir nümayiş yapılacaktır. Dr. David Marküs, Hamenora'da yazdığı bir makalede "Anadolu darülharbinde kahraman ordumuzun ihraz etmiş olduğu zaferleri takdis eder. .. Türk şenlik sadalarına biz, Museviler dahi ubudiyet ve sadakat, teşekkür ve memnuniyet nidalarımızı ilâve ediyoruz." Bunu sadece Türkiye Musevileri olarak değil, bütün Musevi alemi olarak kutladıklarını belirten Marküs, İspanya'dan kaçmak zorunda olan Museviler'e kucağını açtığı için bütün Museviler'in minnettar olduğunu kaydetmektedir. Devâmla, şöyle der: "Türk kardeşlerimizle beraber elele olarak vatanımızın tamirine, memleketin ihyasına, devlet ve milletin terâkki ve teâlisine çalışmak Türkiye'de bir refah ve saadet devrinin teminine iştirak etmek isteriz. İşte, en büyük arzumuz budur ve daima bu kalacaktır." (2) Lozan Barış Konferansı dağılmakla birlikte, Büyük Güçler'in andlaşmaya Türkiye'deki azınlıklara yönelik bazı imtiyazlar koymak istedikleri ortaya çıkmıştır. Musevi cemaatinden bazıları kendi namlarına verilmek istenen bu imtiyazları red yolunda bazı yazıları o günlerde basına ulaştıracaklardır.(3)

Bu arada Hayim Nahum Efendi, Paris'tedir. Fransız basını üç yıl önce Hahambaşı'nın M.Kemâl Paşa ve Milli Mücadele hakkındaki müsbet fikirlerini yeniden ele alıyor ve onun Kuva-yı Milliye'nin başarısını adeta bir kâhin gibi gördüğünü yazıyordu. Şimdi de Hayim Nahum Efendi, Milli Mücadele'nin "nokta-i hareketinin istediğini bilen güzide bir heyetin üstadane azim ve iradesi"ne bağlı olduğunu söylüyor; başta M.Kemâl Beyler'i övüyordu. Bu Türk vatanperverlerinin Fransa'nın içinde bulunduğu müşkilâta vakıf olduklarını ve onunla ileride anlaşabileceklerini müjdeliyordu: "Biz üç seneden beri harp içindeyiz. Biz haysiyet-i milliyemize muvafık bir sulha hahişkeriz. Biz Avrupa'nın gayret ve şerefine, takdirhân olduğumuz büyük millet-lerle iyi geçinmek arzusundayız." (4)

(1) Başka yerde, aynı gün.
(2) N. Benbaneste, "Nereden Nereye 1923-1983", *Şalom*, 26.X.1983'ten.
(3) Bkz. Ek no.4.
(4) *İkdam*,, 1.X.1922.

Lozan'a giden Türk heyeti şerefine 10 Aralık günü Cenevre'de içlerinde Türk Musevilerinin de bulunduğu Museviler bir ziyafet verirler. Ziyafete Hayim Nahum Efendi de katılacaktır. Gece, cemaat reisi Fise Efendi İsmet Paşa'yı karşılar; akabinde küçük bir Musevi kız elindeki kırmızı güllerden oluşan bir demet çiçeği "Vatının büyük kurtarıcısı" diye hitap ettiği baş murahhasa takdim eder. Yemeğe İsviçre'nin ileri gelenleri de katılmış ve Museviler, onlarla Türk heyeti arasında temas kurulmasına vesile olmuşlardır. Yemekte Cenevre'deki Türkiye'li Museviler'in reisi vatanı hiç unutmamış olduklarını beyan ettikten sonra söz alan Hayim Nahum Efendi, Türkiye'nin onları her zaman evlatlığa kabul ettiğini ve 1492'den beri her türlü hak ve hürriyetlere hale olarak Türkiye yurttaşı olarak yaşadıklarını ifâde eder. "Türkiye'nin Musevi milleti hakkında mihmannuvazane muamelesi alem-i medeniyet için nazar-ı dikkat-i calıp bir insaniyetperverliktir." Cevaben, İsmet Paşa'da, Musevilerle Türkler arasında "ötedenberi müveddet ve muhadenet hükümrân olduğunu ve Museviler'in ne dahilden, ne hariçten siyasetçe müşkilât ihdas etmediklerini ve onların bu hareket-i halisânesi kendilerine Türkler'in muhabbet-i samimesini celp etmiş olduğunu, Türkiye'de yaşamak isteyen anasır-ı sairenin Musevileri numûne ittihaz etmeleri lâzım geldiğini, Türk vatanına sadık kalanların Türkler'den daima muamele-i muhadenetkârane göreceklerini" söyler. Devamla İsmet Paşa, sulh istediklerini, fakat istiklâlleri tanımadıkça, ne verilmiş olsa kabul etmeyeceklerini de ilâve eder.

Mısıroğlu, Hayim Nahum Efendi'nin Lozan'da bulunuşunun sebebini sorgular. Yazara göre, İngiltere, Hilâfet'in kaldırılması arzusundadır; belki de bunu Hahambaşına vazife olarak tevdî etmişlerdir. Mısıroğlu şöyle yazar: "Türkiye'nin başta Hilâfet olmak üzere bir çok tavizlerin verilmesine sebep olan Lozan Andlaşması'nın 24 maddelik gizli kısmı tanzim edilmiştir." İşte, Mısıroğlu'na göre, Hayim Nahum'un kilit rolü, bu inkita döneminde arabuluculuk yaparak bu tavizleri Ankara'dan, Büyük Güçler adına koparması olmuştur. (1) Bu konuların açığa kavuşması, arşivlerin tetkikine bağlıdır. Okuyucu, bizim burada sadece "gazete taraması" ile bazı gelişmeleri aktardığımızı unutmamalıdır. Ancak, 1872'de doğan, Beyrut'ta ve daha sonra İzmir'de okuyup, Paris'te "L'Ecole des Haute Etudes" fakültesini bitirip, İttihatçılar'a yakınlığı sebebiyle Hahambaşılığa getirilmiş Hayim Nahum; bu makamı da 1920'deki istifasına kadar korumuştur. İstifasını takiben Lozan'a gidişi ve daha sonra Mısır Hahambaşılığı'na tayini hakkında tetkike ihtiyaç vardır.

(1) *Lozan: Zafer mi? Hezimet mi?* (İstanbul, 1971), C. 1, s. 213, 267, 272. Mısıroğlu'nun bu kanaatini Lozan'da bulunan Türk delegasyonunun ikinci adamı Dr. Rıza Nur'dan aldığını sanıyoruz: *Hayat ve Hatıratım* (İstanbul, 1967), III. cilt
Ayrıca, bkz. F. Kandemir (der.) *Hatıraları ve Söyliyemedikleriyle Rauf Bey.*

Biz burada, onun bazı düşüncelerini kendi kaleminden tanımaya çalışalım. 1924 yılında Amerika'da "Modern Türkiye" adı altında bir kitap yayınlar. Bir derleme olan bu çalışmada "Museviler" bölümünü Hayim Nahum Efendi yazacaktır. (1) Sabık Hahambaşı Türk hakimiyetinde Musevilerin parasal alanda hayli iyi bir konuma geldiklerini ve devlete borç ve kredi vererek, ticarette de nüfuz sahibi olduklarını yazar. İlginç olan, Hayim Nahum'un, Türkiye'deki Museviler'in emellerinin Filistin'in ihyâsı olduğunu açıkça ifade etmesidir. Siyonizm'in zuhurunu Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde irade-i seniyye ile Don Joseph Nassi'nin Filistin'de koloni kurmasına bağlar. II. Abdülhamid döneminde Filistin'de göçün ve orada arazi satın alınmasının Musevilere yasaklandığını da hatırlatmadan geçemeyen sabık hahambaşı, Balfour Bildirisi'ni Yahudi Meselesi'nin çözümünün yegâne formülü olduğunu da kaydedecektir. Makale şöyle biter: "Filistin'in fikrî, ekonomik ve ticari ihyasında Türkiye Musevileri, bütün güçleriyle dünyadaki Musevi alemiyle işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadırlar."(2)

Kendi sözlerinden de görüleceği gibi, Hayim Nahum Efendi, Osmanlı döneminde gizlese de, Siyonizm'e inanmıştı. Sadece inanmakla kalmamış, Siyonizm'e hizmet de etmişti. 1912'de Talat Paşa'ya Musevi göçünün serbest bırakılması için müracaat ettiği, Savaş boyunca İstanbul'daki Siyonistler'le birlikte çalıştığı, hattâ Siyonizm'in Osmanlı Musevi Cemaatinin ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla çakışmadığını defalarca İttihadçı Hükümete ilettiğini ve son olarak da 1918'de Alman Siyonistleriyle Babıâli arasındaki uzlaşmayı sağlamada nasıl arabuluculuk yaptığı yukarıda ayrıntılarıyla incelenmişti. Bu ifade ve davranışların ışığında, onu belki Lictheim'in dışında- Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en aktif Siyonist olarak görebiliriz.

Cumhuriyetin ilânı ile Becerano Efendi, "Bu büyük millet bugün lâyık olduğu mevkiî ve dereceyi buldu" demiştir. Cumhurbaşkanlığına da M. Kemâl Paşa'nın seçiminin de bütün millet için bahtiyarlık olduğunu da ilave

(1) E.G.Mears (der.); *Modern Turkey* (New York, 1924).
(2) Aynı yerde, s. 97.

Lozan'a giden Türk heyeti şerefine 10 Aralık günü Cenevre'de içlerinde Türk Musevilerinin de bulunduğu Museviler bir ziyafet verirler. Ziyafete Hayim Nahum Efendi de katılacaktır. Gece, cemaat reisi Fise Efendi İsmet Paşa'yı karşılar; akabinde küçük bir Musevi kız elindeki kırmızı güllerden oluşan bir demet çiçeği "Vatının büyük kurtarıcısı" diye hitap ettiği baş murahhasa takdim eder. Yemeğe İsviçre'nin ileri gelenleri de katılmış ve Museviler, onlarla Türk heyeti arasında temas kurulmasına vesile olmuşlardır. Yemekte Cenevre'deki Türkiye'li Museviler'in reisi vatanı hiç unutmamiş olduklarını beyan ettikten sonra söz alan Hayim Nahum Efendi, Türkiye'nin onları her zaman evlatlığa kabul ettiğini ve 1492'den beri her türlü hak ve hürriyetlere hale olarak Türkiye yurttaşı olarak yaşadıklarını ifâde eder. "Türkiye'nin Musevi milleti hakkında mihmannuvazane muamelesi alem-i medeniyet için nazar-ı dikkat-i calıp bir insaniyetperverliktir." Cevaben, İsmet Paşa'da, Musevilerle Türkler arasında "ötedenberi müveddet ve muhadenet hükümrân olduğunu ve Museviler'in ne dahilden, ne hariçten siyasetçe müşkilât ihdas etmediklerini ve onların bu hareket-i halisânesi kendilerine Türkler'in muhabbet-i samimesini celp etmiş olduğunu, Türkiye'de yaşamak isteyen anasır-ı sairenin Musevileri numûne ittihaz etmeleri lâzım geldiğini, Türk vatanına sadık kalanların Türkler'den daima muamele-i muhadenetkârane göreceklerini" söyler. Devamla İsmet Paşa, sulh istediklerini, fakat istiklâlleri tanımadıkça, ne verilmiş olsa kabul etmeyeceklerini de ilâve eder.

Mısıroğlu, Hayim Nahum Efendi'nin Lozan'da bulunuşunun sebebini sorgular. Yazara göre, İngiltere, Hilâfet'in kaldırılması arzusundadır; belki de bunu Hahambaşına vazife olarak tevdî etmişlerdir. Mısıroğlu şöyle yazar: "Türkiye'nin başta Hilâfet olmak üzere bir çok tavizlerin verilmesine sebep olan Lozan Andlaşması'nın 24 maddelik gizli kısmı tanzim edilmiştir." İşte, Mısıroğlu'na göre, Hayim Nahum'un kilit rolü, bu inkita döneminde arabuluculuk yaparak bu tavizleri Ankara'dan, Büyük Güçler adına koparması olmuştur. (1) Bu konuların açığa kavuşması, arşivlerin tetkikine bağlıdır. Okuyucu, bizim burada sadece "gazete taraması" ile bazı gelişmeleri aktardığımızı unutmamalıdır. Ancak, 1872'de doğan, Beyrut'ta ve daha sonra İzmir'de okuyup, Paris'te "L'Ecole des Haute Etudes" fakültesini bitirip, İttihatçılar'a yakınlığı sebebiyle Hahambaşılığa getirilmiş Hayim Nahum; bu makamı da 1920'deki istifasına kadar korumuştur. İstifasını takiben Lozan'a gidişi ve daha sonra Mısır Hahambaşılığı'na tayini hakkında tetkike ihtiyaç vardır.

(1) *Lozan: Zafer mi? Hezimet mi?* (İstanbul, 1971), C. 1, s. 213, 267, 272. Mısıroğlu'nun bu kanaatini Lozan'da bulunan Türk delegasyonunun ikinci adamı Dr. Rıza Nur'dan aldığını sanıyoruz: *Hayat ve Hatıratım* (İstanbul, 1967), III. cilt
Ayrıca, bkz. F. Kandemir (der.) *Hatıraları ve Söyliyemedikleriyle Rauf Bey.*

Biz burada, onun bazı düşüncelerini kendi kaleminden tanımaya çalışalım. 1924 yılında Amerika'da "Modern Türkiye" adı altında bir kitap yayınlar. Bir derleme olan bu çalışmada "Museviler" bölümünü Hayim Nahum Efendi yazacaktır. (1) Sabık Hahambaşı Türk hakimiyetinde Musevilerin parasal alanda hayli iyi bir konuma geldiklerini ve devlete borç ve kredi vererek, ticarette de nüfuz sahibi olduklarını yazar. İlginç olan, Hayim Nahum'un, Türkiye'deki Museviler'in emellerinin Filistin'in ihyâsı olduğunu açıkça ifade etmesidir. Siyonizm'in zuhurunu Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde irade-i seniyye ile Don Joseph Nassi'nin Filistin'de koloni kurmasına bağlar. II. Abdülhamid döneminde Filistin'de göçün ve orada arazi satın alınmasının Musevilere yasaklandığını da hatırlatmadan geçemeyen sabık hahambaşı, Balfour Bildirisi'ni Yahudi Meselesi'nin çözümünün yegâne formülü olduğunu da kaydedecektir. Makale şöyle biter: "Filistin'in fikrî, ekonomik ve ticari ihyasında Türkiye Musevileri, bütün güçleriyle dünyadaki Musevi alemiyle işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadırlar."(2)

Kendi sözlerinden de görüleceği gibi, Hayim Nahum Efendi, Osmanlı döneminde gizlese de, Siyonizm'e inanmıştı. Sadece inanmakla kalmamış, Siyonizm'e hizmet de etmişti. 1912'de Talat Paşa'ya Musevi göçünün serbest bırakılması için müracaat ettiği, Savaş boyunca İstanbul'daki Siyonistler'le birlikte çalıştığı, hattâ Siyonizm'in Osmanlı Musevi Cemaatinin ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla çakışmadığını defalarca İttihadçı Hükümete ilettiğini ve son olarak da 1918'de Alman Siyonistleriyle Babıâli arasındaki uzlaşmayı sağlamada nasıl arabuluculuk yaptığı yukarıda ayrıntılarıyla incelenmişti. Bu ifade ve davranışların ışığında, onu belki Lictheim'in dışında- Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en aktif Siyonist olarak görebiliriz.

Cumhuriyetin ilânı ile Becerano Efendi, "Bu büyük millet bugün lâyık olduğu mevkiî ve dereceyi buldu" demiştir. Cumhurbaşkanlığına da M. Kemâl Paşa'nın seçiminin de bütün millet için bahtiyarlık olduğunu da ilave

(1) E.G.Mears (der.); *Modern Turkey* (New York, 1924).
(2) Aynı yerde, s. 97.

ederek "Bana gelince, bütün kalbimle ve en hâr bir samimiyetle cumhuriyetin memleketimizin terakki, inkişaf ve teâlisini mucip olmasını temenni ediyorum" demiştir.(1)

Türk-Yunan nüfus mübâdelesi uyarınca, Balkanlar'dan Müslüman göçü başlar. Behar Habib, bu vesile ile başlatılan yardım kampanyasına Musevi cemaatinin de iştirak etmesini ister. XV. yüzyılda İspanya'da Museviler'in duçar olduklarının bugün Yunanistan tarafından Türkler'e uygulandığını; ecdadları nasıl hicret etmek zorunda kaldılarsa, Makedonya'daki Türklerin de Türkiye'ye sığınmak durumunda olduklarını belirtir. İspanya'dan kovulan Museviler'e kucak açan şimdi Makedonya'dan göçecek Türkler'in cedleriydi. Bu sebeple, Museviler bu tarihî alicenaplığa cevap vermek, Kızılay ile temas kurup iane toplamak, hattâ Avrupa ve Amerika'daki dindaşlarının bu kampanyaya katılmalarını sağlamalıdırlar.(2)

Habib'in çağrısına rağmen Musevi cemaatinden kampanyaya pek iştirak olmamıştır ki, İkdam gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey, bir başmakale yazarak, Museviler'e hitap eder. Onlara doğruyu söylediği için kendisine gücenmemelerini dileyerek, Birinci Dünya Savaşı ve onu takip eden Millî Mücadele'de Türk toplumunun perişânlığa sürüklendiğini ve memleketin üretim merkezlerinden Hıristiyanlar'ın çıkışı ile meydanın Musevilere kaldığını, bu itibarla menfaatin Musevilere teveccüh ettiğini kaydetmektedir. Bu çerçeve içerisinde sormak durumundadır: Bugüne kadar memleket Museviler'den ne gibi bir yarar elde etmiştir? Bulgaristan, harpten doğan yıkımı tazmin edebilmek için Museviler'e varlık vergisi getirmiştir. Biz bunu uygulamayı uygun bulmuyoruz, diyen, Ahmed Cevdet'e göre, Museviler, kendi insiyatifleriyle Türk vadandaşlarına yardım elini uzatmalıydılar. Devamla:

> *"... Yahudiler yalnız hissiyat-ı sadıkanelerinden bahsediyorlar. Musevilerden beklenen yalnız kuru hissiyat değildir. O hissiyat ile beraber bu memlekete biraz da hisse-i menfaat çıkarmak lâzım gelir. İşte, Musevilerde böyle bir cömertlik görülürse, o zaman memlekete nâfi bir unsur olduklarına kanaat hasıl olur. Yoksa Süleyman Kanunî İspanyollar'a karşı bizi himâye etti, Osmanlı mülküne kabul etti; biz de ona mukabil Türkler'e sadıkız demekten bir hayır, bir menfaat hasıl olmaz.*

(1) *İkdam*,, 2.X.1923.
(2) *İkdam*, 2.X.1923.

> *Türkler, Museviler'in yalnız almayı bildiklerini ve şu memlekete hiç bir şey vermediklerini görünce, bittabî onlardan alakayı keserler ve onların keselerine giren menfaati kendilerine hasretmek isterler.. Ümid ederiz ki, Musevi vatandaşlarımız bizim şu halisâne hasbıhalimizi nazar-ı dikkate alarak bu memleketteki alakalarını maddeten isbat edip, Türkler'le meveddetlerini sağlam ve mahsüs esaslar üzerine kurarlar."*(1)

Ahmed Cevdet Bey'in bu yazısından sonra matbaaya gelen bir Musevi, makaledeki görüşlere katıldığını, Museviler'in derhal aralarında başkanlığını Hahambaşı'nın yapacağı bir "iane komitesi" kurmaları gerektiğini bildirir. Museviler aleyhinde bazı gazetelerde yazılan aleyhtar yorumları gördüğünü belirtir ve şöyle yazar:

> *"...Fakat, bizim vicdanımız, Musevileri dünyayı alt, üst etmek ve bilahere kainata hakim olmakla itham etmeği doğru bulmuyor. On beş milyon Museviyi dünyaya hâkim olacak farz etmek bir hayal-i mücerrettir. Museviler Filistin'de bile ancak İngiliz hîmayesi sayesinde tutunabiliyorlar. Siyonistler'in arz-ı Filistin'i kendilerine bir melce addetmeleri kezâlik bir hayal-i hâmdır. Yahudiler'in aralarında hakimane yaşamalarına imkân görenlerden değiliz. Museviler aleyhinde bu gibi neşriyat ile Anti-Semitizm cereyanını tevlit etmek haksız bir muameledir. Museviler, Türkiye için, daima iyi bir ahali olmuşlardır. Bahusus Türkiye Musevileri büsbütün başka insanlardır. Bulundukları memleket hakkında fena düşünüş bizim Musevilerimizden sadır olamaz. Çünkü, terbiyeleri icabatı, bilâkis kemâl-i sükûn ile memleketin bir unsuru müsterini olmalarını âmirdir."*(2)

Ahmed Cevdet, Türkler'in Museviler'den istifade etmeyi bilmediklerini, bari bundan böyle onları Maliye'de istihdam ederek, ülke kalkınmasına katkıda bulunmalarını sağlamayı savunmaktadır. Ahmed Cevdet'in bu satırlarına cevaben Bursa Musevi Cemaati ikinci reisi avukat Kemâl Levi, İkdam'a bir yazı göndererek, özetle, Yahudiler'in Balkan Harplerinde olsun, Cihan Savaşı'nda olsun kanlarını esirgemediklerini, fakat İstiklâl Harbi'nde

(1) *İkdam*,, 3.XI.1923.
(2) *İkdam*, 4.XI.1923.

bu şereften mahrum kılındıklarını; buna karşılık iane konusunda hiç de cimri davranmadıklarını belirtir.(1) Levi'nin yazısı Bursa'da infiâl yaratır. Bursalı Şevket Emin ve Şevket Rıfat Bey'ler İkdam'a gönderdikleri tekzipte aynen şunları yazmaktadırlar:

> *"...(İane konusunda) Bursa Musevilerinin de bu insanî vazifeye koşmakta tereddüt etmeyeceklerini zannediyorduk. Fakat, heyhat!.. Verdikleri birkaç kuruşu kafamıza çarpıyor, hizmet-i mukadese-i vataniyyeyi ifa için yolladıkları dört Musevi'nin askerlik icabı Türk gençleriyle beraber çalışmakta olduklarından şikayet ediyorlar. Bu ne küstahlık?! Münih, Bükreş ve daha bir çok Avrupa darülfünunlularının Yahudiler'e olan husumetlerini neden düşünmüyorlar? Türkler; canıyla malıyla, çoluğuyla, çocuğuyla, öküzü, beygiri, arabasıyla memlekete ölürcesine hizmet ederken, bunlar verdikleri üç-beş kuruşu neden çok görüyorlar?"* (2)

Nihayet, 30 Kasım'da İstanbul'da Hahambaşılık'ta Musevi cemaati ileri gelenleri toplanır. Bu olağanüstü toplantıyı açan Becerano Efendi, Mekadonya'dan göç eden Müslümanlar'a yardım meselesini gündeme getirerek, "Bu vatandaşlarımıza bütün mevcudiyetimizle muavenet edelim." der. Böylece, "vatanın öz evlatları olduğumuzu isbat etmiş olacağız". Hahambaşı'ndan sonra konuşan Albert Hazan da, bu davete kayıtsız kalmamaları gerektiğini, Museviler'in "hicret"in ne demek olduğunu gayet iyi bildiklerini, Müslümanlar'ın yaralarının onarılmasının onlar için "vatanî bir vazife" teşkil ettiğini tekrarlayacaktır. Alkışlardan sonra, bir yardım komitesi oluşturulacaktır.(3) Akabinde Musevi gazetelerinde bu sandığa çağrılar yayınlanır. İkdam'dan B. Habib'te aynen şöyle seslenir:

> *"Ey Türkiyeli Musevi vatandaşlarım? Yunan gasp ve garetine düçar olan yarım milyonu mütecaviz Makedonyalı Türk vatandaşın ilk kafileleri aguş'u vatana gelmek üzere bulunuyorlar. Felek'in elim bir darbesine uğramış olan bu mazlum kardeşler kasabamıza vasıl oldukları zaman, mihmannuvazliğinizi ve misafirperverliğinizi esirgemeyiniz. Türk vatandaşlarımızla adeta müsabakaya girişerek, bu kardeşleri mesten ve me'vanızın bir köşesinde iskân eyleyiniz, ve Hilâli ahmer yerlerini ihzar edinceye kadar, her surette esbabı istirahatlarini te'min ediniz. Düşününüz ki, 430 sene evvel İspanyadaki faciaya mâruz kalarak hicret ettiğimiz zaman, bu Makedonyalı Türk kardeşlerimiz, bizleri memleketlerine kabul ederek ihtiyacat'ı zaruriyemizi tehvin etmişlerdi. Avrupa'da ve Amerika'da bulunan akraba ve taallukatımıza, Makedonya'dan yağmur ve kar altında hicret edecek olan yüzbinlerce vatandaşın ahvâli pür melâlini musavver rikkat'i âver mektuplar göndermeniz ve bu suretle âcil ve seri muavenetlerini te'min ediniz. Şedad'ı şita karşısında hayatları tehlikede olan bu vatandaşlara dest'i muavenetinizi uzatmak bizim için vatanî ve insanî olduğu kadar dinî ve millî bir borçtur. Türk Musevi tarihi, Türk'ün âli cenabâne harekâtından bâhis, şanlı ve şerefli sahifelerle malâmaldır. Binaenaleyh hissiyatı minnettarane ve sadakatkârânemizi ibraz için hulû eden ve tarihî fırsattan istifadeye şitaban olmalıyız. Bu felâketzedelere vakî olacak muavenetimizin vüs'ati nisbetinde, hakkımızda ötede beride vakî olmakta olan zehap, tashih edilmiş olacaktır. Adlü hakkaniyet üzere hareket edecek olan komisyonlara vüs'atı mualiyeniz nisbetinde tâyin edilen ianeyi teslim ediniz. İhtar edeceğimiz bu fedakârlıkla, Türk'ün saadetile mes'ut olduğumuz gibi elem'e dahi bütün mânasile iştirak eylediğimizi isbat etmiş olacağız. Bu âcil ve ehem olan emrühayr için veriniz ve daima veriniz."*(1)

Çağrıların pek sonuç vermediği İkdam'daki bir yazıdan anlaşılmaktadır. Museviler'in topladıkları miktarın gazetede tekrar edilemeyecek kadar az olduğunu belirten İkdam, bu meblağın 200 lirasını memleketin en tanınmış zengini "Kamhi"nin verdiğini kaydetmektedir. Bunu duyan Museviler de hayret etmişlerdir. Çünkü, Kamhi'lerin en az yirmi beş bin lira vereceği beklenmekteydi: "Şehrin iktisadiyât aleminde en mühim mevkiî haiz bulunan Museviler'in bu kadar âlâkasızlık göstermeleri de ayrıca sütünlar yazılmaya şayan müessif bir hat ve harekettir." İkdam, toplanan bu paranın iade edilmesini talep eder: "Belki de zengin Museviler'in memleketin huzur ve ra-

(1) *İkdam*, 12.XI.1923.
(2) *İkdam*, 16.XI.1923.
(3) *İkdam*, 1.XII.1923.

(1) *İkdam*. 2.XII.1923.

hatından ve kendilerine aramızda verilen mevkiîden istifâde edip kazandıkları paralar altı bin liranın eksilmesiyle kendilerinde bir vicdan azabı doğurur." (1)

Bilindiği gibi, M. Kemâl Paşa, Millî Mücadele yıllarında amaçlarının müstakil ve mütecanis-türdeş-bir Türk devleti kurmak olduğunu belirtmişti. Ona göre, dış müdahaleleri davet eden bütün kayıtlar birer birer kaldırılmalıydı. Bu nedenle Osmanlı'da toplum düzenini oluşturan ve teba'yı dinlerine göre kompartımanlara ayıran "Millet Sistemi"nin; Kapitülasyonlar, adlî ayrıcalıklarla dış himayeciliğe cevaz veren tüm mekanizmalarla birlikte tamamiyle atılması gerektiğine inanıyordu. Bu doğrultuda millî hakimiyete gölge düşüren Hilâfet, patrikhaneler ve tabiî onlarla birlikte hahambaşılığın da terk edilmesini veya sınır dışı edilmesini savunuyordu.(2) Laiklik, Atatürk'e göre, millî devletin temel taşıydı. Onun söz konusu hassasiyetine karşılık, Yeni Türkiye'deki Azınlık Hakları, Lozan Barış Konferansı'nda onca tartışmalara, hatta kopmalara rağmen, istenilen çerçeveye oturtulamayacaktı. Müttefikler, Lozan'da gayrimüslim unsurların imtiyazlarından sıyrılmalarını sonunda kabul edecekler; fakaz azınlıkların kişi ve aile ile ilgili hükümlerini barış andlaşmasına koymakta direneceklerdi. 37. ve 45. maddeler böyle oluştu. 42. madde ise Türk Hükümeti'"nin Müslüman olmayan azınlığa ait aile veya kişi statüsü ile ilgili olan konuların kendi kurallarına göre düzenleme yetkilerini kabul ettiğini içermektedir. Yine aynı madde de, bu düzenlemelerin Türk Hükümeti ile azınlıkların temsilcilerinin oluşturacağı özel komisyonlarca yapılacağı kaydedilmektedir.(3)

1924'te Hilâfet ilga edilecek, inkilâplar ve laikleşme başlayacak, 1926'da da İsviçre Medenî Kanunu kabul edilecektir. Artık devlet içinde devlet, "millet" içinde millet düşüncesine son veriliyor; unsurların Türk kültür birliği içinde birbirleriyle kaynaşmaları öngörülüyordu. Batı basını bu gelişmeleri yadırgamadığı gibi (4) Türk kamuoyu da başta Museviler olmak üzere, Türkiye'deki azınlıkların yeni rejimin gereklerini yerine getirmelerini ilgi ile bekliyordu. Rum ve Ermenilere nazaran Milli Mücadele'de Türk taraftarı tavır takınan Musevi cemaatinin, bu konuda öncülük yapacağını ummuştu. Ancak, cumhuriyetin ilânından üç yıl geçmesine rağmen, cemaatçe

(1) *İkdam,* 10.I.1924.
(2) Bu konuda, bkz. Benim: *Güney Asya Müslümanları'nın...,* s. 151, 152.
(3) Meray/Olcay, a.g.e.,
(4) NA (US) MC: 353/21, Washington, 23.XI.1925.

herhangi bir adım atılmayışı, hele Türk muhacirlere istenilen ölçüde yardım yapılmayışı, Türklerde ciddi kaygılar yaratmıştı. Bir gazetede özetle şöyle deniliyordu:

> *"... Museviler, Türkleşmek istediklerini açıklamışlardır. Ama bugüne kadar gösterdikleri tutum, içtenliklerini kuşkuya düşürecek durumdadır. Beklenen kaynaşmayı hazırlamak üzere ne yapmışlardır? Türkçe konuşmazlar, çocukları Türk okullarına devam etmez. Genel yarar karşısında kendi öz yararlarına öncelik verirler. Türk gibi düşünmezler. Yabancı ülkelerde yaşayan Yahudilere bakınız. Fransa'da, Almanya, İtalya'ya bakınız. Oradakiler Fransızca, İtalyanca konuşmaktadırlar. Onların çocukları yaşadıkları ülkelerin okullarına devam etmektedirler. Hiç bir yönden yurttaşlarıyla ayrılık içinde değildirler. Burada ise Yahudilerin kendilerine ait okulları, özel dernekleri ve kulüpleri vardır. Ecdadlarının bile konuşmadığı bir dili konuşmaktadırlar. Bu durumda güya Türkleşmek istediklerini iddia etmektedirler... Ama sözlerini yerine getirdiler mi? Kesinlikle hayır. İşte, bu nedenle onları kınıyoruz."*(1)

Musevi cemaatinde, ilk olarak, okullardaki öğretim dili değişti. O zamana kadar okullarda, büyük ölçüde, XV. yüzyıldaki bozuk bir İspanyolca olan Ladino okutuluyordu. Onun dışında, din eğitimine ağırlık veren Talmud okullarında İbranice yer alıyordu. XIX. yüzyılda Fransa'da kurularak, Osmanlı'da şubelerini açan "Alliance Israelite Universelle" kolejlerinde ise Fransız'caya ağırlık verilmiş; fakat bu zincirin idarecileri cemaate, daha 1880'lerden başlayarak Türkçe öğrenmelerini salık vermişlerdi. Aksi takdirde, Türk toplumunda yükselmelerinin mümkün olmayacağını savunuyorlardı. Kayıtlar bize XX. yüzyılın başında Türkçeyi parmakla sayılacak derecede çok az Musevinin konuşabildiğini göstermektedir.(2) Artık, Musevi öğretim kurumlarında dil Türkçe oldu. Yenilik ağır ağır uygulandı. Her yıl yeni bir sınıf millî dili kullanmaya başladı.(3)

(1) *Levant,* 25.VIII.1926.
(2) Paul Dumont, "Jewish Communities in Turkey during the last decades of the nineteenth century in the light of the Archives of the Alliance Israélite", B. Bravde/B. Lewis (der/kat), *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (New York/Londra, 1982), C. I, s. 215.
(3) Paul Gentzion, çev: F. Ülkü, *Mustafa Kemâl ve Uyanan Doğu* (Ankara, 1983), s. 215, 216.

Musevi cemaatinin en önemli adımı, mutlaka ki: Lozan'da kendilerine tanınan azınlık haklarından topluca vazgeçmeleriydi. On üç kişilik bir komisyon bir "Feragat Talimatnamesi" vücuda getirecek ve Adliye Vekaleti'ne takdim edecekti. Bu metin Vekâlet'te bazı önemsiz değişikliğe uğrayacak ve cemaate iade edilecektir. Nihayet, I Ağustos'ta Hahambaşılık'ta toplanılacak, talimatname onaylanacak ve alkışlar içinde ilân edilecektir. Böylece, vergi toplama konusu Hahambaşılık'tan alınarak, defterdarlığa verildi. Bundan böyle hahambaşılığın yetkisi din ve mezhep alanlarında kalacaktı. Sadece evlenmelerin takdisi, sünnet, kurban, mayasız ekmek yortusu ve buna benzer konularla meşgul olacaktı. Öte yandan, okullar, hastaneler gibi hayır kurumları otonom olacaklardı. Musevi yurttaşların Dünya Siyonist Teşkilâtı'na katılmaları da yasaklanmıştı.(1) O günlerde Türkiye'de görevli bir gazeteci olan Paul Gentzion, Museviler'in Lozan Andlaşması'nca öngörülen "Milletlerarası bir himaye" gibi hayali bir destek yerine, oturmakta oldukları ülke kanunlarının koruyuculuğunu kabul etmeyi daha uygun bulduklarını yazıyordu.(2) Ankara'daki İngiliz temsilcisi de haberi Londra'ya bildirirken, Museviler'in Türkiye'de din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla azınlık haklarına gerek kalmadığına inandığını yazıyordu.(3) Türkiye'deki Amerikan Yüksek Komiseri, Amiral Bristol, bu feragatin gönüllü ve istekli olarak gerçekleştirildiğini, eski sistemin yabancı müdahalesini cezbederek suistimal edildiğini, yeni rejimin ise azınlıkların haklarını korumakta daha etkili olacağını kaydediyordu.(4) Bu arada Türkiye Musevilerinin Dünya Siyonist Teşkilatı'na üye olmalarının yasaklandığını da hatırlatalım.(5)

1949'da ise Musevi milletvekili Salamon Adato'nun teklifi üzerine 1927'deki feragat kararı ile çelişircesine, Yahudilere kendi iç işlerinde yeniden otonomi kazanmaları ve okullarda yeniden dinî öğretime izin verilmesi kabul edilmiştir.

(1) Y. Barokas, Türkiye'de Yahudi Toplumları (Y.Y., 1987), s. 8 Gelişmeler için, bkz: *İkdam*, 1/2.VI-II.1924. Ayrıca, Ek no.5.
(2) Gentzion, a.g.e., s. 212.
(3) PRO, FO. CP. 13177: *Further Correspondence Respecting Turkey: Part XII (July-December 1926)* E 4663/35/44, belge no. 12, 4.VIII.1926.
(4) NA (US) MC: 353/21, 6.XII.1926.
(5) Barokas, a.g.e., s. 8.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜN EKLERİ

Ek No: 1

İKDAM

Filistin Cephesinde Üç Ay

18. Şubat. 1919-1337

Salı

Mezali'mi etrâkten şikâyet etmeğe en az hakları olan Şamlılardır. Bunlar kendi tarihlerini bilseler idi, Suriye'nin ancak Osmanlı idaresi altında sükûn kesbeylediğini itiraf ederler idi. Selim'i evvelin Suriye'yi fetheylemesinden beri Devlet'i Osmaniye oraya daima en mümtaz adamlarını göndermiştir. Osmanlı idaresinde zulüm var idiyse bu, Araplara olduğu kadar Türkler'e de câri idi. Devleti Osmaniye'de Türklük ve Araplık fark edildiğini Meşrutiyet'ten evvel Şam'lı İzzet Paşa'nın, sonra da Bağdatlı Mahmut Şevket Paşa'nın iktisâp eyledikleri iktidar, şahadet eyler. Osmanlı idâresini fena bulan bir Arab'ın yine Osmanlı olarak o idareyi tashihe çalışmasına Araplığı hiç mani olamaz idi.

Şimdi Araplar, hareketlerini mâzur göstermek için son İttihad'ı Terakki idaresini de ileri sürmektedirler. Vakıa İttihad ve Terakki'nin Şayan'ı arzu bir şey olmadığını Türkler de biliyor. Fakat İttihad ve Terakki'nin en az nüfuzu ve zararı olduğu kıt'a yine Suriye idi. Cemâl Paşa zamanında ise Suriye'ye, İttihad ve Terakki'den değil, hükümet'i merkeziyeden bile emir gitmez, yalnız para gönderilir idi. Bu paralar da hep Suriye'de kalırdı. Cemâl Paşa'nın idaresine gelirse o filhakika kendi aklınca Araplara ilân'ı satvet için büyük bir darbe vurmak istemiş, vaktiyle Suriye'yi Fransa'ya ilhak etmeği düşünen bir komite azasını idam ettirmiş idi. Fakat ondan sonra Suriye'de hiç bir Arabın burnu kanamadı. Bil'akis Fransızlar'ın dediği gibi, kendini Suriye'nin 'Taçsız Hükümdarı' addeyleyen Cemâl Paşa, Suriye'de bir çok eser bıraktı. Herhangi bir şehire şeref verecek kadar güzel olan Cemâl Paşa bulvarının is-

mi (Şariul Habbaz(?)) oldu. Fakat caddenin ağaçlarını Hicaz'ın develeri kemirdi.

Harb'i Umumi bütün âlem için büyük felâket iken Suriye ve Araplar için bir saadet idi. Evvelâ dürlü, dürlü bahane ile ve pek kolay vasıtalarla askerlikten kurtuldular. Sonra o zamana kadar görmedikleri tahayyül edemedikleri ticarete, kârâ nail oldular. Hem diğer kıt'alardaki muhtekirler gibi âtisi meşkûk, kağıt ile değil, altın ile kâr ettiler.

Abdülhamid'i sani zamanında vergi vermeyen, askerlikten muaf olan, ekmeği kırk paraya yiyen İstanbulluların Manastır'dan, Selanik'ten gelen Haris'i Câhları, bir münci olarak, kabul ettiği gibi, Şamlılar da Hicaz Harislerini kasidelerle karşıladılar. Bizim o vakit yakalarımıza beyaz-kırmızı kurdeleler taktığımız gibi Araplar da göğüslerine dört renkli Arap bayraklarını astılar.

Hülasa İstanbul'da 324'de görülen inkılâp sevinçleri 334'te Şamda görüldü. Şu kadar ki Arapların gösterdikleri âsar'ı sürur pek az devam etti. Evvlâ gayrı müslim Araplar ayrıldı. Müslümanlar Hicaz'dan gelenlere hoş görünmek için ilân'ı şadumanı ederken, Gayrı-müslimler çoktanberi bekledikleri Avrupalıların nihayet geldiklerine seviniyorlardı. Fakat onların kendilerine yüz vermeyerek idareyi kâmilen Müslüman Araplara, hakk'ı hükümdariyi Şerife bıraktıklarını görünce akılları başlarına geldi. Vakıa Şerif Faysal İslâmiyetten hiç bahsetmiyor. Nutuklarında yalnız Araplık tabirini tekrar ediyor ve teşkil etmek istediği Araplığını Musa'dan, İsa'dan ve Muhammed'ten evvelki Araplık olduğunu söylüyor idi. Gazeteler de Müslümanlık sözünü hiç yazmıyordu. Hazret'i Muhammed'i bir din müessisi olarak değil, İttihad'ı Arabiyi husule getirmiş büyük bir inkılâpçı olarak tasvif ediyorlardı.

Fakat fiiliyata gelince gayrı müslimler kenarda bırakılıyor idi. Memuriyetler yalnız Müslümanlara, hem ileri gelen bir kaç aileye hasredildi. Onun için gayrı müslimler Hükümet'i Arabiyeden pek çabuk soğudular. Hatta bir aralık onu istemediklerini bildirmek için Avrupalılara müracaat etmiş oldukları şayiası çıktı.

İstiklâlden onbeş gün sonra idi. Ahbabımdan Amerika'da tahsil etmiş Hıristiyan bir mütefekkire Hıristiyanların bu inkılâp hakkındaki hissiyatını sordum: "Türkler Avrupalı demektir. Biz bu bâdiye'den gelmiş adamlara tabi hükümete Türk idaresini tercih ederiz." cevabını verdi.

Müslümanların da şevki çok sürmedi. Evvelâ askerlik sözü ne'elerini kırdı. Düvel'i müttefike orduları Şam'a girince bil'umum Arap efrad terhis edilmiş oldu.

Fakat bir kaç gün sonra hizmet'i mecbue'i askeriyeyi yeniden tesis etmek istediler. Halk şiddetli söylendi. O aralık yine ahbabımdan bir Müslüman görmeğe gittim. Fikrini sordum. "Biz vakıa Türk hükümetini sevmezdik çünkü bizi de hizmet'i askeriyeye ister ve bedel'i nakdi verdirir idi. Hükümet'i Arabiyede öyle yaparsa onu da istemeyiz" dedi.

Harp zamanında Osmanlılardan büyük kâr etmeğe alışmış olan tüccarın bu inkılâp üzerine sıkıntısı zahir idi. İstanbul ile muvasala münkâtî olmuş, halbuki Avrupa ile münakâlât'i ticariye henüz başlamamış idi. Mısır'dan pirinç yüklü gelecekleri rivayet edilen develer bir türlü gelemiyor. Halbuki Havran buğdayı mütemadiyen harice nakliliyordu. Tüccar da zararların telâfisi için kağıt oyununa germi verdi. Resmen tedavülden men' edilen evrak'ı nakdiye'i Osmaniye tüccar arasında kâr ve keseb'e yine vesile oldu. İngiliz evrak'ı nakdiyesi dahi piyasa tahavvülatına tutuldu. Mısır evrakı Mısır bankasının hakiki banknotları olduğu halde o da düşürüldü. Bir Osmanlı altınına mukabil bir Mısır lirası alındı.

İnkılâb'ın ilk günleri Avrupa'dan mal gelecek ümidiyle tenezzül eden erzak ve eşya fiyatı yine çıkmaya başladı. Bidayette Emir Faysal'ın tehdidi üzerine ucuzlatılan ekmek tekrar bahalandı. Onun için esnaf takımı da inkilâptan bir şey anlamaz oldu. Vakia Şam'daki mektepler kâmilen açıldı. Fakat muâllim kıht'ına Arapça yazılmış ders kitaplarının mevcudiyeti inzimam edince tedrisat gayrı kâbil bir hale geldi.

Elifba okutmak için kitaplar yok iken Darülfünun tesisine kalktılar. Para toplamaya başladılar. Fakat düvel'i müttefika müşavirleri, Darülfünun'dan evvel yapılacak işler olduğunu bildirdiler. Yeniden mektep açmak lâzım ise Ziraat mektepleri yapmak daha münasip olacağını ihtar ettiler.

İlk günlerin sürûrü sonraları yalnız hükümet me'murları ve zabitan için devam ediyor idi. Kâmilen Osmanlı idaresinden kalmış olan bu memurin ve zabitan, hükümet'i Arabiye namı sayesinde esir kurtulmuşlar, mevki'lerini muhafaza etmişler ve aylıklarını almakta devam ediyorlar idi. Âlelhusus maaşlar için lâzım olan para müttefik devleti muazzama tarafından karzen verildiği için vergi tahsili zahmeti de yok idi. Onun için, biraz evvel kendilerinin de azasından oldukları, vasıta'i icraiyesi oldukları Osmanlı Hükümetine bol bol taâm ediyorlar ve dünkü arkadaşları olan Türk memurların aldıkları rüşveten hesaplarını yapıyorlar idi. Henüz Arapça yazmağı öğrenemedikleri halde dairelerinde, sokaklarda Türkçe yazıları kazıyorlar, fakat yazdıkları Arapça da uzun Ta' ile yuvarlak Ta'yı tefrik edemiyorlardı; Posta, telgraf, Jandarma gibi dünyanın her tarafında müşterek kelimeler bile Türkler kul-

landığı için tebdil edildi... Türklerin yalnız Bey, Paşa ünvanları muhafaza edildi. Vakıa bir aralık demokratlık alâmeti olarak her kese siyanen "Esseyid" denilmek istedilerse de, Hıristiyanla yine Hoca ünvan verildi. Zaten müslüman olanlarda Paşalıklarından Beyliklerinden ayrılamadılar.

Acaba bu me'murların temsil eyledikleri Hükümet'i Arabiye Payidar olabilecek midir?

Bu sual'in şimdiden cevabını vermek şüphesiz hâdşinaslık olur. Onu ancak zaman verecektir.

Ek No: 2

Nahum Efendinin Beyanatı

İkdam, s.1

29 Teşrin-i sani 1919/1335

Cumartesi

Harp esnasında ve harbi takip eden aylarda-merkezi memleketler müstesna olmak şartıyla- Avrupa bir Türk için, her cihetten acı, her cihetten elim bir musibet ve gurbet diyarı idi. Orada her şey, herkes ve her hadise, bize, dünya yüzündeki yalnızlığımızı, biçareliğimizi, avareliğimizi, her an, ta cana tesir eden sert bir lisânla söyler dururdu. Avrupa'nın taşında, toprağında, sanki bizi iten, bizi tokatlıyan bir huşunet ve husumet vardı, havasından zehir yutardık ve toprağından diken yolardık.

Hele İtilâf devletlerine mütemayil bitaraf memleketlerde, ancak bir menfinin veya bir mahpus'un hukuna mâliktik; her taraftan hakaret, tevbih ve istihfaf görürdük. Öyle ki, kendi cinsimizden olmayanların yüzüne bakarken, adetâ kızardık, gözlerimizi yere indirmeye mecbur olurduk. Öyle anlar geldi ki, Avrupa'nın en hür ve en eski cumhuriyeti olan (Cenevre) şehrinde bile Türk olduğumuz anlaşılacak korkusu ile sokaklarda, kalabalık içine giremez olduk. Hele Almanya'nın Garp cephesindeki mütarekesini müteakip tertip edilen nümayiş ve şenlik günlerinde -yine Avrupa'nın en hür ve en eski Cumhuriyeti Cenevre şehrinde- bütün mânasıyla evimizde kapanmağa mecbur olduk. Vakıa umumi nefret ve husumetin bir kısmı Almanya'ya karşı idi; fakat Türkler aleyhine savrulan küfürler şiddet ve huşumet itibariyle Almanya'ya reva görülenlerden aşağı değildi. Halbuki biz kendimizi kabahatli görmek şöyle dursun, mâsum ve pâk hissediyorduk.Hadisat'ın tali'ni re'sikâramızda bulunan devlet ricâlinin, bizi sevkettikleri kanlı maceranın ağır ve na mahdut mes'uliyetlerinden, bir zerresini üzerimize almıyorduk. Milletlerin en bedbahtı, en kimsesizi ve en mazlûmu biz değil mi idik? Bu harpte en çok özürü olan ve en ziyade ezilen yine biz değil mi idik? Avrupalılar ve bahusus bitaraf Avrupalılar nazarında acaba mazlum olmak zulm etmek derecesinde merdud ve mekrûh bir şey midir? Böyle düşünerek için için bütün cihana küsüyorduk. Ve hak, adalet prensiplerinin birer büyük yalan olduğuna hükmediyorduk. Hele gazetelerin Türk milletine mütemadi hücumları bizi büsbütün çıldırtıyordu. Zaten yegâne bu gazetelerdi ki efkâr-ı

umumiyeyi bu kadar aleyhimize çevirdi. Aleyhimize çevirmekle kalmadı, adeta tehyic etti. Bütün hissiyatı galeyan ve feveran'a verdi. Vakı'a, bu gazetelerin müheyyiç yazılarını besleyen bütün mevzu'lar ya münharif ya tamamile esassız birtakım vak'alardı. Fakat içimizden hiç birine bunları tekzip etmek müyesser olamıyordu. Çünkü, Avrupa'da her kapı bize şiddetle kapalı idi; baş vuracak dert anlatacak hiç bir merci'miz yoktu. Bütün bu işler ise sefaretlerimizin vazifesinde değildi, onlar da, biz de, derin bir nevmidi içinde yaşıyorduk ve Avrupa'da uyku halinde bile bir adalet hissi mevcud değildi zehabına sapıyorduk. (İki satır sansür var) O zaman gazetelerin ve onu müteakip efkâr-ı umumiyenin yavaş yavaş- hissedilmeyecek kadar yavaş- lehimize döndüğünü sezdik ve (iki satırlık daha sansür var)...

Evet Avrupalılarda da bir kâlp vardı, fakat biz onun yolunu bulamadık, bulmağa çalışmadık. Bundan düşmanlarımız istedikleri gibi istifade ettiler. Bir taraftan avuç dolusu paralar dökerek, bir taraftan propagandaların enva'ını yaparak, bitaraf efkâr'ı umumiyeyi diledikleri cereyanlara sevkettiler. Yalan söylediler, ifsad ettiler, maksatlarına vasıl için her türlü vasıtayı mübah gördüler. Ve nihayet meramlarına erdiler. Avrupa efkâr-ı umumiyesini aleyhimize çevirdiler.

Biz bu işten pek çok zarar gördük. Ve belki zararın en büyüğünü gördük. Düşmanlarımızın harbin devamınca ve onu takip eden aylarda bu hususta sarfettikleri paranın ve gayretin haddi, hesabı yoktur. Biz ise daima sustuk. Mevcudiyetimizin aleyhine ateşlenen bu hummalı faaliyetin karşısında donmuş gibi hareketsiz kaldık. Bittabi , bu vaziyetimiz düşmanlarımızı ayrıca haklı gösteren sebeplerden biri oldu.

Son zamanlarda muhterem Nahum Efendi hazretlerinin Paris'te lehimizde vukû bulan beyanatları gönlümüze biraz ferah vermekle beraber hâlâ için için şimdiye kadar kaybettiğimiz fırsatlara te'essüf etmekten kendimizi alamıyoruz.

"Atı alan Üsküdar'ı geçti"; bir çok kuvvetler vicdanları ve yalan hakikatı yendi. Bu hususta yalnız biz değil fakat bütün cihan-ı medeniyet kaybetti. Çünkü bizim davamız hak davası idi. Yani medeniyetin davası idi.

Muhterem Nahûm Efendi, şimdi, büyük bir cesaret ve telakatla bu gaip olmuş davayı üzerine almak civanmertliğini gösteriyor: Kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır. Vakı'a bu muhterem zat bu suretle hareket etmekle bu cihetten de vatanî ve vicdanî bir vazifeyi ifa ediyor fakat biz öyle vatandaşlar gördük ki, bizi yedi kat yabancıdan ziyade ta'an ve düşmana reva gördüler.

Ek No: 3

TÜRKLER VE MUSEVİLER

7 Mayıs 1920/1336

Cuma

Bize ötedenberi kedi öz evlatları derecesinde bir hayırhâhlıkla muamele eden ve bu devlete karşı ne diyebiliriz? Hahambaşı Becerano Efendi.

Osmanlı ülkesi, asırlardan beri bütün Museviler'e "arzı mevud'dan" daha mes'ud bir vatandır. Dünyanın en eski ve en bedbaht bir milleti olan Beni İsrail asırlardan beri rahat ve refahiyeti ancak bizim aramızda ve bizim kanunlarımızın, adetlerimizin dinimizin hüküm sürdüğü yerlerde bulabildi ve bulabiliyor. (7 satır tay edilmiştir)

Burada yalnız, Museviler melce bulamadılar, aynı zamanda Betrasın Roma'daki ağılından ayrılmış sair Hıristiyanlar da bu mübarek toprağa sığındılar, bu mübarek toprakta asırlarca yaşadılar, maddi ve manevî tekâmüllere, teâlilere mazhar oldular.

Şarkta Osmanlı hakimiyeti te'essüs etmemiş olsa idi bu gün ortada muhtelif Ortodoks kiliselerinden eser bulunmaz (16 satır tay edilmiş)

Eğer vaktile eski Bizans -farzı muhal olarak- Anadolu müstemlekelerile beraber Garp devletlerinden birinin hakimiyetine geçmiş olsaydı şimdi dünya yüzünde Rumlar ve Ermenilerin Fenikelilerle Ninovalılar arasında isimleri var; fakat cisimleri yok; efsânevi milletlere karışıp giderlerdi. Vakı'a biz demek istemiyoruz ki, niçin böyle yapmadık? Neden yaptığımız gibi yaptık? Ecdadımıza bin kere rahmet olsun, Onlar her şeyde büyük muhteşem, ve hakim idiler, ne yaptılarsa iyi yaptılar. Bütün mehcur, mağdur, yersiz yurdsuz milletlere kapılarını açtılar. Açları yedirdiler, çıplakları giydirdiler, hattâ bazılarına kendi derilerinden, kendi lokmalarından çıkarıp verdiler. Hepsinin dinlerine siyanen hörmet ettiler. Çünkü, bizce dört kitap Hak'tı ve dört kitap ehli bizde Hakka nail oldu. Bu hususta kâlbimiz her türlü nedametten beridir ve vicdanımız hâkim ve adillerin şehadet Câm'ini içerken bile sönmeyen neşâtı ile doludur. Fakat gönül, ne kadar isterdi ki, dünyanın bütün kin ve gayızları bizim üzerimize çöktüğü bir sırada, daha düne kadar aynı ocakta yan ya-

na ısındığımız, daha düne kadar zevklerimizde, eğlencelerimizde, sükun ve huzurumuzda yek lisan ve yek âhenk olduğumuz milletler içinde bir kişi çıkıp ta bu tatlı birlik ve dostluk hatıralarını yad etmek civanmertliğinde bulunsun; bu suzişli ayrılık namında bir kerecik olsun başını çevirsin de beş asırdır yan yana yürünen yola baksın, bir güler yüz göstersin, bir doğru söz söyleyin. Bu civanmertliği evvelki gün ilk defa olarak Musevi milletinin içinden biri gösterdi, Devletle Hahambaşılık arasında mütehaddis ufak bir ihtilaf'ı mazur üzerine istifasını veren Naum Efendiyi vekâleten istihlafa gelen Haham Becerano Efendi, evvelki gün Edirne'den şehrimize geldi idi. Dün "Jurnal d'Oryant" gazetesinde bazı beyanatı intişar etti, bu beyanat devlet ve milletimize karşı hâz ve samimî bir muhabbet ve irtibâtın sarih necip bir ifasidir; mümaileyh gazetecile mükalemelerinin, bir çok yerlerinde "Türk milletinin kıymettar meyaza ve fezailinden" bahsediyor, Adliye Nezareti'le aralarındaki ihtilâfın hâllinden pek ümidvar olduğunu söylüyor ve ezcümle diyor ki, "Biz ötedenberi, kendi öz evlatları derecesinde bir hayırhahlıkla muamele eden bu devlete karşı ne diyebiliriz?"

Bizi dinî taassupla ve sair milletlerin hukukuna tecavüzle itham edenlere karşı, Şark'taki bütün Musevi milletini temsil eden bir zat'ın ağzından çıkmış bir söz günün birinde tarihî bir kıymeti haiz olacaktır.

Diyebilirim ki düşman onları ölümüzü çiğnemeye başladığı gündenberi toprakdaşlarımız, tarafından ilk defa işittiğimiz yegâne doğru ve tatlı söz budur, bundan ibarettir.

Vakıa Türklerle, Museviler arasındaki rabıta ötedenberi hiç gevşemeyen sımsıkı bir düğüm halinde kalmıştır. Ne şan ve şevket devrimizde, ne de nikbet ve idbar devrimizde onlara karşı ufacık bir serzenişe bile hakkımız yoktur. İptidadan tâ nihayete kadar onlar bu vatana mebutiyetlerini her suretle isbattan hâli kalmadılar; Museviler bizim karşımıza karıştılar, Museviler bizimle beraber inkılâplar yaptılar. (7 satır tay edilmiştir.)

Ek No: 4

Hahamhane Nizammamesi ve Museviler

25 Temmuz 1922/1338

Salı

110/42

İkdam

Bu memlekette asırlardan beri mes'ut ve müreffeh olarak yaşamış olan muhtelif anasırın bu memlekete karşı hakikî mazarratun uryanlığıyle meydan-ı alemiyete çıkarmak için, fırsat bahş bulan bu mütareke devresine, çok ehemmiyet verenlerdenim. Türk vatandaşlarımız ancak Mondoros mütarekenamesinin akdedildiği gündenberi, dahil ve hariçte yâr ve ağyarını pek yakından tanımağa muvaffak olmuştur. Hele bu vatanın mân ve minnetile perverde olan bazı eşhasın serkeşan ve küstahâne hareketleri, milleti hâkimenin dide'i intibâhını pek ziyade açmıştır. Balkan Muharebesinden beri tevâli edegelen vukûat, Türk'ün tahassüratı milliye, diniye ve vataniyesinin pek ziyade inkişafına bâdi olmuştur. Bu memlekete bir hayat-ı cavidan bahşeden ve tarihi Osmanide yeni bir devir küşad eyliyen bugünkü derin inkılâbı görenler, her türlü takyidat ve tahdidata rağmen Anadolu'nun istiklâl uğrundaki kahramane mücahedesinin, saik-i hakikisini anlamakta müşkülât çekmezler.

Bidayet-i meşrutiyette, Hukuk Fakültesinden rüûs şahadetnamesini ahzeden ve tevsi mâlumat için hükümet tarafından Sorbon darülfünuna izâm edilerek, tam üç sene bu fakir milletin parası ile mezkür müesseseyi ikmâle muvaffak olan bir Musevi, sırf kendi ilhâmatı şairanesine kapılarak mütarekenin bidayetinde Musevilerin hatır ve hayâlinden geçmeyen bir mes'eleyi ihdas etmiştir. Memleketin kan ağladığı bir hengâmda, sair unsurlara imtisal ile "L'Eurore"' gazetesinde Hahamhane nizamnamesinin asr-ı hazır ile kabili te'lif olmadığını, Padişahın ve Selâtin hazretlerinin Musevilere bahşettikleri imtiyazatın bir lutûftan ibaret olduğunu, mürur-ı zamanla mezkür "lutûf"un ilga edilebileceğini ve binaenaleyh alakadar makamata tasdik ettirmek üzere yeni bir Hahamhane nizamnamesinin tanzimini dur u draz tavsiye edi-

yordu. Dava vekilinin bu mevsimsiz neşriyatı, Museviler arasında azim bir lâkaydi ile karşılanmıştır. Memleketin muavenetile Sorbon'dan mezun olan bu şahsa karşı, ötedenberi hürmetkâr olan Musevi münevveranı, mâhut neşriyatından sonra kendisinden nefret etmeğe başlamıştı. (6 satır sansür)

Türkiye'deki Museviler mezkur imtiyazatı, tevsian ekalliyetler Hukuku namı altında, itilâf devletlerinin tahtı zımanma tevdi etmeyi kendileri için bir nimetnâşiaslık addettiklerinden, buna mücaseret edecek herhangi bir meclise karşı derhal isyankâr bir vaziyet alacaklardır. Dur endiz olan Museviler ekaliyetler hukuku denilen nesnenin, muhkem revabıta ittinat ettirilse bile, mürüru zamanla kuru bir imzadan ibaret kalmağa mahkum olduğunu takdir ederler. Binaenaleyh, hahamhaneyi Adliye nezaretinin resmi dairesi olarak tanıyan Museviler, Hahamhane nizamnamesinde yapılacak ıslahatta, mutlaka mezkûr nezaretin muvafakatı istihsal edilmesini arzu ederler. Dava vekilinin bu neşriyatı mahdut bazı keşan'ı hayâlperverane amaline muvafık geldiği cihetle, hem bir araya gelerek, maksatlarını te'min için müzakerata başlamışlardı. Bu şahısların takip ettikleri maksat pek aşikârdı. Hahamhane nizamnamesinde islahat yapmak bahanesile, Meclis-i Umumi ve cismaniyi bir müddet-i muvakatte için dağıtarak, hem kendi kafadarlarından ibaret bir Musevi müessesan "Assemblee Constituante" teşkil etmek ve güzeran edecek müddet zarfında mezkûr müessesede nüfuzlarını teşdit ve takviye ettikten sonra icabında Hahamhaneye kendilerine alet ittihat etmekti. O sıralarda memleketin geçirmekte olduğu buhran'ı siyasi ve iktisadi saikasile, Türk vatandaşlarının âlâmına iştirak eden Musevi münevveran, buz üzerine kâşâneler kurmaya benzeyen hayalperestlerin bu müddeiyatına ehemmiyet vermemişti.

Bu suretle sahayı boş bulan mezkur şahıslar Siyonist Cemiyetinin inzimam muavenetile ve olanca kuvvetlerile, propagandaya permi vermişlerdi. 337 senesi bidayetinde, hahamhane nizamnamesinde ıslahat yapmak üzere meclisi müessesana aza intihabına mübaşeret ettiler. Adliye nezaretinin protestosuna rağmen hahambaşı vekili Becerano Efendi, Musevi eşraf, müteneffizan, mütehayyizan ve münevveranın lâkâydisi yüzünden bunlara mukavemet etmek kudretini kendinde göremedi. Meb'usan ve heyeti ihtiyariye intihabında şedit bir âlâka gösteren Museviler, kendi mukadderatları mevzû bahsolduğu iddia edilen bu intihapta tamamile lâkay kalmışlardır. Şişli, Beyoğlu ve Galata'da mütemekkin kırkbin Museviden, intihabata ancak seksen kişi iştirak etmişti.

Nihayet gayri kanuni ve gayri meşrû bazı şerait dahilinde intihaptan ziyade tayin edilen ve ekserisi yabancı olan bu âzalar, Hahamhane içtimâ ederek, dokuz mah

zarfında Hahamhane nizamnamesinin bir maddesinin bile tadile muvaffak olamadılar. Musevi milliyetinden kuvvet bulamayan bu kâzip vekiller, bu gidişle bir iz göremeyeceklerini mülahaza ederek, altı ay evvel, birer birer istifaya başladılar. Garibi şudur ki, Hahamhanedeki elim vaziyetin yegâne sebebi olan o meşhur avukat da istifa edenler yanında bulunuyordu.

İstifa eden on altı azadan dolayı, mecliste ekseriyet te'min edilemediğinden müstafilerin yerine yenilerini intihap etmek ve Hahamhane umur ve hususatını muvakkaten tedvir eylemek üzere beş kişilik bir idare encümeni teşkil edildikten sonra, Meclis'i müessesan dağılmağa mecbur kaldı. Encümeni teşkil eden bu genç âzalar, daire'i selahiyetlerinde, olmayan her mes'eleye müdahale ederek, müstebidane muamelatla Hahamhane umurunu tedvire başladılar.

Meclisi müessesanın ve onu muvakkaten temsil eden encümen azalarının ekseriyesinin yegâne mekasıdı, ötedenberi meftunu oldukları hayâli gayelerini te'min etmek maksad ile , Hahamhaneyi büsbütün âlet ittihat etmek ve bu emniyenin husulune mani olacak olan mezkûr müessesesini mütaneffiz müstahdemlerini tebid etmekti.

Bidayet'i teşekkülden beri, gayri kanunî olan bu meclisin aleyhinde bulunan meclisi ruhani'nin rıf' etmekte olduğu avâze'i hak güyaneyi söndürmek icap ediyordu, nitekim on gün mukaddem, mezkûr encümen tarafından itâ edilen kararla, altı kişiden müteşekkil meclis'i ruhaninin en müteneffiz üç azası ile kapu kethüdası muhterem Moiz Fresko Efendi azl edilmiş idi. Cemaat'i Museviyenin yegâne mümessili olan Hahambaşı vekiline danışmadan idare encümeninin hariciez selahiyet tatbik etmeğe kalkıştığı ve bu karardan dolayı İstanbul Musevileri arasında derin bir infial hasıl oldu.

Hele Hayim Naum Efendi'nin istifasından beri yetim kalmış olan Hahamhanenin yegâne medarı tesemmisi olan Moiz Fresko Efendiye revâ görülen bu muamele, hepimizi dilhûn etti. Senelerdenberi Hahamhaneni sadık bir emektarı olup, vatanperverliği, gayreti ve istikameti ile kesb-i temayüz eden bu kıymettar şahsiyetin yerini tutacak Museviler arasında başka birisini tanımıyorum.

Bu idare encümeni tarafından keenlemyekûn tutulmak istenilen Hahamhane nizamnamesinin yirminci maddesinde Meclisi ruhani azalarının lâyenâzil olduğu ve aynı nizamnamenin sekizinci maddesinde de bir sebeb-i kanuni gösterilmeksizin hiç bir me'mur azledilmeyeceği muharerdir. Mezkûr encümenin bu küstahlığı kanun'u devlete karşı taarruz mahiyetinde olduğundan tecziyeyi müstelzimdir.

Tekrar ediyorum, bidayet'i teessüsüden beri meclisi müessesanı tanımıyan Türkiye Musevileri, Hahamhane nizamnamesinin harfiyen tatbikini arzu ve iddia etmektedir. İlcaatı zamanla mezkur nizamnamede ıslahât yapmak matlup ise Adliye Nezaret'i Celilesinin muvaffakatı alınarak, teşkil edilecek muhtelit bir komisyonda, bu husus tedkik edilmelidir. Museviler, maksadı mâlum olan Meclis'i müessesana ve onun mukareratına şiddetle aleyhdardır. Musevilerin yegâne naşiri efkârı olup vatanperverliği ile şöhretşuar olan muhterem David Fresko Efendinin idaresinde bulunan "El Tiempo" gazetesinde, her semtten gelen protestonameler, müddeamın en canlı delilidir. Binaenaleyh Museviler Adliye Nazır'ı muhtereminin tâlimatını derhal ifa etmek suretile Hahamhanede iki seneden beri hükümran olan kanunsuzluğa artık nihayet vermesini Becerano Efendiden şiddetle talep etmektedirler.

Haydarpaşa 21 Temmuz 338

Müntesibin'i tıptan

Bohor Habib

Ek No: 5

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da akdolunan muahedename mucibince, Türkiye'de yaşıyan Gayri Müslim ekalliyetlere bazı imtiyazlar verilmiştir. Türk Museviler, esasen istemedikleri bu imtiyazlardan, memleketimizde Medenî Kanun'un tatbikinden çok evvel, sarfı nazar etmişlerdir. Bu bapta tanzim edilip Cumhuriyet Hükümetimize takdim olunan arizanın metnini dercediyorum:

"Diğer memaliki mütemeddinede câri olduğu üzere dinin devlet işlerinden tefriki umdesinin âhiren kabul ve ilân buyurulması ve bunun müteferri olarak kâffei kavaninin sırf lâik esaslara müsteniden vaz' ı takarrür eylemesi cihetiyle, Musevilere müteâllik hukuku aile ve ahkâmı şahsiyenin keyfiyet tesbiti noktasından husule gelen vaziyeti cedide hakkında müdavelei efkâr maksadiyle bu kere Hahambaşı Efendinin tahtı riyasetinde olarak ruhanî, cismanî ve umumî mecalis âzasıyle sair muteberanı cemaatten mürekkeben Hahamhanede sureti fevkalâdede akdolunan içtimada takarrür eden atiülzikr hususatı Hükümeti aliyeyi Cumhuriyetimize arz etmeği bir vecibe addederiz.

Lozan Muahedesinin 42. maddesi mucibince, ekalliyetlerin örf ve adetlerine müsteniden ahkâmın bir komisyon marifetiyle tesbit edileceği muharrer bulunmuş ise de, mezkûr muahedenin hini imzasında Türkiye'de câri ve sırf esasatı diniyei İslâmiyeden muktebes bulunan ahkâmı şahsiye ve aileviyenin Gayri Müslim ekalliyetlere tatbiki doğru olamıyacağı Hükümeti Milliyetimizce nazarı itibara alınarak, ekalliyetlerden her biri hakkında ahkâmı mahsusa vaz ve tatbiki bittensip kabul buyurmuştu. Halbuki âhiren dinin dünya işlerinden tamamen tefrik edilmesinin neticesi olarak, bilcümle kavanin bilâistisna efkâr ve mülâhazati diniyeden mücerret ve terakkiyâtı hukukiyei hâzıraya tevfikan vaz edilmekte bulunmasına nazaran, Musevilere mahsus olarak hukuku aileye dair ahkâm vaz'ına lüzum ve mahal kalmamış ve bilâkis bu yolda ahkâmı istisnaiye vaz'ı, Musevilerin lâik esasata müstenid kavanini şahsiyenin füyuzatından mahrumiyetlerini dâi bulunacağı meczum bulunmuştur. Esasen tecrübe ve şahadati tarihiye ile sabit olduğu üzere, Museviler bulundukları memleketlerin inkilâbatı medeniye ve içtimaiyelerine bigâne kalmak şöyle dursun, bilâkis daima âmil ve müessir olmuşlardır. Bundan başka bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin intizamı siyasî ve umumîsi dinin dünyevî işlerinden tamamen tefriki umdesine istinad ettiğine göre, kendilerini ötedenberi bu vatanın öz evlâdından bihakkın

addeden Museviler, işbu umde ile telifi imkân mevcut olmayan marulzikr ahkâmı istisnaiyenin haklarında tatbikinde vatandaşlığın icabatıyle de kabili telif görülmemektedirler. Alelhusus ki derdesti tanzim olunan kavanin şahsiye, memaliki mütemedinede câri olan esasattan ve medenî ve içtimaî ihtiyacımızdan mülhem bulunacağı cihetle, Türkiye'de sâkin bilcümle Türklerin ve bu meyânda Türk Musevilerin de ihtiyacı medeniye ve içtimaiyelerini tamamen tatmin edeceğinde şüphe yoktur.

Kaldı ki nikâh ve talâka müteallik hususatta hissiyatı diniyelerini tatmin etmek isteyecek olan Museviler, Avrupa'da ve Amerika'da câri olduğu üzere, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun teyid ettiği serbestii vicdan esasına sığınarak, Hükümetin neşredeceği lâik kanun ahkâmı dairesinde ifâyı muamele ettikten sonra, makamı dinleri olan Hahambaşılığa müracaat ederek merasimi diniyelerini ifa ettirmelerine hiçbir mânii kanunî bulunamayacağı bedidârdır. Binaenaleyh, anifülzikr esbab nazarı itibara alınarak, Türk Musevilerin sair hususatı medeniyede olduğu gibi hukuku aile ve ahkâmı şahsiye sahasında dahi Hükümeti Cumhuriyenin neşredeceği lâik kavanin ahkâmından müstefid kılınmaları esbabının istikmâli temenniyatını ve bu vesile ile de Hükümeti Cumhuriyetimize karşı lâyuzal hissiyat ve minnettarlarını arz eyleriz.

15 Eylül 1925 (1341 Rumî) *İmzalar*

Türkiye Musevi cemaatinin, cemaat işlerini Cumhuriyetçe tutulan yeni gaye ve prensipler dairesinde idare edeceğine dair tanzim ve Başvekaleti Celileye takdim ettiği arizanın metni berveçhi zirdir:

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti Celilesine Arzı şükranımızdır,

"Büyük müncimiz Gazi Paşa Hazretlerinin dâhiyani rehberliğiyle sevgili vatanımızın giriştiği terakki yolunda geri kalmak istemeyen Türk Musevileri, Hükümeti mübeccelece tutulan yeni prensiplere göre hareket etmekteki vazifeyi müdrik olarak akdettikleri içtimai mahsusda, beş yüz seneden beri Türklerin cenahi atiffetinde Musevi milletinin gördüğü bî had ve pâyan lûtuf himâyeden hiç bir memlekette görülmeyen âsarı muhabbetten nâşi en büyüğünden en küçüğüne kadar hissettikleri minnet ve müşrân hislerini Babamız Reisi Cumhurumuz Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretleriyle mübeccel Cumhuriyetimizin kıymetli Hükümetine arz ve tâyin eden yeni gayeler dairesinde cemaatin tarzı idaresi hakkında Hükümetin evamir ve mütalâatını telâkki etmek ve her daim vatanın pek samimî evlâtları bulunmuş olup ma-

demiülhayat ana merbutiyetleri muhakkak olan Musevilerin bazı istirhamlarını Hükümeti Mübecceleye arzetmek vazifesiyle, bir heyeti mahsusanın makarrı Hükümete izamı tahtı karara alınmış ve bu vazifei şükranı ifa maksadiyle cemaatimiz efradından Darülfünun Müderrislerinden Avram Galanti, Hanri Soriano ve Şimon Levi Efendiler intihap edilmiş olduğunu ve mübeccel vatanımızın taalisi ve Müncimiz Reisi Cumhur Paşa Hazretleriyle zâtı devletlerinin ve Hükümeti Celilenin temadii muvaffakiyeti için en samimi temenniyatta bulunduğumuzu arz eyleriz efendimiz hazretleri."

16 Şubat 1926

Türk Musevileri Cemaati

Kâtibi Umumisi

Hanri Soriano

Türk Musevileri

Cemaati Reisi

Jack Hanmiyas

Kaynak: A.Galante

SONUÇ

Bu bölümde, konuyu noktalamadan, hem Filistin Meselesi'nin Osmanlı dönemindeki kökenlerine ilişkin tesbitlerde bulunmak, hem de ileriye, ya da günümüze doğru bir "projeksiyon" yaparak, hadisenin aktüel boyutlarını da bazı kaba hatlarıyla da olsa işaretlemek istiyoruz.

1- İngiltere ve Filistin'de Manda İdaresi'nin Ana Hatları

Filistin'de manda idaresini yerleştiren İngiltere'nin işi hiç de kolay değildi. Filistin'i Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopartmış; ancak, ananevi "Böl ve Yönet" siyasetine rağmen, yörede huzuru sağlayamamıştı.(1) Bu arada Hıristiyan aleminin sosyo-ekonomik ve manevî dengesizliklerinden kaynaklanan Anti-Semitizm Orta Avrupa'da yeniden hortlamış, eskisine kıyasla daha korkunç boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Batı, aynen Osmanlı döneminde olduğu gibi, Yahudi Sorunu'nu Musevileri kendi ülkesinden tard ve sorunu Müslüman dünyasına ihraç etmekle çözümleneceğine inanmıştı. Almanya'da Nazizm'in işbaşına gelmesi ve Yahudilere baskı rejimi uygulamaya kalkışmasıyla, bu ülkelerde yaşayan Museviler sığınacak mekler aramak zorunluluğuna düşmüşlerdir. İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler Musevi göçmenlere kapılarını kapatmış, ancak çok kısıtlı giriş hakkı tanımıştı. Böylece, İkinci Dünya Savaşı başlamadan kaçmayı başaran 500.000 Musevi'nin üçte biri Filistin'e yerleştirileceklerdir. Filistin'e durmadan devam eden bu Musevi göçü ülkedeki nüfuz kompozisyonunu değiştirmekte, Siyonistler'in davasını güçlendirmektedir. Bu gelişmeleri panik ortamında, daha şiddetli bir hal alacak, 1936'da patlak veren Filistin İsyanı üç yıl içinde 3764 Arap, 2394 Musevi ve 610 İngiliz'in ölümüyle

(1) Manda yönetiminde Filistin Meselesi için, başlıca kaynaklar olarak, bkz: Yehuda Bauer, *From Diplomacy to Resistance: A History of Jewish Palestine 1939-1945* (New York, 1973).

daha da tırmanacaktır.

Rahatsızlık verici bu gelişmeler karşısında İngilizler zor bir duruma düşmüşlerdir. Onlara göre, herşeyden önce Siyonistlere Balfour Bildirisi ile sembolleşen vaadler gelmektedir. Savaş yıllarının Başbakanı Churchill 1943 Ekim'inde Londra'da bir yemek sırasında Weizmann'a "Balfour'dan devraldığım bir miras var, bu hususdaki politikamız değişmez" diyecektir. Ne var ki, yine aynı ülkede bazı yetkili çevrelerde İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplar'a ve Siyonistler'e verdikleri sözlerin birbirleriyle çeliştiğini düşünenler de vardır. Hattâ, Filistin'deki çatışmalardan sonra bölgede araştırma yapan Peel Komisyonu (1936) bu hususu raporunda açıkça belirtecektir. Yine aynı komisyon, Filistin Sorunu'na yegâne çözüm olarak mandanın sona erdirilmesini, Filistin'de bağımsız iki devlet (Arap ve Musevi) kurulmasını önerecektir. Açıkçası, artık İngilizler ödevlerini yaptıklarını, Filistin'de bağımsız bir devlet olmaya adaylığını koyabilecek bir Yahudi mevcudiyetini sağladıklarını düşünmektedirler. Arapların kesinlikle reddettikleri, Siyonistlerin ise sevinçle karşıladıkları bu "Taksim Planı"nın uygulanması İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla ertelenecektir.

İngilizler'in ikiye bölünmüş bir Filistin'de dahi Yahudi hükümrânlığını tanımakta tereddüt ettiğini gören bazı Siyonistler militan yeraltı örgütü kurarak, terör yöntemiyle Londra'ya baskı yapmayı deneyeceklerdir. Bunların içinde en tanınmış olanı "Lech'i" Abraham Stern adlı Polonya kökenli bir Yahudi tarafından Floransa Üniversitesi'nde öğrenci iken yakından izlediği Faşistlerin tecrübelerinden esinlenerek teşkilâtlandırılmıştı. Kahire'deki İngiliz elçisi Lord Moyne'nin suikastinin de sorumlusu Lech'i 1946 Eylül'ü ile Mayıs 1948 arasında yüzü aşkın sabotaj ve kıtal olayını tertiplemişti. İrgun Z'vai Le'umi adıyla bir diğer örgüt de eski İsrail Başbakanlarından Menahem Begin'in yönetiminde kurulmuştu. 1941 yılında Siyonist faaliyetlerinden ötürü Sovyet Litvanyası'nda yakalanan Polonya asıllı Begin, Sibirya kamplarında da tutuklu bulunmuştu. Begin, büyük ve dramatik bir operasyonla Siyonist direnişinin Filistin dışında, İngiltere'de bile yankı uyandırmasını istiyordu. Bu tasavvurunda da başarılı oldu. 22 Temmuz 1946'da İngiliz mandasının yönetim merkezi olan Kudüs King David Oteli'nin mutfağına giren bir gurup fedai süt kutuları şeklinde yapılmış saatli bombaları yerleştirip, kaçtılar. Begin'in ifadesine göre İngilizler telefonla ikâz edilmişlerdi. İngiliz otoriteleri ise böyle bir haberin kendilerine kesinlikle ulaşmadığını belirtmişlerdi. Patlamada 91 İngiliz, Arap, Yahudi hayatlarını kaybedecek, 42 yaralı verilecektir. İlginç olan, 80.000 kişilik askerî güce ve 16.000 polise kumanda eden İngiliz otoritelerinin Filistin'deki yıkıcı eylemler karşısında aciz kalışıdır. Yahudi kolonilerine arada sırada yönelen Bedevi saldırılarına zamanında müdahele edilmiyor diye, Osmanlı otoritelerini tenkid ve protesto edenler, sıra onlara gelince, Filistin'de bir türlü barış ve düzeni sağlayamadıklarını itiraf etmeye mecbur kalmışlardır. Oysa ki, Araplarla Siyonistlerin aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen, Filistin Meselesi'nin Osmanlı döneminin bir huzur ve sükûn devri olduğuna arşivlerdeki belgeler delâlet etmektedir.

Savaş, İngilizler'in Filistin Sorunu'na ilişkin tercihlerini yeniden değerlendirmelerine neden olacak yeni koşulları da beraberinde getirmiştir. Beş yıl kadar süren çetin muharebeler sonunda imparatorluğun tüm kaynakları tükenmiştir. Ülke ekonomisinin yeniden canlanabilmesi için petrole ihtiyaç vardır.Irak, Katar ve Kuveyt'ten yaptığı ithalatında aksaklık olmaması için gerekli önlemler derhal alınmalıydı. Ne var ki, İngiltere artık imparatorluğun yükünü kaldıramayacağını da anlamıştı. Eski sömürgelerine bağımsızlıklarını tanıyarak, hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için iyi niyetlerine güvenmek gibi bir endişe ortaya çıkmıştı. Bu nedenle İngiliz Hükümeti, Araplara çok ters gelen taksım formülünü ileri sürmekten çekinecek, Siyonistlerle Londra'daki görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine 1947 baharında kirli işi tamamlaması için sorunu Birleşmiş Milletler'e havale edip, aradan çekilmeyi yeğleyecektir.

2- Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Filistin Meselesi'nin İç-yüzü

Bu kavşakta sanırız, okuyucu, Filistin Meselesi'nin Osmanlı dönemindeki tarihi gelişimine dair bazı hakikatleri ve sonuçları bizzat kendisi oluşturmuş olmalıdır. Yine de biz, hatırlatma kâbilinden, bazı noktalara kısaca temas edelim:

Filistin'in "mesele" olarak dünya politikasına girişi, Siyonizm'in ürünüdür. Siyonizm ise, bir ideoloji ve aksiyon programı olarak, mevcudiyetini Museviler'in dinî özlemlerine ve Yahudi düşmanlığına borçludur. Şöyle ki, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da aşırı boyutlara ulaşan *Anti-Semitizm,* Siyonizmi eylem safhasına iten bir güç,adetâ bir motör rolünü oynamıştır. Anti-Semitizm ise Batı'ya, Hıristiyan Avrupa'ya mahsus bir cereyan-

dır; bu dünyanın kendi iç tezatlarından kaynaklanıyordu. Sebepleri ister dinî, ister ekonomik ya da siyasî olsun, Yahudi aleyhtarlığına İslâm tarihinde, özellikle de bir Türk-İslâm devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda rastlanmamıştır. Çünkü, Osmanlı yönetimindeki Ortadoğu'da Türk devlet geleneği ve İslâm'ın azınlıklara tanıdığı (1) haklar manzumesi doğrultusunda bir hoşgörü ortamı hakimdi. Oysa ki, buradaki tabloya tezat teşkil edecek şekilde Avrupa'da (ve tabiî ki, onun bir parçası olan Rusya'da) Yahudi düşünürleri Museviler için artık Avrupa'da yaşamanın imkânsız olduğunu düşünmeye başlamışlardır. İlginçtir ki, bu Yahudi düşünürler de Anti-Semit olan düşmanlarının etkisinde kalarak Musevilerin özümleme yoluyla içinde yaşadıkları uluslarla karışamayacaklarını, o ülkelerde "toplumsallaşamayacaklarını" savunuyorlardı. Avrupa'da egemen olan milliyetçilik akımı Yahudileri de etkilemişti. Hess, Pisker ve Herzl gibi bazı Yahudi milliyetçileri Museviliğin sadece bir ahlâk normları zinciri olmadığına, fakat Yahudileri diğer toplumlardan ayıran tüm özellikleri benliğinde toplayan bir ulusal kültür hazinesi olduğuna inanmışlardı.Bu özellikleriyle manevî bir ulus oluşturan Yahudiler, bir ulusu oluşturan tüm ögelere kavuşmalıydılar. Kendilerine özgü bir toprak parçası üzerinde toplanmalı, bu yurt üzerinde kendi kaderlerini tayin edecek tüm siyasal kurumların temellerini atmalıydılar.

Siyonistler'in amaçlarını XIX. ve XX. yüzyılın siyasal konjonktürü içerisinde gerçekleştirilmesi oldukça güç bir uğraş olacağı belliydi. Gerçi, yine aynı yüzyıllarda Siyonistler gibi kendi kaderlerini tayin etmek isteyen başka uluslaraşırı gruplar da vardı ve bu milletlerin çoğu mücadelelerini başarıyla sürdürmekteydiler. Meselâ, çok uluslu imparatorlukların bünyesindeki bazı etnik ayrılıkçılar; Sırplar, Bulgarlar, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlar ve bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Fakat, bu ayrılıkçı grupları Siyonistlerden ayıran en önemli fark, bu grupların kendilerine özgü bir vatanlarının olmasıydı. Böylece, diyelim Sırplar için mücadele sözüm ona vatanlarını yabancı (Osmanlı) işgalinden "kurtarmak" ve bu topraklar üzerinde ulusal kurumlarını oluşturmaktı! Aynı çağın bir diğer uluslaraşırı güçü olan komünizm ise mevcut hükümetleri devirip, iktidarı devralmak amacını güdüyordu. Oysa, Siyonistler'in Sırplar ya da komünistler gibi yapısını değiştirecek-

(1) Bunun için bkz: Osman Turan, *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmi ve İnsanî Esasları* (İstanbul, 1969), 2. Cilt; Aydın Taneri, *Türk Devleti Geleneği* (Ankara, 1975); Gülnihâl Bozkurt, *(Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu, 1839-1914)* (Ankara, 1989)

leri bir devletleri yoktu.

Herzl, tüm bu güçlüklere rağmen, Siyonizmi XIX, ve XX. yüzyıl uluslararası sisteminde aktör düzeyine yükseltmeyi başarmıştı. Birinci bölümde de değinildiği gibi Herzl uluslararası politikayı çok iyi değerlendirmiş ve bu sistemin ön koşullarının devletler olduğu düşünülen bir ortamda Siyonist hareketi adetâ bir devlet gibi örgütlemeyi bilmişti. Unutmamak gerekir ki, 1896 yılında İstanbul"a gelen Herzl'e Osmanlılar, onunla Siyonistler'in lideri olarak değil, *Neue Freie Presse* gazetesinin yazarı olarak görüşeceklerini söylemişlerdi. Sultan Hamid ise Herzl'i yine Osmanlılarla Avrupa'daki Musevi banka ve bankerler arasında diyaloğu başlatacak bir arabulucu kişiliğinde huzuruna alacağını Vambery'ye iletmişti. Ne var ki, 1897 yılında Herzl, adetâ Musevi ulusunun parlamentosu niteliğini taşıyan bir Kongre toplamış ve bu Kongre'de örgütün hükümeti olarak faaliyet gösterecek Hareket Komitesini ihdas etmişti. Böylece Herzl, Siyonist hareketin yürütme kurumunu kişiliğinde birleştiren bir lider olarak 1901'de İstanbul'a gelince, Sultan II. Abdülhamid onunla görüşmüş ve bunu Herzl "iki gücün karşılıklı görüşmesi" olarak yorumlamıştı. Yine, Herzl, II. Wilhelm, Plehve ve Chamberlain'le görüşürken aynı noktayı vurgulamıştı. O, adeta sürgündeki bir devlet başkanı gibi Büyük Güçlerle tartışma masasına oturuyordu.

Siyonistler örgütlerine sadece bir devlet görünümü vermekle kalmamışlar, aynı zamanda çağın koşullarına uyarak dünya sahnesindeki diğer aktörlerin davranışlarını taklit etmeğe yönelmişlerdi. Hatırlanacağı gibi, Büyük Güçler, Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuz sahalarına ayırmakta, bu bölgedeki çıkarlarının bekçiliğini ise Osmanlı İmparatorluğu'nda himâyelerine aldıkları azınlıklara yaptırmaktaydılar. Böylece, Batı Devletleri Osmanlı ülkesinde azınlıklardan oluşan bir tür koloniler tesis etmişlerdi. Almanya ise bu politikasında daha ileri giderek, Berlin-Bağdat demiryolu hattının geçtiği yörelerde tarım kolonileri kurmak istiyordu. Bu yöntemle Batı, Osmanlı Devleti nezdindeki iktisadi varlığını somut bir şekilde kuruyordu. Amaç, Osmanlı Devleti yıkılınca kolonilerin varlığını bahane ederek, bu bölgelere sahip çıkabilmekti. Siyonistler de aynı amaç ve yöntemle hareket etmişlerdi. Siyonistler, Osmanlı Devleti'nin uzlaşmaz tavrı karşısında Filistin'de bir oldu bitti yaratmak istiyorlardı. Filistin'deki Musevi kolonizasyonu başarıyla sürdürüldüğü takdirde, bu gerekçeye dayanarak önce Osmanlılardan ve bu devlet yıkıldığı zamanda Büyük Güçlerden Arz-ı Mevud'daki varlıklarının

meşrulaştırılmasını isteyeceklerdi.

Siyonistler'in Musevilere yurt olarak seçtiği Filistin, birkaç asırdan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olduğu için, Herzl ve halefleri çabalarını bu devlet üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Siyonistler, İstanbul'daki tüm girişimlerinde projelerinin imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden diğer ulusal hareketler gibi bölücü olmadığına Osmanlıları inandırmak istemişlerdi:

> *"Siyonistlerin amacı...Arz-ı Filistin'de Museviler için umumiyetle tasdik edilmiş ve suret-i meşruada istihsal olunmuş, bir merkez tehiyye ve ihdasından ibarettir. Böyle bir maksad, bir devlet tesis etmek emelinden elbette büsbütün başka bir şeydir... Mesailerimiz devlet-i Osmaniye'nin menafiine fevkalâde hadim bulunmaktadır".*(1)

Siyonistler, çabalarının imparatorluğun refâh ve selâmetine yönelik olduğunu vurgulamaktan kaçınmamışlardı. Onlara göre Siyonizm, Büyük Güçler gibi ülkeyi sömürmek değil, imar etmek istemekteydi! Osmanlı yönetiminde sadık ve yurtsever bir Yahudi cemaati oluşturarak İmparatorluğa yararlı olmaya çalışmayı düşünmekteydi.(2)

Ne var ki, gerek II. Abdülhamid ve gerek İttihatçılar -Siyonistlerin bazı malî girişimlerinin imparatorluğa yararlı olabileceğine inanmalarına rağmen- Filistin'de bir Yahudi yurdu projesine karşı çıkmışlardı. Siyonizm karşısındaki uzlaşmaz tutumuna rağmen Sultan Hamid, Herzl'e Osmanlı uyruğuna geçtikleri takdirde Rusya ve Avrupa'da mezalimden kaçan Musevi-ler'in Osmanlı İmparatorluğu'na göç edebileceklerini ve Filistin'in dışında istedikleri mahallere yerleşebileceklerini söylemişti. (3) Hattâ, Padişah'ın aynı önerisi 1882 gibi erken bir tarihte Amerikan Sefareti'nin aracılığıyla huzûr-u hümayûna alınan ünlü hayırsever Lawrence Oliphant'a da iletilmişti.(4) Böylece, II.Abdülhamid'in tasvibiyle Osmanlı İmparatorluğu, Museviler için, XVI. yüzyılda İspanya'dan kaçan ırkdaşları da gözönünde tutulur-

(1) DBHE, 332/17 , no. 10388/1173, "Hariciye Nezaretine 10 Mayıs 1911 tarihiyle Londra Sefaret-i Seniyesinden varid olan 288 numaralı tariratının tercümesi".
(2) DBHE, 332/17, no. 269, "A Memorandum on the Relations Between the Ottoman Government and the Zionist Administration", Ağustos 1913.
(3) *Diaries,* i, s. 378.
(4) FRUS (1882) no. 319, Wallace'den Frenisilnghuysen'e, İstanbul 11 Temmuz 1882. Ayrıca, L.Oliphant'ın fikirleri için, bkz: *The Glied,* (London, 1880).

sa, bir kez daha sığınabilecekleri bir ülke oluyordu. Türkiye'ye Yahudi göçü ve iskânını hızlandırmak ve Musevilerin daha fazla eziyet çekmelerini önleyebilmek için bir Muhacirin Komisyonu kurulmuştu. (1) Bir yazarın ifadesine göre, bu Komisyonun kuruluş amaçlarındaki "insanî yardım prensipleri bugünkü Birleşmiş Milletler Muhaceret Yüksek Komiserliği'nin prensiplerini andırmaktaydı.(2) II. Abdülhamid, Musevi göçmenlerin iskânları ile bizzat ilgilenmiş ve Galante'ye bakılırsa, Hahambaşı Levi ile görüşüp onları Doğu Anadolu'ya yerleştirebilmek için projeler hazırlamıştı. (3) Sultan Hamid'in bu politikasını İttihatçılar da devam ettirmişler ve Musevi göçmenleri önce Makedonya'ya, daha sonra ise Mezopotamya'ya yerleştirmek istemişlerdi.

Musevi göçmenlere karşı bu iyi niyetine rağmen Osmanlı yöneticileri, Siyonizm konusunda herhangi bir taviz vermekten titizlikle kaçınmışlardır. Türklerin Siyonizm karşısındaki bu tutumunun ilk ve en önemli nedeni milliyetçilik akımlarının İmparatorluğun bütünlüğünü tehdit ettiği bir dönemde yeni bir ayrılıkçı hareketin doğmasına izin vermek istememeleridir. Siyonizmin eninde sonunda Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçladığını düşünen Türkler, Siyonistlerin bu hususta tüm sadakat teminatlarına rağmen Filistin'deki tüm faaliyetlerine engel olmaya çalışırlar. Bu konuda, İttihatçılar da, aynen II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, "İstisnaî tedbirler"le Siyonistlerin Musevileri Filistin'de iskân etmelerini kısıtlayıcı bir siyaset gütmüşlerdi.

Osmanlıların Siyonistlerle herhangi bir anlaşmaya varamamalarının diğer bir nedeni de Arapların Siyonizme karşı olmalarıdır. Arapların Musevilerin Filistin'e yerleştirilmelerine şiddetle karşı olduğunu gören Osmanlılar, Siyonistlerin bu bölge ile ilgili tüm projelerine engel olmak istemişlerdi. Sultan Hamid, Filistinli Arapların ülkeleri için Siyonizmi büyük bir tehlike olarak addettiklerini gördükten sonra "Filistin'de Musevilerin yerleştirilmeleri projesinden vazgeçmeliyiz, aksi takdirde dindaşlarımızın ölüm fermanını imzalamış oluruz." diyerek bu siyasanın özünü açıklamışlardı. İttihatçılar

(1) Muhacirin Komisyonu ve faliyetleri için bkz: BBA, Muhacirin Defterleri, A.C. Eren, *Türkiye4de Göç ve Göçmen Meseleleri,* (İstanbul, 1966, A.R. Altınay, "Mülteciler Meselesine Dair", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası,* 12/89, 13/90.
(2) A.K.Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi,* (İstanbul, 1969), s. 434.
(3) A. Galente, *Recueil de Nouveaux Documents Inedits Concernant L'Historie des Juifs de Turquie,* (İstanbul, 1949), s. 36-43.

ise, bu konudaki Arap muhalefetini aşabileceklerini ve Araplarla Siyonistleri uzlaştırabileceklerini sanmışlardı. Bu amaçla, bir "Müslüman-Musevi İttifakı" önermişlerdi. Ne var ki, onlar da, özellikle savaş yıllarında Filistinli Araplarla Siyonistler'in birbirleriyle ezelî düşman olduklarını görmüşler ve bu tasavvurlarında ısrar etmemişlerdi. Burada önemli olan ve bilhassa altı çizilmesi gereken; İttihad ve Terakki'nin dahi Siyonistler'in 1914 ile 1918 yıllarında olağanüstü cazip tekliflerine; Almanya ve ABD'nin baskısına ve de fevkalâde muhtaç durumlarına rağmen Filistin üzerindeki tasavvurlara geçit vermeyişleridir. Savaş'ı kaybetme pahasına dahi Siyonistleri reddetmeyi bilmişlerse, burada, esas kıstas Osmanlı geleneğine uygun olarak, hilâfeti bünyesinde barındıran imparatorluğun menşeindeki ruha, kuruluş misyonuna ya da kısaca dinî temeline aykırı bir uygulamaya girmeyi kendilerine yedirememişleridir. Oysa ki, imparatorluğun Müslüman unsuru Araplar-bir bölümü dahi olsa- İtilâf Devletleri'nin tahrik ve güdümüyle, Osmanlı'ya karşı ortak bir cephe oluşturmak düşüncesiyle Siyonistler'le anlaşmak istemişlerdi. İleride bu ittifâkın neticeleri tatsız boyutlara varınca gerçi pişman olacaklardı; ama, o safhada iş işten geçmişti, artık...

İngiltere başta olmak üzere Batı devletleri (ve Amerika) Arap milliyetçiliği ile Siyonizmin ileride karşı karşıya geleceğini düşünmeksizin bu iki akımı da desteklemekten çekinmemişlerdi. Siyonistlerin önerdiği çözüm, "Yahudi Sorunu"nun büyük olduğu Avrupa ülkelerinde benimsenmişti. Yahudi sorununun "özümleme" yöntemiyle halledilmeyeceğini düşünen bazı Batı Devletleri, bu soruna ancak Musevileri ülkelerinden "ihraç" etmekle çözüm bulunacağına inanıyorlardı. Ülkelerinde huzursuzluk kaynağı olarak addettikleri Yahudi azınlıkların herhangi başka bir ülkeye nakledilmesiyle önemli bir toplumsal sorunun çözüleceğini sanıyorlardı. Bunun için, Siyonistlerin Filistin'de koloniler kurma çabalarını desteklediler. Unutulmamalıdır ki, Yahudi sorunu ilkin özümleme ve daha sonra ise, -bu çalışmada sözkonusu edildiği gibi- ihraç yoluyla çözülmek istenmişti. Daha ileri bir tarihte Batı'nın ortaya attığı bir diğer, üçüncü ve son çözüm yolu *(final solution)* ise Nazi Almanya'sında uygulanacaktı.

Ayrıca, Batı devletlerinin Siyonistler ve Araplarla olan ilişkilerini Büyük Güçlerin Osmalı İmparatorluğu'ndaki tüm etnik grupları kapsayan "Şark Meselesi" politikaları çerçevesi içinde değerlendirmek gerekmektedir. İngiltere başta olmak üzere bütün Büyük Güçler, Osmanlı Ortadoğusu'nu sömürebilmek için İmparatorluktaki etnik grupları dış politikaya amaçlarına alet etmekten çekinmemişlerdi. Şöyle ki, bu grupları himayeleri altına almakla İmparatorluk içinde kendilerine bağlı unsurlardan nüfûz bölgeleri oluşturmuşlardı. Bu nüfûz bölgeleri, henüz Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruduğu dönemde Büyük Güçler için, geleceğe yönelik yatırımlar niteliğini taşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu dağıldığında Batı'nın sömürgeci devletleri bu nüfuz bölgelerine dayanarak İmparatorluğun mirasını aralarında paylaşacaklardı.

İşte, Batı devletleri yukarıdaki anlayışla Filistin'deki Siyonistlere yardım elini uzatmış, Musevi göçmenleri Osmanlı Hükümetinin yasak ve kısıtlamalarına karşı korumuşlardı. Ne var ki, bunu yaparken çelişkiye düşmekten kendilerini kurtaramamışlardı. Bundan önceki bölümlerde de açıklandığı gibi Büyük Güçler ilk başta Siyonistlere Filistin'de bir devlet kurmalarına izin vermeyeceklerini söylemişlerdi. Gerekçeleri, devletlerarası rekabetin yoğun olduğu bir bölgede aralarında bu nedenden çıkacak çatışmalara zemin hazırlamamak, uluslararası düzeni ve barışı korumaktı. Oysa, aynı devletler Siyonist kolonizatörleri Osmanlı Devleti'ne karşı himaye etmişler, faaliyetlerini teşvik etmekten kendilerini alamamışlardı. Siyonizmi ve Siyonistleri Ortadoğu'daki ulusal çıkarları doğrultusunda kullanırken ileride dünya barışını tehdit edecek bir Filistin Sorunu'nu körüklediklerini düşünmemişlerdi.

Böylece, Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan Musevileri ülkelerinden Osmanlı İmparatorluğu'na ihraç ettikten sonra sadece ülkelerinde bir huzursuzluk kaynağı olan Yahudi Sorunu'ndan kurtulmuyorlar, aynı zamanda bu unsurları dış politika amaçlarının elde edilmesinde kullanıyorlardı. Bilhassa Anti-Semit, Almanya, Musevi göçmenlere yardımını esirgememiş ve Siyonistlerin Mezopotamya'da olsun, Filistin'de olsun koloniler kurmalarını desteklemişti. Aynı politikayı tüm diğer Büyük Güçler'in de izlemesine karşın, bu konuda Almanya'nın onlardan daha fazla başarılı olduğu ya da, başka bir deyişle, Siyonistler'in Almanya güdümlü olduğu izlenimini vermesi diğer Batı Devletlerini kuşkulandırmıştı.

Bilhassa İngiltere, sömürgecilik yarışında ezeli rakibi olan Almanya'nın Siyonistlerin yardımlarıyla Ortadoğu'da hak sahibi olmasını ya da topraklarına göz diktiği Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman-Siyonist işbirliği ile çökmekten kurtulmasını istemiyordu. Bu endişelerle hareket eden İn-

giltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıpratmak için çalışmış ve Osmanlı İmparatorluğu içinde en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan Arapları Genç Türk yönetimine karşı kışkırtmaya yönelmiştir. Araplar arasında İttihatçıların, Masonlar ve Siyonistlerle birlik olup, Filistin'i Musevilere sattıkları propagandasını İngiltere yaymıştı. Fakat, bütün bunlara karşın Londra, başka kanallardan, bir yandan Arap milliyetçilerini diğer yandan ise Siyonistleri desteklemekten çekinmemişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra ise Müttefikler, Siyonistler başta olmak üzere Osmanlı'daki Türk olmayan unsurları "Devlet-i Âliyye"ye karşı kışkırtmak suretiyle cephede yenemedikleri Türkleri; isyan, ayaklanma ve beşinci kol faaliyetiyle içten çökertmeyi sistemli bir stratejiye tahvil edecekler ve bunda da yukarıda görüldüğü gibi hayli başarılı olacaklardı. Bu çerçevede düşünüldüğünde sonuçta en kârlı çıkan Siyonistler olacak, bir yandan İtilâf'a yanaşırken, öte yandan da İttifak devletleri nezdinde teşebbüslerde bulunacaklar; tabir caizse, bu söz konusu "müşteri kızıştırma" yöntemiyle dünya siyasetinde pazarlık güçlerini artıracaklar ve 1880'lerde Herzl'in çizdiği hedefe ulaşacaklardı. Balfour Bildirisi ile taahhüt altına giren İngiliz Manda İdaresi, Filistin'in "Siyonistleşmesi"nde önemli bir safhadır. Filistin Meselesi'ne bugünden geriye bakıldığında, böylece, üç dönem adeta ibret kabilinden keskin hatlarla beliren kategoriler gibi ortaya çıkar: Müslüman-Türk idaresi, Hıristiyan-İngiliz mandaterliği ve Musevi-İsrail işgali... Aralarındaki farkların muhasebesini tarih bilimi okuyucunun vicdanına bırakmaktadır. Biz sadece onca uluslararası çekişmenin sonunda 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu hatırlatalım. 1948, bir dönüm noktasıdır. 1948'e kadar Musevileri Filistin'e sokmamak için uğraşan Filistinliler, bu tarihten sonra onları ülkelerinden çıkartmak mücadelesine girmişlerdir ve "indifada"ya, hattâ çeşitli kulvarlardan yürütülen diplomatik gayretlere rağmen hâlâ uğraşmaktadırlar.

3- İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Filistin Siyasetinin Oluşması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler'in müdahalesi ile

Filistin Meselesi yeni bir çehre kazanacaktır(1). Bu örgütün ABD ve SSCB'nin desteklediği "Taksim" kararı olmasına karşı Türkiye, Arap ülkeleriyle beraber tavır alacak ve bağımsız bir Filistin Devleti kurulması doğrultusunda Genel Kurul'da parmak kaldıracaktır. Bu tutum Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılandı. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el Kuvvetli'nin teşekkür mesajı gönderdiği Şam'da yayınlanan *El Kabes* gazetesinde Türklerin bin yıldır İslâmı savunduğu ifade edildi. Türkiye'nin bu tavrı bir ölçüde Osmanlılardan devraldığı geleneksel Filistin siyasetinin devamı olmakla beraber, bir bakımdan da İsrail'in kurulması ve genişlemesi ile vatanlarında mağdur bırakılmış Filistinlilerin mukadderatı karşısında duyduğu infialden kaynaklanmaktadır. İkinci etken de İsrail'in sosyalist prensiplerle inşa edilmesinin Türk karar vericileri açısından dış politikada bölgesel açıdan kaygı verici gelişmeleri beraberinde getireceği düşüncesiydi. Daha sonra Filistin sorununun çözümlenmesini amaçlayan Türkiye'nin 12 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ihdas edilen "Filistin Uzlaştırma Komisyonu"na, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte seçildiği görülecektir. Ne var ki, sözü edilen komisyonun kurulmasına red oyu veren Arap ülkelerine karşı Türkiye tasarıyı desteklemiş ve bu komisyonda görev almış olması nedeniyle, Filistin konusunda Araplarla yaklaşık onbeş yıl sürecek yol ayrılığına gelmiş bulunuyordu. Bu dönüm noktasına gelinmesinin Araplarla Türklerin dış politika kaygılarının ve güvencelerinin farklı olmasından kaynaklandığı, sınır komşusu Ruslar'ın da 1699'dan beri ülkesine ve Ortadoğu'ya ilişkin emellerinin tehdidi altında bulunan ve hattâ 1945-46 yıllarında bile Sovyet Rusya'nın resmen Türkiye'nin doğusuna ve Boğazlara yerleşmek isteği ile karşılanan Türklerin endişelerinin ve Sovyet yayılmacılığı karşısında etkin bir güç olarak beliren Batı ile yakınlaşmasının Arap dünyası

(1) Filistin Sorunu üzerine gerek Batı'da ve gerek se Araplarla İsraillilerin kaleme aldığı çeşitli dillerdeki eserlerin çokluğu ve bu konudaki devamlı neşriyatı, büyük ölçüde problemin aktüel ve halen çözüm bekler niteliğinden kaynaklanmaktadır. Meselenin bütününü içeren ve çeşitli çalışmalardan iktibaslar yapan önemli bir derleme Amerikan Uluslararası Hukuk Derneği'nin girişimiyle vücud bulan; John Norton Moore'un yayına hazırladığı *The Arab-Israeli Conflict: Readins and Documents* (Princeton, 1977) adlı çalışmadır. Filistin Sorunu üzerine oldukça kapsamlı bir bibliyografya da *Palestine and die Arab-İsraeli Conflict An Annoted Bibliyography* (Beyrut/Küveyt, 1974) olarak Walid Khalidi ve Jill Khadduri tarafından hazırlanmıştır. Karzulayanlar bu eseri çıkış noktası yaparak, Filistin Meselesi'ne derinlemesine eğilmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşabilirler. Türkçe bir kaynak ise, bkz: F.Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-198)* (Ankara, 1989).[3]T.C.nin Filistin Meselesine bakış açısı için, bkz: benim *Al -Atrak Wa Oadıyatu Filastin: abhara al-Tarikh ila yawmina haza, 1880-1980)* (Ankara, 1978

tarafından anlaşılamadığı söylenebilir.

İlerleyen gelişmeler karşısında Türkiye'nin tavrı İsrail'in "gerçek" olarak kabullenilmesi yönünde olmuştur. Zamanın Dışişleri Bakanı, iki süper gücün de resmen tanıdığı İsrail Devleti'nin bir gerçek olduğunu, Arap ülkelerinin de bu devletle görüşme masasına oturmak suretiyle onu fiilen tanıdıklarını söyleyen bir demeç verecektir. Nitekim, demeçten kısa bir süre sonra, 28 Mart 1949'da Türkiye'nin İsrail'i resmen tanıdığı görülür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası kutuplaşmalar karşısında Türk devlet adamları, ülke bütünlükleri açısından global ve bölgesel kollektif tedbirler alınması yönünde gayret gösterirler ve Türkiye Balkan ülkeleri ile ittifak yapar, NATO'ya, daha sonra da Bağdat Paktı'na girer. Bağdat Paktı'na giren bir Türkiye'nin bölgedeki dış politika kararlarından ilki İsrail'in elçisini geri çekmek olacaktır. Ne var ki, bu tavır, Paktın selâmeti açısından yararlı olabileceği düşünülmüş olsa bile Arap ülkelerini tatmin etmeyecektir. Üstelik, bu gelişmeler kısa zamanda Türkiye'nin Ortadoğu'da ne kadar yalnızlığa itilebileceğini ortaya koyacaktır. Dış politikasında çok boyutlu ilişkiler içine girmesinin ne kadar acil bir gereklilik kazandığını kavrayan Türkiye, Batı ile olan münasebetlerinin yanı sıra 1965'lerden başlayarak Arap Ortadoğu'su ile ilişkilerini artırmaya çalışacaktır. Zaten, uluslararası platformda iki kutuplu düzen mümkün olabildiği ölçüde çözülmeye başlamış, dünya politikasına bağlantısızlar ve başka güç kombinezonları girmiştir. Bu güçlerden birini de İslam ülkelerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu aşamada Türkiye için Arap komşularıyla temaslarını yoğunlaştırması ve bölgesel sorunlara -ki bunlardan ilki çözümü için gösterilen çabaları desteklediği Filistin Meselesi'dir- eğilmesi, sahip çıkması doğal, doğal olduğu kadar da kaçınılmazdı. Hele Türkiye'nin 1963-73 yıllarında birçok çevre tarafından bilinmeyen veya çıkarlarına aykırı olduğu için anlaşılmak istenmeyen Kıbrıs Sorunu dolayısı ile Birleşmiş Milletler'de taraftar bulamaması, İslâm dünyasının sorunlarının çözümünde artan İslâm dayanışmasının önemine inanan Türk hükümetlerini Müslüman Kıbrıs Türk halkına yapılan baskıları durdurma konusunda İslâm ülkelerinin yardımını ve desteğini aramaya yöneltecekti.

Özetlenmeye çalışılan gelişmelerin etkisi 1965 yılında kurulan hükümetin programına şöyle yansımıştır: "Ortadoğu'daki ve Magrip'deki kardeş Arap ve Müslüman memleketleri ile her türlü şüphe ve tereddütten uzak, hakiki ve yakın bir dostluk kurmak ve çeşitli sahalarda verimli bir işbirliğini gerçekleştirmek başlıca amaçlarımızdan biri olacaktır. Arap memleketleri, meşru davalarında Türkiye'nin anlayış ve desteğine güvenebilirler."

5 Haziran 1967'de başlayan ve "Altı Gün Savaşı" olarak bilinen Arap-İsrail Çatışması, Türk dış politikasındaki yeni eğilimlerin daha da somutlaşmasına yol açacaktır. Savaş öncesindeki gelişmeler dikkatle izlenmiş, 22-24 Mayıs 1967 tarihleri arasında Türkiye'nin Ortadoğu'da bulunan büyükelçilikleri Ankara'da toplantıya çağrılmıştır. 28 Mayıs'ta yapılan resmi açıklamada ise tırmanan bunalım karşısında Türkiye'nin komşuları ile mevcut yakın ilişkileri gözönünde bulundurarak Arap ülkeleri yanlısı bir tavır içine girileceği gösterilmiştir. Bu tutum savaşın başlamasından sonra da devam etmiş; Türkiye, İsrail'in güç kazanarak toprak kazanma eylemine karşı olduğunu belirtmiş, ülkesindeki üslerin Arap memleketlerine karşı bir harekâtta kullanılmayacağını açıklamıştır. Konu Birleşmiş Milletler'e intikal edince Türkiye, Genel Kurul'da İsrail'e karşı bir tavır alacaktır. Türk Dışişleri Bakanı konuşmasında durumun önemini,Birleşmiş Milletler'in Ortadoğu sorununu barışçı yöntemle çözümlemek için elinden geleni yapması gerektiğini, Türkiye'nin Arap ülkelerine tarihî ve kültürel bağlarla bağlı derin bir dostluğa sahip olduğunu ve dostluğun işbirliğini sağlayacağını belirtmiştir. Devamla İsrail'in kaba kuvvet yoluyla toprak temerküzüne Türkiye'nin göz yumamayacağına dikkatleri çeken Türk Dışişleri Bakanı, 3 Ekim 1967'de Genel Kurul'da yaptığı bu konuşmasında işgalci ülkenin derhal Filistin topraklarından çekilmesini talep etmiştir. Gelişmeler sonucunda son yıllarda Türk-Arap ilişkilerinde süregelen soğukluk, farkedilir bir yumuşamaya dönüşecektir.

Araplara yakınlaşma sürecinin başlaması Türk-Filistin bağlarının güçlenmesini de beraberinde getirecektir. Birleşmiş Milletler başta olmak üzere çeşitli uluslararası platformlarda Araplar'ın yanında yer alan Türkiye aynı yanılgıya düşen o dönemdeki pek çok ülke gibi zamanla Filistin Sorunu'nu bir mülteciler sorunu olmaktan ziyade bir ulusun millî mukadderâtını tayin etme mücadelesi olarak yorumlaması gerektiğini idrak edecektir. Aslında, Filistinlilerin kendi meşrû haklarını savunacak örgütlenmeye kavuşmalarının bu tavır oluşumunda tesiri olmuştur. Gerçekten de 1948'den sonra yurtlarından göçetmek zorunda kalan Filistinliler, Altı Gün Savaşı ile kendi davalarına sahip çıkma bilincine varacaklar ve Arap-İsrail çakışmasında önemli

bir güç ve taraf olarak yerlerini belirginleştireceklerdir. Türkiye bu dönemde Arap yanlısı kararları desteklerken, İsrail'in Kudüs'te Batı Şeria ve Gazze'de işgâl ettiği topraklarda yaptığı uygulamaları kınayacaktır. 1970'in başında Filistinlilerle Ürdün arasındaki kardeşin kardeşi vurduğu iç savaştan sonra, Türk Dışişleri Bakanı bir açıklama yaparak (30 Temmuz 1970), barıştan yana olduğunu, gerillaların karşı çıktığı Rogers planına karşı Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Ürdün'ün tavrını olumlu ve yapıcı bir adım olarak nitelendirdiklerini kaydetmiştir. Ayrıca, Türk-Arap ilişkilerini engellemek isteyen mihrakların gerçek dışı propagandalarına karşı Dışişleri Bakanlığı, 10 Eylül 1970'de İncirlik üssüne inen Amerikan nakliye uçakları ile ilgili olarak "tamamen insanî gayeler için Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı ile işbirliği halinde gelen bu uçakların Filistin'li gerillacılara karşı veya başka maksatlar için kullanılacağı yolundaki haber gerçeğe aykırıdır" biçiminde bir açıklama yapmıştır. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 22 Eylül 1970'de Türkiye'nin Ürdün'de statükonun korunmasından yana olduğunu bildirmiştir.

Türkiye'nin Arap-İslâm ülkeleri ile tarih ve kültür bağlarının yanısıra ortak çıkarlardan kaynaklanan ilişkileri gelişirken 1970 sonrası Türk-Arap ilişkilerinde biri siyasî, diğeri de iktisadî olmak üzere iki etkenin tesirinden söz edebiliriz. 1974 Savaşı'ndan sonra Arap ülkelerinin uyguladıkları petrol ambargosunun sebep olduğu fiat artışları dünya ekonomisinde olduğu kadar, bir petrol ithalatçısı olan Türkiye'nin iktisadî durumunu da olumsuz yönde etkilemiştir. İkinci olarak 1974'de gerçekleştirilen ve Müslüman Türklere özgürlük sağlayan Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Batı'nın tepkisiyle karşılaşan Türkiye, uluslararası platformda kendi Filistin Sorunu'na destek bulmak için doğal olarak Arap-İslâm kardeşlerine güvenmek zorunda kalmıştır.

1974 yılında Rabat'ta yapılan "Arap Zirve Konferansı"na FKÖ'nü Filistinlilerin tek temsilcisi olarak kabul etti. Aynı yıl BM Filistin halkının vazgeçilmez haklarını teyid etti ve FKÖ'nü gözlemci üye olarak kabul etti. 12-15 Mayıs 1976 tarihinde İstanbul'da toplanan İslâm Konferansı'na Filistin Kurtuluş Örgütü de katılacak ve bu toplantıda örgütün Ankara'da temsilcilik açması ilke olarak kararlaştırılacaktır. Şubat 1977'de Filistin Kurtuluş Örgütü yetkilileri Ankara'ya gelerek Türk Dışişleri Bakanı ve Genel Sekreteri ile görüşecekler ve sonucunda "Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ankara'da bürosunun en kısa zamanda açılacağı" kamuoyuna duyurulacaktır. Aynı yıl Mısır

Devlet Başkanı'nın İsrail'e ziyareti bir barış arama girişimi olarak karşılanacaktı. Fakat, daha sonra Türkiye 1978'de İsrail'in Lübnan'da sebep olduğu Sabra ve Şatilla katliâmlarına karşı infiâlini gizlemeyecek ve Türk Dışişleri Bakanlığı ile ilgili açıklamasında "İsrail'in imha hareketine giriştiği Lübnan gibi komşu bir Arap ülkesinin sınırlarının ihlâl edilmesinin tasvip edilmediği ve Filistin halkının yasal haklarının tanınması gerektiğini" de vurgulayacaktır. Öte yandan Türkiye, Mısır-İsrail andlaşmasına tepki olarak tertiplenen ve 1978 Mayıs'ında Fas'ta "Filistin ve Kutsal Şehir Kudüs'e İlişkin Konferans"a delegasyon yollamaktan da çekinmeyecektir. Bu toplantıda Türk Dışişleri Bakanı ilk ikili temasını Filistin Kurtuluş Örgütü Siyasî Büro Şefi Kaddumi ile yapacaktır. 1979 Temmuz'unda Mısır Büyükelçiliği'nin "Filistin Devriminin Kartalları" tarafından basılması ve bu olayı takiben de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün gerillalarla Türkiye Hükümeti arasında başarılı arabuluculuk görevini üstlenmesi sonucunda temsilcilik açılması konusu tekrarlanacak ve 4 Ağustos 1979'de ilgili protokol parafe edilecektir.

Filistin Kurtuluş Örgütü'ne uygulanan diplomatik protokol ve gösterilen ilgi Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye tarafından devlet olarak kabul edildiğini kanıtlamıştır. Türk Dışişleri Bakanı karşılama töreninde "Filistin ve Kudüs'ün Türk halkının gönlünde özel bir yere sahip olduğunu" söylediği konuşmasında "Filistin Sorunu çözümlenmeden Ortadoğu'da hiçbir sorunun çözümlenemiyeceğini" belirtmiştir. İzleyen günlerde açıklanan protokolde Türkiye'nin "Filistin halkının devlet kurmak da dahil olmak üzere tüm yasal haklarına kavuşması" yolundaki geleneksel görüş yinelenmiştir. 1979 Ekiminde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ankara temsilciliğinin açılması Türkiye ile örgüt arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Büronun açılmasından sonra Yaser Arafat, Filistin Kurtuluş Örgütü Yürütme Kurulu Başkanı ve Filistin Devrimi Kuvvetleri Başkomutanı olarak beraberinde örgüt ileri gelenleri olduğu halde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve temsilciliğin açılış töreninde bulunmuştur. Siyasi gözlemcilerce ziyaret, "tarihî bir vakıa" olarak nitelendirilmiş ve "emperyalizme karşı ilk istiklâl mücadelesini vermiş olan Türkiye'nin, bir ulusal kurtuluş hareketinin liderini ağırlaması" şeklinde yorumlandırılmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ise Filistin Kurtuluş Örgütü liderinin Türkiye'yi ziyaretinin iki farklı açıdan değerlendirilebileceğini söylemişlerdir. Bunlardan birincisi, ziyaretin Türkiye ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında ikili ilişkiler düzeyinde gerçekleşmesi, ikincisi ise Filistin Kurtuluş Örgütü'nün politikasında son dönemde görülen

değişiklikler ve örgütün uluslararası kamuoyu nezdinde giriştiği barışçıl diplomatik girişimler çerçevesinde değerlendirilmesidir. Filistin Kurtuluş Örgütü Lideri ise Ankara'de düzenlediği basın toplantısında "Türkiye, Camp David Andlaşması karşısında bizim yanımızda yer almıştır ve gelecekte de düzenlenecek komplolara karşı bizim yanımızda yer alacaktır" demiştir. Ziyaret sonrasında yayınlanan Türk-Filistin ortak bildirisinde ise Türkiye'nin Filistin Sorunu'na ilişkin tavrı şu şekilde değerlendirilmiştir: "Filistin tarafı, Filistin Kurtuluş Örgütü önderliğinde, kendi bağımsız devletini kurma hakkı da dahil olmak üzere vazgeçilmez ulusal haklarını gerçekleştirmek yolunda yürüttükleri mücadelede Türk ulusu ve hükümetince Filistin halkına verilen destekten ve aynı şekilde İsrail'in Kudüs'de dahil olmak üzere işgâl altındaki topraklardan çekilmesi gerektiği yolundaki tutumundan dolayı takdirlerini ifade etmiştir."

Türkiye'de 1980'de gerçekleştirilen 12 Eylül operasyonu'ndan sonra da dış politika geleneksel yaklaşım sürdürülmüştür. Ancak, 1980 yılının Filistin Sorunu'nda Türkiye açısından, önemli bir değişikliği de beraberinde getirdiği görülecektir. Şöyle ki, bu yıl Haziran'ında İsrail'in Kudüs'ü başkent olarak ilân etmesi tüm Arap ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de sert tepkilere neden olmuştur. Türkiye, bu olay üzerine Kudüs'te bulunan temsilciliğini kapatacaktır. Yaptığı bir açıklama ile Türk Dışişleri Bakanlığı şu hususları vurgulayacaktır: İsrail'in taraf olduğu Ortadoğu anlaşmazlığında izlemekte olduğu uzlaşmaz politikadan ve Kudüs'ün yasal statü konusunda yaratmak istediği emrivakiden geri dönmek niyetinde olmadığının görülmesi üzerine Türk Hükümeti İsrail ile ilişkilerini sınırlandırma ve karşılıklı temsil düzeyini düşürmek kararı almıştır. "Ayrıca Dışişleri Bakanı BBC'ye verdiği bir demeçte "Gerçekleştirdiğimiz girişimin Batı Avrupa'nın ve Amerika Birleşik Devletlerinin giderek artan tepkisinin, İsraillilerin Birleşmiş Milletler kararlarını daha çok gözeteceği ve Filistinlilerin kendi geleceklerini seçme konusunda daha gerçekçi bir hale gelmesine yardımcı olacağını umuyoruz" demiştir. Öte yandan, Filistin Kurtuluş Örgütü Ankara temsilcisi de Türk halkı ve yetkililerinin gösterdikleri bu kardeşçe tutumu saygıyla karşıladıklarını belirteceklerdir. Devamla, Filistin Kurtuluş Örgütü, "bu kararı İsrail ve Siyonizmin Filistin'de karşılaştığımız sürekli saldırganlığı karşısında bir adım olarak gördüğünü"de kaydedecektir. Aynı günlerde Birleşmiş Milletler'in bir bileşiminde Türkiye, "Filistin Sorunu, Ortadoğu Çatışması'nın anadamarını oluşturmaktadır. Sorunun şimdiye kadar çözüme ulaştırılmamasındaki

en büyük etken gerçek anlamda ele alınmamış olmasıdır. Türkiye Filistin Kurtuluş Örgütü katılmaksızın hiçbir anlamlı görüşme yapılamayacağına ve bir çözüme ulaşamayacağına inanmaktadır." diye görüşlerini sergilemiş ve günümüze kadar çeşitli forumlarda Filistinlilerin ardında olduğunu ispatlamıştır. Ancak, bazı gözlemciler 1987'den itibaren İsrail'le ilişkilerinde Türkiye'nin, Arap dostlarını rencide etmeden, bir "yumuşama" sürecine girildiğini ifade etmektedirler. Acaba bu sürecin ardında, T.C.nin 1960'lardan sonra ektiği tohumların neticesinde Arap Ortadoğusu'ndan aradığını bulamaması, ya da Arap alemine yakınlaşma çabasında karşı taraftan beklenilen sıcaklığın ve somut faydaların biçilememesinin ötesinde bazı Arap devletlerinin Türkiye'de terörü kıvılcımlandırmasından mı kaynaklanmaktadır; yoksa, dünya politikasında, Ermeni Meselesi'nin T.C.nin karşısına çıkarılmasıyla, Ankara, bu güçlü saldırıyı, İsrail'le ilişkileri düzeltme tavizi karşılığında ABD'deki Musevi lobisiyle kırmak ihtiyacını hissettiği mi yatmaktadır? Bunlar herhalde başka bir ilmî araştırmanın mevzuu olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

I

BASILI OLMAYAN KAYNAKLAR:

A.TÜRK ARŞİVLERİ

1. *Cumhuriyet Atatürk Arşivi* (CAA); Ankara:

a) Dahiliye Vekâleti Dosyaları.

2. *Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi (BBA);* İstanbul:

a) Yıldız Esas Arşivi.

b) Yıldız Perâkende.

c) Meclis-i Vükelâ Mazbataları.

d) Muhacirin Defterleri.

f) Babıâli Evrâk Odası (BEO), Siyasî (S) Kısım.

1 - Karton 2, Dosya 2: "Arz-ı Filistin'e Musevilerin Tevattun ve Arâzi ve emlâk tefevvüs edememeleri zımmında ittihaz olunan Mukarrerat ve cereyan eden Muhaberat".

3. *Dışişleri Bakanlığı, Hazine-i Evrak (DBHE);* İstanbul:

a) 332/17; Question Sionisme-Projet des Israelites de creer une grande colonie en Palestine au moyen d'une d'une contribution annuelle.

b) 254/346 (?), Emirgration des Israelites en Russie 1884.

c) 208/139 (?), Situation faite aux Israelites en Russie Question de leur Emigration en Turquie 1881.

d) Tercüme Mütenevvia-Siyasî (TM-S) 129/1; Arz-ı Filistin'de bir Musevi Hükümeti Muhtırası Hakkında, 1897.

e) TM-S 129(2: Musevilerin Arz-ı Filistin'e Hicretine Dair 18981.

4. *Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK),* Ankara:

a) Atıf Hüseyin Evrakı: *Hatıralar* no: Y-225.

B.ALMAN ARŞİVLERİ

Auswartiges Amt Akten (AAA), Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivleri, Bonn.

Turkei, no. 195, Die Juden in Turkei, K692/K 175834-K 180790, 21 Karton: 1890-1918.

(Aynı kartonların mikrofilmleri İngiliz Arşivi'ndede bulunmaktadır: PRO, GFM (German Foreign Ministry), 3/284-GFM 3/288).

C. İNGİLİZ ARŞİVLERİ

1- Kamu Kayıtları Bürosu, *Public Record Office* (PRO), Londra:

a) Foreign Office (FO): 78, General Correspondence.

b) FO: 195, Embassy and Consular, İstanbul.

c) FO: 371, Turkey and the Middle East: Political İnterligence,

d) FO: Confidential Print (CP):

i- Annual Reports (Yıllık Raporlar).

ii- Correspondence Respecting affairs of Turkey (Türkiye'ye ilişkin Yazışmalar).

e) FO: Şahsî Evrak

İ- Vambery Papers (800/32-33).

İİ- Lowther Papers (800/193A ve B).

f) Cabinet Papers (CAB): Kabine zabıtları.

g) Accounts and Papers (A ve P): İngiliz Paramento Evrakı.

h) Parliamentary Papers (Hansard): Commons/Lords.

2. Hindistan Müstemleke Bakanlığı Arşivi, *İndia Office Records and Library (IOR)*- Londra:

1) Politikal and Security (Siyasî ve Güvenlik) Dosyaları.

3. *Cambridge Üniversitesi Arşivi,* UL (C):

1) Crewe Papers.

D. AMERİKAN ARŞİVLERİ

1- *National Archives,* United States, NA (US):

Eski tasnif: 867...

2- National Archives, United States, NA (US) MC (Mikrofilm Collection), Mikrofilm

Kolleksiyonları:

a) 353: Political Affairs of Turkey, 1910-1929: Government, rulolar: 21, 62, 63.

b) 363-5: Records of the Department of State Relating to Political Relations Bet ween Turkey and Other States, 1910-1929: Paletine, rulo no: 29.

F. İSRAİL/SİYONİST ARŞİVLERİ

1. Jewish Colonisation Archives (JCA), Londra, no: 263/17.

2. Merkezî Siyonist Arşivi, *Central Zionist Archives (CZA),* Kudüs.

a)Herzl Dosyası (H): VII 870.

b) Wolffshon Dosyası (W): 16, 61, II, 124 II.

c) Köln Siyonist Hareket Komitesi Zabıtaları (22): 7, 8, 11, 598.

d) Yafa Merkezi Zabıtaları (L 2): 34 II, 39, 69.

e) Berlin Siyonist Hareket Komitesi Zabıtaları (23): Muhtelif; özellikle: Z 3/95 Osmanlı Türkiyesi ile ilişkilerine dairdir.

II

RESMÎ YAYINLAR, BASILI BELGELER,

DİPLOMATİK YAZIŞMALAR, ANDLAŞMALAR, TUTANAKLAR

ve DİĞERLERİ

Adamof, E.E. (der), H. Mutluçağ (haz.); *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı* (İstanbul, 1972).

Akagündüz, A. (der.); *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor I* (İzmir, 1989).

Allenby, Mareşal; Çev: *Hikmet; General Allenby'nin Raporu: Filistin Hezimeti* (İstanbul, 1335/1919).

(Almanya) Çev: Mehmet Nihad, *Büyük Harb, 1914-1918* (İstanbul, 1928).

----------; *Die Grose Politik der Europaischen Kabinette 1871-1914* (Berlin, 1922).

(Amerika Birleşik Devletleri) Department of State; *Papers Relating to the Foreign Relations of the Umited States.*

(FRUS): *The Lansing Papers, 1914-1920* (Washington, 1939-40), 2C.

----------; FRUS: *1916 Supplement: the World War* (Washington, 1929).

----------; FRUS: *1917 Supplement I: The World War* (Washington, 1931.

----------; FRUS: *1918 Supplement I: The World War* (Washington, 1933).

----------; FRUS: *1919 The Paris Peace Conference* (Washington, 1943).

Atatürk, M.K; *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1917-1938* (Ankara-1964).

Butler, R/J.P.T. Bury/M.E. Lambert (der.); *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939,* First Series, C.XIII (Londra, 1963).

Çeker, O. (der.); *Arazi Kanunnamesi* (İstanbul, 1985).

Davis, H.M.; *Constitutions, Electroal Laws, Treaties of the States in the Near and Middle East* (Durham, 1953).

Fisher, Carol A./F.Krinsky; *Middle East in Crisis: A Historical and Documantary Review* (Syracuse, 1959).

(Fransa), *Documents Diplomatixues Français, 1871-1914* (Paris, yıllık Kolleksiyonlar).

Gooh, G.P./H.W.V. Temperley (der.); *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914* (Londra, 1936).

Hurewitz, Y.C. (der.); *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1914-56* (Princeton, 1956), 2C.

Hurst, Michael (der.); *Key Treaties for the Great Powers 1814-1914* (Londra, 1972), 2C.

(İngiltere, Her Majest's Stationary Office); *Mohammedanism in Turkey* (Londra, 1920).

----------; *Ziyonism* (Londra, 1920).

----------; *Syria and Palestine* (Londra, 1920).

Magnus, Ralph H. (der.); *Documents on the Middle East* (Washington, 1969).

Meray, Sha L./O.Olcay (der); *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler,* (Ankara, 1977).

Moch, M. (terc.); *La Palestine de Balfour a Bevin: Declatatoins et Documents* (Paris, 1945).

(Osmanlı Devleti), VI. Ordu; *Filistin Risalesi* (Kudüs, 1331/1915).

----------; *Aliye Divan-ı Harb-ı Örfisinde Tetkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* (İstanbul, 1332/1916).

----------;*Le Verite Sur la Question Syrienne* (Stamboul, 1916).

----------; M.Refik/M.Behçet; *Beyrut Vilayeti Sâlnamesi, Cenup Kısmı: Beyrut, Akka, Nablus* (Beyrut, 1333-1335/1917-1919).

----------; Hariciye Nezareti, Matbuat-ı Amire Müdiriyeti; *İstihbarat-ı Siyasiye-yi Umumiye Mecmuası,* Aylık Kolleksiyonlar.

(Polestine News), *A Brief Record oathe Advance of the Egyptian Expeditionary Force Under the Command of General Sir Edmund H.H.Allenby, July 1917 to October 1918* (Kahire, 1919).

(Dünya Siyonist Örgütü); *Reports of the Executieve of the Zionist organisation to the XII. Zionist Congress* (Londra, 1921) *C.

Şimşir, Bilâl N.(der.); *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938,* C.I (Ankara, 1973); C.II (Ankara, 1975); C.III (Ankara, 1979); C. IV (Ankara, 1984).

(T.C., Gn. Kur., ATASE); *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler* (Ankara, 1981).

----------; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.*

----------; *Askerî Tarih Belgeleri.*

T.B.M.M.; *Zabıt Cerideleri*

----------;*Gizli Celse Zabıtaları* (Ankara, 1983) 4C.

III

SÜRELİ YAYINLAR

Anadolu, Kahire.

Arab Bulletin, Kahire.

Beyan-ül Hak, İstanbul.

Bulletin de L'Alliance İsraelite, Paris.

Correspondance d'Oreint, Paris.

Current History, New York.

Dive Welt, Viyana.

Djem, İstanbul.

Falastin, Yafa.

Ha-Zevi, Kudüs.

Hakimiyet-i Milliye, Ankara.

İçtihad, Cenevre/İstanbul.

İkbal, Giresun.

İttihad, İstanbul.

Jerusalem Post, Kudüs.

Le Jeune Turc, Constantionple.

Jewish Messenger, New York.

El Karmil, Kudüs.

Levant Herald and Eastern Express, Constantinople.

El Menar, Kahire.

Mecheroutiette.

Mecmua-yı Ebüzziya, İstanbul.

Le Moniteur Oriental, İstanbul.

The Near East, Londra.

New York Daily Tribune,

Ottomanischer Lloyd, Constantinopel.

Press, New York.

Rumeli, Selânik.

Sebilürreşad, İstanbul.

Servet-i Fünun, İstanbul.

Stamboul.

Sun, New York.

Şalom, İstanbul.

Tanin, İstanbul.

Le Temps, Paris.

Times, Londra.

Truth, Kudüs.

La Turquie, Constantinople.

Washington Post.

Yeni Gazete, İstanbul.

Yeni İkdam, İkdam; İstanbul.

Der Zionist, Washington.

IV

GENEL ESERLER

A

(KİTAPLAR)

Aaronsohn, Aleqander; *With The Turks in Palestine* (Boston, 1916)

Abbott, G.F; *Turkey in Transition* (Londra, 1909).

Abdülhamid, II.; *Siyasi Hatıratım* (İstanbul, 1975).

Abdürrahman Şeref; *Harb-i Hazırın Menşe'i* (İstanbul, 1334/1918).

Adeney, J.H.; *The Jews of Eastern Europe* (Londra, 1921).

Adler, J.; *The Herzl Paradox* (New York, 1962).

Adler, C/A.M.Margalith; *With Firmness in the Right: American Diplomatic Action Affecting Jevs 1840-1945* (New York, 1946).

Ahmad, F.; *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Kurkish Politi-*

os (Oxford, 1969).

Ahmed Hilmi (Şehbenderzâde Filibeli); *Sünusiler* (İstanbul, 1325/1909).

Ahmed Selâmi (Şehbenderzâde Filibeli); *Muhalefetin İflâsı.* (İstanbul, 1331/1915).

Akdoğan, Lütfi; *İmparatorluğu Yıkan Kadın* (İstanbul, 1988).

Akagündüz, A.; *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor I* (İzmir, 1989).

Akşin S.; *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul, 1978).

----------;*31 Mart Olayı* (Ankara, 1968).

Akyüz, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922* (Ankara, 1975).

Albrecht-Carrie, R.; *A Diplomatic History of Europe* (Londra, 1958).

Alder, L/R.Dalby; *The Derwish of Windsor Castle: Life of Arminus Vambery* (Lonra, 1979).

Aldington, Richard; *Lawrence of Arabia* (Londra, 1955).

Ali Reşad/İsmail Hakkı; *Dreyfüs Meselesi ve Esbab-ı Ha-Fiyyesi* (İstanbul, 1315/1899).

Allen, Richard; *İmperialism and Nationalism ın the Fertile Crescent* (Londra, 1974).

Altay, F.; *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası* (İstanbul, t.y.).

Anadol C.; *Siyonizmin Oyunları* (İstanbul, 1978).

Anastasoff, C.; *The Tragic Peninsula: A History of the Macedonian Movement for Independence Since 1878)* (St. Louis, 1938).

Anderson, A.H.; *The Eastern Question* (Londra, 1974).

Andoyan, A.; *Balkan Harbi Tarihi* (İstanbul, 1975).

Antonius,G.; *The Arab Awakening* (New York, 1965).

Apak, K.; *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi,* (İstanbul, 1958).

Arendt, H.; *The Origins of Totalitarianism* (New York, 1951).

Armaoğlu, F.; *Siyasi Tarih 1789-1960* (Ankara, 1975).

Arsel, İ.; *Arap Milliyetçiliği ve Türkler* (İstanbul, 1973).

Asaf Muammer; *Harb ve Mesulleri* (İstanbul, 1334/1918).

Askew, W.; *Europe and Ataly's Acquisiton of Libya* (Durham, 1942).

Asquith, H.H.; *Memoirs and Reflections* (Londra, t.y.).

As-Sa'id, Gnl.Nuri; *Arab Independence and Unity* (Bağdad, 1943).

Atay, Falih Rıfkı; *Zeytindağı* (İstanbul, 1981).

Atilhan, C.Rıfat; *İttihat ve Terakki'nin Suikastleri* (İstanbul, 1973).

----------; *Dünya Nazarında Yahudilik ve Masonluk* (İstanbul, 1962).

----------; *Farmasonluk, İnsanlığın Kanseri* (İstanbul, 1960).

----------; *Musa Dağı* (İstanbul, 1937).

----------; *Türk, İşte Düşmanın!* (İstanbul, 1972).

----------; *Tarihte ve Günümüzde Masonluk* (İstanbul, 1964).

----------; *Gizli Devlet ve Fesat Pogramı* (İstanbul, 1968).

----------; *31 Mart Faciası* (İstanbul, 1972).

----------; *İttihat ve Terakki'nin Suikastleri* (İstanbul, 1973).

----------; *Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri* (İstanbul, 1861).

----------; *Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar* (İstanbul, 1947).

----------; *İslâmı Saran Tehlike Siyonizm* (İstanbul 1955).

Avcıoğlu, D.; *31 Martta Yabancı Parmağı* (İstanbul, 1969).

----------; *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın,* iki cild (İstanbul, 1979).

Avineri, Schlomo; *The Making of Modern Zionism: The İntellectual Origins of the Jewish State* (New York, 1981).

Aydemir, Ş.S.; *Enver Paşa: Makedonya'dan Orta Asya"ya,* üç cild, (İstanbul, 1972).

Balfour, A.J.; *Essays: Speculative and Political* (Londra, 1920).

Blonde, George; Çev: M.Reşid Ethem, *Bismark'dan Sonra Alman Siyaseti* (İstanbul, 1332/1916).

Barker, E.; *Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics* (Londra, 1950).

Bayur, Y.H.; *Sadrazam Kâmil Paşa-Siyasi Hayatı* (Ankara, 1951).

----------; *Türk İnkılâbı Tarihi,* sekiz cild (Ankara, 1951).

Bedia, Fikri; *Şarkta İngiliz Alman Rekabeti* (İstanbul, 1973).

Bein, A.; *Theodor Herzl: A Bigoraphy* (Londra, 1957).

Belen, F.; *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi: C.V. 1918 Yıl Hareketleri* (Ankara, 1967).

----------;*XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti* (İstanbul, 1973).

Bentwıch, N.; *Palestine of the Jews* (Londra, 1919).

Ben-Zvi,Y.; *The Hebrew Battalions: Letters* (Kudüs, 1969).

Berkes,N.; *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul, 1978).

Birdwood, Lord; *Nuri As-Said, A Study in Arab Leadership* (Londra, 1959).

Blaısdell, D.C.; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetim* (İstanbul, 1979).

Bleda, M.Ş.; *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul, 1979).

Bodenheimer, N.H.; (der); *The Memoirs of Max Bodenheimer: Prelude to Israel* (New York, 1963).

Bolayır, Ek.; *Talat Paşa'nın Hatıraları* (İstanbul, 1946).

Bonyar Vaylet, ter: Bedia Fikri; *Şark'ta İngiliz-Alman Rekâbeti* (İstanbul, 1332/1916).

Bourgeois, W., çev. N.Kuruoğlu; *Lawrence* (İstanbul, 1967).

Borochov, B.; *Nationalism and Class Struggle* (New York, 1937).

Bracher, K.; *The German Dictatorship* (Londra, 1974).

Brandeis D.Louis; *Brandeis on Zionism* (Connecticut, 1976).

Brayson,T.A.; *American Diplomatic Relations With the Middle East 1784-1975: A Surgery* (New Jersey, 1977).

Burbidge, Wm.F.; *A Biographical Sketch of Lawrence of Arabıa* (New York, t.y.).

Burhan Cahit; *Yüzbaşı Celâl* (İstanbul, 1934).

Burhaneddin, Celâl; *İngiliz Ricâl-i Sîyasiyesi* (İstanbul, 1335/1919).

Burnstein, M.; *Self-Government of the Jews in Palestine Since 1900* (Tel Aviv, 1934).

Butler, R.O.; *The Roots of National Socialism 1783-1933* (Londra, 1941).

Bulow, B.; *Memoirs,* 2 cilt (Londra, 1931).

Buxton, C.R.; *Turkey in Devolution* (Londra, 1909).

Caplan, Neil; *Palestine Jewry and the Arab Question 1917-1925* (Londra, 1978).

Carsten, F.L.; *The Rise of Fascism* (Londra, 1974).

Cebesoy, A.F.; *Millî Mücadele Hatıraları* (İstanbul, 1953).

Celâl Burhaneddin; *İngiliz Rical-i Siyasiyesi* (İstanbul, 1335/1919).

Cemaleddin Efendi; *Siyasi Hatıralar 1908-1013* (İstanbul, 1978).

Cemâl Paşa, düzenleyen Behçet Cemâl; *Hatıralar*(İstanbul, 1977).

Chaim Weizmann; *Statesman of the Jewish Renaissance* (Kudüs, 1974).

Chatham House; *British Interests in the Mediterranean and the Middle East* (Oxford, 1958).

Clayton, G.D.; *Britain and the Eastern Question* (Londra, 1971).

Clements, Frank; *T.E.Lawrence; A Reader's Guide* (Newton, Abbot, 1972).

Cleveland, William L.; *The Making of An Arab Nationalist: Ottomanism and Arabian in the Life and Thught of Satı'Al-Husr* (Princeton, 1971).

Cohen, A.; *British Interests in Mesopotamia* (Londra, 1978).

Cohen, Stuart A.; *Biritish Policy in Mesopotamia 1903-1914* (Londra, 1976).

----------; *'English Zionist and British Jewsh: The Communal Politics of Anglo-Jewry, 1895-1920* (Princeton, 1982).

----------; *Israeland the Arab World* (Londra, 1970).

----------; *The Zionist Movement* (Londra, 1945).

----------; *Theodor Herzl, The Founder of Political Zionism* (Londra, 1959).

----------; *The Turkish Persecution of the Jews* (Londra, 1918).

Conder, C.R.; *Tentwork in Palestine* 2 Cilt (Londra, 1978).

Cuinet, V.; *Syrie, Liban et Palestine (Geographie, Administrative, Statisque, Descriptive et Raisonée)* (Paris, 1896).

Çankaya, Ali; *Mülkiye Tarihi,* 3 cilt (Ankara, 1968).

Çavdarlı, Rıza; *Tarihte Yahudiler, (Düşmanlık ve Sebepleri)* (İstanbul1939).

Çaycı, A.; *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti 1858-1911* (Erzurum, 1970).

Dane, Edmund; *British Campaigns in the Nearer East 1914-1918* (Londra, 1919).

Danişmend, İ.H.; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* 4 cilt (İstanbul, 1972).

----------; *31 Mart Vakası* (İstanbul, 1974).

Davey, R.; *The Sultan and His Subjects,* 2 cilt (New York, 1897).

Davison, R.H.; *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876,* (Princeton, 1963).

Dawn, C.Ernest; *From Ottomanism to Arabism: Essays on the origins of Arab Nationalism* (Chicago, 1975).

Dönmeler (İstanbul, 1335/1919).

Dubnow, S.M.; *History of the Jews in Russia and Poland* 3 cilt (Philadelphia, 1916).

Dulles, F.R.; *America's Rise to World Power 1898-1954* (New York, 1963).

Earle, E.M.; *Bağdad Demiryolu Savaşı* (İstanbul, 1972).

Edmonds, Charles; *T.E.Lawrence* (Cambridge, 1935).

Ege, N.N.; *Prens Sabahaddin, Hayatı ve İlmi Müdafaaları* (İstanbul, 1977).

Egeran, E.N.; *Gerçek Yüzüyle Masonluk* (Ankara, 1972).

Elmaleh, Abraham; *Le Professeur Abraham Galante a vie at ses oeuvres* (İstanbul, 1946-47).

E.M.H.; *What Really Happened at Paris: The Story the Peace Conference, 1918-1919* (Londra, 1921).

Elon, A.; *Herzl* (Londra, 1975).

Emir Ali Haydar; *1327-1328 Türkiye İtalya Harbi Tarih-i Bahrisi,* (İstanbul, 1329/1913).

Engle, Anita; *The Nili Spies* (Londra, 1959).

Erden, Ali Fuat; *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları* (İstanbul, 1954).

----------; *İsmet İnönü* (Istanbul, 1952).

----------; *Paris'ten Tih Sahrasına* (Ankara, 1949).

Eren, A.C.; *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri* (İstanbul, 1966).

Esatlı, M.R.; *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi,* (İstanbul, 1975).

(Ecco Foundation for Palestine) *Palestine: A Study of Jewish, Arab, and British Policies* (New Haven, 1947).

Evans, L.; çev: T.Alanay: *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924* (İstanbul, 1972).

Feinstein, M.; *American Zionism 1884-1904* (New York, 1965).

Fethi; *Muhaliflerin Esrarı* (İstanbul, 1332/1916).

Finn, J.; *Stirring Times: Records From Jerusalem Consular Chronicles,* 2 cilt, (Londra, 1978).

Fresco, David; *Le Sionisme* (İstanbul, 1909).

Friedlaender, I.; *The Jews of Russia and Poland* (New York, 1915).

Friedman, Isaiah; *The Question of Palestine 1914-1918: British-Jewish-Arab Relations* (Londra, 1973).

----------; Germany-Turkey and Zionism 1897-1918 (Oxford, 1977).

Mears G.B. (der); *Modern Turkey* (New York, 1924).

Galante, Abraham; *Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir* (İstanbul, 1927).

----------; *Cinquéme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1955).

----------; Documents Officiels Turcs, Concernant les Juifs de Turquie (İstanbul, 1941).

----------; *Historie des Juifs D'Anatolia* (İstanbul, 1939).

----------; *Historie des Juifs D'İstanbul* (İstanbul, 1941).

----------; *Historie des Juifs D'İstanbul* (İstanbul, 1942).

----------; *Recueil de Nouveaux Documents Concernant les Juifs de Turquie* (İstanbul, 1942).

----------; *Sixieme Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie et Divers Sujet Juifs* (İstanbul, 1956).

----------; *Turcs et Juifs* (İstanbul, 1932).

----------; *Türkler ve Yahudiler* (İstanbul, 1947).

Galip, S.; *Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik* (İstanbul, t.y.).

Ganiage, J.; *Les Origines du Protectorat Français en Tunisie 1861-1881* (Paris, 1959).

Garnett, David (der); *Selected Letters of T.E. Lawrence,* (Londra, 1952).

----------; *The Essential T.E. Lawrence* (Londra, 1951).

George, Lloyd; *War Memoirs* (Londra, 1934).

Geiss, I.; *German Foreign Policy 1871-1914* (Londra, 1976).

Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı, *Balkan Tarihi* (Ankara, 1970).

Gibb, H.A.R.;/H.Bowen; *Islâmic Society and the West: A Study f of the İmpact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East,* 2 cilt (Londra, 1950-1952).

Glubb, Sir John Bagot; *Britain and the Arabs: A study of Fifty Years 1908 to 1958* (Londra, 1959).

Gooch, G.P.;/A.W.Ward; *The Cambridge History of British Foreign Policy* 3. cilt (1866-1919) (Cambridge, 1923).

Goodman, P./A.D.Lewis (der); *Zionism: Problems and Views,* (Londra, 1916).

Goodman P.; *Zionism in England,* (Londra, 1949).

Gordon, A.D.; *Selected Essays,* (New York, 1938).

Gökalp, Z.; *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak,* (İstanbul, 1974).

Gökbilgin, Tayyib; *Millî Mücadele Başlarken,* (Ankara, 1965).

Gönlübol, M. (der/katkı); *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1917-1980,* (Ankara, 1988).

Graves, Robert; *Lawrence an the Arabs,* (Londra, 1927).

Graves, Richard Perceval; *Lawrence of Arabia and his World,* (New York, 1976).

Greenberg, L.; *The Jews in Russia: The Struggle for Emancipation 1881-1917,* 2. cilt (Yale, 1951).

Gruenbaum, Y.; *The Growth of the Zionist Movement,* (New York, 1950).

Gunter, P.W.; *The Rise of Reform Judaism,* (New York, 1963).

Gücüyener, Fuad; *Sîna Çölünde Türk Ordusu,* (İstanbul, 1939).

Gün, İ.N./Y.Çeliker; *Masonluk ve Masonlar,* (İstanbul, 1968).

Günaltay, Şemseddin; *Yakın Şark III: Suriye ve Filistin* (Ankara, 1947).

Gürata, M.; *Masonluk Nedir? Ne Değildir?* (Ankara, 1971).

Gürel, Ş.; *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki* (Ankara, 1979).

Ha-am, A.; *Ten Essays on Zionism and Judaism* (Londra, 1922).

Haddar, William W/W. Ochsenwald (der.); *Nationalism in a Non-National State* (Columbus, 1977).

Haım, Sylvia G. (der); *Arab Nationalism: An Anthology,* (Berkeley, 1962).

Halborn, H.; *The History of Modern Germany* (Londra, 1969).

Halidî, M./Ö.Ferruh; *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm* (İstanbul, 1968).

Halil Paşa (derleyen: Taylan Sorgun); *İttihat ve Terakkiden Cumhuriyete: Bitmeyen Savaş* (İstanbul, 1972).

Halpern, B.; *The İdea of the Jewish State* (Can. Mass. 1961).

Hançerlioğlu, O.; *Başlangıcından Bugüne Erdem Açısından Düşünce Tarihi* (İstanbul, 1963).

Hanioğlu, Ş. ; *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902).* (İstanbul, 1985)

----------;*Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (İstanbul, 1981).

Hardinge, C.; *Old Diplomacy* (Londra, 1947).

Hardie, Frank/Irwin Herrman; *Britain and Zion: The Fateful Entanglement* (Belfast, 1980).

Harlowe, John; *Perfidious Albion* (Londra, 1971).

Hart, Liddell; *The Man Behind the Legent Colonel Lawrence of Arabia,* (New York, 1937).

Hasan, Sadi; *İttihat ve Terakki'nin İflası* (İstanbul, 1912).

Haslip, J.; *The Sultan: The Life of Abdülhamid* (Londra, 1958).

Hatif, A.K.; *Düşmanlarımızı Tanıyalım* (İstanbul, 1333/1917).

Heller, J.; *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908-1914* (Londra, 1983).

Helfferich, Karl (Çev. Nesim Ruso); *Alman Feyzi Milisî, 1888-1913* (İstanbul, 1330-1914).

Herzberg, A.(der); *The Zionist İdea: A Historical Analysis and Reader* (New York, 1959).

Herzl, T.; (der) R.Patai; *The Complete Diaries of Theodor Herzl,* 5 cilt (Londra, 1960).

----------; *The Jewish State,* (New York, 1946).

Hess, M.; *Rome and Jerusalem,* (New York, 1945).

Hınsley, F.H. ; (der) British Foreign Policy Under Sir Edward Grey, (Cambridge, 1977).

Hinsley, F.H.; *Power and the Pursuit of Peace,* (Cambridge, 1963).

Hitler, A.; *Kavgam,* (İstanbul, 1972).

Hitti, P.K.; *History of Syria İncluding Lebanon and Palestine,* (Londra, 1957).

Hocaoğlu, M.; *Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler,* (İstanbul, 1976).

Holborn, H. (der); *Republic te Reich,* (New York, 1973).

Holt, P.M., A.S.Lambton/B.Lewis; *The Cambridge History of İslâm,* 2 cilt, (Cambridge, 1970).

Hopwood, D.; *The Russian Presence in Syria and Palestine 1843-1914* (Oxford, 1969).

Hoskins, H.L.; *British Routes to İndia,* (Londra, 1966).

----------; *The Middle East (Problem area in World Politics),* (New York, 1954).

Hourani, Albert; *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939,* (Oxford, 1970).

Howard, Harry, N.; *The King-Crane Commission,* (Beirut, 1963).

----------; *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923,* (Norman, 1931).

Hurewitz, J.C.; *Diplomacy in the Near and Middle East,* 1. cil.t, *(1535-1914)* (New York, 1965).

Hüseyin Hüsnü Emir; *Yıldırım,* (İstanbul, 1337/1923).

Hyamson, Albert, M.; *British Projects for the Restoration of the Jews,* (The British Palestine Committee Publication no. 1. 1917).

----------; *Palestene: A Policy,* (Londra, 1942).

Hyde, H.Montgomery; *Solitary in the Ranks (Lawrence of Arabia as Airman and Private Soldier),* (Londra, 1977).

Ilgar, I; (der) Niyazi Bey; *Resneli Riyazi Bey: Balkanlarda Bir Gerillacı,* (İstanbul, 1975).

İnönü, İsmet (haz. S.Selek); *Hatıralarım,* (İstanbul, 1969).

İsmael, T.Y.; *The Middle East in World Politics,* (Syracuse, 1974)

Jabotinski, V.; *The Story of the Jewish Legion,* (New York, 1945).

----------; *Turkey and The War* (Londra, 1917).

Jacob M.Landau; *Pan-Turkism in Turkey* (Londra, 1981).

Jarvis (C.S.) Bnb; *The Three Deserts,* (Dutton, 1937).

Jessup, H.H.; *Fifty-Three Years in Syria,* (New York, 1910).

Kallen, Horace Meyer; *Zionism and World Politics* , (New York, 1921).

Kamil Paşa; *Hatırat-ı Sadr-ı Esbak Kâmil Paşa* (İstanbul 1913).

Kandemir, F. (der); *Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Bey.*

----------;*Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler: Medine Müdafaası,* (İstanbul, t.y.).

Kara, İsmail (der); *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi,* (İstanbul, 1986).

Karabekir, Kazım; *İstiklâl Harbimiz,* (İstanbul, 1980).

Karadağ, R.; *Petrol Fırtınası,* (İstanbul, 1979).

Karal, E.Z.; *Osmanlı Tarihi,* 8. cilt (Ankara, 1956).

Karaman, Sami Sabit (Çev.); *Yahudi Tarihi ve Siyon Önderlerinin Protokolları,* (Ankara, 1943).

Karasapan, C.T.; *Filistin ve Şark-ül-Ürdün,* (İstanbul, 1942).

Kayyali, Abdul-Wahhab Said; *Palestine: A Modern History* (Londra, t.y.).

Kedourie, E.; *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921,* (Sussex, 1978).

----------; *In the Anglo-Arab Labyrinth (the McMahon-Husayn Correspondence and its Interpretations 1914-1939),* (Cambridge, 1976).

----------; Sylvia G.Haim (der); *Zionism and Arabism in Palestine and Israel,*

(Londra, 1982).

Khairallah, K.T.; *Le Problem du Levant Les Regions Arabes Libérées,* (Paris, 1919).

Khalidi, Rashid İsmail; *British Policy Towards Syria and Palestine 1904-14,* (Londra, 1980).

Kıcıman, Naci Kaşif; *Medine Müdafaası Yahud Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?,* (İstanbul 1971).

Kiernan, R.H.; *Lawrence of Arabia,* (Londra, 1935).

Kimche, Jon; *The Unromantics: The Great Powers and the Balfour Declaration,* (Londra, 1968).

Kırşehirlioğlu, E.; *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri,* (İstanbul, 1963).

Kısakürek, N.F.; *Ulu Hakan Abdülhamid Han,* (İstanbul, 1977).

Kitsikis, Dimitri (çev. Hakkı Devrim); *Yunan Propagandası,* (İstanbul, 1974).

Knightley, Phillip/Colin Simpson; *The Secret Lives of Lawrence of Arabia,* (Londra, 1969).

Kohn, Hans: *A History of Nationalism in the East,* (New York, 1929).

----------; *Nationalism and İmperialism in the Hither East,* (Londra, 1932).

Koch, H.; *The Mind of Germany,* (Londra, 1965).

----------;*The Origin of the First World War,* (Londra, 1972).

Kodaman, B.; *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* (İstanbul, 1980).

Koestler, Arthur; *Promise and Fulfilment (Palestine 1917-1949)* (Londra, 1949).

Krausnick, H./M.Brozsat; *Anatomy of the SS State,* (Londra, 1973).

Kuntay, M. Cemal, *Üç İstanbul,* (İstanbul, 1976).

Kuran, Ahmed Bedevi; *İnkilâb Tarihimiz ve Jön Türkler,* (İstanbul, 1945).

----------; *Osmanlı İmparatorluğunda İnkilâp Hareketleri ve Milli Mücadele,* (İstanbul, 1959).

Kuran, E.; *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti 1827-47,* (İstanbul, 1957).

Kushner, D.; *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu,* (İstanbul, 1979).

Kutay, C.; *Bilinmeyen Tarihimiz,* (İstanbul, 1974).

----------; *Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi,* (İstanbul, 1964).

----------; *Necid Çöllerinde Mehmed Akif,* (İstanbul, 1978).

----------; *Lawrens'e Karşı Kuşçubaşı,* (İstanbul, 1978).

----------; *Müslüman Kardeşler Hareketi,* (İstanbul, 1977).

----------; *31 Mart İhtilâlinde Sultan Hamid,* (İstanbul, 1977).

----------; *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları,* (İstanbul, 2. baskı, 1983).

----------; *Tarih Sohbetleri,* 7. cilt (İstanbul, 1968).

----------; *Üç Paşalar Kavgası,* (İstanbul, 1978).

Kutluay, Y.; *Türkiye ve Siyonizm,* (İstanbul, 1965).

Küçük, A.; *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi,* (İstanbul, 1980).

Külçe, S.; *Frizovnik Toplantısı ve Meşrutiyet,* (İstanbul, 1944).

Kürkçüoğlu, Ö.; *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, 1908-1918,* (Ankara, 1982).

Lacey, R.; *The Kingdom: Arabia and the House of Sa'ud,* (New York, 1981).

Langer, W.L.; *European Alliances and Alignments, 1871-1890,* (New York, 1950).

----------;*The Diplomacy of İmperialism 1890-1902,* 2 cild (New York, 1935).

R.Lansing; *The Peace Negotiations: A Personal Narrative,* (New York, 1969).

Laqueur, Walter; *A History of Zionism,* (New York, 1978).

----------; (der); *The Arab-Israeli Conflict: A Reader,* (Londra, 1969).

Lawrence, A.W.(der); *T.E.Lawrence by His Friends,* (Londra, 1937).

Lawrence, T.E.; *Seven Pillars of Wisdom,* (New York, 1935).

----------; *Revolt in the Desert,* (New York, 1927).

Leon, A.; *The Jewish Question: A Marxist İnterpretation,* (New York, 1970).

Leslie, Shane; *Mark Sykes: His Life and Letters,* (Londra, 1923).

Lewen, P.E.; *The German Road to the East,* (Londra, 1916).

Lewis, B.; *The Emergence of Modern Turkey,* (Londra 1961).

Lipsky, L.; *A Gallery of Zionist Profiles,* (New York, 1966).

Mahmud Muhtar Paşa; *Balkan Harbi,* (İstanbul, 1979).

----------; *Maziye Bir Nazar,* (İstanbul, 1341/1925).

Mandel, Neville, J; *The Arabs and Zionism Before War I,* (California, 1976).

Mann, G.; *The History of Germany Since 1789,* (Middlesex, 1974).

Mansfield, P.; *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası,* (İstanbul, 1975).

----------; *The Arabs,* (Londra, 1978).

Ma'oz, Moshe (der); *Studies on Palestine During the Ottoman Period,* (Kudüs, 1975).

Margalith, I.; *Le Baron Edmond de Rothschild et la Colonisation Juive en Palestine 1882-1899,* (Paris, 1957).

Marlowe, John; *Arab Nationalism and British İmperialism* (New York, 1961).

----------; *Perfidious Albion (The Origins of Anglo-French Rivalry in the Levant),* (Londra, 1971).

Marx, K.; *A World Without Jews,* (New York, 1959).

Massey, W.T.; *Allenby's Final Triumph,* (Londra, 1920).

Mc. Cullagh, F.; *The Fall of Abd-ül Hamid,* (Londra, 1910)

Medlicott, W.N.; *The Congress of Berlin and After,* (Londra, 1938).

Mehmed Enisî; *Alman Ruhu,* (İstanbul, 1330/1914).

Mehmet Nihat; *Büyük Harb 1914-1918,* (İstanbul, 1928).

Mehmet Rauf; *İttihad ve Terakki Cemiyeti Ne idi?.* (İstanbul, 1327/1911).

Mehmet Selahaddin; *Bildiklerim: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Maksad-ı Tesis ve Suret-i Teşkili ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felâket ve İnkisâmı,* (Kahire, 1329/1913).

Meram, K; *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi,* (İstanbul, 1969).

Willman, Richard; *Britain and the Eastern Question 1875-1978,* (Oxford, 1979).

Milner, W.; *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927,* (Cambridge, 1936).

Mısırlıoğlu, Kadir; *Lozan: Zafer mi? Hezimet mi?,* (İstanbul, 1971).

Moltke, H. von; *Essays, Speeches and Memoirs,* (Londra, 1893).

Mosse, G.L.; *Germans and Jews,* (Londra, 1968).

----------; *The Crisis of Germaniç Ideology,* (Londra, 1970).

Mousa, Suleyman; *T.E.Lawrence, An Arab view,* (Londra, 1966).

Muhiddin, Baha; *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da,* (Bursa, 1915).

Muhsin, A.; *Siyonizm Tehlikesi,* (İstanbul, 1913).

Nadir, T.; *Beynelmilel İhtilâl fırkaları,* (İstanbul, 1326/1910).

Nalbandian, L.; *The Armenian Revolutionary Movement,* (Berkeley, 1963).

Naudon, P.; *Tarihte ve Günümüzde Masonluk,* (İstanbul, 1968).

Nesim Mazliyah; *Osmanlı Parlamentosu Beynelmilel Sulh Heyeti,* (İstanbul, 1329/1913).

Netcheolodon, Gnl. (çev. Vecdi Bürün); *Rus İhtilâli ve Yahudiler,* (İstanbul, 1978).

N. Nicolaides; *L'Empire Ottoman: Une Année de Constitution 11/24 Jullet 1908- 11/24 Jullet 1909,* (Brüksel, 1909).

Niyazi Bey; *Hatırat-ı Niyazi,* (İstanbul, 1331/1915).

Noradounghıan, H.; *Vers la Guerre Balkanigue,* (İstanbul, 1950).

Nordau, A./M.; *Max Nordau: A Biography,* (New York, 1943).

Nuseibeh, Hazem Zaki; *The İdeas of Arab Nationalism,* (New York, 1959).

Nutting, Anthony; *Lawrence of Arabia (The Man of The Motive),* (New York, 1961).

Ocampo, Victoria; *338171 T.E. (Lawrence of Arabia),* (New York, 1963).

Okyar, F.; *Üç Devirde Bir Adam,* (İstanbul, 1980).

Oliphant, L.; *The Land of Gilead,* (Londra, 1880).

Onat, M.V.; *Yakın Tarihimizde Masonluk Üzerine Bir Derleme,* (İstanbul, 1971).

Ortaylı, İlber; *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu,* (Ankara, 1981).

Osman, Nuri; *Abdülhamid Han-ı Sani ve Devr-i Saltanatı,* 3 cild (İstanbul, 1326/1910).

Osmanoğlu, A.; *Babam Abdülhamid,* (İstanbul, 1960).

Öke, Mim Kemâl; *II. Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Meselesi,* (İstanbul, 1981).

----------; *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914,* (İstanbul, 1982).

----------; *Vambery: Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü,* (İstanbul, 1985).

----------; *Ermeni Meselesi 1914-1923,* (İstanbul, 1986).

----------; *Musul Meselesi Kronolojisi 1916-1926,* (İstanbul, 1987).

----------; *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi: Hilâfet Hareketi 1919-1926;* (Ankara, 1988).

Örs, H.; *Musa ve Yahudilik,* (İstanbul, 1966).

Öztuna, T.Y.; *Resimlerle 93 Harbi Tarihi,* (İstanbul, 1969).

----------; *Türkiye Tarihi,* 12. cilt (İstanbul, 1965).

Patterson, J.H.; *With the Judeans in the Palestine Campaign,* (Londra, 1922).

----------; *With the Zionists in Gallipoli,* (Londra, 1916).

Pears, E.; *Life of Abdülhamid,* (Londra, 1917).

Petrosyan, Y.A.; *Sovyet Gözüyle Jön Türkler,* (İstanbul, 1974).

Philipson, D.; *The Reform Movement in Judaism,* (Londra, 1931).

Pınsker, L.; *Autoemancipation!,* (Londra, 1891).

Poliakov, L.; *A History of Anti-Semitism,* 3. cilt (Londra, 1975).

----------; *Histoire de L'Antisémitisme,* (Paris, t.y.).

Porath, Y.; *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929,* (Londra, 1974).

Price, Philip, (çev. S. Atalay); *Türkiye Tarihi,* (İstanbul, 1977).

Pulzer, P.C.S.; *The Rise of Political Antisemitism in Germany and Austria,* (Londra, 1964).

Rabinowicz, Oscar, K.; *Arnold Toynbee on Judaism and Zionism: A Critique,* (Londra, 1974).

Ramsaur, E.; *Jön Türkler ve 1908 Devrimi,* (İstanbul, 1972).

Rey, Ahmet Reşit; *Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922),* (İstanbul, 1945).

Richards, Vyvyan; *Portrait of T.E. Lawrence,* (Londra, 1936).

Rıza Nur; *Hayat ve Hatıratım,* (İstanbul, 1967).

----------; *Hürriyet ve İtilâf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?,* (İstanbul, 1334/1918).

Rıza Süleyman; *Harbî Umumide Türkiye Ölüm Yolunda,* (İstanbul, 1335/1919).

Roy, G.; *Abdul Hamid, Le Sultan Rouge,* (Paris, 1936),

Ruppin, A.; *Building Israel: Selected Essays 1907-1935,* (New York, 1949).

----------; *Three Decades of Palestine,* (Londra, 1936).

----------; *The Jews of Today,* (Londra, 1913).

Saab Hassan; *The Arab Federalists of the Ottoman Empire.* (Amsterdam, 1958).

Sachar, Howard M.; *A History of Israel: From the Rise of Zionism to our Time,* (New York, 1979).

----------; (der) *Zionism and the Jews' Future,* (Londra, 1956).

----------; *Zionist Portraits and Other Essays,* (Londra, 1959).

Sadık; *Dönmelerin Hakikati,* (İstanbul, 1335/1919).

Said Paşa; *Hatırat-ı Said Paşa,* 3. cilt (İstanbul, 1912).

Said Halim Paşa; *Buhranlarımız,* (İstanbul, t.y.).

Sakarya, M.; *Masonluk Hakkında Mücmel Fikirler,* (İzmir, 1952).

Savage, Raymond; *Allenby of Armageddon,* (Londra, 1952).

Saygh, F.; *Zionist Diplomacy,* (Beirut, 1967).

Schama, Simon; *Two Rothschilds and the Land of Israel,* (New York, 1978).

Joseph, B. Schectetman; *Rebel and Statesman: The Vladimir Jabotinsky Story,* (New York, 1978).

Joseph, B. Schectetman; *Rebel and Statesman: The Vladimir Jabotinsky Story,* (New York, 1956).

Schulmann, M.; *Moses Hess: Prophet of Zionism,* (Londra, 1963).

Sciaky, I; *Le Sionisme,* (İstanbul, 1934).

----------; *Farewell to Salonica,* (Londra, 1946).

Selahaddin Adil Paşa; *Hayat Mücadeleleri,* (İstanbul, 1982).

Servet-i Fünûn; *Dreyfüs Meselesi,* (İstanbul, 1315/1899).

Samih N. Tansu (Anlatan: H. Ertürk); *İki Devrin Perde Arkası,* (İstanbul, 1964).

Seton-Watson, R.W.; *Rise of Nationalism in the Balkans,* (Londra, 1917).

Sevilla-Sharon, Mashe; *İsrail Ulusunun Tarihi,* (Tel-Aviv. 1981).

Sevinç, N.; *Ordular, Masonlar ve Komünistler,* (İstanbul, 1971).

Shaw, S.J./E.K.; *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey,* (Cambridge, 1978).

Shorrock, W.I.; *Frenche Imperialism in the Middle East,* (Wisconsin, 1976).

Sibner, E.; *Moses Hess,* (Leiden, 1966).

Simon, L.; *Achad Ha-am: A Biography-* (Londra, 1960).

----------; (Der); *Selected Essays by Achad Ha-am,* (Philadelphia, 1962).

----------; *Studies in Jewish Nationalism,* (Londra, 1960).

Sırma, İ. Süreyya; *Hz. Peygamber Devrinde Yahudi Meselesi,* (İstanbul, 1984).

Sliyepçevig, D.; *The Macedonian Question: Struggle for Southern Serbia* (Chicago, 1958).

Soko, Z.Ş.; *Mahmut Şevket Paşa,* (İstanbul, t.y.).

Sokolow, N.; *History of Zionism,* 2. cilt (Londra, 1919).

Sousa, N.; *The Capitulatory Regime of Turkey,* (Londra, 1933).

Soysal, İ.; *Türkiye ve Dünya'da Masonluk ve Masonlar,* (İstanbul, 1978).

Söylemezoğlu, G.K.; *Başımıza Gelenler,* (İstanbul, 1968).

----------; *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892-1922,* I. cilt, (İstanbul, 1949).

Stein Leonard; *The Balfour Declaration,* (Londra, 1961).

Stern, F.; *The Politics of Cultural Despair,* (California, 1961).

Steward, D.; *Theodor Herzl,* (Londra, 1974).

Stıt, George; *A Prince of Arabia (The Emir Shereef Ali Haidar),* (Londra, 1948).

Stores, Ronald; *Orientations,* (Londra, 1937).

Stoddard, Philip Hendrick; *The Ottoman Govt and the Arabs 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilat-ı Mahsusa,* (Princeton, 1963).

Straus, O.S.; *Under Four Administrations,* (New York, 1925).

Sykes; *The Caliph's Last Heritage,* (Londra, 1915).

----------; *Dar-ül-İslâm,* (Londra, 1904).

Syrkin, N.; *Essays in Socialist Zionism,* (New York, 1925).

Şerif Paşa; *İttihad ve Terakki'nin Sahtekârlıklarına, Denaetlerine belend bir seda-yı lanetimiz,* (Paris, t.y.).

----------; *Mücahede-i Vataniye: Muhalefet-i İttihad ve Terakki Cemiyeti,* (İstanbul, 1330/1914).

Şeyh Muhsin Fani; *On Temmuz İnkilâbı ve Netayiçi: Türkiye İnkirâzının Saikleri; Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri,* (İstanbul, 1336/1920).

Tabbara, A.A.; *Kur'an Açısından Yahudi Menşei ve Karakteri,* (Konya, 1978).

Tahsin Paşa; *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları,* (İstanbul, 1931).

Tal, H.; *Christians and Jews in Germany,* (Londra, 1974).

Tanyu, H.; *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler,* 2. cilt. (İstanbul, 1976).

Taxil, Leo (çev. A.M. ve M.R.); *Les Mystéres Franc Maçonnerie (Farmasonlar: Maksad ve Meslekleri),* (İstanbul, t.y.).

Taylor, A. J. P.; *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918,* (Oxford, 1974).

----------; *Prelude to Israel: An Analysis of Zionist Diplomacy 1897-1947,* (New York, 1959).

T. C. Gn. Kur.; *Ataşe; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,* C. IV. (Ankara, 1979).

Tepedelenlioğlu, N.N.; *İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han,* (İstanbul, 1960).

Thomas, Lowell; *With Lawrence in Arabia,* (New York, 1924).

Thompson, D.; *Europe Since Napoleon,* (Middlesex, 1972).

Tibawi, A.L.; *A Modern History of Syria (Including Lebanon and Palestine),* (Londra, 1969).

----------; *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine 1914-1921,* (Londra, 1978).

----------; *British Interests in Palestine 1800-1900,* (Londra, 1961).

----------; *Islamic Education,* (Londra, 1972).

Toprak, Z.; *İttihat ve Terakki'nin "Millî İktisat Politikası",* (İstanbul, 1982).

Toynbee; *The Western Question in Greece and Turkey,* (Londra, 1923).

----------; /Kırkwood; *Turkey,* (1924).

Trask, Roger R.; *The United States' Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939,* (Minneapolis, 1971).

Tuckman, B.; *Practicing History* (New York, 1981).

Tugay, A.; *İbret,* 2. cilt. (İstanbul, 1962).

Turner, L.C.F.; *Origins of the First World War,* (Londra, 1972).

Tunaya, T.Z.; *Hürriyet'in İlanı,* (İstanbul, 1959).

----------; *İslâmcılık Cereyanı,* (İstanbul, 1962).

----------; *Türkiye'de Siyasal Partiler, 2: Mütâreke Dönemi,* (İstanbul, 1986).

Turan, İ.; *Cumhuriyet Tarihimiz: Temeller, Kuruluş ve Millî Devrimler,* (İstanbul, 1967).

Turan, Mustafa; *Taşkışlada 31 Mart Faciası,* (İstanbul, 1964).

Turnar, L.C.F.; *Origins of the First World War,* (Londra, 1972).

Türkgeldi, A.F.; *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye,* 2. cilt, (Ankara, 1957-60).

----------; *Görüp İşittiklerim,* (Ankara, 1949).

Tütsch, Hans, E.; *Facet of Arab Nationalism,* (Detroit, 1920).

Unat, F.R. (der); *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi (II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi,* (Ankara, 1960).

Unesco; *The Third Reich,* (Londra, 1955).

Urofsk, Melvin, F.; *American Zionism From Herzl to the Holocaust,* (New York, 1975).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Mekke-i Mükerreme Emirleri,* (Ankara, 1972).

Uşaklıgil, H.Z.; *Kırk Yıl,* (İstanbul, 1969).

----------; *Saray ve Ötesi,* (İstanbul, 1965).

Ülkü, F.; *Dünya'da ve Türkiye'de Masonluk,* (İstanbul, 1965).

Ülman, H.; *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş* (Ankara, 1973).

Vardar, G.; (der); *İttihad ve Terakki'nin İçinde Dönenler,* (İstanbul, 1969).

Vital, D.; *The Origins of Zionism,* (Oxford, 1975).

Von Papen, Franz (çev.B.Connell); *Memoirs,* (Londra, 1952).

Von Sanders, Liman (çev. M.Ş. Yazman); *Türkiye'de Beş Yıl,* (İstanbul, 1968).

Wavell, A.P.; *The Palestine Campaigns,* (Londra, 1928).

Wallach, J.L. (der); *Germany and the Middle East 1835-1939,* (Tel-Aviv, 1975).

Weber, Frank, G.; *Eagles on the Crescent (Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance 1914-1918)* (Ithaca, 1970).

Weizmann, Chaim; *Trial and Error,* (Londra, 1950).

Webster, N.H.; *Secret Societies and Subersive Movements,* (Londra, 1928).

Williams, A.; *Britain and France in the Middle East,* (Londra, 1968).

Winstone, H.V.F.; *Captain Shakespear: A Portrait,* (Londra/New York, 2. baskı. 1978).

Wolf, L.; *Notes on the Diplomactic History of the Jewish Question,* (Londra, 1919).

Dr. Yak; *Şarkta Almanya,* (Istanbul, 1331/1915).

Yalman, A.Emin; *Turkey in the World War,* (Yale, 1930).

Yalçın, H.C.; *Siyasal Anılar,* (İstanbul, 1976).

----------; *Talat Paşa,* (İstanbul, 1943).

Yeniay, İ.H.; *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi,* (Istanbul, 1964).

Yerasimos, S. (çev. B. Kurucu); *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye,* (İstanbul, 1975).

Yılanlıoğlu, İ.H.; *Siyonizm, Komünizm ve Masonluk,* (İstanbul, 1968).

Yunus Nadi; *İhtilal ve İnkılab-ı Osmanî,* (İstanbul, 1325/1909).

Yücebaş, H.; *Filozof Rıza Tevfik: Hayatı, Hatıraları ve Şiirleri,* (İstanbul, 1978).

Zafir, İ. İ. (çev. A. Aytekin); *İslâm Dünyasında İngiliz Emperyalizmi: Kadiyanilik,* (İs-

tanbul, 1985).

Zeine, N. Zeine; *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism,* (Beyrut, 1958).

----------; *The Struggle for Arab Independence (Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria),* (Beyrut, 1960).

Z. M.; *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldıkları (Yahut Tarih-i Matem),* (İstanbul, 1326/1910).

B

MAKALELER

Adler, Selig; The Palestine Question in the Wilson Era, Jewish Social Studies, X(4 (Oct. 1948).

Agronsky, Gershon; "Troubles of the Zionists in Palestine" *Current History,* XV/I, (Oct. 1921).

Altınay, A.R.; "Mülteciler Meselesine Dair" *Türk Tarih Encümeni Mecmuası,* 12/89; 13/90.

Angel, J.B.; "The Turkish Capitulations", *American Historical Review,* VI, (January, 1961).

Ataöv, Türkkaya; "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar" *A.Ü.S.B.F.Dergisi,* XXV,/3 (Eylül, 1970).

Baker, D. Newton; "Why We Went to War". *Foreign Affairs,* XV/1 (Ekim, 1936).

Ben-Zvı, Itzhak; "Eretz Israel under Ottoman Rule 1517-1917" İn Louis Finkelstein (der), *The Jews: Their History, Culture and Religion,* (New York, 1960).

Berger, Elmer; "Disenchantment of a Zionist" *Middle East Forum,* XXXVIII, 1962 April.

F.W. Brecher; "Charles R. Crane's Crusade for the Arabs 1919-39" *Mes,* XXIV/1 (Jan, 88).

Sumeiry, M.R.; "Theodor Herzl and the Armenian Question", *Journal of Palestine Studies,* VII/1, (August, 1971).

Buxton, N.; "Young Turkey After Two Years", *The Nineteenth Century and After,* (March, 1911).

Carmel, A.; "The Political Significance of German Settlements in Palestine 1868-1918),

J.L.Wallach (der); *Germany and the Middle East 1835-1939,* (Tel-Aviv, 1975).

Cloetta, D.J.; "Ottoman Censorship in Lebanon and Syria 1876-1908", *International Journal of Middle Eastern Studies* (1), 1979.

Cohen, S.A.; "Israel Zangwill's Project for Jewish Colonisation in Mesapotamia: Its Context and Character" *Middle Eastern Studies,* 16/3, (October, 1980).

Dawn, C.E.; "The Formation of Pan-Arab Ideology in the Interwar Years," *Ijmes,* C.XX, no. 1 (Şubat 1988).

"Creating and Independent Syria" *Current History,* XIV/6 (Eylül, 1921).

Elkus, Abram, I; "Problem in the Reconstruction of the Ottoman Empire" *The Annals* (Until Reconstruction) LXXXIV (July, 1919).

David Farhi; "Documents on the Attitude of the Ottoman Govts Towards the Jewish Settlement in Palestine After the Revolution of the Young Turks (1908-1919)" Moshe Ma'oz (der); *Studies on Palestine During the Ottoman Period,* (Jerusalem, 1975).

Farhi, D.; "The Şeriat as a Political Slogan-or the İncident of the 31 st March", *Middle Eastern Studies,* VII, 3. 1971.

Frankfurter, Felix; "The Palestine Situation Restated, *Foregin Affairs,* IX/3 (April, 1931).

Friedman, I.; "Lord Palmerston and the Protection of Jews in Palestine 1839-1851", *Jewish Social Studies,* XXX, (January, 1968).

Friedman, Isaiah; "The Austro-Hungarian Government and Sionism: 1897-1918", 1) *Jewish Social Studies,* XXVII/3, (July, 1965) ve 2) *Jss,* 4 (October, 1965).

Galanté, A.; "Abduh Hamid II. Et le Sionisme", *Hamenora (Organ Périodique des Buné du Districk D'orient),* Jan, Mars 1933, İstanbul.

Gelber, N.M.; "An Attempt to Internationalize Salonika 1912-13 "*Jewish Social Studies,* XVII/2 (April, 1955).

----------; "Philipp Michael de Newlinski", *Herzl Year Book,* (der), R. Patai), II. cilt, (New York, 1959).

Gillon, D.Z.; "The Antecedents of the Balfour Declaration", *Mes* (/2 (Mayıs, 1969).

Goldstein, Judith; "Ethnic Politics: The Amerikan Jewish Committee as Lobbyist 1915-1917", *American jewish Historical Quarterly,* (September, 1975).

Gorni, Yosef; "Attitides to Arab-Jewish Confrontation as Reflected in the Hebrew Press, 1900-1918", *Zionism,* C/I/I (Bahar 1980)

Güralp, Şerif; "1918 Senesinde Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den çekilişinde 3. Süvari tümeninin hareketleri", *Askeri Mecmua,* no. 120 (İstanbul, 1941).

Harris, Elisabeth; "How Mustapha Kemal Formed His Army", *Current History,* XVII/2 (November, 1922).

Heller, Joseph; "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire: The Road to War", *MES,* C.XII/I (Ocak. 1976).

Herman, Klaus J.; "Political Response to the Balfour Declaration in İmperial Germany: German Judaism," *Middle East Journal,* XIX (yaz, 1965).

Howard, Norman; "The Balfour Declaration in American Foreign Policy", *Middle East Forum,* XXXVIII (December, 1962).

Hurgronje, Snouck; "Islâm and Turkish Nationalism", *Foreign Affairs,* vol: 3, 1924.

Jewett, Frank; "Why we did not declare War on Turkey?" *Current History,* C.XIV/ (6 Eylül, 1921).

Karasapan, C.T.; "Atatürk Örneğinin Yakın ve Ortadoğu'daki Etkileri", *Atatürk Devrimleri, I. Milletlerararası Sempozyum Bildirileri* (İstanbul, 1973).

Karpat, Kemâl; "Ottoman Immıgration Polities and Settlement in Palestine", *Settler Regimes in Africa and the Arab World: The Illusion of Endurance,* Der: İbrahim Abu-Lughod, Baha Abu-Laban (İllinois, 1974).

Kaufman, Edy; "The French Pro-Zionist Declarations of 1917-1918", *MES,* 15/3 (Ekim, 1979).

Kedourie, Elie; "Sir Mark Sykes and Palestine 1915-16", *MES,* 6/3 (Ekim, 1970).

----------; "Young Turks, Freemasons and Jews" *Middle Eastern Studies,* 7, (January, 1971).

Keyder, Ç.; "The Political Economy, of Turkish Democracy", *New Left Review,* 115, (May-June, 1979).

Khadduri, Majid; "Aziz Ali Al-Mısri and the Arab Nationalist Movement", *St. Antony's Papers,* no. 17 (Oxford, 1965).

Khalidi, R.; "The Role of the Press in the Early Arab Reaction to Zionism", *Liban, remises en cause Peoples Mediterranéens,* no. 20 (Temmuz-Eylül, 1982).

----------; "The Press as a Source for Modern arab Political History: Abd Al-Ghani Al- Urasi and Al-Mufid" *Arab Studies Quarterly,* 3/1 (Winter. 1981).

Kısakürek, N. Fazıl; "İkinci Vesika", aynı yazar, *Rapor II,* (Ağustos, 1980).

Kurat, Y.T.; "1877-78 Osmanlı Rus Harbinin Sebepleri" *Belleten,* 26, 1962.

Landau, J.; "An Arab Anti-Turk Handbill, 1881 *"Turcica,* IX/1, 1977.

Lebow, Richard, N.; "World War and the Balfour Declaration", *Journal of Modern History,* C.IV. (Aralık, 1968).

Levontian, Levon K.; "The Teaching of Turkish in the New Era; *Al Kulliyeh* -I/4 (May, 1910).

"Lord Balfour's Personal Position on the Balfour Declaration", *MEJ* XXII (Summer 1968).

Manuel, E.Frank; "The Palestine Question in Italian Diphomacy; 1917-1920", *Journal of Modern History,* C.XXVII/3 (Eylül, 1955).

Marquis, Alice Goldfarb; "War as Weapons: Propaganda in Britain and Germany During teh First World War", *Journal of Contemporary History,* 13(1978).

Marmorstein, Emile; "A Note on Damascus, Homs, Hama and Aloppo" A. Hourani (der); *St. Anthony's Papers,* no.11; *Middle Eastern Affairs,* (İllinois, 1961).

Mc Fadyean, Sir Andrew; "İmmigration and Labor in Palestine", *Foreign Affairs,* 12/4 (July, 1934).

D. H. Miller; "The Origins of the Mandates System" *Foreign Affairs,* C. VI/2 (Ocak, 1928).

Mousa, Suleiman; "A Matter of Principle: King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine", *Ijmes,* 9. 1978.

Nevinson, Henry W.; "Arabs and Jews in Palestine" *Foregn Affairs* 8/2 (January, 1930).

Olson, Robert W.; "Jews in the Ottoman Empire and Their Role in Light of Documents: Addenda and Revisions to Gibb and Bowen" *Tarih Enstitüsü Dergisi,* sayı: 7-8, 1976-77, (İstanbul, 1977).

Öke, Mim Kemâl; "Arabic Studies in Modern Turkey: Themes, Approaches and Sources," *Foreign Policy,* XII/1-2 (Ankara, 1985).

----------; "Zionists and the Ottoman Foreign Ministry During the Reign of Abdulhamid II." *Arab Studies Quarterly,* 2/4, (Colombia, 1980).

Perlman, M.; "Chapters of Arab-Jewish Diplomacy: 1918-1922" *Jewish Social Studies,* C. VI (1944).

Philby, H. St.J.B.; "The Arabs and the Future of Palestine" *Foreign Affairs,* 16/1 (October. 1937).

Racaagnı M.; "French Economic Interests in the Ottoman Empire", *International Journal of Turkish Studies,* (II), 1980

Raymond, A.; "The Ottoman Conquest and the Development of the Great Arab Towns", *International Journal of Turkish Studies,* 1/1 (1979-80).

Reinharz, J.; "Three Generations of German Zionism", *The Jerusalem Quarterly,* C. IX. (Güz, 1978).

Roi, Yaacov; "The Zionist Attitude to the Arabs 1908-1914" *Middle Eastern Studies,* IV. (1967-8).

Saltukgil, Haluk V.; "Osmanlı Ülkesinde Teşkilatlanan Yahudi Milis Kuvvetleri", *BBTD,* sayı: 12 (Eylül-Ekim, 1968).

Samuel, Viscount (Herbert); "Alternatives to Partition" *Foreign Affairs* 16/1, (October, 1937).

Seton-Watson, R.; "Pan-German Aspirations in the Near East", *Journal of the Royal Socity of Arts,* 64, 31 March 1916.

Seymour Charles; "American Neutrality: The Experience of 1914-1917" *Foreign Affairs,* XIV/1 (Ekim, 1935).

Shavıt, Yaakov; "Fire and Water: Ze'ev Jabotinsty and the Revisionist Movement" *Zionism,* no. 4 (Autumn, 1981).

Shaw, Stanford J.; "Ottoman Population Movements During the Last Years of the Empire: 1885-1914: Some Preliminary Remarks" *Osmanlı Araştırmaları/Journal of Ottoman Studies,* I (İstanbul, 1980).

Stein, Lonard; "The Jews in Palestine" *Foreign Affairs,* IV./3 (Nisan, 1926).

Tarver, Linda; "In Wisdom's House: T. E. Lawrence in the Near East", *Journal of Contemporary History,* XIII, 1978.

Taylor, Alan; "Zionist İdeology: An Interpretive Analysis, pp. 431-442 *MEJ,* XVIII/4 (Autumn, 1964).

Tevetoğlu, F.; "Hicaz'da il Modern Eğitim Kuruluşları ve Türkler", *Türk Kültürü,* (Eylül, 1986).

"The Turkish Committee and Islam", *Near East,* C.XI/276, 18.viii.1916.

Tibawi, A.L.; "T.E. Lawrence, Faisal and Weizmann: The 1919 Attempt to Secure an Arab Balfour Declaration" *Royal Central Asıan Journal,* 56/II (June, 1969).

Tress, Madeleine; "Fascist Comperent in the Political Thougth of Vladimir Jabotinsky", *Middle East Studies Association*'un 17. kongresinde (Kasım, 1983, Chicago) sunulan bildiri.

Ussishkin, Anne; "The Balfour Declaration and its Makers"s, *MES,* VI/I (Ocak, 1970).

Vambery, A.; "Personal Recollections of Abdülhamid II and His Court" *The Nineteenth Century and After,* LXV, (388), 1909; LXVI (389), 1909.

----------; "The Future of Constutional Turkey, *The Nineteenth Century and After,* no: CCCLXXXV, (March, 1909).

Vital, D.; "Zangwill and Modern Jewish Nationalism" *Modern Judaism,* (Ekim, 1984).

Weltmann, Saadia E.; "Germany, Turkey and the Zionist Movement 1914-1918", *Review of Politics* (April, 1961).

William L. Ochsenwald; "The Vilayet of Syria, 1901-1914: A Re-examination of Diplomatic Documents as Sources" *MEJ,* (Winter, 1968).

Wrigley, W.D.; "Germany and the Turco-İtalian War, 1911-1912" *International Journal of Middle Eastern Studies,* (II) 1980.

Yale, William; "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", *World Politics,* (Nisan, 1949).

V

REFERANS KAYNAKLARI

The New Cambridge Modern History, C.XII: *The Shifting Balance of World Forces 1898-1945* (Cambridge, 1977).

Dexter, B. (der.); *The Foreign Affairs: 50-Year Bibliography* (New York/Londra, 1972).

Encyclopaedia Judaica (Kudüs, 1973).

Gilbert, M.; *The Arab-Israeli Conflict: Its History in Maps* (Londra, 1976).

Guide to the National Archives of the United States (Washington, 1974).

Holt, P.M./Ann K.S. Lambton/B.Lewis (der.); *The Cambridge History of Islam* (Cambridge, 1977).

İslâm Ansiklopedisi

Jones, Philip (der.); *Britain and Palestine, 1914-1948: Archival Sources for the History of the British Mandete* (Oxford, 1979).

Patai, Raphael (der.); *Encyclopadia of Zionism and Israel* (New York, 1971).

The Recods of the Foreign Office, 1782-1939 (Londra, 1969).

İNDEKS

- A -

A. Gobineau: 289

Aaronshon: 288, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 310.

Abbasîler: 371

Abdi Muhtar Bey: 302

Abdullah: 393, 395, 399, 420, 434.

Abdullah Cevdet: 202

Abdülaziz Mecdî Efendi: 155

II. Abdülhamid: 13, 18, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72 73, 74, 75, 76, 77, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 98, 99, 102, 104, 105, 110, 127, 128, 131, 137, 139, 143, 145, 149, 150, 152, 154, 156, 170, 171, 175, 178, 184, 186, 196, 237, 251, 270, 285, 292, 293, 294, 296, 348, 353, 360, 367, 371, 461, 470, 489, 490, 491.

Abdülhamid Zöhravî Efendi: 175, 184.

Abdülkadir el-Muzaffer: 429

Abdülkerim Rafiğ: 425

Abdülvehab İngilizî: 194

Abraham: 34

Abraham Blum: 302

Absalom Feinberg: 297, 298, 299, 300.

Acara: 238

Achad Ha-am: 80, 131

Adana: 254

Aden: 148

Adolf: 30

Adolf Stoecker: 29

Adolphe Cremieux: 35, 36.

Afganistan: 239, 241, 279, 369, 371, 372, 420.

Afrika: 209, 360, 365.

Ağlama duvarı: 408

Âhâli fırkası: 156, 175.

Ahlit: 297, 298, 299, 300.

Ahlit Tarım Deneme İstasyonu: 298

Ahmed Bayhum: 188, 189.

Ahmed Efendi: 233

Ahmed Emin: 350, 351, 352.

Ahmed Nesimi Bey: 316

Ahmed Reşid Bey: 99

Ahmet Agayef: 146, 185.

Ahmet Cevdet: 348, 349, 452, 453, 462, 463.

Ahmed Rıza: 130, 142.

Ahmed Tevfik Paşa: 49, 50, 71, 86.

Ajko: 318

Akabe: 280
Akdeniz: 67, 92, 134, 145, 254, 290, 300, 375.
Akka: 12, 13, 59, 79, 121, 126, 200, 201, 216, 230.
Akka Redif Fırkası: 216
el-Aksa Camii: 428
Alatini Köşkü: 110
Albert Antebî: 328
Albert Hazan: 464
Albert Hyamson: 309
Aleks: 298, 301, 304.
Alexander Marmorek: 64
II. Alexandre: 32, 38.
III. Alexandre: 33
Alfred Dreyfus: 31, 160.
Dr. Alfred Nossig: 143, 145, 147.
Alfred Von Kiderlen Wacter: 145
Alfred Zimmerman: 145
Ali: 395
Ali Ekrem Bey: 99, 102, 136.
Ali Ferruh Bey: 62, 70, 89, 90, 91, 105, 115.
Ali Fuat Bey: 301
Ali Fuat Paşa: 410
Ali Haydar Bey: 282, 355.
Ali Rıza Paşa: 445
Ali Şükrü Bey: 431, 432.
Aliyah: 164
Allah: 78, 303, 437.
Allegemine Zeitung: 87
Allenby: 269, 285, 300, 303, 304, 336, 337, 357, 380, 393, 427.
Alman (-lar): 24, 25, 28, 37, 58, 67, 68, 82, 86, 106, 143, 145, 146, 147, 148, 164, 168, 178, 179, 191, 216, 247, 248, 251, 256, 257, 263, 287, 289, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 325, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 345, 355, 369, 461.
Alman Birliği: 26
Alman Musevisi: 253
Alman İmparatorluğu: 26
Alman-Musevi Kolonizasyon Örgütü: 135
Alman-Siyonist İşbirliği: 494
Almanca: 34
Almanya: 12, 13, 14, 27, 32, 36, 68, 69, 80, 86, 87, 93, 105, 106, 110, 112, 116, 120, 121, 124, 135, 144, 145, 146, 147, 153, 154, 161, 178, 197, 221, 235, 236, 237, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 259, 260, 261, 267, 269, 275, 286, 291, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 326, 327, 328, 331, 333, 334, 335, 342, 343, 347, 348, 367, 420, 437, 438, 439, 467, 473, 485, 489, 492, 494.
Alois Marcus: 318
Alsace: 31
Altı gün savaşı: 497, 498.
Amerika: 83, 85, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 102, 104, 105, 108, 115, 133, 190, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 269, 288, 294, 297, 298, 307, 309, 310, 311, 312, 329, 330, 335, 343, 351, 375, 383, 385, 386, 391, 392, 393, 398, 399, 424, 426, 438, 452, 458, 461, 462, 465, 470, 482, 485, 492, 496, 498, 500, 501.
Amerika-Musevi Komitesi: 259
Amerikalı: 315
Amerikan Musevi Kongresi: 310
Amerikan Siyonistleri Federasyonu: 91
Amerikan Yasaması: 392
Amiral Bristol: 468
Amman: 396
Anadolu: 201, 228, 253, 264, 271, 359, 371, 376, 377, 388, 389, 406, 418, 419, 420, 421, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 442, 445, 454, 456, 458, 459, 475, 477.
Anadolu Musevi Cemiyeti: 456
Anglo-Levanten Anonim Şirketi: 291
Anglo- Lövanten Bankacılık A.Ş.: 128
Anglo-Palestine Bankası: 256
Anglo-Sakson: 245
Anglikan Kilisesi: 67
Ankara: 420, 421, 424, 429, 431, 434, 435, 456, 458, 460, 468, 497, 498, 499, 500.
Antalya: 431
Antep 412
Antonious: 381, 392, 394, 395.
Antropoloji: 25
Arabistan: 73, 225, 274, 275, 310, 338, 339, 360, 365, 395, 412.
Arabistan Sultanlığı: 273
Arap Ajansı: 405

Arap Birliği: 417
Arap Klübü: 402, 406.
IV. Arap Konferansı: 404
Arap Kongresi: 189
Arap Masonluğu: 150
Arap Meselesi: 39, 400, 401, 408.
Arap Milliyetçiliği: 241
Arap Ortadoğusu: 399, 434, 496
Arap Sorunu: 182, 183.
Arap Ulusal Savunma Komitesi: 416
Arap Uyanışı: 73, 381, 399, 402.
Arap Yürütme Kurulu: 404, 407.
Arap Yürütmesi: 408, 429.
Arap Zirve Konferansı: 498
Arap İsyanı: 271, 277, 278, 279, 281, 282, 285, 299, 330, 394, 395, 427.
Arap-Siyonist Zirvesi: 195
Arap-Siyonist-Ermeni İttifakı: 271, 288.
Arap-İsrail Çatışması: 497
Arapça: 384, 419, 471.
Arazi Kanunnamesi: 96, 97.
Arî (-ler): 26, 290.
Arnavut (-lar): 132, 141, 175, 177, 221.
Arnavutluk: 133, 176.
Arthur Hantke: 317, 319, 326.
Arthur Koestler: 306
Arvan: 289
Arz-ı Filistin: 12, 16, 89, 98, 113, 114, 116, 117, 118, 120, 123, 124, 125, 126, 136, 138, 160, 161, 162, 230, 277, 244, 345, 348, 350, 490.
Arz-ı Mevûd: 13, 71, 72, 79, 102, 107, 297, 390, 490.

Asefat HaNivchaim: 397
Asguith: 266
Asir: 394
Asya: 26, 72, 106, 148, 270, 291, 310, 351, 370, 384.
Asya Dirilişi: 149
Asya Müslümanları Federasyonu: 420
Asya Uyanışı: 150, 421.
Atatürk Arşivi: 436
Ataöv: 307
Atıf Hüseyin Bey: 110
Atlantik: 269
Atilhan: 301, 302.
Atina: 456
Aurore: 128
Auswartiges Amt: 249, 312, 313.
Avcıoğlu: 155
Avram Benrardiya: 449
Avram Galante: 440, 441, 443, 449, 453, 454, 455, 457, 458, 483, 491.
Avran Benaroya: 449, 455.
Avrupa: 11, 23, 25, 27, 35, 36, 38, 39, 46, 48, 50, 56, 58, 59, 60, 61, 66, 68, 69, 70, 72, 77, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 127, 132, 137, 138, 142, 149, 152, 157, 160, 168, 178, 179, 187, 190, 207, 211, 212, 214, 215, 226, 227, 237, 238, 253, 261, 264, 270, 276, 290, 292, 294, 297, 330, 335, 340, 348, 349, 351, 353, 365, 369, 370, 380, 391, 392, 393, 395, 404, 417, 420, 421, 436, 437, 438, 439, 442, 446, 449, 453, 454, 457, 458, 459, 462, 464, 465, 471, 473, 474, 482, 487, 488, 489, 490.
Avrupa Emperyalizmi: 66
Avusturya: 12, 31, 70, 93, 197, 236, 242, 291, 311, 320, 326, 331, 334.
Avusturya-Macaristan (İmparatorluğu): 25, 30, 66, 131, 147, 171, 197, 235, 369, 375, 426, 494.
Âyân: 76, 129, 184.
Ayasofya: 148
Aydın: 119
Aydınlık Çağı: 23, 24, 36.
Azerbaycan: 238, 239.
Azerî 372
Aziz Ali el Mısrî: 193, 194, 195.
Aziz Bey: 330
Azınlık Hakları: 466
Azmi Bey: 163, 231, 232.

- B -

B. Habib: 449, 450, 455, 458, 462, 464.
Baba-Oğul-Kabinesi: 176
Babanzâde İsmail Hakkı Bey: 183, 225.
Bâbıâli: 38, 49, 55, 62, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 74, 82, 83, 84, 85, 92, 96, 97, 99, 103, 108, 109, 110, 123, 135, 136, 169, 177, 179, 180, 181, 183, 189, 190, 194, 195, 196, 199, 236, 241, 246, 248, 249, 256, 260, 261, 313, 314, 316, 326, 328, 330, 339, 341, 343, 346, 347, 353, 393, 409, 410, 446, 461.
Bâbıâli Baskını: 181, 191.

Bağdat: 148, 183, 254, 264, 336, 357, 367, 393, 414, 416, 421.
Bağdat Paktı: 496
Bağdat Partisi: 417
Bağnaz: 32, 35, 152.
Dr. Bahaddin Şahin: 238
Bahriye Nezareti: 239
Bakü: 309, 356, 357.
Balat: 309, 356, 357.
Balfour: 258, 381, 382, 384, 399, 415, 429, 452, 486.
Balfour Bildirisi: 287, 296, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 329, 343, 347, 350, 380, 386, 390, 391, 392, 394, 397, 398, 402, 403, 404, 406, 409, 430, 461, 486, 495.
Balfour Deklerasyonu: 250, 299, 389.
Balka: 13
Balkan Savaşı: 171, 177, 179, 189, 190, 192, 193, 293, 370, 457, 464, 477.
Balkanlar: 69, 106, 107, 148, 161, 185, 349, 434, 462.
Baltık: 236, 243.
Banque de Salonique: 157
Barış Konferansı: 337, 386, 387, 390, 393, 394.
Basel: 48, 49, 50, 52, 62, 89, 137, 158.
Basel Kongresi: 71
Basel Programı: 51, 134.
Basra: 183, 239, 264, 272.
Başhahambaşı: 310
Batı: 38, 39, 40, 48, 57, 58, 59, 66, 67, 70, 76, 77, 80, 87, 90, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 127, 134, 135, 139, 148, 150, 180, 185, 335, 349, 365, 383, 399, 401, 428, 485, 487, 489, 492, 496, 498.
Batı Afrika: 88
Batı Anadolu: 451
Batı Avrupa: 24, 66, 94, 110, 193, 323, 369, 500.
Batı Emperyalizmi: 61, 77.
Batı Türkleri: 367
Batı Şeria: 11, 12, 164, 498.
Bayar: 155
II. Bayezid: 449
BCC: 500
Becerano Efendi: 448, 454, 461, 464, 475, 476, 478, 480.
Behor Efendi: 65, 129.
Behçet Bey: 165
Bekir Sami Bey: 195, 196, 429.
Belgrat: 35
Belçika: 235, 236.
Ben Gurion: 303, 345, 400.
Ben Zvi: 303, 304, 345.
Beni Saab: 13
Berhard Kahn: 331
Berlin: 40, 49, 64, 71, 84, 85, 86, 87, 89, 142, 145, 146, 147, 179, 188, 191, 194, 243, 246, 248, 249, 291, 298, 313, 316, 317, 318, 319, 319, 320, 327, 328, 331, 332, 333, 354, 367.
Berlin Kongresi: 60, 83, 87.
Berlin Siyonist Teşkilatı: 324
Berlin Üniversitesi: 29
Berlin-Bağdat Demiryolu: 58, 106, 139, 143, 144, 489.

Bernstoff: 314, 318, 319, 330, 331, 332, 333.
Beşinci Kongre: 52
Betar: 290
Bethmann Hollweg: 145
Betrasın Roma: 475
Beyoğlu: 210, 219, 232, 478.
Beyrut: 52, 65, 69, 73, 75, 100, 108, 109, 112, 113, 119, 121, 122, 136, 168, 169, 172, 174, 181, 182, 183, 188, 189, 193, 194, 195, 199, 201, 217, 225, 227, 228, 265, 278, 379, 461.
Beyrut Gizli Cemiyeti: 73, 75.
Beyrut Koleji: 375
Beyrut Tıp Fakültesi: 302
Bigham: 106
Binbaşı Tyrell: 191, 192.
Birleşmiş Milletler: 487, 495, 497, 498, 500.
Birleşik Arap Cumhuriyeti: 498
Birleşik komite: 287
Birseba: 300
Birinci Dünya Savaşı: 17, 18, 197, 235, 238, 252, 269, 272, 274, 290, 291, 301, 309, 310 335, 360, 365, 374, 393, 398, 409, 424, 428, 429, 462, 486, 494.
Birinci Gazze Muharebesi: 335
Birinci Konre: 51, 79
Birinci Siyonist Kongresi: 48
Birüssebi Vadisi: 12
Bismarck: 26, 29.
Blitzkrieg: 243
Dr. Bodenheimer: 63, 88, 243.
Bogos Nubar Paşa: 258, 271, 415.
Bolşevik: 406, 421.
Bolşevik Rusya: 420
Bombay Chronicle: 436
Bonar Law: 405
Bonn: 37
Borchardt: 319
Bosna: 131, 148, 206.
Bowen: 75
Boillon: 424
Boğazlar: 237, 291, 293.
Boğdan: 66
Bray: 420, 421.
Breslau: 236, 237.
Brest-Litovsk: 317, 318.
Brezilya: 351
Brummanna: 194, 196.
Britanya: 269, 287, 307.
Britanya İmparatorluğu: 241, 287, 434, 435, 436.
Budapeşte: 45, 140.
Buhara: 356, 367.
Bukovina: 245
Bulgar (-lar): 73, 107, 132, 141, 178, 213, 221, 455, 489, 131, 236, 293, 320, 331, 349, 369, 462.
Bunsen: 264
Bunsen Komisyonu: 272
Bunsen Raporu: 264
Bursa: 463, 464, 464.
Bükreş: 464
Bülow: 145
Büyük Britanya (İmparatorluğu): 264, 266, 272, 310, 336, 452.

Büyük Dük Sergei: 68
Büyük Güçler: 12, 14, 16, 51, 52, 58, 67, 68, 72, 77, 99, 102, 106, 107, 108, 109, 135, 178, 180, 193, 235, 237, 264, 291, 292, 304, 321, 329, 370, 409, 459, 460, 489, 490, 493, 494.
Büyük Hareket Komitesi: 51
Büyük Kabine: 176, 177, 178.
Büyük Mısır Locası: 150
Büyük Millet Meclisi: 412, 419, 431.
Büyük Savaş: 294
Büyük Suriye: 390, 402, 403.
Büyük Zafer: 459
Büyükada: 441

- C -

Cafer Paşa: 281
Cahun: 367
Camdridge: 44
Camp David Andlaşması: 499
Caplan: 401
Carigrad: 152
Cavit Bey: 137, 156, 157, 163, 209, 237.
Cebal: 228
Cebel-ül-Dürüz: 394
Cebelitarık: 258
Cecil: 381
Celal Bey: 448
Celal Nuri: 128, 146
Cem: 160
Cema'in: 13
Cemal Paşa: 192, 231, 232, 240, 248, 250, 253, 254 255, 256, 257, 273, 274, 281, 282, 293, 299, 314, 315, 316, 336, 344, 345, 352, 359, 375, 424, 469.
Cemaleddin Efğani: 360, 365.
Cemiyet-i Akvam: 452
Cenabı Hak: 345, 365.
Cenevre: 460, 473.
Cengiz Han: 279, 366.
Cenin: 13
Cermen Devrimi: 27
Cevat Rıfat Bey: 301, 302.
Cezayir: 77, 433.
Ceziret-ül Haram: 161
Chamberlain: 26, 71, 489.
Charles Mourras Revue: 31
Charles P. Scott: 286
Charles R. Crane: 387
Chaim Weizmann: 43, 62, 63, 193, 243, 258, 259, 261, 262, 263, 266, 271, 286, 287, 288, 299, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 328, 347, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 397, 398, 429, 486.
Chicago: 387
Churchill: 278, 387, 395, 396, 403, 404, 486.
Churchill Beyaz Kitabı: 396, 397.
Cidde: 280, 284, 394, 419, 435.
Cidde Andlaşması: 395
Cihad: 237, 241, 242.
Civitavecchia: 290
Cizvit: 69
Clemenceau: 386, 392.
College de France: 385
Commenwealth: 385

Corci Musa Sürsuk: 121
Cuma: 57
Cumhuriyetçi Parti: 310
Curzon: 305, 307, 381, 384, 415, 418, 429.

- Ç -
Çalışma Komitesi: 250, 251, 263.
Çanakkale: 239, 241, 243, 246, 276, 285, 293, 294, 295, 295, 296, 303, 340, 401.
Çanakkale Boğazı: 49
Çanakkale Çıkartması: 240
Çatalca: 178
Çerkezler: 132
Çin Türkistanı: 369
Çinli: 315
Çöl Komutanlığı: 239
Çukurova: 277, 387, 388, 411, 424, 425, 426.

- D -
D.A. Alexander: 287
Damat Ferid Paşa: 445
Dar-ül İslâm: 187
Darwinizm: 23
Davud: 34, 168.
Davud Bereket: 187
David Fresko Efendi: 480
Dr. Davad Marküs: 459
David Wolffsohn: 51, 64, 65, 213.
Dedeağaç: 438
Dedeağaç Buluşması: 438
Demokles: 293
Dersim: 156
Deutsche Bank: 157
Dıou: 318
Dickson: 94, 100.
Die Welt: 49, 50
Dobruca: 369
Doğu: 25, 35, 38, 48, 67, 79, 80, 86, 106, 107, 127, 134, 135, 290, 310, 418, 428.
Doğu Afrika: 62
Doğu Anadolu: 57, 133, 265, 291, 368, 491.
Doğu Avrupa: 32, 40, 93, 94, 242, 244, 245, 247, 251, 259, 262, 288, 296, 317, 385.
Doğu Avrupa Konfederasyonu: 243
Doğu Komitesi: 244
Doğu Londra: 47
Doğu Prusya: 36
Doğu Türkleri: 367
Doğuya Açılma Politikası: 14, 144
Doksanüç Harbi: 270
Dokuzuncu Kongre: 137
Don Joseph Nassi 461
Dönme: 152, 153, 161, 270, 279, 311, 354.
Dreyfus: 45, 88
Druskieniki: 41
Duyun-u Umumiye: 13, 60, 61.
Dünya Misyonerler Birliği: 407
Dünya Siyonist Teşkilatı: 261, 262, 468.
Dünya Siyonist Örgütü: 52, 63, 242, 244, 268, 286, 287, 306, 398.
Dürzi: 67

Düvel-i Muazzama: 85, 102, 107, 108, 109.

- E -
Ebül Hüda: 76
Ebüzziya Tevfik: 157, 158, 204, 206, 210, 211.
Edebi Klüp: 402
Dr. Eder: 401
Edirne: 140, 178, 179, 180, 191, 448, 476.
Editor And Publisher: 391
Edouart Drumont: 31
Edwin Montagu: 266, 452.
Eflak: 66
Ehl-i Kitab: 75
Ekim Devrimi: 335
El Ahd: 193, 276, 282.
El Delil: 193
El Cezire: 128
El Ehram: 187, 188.
El Fettah: 182, 184.
El İslah: 188
El Kahtaniye: 171, 172, 182, 193.
El Karmil: 167, 168, 173, 188.
El la Merkeziye: 184, 187, 188, 194, 195.
El Manar: 187
El Muktabas: 173
El Müfit: 226, 227.
El Tiempo: 480
El-Ariş: 239
El-Tiempo: 128
Elkus: 248, 258, 260, 346, 438.
Ella Herkesye: 191
Elridge: 100
Emanuel Karaso: 129, 152, 173, 192, 203, 231, 232, 233, 317, 318, 320, 321, 327, 329, 330, 334, 439.
Emanuel Salem: 156, 157.
Emevi Camii: 399
Emin el-Temimi: 429
Emin Frank: 112
Emir Abdullah: 194, 275.
Emir Aslan: 201
Endülüs: 449
Engle: 299, 302.
Enver Paşa: 130, 179, 237, 238, 239, 254, 256, 258, 273, 274, 281, 310, 337, 359, 371, 421.
Ermeni (-ler): 56, 57, 67, 71, 85, 91, 104, 132, 150, 160, 175, 201, 214, 215, 221, 253, 254, 256, 257, 258, 271, 272, 273, 279, 288, 310, 341, 346, 354, 357, 368, 375, 376, 382, 384, 411, 424, 428, 437, 448, 449, 466, 475.
Ermeni Birliği: 415, 416.
Ermeni Devleti: 67
Ermeni Meselesi: 341, 438, 500.
Ermeni Soykırımı: 261, 344.
Ermeni Ulusal Komitesi: 299
Ermeni İsyanı: 271
Ermeni-Arap-Siyonist İttifakı: 310
Ermenistan 57, 264, 388, 391.
Erzurum: 431
Esad Bey: 330, 415.
Esad Baghir: 195
Esad Paşa: 185
Esasiye Kanunu: 482

Eski Ahit: 34, 49.
Eşref Kuşcubaşı: 239
Etnoloji: 25
Eulenburg Kontu: 86
Evans: 383, 392, 410, 426.
Evrensel İsrailoğulları Birliği: 36, 135.

- F -
Falastin: 167, 168, 188.
Falkenhayn: 337, 338, 339.
Farmason (-luk): 154, 155, 156, 206, 207, 208, 209, 210.
Faruk Nafız: 358
Farukî Sami Paşa: 165
Fas: 73, 433, 499.
Faysal: 275, 276, 281, 284, 285, 288, 347, 352, 381, 382, 383, 384, 387, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 399, 402, 406, 408, 409, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 426, 427, 471.
Faysal-M. Kemal Andlaşması: 426
Fener Patrikhanesi: 458
Fenikeliler: 475
Feracullah Han: 150
Feragat Talimatnamesi: 468
Ferdinand: 197, 449
Fereci Efendi: 120
Ferit Paşa: 136
Fetah: 276
Fırat: 49, 338.
Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası: 144
Fısıh Bayramı: 34
Filistin Kurtuluş Örgütü: 498, 499, 500.
Filistin: 239, 240, 241, 243, 266, 267, 268.
Filistin Komitesi: 328
Filistin Konferansı: 402, 403, 405.
Filistin Mandası: 18, 404, 409, 430, 432.
Filistin Meselesi: 284, 341, 342, 343, 347, 359, 395, 408, 430, 431, 433, 439, 485, 487, 495, 497.
Filistin Meselesi-Siyonizm Davası: 340
Filistin Ofisi: 164
Filistin Sorunu: 438, 498, 499, 500
Filistin Siyonist Yürütme Kurulu: 398
Filistin Umumî Meclisi: 387
Filistin Uzlaşma Formülü: 319
Filistin Uzlaştırma Komisyonu: 496
Fin-Ugor: 369
Finn: 68
Fise Efendi: 460
Fitzmaurice: 152, 153, 155, 162, 191, 192, 202.
Floransa Üniversitesi: 486
Frankfurt: 244
Fransa: 12, 13, 14, 35, 36, 78, 88, 110, 141, 178, 197, 221, 235, 237, 259, 265, 266, 268, 277, 278, 287, 288, 296, 297, 309, 342, 366, 376, 380, 382, 383, 386, 389, 391, 392, 394, 424, 425, 433, 438, 446, 459, 467, 485, 496.
Fransız (-lar): 31, 44, 53, 58, 59, 66, 68, 69, 70, 135, 193, 207, 255, 264, 273, 280, 282, 284, 285, 291, 307, 315, 375, 381, 384, 385, 387, 388, 392, 394, 396, 403, 411, 412, 413, 414, 416, 418, 421, 424, 426, 445, 446, 459.
Fransız Devrimi: 23
Fransız hareket Komitesi: 31
Fransız-Türk Andlaşması: 425
Fransızca: 78, 128, 142, 224, 249, 315, 327, 451, 467.
Fransisken: 35
Fransız Oppenheiler: 317
I. François: 13
French: 416
Freiburg: 62
Friedman: 283, 284, 306, 307.
Fula Köyü: 168, 172.

- G -
G. Kaplan: 294
Gabriyel Noradunkiyan: 178
Galata: 210, 478.
Galib Bey: 374
Galile: 12, 294, 297.
Galile Kolonileri Federasyonu: 164
Galiçya: 245
Garibaldi: 291
Dr. Gaster: 287, 288.
Gaza 52, 300, 345.
Gazze: 335, 336, 498.
Gazze Şeridi: 11
Gazi Ahmed Muhtar Paşa: 176, 177, 178, 182.
Gece Zaptiyeleri: 164
Gelibolu: 295, 296.
Genel Konsey: 183
Genç Araplar Cemiyeti: 182
Genç Hıristiyan Erkekler Örgütü: 387
Genç Türkler: 150
Genç Türkiye: 151, 153.
Genç Türkiye Cumhuriyeti: 434
Genç Yahudiler Derneği: 140
George Ritter Von Schönerer: 31
George: 382
Georges Picot: 265
Gerson Simon: 318
Getto: 28, 33.
Gibb: 75
Gibbari: 295
Girit: 71, 131, 148.
Gladstone: 152, 270.
Global: 14
Gobineau: 26
Goeben: 236, 237.
Goltz Paşa: 145, 147.
Gordiyon Düğümü: 235
Gorki: 289
Gouraud: 392, 394, 418.
Göttingen Üniversitesi: 30
Grem: 155
Grey: 152, 287.
Grey Hükümeti: 144
Grodno: 41
Gümülcine: 157, 212.
Gümülcineli İsmail Hakkı Bey: 156
Güney: 134
Güney Amerika: 250
Güney Anadolu: 265
Güney Asya: 239, 241, 309, 360, 372, 404, 408.
Güney Asya Müslümanları: 279, 285, 411.
Güney Cephesi: 423

Güneydoğu Anadolu: 133

- H -

H.B.Lynch: 144
H.Franklin: 424
H.H.Emir: 339
H.M. Anglo-Egyptain: 295
H.M.Hymettus: 295
H.S.Chamberlain: 289
Ha-Mevasser: 128
Ha-Olam: 79
Ha-Zevi: 166
Haas Planı: 313
Hacc: 41, 76, 279.
Hacı Emin el-Hüseynî: 406, 408, 409, 434.
Haçlı: 249, 449.
Haçlı Emperyalist-Siyonist İttifakı: 427
Haçlı Seferleri: 172, 271, 337, 427.
Hafız Said Bey: 166, 182.
Hafız İbrahim Efendi: 174
Hagana: 402, 406.
Haham Alkalai: 35, 36.
Hahambaşı: 69, 129, 129, 130, 158, 167, 181, 190, 196, 218, 250, 287, 320, 331, 345, 398, 437, 438, 441, 442, 446, 448, 454, 458, 459, 460, 463, 464, 468, 475, 476, 482.
Hahamhane: 443, 444, 477, 478, 479, 480, 481.
Haj: 301
Hakkı Paşa: 313
Hakimiyeti-i Milliye: 436
Halaskâran Zabitân: 176
Halep: 99, 169, 183, 227, 277, 278, 336, 338, 410, 416, 424, 426.
Haluka: 41
Halide Edip Hanım: 375
Halîfe: 168, 168, 238, 275, 279, 319, 352, 371, 420.
Halil Bey: 163, 174.
Halil el-Rahman: 13
Halil Paşa: 150, 247.
Halil Rıfat Paşa: 55, 56.
Hama: 175, 184, 277, 278.
Hamada Paşa: 142
Hamburg: 137, 147.
Hamburg Kongresi: 159
Hamenora: 459
Hammer League: 29
Hankin: 195, 196.
Hanri Soriano: 483
Hans Von Miquel: 153
Dr.Hantke: 249
Harbord: 388
Hardinge: 150, 153.
Hareket Komitesi: 64, 321, 324, 325, 489.
Harry Sacher: 64
Hasan Fehmi Efendi: 228
Hashomer: 164
Hassidim: 41
Hasta Adam: 38, 103, 106, 142, 178, 193.
Haşimî: 446
Haşimîler: 274, 278.
Hatay: 277, 278, 281, 389, 394, 434.
Hathan Birnbaum: 34
Havas Ajansı: 313
Havran: 67, 83, 112, 113, 133.

Hayber: 282, 355.
Hayfa: 13, 52, 59, 91, 108, 119, 167, 216, 230, 403.
Hayim Nahum Efendi: 129, 130, 167, 181, 185, 190, 203, 250, 318, 330, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 458, 459, 460, 461, 474, 476, 479.
Hazar: 453
Hazine-i Hassa: 55
Hebron: 52
Hedera: 297
Dr.Heinrich Brode: 319
Heinrich Von Treitschke: 29
Hem: 26
Henry Layard: 74
Henry Morgenthau: 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 441, 455.
Henri Vaugedis: 31
Herbert Samuel: 266, 395, 396, 397, 401, 403, 404, 408, 427, 435
Hersek: 131, 206
Herut Partisi: 289
Dr. Herzl: 23, 34, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 71, 72, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 105, 106, 127, 128, 129, 145, 185, 186, 202, 212, 242, 251, 266, 286, 287, 289, 327, 348, 488, 489, 490, 495.
Hess: 36, 37, 38, 488.
Dr. Heymann: 319
Hıms: 277, 278.
Hınçak: 56, 57.
Hıristiyan (-lar): 27, 28, 73, 75, 77, 100, 122, 167, 168, 185, 187, 213, 228, 229, 319, 324, 339, 342, 343, 344, 348, 350, 355, 372, 374, 390, 394, 406, 407, 408, 428, 436, 457, 462, 470, 475, 487.
Hıristiyan Araplar: 404, 407.
Hıristiyan Sosyal Partisi: 31
Hıristiyan Sosyal İşçi Partisi: 29
Hıristiyan Yunanlılar: 407
Hıristiyan-Siyonist İşbirliği: 452
Hicaz: 96, 133, 271, 275, 278, 282, 284, 285, 355, 394, 395, 396, 408, 410, 418, 433, 470, 470.
Hicaz Demiryolu: 76, 170, 174, 280.
Hicaz Krallığı: 395
Hidiv: 150
Hilâfet: 237, 238, 411, 446, 460, 466.
Hilafet Hareketi: 404
Hilafet-i İslamiye: 336
Hilal: 148, 457, 465.
Hilfsverein: 145, 317, 331.
Hind: 13, 143, 148.
Hind Müslümanları: 279, 285.
Hindenburg: 243
Hindistan: 104, 143, 148, 153, 191, 239, 241, 265, 266, 272, 274, 305, 397, 420, 436, 452.
Hindistan Müstemlekesi: 398
Hirsch: 44, 47.
Hitler: 30, 31.
Hizb-i Cedid: 155
Hobbes: 25

Horowitz: 331
House: 262, 383, 384.
Hukuk Fakültesi: 45
Hür Ermenistan: 310
Hürriyet Ve İtilaf Fırkası: 175, 182, 191, 352, 409.
Hüseynî Ailesi: 407
Hüseyin: 274
Hüseyin Avni: 432, 433.
Hüseyin Cahit: 132, 155, 162, 175.
Hüseyin Hilmi Paşa: 130, 135, 136, 137, 176.
Hüseyin İbn Ali: 170

- I -
I.Breuer: 331
Intelligence Service: 151
Irak: 173, 174, 183, 225, 239, 265, 276, 278, 285, 290, 319, 336, 338, 393, 394, 395, 403, 410, 411, 411, 412, 414, 415, 418, 421, 422, 427, 433, 434, 487.
Irak Krallığı: 395, 396.
Islahat Komitesi: 182, 184, 188, 193, 195.

- İ-
İane Komitesi: 463
İbn-i Reşid: 274, 282, 394.
İbn-i Suud: 274, 282.
İbrahim: 34
İbrahim Bey: 57, 232.
İbrahim Hakkı Paşa: 97, 99, 100, 157, 175.
İbrahim Salı Naccar: 188
İbranî: 35, 134, 164, 165, 181.
İbrani Damgası: 165
İbrânice: 128, 140, 165, 300, 324, 379, 467.
İcar: 325
İçtihad: 202
İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunnamesi: 182
İdrisî: 274, 394.
İgnatiev: 32, 33.
İkbal: 161
İkdam Gazetesi: 348, 349, 437, 438, 440, 441, 446, 448, 449, 451, 452, 456, 462, 464, 465, 466.
İkinci Balkan Savaşı: 191
İkinci Dünya Savaşı: 11, 485, 486, 495, 496.
İkinci Gazze Zaferi: 335
İkinci Kanal Zaferi: 240
İkinci Kongre: 52
İlkbahar Tepesi: 164
İmam Yahya: 274, 294.
İngiltere: 12, 13, 35, 57, 61, 67, 67, 68, 70, 72, 75, 88, 93, 94, 96, 100, 103, 104, 110, 143, 144, 146, 147, 148, 157, 178, 192, 193, 194, 195, 197, 237, 239, 241, 245, 248, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 284, 285, 286, 287, 288, 295, 296, 298, 299, 305, 306, 307, 309, 311, 312, 314, 320, 328, 329, 331, 341, 342, 343, 344, 347, 348, 350, 354, 355, 365, 366, 367,

372, 373, 376, 381, 385, 386, 388, 391, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 410, 404, 405, 406, 407, 409, 423, 430, 433, 435, 446, 449, 451, 452, 453, 485, 486, 486, 492, 493, 494.
İngiliz(-ler): 26, 46, 62, 66, 69, 72, 73, 74, 77, 100, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 153, 154, 162, 167, 170, 176, 190, 191, 192, 193, 194, 202, 216, 235, 239, 241, 255, 261, 262, 263, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 287, 290, 291, 293, 294, 295, 298, 299, 300, 303, 304, 310, 313, 315, 328, 329, 335, 335, 336, 337, 342, 343, 345, 347, 348, 353, 355, 358, 360, 366, 368, 371, 373, 380, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 401, 402, 403, 406, 408, 409, 411, 412, 413, 416, 417, 418, 419, 420, 425, 428, 436, 463, 471.
İngiliz Entelijansı: 298
İngiliz Fransız Bankası: 65
İngiliz Gizli Servisi: 152
İngiliz Manda İdaresi: 495
İngiliz Mandası: 397, 398
İngiliz Muhibleri: 243
İngiliz Musevi Derneği: 287
İngiliz Siyonist Federasyonu: 287, 306.
İngiliz İşçi Heyeti: 269
İngiliz- Arap İttifakı: 278
İngiliz-Filistin Cemiyeti: 328
İngiliz-Filistin Sirketi: 52, 81, 99.
İngiliz- Lövanten Bankacılık A.Ş.: 65
İngiliz-Siyonist Federasyonu: 142
İpek 174
İran: 150, 153, 239, 336, 357, 371, 372, 420, 434.
İrgun Z'vai Le'umi: 486
İrlanda: 152
Hz. İsa: 68, 78, 384.
İskenderun: 277, 336.
İskenderiye: 257, 294, 304, 355.
İskoç: 150
İslâm (dini): 76, 77, 80, 185, 240, 241, 272, 279, 280, 281, 282, 284, 310, 319, 333, 345, 348, 349, 352, 353, 354, 366, 371, 374, 375, 377, 388, 395, 408, 409, 413, 416, 417, 418, 420, 422, 427, 447, 449, 452, 488, 497.
İslâm Birliği: 426, 434.
İslâm Halîfesi: 420, 423.
İslâm Konferansı: 435, 498.
İslâm Kongresi: 408, 434.
İslâm Masonluğu: 149, 185, 187, 237, 238.
İslamiyet: 75, 122, 226, 238, 348, 357, 449.
İsmet Paşa: 412, 430, 460.
İspanya: 138, 350, 449, 454, 459, 462, 465.
İspanya Engizisyonu: 41
İspanyol: 67, 298.
İspanyol Musevisi: 152
İspanyolca: 467
İsrael Zangwill: 63
İsrail: 268, 283, 289, 295, 300, 306, 311.

İsrail Devleti: 11, 98, 102, 110, 345, 398, 401, 455, 495, 496.
İsrail Krallığı: 160
İsrail Vatanı: 134
İsrailoğulları: 39, 43, 58.
İstanbul: 55, 58, 59, 60, 65, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 84, 86, 92, 96, 97, 99, 103, 105, 108, 110, 128, 129, 137, 140, 142, 143, 147, 153, 157, 161, 163, 169, 170, 177, 178, 179, 181, 184, 187, 188, 192, 193, 195, 203, 227, 246, 247, 249, 252, 253, 254, 256, 258, 260, 265, 273, 275, 282, 289, 293, 298, 314, 316, 318, 320, 321, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 334, 337, 345, 348, 356, 371, 388, 391, 395, 412, 415, 416, 426, 428, 429, 438, 440, 441, 444, 446, 447, 448, 449, 453, 458, 461, 464, 470, 471, 479, 489, 490.
İstanbul Buluşması: 327, 329, 334.
İstanbul Kongresi: 328
İstiklal Harbi: 464
İsviçre: 52, 286, 288, 313, 429, 438, 460.
İsviçre Frankı: 322
İsviçre Medeni Kanunu: 466
İtalya: 13, 124, 147, 171, 192, 208, 209, 210, 236, 268, 276, 288, 290, 293, 307, 342, 380, 467.
İtalyan Birliği: 37
İtalyan Mason Locaları: 152
İtalyanca: 467
İtalyanlar: 25, 175.
İttihad-ı Anasır: 270
İttihâd-ı İslâm: 285, 350.
İttihadı İslam Cemiyeti: 423
İttihat ve Terakki Cemiyeti: 13, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 141, 147, 148, 151, 154, 155, 156, 161, 162, 163, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 203, 207, 208, 210, 219, 232, 233, 270, 274, 311, 332, 334, 346, 354, 360, 367, 370, 375, 457, 469, 492.
İttihatçı-Siyonist Uzlaşması: 347
İttihad ve Terakki Merkez-i Umûmîsi: 238
İtilaf Devletleri: 236, 238, 241, 242, 243.
İzabella: 449
İzmir: 140, 254, 291, 459, 461.
İzzet Bey: 328
İzzet Paşa: 76, 437, 438, 469.
İzzet (Holo) Paşa: 58

- J-

J.Ettinger: 294
J.W.Fulbright: 295
Jabotinsky: 128, 134
Jacob M.Landau: 203
Jacob Schiff: 259
Dr.Jacobson: 65, 128, 129, 129, 137, 146, 178, 179, 185, 186, 187, 188, 190, 194, 195, 196, 249, 329, 330, 331, 333, 333.
Jacques Menashe: 156, 157.
Prof.James Israel: 318
James Simon: 317

Japon: 304
Japonya: 236
Jenin: 168
John Henry Patterson: 295, 296.
Josef Naor: 129
Joseph Trumpeldor: 294
Journal D'orient: 439
Journal De Salonique: 141
Jön Türk Devrimi: 289
Jön Türkler: 127, 128, 131, 152, 169, 170, 173, 184, 201, 202, 292, 297, 311, 352, 353, 356, 357, 370.
Jüdische Rundschau: 312.

- K -

Kâbe: 280
el-Kabes: 495
Kadûmmî: 499
Kadıyanilik: 242
Kafkas: 238
Kafkasya: 83, 107, 148, 150, 237, 309, 331, 368, 369, 372.
Kâhire: 182, 188, 193, 194, 195, 201, 207, 240, 276, 277, 285, 293, 295, 298, 300, 302, 371, 374, 395, 396, 403, 415, 416, 417, 418, 486.
Kâhire Toplantısı: 395
Kaiserhof Oteli: 319
Kal'etül-nahil: 239
Kalischer: 35, 36, 37.
Kamhi: 465
Kamil Paşa: 147, 176, 178, 179, 182, 191, 192.
Kan İftirası: 457, 458.
Kanal Meselesi: 241
Kanal Seferleri: 240, 241.
Kann: 133, 134, 158.
Kann Olayı: 133
Kanûn-u Esâsî: 127, 132, 186, 292.
Kanuni Sultan Süleyman: 67, 461, 462.
Kapitülasyon: 66, 67, 70, 95, 107, 108, 109, 149, 246, 260, 314, 346, 393, 466.
Karadağ: 73, 178.
Karadeniz: 236, 243, 293, 369.
Karael: 406
Karal: 60, 61
Karaso Tasavvuru: 329
Karatodori Paşa: 59
Karaim: 453
Karesi: 155
Karl Leuger: 31
Karl Marx: 37
Katar: 487
Katalik: 66, 67, 68, 152, 342.
Katolik Kilisesi: 343
Katoviçe: 40
Katya: 240
Kavalalı Mehmet Ali Paşa: 36
Kavgam: 30
Kayzer: 86, 87.
Kaza: 13
Kazan Tatarları: 371
Kazım Bey: 232, 233.
Kazım Karabekir Paşa: 411
Kazım Nami Bey: 134, 135, 161, 168.
Kazmiye Nehri: 12
Kefaret Günü: 34
Kemal Levi: 463, 464.

Kendi Kendine Kurtuluş: 34
Kerensky: 372
Kıble: 374, 382.
Kıbrıs: 72, 143, 148.
Kıbrıs Barış Harekatı: 498
Kıbrıs Sorunu: 497
Kırım: 107, 148, 369, 372, 453.
Kırım Savaşı: 38, 67, 68, 74.
Kırmızı Tezkere: 94, 130, 137, 189.
Kızıl Swastika: 289.
Kilikya: 412, 425.
King-Crane: 388
King-Crane Komisyonu: 388, 389, 390, 391, 439.
King-Crane Kurulu: 387, 403.
Kitchener: 278
Dr. Klee: 319
Kogan Bernstein: 64
Kol Mevasser: 243
Kolonizasyon Meclisi: 324
Kolonizasyon Şirketi: 324, 325, 327, 329.
Konstantin Podedomostsev: 32
Kont Bülow: 87
Kont Philipp De Newlinski: 55
Kopenhag: 243, 298, 348.
Korfu: 456
Kostaki Antopulos Paşa: 59, 71.
Kral Hüseyin: 419, 420.
Kudüs: 12, 13, 16, 34, 35, 36, 52, 65, 67, 68, 69, 70, 73, 76, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 88, 92, 93, 94, 97, 98, 99, 102, 105, 106, 109, 112, 114, 115, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 136, 138, 164, 165, 173, 174, 177, 179, 181, 183, 189, 196, 199, 200, 217, 219, 230, 247, 257, 278, 293, 294, 297, 300, 317, 319, 320, 323, 328, 337, 342, 343, 349, 375, 379, 387, 390, 396, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 430, 434, 450, 498, 499, 500.
Kudüs Toplantısı: 434
Kur'an-ı Kerim: 78, 297, 419.
Kuran: 149
Kureyş: 78
Kuşçubaşı Eşref Bey: 281, 282, 355.
Kut: 243, 385.
Kut Zaferi: 246.
Kutsal Cengaverler Birliği: 33
Kuttulammare: 239
Kuva-yı Milliye: 409, 410, 411, 412, 425, 426, 428, 456, 459.
Kuveyt: 487
Kuvve-i Seyyare: 240
Kuzey Afrika: 177
Kuzey Amerika: 250
Kuzey Anadolu: 416
Kuzey İran: 369
Küçük Hareket Komitesi: 51
Küçük Kaynarca Andlaşması: 68
Kühlmann: 313, 314.
Kürt(-ler): 132, 221, 376, 416.
Kürtçü: 161
Kvutzah: 164.

- L -

La Banque Louis Dreyfus: 157
La Haye: 63, 64.
Ladino: 128, 140, 467.

Lahey: 323, 438.
Lahey Tarartısı: 323, 324, 325.
Lansing: 311, 385.
Latakya: 394
L'aurore: 187, 477.
Lawrence: 83, 280, 282, 288, 298, 299, 355, 357, 380, 381, 382, 394, 396, 490.
Laz Ali: 233
L'ecole Des Haute Etudes: 461
L'epoca: 129
Le Jeune Turc: 128, 146, 147, 179, 181, 188.
Lehistan: 450
Lenin: 372
Leon Kahun: 151
Leopold Greenberg: 64
Leuger: 45
Leipzig: 29
Lıoyd George: 266, 267, 286, 288, 307, 315, 341, 386, 391, 392.
Lıoyd Samuel: 396
Lıoyd Yarımadası: 399
Libya: 360, 365, 371.
Lichteim: 246, 247, 248, 249, 250, 312, 313, 319, 461.
Lidda: 181
Limoni: 225
Liova Schneersohn: 298
Litvanya: 64
Londra: 40, 46, 52, 56, 57, 59, 64, 67, 70, 71, 77, 84, 100, 103, 104, 142, 143, 144, 146, 147, 153, 158, 179, 190, 191, 192, 193, 195, 201, 259, 261, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 274, 275, 279, 285, 287, 288, 295, 298, 299, 301, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 329, 341, 353, 366, 368, 374, 376, 380, 381, 382, 391, 392, 393, 396, 404, 405, 422, 427, 434, 435, 457, 468, 486, 487, 494.
Londra Andlaşması: 191
Londra Misyoner Cemiyeti: 67
Londra Yahudi Cemiyeti: 67
Lord Balfour: 315
Lord Derby: 303
Lord Grey: 148, 150, 191, 266.
Lord Kitchener: 194, 275.
Lord Moyne: 486
Lord Palmerston: 102, 103.
Lord Reading: 452
Lord Robert Cecil: 262
Lord Roseberg: 75
Lord Shaftesbury: 70
Lordlar Kamarası: 430
Lorraine: 31
Louis Brandeis: 251, 253, 258, 259, 262, 263.
Louis Lipsky: 252
Louis Marshall: 259
Lowther: 147, 149, 150, 151, 153, 173, 192, 202.
Lozan: 429, 430, 431, 433, 460, 361, 468, 481.
Lozan Barış Andlaşması: 460, 468, 481.
Lozan Barış Konferansı: 459, 466
Lucien Sciuto: 187
Lucien Wolf: 287
Ludendorf: 238, 243, 313.

Ludwig Stein: 318, 319.
Lübnan: 13, 73, 134, 148, 193, 322, 375, 387, 388, 389, 499.
Lüksemburg: 235, 236.
Lütfü Fikri Bey: 156, 157, 172.

- M -

M.A. Margolis: 294
M.Auerbahc: 331
M.Kemal Paşa: 336, 338, 339, 358, 406, 409, 410, 411, 412, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 421, 422, 424, 425, 427, 428, 429, 434, 435, 436, 445, 446, 459, 462, 466, 482.
M. Rouvier: 59
M. Spire: 385
M. Ussischkin: 385
Macar (-lar): 36, 369.
Macaristan: 320, 369.
Macdonough: 265, 303.
Mafruz: 294
Mahmud Muhtar Paşa: 151, 192.
Mahmut Şevket Paşa: 147, 180, 192, 231, 232, 233, 254, 469.
Makam-ı Mukaddes: 411
Makedonya: 106, 139, 140, 141, 148, 152, 193, 202, 311, 462, 464, 465, 491.
Malcolm: 271, 288, 299.
Malta: 283, 355.
Manastır: 176, 470.
Manchester: 27, 144.
Manchester Guardian: 286
Manchester Üniversitesi: 286
Manş: 301
Maraş: 412
Marburg Üniversitesi: 29
Mark Antony: 253
Marne: 235
Marunî (-ler): 67, 376
Marx: 28
Maslahatı Ammey Hizmet: 224
Mason (-lar): 31, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 161, 279, 354, 427, 451, 452, 494.
Masonluk: 173, 175, 182, 209.
Maurice Pujo: 31
Maw Grünwald: 331
Max Bodenheimer: 49
Max Nordau: 51, 64, 137, 213, 351.
Maxwell: 294
Mazzini: 25
Mcmahon: 284, 381.
Mcmahon-Hüseyin Yazışmaları: 276, 277, 283, 308.
Mebusan Meclisi: 76, 129, 154, 173, 198, 230, 445.
Mecit Şevket Bey: 181
Medeni Kanun: 481
Medine: 76, 170, 280, 374, 398.
Mehmed Akif Ersoy: 282, 355.
Mehmed Vahidettin: 352, 438.
Mehmed Şerif Rauf Paşa: 99, 100
Mehmet Paşa: 222
Meinertzhagen: 416, 417.
Mekke: 74, 76, 170, 280, 282, 366.
Mekke Emiri: 282, 284.
Mekke Şerifi Hüseyin: 194, 271, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 299, 314, 352, 355, 357, 374, 375, 380, 381, 382, 394, 395, 398, 399, 423, 425, 446.
Memlük: 75
Menahem Begin: 289, 486.
Menahem Usishkin: 64, 173.
Merril: 105
Mersin: 277
Mescid el Aksa: 408
Mesih: 34, 89, 251, 261.
Meşrutiyet: 131, 134, 138, 145, 148, 157, 162, 168, 170, 175, 185, 191, 291, 292, 369, 370.
II. Meşrutiyet: 18, 98, 127, 132, 133, 153, 172, 245, 333, 347, 352, 447.
Metullah: 297.
Mezapotamya: 58, 60, 84, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 247, 265, 291, 377, 388, 391, 421, 422, 491, 494.
Mısır: 36, 73, 77, 100, 134, 143, 148, 149, 150, 153, 157, 192, 193, 194, 195, 228, 237, 239, 240, 241, 257, 258, 259, 265, 275, 276, 279, 280, 282, 285, 288, 290, 294, 298, 299, 300, 304, 335, 336, 403, 416, 420, 461, 471, 499.
Mısır Locası: 150
Mısır Taarruzu: 240
Mısır-İsrail Andlaşması: 499
Mısıroğlu: 460
Midilli: 236
Milano: 290
Millet-i İsrailiye: 158
Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı: 498
Milli Meclis: 446, 447.
Milli Mücadele: 334, 410, 411, 423, 427, 428, 429, 434, 442, 445, 454, 459, 462, 466.
Milli Müslüman Örgütü: 407
Milli İktisat: 346
Milliyet Kanunnamesi: 190
Milliyetler Nizamnamesi: 95
Miralay Sadık: 155, 156.
Misak-ı Milli: 359, 429, 432.
Mithat Şükrü Bey: 184, 197, 317, 330.
Mithat Şükrü Bey: 184, 197, 317, 330.
Mişon Ventura Efendi: 431, 439.
Modern Türkiye: 461
Moiz Fresko Efendi: 479
Moiz Tekin Alp: 367
Mondros: 408
Mondros Mütarekesi: 334, 359, 477.
Montagu: 267, 305.
Montpellier: 43
Moore: 100
Morgenthau Misyonu: 258
Moses Montefiore: 36
Moskova: 309, 310.
Moşe Levi: 129.
Muhacirin Komisyonu: 491
Muhammed Ferid: 150
Muhammed Kürt Ali: 194
Muhammed Webb: 89
Muhammed Şerif el-Faruki: 276, 277.
Muharrem Kanunnamesi: 60
Mukatta Nehri: 12
Murray: 336

Musa Kazım el-Hüseynî: 402
Musa Kazım Paşa: 429, 430.
Musevi Ajansı: 398, 405.
Musevi Ayaklanması: 300
Musevi Commonwealth: 384
Musevi Kolonizasyon Şirketi: 332
Musevi Kolonizasyonu: 490
Musevi Kongresi: 309
Musevi Masası: 309
Musevi Meclisi: 442
Musevi Merkezi: 325
Musevi Meselesi: 350
Musevi Milli Meclisi: 334, 437, 440, 448.
Musevi Milli Yurdu: 385
Musevi Tehciri: 344
Musevi Yurdu: 272, 305, 342, 353, 390, 393, 403.
Musevi-Müslüman Birliği: 333
Mussolini: 288, 290.
Mustafa Temir: 168
Musul: 183, 239, 264, 265, 359, 394, 395, 414, 421, 434.
Musul Meselesi: 377, 427.
Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Mecmuası: 160
Müfettiş-i Umum-i Azam: 149
Mühdi Bey: 177, 181.
Mümtaz Bey: 239
Münih: 244, 464.
Müslüman (-lar): 66, 72, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 87, 89, 99, 103, 106, 132, 148, 149, 150, 153, 159, 165, 169, 172, 180, 185, 189, 226, 237, 238, 240, 271, 272, 279, 281, 285, 319, 324, 339, 342, 348, 349, 350, 353, 355, 357, 365, 366, 367, 371, 390, 394, 402, 406, 407, 408, 411, 415, 417, 420 427, 435, 440, 449, 452, 462, 464, 466, 470, 485, 492, 497.
Müslüman Araplar: 407
Müslüman Çerkezler: 83
Müslüman-Hıristiyan Cemiyeti: 402, 407.
Müslüman-Hıristiyan Komitesi: 387
Müslüman-Musevi İttifakı: 185, 187, 188, 191, 192, 195, 245, 249, 333, 347, 492.
Mutedil Hürriyet Perveran Fırkası: 156, 169, 175.

- N -

Naaman Belkind: 301, 302
Nablus: 12, 13, 200, 201.
Nachman Syrkin: 63
Nadi el Arabi: 408
Napolyon: 23
Nasıra: 13, 165, 168, 169, 216, 230.
Nasturiler: 376
Naşeşhebiler: 407, 408.
Naşif el Halidi Bey: 195
Nathan Birnbaum: 33
Nazarbek: 56, 57.
Dr. Nazım Bey: 130, 141, 330.
Necid: 394
Necip Asım Bey: 453
Necip Nassar: 167, 168, 173.
Nesim Mazliyah: 129, 130, 141, 142, 197, 232, 330, 334.
Nesim Ruso: 129, 130, 135, 156, 160, 192, 205, 232, 438, 439, 446, 447, 448.
Nesimî Bey: 250
Neşet Ömer: 302
Netzach Israel Lo Ishakare: 300
Neue Freie Presse: 45, 47, 52, 56, 489.
New York: 391
Newlinski: 56, 57.
NILI: 301, 302.
Nietzche: 24
Nil: 49
Ninovalılar: 475
Nobel Petrol Şirketi: 294
Nordau: 128
Norman Bentwich: 408.
Dr. Nossig: 247, 317, 318, 322, 323.
Nuri es-Said Paşa: 76

- O -

Odessa: 38, 40, 64, 129, 288.
Oliphant: 83
On Birinci Siyonist Kongresi: 186
Ondört Noktası: 389
Onlar Konseyi: 384
Onuncu Kongre: 137
Oppenheimer Franz: 243
Orta Asya: 238, 309, 310, 357, 367, 369, 372
Orta Avrupa: 24, 41, 262, 313, 317, 327, 328, 485.
Ortadoğu: 11, 14, 17, 69, 76, 86, 87, 88, 103, 104, 105, 106, 107, 144, 145, 146, 192, 236, 245, 252, 260, 264, 265, 265, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 286, 290, 298, 299, 306, 310, 311, 323, 328, 329, 336, 339, 342, 357, 360, 365, 367, 381, 383, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 395, 398, 409, 411, 415, 422, 434, 445, 488, 493, 494, 496, 499, 500.
Ortadoğu Çatışması: 500
Ortodoks: 14, 68, 89, 107, 168.
Ortodoks Patriği: 69
Oscar Cassel: 317
Oscar Straus: 104, 105, 133.
Osman Kazım Bey: 99
Osmanlı Adem-i Merkeziyet Fırkası: 182
Osmanlı-Arap Kardeşliği: 170
Osmanlı Musevileri İntihap Cemiyeti: 440
Osmanlı-Musevi Kolonizasyon Şirketi: 333
Osmanlı-Musevi Kolonizasyonu Cemiyeti: 327
Osmanlı-Musevi Şirketi: 58
Osmanlı-Rus Savaşı: 100, 176.
Osmanlı-Siyonist Uzlaşması: 352
Osmanlı-İsrail Birliği: 317
Osmanlı Uyanışı: 325
Osmanlı İmparatorluğu: 47, 50, 59, 61, 65, 66, 67, 70, 72, 75, 76, 77, 82, 85, 87, 95, 103, 104, 105, 106, 107, 127, 132, 133, 135, 137, 139, 153, 160, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 178, 182, 185, 187, 188, 193, 196, 209, 261, 264, 266, 283, 291, 292, 293, 311, 321, 327, 333, 360, 365, 367, 368, 369, 370, 376, 388, 461, 485, 488, 489, 490, 493, 494.
Otto Böckel: 29

Ottomanischer Lloyd: 252
Otto Warburg: 63, 64.

- Ö -
Ömer Camii: 408
Ömer Fevzi Bey: 239
Hz. Ömer: 348, 349.
Ömer Naci Bey: 239
Öşür: 325

- P -
P.C. Knox: 251
Pale: 33, 40.
Palestine: 355
Palmerston: 70
Pan-Arabizm: 409
Pan-Arap: 381
Pan-Cermen: 29
Pan-Slav: 32, 106, 369.
Pan-Tötonik: 244
Pan-Turanizm: 150
Pan-Türkist: 353
Papa: 45, 404.
Paratoner: 27
Paris: 40, 45, 47, 64, 67, 84, 88, 98, 122, 141, 161, 182, 184, 189, 209, 210, 234, 268, 292, 301, 309, 311, 382, 383, 386, 387, 391, 392, 393, 402, 410, 423, 425, 426, 430, 441, 442, 445, 446, 458, 459, 461, 474.
Paris Barış Konferansı: 382, 415, 428.
Patterson: 303
Paul de Lagarde: 30
Paul Gentzion: 468
Paul Goodman: 299
Paul Nathan: 317, 319, 326.
Peel Komisyonu: 486
Pekin: 387
Perlmutter: 331
Petersburg: 126
Petrograd: 68, 69, 87, 106, 107, 143.
Hz. Peygamber: 78, 274, 374, 470.
Philedelphia: 310
Pichon: 26, 29, 288, 291.
Dr. Pinsker: 34, 38, 39, 40, 81, 202, 445, 488.
Plehve: 87, 88, 105, 489.
Plevne: 56
Podedonostser: 33
Pogrom: 32
Poincare: 178
Polonya: 33, 55, 56, 245, 441, 486.
Polonyalı: 36
Poltke: 120
Politis: 454, 455.
Port Said: 298.
Prens Sabahattin: 169, 176.
Protege: 66
Protestan: 67, 157, 167, 342.
Protestan Koleji: 73
Protestan Kilisesi: 68
Prusya: 26, 29, 288, 291.

- R -
R. Habib: 440
Rabat: 498
Ragıp Naşheshebi: 328
Raif Mehmed Fuat Bey: 353

Ramle: 177, 181.
Rasih Efendi: 431, 433.
Rauf Bey (Orbay): 155, 239.
Rauf Paşa: 92
Raşit Rıza: 182
Reform: 48, 90.
Refik el Azm Bey: 182, 188, 195.
Refik Temimi: 165
II. Reich: 26, 235, 244, 339.
Reichsrat: 31
Reichstak: 29
Revizyonist Kongresi: 290
Reşad Paşa: 99
Reşid Bey: 179
Reşit Rıza: 427
Rıfat Paşa: 77, 187, 188, 429.
Rıza Bey: 238
Dr. Rıza Nur: 175.
Dr. Rıza Tevfik: 140, 141, 142.
Ricardo: 168
Richard Gottheil: 89
Richard Von Kühlmann: 246
Risonle-Ziyon: 294
Risorgimento: 288
Rişon le Siyon: 297
Robert Lansing: 258, 262, 263.
Romanya: 33, 40, 130, 213, 236, 259, 296, 335, 351, 379.
Romani: 240
Ronald Storrs: 194, 402.
Rosenheck: 195, 196.
Rothschild: 31, 36, 38, 42, 43, 44, 47, 81, 97, 250, 287, 296, 297, 304, 305, 306, 315, 381, 382, 385, 400.
Rönesans: 325, 331.
Röss: 80
Ruhi Halidi Bey: 166, 173, 174.
Rum (-lar): 69, 73, 132, 140, 141, 175, 179, 213, 221, 253, 256, 257, 346, 437, 448, 449, 458, 466, 475.
Rum Patrikhanesi: 69
Rum-Ortodoks Cemiyeti: 69
Rumeli: 106, 154, 171, 185, 189, 228.
Rumeli Gazetesi: 135
Dr. Ruppin: 164, 186, 251, 318, 321, 322, 323, 324, 329, 331, 401.
Rus (-lar): 38, 67, 68, 69, 70, 73, 83, 87, 88, 92, 94, 106, 107, 128, 147, 168, 178, 255, 273, 288, 293, 306, 371.
Rus Devrimi: 236, 238, 372.
Rusça: 38
Rus Ortaasyası: 369
Rus Polonyası: 40, 107.
Rus Savaşı: 72
Rus Yahudisi: 33
Rusya: 11, 12, 13, 14, 30, 32, 33, 40, 41, 66, 69, 80, 82, 87, 94, 103, 104, 105, 110, 122, 124, 125, 126, 128, 130, 135, 138, 139, 143, 146, 147, 147, 148, 150, 178, 197, 202, 235, 236, 237, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 251, 259, 262, 265, 266, 268, 286, 288, 289, 291, 293, 294, 297, 303, 307, 309, 310, 313, 317, 328, 335, 342, 349, 351, 366, 376, 379, 387, 450, 490, 494.

- S -

Saada Levi: 129
Sabbaht: 128
Sadabad Paktı: 434
Sadık Bey: 175
Safed: 52, 201, 216, 230.
Said Hüseyni Bey: 166, 173, 175, 328.
Said Paşa: 55, 59, 83, 95, 97, 176.
Sait Halim Paşa: 132, 150, 192.
Sakarya Zaferi: 424
Salamon Adato: 468
Salih Efendi: 431
Sam Levy: 141
Samarya: 12, 13.
Sauel: 267, 286, 288.
Sami Hochberg: 179, 188, 189.
San Remo: 395, 429.
San Ramo Andlaşması: 394, 396, 403.
San Stefan Kilisesi: 45
Sanayi Devrimi: 26, 66.
Sabah: 298, 299, 300, 301, 302.
Saraybosna: 197
Sarıkamış Taarruzu: 239
Sasun Efendi: 141
Savaş Bakanı: 275
Schliefen Planı: 235
Schmavonian: 258
Schiff Jakop: 244
Schönerer: 45
Scotland Yard: 299
Sebilürreşad: 349, 350, 355, 395.
Seddülbahir: 295
Sefardim: 79, 287, 290,
Sefardim Musevileri: 41
Sekizinci Kongre: 63
Selahaddin Eyyûbî: 172, 349.
Selânik: 110, 128, 128, 129, 152, 155, 208, 209, 210, 291, 311, 451, 453, 456, 470.
Selânik Musevileri: 457
Selim el Cezayirî: 193
Sem: 26
Semlin: 35
Servet-i Fünûn: 160
Serii Paşa: 222
Sevr Andlaşması: 409, 428, 430, 451, 454.
Seyyid Talip: 183
Seyyit Tevfik: 222
Shekel: 48
Sırbistan: 197, 291.
Sırp (-lar) 73, 107, 178, 197, 489.
Sibirya: 369, 372, 486.
Sic: 56
Silezya: 40
Sina: 71, 72, 338.
Sina Yarımadası: 264, 399.
Sina Çölü: 241
Sinegog: 34
Sinop: 228
Sir Arthur Money: 380
Sir Basel Thompson: 299
Sir Ernest Cassel: 156, 157.
Sir Francis Montefiore: 142
Sir G. Clerk: 434, 435.
Sir Gerard: 146, 153.
Sir Henry Mcmahon: 276, 277, 278.
Sir Ian Hamilton: 296
Sir Louis Bols: 380
Sir Louis Mallet: 194

Sir Mark Sykes: 265, 271, 272, 281, 299.
Sir Marks: 287
Sir Moses Montefiore: 35, 287.
Sir Reginald Wingate: 275
Sir Ronald Storrs: 275
Sirkeci: 210
Sivas: 412
Siyon: 33, 34, 35.
Siyon Aşıkları: 34, 40, 41, 42, 48, 50, 63, 64, 129.
Siyon Dağı: 379
Siyon Katır Alayları: 304, 401, 295, 296, 303.
Siyonist Cemiyeti: 447, 478.
Siyonist Hareket Komitesi: 192, 194.
Siyonist Kongresi: 348, 441.
Siyonist İsyanı: 300
Siyonist Örgütü: 385, 392, 397.
Siyonizm: 242
Siyonizm Meselesi: 379
Slav: 66, 107.
Sokolow: 179, 192, 193, 194, 195, 196, 268, 287, 288, 304, 306, 312, 385.
Somme Savaşı: 236
Sorbon: 477, 478.
Sosyal Darwinci: 289.
Sosyal Darwinism: 25
Sosyalist Enternasyonal: 447
Sovyet Litvanyası: 486
Sönmezoğlu: 155
Spencer: 25
Stadt: 48
Stafen Zweig: 52
Stanley Baldwin: 405
Stephen S. Wisa: 383
Dr. Stephen Wise: 310
Stein: 379
Stockholm: 447
Straus: 245, 259.
Straus İsaac: 244
Sudan: 275
Sultan Reşad: 320
Sunûsî: 274
Suphi Bey: 136, 163.
Sursuk: 168, 172.
Suriye: 13, 14, 56, 68, 69, 73, 75, 88, 107, 113, 116, 122, 161, 174, 182, 183, 188, 189, 195, 201, 208, 217, 225, 227, 228, 240, 253, 264, 265, 268, 276, 277, 278, 281, 282, 284, 319, 321, 336, 338, 339, 375, 381, 382, 386, 387, 388, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 399, 402, 403, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 421, 423, 424, 425, 426, 431, 434, 469, 469, 470, 495.
Suriye Merkez Komitesi: 173
Suriye-Filistim Umumi Valisi: 239
Suudiler: 394, 395, 396.
Süleyman Askeri Bey: 355
Süleyman Vahit: 202
Süleyman (Salamon): 34
Süleymaniye: 239
Süryani (-ler): 107, 376.
Süveyş Kanalı: 143, 265.
Süyon Katır Alayları: 304
Sykes: 268
Sykes-Picot: 268

Sykes Picot Andlaşması: 382, 383.
Sykes-Picot Uzlaşması: 283
Sykes-Picot-Sazanov Andlaşması: 265, 281, 283, 284, 342, 409.
Prof. Sylvain Levi: 385

- Ş -
Şakir Nimet Bey: 410
Şam: 35, 72, 76, 103, 122, 174, 193, 194, 195, 226, 276, 277, 278, 293, 302, 387, 388, 393, 394, 399, 402, 416, 469, 470, 471, 495.
Şam Kongresi: 403
Şam Protokolu: 276
Şam-Akabe Demiryolu: 134
Şammar: 394
Şark: 239
Şark Komitesi: 381
Şark Meselesi: 16, 38, 235, 236, 264, 270, 291, 323, 493
Şefik el Müeyyet: 224
Şeria Irmağı: 336, 395.
Şerif Abdülmuttalip Efendi: 282
Şerif Hüseyin: 74
Şerif Paşa: 161
Şevkat Nişanı: 260
Şevket Emin: 464
Şevket Rıfat Bey: 464
Şeyh Hasan Tayyare Efendi: 225
Şeyhülislam Hayri Efendi: 238
Şimon Levi: 483
Şişli: 478
Şura-yı Devlet: 85
Şükrü el Esâlî: 169, 171, 172, 173, 174, 175, 194,
Şükrü el Kuvvetli: 495
Şükrü Kaya: 436

- T -
Taberiye: 201
Tahran: 371
Tahsin Paşa: 84
Tahir el Hüseyin: 78
Taif: 280
Talât Paşa: 130, 131, 136, 137, 141, 142, 149, 156, 163, 174, 185, 187, 189, 190, 192, 197, 209, 231, 247, 248, 254, 256, 258, 2754, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 343, 346, 347, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 420, 421, 461.
Talât Paşa Deklerasyonu: 333
Talmud: 467
Tanzimat: 95, 108.
Tanin: 132, 155, 162, 183, 193, 226.
Tarım Deneme İstasyonu: 297
Tasvir-i Efkar: 158, 212.
Tawsend: 239
Tebriz: 280
Tekin Alp: 151
Tel Aviv: 164
Templar: 68, 69
Teselya: 456
Teşkilat-ı Mahsusa: 238, 239, 355.
Tevetoğlu: 411
Dr. Tevfik Rüşdü Aras Bey: 434, 435, 436.

Tevrat: 455
The Jewish Chronicle: 141
The Times: 146, 155, 194, 343, 382.
Theodor Fritsch: 29
Theodor Roosevelt: 310
Thorn: 36
Tibawi: 284, 306, 307, 308, 309, 382, 383, 393, 395.
Tiberyas: 13, 52, 167.
Tiflis: 371
Tih Sahrası: 239
Timur: 279
Toprak Geliştirme Merkezi: 164
Toroslar: 376, 399
Toynbee: 373, 375, 376.
Trablusgarb: 171, 175, 190, 276.
Trablusgarb Savaşı: 176, 194.
Trablusşam: 381
Trabzon: 161, 431.
Trakya: 451
Trummler Raporu: 145
Tunalı Hilmi: 432
Tunaya: 440
Tunus: 433
Turan: 279, 377
Turanî 310
Tutucu Devrimciler: 27
Türk (-ler): 17, 56, 64, 72, 73, 75, 76, 78, 83, 87, 91, 103, 106, 127, 128, 132, 138, 140, 141, 142, 145, 148, 150, 151, 152, 159 161, 170, 171, 176, 177, 178, 179, 187, 189, 191, 193, 194, 196, 197, 202, 221, 226, 227, 228, 246, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 263, 264, 270 271, 272, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 304, 309, 310, 313, 314, 315, 316, 319, 321, 323, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 336, 337, 339, 341, 343, 344, 346, 348, 349, 344, 357, 358, 366, 367, 369, 370, 372, 373, 375, 376, 377, 380, 382, 388, 390, 391, 398, 401, 409, 410, 411, 412, 414, 416, 417, 419, 420, 423, 424, 426, 427, 429, 430 431, 432, 434, 436, 442, 445, 446, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 470, 471. 473, 476, 477, 478, 482, 488, 494, 496, 498, 499, 500.
Türk Kuva-yı Milliyesi: 407
Türk Masonluğu: 149
Türk Ocağı: 171, 374
Türk Uyanışı: 309, 310.
Türk-Arap Uzlaşması: 415, 424, 425.
Türk-Arap Yakınlaşması: 422
Türk-İslâm Uyanışı: 376
Türkçe: 29, 153, 170, 182, 208, 224, 228, 297, 300, 368, 369, 419, 436, 467, 471.
Türkçülük: 133, 237, 238.
Türkiye: 13, 49, 58, 60, 61, 65, 66, 70, 77, 78, 84, 87, 96, 102, 103, 105, 106, 109, 127, 129, 131, 134, 141, 142, 145, 146, 148, 150, 152, 155, 168,

172, 173, 178, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 202, 209, 211, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 259, 260, 261, 262, 263, 266, 270, 271, 273, 291, 292, 293, 310, 314, 315, 317, 318, 324, 330, 331, 332, 338, 343, 345, 346, 353, 359, 372, 388, 395, 408, 414, 415, 417, 418, 420, 424, 425, 431, 432, 433, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 446, 447, 450, 451, 453, 454, 455, 455, 456, 458, 459, 460, 462, 463, 568, 478, 480, 481, 482, 491, 495, 496, 496, 497, 498, 499, 500.
Türkiye Cumhuriyeti: 377, 481.
Türkiye Milli Bankası: 156
Tyrell: 152

- U -
Ubeydullah Efendi: 239
Uceymi Paşa: 411
Uganda: 62, 63, 64, 88.
Ukrayna: 107
Umumi Suriye Kongresi: 387, 388.
Urfa: 256
Urmiye: 239
Uss Tennessee: 257

- Ü -
Üçlü İttifak: 235, 236, 243, 268.
Üçlü İtilaf: 236
Üçlü İtilaf Devletleri: 237
Ürdün: 290, 304, 321, 336, 395, 396, 403, 408, 498, 498.

- V -
V.Z. Gluskin: 294
Vaad Le'umi: 398
Vadi Şahap: 302
Vaftiz: 45
Vakit: 350
Vambery: 53, 57, 64, 151, 367, 369, 489.
Vardar Nehri: 141
Varşova: 40, 313
Vakitan: 268, 318, 319, 342, 343.
Vehabî: 274, 395.
Venizelos: 426, 457.
Verdun: 337
Versailles: 43
Vilna: 41
Vital: 49
Vitali Faraci Efendi: 129
Viyana: 30, 31, 45, 52, 56, 84, 86, 88, 186, 202.
Viyana Üniversitesi: 45
Vize: 91
Vjod: 317, 319, 322, 326, 327, 330, 331, 333.
Volga: 369
Volk: 25, 26, 27, 28.
Von Mutius: 313
Von Papen: 337, 339.
Vossiche Zeitung: 314, 316.

- W -
W. Batten: 419
W. L. Westermann: 383
W. Shakespear: 274
Wangenheim: 145, 146, 246, 256.

Warburg: 147, 249, 319, 321.
Washington: 62, 84, 90, 105, 246, 251, 252, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 261, 269, 305, 310, 341, 383, 392, 393, 426.
Dr. Wellisch: 65
Westminister: 430
Dr. Weitz: 294
Whitehall: 258, 264, 381, 416, 417, 419, 421, 422.
II. Wilhelm: 70, 86, 105, 106, 242, 328, 367, 489.
Wilhelmstrasse: 69, 145, 197, 246, 260, 312, 313, 326, 332.
William Marr: 29
William T.Ellis: 391
Wilson: 252, 253, 258, 251, 262, 263, 269, 284, 305, 310, 311, 334, 340, 351, 383, 384, 386, 387, 389, 390, 391, 438, 441, 446, 450.
Wladimir Hitler: 290
Wladimir Jabotinski: 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 303, 304, 401, 406.
Wolffsohn 128, 137, 138, 146, 147.
Wooley: 298.
Würtlemberg: 68

- Y -
Y. Epstein: 79
Yacobus Kann: 64
Yafa: 13, 36, 52, 91, 108, 113, 128, 164, 167, 181, 190, 194, 297, 300, 319, 337, 345, 387, 406.
Yafes: 26
Yahova: 49
Yahuda: 34, 79.
Yahudi: 11, 28, 29, 35, 288.
Yahudi Ansiklopedisi: 167
Yahudi Cemiyeti: 46
Yahudi Devleti: 14, 38, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 57, 71, 71, 72, 87, 88, 90, 104, 134, 134, 156, 173, 306.
Yahudi Fransa: 31
Yahudi Kolonileri Federasyonu: 164
Yahudi Kolonizasyon Derneği: 44, 135.
Yahudi Krallığı: 173
Yahudi Lejyonu: 303, 304.
Yahudi Merkezi: 333
Yahudi Meselesi: 319, 461.
Yahudi Müstemleke Vakfı: 52
Yahudi Sorunu: 23, 37, 39, 45, 46, 65, 86, 142, 157, 251, 259, 332, 485, 492, 494.
Yahudi Sorununun el Kitabı: 29
Yahudi Tehciri: 245, 345.
Yahudi Toprak Örgütü: 63
Yahudi Ulusal Fonu: 52
Yahudi İhtirası: 354
Yahudi İttihadı: 327
Yahudistan: 349
Yakup Meir: 129
Yasef Ruso: 456
Yaser Arafat: 499
Yasin Paşa: 410, 416, 417.
Yavuz Sultan Selim: 236, 358, 461.
Yedinci Kongre: 62, 79.
Yemen: 73, 133, 186, 282, 394.

Yeni Gazete: 158
Yeni Türkiye: 466
Yeni İkdam: 159, 160.
Yetaterinoslav: 64
Yıldırım Orduları Grubu: 337, 339.
Yıldırım Orduları Komutanı: 359
Yıldız Sarayı: 55, 57, 69, 86, 102, 127.
Yishuv: 41, 42, 44, 164, 250, 257, 398, 400, 401.
Yudea: 12
Yunan: 178, 201, 291, 384, 421, 428, 437, 454, 455, 456, 462, 464.
Yunanca: 457
Yunanistan: 131, 293, 451, 455, 456, 457, 458, 462.
Yunus Nadi: 135, 161, 173.
Yusuf Paşa: 410
Yusuf Ziya Paşa: 78
Yusuf İsa: 168
Yusuf İzzettin Efendi: 247
Yüksek Müslüman Konseyi: 405, 407, 408, 429.
Yürütme Kurulu: 385

- Z -

Zadoc Kahn: 78
Zeine: 273
Dr. Zavrief: 273
Zazanov: 265, 273.
Zerduludce Nehri: 12
Zevi Hirsch Kalischer: 36
Zeyd: 374
Zikron Yaakov: 296, 298.
Ziya Gökalp Bey: 330, 354, 355, 370, 375.